John [illegible].
1827.

PUBLII

VIRGILII MARONIS

OPERA.

EX TYPIS LLBLL TYPOGRAPHI REGIS.

PUBLIUS
VIRGILIUS MARO

EX RECENSIONE ET CUM NOTIS

CHR. GOTTL. HEYNII.

CURANTE

J. A. AMAR,

HUMANIORUM LITERARUM IN REGIA GALLIARUM UNIVERSITATE
PROFESSORE EMERITO, ETC.

TOMUS PRIMUS.

PARISIIS,

APUD C. GOSSELIN, ET L. MAME-DELAUNAY,

BIBLIOPOLAS EDITORES.

M. DCCC. XXIV.

LECTURIS

S. P. D.

EDITOR RECENS.

Priusquam celeberrimum interpretem ipsum loquentem audiatis, et, pro viri candore, exponentem, quibus rationibus adductus, novam Virgilii, post tot interpretes, interpretationem molitus fuerit; quibus instructus auxiliis tantum opus fuerit adgressus; quo tandem consilio perfecerit, paucis monendos Lectores censui, quid et ipse mihi proposuerim, quum hujusce Editionis curandæ provinciam cepi: quod quidem onus, etsi ferendo non impares omnino, diu tamen humeri recusarunt; susceptum vero semel, animose ad præscriptum finem perferendum duxi.

Ac primo *Textum*, qualiter ab Heynio constitutum, fideliter quidem expressi: non ita tamen, ut doctissimi viri auctoritate, quan-

tumlibet gravi, ubique me premi voluerim; nec, si quid in melius ab aliis fuerit immutatum, in Virgilii laudem, et Lectoris commodum protinus contulerim. Sed inter adnotata reposui, ne quid in *Textum* ipsum irreligiosius peccaretur.

Dilectus quoque habendus fuit, in immensa illa *Variantium Lectionum* congerie, quarum mole oppressus Maro, vix aliquando emergit in summitate paginæ. Quidquid inutile, otiosum quidquid, vel etiam Virgilio injuriosum, non dubitavi quin exigerem: ipsius Heynii verbis et exemplo fretus, quem non semel exclamantem deprehenderam: « *Piget* istius modi *quisquilias* converrere! » Non igitur in *converrendis* tempus operamque absumsi: si quæ vero *lectiones* vel ad sensum facerent, vel ad ornatum, diligentius seposui, et suo quamque loco sedulus collocavi. Universam interpunctionis rationem recognovi, passimque restitui.

Nihil denique, quod in me fuit, omisi, ut is prodiret Virgilius, quem suum Heynius haud inficiatus, paterno lubens gremio excepisset; quemque lubentes ii excipiant, quos

præsertim in animo et ante oculos habuimus : adolescentes dico studiosos, et peritos docendi magistros, quos inter non possum quin inprimis nominem CL. P. DUVIQUET, qui, quanquam curis gravioribus, et illis quidem quotidianis, distractus, unum quodque Virgilii nostri specimen ea sagacitate, eo studio inspexit, unde licet sperare, pauciores hic, si non omnino nullos, errores Lectorem esse deprensurum. Quæ enim hominum, ea fere librorum conditio est : nullus *sine vitiis*;

Optimus ille est,
Qui *minimis* urgetur.

HORAT. I, sat. III, 68.

Scribebam Parisiis,
III Kal. octobr. M. DCCC. XXIII.

J. A.

EX PRÆFATIONIBUS

AB IPSO HEYNIO

PRIMÆ ET SECUNDÆ EDD. PRÆMISSIS.

— Pessimus morbus, ut multa ex obscurioribus transiliant, in satis vero perspicuis ad fastidium immorentur, et exspatientur scilicet. BACO, *de Augment. Scient.* lib. VI, cap. 8.

DIFFICILE est Virgilium et sine interprete recte legere, et cum interprete. Sunt enim multa in doctissimo poeta, quæ pueros non modo, sed viros satis acutos excitatosque, etiam in repetita lectione, tenere; aut quæ, cum non sine multarum rerum scientia nec sine subtiliore et subacto judicio cognosci possint, legentis oculum fugere soleant, quamvis sint summa cum arte posita, pulcherrime a poeta dicta et ad sensum jucundissima; ut adeo voluptatis et utilitatis ex lectione percipiendæ fructus liberali boni interpretis opera non parum sive maturentur sive augeantur. Dum tamen cum interprete poetam legis, vix

fieri potest, ut cum recto sensu ac judicio eum legas. Infringitur enim animi modo ad poetam, modo ad commentatorem conversi intentio, et retardatur impetus; pectus vero, quod magnarum, sublimium, et pulcherrimarum rerum ac sententiarum spiritu incaluerat, subinde refrigeratur; avocatur mens ab operis summa, et ab universæ virtutis ac præstantiæ cognitione, quæ non tam in singulis rebus quam in partium inter se convenientia et ad commune consilium conspiratione cernitur, ex singulis tantum et minutis modo sententiis modo verbis æstimare poetam; et sæpe id adeo ad alterius tantum nutum et nasum facere, discimus; quo ipso voluptatis ex carminis dulcedine capiendæ magna pars intercipitur, quæ, jam per ipsam ex retardatione molestiam, non admodum imminui non poterat. Huic tamen malo medela parata est ex repetita lectione. Enimvero nec minores difficultates ipsum premunt interpretem. Namque ejus et ingenium rerum minutarum infinita copia ac subtilitate obtundi, obscuraque opera obscurari, et, dum in aliorum sensu acuendo desudat, proprium sensum obrui et hebetari necesse est. Ita, dum undique et ad singula verba, quibus aliqua difficultas, ad

aliorum quidem intelligentiam, adhærescere forte possit, circumfert et intendit animum, multa interdum occurrere solent minus cum re conjuncta, et excidere nonnunquam id, quod ad illum locum quærebatur. Cum etiam multa sint, quæ sentiri quidem facile possint, sed quæ exponere admodum difficile sit, dum in iis commode explicandis et illustrandis defixus animus est, fieri solet, ut sensim sensimque ad alias rerum notiones et imagines delabatur, et tandem explicationem et interpretationem subjungat, quam, si in alio deprehenderit, quomodo ei in mentem venerit, assequi vix possit. Quæ omnia non modo nostram, sed communem interpretum conditionem duram satis et iniquam esse docent, ita ut eo genere perfectæ aliquid et absolutæ operæ vix exspectari possit.

Mihi vero in Virgilio perpetuis commentariis illustrando, et majores et plures molestiæ objiciebantur, ex superiorum interpretum copia, et multorum operosa commentatione. Nam in poeta versabar, a tot interpretibus tentato, ut, si unusquisque ex iis vel unum tantum locum satis illustrasset, nihil in toto Virgilio obscuritatis relictum esse; sin unum saltem quilibet locum obscurasset, in

toto nobis Virgilio cæcutiendum esse, videri deberet. Quos quidem omnes a me perlectos esse, neminem a me exspectare velim : primo loco Servium, Probi lacinias, cum exscriptore Julio Sabino, Donatum et Philargyrium; tum Heinsium et Burmannum, a quibus tamen ad interpretationem parum fructus feras; Cerdam, doctum et laboriosum, minus forte ingeniosum interpretem, cujus tamen copia et eruditio non raro plus molestiæ, quam boni fructus, habere solet; præter Guellium et Ursinum, cum Martino, interdum Catrœum et Ruæum, evolvere satis habui : e quibus commentariis multum me profecisse non inficior; sæpe tamen iis in locis, in quibus ipse hærerem, utilitatis parum, tædii vero plurimum, inde ad me redire sensi. Destitutus enim ab iis, quoties eorum operam desiderabam, in aliis, quæ nullum alienæ opis desiderium faciebant, tam copiosos ac doctos eos esse videbam, ut, quomodo tot elegantium et acutarum observationum fructu adolescentes nec plane privarem, nec cum tædio satiarem, non facile invenirem. Offendi ad alia prave accepta, male exposita, aut obscurata, quæ mihi satis clara ac perspicua visa erant; ita ut interdum nescirem, in quam partem me verterem; illu:

trationem enim hæc a me postulabant; an vero ea, quæ minus bene allata erant, refellerem, dubitabam. Ab hac enim illiberalitate intactum pectus semper habui, ut refellendis aut elevandis aliorum dictis indignam et ignobilem gloriam captarem.

Ceterum eam legem, quæ unicuique interpreti proposita esse debet, ut nihil, quod luce aliqua indigeat, cum ad illustrandum difficile sit, omittat ac prætereat; nihil autem, quod satis lucis per se habeat, alienis luminibus affusis offuscet et obscuret, nunquam ex oculis dimisi, eaque industria et cautione me illud assequutum esse spero, ut, si non raram doctrinam et exquisitas ubique observationes attulerim, at utiles tamen commentarios in poetarum principem condidisse videri debeam, in quibus ea proposita sint, quibus ejus lectio adjuvari, commendari, et, si non omni molestia liberata, at cum voluptate tamen aliqua conjuncta, videri possit.

Nec tamen totam meam qualemcumque operam his finibus circumscribi passus sum. Cum Virgilius is sit, in quo legendo magna juvenilium studiorum pars consumi soleat, eo quidem consilio, dummodo multi id sibi propositum haberent, ut ad adolescentum ingenia

polienda, ad sensum et gustum pulchritudinis acuendum, ad judicium de omnibus iis quæ ab arte et ingenio elaborata et expressa oculorum animique sensui subjici possunt, informandum valere illa lectio et vim habere debeat, feci id, quod in alio poeta, qui non ita omnium manibus teritur, aut non nisi a callentioribus et doctioribus legitur, non mihi faciendum esse putarem, ut non modo ad ea quæ difficilia ad intelligendum et obscura sunt, verum ad illa etiam legentium animos adverterem, quæ pulchra in poeta, et præclara insignique aliqua venustate nobilitata sunt, ut iisdem, in aliis poetis, sive observandis ac deprehendendis sive dijudicandis, adsuescerent. Quam interpretum sive sollertiam sive industriam cum sæpe in puerili lectione desiderarim, aliorum votis similibus satis facere hoc instituto volui, simulque exemplum proponere iis, qui alia bona disciplina usi non sunt, ut habeant, ad quod se componant, si in juvenili cœtu poetas prælegunt et interpretantur.

. . . . . . Virgilius autem a trecentis inde annis tot doctissimorum virorum studia expertus est, ut, inprimis post Heinsii ac Burmanni operam, nemo facile tam vanus auctor

reperiatur, qui e libris scriptis multa præclara, quæ nondum ex aliis libris notata sint, polliceri ausit. Aliter se rem habere novi in scriptoribus, quorum exemplaria pauca aut exstant aut inspecta sunt. At eorum scriptorum, quorum codices et ætate et bonitate præstantes magno numero jam inspecti sunt, si alios codices vulgares comparaveris, omnis fructus plerumque ad sollennes aut novos errores librariorum, et varietates jam aliunde notas redit; ita male collocatur otium. Itaque, si quis *lectionis varietatem* ex optimis libris ad nostrum usque tempus undique congestam consideret, ad emendatiorem et ornatiorem Virgiliani carminis lectionem operam recentiorem *multo minus fructuosam* fuisse intelligat, quam superiorum temporum diligentiam; a novissimis autem Criticis *vix quicquam varietatis* e codicibus esse enotatum, quod non ex aliis libris jam notatum, et plurium librorum consensu esset confirmatum; pleraque, quod ipsi tribus codicibus comparandis experti sumus, *ad aberrationes librariorum redire;* at in iis locis, quæ vulnus habent, quod sententiam orationis obscuret, restituendis ac sanandis, ab his codicibus non magis quicquam utilitatis, quam a ceteris arcessi posse. Itaque ex innu-

meris iis codicibus, qui adhuc passim in bibliothecis latent, licet eos excuti *non omnino inutile* fore pronuntiem, ad summam tamen rei *vix quicquam valde memorabile* et insignis alicujus utilitatis exspectandum esse arbitror.

Cum tamen Virgilium eum esse meminissem, in quo criticæ alicujus facultatis copiam, qua nullus ingenuæ doctrinæ homo sine magno et suo et disciplinæ, ad quam sese adjungit, detrimento carere possit, adolescentes optime possint sibi parare, nolui vel hanc utilitatem ab hac editione sejungere. Itaque non modo variantes lectiones ex Burmanniana editione, præter paucas *prorsus inutiles*, excerpsi; verum etiam varias lectiones ex Pierianis notationibus, subjunxi. Ex Martiniana porro Eclogarum et Georgicorum recensione septem Codd. varietates suis locis inserui, et ex Edimburgensi emendationes Cuninghami; Codicem Mediceum a Fogginio expressum, Vaticani Codicis fragmenta a Bottario excusa, Codicis Romani varias lectiones ad calcem ab ipso adjectas sedulo comparavi, et partim exscripsi. Reiskii conjecturas nonnullas et observationes, pro multiplici variaque doctrina, quæ in eo viro est, et generosiore in correctioni-

bus spiritu, non contemnendas, in variis ad Georgica locis inserui.

. . . . Fuere viri docti, qui sive per literas, sive scriptis prelo expressis, seu monita seu consilia seu conjecturas in Virgilium mecum communicarent. Grato animo accepi omnia; transtulique in meum usum ea, quæ vel locum habere posse vel consilio meo respondere arbitrabar. Potuere me fugere alia, inprimis in versionibus virorum doctorum latentia; ad hæc tamen operose indaganda et colligenda nimis eram occupatus in aliis studiis. Potuere etiam per intervalla, quibus deponendus ex manibus erat Virgilius, et per interpellationes crebras, multa animo excidere; nemo itaque in invidiam adducat, si quid a se monitum forte non commemoratum repererit. Professus quoque jam ab initio eram, non eam editionem me parare, quæ omnia, quæ unquam in Maronem animadversa sint aut animadverti possint, complectatur; sed quæ pro fundo esset cui alii superstruerent, adderent, demerent, pro consilio aut ratione aut copiarum suarum apparatu.

Gotting. M. Decembr. 1787.

P. VIRGILII MARONIS
VITA,

AUCTORE *C. LEBEAU.*

Natus est P. Virgilius Maro, anno U. C. 684, Cn. Pompeio Magno, et M. Licinio Crasso coss. Idibus Octob. in pago, qui Andes vocabatur (nunc *Pietola*), a Mantua non procul, septem fere annis ante Octavium, qui postea Cæsar Augustus dictus est. Patrem habuit fortuna tenui, quem alii figulum, alii primo mercenarium Maii cujusdam viatoris, postea ejusdem generum, et agriculturæ deditum tradunt.

Ortum Virgilii miraculis nobilitavit prona in mendacium vulgi admiratio : matrem, pridie quam pareret, somniasse genitum ex se laureum ramum, quem, contacta terra, statim excrevisse in maturam arborem, pomis gravatam et floribus : infantem ipsum in lucem prodiisse vagitu nullo : quum in via mater partu se levasset, virgam populeam, ut moris erat in illa regione, ibidem loci statim depactam, ita brevi coaluisse, ut multo ante satas populos adæquaret; quam postea Virgilii arborem dictam, summa gravidarum et fetarum religione celebratam fuisse.

Cremonæ primum studiis eruditus, anno fere ætatis decimo sexto Mediolanum se contulit, ubi virilem togam sumpsisse traditur, eo forte ipso die, quo Lucretius vita decessit; quasi eum Musæ tanti ingenii heredem jam tum ostentarent. Haud ita multo post concessit Neapolim. Quibus in oppidis ardens ingenito amore poeseos, ac

totam vim ejus animo præcipiens, accinxit se ad tantum opus omni genere studiorum. Non ille poesim ita aggressus est, ut inanem sonitum cieret; non crudam adhuc Musam et primo haustu statim ebriam in Parnassum intulit; sed quum eam esse existimaret artem, quam subsidio niti oporteret artium maximarum, in studiis latens tamdiu excoluit animum, donec bonam frugem maturis jam viribus ferre posset : neque enim, sagacissimorum virorum judicio, Virgilio tribuenda sunt inficeta illa poemata, quæ vulgo circumferuntur, tanquam prima Virgilianæ poeseos rudimenta : ibi furta quidem ex Virgilio aliquot, sed nulla tanti ingenii lineamenta deprehenduntur. Primam igitur ætatis partem in eo posuit, ut Literis non solum Græcis et Latinis, sed Historiæ, Philosophiæ, Medicinæ etiam et Mathematicis operam daret : et Philosophiæ quidem magistrum habuit Syronem Epicureum, cujus placita de rerum origine descripsit, Ecloga sexta ad Varum, qui eodem magistro fuerat usus. Audiit in Græcis præceptorem Parthenium, qui et ipse poeta fuit haud ignobilis.

Hac instructus supellectile literarum, ad poesim tandem extulit animos : ac post pugnam Philippensem, quum trans Padum agri veteranis jussu Triumvirorum dividerentur, ipse fundo suo ab Ario centurione dejectus, Romam venit. Ibi per Asinium Pollionem, quem jam in Gallia Cisalpina versantem coluerat, Mæcenati, per Mæcenatem Octaviano commendatus, id impetravit, ut ager sibi restitueretur. Tum *Bucolica* exorsus est anno ætatis vicesimo nono : ac Mantuam reversus, quum ab Ario fundum repeteret, ab eo parum abfuit quin occideretur. Romam igitur regressus, ut vim sibi illatam quereretur, nonam Eclogam obtulit Varo, apud Octavianum gratioso. Bucolica triennio absolvit, in quibus Cæsarem laudat et ceteros, per quos in suas sedes redierat.

Deinde paterni ruris memor, et agriculturæ studiis in-

nutritus, *Georgica* scripsit in honorem Mæcenatis, cujus ope sua receperat. Incubuit autem operi tam terso et limato per septem annos, maxime Neapoli : ac tunc temporis traditur quotidie meditatos mane plurimos versus dictare solitus, quos per totum diem retractando redigebat ad paucissimos; quum ipse diceret parere se versus more ursino : nam recentes ingenii sui partus rudi esse et imperfecta facie; sed deinde fingendo, tractandoque, reddere se iis oris et vultus lineamenta.

Tum concepit animo magnificam illam molem *AEneidos*, cujus consilium paucis delineare operæ pretium est.

Vix requieverat Romana res ab illa jactatione bellorum civilium, quibus a Marii Syllæque temporibus ad Actiacam usque pugnam concussa, toties in ruinam inclinaverat. Sine rivali quidem Augustus, at non sine invidia, rerum potiebatur : non jam præliis petebatur, sed insidiis; erumpebant sæpe conjurationes in caput principis; jacensque jam et emoriens Romana libertas, instar valentis corporis, etiam in extremo spiritu minax, cum victore luctabatur. Hos animorum æstus sedare Virgilius sibi proposuit, tenerasque, et ex recentibus vulneribus adhuc molles Romanorum mentes ita levi manu tractare, ut Augusti imperium æquo animo ferrent.

Neque solum Romanorum animos convertere decrevit ad amorem principis, sed iis etiam ejus pectus imbuere studuit virtutibus, quæ eum qui imperat, suis quam acceptissimum efficiunt. Augustus in excelso ac præcipiti positus, hinc septus odiis, illinc adulationibus, inter infensos sibi et abjectos, anceps adibat periculum, ne exasperatus ab illis ad sævitiam, ab his corruptus ad superbiam efferretur. Hæc utraque pestis ne principi noceret, ea præcipue vitia, quæ novæ præsertim potentiæ adhærescere solent, circumcidere Virgilius aggressus est, arrogantiam, sui Deorumque oblivionem, odia partium, acrem injuriarum memoriam.

Itaque poeta non famæ solum suæ, sed et civibus et principi serviens, hanc universo poemati subjecit sententiam, Deos eorum semper incolumitati invigilare, quos ad magna rerum initia delegerunt; ut infensos principi animos coerceret : tyrannis vero, et iis qui inclementer imperant, exitiosos plerumque exitus impendere; ut Augustum Romanis placabilem, et in infinita potestate sui potentem præstaret.

Hæc autem documenta quo blandius influerent, fabulam ita finxit suam, ut cum consilio suo maxime consentiret : nam et pium sibi Heroa proponit, cui cum Augusto omnia convenirent; et eos ipsi comites adjunxit, ad quorum imaginem Romani eo se componerent libentius, quod ab iis ortos se gloriarentur. Ecquis enim Æneam et Augustum inter se contulerit, quin alterum ad alterius similitudinem factum intelligat? Alter ex potentissimi imperii ruinis, et ex longo belli incendio, exstincta regum progenie, ducentibus fatis, eripitur; alter prolapsa libertate, ex diuturna flamma civilium bellorum, collisis inter se fractisque tot ducibus egregiis, in patriæ ferme cineribus remanet ultimus : ille mari terraque, in Asia, Europa et Africa, multis jactatus periculis, quum Juno Deos et homines, Dido illecebras, Turnus Italiæ vires in ipsius exitium moveret; hic et terrestribus et navalibus pugnis in omni parte terrarum exercitatus, in Bruto et Cassio ipsos prope libertatis Deos, in Antonio Turnum, in Cleopatra et iram Junonis et Didonis lenocinia expertus : uterque novi in Italia imperii conditor : in hoc uterque occupatus, ut non armis solum, sed legibus et institutis alter initia, alter conversionem tantarum rerum firmaret : atque id etiam accessit, ut alter ex altero originem duceret; et quidquid juris Æneas ad regnandum et armis et Deorum dono sibi paraverat, id ad Augustum hereditate quadam delaberetur. Tot denique, tam variis lineamentis, in heroe suo suum principem Virgilius ex-

pressit, ut in Ænea, velut in speculo, et Augustus ipse se, et Augustum Romani non agnoscere non possent.

Quum igitur ad id Augustus omni et consiliorum apparatu et mole bellorum spectaret, ut romanum imperium ad novam formam fingeret, eo quoque quidquid in Æneide narratur pertinere voluit Virgilius, ut Trojanum imperium in Italia conderetur. Hoc unum tota Æneide agitur; quæ quidem propositi simplicitas et rerum dignitate, et eventuum admirabilitate, et narrandi verisimilitudine et jucunditate commendatur.

Hoc autem tanti consilii poema dum scriberet, ne quid impetum moraretur, quædam imperfecta reliquit; alia levissimis versibus tantum quasi delineavit, quos per jocum pro tigillis ac tibicinibus supponi a se dicebat ad fulciendum ædificium, donec columnæ advenirent. Quod quidem opus tractavit per duodecim annos, abditus fere amœno partim Campaniæ, partim Siciliæ secessu.

Tanta fuit fama vix inchoatæ Æneidos, ut jam tum Sext. Propertius exclamaverit :

Cedite Romani scriptores, cedite Graii :
Nescio quid majus nascitur Iliade.

Augustus vero quum forte bello Cantabrico detineretur, supplicibusque et minacibus etiam per jocum literis efflagitaret, ut sibi de Æneide (nam ipsius verba sunt) vel prima carminis hypographa, vel aliquod colon mitteret, negavit se facturum poeta, minime sui ostentator, epistola quadam, cujus hanc particulam ad nos transmisit Macrobius : « De Ænea quidem meo, si mehercule jam « dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed « tanta inchoata res est, ut pæne vitio mentis tantum « opus ingressus mihi videar; quum præsertim, ut scis, « alia quoque studia ad id opus multoque potiora imper« tiar. » Eidem tamen Augusto, aliquanto post, secundum, quartum, et sextum libros recitasse dicitur; hunc autem

præcipue, ut Octaviæ gratificaretur; quæ quum recitationi interesset, ad illos de filio suo Marcello versus, tanto affectu imbutos, defecisse fertur, ac dena sestertia pro singulis versibus Virgilio dari jussisse: neque vero recitabat cuiquam Virgilius, nisi invitus, et ea fere de quibus ambigebat, ut judicium hominum exploraret, quum non tam laudari se cuperet, quam fieri laudabilem.

Sex posteriores libros quadriennio confecit: nam a morte Marcelli tot fere anni sunt ad id tempus, quo in Græciam profectus est. Et sane in iis libris quædam sunt minus matura, et quæ leviorem operam arguunt. Absoluto tandem operi ut ultimam manum imponeret, in Græciam navigavit, ubi per otium abdere se totum in literis posset. Sed quum Augusto ex insula Samo, ubi hiemaverat, Romam revertenti Athenis occurrisset, una cum eo redire statuit; Megaramque visendi causa profectus, in ipso itinere languore correptus, aucta per navigationem valetudine, Brundusium vix appulit, ubi diebus paucis obiit, decimo Kal. Octob. natus annos L, menses 11, dies 7, C. Sentio Saturnino et Q. Lucretio Vespillone coss. Quum gravari se morbo sentiret, scrinia sæpe flagitavit, crematurus Æneida: quibus negatis, testamento comburi jussit, quippe inemendatam et imperfectam. Sed Tucca Varioque monentibus, id Augustum minime permissurum, scripta sua ea conditione legavit, ne quid adderent, ac versus etiam imperfectos, si qui essent, relinquerent. Jussit ossa sua Neapolim transferri, ubi diu et suavissime vixerat. Sepultus est via Puteolana, intra lapidem secundum; ejusque sepulcro distichon hoc insculptum est, quod ipse sibi extrema valetudine scripsisse perhibetur:

Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum fratrem ex alio patre; ex reliquis Augustum, Mæcenatem,

L. Varium, et Plotium Tuccam, qui ejus post obitum Æneidem, sublatis tantum aliquot versibus, nullo addito, emendaverunt.

De consilio cremandæ Æneidos, exstant Sulpicii Carthaginiensis versus, quorum initium est;

> Jusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
> Virgilius, etc.

Quin et ipsi Augusto non satis certa fide tribuuntur alii plures, hoc exordio;

> Ergone supremis potuit vox improba verbis,
> Tam dirum mandare nefas, etc.

Fuisse traditur statura grandi, aquilino colore, facie rusticana, valetudine varia, quum plerumque stomacho, faucibus ac dolore capitis laboraret, sanguinem etiam sæpius ejiceret, cibi vinique parcissimus. Possedit fere centies sestertium ex largitionibus amicorum; habuitque domum Romæ in Esquiliis, juxta hortos Mæcenatis, quanquam secessu Campaniæ Siciliæque plurimum utebatur.

Egisse causam dicitur semel omnino; sermone tardissimus ac pæne indocto similis. Tradit M. Seneca, ut Ciceronem eloquentia sua in carminibus suis destituit, ita Virgilio illam ingenii felicitatem in oratione soluta defuisse.

Tanta fuit morum castitate, ut Neapoli Parthenias vulgo diceretur; tanta modestia, ut si quando Romæ, quo raro commeabat, viseretur in publico, sectantes commonstrantesque se subterfugeret : nec tamen caruit fructu laudis, quæ dum repudiatur, cumulatior redire solet : nam populus, auditis in theatro Virgilii versibus, surrexit universus, et eum forte præsentem spectantemque sic veneratus est, quasi Augustum. Quum quidam versus ab eo factos sibi adscriberent, id non modo non ægre ferebat, sed sua etiam in aliis laudari libentissime

patiebatur : quod quum sæpe alias tum in hoc eleganti disticho contigit :

> Nocte pluit tota ; redeunt spectacula mane :
> Divisum imperium cum Jove Cæsar habet.

Quum aliquando Ennium legens interrogaretur, quid ageret, respondit aurum se colligere e stercore Ennii. Benignus; cultor omnium bonorum atque eruditorum; ab invidia sic alienus, ut si quid erudite dictum audiret alterius, non minus gauderet, ac si suum esset; neminem vituperare, laudare bonos; ea humanitate esse, ut eum nemo nisi perversus maxime non amaret; nihil proprium habere videbatur; ejus bibliotheca non minus aliis doctis patebat, quam sibi; et illud Euripidis sæpe usurpabat, communia amicorum esse omnia. itaque poetas omnes æquales sibi sic adjunctos habuit, ut quum inter se plurimum invidia arderent, unum omnes colerent, Varius, Tucca, Gallus, Propertius. Ipse vero Horatius, ingeniorum callidus explorator, etsi poeseos admirator unicus et artifex, Virgilium tamen ab animi candore et probitate præcipue laudat, neque eum poetarum principem, sed virum optimum dicit.

Magna apud Augustum gratia ad id usus est, ut plurimis benefaceret, noceret nemini : bona cujusdam exsulantis, offerente Augusto, recusavit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem victum mittebat, quos jam grandis amisit, ex quibus patrem oculis captum. et duos fratres germanos, Silonem impuberem, et Flaccum jam adultum.

Defuisset aliquid Virgilio in illo concentu laudis, nisi obtrectatores obmurmurassent : sed neque olim dum viveret, neque etiam nunc quum scriptis suis vivat spiretque semper, defuere unquam insulsi censores et iratis Musis geniti : et ejus quidem æquales, Carbilius Pictor librum, cui titulus Æneidomastix, ediderat; Herennius Virgilii vitia contraxerat; Q. Octavius Avitus et Petilius

Faustinus ejusdem furta; quos ille sic ulcisci solebat, ut sileret, neque eorum fremitu a studiis suis avocari se pateretur. Asconius Pedianus libro, quem contra Virgilii obtrectatores scripsit, id ei potissimum objectum fuisse dicit, quod nec recte historiam contexuisset, et pleraque desumsisset ex Homero; illum vero hoc criminis sic defendere solitum, cur non et illi eadem quoque furta tentarent; sed intellecturos facilius esse Herculi clavam, quam Homero versum surripere.

Verum ut tantum poetam pauci aliquot malevoli carioso dente arroserunt, ita eum ut latinæ poeseos principem ac pæne deum coluit maxima pars posteritatis. Virgilii imaginem venerabatur Silius, ejusque natalem religiosius quam suum celebrabat, Neapoli maxime, ubi monumentum ejus adire, ut templum, solebat. Virgilium, Platonem poetarum vocabat imperator Alexander Severus, ejusque effigiem, ut et Ciceronis, in Larario habebat, quam divino ritu coleret. Sed potius quid ipse Virgilius canat, quam quid alii de eo judicent, audiamus; quum ea sit, ut Macrobii verbis utar, tanti poetæ gloria, ut nullius laudibus crescat, nullius vituperatione minuatur.

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

P. VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

ECLOGA PRIMA.

TITYRUS (1).

ARGUMENTUM.

Meliboeus, agris suis exutus, dum patria extorris capellarum gregem ante se agit, in Tityrum incidit, quem cum in communi calamitate summa securitate et otio frui videret, miratus hominis sortem, cui acceptam eam ferat, rogat. Narrat Tityrus, quomodo et a quo agros suos gregesque salvos recuperavit, 20 sqq.; scilicet se, jam ætate provectum, libertatis consequendæ caussa Urbem adiisse, ibique ab heri facilitate hoc obtinuisse, ut greges suos tuto ac libere pascere liceret. Putandus est adeo Tityrus esse unus ex pastoribus servis in fundo a domino habitis; cf. ad v. 28. Interea alter de malis ac molestiis migrationis suæ conqueritur, tandemque aperte de veteranorum immissione in agros loquitur v. 70. Subsistit dialogus in eo, ut Tityrus miserum exulem in suo tugurio pernoctare jubeat.

Communis omnium temporum opinio, veterum Grammaticorum fide firmata, obtinuit, eclogæ hujus rationem ad illa tempora et Virgilii fortunam accommodatam esse, eoque anno eam (U. C. 713) scriptam esse, quo Triumvirorum pactione decreta nefanda illa agrorum inter veteranos divisio ab Octaviano facta est; de qua v. Appian. Civil. lib. IV, 3 (ed. Amst. 1670, p. 954); Dio XLVII, 14.

(1) *Tityrus.* Inscripti hi tituli cum ipso Eclogarum nomine debentur Grammaticis, non ipsi poetæ: retineri tamen possunt, propter auctoritatem satis antiquam.

Inter eos, quorum agri assignati erant veteranis, fuere Cremonenses, qui et ipsi Cassii Brutique partes erant sequuti. Vid. Serv. ad ecl. IX, 28. Quorum agri cum pro militum immissorum numero nimis angusti essent, vicinos Mantuanorum agros additos esse narrant. Cujus rei etsi nullam, praeterquam Grammaticorum, auctoritatem reperio, fidem tamen ei faciunt alia. Appianus quidem l. I. p. 1082, militum avaritiam non sese continuisse intra suos agros memorat, sed eos passim vicinos agros insolenter invasisse; plus quam concessum esset, usurpasse, et quos meliores iis, qui sorte obtigerant, putarent agros, suos fecisse. Potuere itaque milites transgredi fines et Mantuanos agros invadere; ut vel sic *Mantua Cremonae nimium vicina* dici posset. Inter Mantuanos, qui hanc injuriae indignitatem subirent, Virgilium fuisse tradunt: eum tamen, sive sua, sive Asinii Pollionis consilio, Romam profectum ab Augusto obtinuisse, ut agri sibi restituerentur. Locus autem, in quo pastores conveniunt, est ad umbrosam fagum in loco arboribus consito, sub qua Tityrus recubans pastoritio cantu otium consumit, dum gregem errantem prospicit. Versu tamen 52—59 accuratius describitur loci prospectus, et quantum v. 48, 49 *quamvis lapis omnia nudus* — intelligitur, ex ipsa rerum veritate. Ad majorem rei jucunditatem facit contraria alterius pastoris fortuna, quae miserationem movet, et qua nihil disertius ad Tityri felicitatem illustrandam commemorari poterat.

Sunt tamen multa in hac ecloga, in quibus subtilius poetae judicium desideres; nec ex hoc carmine ejus ingenium aestimare velis. Primum ipsum hoc genus argumenti, quod, etsi pro mera allegoria haberi nequit, ad allegoriam tamen quodammodo accedit, adeoque in perpetuo rerum ac verborum lusu versatur, vix satis magnam gravitatem ac dignitatem unquam habere potest. Nec in eo potuit vitae rusticae propria vis ac ratio (characterem vocant) recte servari. Vix e persona pastoris apotheosis illa heri satis placere potest. Comparatio autem seu allegoria non ubique commode procedit. Sic v. 18 Tityrus, ut libertatem suam impetret, Romam proficiscitur, obtinet ab hero libertatem greges pascendi: quid inauditum hoc factum, si quidem ille heriles greges pascit? v. 46 *Pascite, ut ante, boves.* Si libertatem consequutus est, quomodo haec securitatem et tutam in agro a vi hostili vitam praestare debuit? In sententiis autem ac verbis plurima sunt ab hoc rerum et hominum genere aliena, quae suis lo-

cis notabimus. Ita plures versus sunt fere epici, ut 7 *illius aram Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.* Sic 60 sq. 65 sq. Cum tamen semel poeta suum sibi bucolici carminis genus constituerit, quo a vitæ pastoritiæ simplicitate recedendum ei esset, licuit et hæc et alia in carmen suum recipere.

MELIBOEUS, TITYRUS.

MELIBOEUS.

Tityre, tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui musam meditaris avena:
Nos patriæ fines et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra,
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.

1. *Tytire* vitiose multi; sed est Τίτυρος. [Aptum argumento nomen: est enim *Tityrus* apud Hesych. *Satyrus, calamus, avis quædam*: Servio, *aries major;* interpreti Theocriti, *otiosus.* — Sic et *Melibœus*, ὅτι αὐτῷ τῶν βόων μέλει.]

— Melibœum puta, agendo gregem ante se, accedere ad Tityrum sub fago sedentem et fistula canentem. Tityrum *silvestrem — musam*, carmen pastoritium, *meditari*, exercere, μελετᾶν, h. e. cantui eum vacare, indulgere, ait, et quidem *tenui avena*, ut culmus pro fistula sit. v. Ecl. III, 27. Quod, nimis forte argute, ad genus carminis humile et *tenue* referunt; quamvis ejus notio ipsi naturæ carminis bucolici subsit. Ornans epitheton *tenuis*. An satis conveniat bucolici generis indoli *musam meditari avena*, pronuntiare vix ausis, nisi usus exempla essent. Est tamen in Theocr. I, 20, καὶ τᾶς βωκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μώσας. Lucretium præivisse Maroni in noto versu, *Fistula silvestrem ne cesset fundere versum,* constat. Et sequuti sunt alii bucolici; Nemesian. I, 27, *Sed quia tu nostræ Musam deposcis avenæ.* — 3. *Patrios fines* conjicit Wakef. Silv. P. IV, p. 62, ne *patriæ patriam* se excipiant; et ut sit pro *paternos fines.* — [Quam infelicem dicam, qui non senserit quanta vis, quantum affectus inesset, in ipsa vocis *patriæ, patriam*, repetitione!]

4. *Fugit*, ut in Græcis φεύγει, etiam is qui expellitur et exulat, ut h. l. Melibœus. — *lentus,* otiosus et securus. Serv. vid. Heins. ad Ovid. Her. XIX, 81: *cum ventos audirem* lenta *sonantes.*

TITYRUS.

O Melibœe, deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quæ vellem, calamo permisit agresti.

MELIBOEUS.

Non equidem invideo; miror magis: undique totis
Usque adeo turbatur agris! En, ipse capellas

6 — 10. *deus*, dominus Tityri, quem Romæ adierat, quemque infra vs. 43 *juvenem* appellat. Octavianum Cæsarem declarari, Divi Julii filium, dubitari nequit, quatenus Virgilius suam fortunam adumbravit sub Tityri persona (Apud Pompon. Sab. est: *deus*, Augustus — vel Roma, ut ait Apronianus; ergo et is his argutiis litavit?). Nunc tamen herus Tityri *deus* ipsi est beneficiis. Pronior autem veterum sermo in hunc vocis usum fuit, ut eos, a quibus servati essent, deos et σωτῆρας appellarent. Per *otia* intelligit securitatem inter tantas turbas et tumultus bellicos. — 7. Observa poeticam orationem, pro, *ei sacrificabo*, sollennem tamen; ut apud Theocr. Epigr. I, 5: Βωμὸν δ' αἱμάξει κεραὸς τράγος οὗτος ὁ μαλός. — 8. *ab ovilibus*, nostri ovilis; et tum *ovile* pro grege. cf. Burm. — 9. Burmannus valde contendit, ita jungi debere, ut sit, *ipsum hoc, quod animi caussa et tam securus canto*. Cic. XIII ad Att. 28, *ut vivere ipsum turpe*. Multo tamen simplicius et pastore dignius, *ipsum* me *ludere permisit*. Mox *ludere*, animi caussa cantare. *Ludere* enim de omni re non gravi et operosa; at de carmine tenui infr. Ecl. VI, 1 *Prima Syracosio dignata est ludere versu*.

10. *Promisit* pro *permisit* Zulich. sollenni errore.

11. *Non equidem invideo*. Κοὔ τοι τι φθονέω Theocr. I, 62, quæ forte verba hunc defendi possunt tanquam Maroni lecta. *miror magis* pro vulgari: sed potius; non tam invideo, quam miror: *usque adeo totis agris turbatur*. In prosa per *nam* vel *quum* efferendum erat; miror te tam tuto et tranquille agere, quum tantæ undique in nostris agris turbæ et calamitates exortæ sint, quum immissi in nostras possessiones coloni nostros agros occupent, nosque depellant. *Ipse*, ejectus paternis bonis, affecto quamvis corpore; nisi *æger* pro *ægre* accipias, ut Æn. V, 468, 432, quo ducit *hanc etiam vix*, ago capellas, dum hanc ægro etc.

12. *Turbatur* multi, et ipse Rom. sed damnat jam Serv. et alterum confirmat Quinctil. I, 4, 28. Nihil omnino mutandum

Protenus æger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non læva fuisset,
De cœlo tactas memini prædicere quercus.
Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

TITYRUS.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus.

13 *Protinus* nonnulli apud Heins. et Burm. Vana disputatio; utriusque scripturæ vis eadem; antiquior tamen *protenus*; corrupta per pronuntiationem. — *Protenus*, porro tenus, longe a finibus, Servius ait. Simpliciter accipiendum pro : ante se agere; opp. τῷ *errare, vagari,* quod fit, dum pascendi caussa aguntur; at hic abiguntur. Unam vero *ducit*, fune trahit. — 14. Alii *corilos* vel *corylos*. Nil refert : servanda tamen antiqua scriptura. *Densos* Leid. a man. sec. — 15. *connixa reliquit*, non modo *enixa est; reliquit*, majorem etiam miserationem excitat : quod nec lacte alere nec secum ducere potuit. *silice in nuda*, non substratis herbis, Ge. III, 297: Edico — *et multa duram stipula filicumque maniplis Sternere subter humum.* — 16. Bene hæc ad superstitionem talium hominum dicuntur, cum adversi aliquid iis accidit. Debuisse se hanc calamitatem prævidere ait, ex arboribus frequenter fulmine tactis : quod est inter ostenta. In *quercubus* ceterisque Servius aliique Grammatici hic argutantur. *læva mens*, stupida, tarda: ut iterum Æn. II, 54 *si mens non læva fuisset.* Horat. Art. 301, *O ego lævus* etc. contra *dexter*, ingeniosus, et *dexteritas* — 19. *da*, ede, dic, edissere, ut *accipe*, audi, Æn. II, 25. *Serv.* Notent in iis, quæ sequuntur, tirones longas narrationis ambages pastoris imperitiæ non male convenientes. Debebat narrare, se libertatis petendæ caussa Romam venisse, et cum hac, ut tuto greges pascere posset, a domino impetrasse : hæc v. 34 sequuntur.

18. Versus hic a vetustioribus fere abest : ejectus quoque a Nauger. in Aldin. tert. et jam ante ab Egnat. Adsutus et adumbratus ex Ecl. IX, 15. Omisit Ed. Parmensis.

19. *Quis sit* septem codd. apud Heins. tres Burm. cum Goth. pr.

20. Adiit Tityrus Romam, cum alias tantum ad vicinum oppidum excurrere soleret. — 21. *huic nostræ*, Mantuæ, *quo* agnos agere solemus. *depellere* forte ni-

Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram; sic parvis componere magna solebam.
Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

MELIBOEUS.

Et quæ tanta fuit Romam tibi caussa videndi?

TITYRUS.

Libertas: quæ, sera, tamen respexit inertem,

mis violentum, nam portantur a pastoribus agni tenelli, ait Burmann. Verum ii, qui jam a lacte remoti lanio tradi debent, haud dubie agi et depelli possunt. Servius a lacte removere interpretatur, qua de re proprie *depellere* Ecl. VII, 15. III, 82. Ge. III, 187; quo tamen sensu additur fere *depulsus ab ubere, lacte*; aut ipsa res eo ducit. Calpurn. II, 47. *Ne depulsa vagos quærat fetura parentes.* Sed *depellere* dixit pro pellere, agere; sic *compellere* Ecl. II, 30. ἐλαύνειν toties ap. Theocr. pro ἄγειν. ut statim III, 2: ταὶ δέ μοι αἶγες βόσκονται κατ᾽ ὄρος, καὶ ὁ Τίτυρος αὐτὰς ἐλαύνει.

21. *Deducere* unus apud Torrent. ad Hor. IV, od. 2. — 26. *Viburna* sunt frutices s. virgulti genus flexile et lentum in sepibus obvium, viendis h. ligandis fasciculis utile: *la Viorne*; aiunt esse *Viburnum Lantana L.* — 27. *Et quæ* olim aliquæ vulgg. ap. Fabric. nam *et quæ* statim ab Aldo editum.

28. *Libertas*, h. libertatis obtinendæ spes ac desiderium. Ut nihil de ineptis hujus loci interpretationibus dicamus, quas ipse Burman sequitur, quamquam vix omnia ad liquidum perduci possunt, verba tamen nullum alium sensum suppeditant, quam hunc. Tityrus intelligendus est esse aliquis ex servis, quorum Romani tantum numerum in fundis suis et agris habebant, quibus sive agrorum, sive pecudum cura mandata erat. Hoc pastorum genus isto tempore, quo latifundiis occupata erat Italia (conf. Plutarch. in Gracch. p. 828 A. Appian. de B. Civ. I, c. 7), per omnem Italiam erat frequentissimum. Neque alius Corydon, Ecl. II, 1. Sunt quidem et apud Theocr. V Comatas et Lacon, uterque servilis conditionis; quamquam aliis in locis ipsi domini gregum loqui et canere intelligendi sunt. Sed in Italia villici, et quicumque in agris essent, non facile alia quam servili conditione aut libertini fuisse videntur. Qui homines an recte in pastoritio carmine, quod sensibus nostris nil præter poesin amœnissimam quamque et suavissimam vitæ rusticæ speciem exhibere debet, a poeta excitari potuerint, nunc non disputo; sed ii homines, si peculium sibi satis magnum paravissent, pretio domino soluto in libertatem se

Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.

vindicare poterant. Nota res, de qua nemo facile dubitet. Subministravit tamen vir doctiss. auctoritatem Lipsii ad Tac. XIV, 42. Burman. ad Petron. 75, et Ovid. Am. I, 8, 63. cf. Apulei. Met. VIII, 43. Jam iisdem hominibus, nunc libertis suis, herus poterat greges suos committere, certa mercede dicta; unde pastores mercenarios memoratos legimus. Tityrus, qui per multos annos, dum Galateæ amori indulserat, peculii parum diligentem rationem habuerat, jam senex factus, cum Amaryllidem, quæ frugalior et parcior erat, amicam haberet, ut libertatem sibi compararet, Romam ad herum suum profectus est. Jam de libertate quidem, quam obtinuerat, jam v. 28, 29, 30 memoraverat; facilitatem tamen heri et humanitatem maximam expertum esse se significat, in primisque illud obtinuisse ait, v. 46, ut tuto ac libere greges suos pascere posset. *quæ sera tamen r.* quæ, etsi sero, tamen aliquando mihi contigit, ut v. 30 repetitur. *Respicere* de Libertate, ut proprie *Fortuna respiciens*. A deorum signis hanc designationem ductam esse, existimat Spencius Polymet. pag. 155, nimis argute. *Pietas labores humanos respicit* Æn. V, 688.—30. *Tandem* Cod. Koler., non male. sed totus versus tam scaber est, ut vix eum a poeta profectum, sed e margine illatum putem. *Respexit tamen, et longo post tempore venit.* Singula ad declarandum tempus, quo libertatem obtinuit, valere debent. In senectute *barbam* memorat, quia libertatem consequutus eam deponit. Contigit tamen, inquam, libertas, et multo post mihi data est, *postquam*, ex quo tempore, a Galatea relictus, in Amaryllidis, conservæ (quam v. 3 carmine recolebat, et quæ mœrore suo ex Tityri absentia amorem suum prodebat vss. 37 sqq.), contubernio sum. Amica ne illa proprie dicta, an quæ in contubernio esset, Romano sensu, quandoquidem servorum non conjugium erat, sed contubernium, non dicam. *longo post tempore*, ut v. 68 iterum. Sic *tanto post* Ge. III, 476. Fatendum tamen, insidere his nescio quid invenusti et incomti: quamquam et alia nonnulla in hoc primo carmine paullo jejunius dicta videri possunt. Multo vero magis inficeta hæc sunt, si cum aliis per alteram amicam, Mantuam; per alteram, Romam declarari pronunties. — 31. Male in multis *Galathea*: nam Γαλάτεια.

33. *Peculi* pro *peculii*: quod a *pecu*, sive *pecore*; unde et *pecunia* dicta. Proprie hic *privata pecunia*.

Quamvis multa meis exiret victima sæptis,
Pinguis et ingratæ premeretur caseus urbi :
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.

MELIBOEUS.

Mirabar, quid mœsta deos, Amarylli, vocares ;
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta, vocabant.

TITYRUS.

Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.
Hic illum vidi juvenem, Melibœe, quotannis

34. Quamvis juvencus unus et alter ex meis armentis delectus venderetur in urbe, aut eo deportaretur a me caseus. Habuit autem Virgilius in animo Catull. XX, 10, 11 (al. CXIV), si quidem Catulli carmen est. Georg. III, 400 : *Quod surgente die mulsere horisque diurnis, Nocte premunt ; quod jam tenebris et sole cadente, Sub lucem exportans calathis*, adit oppida *pastor*.

35. Male distinguunt nonnulli post *pinguis*, ut sit *victima pinguis*, quum agatur omnino de caseo, qui *pinguis ingratæ urbi* premitur. *Ingratæ*, quod nihil inde argenti referret, v. seq. Burmannus nimis argute exponit : *Mantuæ jam non gratæ, postquam occupata a veteranis, novis colonis*. Martinus pro *infelici* accipiebat. Ceterum similia sunt illa Moreti, 81 : *Nonisque diebus Venales olerum fasces portabat in urbem ; Inde domum cervice levis, gravis ære, redibat.*

37. Pro *Amarylli* al. *Galatea*, inani allegoriæ studio. — Nunc in animum revocat mœrorem Amaryllidis, cujus caussam ignorabat tunc Melibœus, nunc facile assequitur. Ceterum desiderium Tityri absentis bene poeta exprimit, quod vero subjicit 39 : *Ipsæ te, T.*, etsi bucolici carminis nota figura est (sic apud Theocr. IV, 12), ab hoc tamen loco, si recte judico, aliena est. Quorsum enim nunc hoc, cum de Amaryllidis desiderio agebatur ?

38. *Mala* Rom. a manu pr. et in alio scriptum *poma* in rasura.

41. *Quid facerem?* necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam *præsentes*, h. propitios, faventes (v. Cerda) deos tam præsens eorum beneficium, alibi experiri possem. — 43. Hic in urbe herum meum vidi, tam munificum et lenem, ut eum pro deo colere decreverim. Non enim eum diversum facere videtur a juvene. Dicta hæc esse, respectu ad Oc-

Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti :
Pascite, ut ante, boves, pueri; submittite tauros.

MELIBOEUS.

Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!

sarem Octavianum habito, dubitari vix potest. Nec tamen sunt nimium urgenda : alioqui dicendum esset, Octavianum possessiones in agro Mantuano habuisse, in quo Tityrus esset. Ei se menstruis sacris litare velle ait. cf. v. 7, 8. *fumant* pro fumabunt.

45. *Hoc* reposuit Wakef., et sic legendum pronuntiat. Mox *primum* pro *primus*, Longob. Pierii.— Hic, cum Romæ essem, ipsumque herum adiissem, primum tuli responsum illud, h. facultas nobis data est, ut nos pueri, vernæ, servi, libere pasceremus, et tauros submitteremus. Color similis carminis Agathiæ : Analect. Brunck. To. III, pag. 46. XXXVII. *Responsum* non nunc eo sensu, quo oracula hinc jussa dicuntur : nec tam magnifice, quam apud Horat. C. S. 55, *Jam Scythæ responsa petunt* : sed simpl. respondit petenti, annuit. —46. *Greges,* Menag. pro *boves. Submittite tauros.* Varie interpretes exponunt. Servius cum aliis : jugo submittere ad arandum : recte, modo *jugo*, *aratro*, aut simile quid adjunctum esset; etsi vel sic a pastorum persona alienum foret. *Submittere* est alere ad gregem supplendum; nam subjunguntur reliquis et aggregantur ii tauri, quibus grex suppletur. Ge. III, 73 *quos in spem statues submittere gentis.* cf. 159. v. Burm. h. l. Gesn. in Thes. *Submittere* enim esse mittere in alterius locum, supplere, dubitandum plane non est. An dictum esse possit pro *tauros admittere*, dubitare licet. Femina submittitur, non taurus bovi, ut *submittere equas* Pallad. Mart. 13, 65; *submittendæ tauris vaccæ*, idem Jul. 4, 1; *in feturam submitti possunt vaccæ* ibid. Nemesianus tamen dixit Cyneg. 114 : *Huic* (cani feminæ) *parilem submitte marem*; aliud autem exemplum nondum vidi. Nisi et ibi est submittere ut admittatur. v. Vlit. ad e. l. Theocritus IX, 3 eadem forma uti videtur : Μόσχως βωσὶν ὑφέντες, ἐπὶ ϛείραισι δὲ ταύρως; etsi et hic dubia lectio est, cum in aliis, ὑπὸ ϛ. sit; et vix ὑφιέναι eodem versu duplici sensu dixit poeta, ut et sit *vitulos uberibus matrum admovere* (ut vulgo ea vox adhibetur, v. e. IV, 4 ἀλλ' ὁ γέρων ὑφίητι τὰ μοσχία), et *admittere vaccis taurum*. Debebat ad e. l. audiri Reiskius, nimium interdum neglectus.

47. *Ergo tua rura manebunt* tibi, non eripientur, *et* ea quidem *satis magna*, ad pascenda armenta. Quæ sequuntur varie interpungi et exponi possunt. Aut ut nova sententia fiat : *Quamvis — obducat pascua junco : Non* (tamen) *insueta g.* aut ut cum antecedenti jungas : *et tibi mag-*

Et tibi magna satis; quamvis lapis omnia nudus
Limosoque palus obducat pascua junco.
Non insueta graves tentabunt pabula fetas,
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota

na satis, quamvis lapis — junco. Non i. ut sit sensus: *manebunt tua pascua, sati tibi magna, quamvis lapis et palus omnia obducat.* Jam hoc duplici potest modo dictum esse, aut ut ager ille Tityri saxosus et palustris sit; aut ut inter aliorum agros saxosos et palustres pascua Tityrus habeat satis bona et tolerabilia. Hoc præferam, ut neglectum culturæ agrorum colonis suis ereptorum ea res arguat. Scilicet haud dubie hæc dicta sunt cum respectu fortunæ istorum temporum. Prioribus dominis erepti agri a veteranis male culti sentibus horrebant, lacunis et paludibus erant obducti: id quod multo magis ita se habere debuit in agris ad Mincium fl. sitis, cujus et stagnatione et frequenti exundatione paludes facile existere poterant; erant autem Maronis agri a clivo inde collis ad eum fluvium siti, quibus adjacere debuere alii eodem situ eademque conditione: Ecl. IX, 7. VI, 12. Ge. III, 14. 15. II, 198. 199. Æn. X, 205. 206. Nunc igitur Melibœus pergit v. 50 comparare suam calamitatem: cum, inquit, a meis agris discedendum mihi sit: neque, ex partu male affectas capellas convenienti pabulo reficere; neque, cum mihi illæ, quas sors dabit, agendæ sint, satis cavere iis possum, ne in greges contagio, quod v. 51 *malum* h. noxium dicitur, tactos, aut in infecta septa incidant. Sic etiam in sqq. istius sortem cum sua comparat.

50. *gravis — fetas* dixit, ut *fetas* intelligas enixas, partu liberatas, ut sæpe: vide vel Burm. ad Sammon. c. 13. cf. Gesner. Thes. h. v. Eo sensu *feta vulpes*, ap. Horat. III, 27, 4, ut recte Bentleius accipit. *Gravis* h. ægras e partu. *Tentare* de morbis proprie. Ita non necesse cum aliis distinguere post *pabula* et *graves*, gravidas, *fetas* autem, quæ peperere, intelligere, ut Cerda fecit. *Insueta* tandem *pabula* vel quia ignarum pecus non sentit noxias herbas esse quas depascit (cf. Beckman. ad Antigoni hist. mirab. c. 20 extr.); vel omnino, quia corporibus infirmis ea non salubria sunt, quibus non adsueverunt. — 51. *Ne mala — lædant.* Charis. male.

52. *Flumina nota* Mincius et Padus; quorum prospectus ex eo loco esse potuit: nescio saltem, an de situ horum agrorum, de quibus hic agitur, satis constet: Mincius, ex lacu Benaco ubi processit, non longe a Mantua lacus fit quinque mille passuum, mox aliquantum progressus Pado se jungit. Jucundus vero ille tractus et bonus pascuis. v. Georg. II, 198. 199. Ab aliis tamen flumina de campestribus

Et fontis sacros frigus captabis opacum;
Hinc, tibi quæ semper vicino ab limite sæpes
Hyblæis apibus florem depasta salicti,
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.

rivis istius loci accipi video. Subjunguntur sane *fontes*; durum tamen altera ex parte, in regione intra Padum et Mincium sita *flumina* si memorentur, de rivis potius, quam de illis proprie fluminibus dictis esse cogitandum. — 53. *Frigus opacum* est frigus loci opaci, nemoris umbræ. Ecl. II, 8. —54. Haud dubie versus totusque locus contaminatus: quem se non intelligere jam Markland. ad Stat. I Silv. 3, 43 professus est; suspectum etiam Burmann. merito habuit. [Facile tamen sanaveris, si, judice Potterio, phrasim sic constitueris: *hinc sæpes, quæ semper est florem depasta ab Hyblæis apibus*, tibi, id est, in tuum lucrum, *sæpe suadebit*, *etc.* videant argutiores : ad Heynium redeamus]. Locum, inquit, uti nunc se habet, ita expedire, ut nihil supersit quod offendat, quamcunque rationem ineas, non adeo facile est. Inter ceteras tolerabilior ratio hæc est, quam Burmannus quoque iniit, verbis in hunc modum jungendis: *Hinc sæpes a limite vicino*, h. agrum vicinum a tuo disterminans, limitanea (nisi malis *Hinc a limite vicino*, h. e. ab ea parte, qua vicinus limes est, ut Oudendorp. ad Suet. Aug. 91 monet), *quæ semper depasta* est *florem salicti apibus*, cujus salices, e quibus ipsa structa est (cf. Georg. II, 434. 435. 436), semper depascuntur ab apibus (quas epitheto ad ornatum facto *Hyblæas*, a monte Siciliæ appellat), *suadebit sæpe tibi susurro levi* apum (καλὸν βομβεῖν Theocr. dixit I, 107 et V, 46.) inire somnum. Ultima expressit Auson. Ep. 25, 12 *Hyblæis apibus sæpes depasta susurrat.*

57. *Frondator,* qui vites amputat et vitium folia stringit, decerpit. vid. Georg. II, 365 seqq. 400. 407. 410. Ecl. II, 70. IX, 60. *ad auras*, uti de *clamore*, eum *exire in auras*, *tolli ad æthera* etc. conf. Burman.; alii *spirantibus auris et æstum levantibus;* subtilius etiam alii. Aliter dicta turris *stare ad auras* alte Æn. VI, 534. *sub rupe* in rupe, accipit Burm. Mox v. 59 *gemere* turturum ac columbarum proprium v. Cerda. et *aeria ab ulmo*, perpetuo arborum epitheto, ut multi docuere, et Burmannus ad Anthol. lat. pag. 100. — *Alte* unus Heinsii. *Ad aures* Parrhas. quod refellit Burmann. et merito quidem.

58. *Rauci* apud Pier. nonnulli.

TITYRUS.

Ante leves ergo pascentur in æthere cervi,
Et freta destituent nudos in litore piscis;
Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

MELIBOEUS.

At nos hinc alii sitientis ibimus Afros;
Pars Scythiam et rapidum Cretæ veniemus Oaxem,

60 *Ante leves ergo*, quasi dicat: recte utique hæc bona mea enumeras, Meliboee, et propterea grato per totam vitam in patronum meum ero animo; id quod omnino ad pietatem liberti spectabat. *Pascentur in æthere cervi*, pro volabunt, *et maria destituent pisces*, h. et pisces in sicco vivent; itaque *nudos* dixit. Assumta autem formula ex antiquo sermone. v. Herodot. V, 92, 1. conf. inf. ad Ecl. V, 76. — *in æthera* Gud. et duo alii: quartus Moret. pro diversa lect. *in æquore*; quod et Burmann. non displicebat, et recepit Wakefield.

62. *Pererratis amborum finibus*, ad ornatum spectat: ita ut alter alterius fines pererraverit, ad alterius sedes pervenerit: h. antea Parthi migrabunt in Germaniam, et Germani sedes Parthorum occupabunt: quod, nisi victis et subactis Romanis, fieri non poterat. *Exsul* hic non urgendum; simpl. apud poetas, ut sup. 4 *fugiens*, qui ad alienas terras proficiscitur. Sic in illo: *patriæ quis exsul se quoque fugit?* — 63 *Aut Ararim Parthus bibet*. Reprehenduntur hæc, et merito, tanquam aliena a pastorum memoria, nomina, nimisque longe petita. Sed recessit Virgilius ab antiqua simplicitate in moribus, quos pastoribus suis tribuit. Porro *Germania* et *Arar* sibi respondere debebant; hic vero Galliæ fluvius est, qui in Rhodanum se immittit. Defendunt poetam sic, ut dicant, hanc ipsam locorum inscientiam indoctum servulum non male decere. Sane quidem populos Gallos et Germanos vulgari sermone fere confundi, constat. v. Burmann. h. l., item Ruæum et Martinum. Et fit hoc eadem fere ratione, qua Tigris, qui Parthorum fines facit, Parthorum fluvius appellatur.

65. *Ibimus Afros*, elisum *in*: quod in epico carmine melius fieret, Homerico more. *alii* et *pars*, pro alii et alii. v. Burm. et alii. Musgrav. ad Eurip. Bacch. 307. *et-et* esse pro *aut-aut* contendit: quod sane fit interdum; etsi Æn. VII, 675 *Homolen Othrymque nivalem Linquentes* huc non referam. At h. l. est: et pars veniemus ad Oaxem et pars ad Britannos. — *Oaxen*, *Oa-*

Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En, unquam patrios longo post tempore finis,
Pauperis et tugurî congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor, aristas?
Inpius hæc tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? En, quo discordia civis
Produxit miseros! En, quis consevimus agros!

xin, *Eaxem*. *Oaxes* Cretæ fluv. nemini memoratus, præter Vibium Sequestrem, forte ex hoc ipso loco. Fuere, qui *Araxem* reponi mallent: alii Oxum inferunt nunc a Marone sine exemplo dictum *Oaxum*. Excusemus poetam, quem non defendere ausim: sufficit fluvium hujus nominis in insula Creta esse, cujus mentionem hic fieri minus mirabitur. Ceterum, totus locus alienus a pastoritii carminis indole; nec modo tragicum quid spirat, (Lyricus dixit *ultimos orbis Britannos* I, 35, 29) verum adeo ἀπροσδιόνυσον; quomodo enim pastores, agro Mantuano ejecti, armenta sua agentes, per Africam et Scythiam errare, aut Britanniam et Cretam insulas adire poterant? Expressit tamen locum Nemes. Cyneg. 67. 68.

68. *En unquam* pro unquamne. inf. Ecl. VIII, 7 *En erit unquam Ille dies*. Illustrat Heins. ad h. l. Intpp. Liv. XXIV, 14. XXX, 21. — 70. Vulgo *aristas* de annis exponi notum est. In hunc sensum jam Claudianus accepisse videtur, qui IV Cons. Honor. 372 *decimas emensus aristas* dixit. Hue etiam Rhiani, χείματά τε ποιάς τε δύω καὶ εἴκοσι πάσας, advocari possunt, ap. Pausan. IV, 17 extr. Enimvero *mea regna* subjiciuntur *patriis finibus* v. 68, ac *tugurio* v. 69, et eosdem agros et possessiones miseri Melibœi denotant; hæc itaque videns *post*, posthac (ex v. 68 *longo post tempore*), h. quando eos aliquando iterum adspicere mihi continget, *raræ in illis aristæ aliquot oculis occurrent? hi tam culti agri* (*novalia* dixit v. 71 omnino pro agris quibusvis) *per novos suos colonos inculti neglectique jacebunt?* —[Intelligas omnino (*post aliquot aristas*) post aliquot *messes*, annos, scil. non enim spes omnis excidit exsulanti *sua regna*, vel *longo post tempore*, revisendi.] In sequentibus poeta sui obliviscitur: pastor, cui pecus pascendum erat, de segetibus, de pomorum insitione, de vinea agit. — 71. *Inpius*, sceleratus, nefarius: utpote in bello civili. Etsi omnino perpetuum epitheton est: *inpia bella. inpius hostis. inpius ensis.* ut synonyma sint τοῦ sævus, durus, crudelis. Contra *pius* est mitis, humanitatis sensum habens. — 72. *Barbarus*, Galli, aliique, qui in legionibus Romanorum tum erant. — 73. Vulg. *Perduxit*, quod gravis auctoritas Vatican. et Longob. tue-

Insere nunc, Melibœe, piros; pone ordine vitis.
Ite, meæ, felix quondam pecus, ite capellæ!
Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,
Dumosa pendere procul de rupe videbo;
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellæ,
Florentem cytisum et salices carpetis amaras.

TITYRUS.

Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
Fronde super viridi : sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, et pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

tur. Voces hæ fere permutantur : sic inf. Ecl. VI, 60, *perducant*, alii *producant*. — *En quis c.*, quibus, in quorum utilitatem agros coluimus. — 74. Ironice dictum accipies. Quid juvat nunc insevisse! Sive ut *inserere* sit pro plantare, quod fit pluribus modis : quod contendit Martin. ad Ecl. IX, 50. *Insere, Daphni, piros* : sive ut sit de insitione proprie dicta accipiendum. — 75. *Quondam felix*, nonnulli, et sic editum, usque ad Pulmann. — 76. E Theocrit. I, 116. 117. — 77. *Frondosa*, Medic. Pierii, et Pompon. Sab.—79 De *Cytiso* v. ad Ecl. II, 64.

80. Ex Theocriti XI, 44 sqq. — *Hanc-noctem*. Sic jam inde ab Aldo editum : occurrit tamen in scriptis et edd. *Hac-nocte*. — *Poteras*. Alii *poteris* : prius elegantius. cf. Ovid. Metam. I, 679 : *hoc* poteras *mecum considere saxo*.—82. *Castaneæ molles* varie explicantur, ut sint *maturæ*, vel *recentes*, vel *tostæ*; vel de genere quodam, quod echinum seu corticem minus durum habet, conf. Cerda. Fit id in primis, si amygdalis inseruntur. Laudant ex Palladio lib. XIV, 155 : *Castaneamque trucem depulsis cogit echinis Mirari fructus lævia poma sui*. Potuit tamen improprie pro *maturis molles* appellare. *Pressi copia lactis*, h. casei, quia serum e coagulo, sive concreta lactis parte exprimitur, et *adjectis* etiam pro *soliditate acquirenda ponderibus*, ut Palladius loquitur, *eliquatur*. — 83. *Et jam* — nox ingruit. conf. Ecl. II, 67, ubi *et sol crescentes decedens duplicat umbras*.

ECLOGA SECUNDA.

ALEXIS (1).

ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri, qui a communi utriusque domino amabatur (2), insano amore quum fureret, miserum sui animi affectum hoc carmine exponit. In votis habet, ut ille ruri secum habitet. Enumerat copias suas et opes rusticas v. 20, suam oris speciem 25, suam artem canendi 31, sua munera puero parata, fistulam 36, et duo capreolos 40, tum corollas variorum florum 45, mox tamen damnat ipse amorem suum 58. Dominus per *Iolæ* nomen declaratus esse videtur v. 57. Idem Corydon amaverat Amaryllidem, asperam puellam, et Menalcam puerum v. 14 sq. 52. Etiam in hujus eclogæ allegoria retexenda misere se torquent interpretes, quum a Servio et aliis traditum accepissent, Alexin sive Asinii Pollionis, sive Mæcenatis puerum fuisse, a Virgilio amatum; quamquam ejus rei non satis constans fama fuit; cf. Heins., Martinus ad v. 1, et Catrœus. Quæ ita secusne sese habeant, scire utique nihil refert; neque de castis Virgilii moribus disputare h. l. attinet; etsi ille in dilectu talis argumenti morum suorum castitatem parum nobis approbavit. In interpretatione tamen satis est aut tenere, aut statuere, Virgilium ingenii caussa, forte ut Theocritum imitatione

(1) *Alexis*, alii, etiam Mediceus, *Poeta, Corydon* ex antiqua narratione apud Serv.; Gud. addit *de amore pueri*. Leid. *Carmen vel micticon; Poeta, Corydon, Ecloga secunda.* Voss. *Coinon vel Miston,* forte pro κοινὸν et μιστὸν, h. impurum et libidinosum.

(2) Si modo recte accipio v. 2 *delicias domini*, ut idem utrique dominus esset. Verius nunc arbitror: Alexin esse Iolæ pusionem alterius pastoris; ipsum autem Corydonem hominem sui juris, pastorem gregis sui: qui adeo bene jactare poterat opes suas v. 20 sq. *Mille meæ* —

exprimeret, hæc scripsisse, et exprimi hac ecloga egregio cum artificio æstum et furias amoris, quo pastor, verna Iolæ, nomine Corydon, in Alexin misere exarserat, qui domini amasius erat. Locus autem, in quo ille dolorem animi carmine mitigat, convenientissime describitur v. 3—5; amant amantes solitudinem silvarum. Siculos in hac ecloga pastores inducere videtur poeta, v. 21 *Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.* Quo ipso argutiæ allegoriæ concidunt; quæ plane corruunt, si expressa pleraque ex Theocrito cogites, in primis ex Idyll. XI, XXIII et III, quæ tamen, si cum his compares, multo dulciora esse, vix inficiari possis. Transtulit poeta in Corydonem nonnulla, quæ melius de Polyphemo dicta erant, ut illud v. 25 *nuper me in litore vidi.* Inverso modo Polyphemi amores ad Corydonis exemplum expressit Ovid. Met. XIII, 776 sq. 801 sq.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Adsidue veniebat; ibi hæc incondita solus
Montibus et silvis studio jactabat inani:
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique coges.

1. Male qui *Coridon* vel *Choridon*: est enim Κορύδων. — *Alexin*: alii *Alexim*. — 2. *nec quod* Brunck. ex usu Ciceroniano. — 4. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 409. malebat *Solis montibus*. Vid. Theocr. XI, 17. 18. *jactabat*, ut verba, *voces jacere*, et Ecl. V, 62 *voces jactare ad sidera*. Nunc silvis et montibus conqueritur spretum amorem suum.

7. Ex Theocr. III, 9. 8-13. In summo æstivi temporis æstu tua vestigia sequor. Suaviter e vita rustica adumbrata sunt sequentia. ad v. 8 cf. Georg. III, 327 sqq. — *coges* Rom. et Heins. meliores, et defendunt ex Theocr. ἀπάγξασθαί με ποιησεῖς. Sed præsens, quod et ipsum boni Codd. Pierii et aliorum agnoscunt, majorem vim habet. Cerda quoque censet superari hic Theocritum a Virgilio, qui *præsens* pro *futuro* posuerit. Latinus, inquit, efficacius de præsenti (*cogis*), quasi jam sit mors in o

Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant;
Nunc viridis etiam occultant spineta lacertos;
Thestylis et rapido fessis messoribus æstu
Allia serpyllumque herbas contundit olentis:
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras

lis, quam Græcus de futuro, ποιήσεις. Libens ergo reposuerim. Reposuit Pott.] — 9. Ex Theocr. ductum VII, 22 σαῦρος ἐφ' αἱμασιαῖσι καθεύδει, ubi ὑφ' ex h. l. commendabat Valk. — Diversa tamen αἱμασιὰ ex cæmentis a spinetis; assident lacertæ maceriis, aut insident: præstat saltem ἐν, quod codd. præbent, et receperunt Brunckius et Boissonad.

10. *Rabido* emend. Clericus, rustice ideo a Burmann. exagitatus. — *Rapido æstu*, h. vehemente, magno, quia *sol rapidus* dicitur, ducto vocabulo ab iis, qui *rapido cursu* h. magno et incitato feruntur, adeoque incalescunt, fervent. Burmannus, qui h. l. Clericum exagitat, ipse nimis argute exponit, *æstum, qui vires messoribus rapit.* Alio modo *flamma rapit*, rapax est. — 11. Alii *serpillum, serpullum, serpelium*; sed est ἕρπυλλον; quod latine scribendum *serpullum. Herbas olentes*, ornat epitheton a natura rei ductum, nec definit, bene an male, modo graviter ac valde. Simile edulium esse videtur *moreto*: quod carmine descriptum habemus. *Allia* vero *serpyllumque* memorantur simpliciter, quia talium hominum in illis terris quotidianus cibus erant; nam, quod ideo manducasse aiunt, ut odoris gravitate serpentes et scorpios fugarent (v. Plin. Valer. IV, 37, et Ursin. in Virg. coll. ad h. l.), id vero, ne subtiliter magis, quam vere dictum sit, vereor. *Serpyllum* esse nostrum *Serpollet* constat. vid. Flor. Virgilian. p. CLII.

12. *Arbusta resonant cicadis mecum.* h. me cantante, illis una stridentibus. Nam ita *mecum* accipere jubet ratio grammatica, quam hic illustrabo. Ge. I, 41 *Ignarosque viæ mecum miseratus agrestes*: mecum, qui eos miseror ipse. Ge. II, 8 *musto tinge novo mecum crura,* mecum, qui et ipse tingo, calco uvas. Æn. I, 675. *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore*: mecum, simul ut ego ejus amore teneor. Meminisse debebam hæc, ad locum Æn. IV, 115 expediendum, ubi Juno ad Venerem: *mecum erit iste labor*: erit tibi labor hic una mecum; me una tecum allaborante. In aliis locis res est apertior, ut statim inf. vs. 31 *Mecum una in silvis imitabere Pana canendo;* una mecum, qui ipse imitor. Apud Horat. *sic collige mecum.* Eodem igitur modo h. l. *arbusta resonant cicadis mecum*, me canente; resonant arbusta et cicadis strepentibus et me una canente. — 14. *Melius* Zulich. ex iu-

Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori!
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, qui sim, quæris, Alexi;
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ.
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.
Canto, quæ solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho.

terpretatione. — 15. *Nonne Menalcan?* nonne pati satius erat Menalcæ fastidia? qui eum spernebat; quod v. sq. confirmatur. Erat hic colore fusco ut verna rure natus. — Alii *Menalcam*. *Menalcan* a Pierio ex optimis commendatum.

17. *Ne crede*, confide formæ. Servius e Sallustio laudat: *Vultuti satis credebant.* — 18. cadunt, decidunt neglecta, adeoque jacent. *vaccinia nigra* esse eundem florem cum hyacinthis ferrugineo colore, satis convenit inter viros doctos. v. h. l. Cerda. cf. inf. v. 63. X, 39, coll. Theocr. Idyll. X, 28 Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐστὶ, καὶ ἁ γραπτὰ ὑάκινθος. Ge. IV, 183. ubi Martinus *hyacinthum* poetarum *lilium floribus reflexis*, sive *Martagon*, forte id genus, quod *imperial Martagon* appellant. Liquet tamen esse hunc florem, quem vocamus *le vaciet*: Linn. *Vaccinium Myrtillus*. Sed de *ligustris*, Italiæ flore, major dubitatio. v. Martin. ad. h. l. Vulgo *le troene*, reddunt; alii *convolvulum majorem* intelligunt: Plinius arborem appellat. Græcis *Cyprus*. cf. Pompon. Sab. Sufficit, hunc florem, licet pulchrum, negligi, dum hyacinthus, coloris non æque grati flos, ametur.

19. Ex Theocr. III, 7, et reliqua ex XI, 29 sqq. — 21. *Siculis* Revocatur adeo hoc carmen ad pastores Siculos. v. Argumentum. nec potuit Corydon esse verna Iolæ, sed pastor sui juris. — *Nec, qui sim*: ita meliores; vulgg. cum aliis codd. *quis sim*.

22. Suppetere sibi per totum annum vaccas ait, quæ bonam lactis copiam præbeant, ut quotidie lac recens apponi possit. Theocritus pro lacte *caseum* posuerat Idyll. XI, 36, etiam hoc ex more harum regionum: vide modo Georg. III, 400. 401.

23. Nec imperitum se cantus esse pronuntiat. *Armenta vocabat*, revocabat, compellebat, ut inprimis vesperi, ut domum pastor gregem reducat. vid. suavem locum Apollon. I, 575 sq. et Cerd. — 24. *in Actæo Aracyntho*. Hujus nominis nobilis mons est Acarnaniæ sive Ætoliæ: v. vel Strab. X, pag. 693 A; nam fines harum regionum multo in-

Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,

gustius, modo latius patuerunt; non longe ab urbe Pleurone. Ad hunc referenda hæc esse contendit Palmerius Græc. ant. IV, 10, docetque eum tractum ἀκτὴν dici apud Homerum, quia Ithacæ et Cephalleniæ insulis ex adverso situs est in continente. Amphion tamen in Acarnania fuisse nusquam legitur. Occurrit et huic rei ita, ut partim nos non omnia de hac fabula memorata tenere dicat, partim verba hæc: *In Actæo Aracyntho*, initium carminis noti faciat, ut apud Theocr. Idyll. IV, 31, 32 fieri putat, et ut noster fecit Ecl. V, 86. 87, utque alii faciunt, v. c. Aristoph. Nub. 964. Alia exempla v. ap. Bentl. ad Horat. I Serm. 3, 7. Et forte ad eundem modum trahendi versus Bionis Idyll. III, (al. VI) 7. sq., ut argumenta carminum sint, quæ poeta Amorem edocuerit. Verum satis contorta est omnis illa Palmerii ratio, et tota Amphionis, qui lyræ cantu Thebas condidit (Horat. Art. 394), fabula ad Bœotiam pertinet; etiam hic *Amphion Dircæus* a fonte Bœotiæ. Tum vero nec deficit Aracynthi montis nomen et memoria in Bœotia: nam non modo Steph. Byz. Ἀράκυντος, ὄρος Βοιωτίας, ἀφ' οὗ Ἀθηνᾶ Ἀρακυνθία, et Vibius Sequester id asserunt: add. Lutat. ad Statii Theb. II, 239, et Sext. adv. Grammat. I, 12, p. 270; verum et illustris est Propertii locus III, 13, (al. 16.) 41 *victorque* (ultus matris injuriam) *canebat Pœana Amphion rupe, Aracynthe, tua.* (ad quem locum miror in Burmanni edit. nihil esse notatum.) Simile quid in Euripidis Antiope lectum fuisse de Amphione, colligebat ex Probo Valkenarius, Diatribe pag. 66. 67. Probi verba sunt: *Amphionem et Zethum Euripides, Jovis ex Antiopa Nyctei filia natos, ait cantando potuisse armenta vocare.* Si recte hæc a Probo scripta sunt, firmatur inde lectio Codicis in Propert. l. c. *Prata cruentantur; Zethus victorque canebat P.* ut sit *Zethus victorque Amphion* docte pro *Zethus Amphionque victores.* Nam frigent *Prata Zethi*, durum est *Prata cruentantur Zetho*; et, quæ alii conjectant, *Prata cruentantur late*, vel quæ conjectari possint, v. c. *lætus victorque c.*, lubrica sunt. Quod tandem Aracynthus *Actæus* vocatur, puta eo spectare, quod mons ille fuit in finibus Bœotiæ et Atticæ, unde *Actæus*; omnis enim Attica *Actæa* dicitur, h. e. litoralis, ab *acte*, quæ pro *litore* dicitur. Sextus l. l. Ἀράκυνθος τῆς Ἀττικῆς ἐστιν ὄρος. Add. Barth. ad Stat. II Theb. 239 *Illa* (Diana) *suas Cyntho comites agat, hæc* (Pallas) *Aracyntho.* Copiosi in locis congerendis Cerda et Martinus.

25. *Non* Ven. et Parrhas. et in nonnullis deest. *in.* E Theocr. VI, 34 sqq. Verum in eo commode hæc de Cyclope dici poterant; non æque nunc de pastore, qui melius fonte, rivo, amni, pro speculo utitur. At Servius omnino negat mare unquam esse

Quum placidum ventis staret mare; non ego Daphnin
Judice te metuam, si nunquam fallat imago.
O tantum libeat mecum tibi sordida rura
Atque humilis habitare casas, et figere cervos,
Hædorumque gregem viridi compellere hibisco!

satis tranquillum, ut imaginem reddat. Videtur is de alto cogitasse; nam ad litus maris facies satis tranquilla et pellucida esse potest : conf. Cerda et Burm. Servio tamen obtemperarunt alii, in his Alb. Gentilis, qui de lacu Mantuano accipere maluit, ut Æneid. I, 244, mare, de Timavo. *Quum placidum ventis staret mare*, h. a ventis, per ventos. v. inf. G. IV, 484. cf. Tibull. IV, I, 126. Explicat Seneca Quæst. nat. V pr. *Itaque si legeris :* Quum placidum ventis staret mare, *scito illud non stare, sed leviter succuti, et dici tranquillum, quia nec huc nec illuc impetum capiat.* Est hoc philosophi argutantis. Quantopere Tassus, dum eandem rem in *Amynta* ornare vellet, a rerum natura recesserit, docuere viri docti.

27. *Fallat* meliores Pier. et Heins, pro *fallit*, quod erat ante Heins. vulgatum. Mentel. pr. et Venet. *fallet*.

28. *O tantum libeat*, ut Theocr. XI, 65. *sordida rura*, h. l. non in vitium dictum, sed pro vilis, pauper. Servius *tibi sordida* jungit, quæ tibi sordent. — 29. *figere cervos*, si feræ sunt, telo, jaculo, Georg. I, 308. Æn. V, 516. VI, 801 cf. Burm. h. l. Venationis tamen studium a vita pastorum alienum esse videtur. Præstat hactenus alterum, quod Servius habet : « aut furcas, quæ figuntur ad casæ sustentationem; quæ dictæ sunt cervi, ad similitudinem cornuum cervinorum. » et præcesserat mentio casæ; nisi alia ex parte id parum opportune commemoratur inter cetera ad vitæ rusticæ commendationem. Probarunt tamen hoc Lips. et Duker. in specim. Not. ad Serv. Tom. I Virg. Burm. In re militari obvia est vox, v. ad Tiboll. IV, I, 84 et Intpp. ad Liv. XLIV, 10. In vita communi aut pastoritia vox non æque occurrit, et omnino poeta non satis caute dilogiam intulit : dum *figere cervos* dixit. — 30. *hibisco*. Hibiscus e malvarum agrestium genere esse creditur, Græcorum *althæa*; etsi, quæ de ea disputantur a viris doctis, parum certa sunt. v. Martin. Jam h. l. duplici modo ejus notio constituitur : aut cum Servio, ut sit, *ad hibiscum*, tanquam ad herbam pabularem, quod ex usu loquendi bene fieret; aut ut hibisci caulis et virga intelligenda sit, qua pastor utitur ad compellendum gregem. [Intelligas omnino de pedo pastorali.] — Haud diffiteor mihi nunc præferendum videri prius illud; est enim *hibiscus* pabuli genus et planta esculenta : Calpurn. Ecl. IV, 32 *viridique famem solarer*

Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere pluris
Instituit; Pan curat ovis oviumque magistros.
Nec te pœniteat calamo trivisse labellum :
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens : te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas; invidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Jam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.

hibisco. — 31. *Meque una* fragm. Morel. deest versus in Zulich.— 32. *Primum* Rom. et Goth. sec. — *ceræ* Leid. — 33. *Ministros* Franc. — *Ovium magistri* sunt pastores, οἰοπόλοι. ut Ecl. III, 101 *Idem amor exitio pecori pecorisque magistro,* et alibi. Sic *gregis magister* Tibull. II, 5, 35. *pecori pecorisque magistris* Ovid. Fast. IV, 747. et sic sæpe.

34. *Nec te pœniteat,* pigeat, molestum videatur aut parum te dignum. cf. Tibull. I, 4, 47. — 35. *quid non faciebat* omnia fecisset, nihil intentatum relinquens. Nota formula. Corydon igitur cantu fistulæ excellebat : ejusque artis æmulus erat Amyntas. — 36. *cicutis* pro cannis. Ecl. V, 85. Expressa quidem hæc a multis, satis ingeniose tamen ab uno Popio, *Pastor.* II, 39, si expendas ac compares versus 43. 44.

40. E Theocr. XI, 40 sq. III, 34 sq. *nec tuta mihi valle reperti,* commendat donum a difficultate ; periculo a feris contemto capreas has silvestres ceperat. conf. Ovid. Met. XIII, 834 sq., quo toto loco hanc Eclogam ante oculos habuit. Ovem præbere ubera capreolis, exemplo non caret. — 41. *sparsis pellibus albo,* ut maculæ fuerint albæ. Ducta res e Theocr. XI, 41, ubi vid. disputantes Intpp. *etiam nunc* vero, quia accessu temporis mutant colorem, ait Servius, ex albo in pallidum aut lividum. Nisi, durius quidem, ad *siccant* referas; etiamnum lactent. — Pierii Vatican. vetustissimus distinguebat : *sparsis etiam nunc pellibus : ambo Bina die siccant etc.* sed *ambo* otiosum post *duo :* vid. Burm. — 42. *die,* quotidie Ecl. III, 34. Æn. XI, 397. — 43. *Optat,* pro *orat* conj. Schrader. et idem paulo post, v. 48, *acanthi* pro *anethi.* — 44. *Et faciet,*

Huc ades, o formose puer : tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphæ calathis; tibi candida Nais,
Pallentis violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem jungit bene olentis anethi;
Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,

abducet; ex Theocr. III, 36. Ad 45 sq. cf. XI, 47. 56. 57.

46. *ferunt Nymphæ.* Repente a vita vera et communi aberrat poeta, et transit in vitam mythicam et poeticam; quod vix bene fit : inopinato enim in vitam vulgarem inducuntur deæ, Nymphæ et Naides. Forte tamen non nimium in hoc argutandum; ita enim loqui, et deos deasque agrestes lusibus pastorum interesse dicere, genus carminis bucolici forte fert. Splendidi autem hi versus 46 — 55 — 47. *Pallentis violas*, sunt nostræ violæ flavæ, *la violette pâle : viola palustris L.* — *Papavera* sunt ex genere silvestri, flore rufo, quod in arvis cum hordeo maxime nascitur. Plin. XIX, 9. vid. Martin. h. l. et ad Ge. I, 78. *Narcissus* ex eo utique genere est, quod nos ita appellamus. v. eund. ad Ge. IV, 122. Schreber. ad. Theocr. I, 133, cum Linnæo consentit, qui *Narcissum poeticum* edidit. *Anethum* nostrum *aneth* esse putatur, quod et in nostris hortis visitur, flore flavo. ἄνηθον etiam Theocritus cum rosis et violis jungit, VII, 63. Dubites tamen de alio loco Idyll. XV, 119. Cum malvis et apio jungit τό τ' εὔθαλες οὖλον ἄνηθον Moschus Idyll. III, 107. — 49. *Cum casia* Ven. et Parrhas. *Tunc* multi. *casia* a Plinio inter herbas ac flores recensetur coronarios, et inter eos, quos circa alvearia serere jubet. Vulgo *lavendulam* nostram esse putant. vid. Cerda ad Ge. IV, 30, pag. 480. Sed Martinus, comparatis inter se Plinio, Dioscoride ac Theophrasto, docet, *Casiam* hanc esse κνέωρον Græcorum, s. *Thymelæan lini folio, quæ grana cnidia* fert. v. Martin. ad Ge. II, 213. — 50 *pingit vaccinia*, hyacinthos ferrugineo colore, variat, *caltha*, tanquam flore diversi coloris. *intexens herbis* n. violas et reliqua. Æneid. VII, 488, *cervum Mollibus intexens ornabat cornua sertis. Caltha* vulg. apud nos *le souci* : vid. Cerda, quamquam de eo adhuc dubitat Martin. ad h. l. De *vacciniis* vid. ad v. 18. *mollia*, tenera, ut Ecl. V, 38, *mollis viola*; VI, 53 *mollis hyacinthus.*

51. *cana legam tenera lanugine mala.* χνοάοντα. Intelligunt vulgo mala cydonia, s. cotonea, nobis *coing*; quæ cana lana s. lanugine obduci satis constat. Quum tamen ea palato puellæ parum grata fuisse videri possint (oblitus erat vir doctissimus, h. l. de re coronaria agi, ad quam refe-

Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna; honos erit huic quoque pomo;
Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic positæ quoniam suavis miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis;
Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
Heu, heu, quid volui misero mihi! floribus austrum

runtur quoque calathi floribus et pomis nucibusque scite ornati), conjicit Martinus significari a poeta *præcocia*. Sed vulgata interpretatio confirmari etiam potest ex Alcimi Epigrammate Antholog. Burm. T. I, n. 211, quod ex h. l. expressum, ubi *hæc mala* redduntur *velleribus hirsuta cydonia canis*. Calpurn. Ecl. II, 90. 91 *ut in arbore sæpe notavi Cerea sub tenui lucere cydonia lana*. cf. Martial X, 42 aliosque a viris doctis ad utrumque locum laudatos. — 52. Respicit hunc versum Ovid. Art. II, 267. III, 183.—53. *Poma*, Ven. porro *et* ante *honos*, vitandi hiatus causa, in vulg. edd. et in nonnullis libris: Heins. primus ejecit et ad Geo. I, 4, 221. — *Cerea pruna*, sive flava, sive matura; hoc sensu dictum illud Alcmanis, quod h. l. laudat Fabric. κηρίναν ὀπώραν, illo videtur accipere Ovid. Metam. XIII, 818: *prunaque, non nigro solum liventia succo; Verum etiam generosa novasque imitantia ceras*. Memorantur quoque cerea pruna in Copa 18. Alia loca Cerda laudat. cf. Intpp. ad Horat. I Carmin. 13 *cerea Telephi brachia*. — 54. *Proxima myrte*, quæ in calatho proxima laureis frondibus ponitur; et junguntur fere. v. Horat. Od. III, 3, 17. v. h. l. Burm. *Laurus* vero non est accipienda de eo genere, quæ accuratius *laurocerasus* dicitur, et versus finem sæculi XVI ex Trapezunte et Constantinopoli ad has terras allata fuit; sed de ea lauro, quæ in silvis et sæpibus passim per Italiam visitur. Cæterum imaginem hujus *serti florei* expressam dedit Martinus ad h. l.

56. *Rusticus es*, stultus; nisi poeta exprimere voluit Theocrit. XX, 3, Βωκόλος ὤν, ἐθέλεις με κύσαι, τάλαν! quod tamen paullo argutius esset dictum. *Iolas*, dominus Corydonis et pueri hujus delicati. Fluctuat autem in sqq. et jactatus variis curis animus miseri amantis ab alio ad aliud abreptus.

57. *Certet* Rom. et *concedat*, quod præstantiores Heinsii tuentur; idque editum inde ab Aldd. *Iollas*, in plerisque: quod metrica ratio postulat.

58. 59. Ita intelligo: me miserum! qui munerum mentionem feci, quibus te expugnare et mihi conciliare vellem; quam meæ caussæ male ipse consului, quum, ut munerum rationem habeas, te horter; habes enim herum, tuum amatorem, qui multo ma-

Perditus, et liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitarunt di quoque silvas,
Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvæ.
Torva leæna lupum sequitur; lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, o Alexi; trahit sua quemque voluptas.
Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,

joribus te corrumpere possit. *Perditus*, n. amore, amens. Ecl. VI, 88. — *Proditus* quart. Moret. [Interpretatur vero Ruæus, Nannio duce: felicitatem meam ipse insano hoc amore corrupi, quasi *flores austro*, et *apros liquidis* prius *fontibus immiserim*.]

60. *Habitarunt di quoque silvas*. Notum exemplum Phœbi. Ovid. Art. II, 239. Tibull. II, 3, 11. Paris autem inter pastores adolevit. Pallas vero πολιάς, πολιοῦχος, ἀκραία satis nota. v. Spanhem ad Callim. Lav. Pall. 53 cf. Cerda. Enimvero quid est, *quas condidit*? An plures arces, ἀκροπόλεις, Minervam condidisse constat? Scilicet revocanda res ad solas Athenas: habitet Athene suas Athenas, quarum tutela illa est. Etiam hæc paullo doctiora, quam pro pastorum ingenio, videri debent; monuit quoque Klotzius, Opusc. pag. 285. Ornavit hæc Popius, *Pastoral*. II, 59. sqq.

61. *Quæ condidit*, Pier. ex Rom. ut sit ipsa illa dea, quæ condidit arces. — 62. *Colit*, duo Burm. *colant* Rom.

63. Ex Theocr. X, 30, quo loco, quidquid Grammatici pro Virgilio dicunt, multo commodius et elegantius positum est. Hic Corydon inter alias animi æstuantis curas ardoris sui incredibilem vim et impetum sive exponere sive excusare putandus est. *Torva* est truculenta, ipso adspectu terribilis, βλοσυρά. *Sequi* autem non uno sensu ponitur; alio enim modo Corydon Alexin sequitur, quam leo lupum. — 64. Hic versus abest a Ven. et Rottend. *cytisus* fruticis genus, rhamno similis, colore albicante, ramis fere cubitalibus, jucundo foliorum odore et sapore, apibus et capris gratum. Nostrorum *Cytisus Marantæ*, *la luzerne en arbre*. Plin. XIII, 24. vid. Martin. Ge. II, 431. Audio tamen etiamnum frustra hoc asseri; nec constare, qui cytisus veterum sit. Certe e XVII speciebus in Linn. ed. Murray p. 666 nulla convenit; esse forte medicaminis arborescentis genus suspicantur artis periti. Verum ad veteres poetas hæc sunt ἀπροσδιόνυσα. — 65. *Trahit sua q. voluptas*, amor, libido. vid. Burm. Theocr. X, 31, unde hæc conversa, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὶν μεμάνημαι. cf. Martin. ad Ge. III, 130 — 66. *Jugo ut referant*, Leid. et alii quidam. *aratra ex jugo suspensa*

Et sol crescentis decedens duplicat umbras :
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem, potius quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

pensa, inverso vomere, ut solum verrant, protracta. Horat. Epod. II, 63 *videre fessos vomerem inversum boves collo trahentes languido.* Color horum versuum petitus ex Theocr. II, 38, 39. Græcis una voce est βουλυτός. — 67. *Descendens* pr. Ed. et Vossian. *discedens* Pier. ex nonnullis, solenni lapsu. Ecl. I, 84 *Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.* — 68. Theocr. VII, 56 θερμὸς γὰρ ἔρως αὐτῷ με καταίθει.

69. Ex eodem XI, 72 sq. et epice in Æneid. V, 465 *Infelix, quæ tanta animum dementia cepit!* Objurgat se ipsum, quod amori indulgens curam operis rustici negligit; debuerat dudum vites et ulmos amputare et opus inchoatum et omissum absolvere. Itaque v. 70. 71 subjicit *Semiputata tibi f.* cf. ad Ecl. I, 57, et Georg. II, 410. Servius ad h. l. superstitionem veterum commemorat, *in sacris dici furore corripi eum, qui sacrificaverit de vino, quod est de vitibus imputatis :* atque talis lex inter Numæ leges memoratur. *Diis ex imputata vite ne libanto.* Cujus opinionis ad acuendam rusticorum industriam summa vis esse debuit. Amputantur autem vites bis in anno, primum æstate, deinde post Idus octobris, ut maturitatem capere fructus et sole coqui possint. Colum., V, 5 *Pampinandi autem modus is erit, ut opacis locis humidisque ac frigidis æstate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat.* De altera hac amputatione accipiendus locus Theocriti VII, 134, quod apparet, si conferas ib. vss. 24. 25. Idem in arboribus fieri necesse est, quibus vites se adjungunt et sustinentur, ne æmula umbra viti noceat. cf. Mart. h. l. — 71. *Potior quorum indiget usus*, elegans est emendatio Marklandi, ad Statii Silv. p. 341. Sed μᾶλλον etiam, in Theocr. loco, XI, 74. — *Quorum indiget usus*, quæ ad usum vitæ rusticæ necessaria; scil. vas aliquod, vel calathum. — 72. *Detexere junco* cf. Tibull. II, 3, 15. *mollis,* flexilis, ὑγρός.

73. Vulg. *si te hic fastidit Alexis;* quod et ipsum bene se habet.

ECLOGA TERTIA.

PALÆMON.

ARGUMENTUM.

Disceptant hoc carmine alternis versibus duo pastores, Damœtas mercenarius, Ægonis oves pascens, et Menalcas, puerili ætate (v. 33) constitutus, et puerili petulantia alterum lacessens: cujus carminis, *amœbæum* illud dicitur, ea lex est, ut is qui respondet, iisdem versibus ac numeris aut contrarium aut majus et pulchrius aliquod dicat, aut ulla alia ratione simile quid subjiciat. Neque ex eodem omnia argumento necesse est esse petita, sed a variis ac diversis plane rebus arcessita; cujus quidem rei bene memores esse debemus, ne argutemur in constituendo sententiarum ordine et nexu. Etiam nostro tempore ejus generis carmina apud Italos in pretio haberi, et laudari poetas *Improvisatori*, nota res est (*cf.* Spencius, Anglus elegantissimus, Ecl. VII pr.). Occasio hujus certaminis parum feliciter a conviciis mutuis et probris, quibus se invicem lacessunt, petitur, in quibus non modo honesti et decori nulla ratio habita, verum ne id quidem, quod poetæ nomen et naturam efficit, spectatum est, ut non nisi gratæ et jucundæ res exhiberentur. Vitæ et moribus hujus generis hominum convicia ista haud esse insolita, nemo dubitet; verum poeta, si ingenio et carmine recte utitur, nunquam ad sordida et flagitiosa, turpia ac fœda, carmine exprimenda se demittet; multo minus, si carmina *virginibus puerisque* cantare se meminerit. Nec omnino inventi magna laus esse potest, non modo in summa carminis; est enim petitum argumentum ex Theocrito Idyll. IV et V, verum et in singulis versibus pastorum sibi respondentium: nihil enim in illis est, quod naturali aliquo sententiarum ordine vinctum, vim in animum habeat. Singula disticha sunt singula carmina [illegible] solutæ. De tempore autem hujus Ecl. non convenit inter doctos,

cum alii ad ann. U. C. 711; alii vero ad 715 referant. Nihil aut parum ad rem. Agitur res inter pascua et greges per agros gramen carpentes; cf. v. 55.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

MENALCAS.

Dic mihi, Damœta, cujum pecus? an Melibœi?

DAMOETAS.

Non; verum Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon.

MENALCAS.

Infelix o semper, oves, pecus! ipse Neæram
Dum fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et sucus pecori, et lac subducitur agnis.

DAMOETAS.

Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus et qui te, transversa tuentibus hircis,

1. Ex Theocrit. IV, 1 sq. *cujum* jam desueta vox erat: *sic rure loquuntur*, addebat Virgiliomastix, ut Pseudo Donatus § 61 memorat. — *Ain' Melibœi* unus Leid.

4. Dum ipse Ægon Neæræ assidet, hic mercede conductus gregem ejus perdit. Fere ut ap. Homer. Od. ρ, 246 ἀλαλήμενος αἰὲν Ἄστυ κάτ'· αὐτὰρ μῆλα κακοὶ φθείρουσι νομῆες.

5. *Hicc' alienus.* Scilicet ubique ante vocalem ita erit scribendum; enimvero jam ubique conventum est in hoc, ut *hic* producta syllaba, sit pro *hicce.*

7. *Parcius ista viris.* Convicium convicio opponit Damœtas, et Menalcæ infamiam pathicæ libidinis exprobrat. Dicit itaque, etiamsi hæc jure exprobrari mihi possent, at ista tamen convicia certe non homo mollis, effeminatus et turpis, iis facere debebat, qui sunt puris moribus, h. mihi; ut apud Suet. Vesp. cap. 13 Vespasianus notæ impudicitiæ homini respondet: *Ego tamen vir sum.*

8. *Hirquis* Grammatici et pars codd. sive ut sit pro *hircis*, diversa scriptura; sive ut sint ἴλλοι, oculorum anguli. *Novimus et qui te* scil. corruperit. Non me latet, te inter greges, hircis intuentibus, et in ipso sacello nympharum turpi libidine pollutum esse. *Hircos* seu *hirquos* multi ex interpolato Servio de angulis oculorum

Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.

MENALCAS.

Tum, credo, quum me arbustum videre Miconis
Atque mala vitis incidere falce novellas.

DAMOETAS.

Aut hic ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos : quæ tu, perverse Menalca,
Et, quum vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

accipiunt, h. oculis præ libidine in angulos reductis. Sed hoc inter argutias interpretum harum eclogarum referendum ; idque manifestum fit, si quis Theocr. V, 41, 42, unde hæc expressa, et Plinii locum (qui in nostro Plinio non occurrit), a Servio laudatum, comparet. — 9. *Sed faciles nymphæ risere* n. sacrilegum hoc facinus, cum alii dii severiores id graviter ulturi fuissent. Potest itaque *faciles* hactenus ad lasciviam nympharum referri, quæ caussa hujus facilitatis erat : quæ proprie in injuria ferenda, h. l. e violata religione, spectatur.

10—11. Aliud Menalcas Damœtæ exprobrat flagitium malitiæ in Miconem, corrumpenda ejus vinea. Tum, credo, hoc factum, cum nymphæ viderunt me etc. Noto ironiæ genere de se prædicat flagitium alterius. Imitatus est hoc, ut solent homines digna indigna imitari, Calpurnius VI, 84 sqq. *mala falce*, obtusa, rubigine exesa, qualis falx ramis et vitibus tanto magis nocet. Ita exponit Burman., docte utique, ut tamen nihil huic loco insit, quod ad istam argutam rationem ferat. Damœtam furtim per malitiam vites incidisse ac corrupisse sufficit. Accipiamus itaque simpl. *malam*, nocivam, perniciosam. Tibull. III, 5, 20 *Et modo nata mala vellere poma manu. Arbustum* potest esse synonymum *vitium*, ut Georg. II, 416 *Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt.* Nec tamen necesse; cum vites sint satæ inter arbores iisque junctæ. Vulg. *Myconis*. Scripsi *Miconis* e Theocrito, Μίκωνος, Idyll. V, 112.

12. Recriminatur hic, simulque ejus, quo se petitum videbat, malitiæ et invidiæ flagitium objicit Menalcæ. — *Daphnidos* agnoscunt nonnulli. *quæ donata* v. 13, scil. *arcum* et *calamos*. Arcus non alienus a pastorum vita ad defendendos greges a feris. Videtur arcum in fago appensum reperisse Menalcas, cujus potiundi ipse cupidus fuerat; at Daphnis cum puero donaverat.

15. *Aliquid* Ven. et Parrhas. *Aliquem* Rottend. alter. *Ex aliqua* Vossian. — 16. *Faciant*. Sic ex optimis codd. vulgo *facient*. *Facerent* unus Moret. — *Fures*, servi, ex

MENALCAS.

Quid domini faciant, audent quum talia fures!
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et quum clamarem: Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.

DAMOETAS.

An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

MENALCAS.

Cantando tu illum? aut unquam tibi fistula cera
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

DAMOETAS.

Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forté recuses,

oppos. *domini*, ex vetere interpretatione Servii; cum nunc ille mercenarius pastor conviciari audeat. Usum vocis in vulgari sermone arguunt Comici, qui fures pro servis improbis, ac de scelesta plebe adhibent. — 20. *Tityre, coge pecus;* tacite eo ipso indicabat, furem adesse, qui caprum ex grege dolo interciperet. *Tityrum* vero Damonis servum intelligere debemus, aut eum certe qui ejus pecus pasceret. — *Carex* apud Catull. cum *junco*, apud Colum. cum *filice* jungitur; Georg. III, 231 *acuta* appellatur; videtur itaque *junci* genus esse commune, v. Martin. ad Ge. III, 231.

21 — 24. Non furtum factum, sed debitum a Damone esse exactum profitetur Damœtas. — 23. *Si nescis*, h. ut hoc scias, ne hoc ignores. Ovid. Epist. XX, 150 *Si nescis, dominum res habet ista suum.*

25. *Haud* nonnulli apud Burman. et Pierii Mediceus. Et mox *vincta* Rom. et alii, pro *juncta*. *Cantando tu illum?* vicisse te ais? cf. Theocr. V, 5. — 26. *In triviis* — *miserum* addita intellige, ut efficiat, ea esse quam vilissima; uti *disperdere* h. e. corrumpere, vitiare, depravare, invidiose pro canere. *In triviis*, multo minus in certamine. — 27. *Dispergere*, ms. Lengnich. quod etiam Wakefieldo in animum venerat, ad Lucret. I, 418.

28. *Vicissim* h. l. per vices, alterne; ad amœbeum carmen re-

Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus,)
Depono : tu dic, mecum quo pignore certes.

MENALCAS.

De grege non ausim quidquam deponere tecum :
Est mihi namque domi pater; est injusta noverca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter et hædos.
Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus
(Insanire libet quoniam tibi), pocula ponam
Fagina, cælatum divini opus Alcimedontis :
Lenta quibus torno facili superaddita vitis

ferendum. cf. Ecl. V, 50. Damœtas vaccam in sponsione collocat. cf. Theocr. VIII, 11 sq. — 30. Ex Theocr. I, 25. 26. Est autem juvenca διδυματόκος; aliter quam ap. Theocritum, in quo ἐς δύο πέλλας positum est, ut tantum lactis ex mulctu proveniat, quantum ad duo mulctralia replenda satis sit. — 31. *Pignus* dictum pro sponsione; conf. Theo. VIII, 14 sq.

33. Jo. Schrader. malebat *infesta*, ut ap. Theocr. χαλεπὸς δ' ὁ πατήρ μευ χ' ἁ μάτηρ. Idem mox conj. *pecus, altera hædos*, ut sit noverca. — 34. *Bisque die numerant.* Hinc ductum est illud: *Pauperis est numerare pecus* : Ovid. Met. XIII, 824. *Alter et hædos*, fetum pecoris h. matrum caprarum, numerat. — 36. *Insanire* scil. mecum certando. *Pocula ponam* : aut pluralis pro singulari positus, aut sunt duo pocula : utrumque fit paullo durius; præferam tamen prius : cum alter tanquam majus aliquid vs. 44 subjiciat : *Et nobis — duo pocula.*

38. *Fagina* fuisse a pr. man. Virgilii testatur Serv. ad Æneid. II, 592. Etiam *fragilis* Rom. et alii. *Lenta quibus torno f.* — Multo plus pulveris commotum est in hoc loco cum ab aliis tum a me ipso (in addend. Ed. pr. p. 212), quam necesse erat. De *torno et cælatura* egi disertius alio loco. (*Antiquar. Disquisit.* II P. pag. 145 sq.) Reputandum erat, h. l. agi non de Græci alicujus artificis (nisi et hic volumus Virgilium immiscuisse aliena a vita rustica), sed de pastoris opere, qui nec *torno* tornare poculum, nec *cælo* uti potuit, sed *scalpello*, quo et *excavavit* illud et *cælavit*, exsculpsit in poculi exteriore area *opus anaglyphum.* Est adeo *tornus* h. l. parum proprie dictus pro scalpro, seu cultro pastoritio ad scalpendum adhibito. Jam reliqua ita jungenda : *quibus*, h. cui poculo *vitis lenta superaddita*, exsculpta, *torno facili*, ope scalpelli, quod *facili* h. e. docta et perita manu tractatur. Vid. ad Ovid. Art. I, 160. Tibull. I, 4, 40. — 39. Vitis *vestit corymbos diffusos hedera pallente*, explicat se supra hederam, cujus corymbi diffusi sunt, eamque adeo implicat suis racemulis Ser-

Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon : et, quis fuit alter,

licet anaglyphum erat ita factum, ut, collocatis in medio duorum hominum signis, oras ambiret vitis hederæ implicita. *Corymbi* sunt racemi hederæ in orbem circumacti, ut Plin. 16, 34, et acinis ac baccis, qui fructus hederæ, quas uvas vocant, graves. *Hedera* dicta *pallens*, quia genus ejus albo colore conspicitur : namque est alia nigro colore, et nigro aut croceo fructu. v. Martin. ad h. l. *Vitis* autem explicare se et serpere super *racemos diffusos hedera*, h. racemos hederæ, hederaceos, adeoque super hederam, putanda est, atque ita ambire duas cælatas imagines Cononis et Arati. Erat in his ante oculos Maroni locus Theocriti I, 29 sqq., quem h. l. illustratum dabo : Ibi in cissybii, quod majus vas erat pastoritium, superficie tres sunt areæ; quarum prima mulierem sedentem inter duos amatores cum ipsa amatorie expostulantes exhibet; in altera piscator rete trahit mari; in tertia vinea est cum puero custode. Totum poculum ambit acanthus flexibus suis : ad summam oram hedera et helichrysus sunt implicitæ inter se mutuis nexibus : ex his expressit illa Maro : Τῶ περὶ μὲν χείλη μαρύεται ὑψόθι κισσός. *Ambit oram vasis hedera*, κισσὸς ἑλιχρύσῳ κεκονισμένος. Flore helichryso (de quo quomodo dubitare possunt qui Idyll. II, 78 legerant ?) *vestita*, implicita, ἁ δὲ κατ' αὐτὸν καρπῷ ἕλιξ εἱλεῖται ἀγαλλομένα κροκόεντι. Hederæ autem racemuli, *corymbi diffusi hedera*, corymbi hederæ, diffusi, fructu croceo seu baccis ornati (cf. Bentl. ad Horat. Ep. I, 19, 10), volvuntur circa illum (helichrysum), florem eum implicant. Ita fere apud Nemesian. Ecl. III, 18. 19 *vitea serta plicantur corymbis*. Cf. sertum Theocr. III. 22. 23. Cæterum, qui flos *helichrysus* sit, ignoro cum aliis, florem esse patet. An sit *gnaphalium stœchas* Linn. quod conjectatum vidi, dispiciant botanices magistri. — 37. *Palante* Rottend. sec.

40. *In medio duo signa : Conon.* Fuit Conon celeberrimus mathematicus et astronomus, qui circa Ptolomæi Philadelphi tempora vixit, cujus Archimedes aliquoties, tanquam sibi amicissimi et doctissimi hominis, et Catullus *de coma Beren.* v. 7 ex Callimacho, mentionem fecit. cf. Mart. h. l. *Quis fuit alter* — de celebri astronomo loqui eum necesse est, qui cœli plagas, ortus occasusque siderum, et anni tempora in agricolarum usum descripserit. Ad Aratum (male Ptolemæus interponitur, qui CL annis serius vixit), Eudoxum, Servius, alii ad Hesiodum, Anaximandrum, Archimedem referunt. Jam Archimedem familiarem Cononis fuisse, et sphæram e vitro confecisse, constat, vel ex Claudiano epigr. 86. vid. ibi Gesn.; verum, eum rem rusticam sua arte adjuvisse, memoriæ tradidit nemo; quod contra in Aratum cadit, qui astronomicas rationes ad usum agri-

Descripsit radio totum qui gentibus orbem;
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

DAMOETAS.

Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho;
Orpheaque in medio posuit silvasque sequentis.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.

colarum transtulit, cujusque *phænomena et prognostica*, propter utilitatem magis forte, quam propter poetæ ingenium, celeberrima inter veteres fuere, et, cum fastorum et kalendariorum usus non tam frequens, ut nunc, esset, utilissima esse debuere. Forte tamen *radius* melius tribuitur Eudoxo, quippe astronomo. Laudabat Schrader. locum Avieni *Arati Phænom.* pr. ubi is late illud Arateum exposuit; Grot. Arateor. p. 84. *Hic* (Jupiter) *primus Cnidii radium ducis intulit astris Mortalemque loqui docuit connexa deorum. Radius* enim proprie geometrarum virga est, qua in pulvere formas delineabant; nec in aliam rationem intelligendum videtur, quando Uraniæ signis, aut, uti sollenni more fit (cf. Æn. VI, 851), astronomis tribuitur, cum et figuris et numeris opus habeant. At v. 42 allusum esse videri potest ad Hesiodeum E. καὶ H. 384. Πληϊάδων — ἐπιτελλομενάων, Ἄρχεσθ' ἀμήτου, ἀρότοιο δὲ, δυσομενάων. — Conversa ex Theocr. eod. l. v. 59. 60.

44. Invidia punctus hic duo pocula pro uno commemorat, verum ambo, ut apparet, eodem exemplo facta. Pro vite hederæ implicita nunc ambit ora acanthus; in media poculi area Orpheus cantans effictus. Est autem *acanthus* apud Virgilium et plantæ Ægyptiacæ, ex acaciarum genere, v. Georg. II, 119. ibique Martin., et herbæ silvestris hortensisque ac topiariæ genus, hic et Ecl. IV, 20. Georg. IV, 123 et 137, ubi v. Mart. add. Æn. I, 649. 711. v. Bœttigeri doctam notam ad Vasa picta, vol. I. p. 80. et jam Ciofan. ad Ovid. Met. XIII, 701. — 45. *Mollis* ad artificis facilem et levem manum referri contendit Burm., nimis docte; nam *mollis* est proprium ex acanthi lubrica et flexuosa natura epitheton; vide modo laudatum locum Georg. IV, 137: *Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi;* et ap. Theocr. I, 55, unde hæc expressa ὑγρὸς ἄκανθος. cf. Martin. h. l. add. doctam notam Ciofani ad Ovid. Met. XIII, 701. — 48. *Si ad vitulam spectas,* h. si tamen poculum tuum ad juvencam exigis, cum ea comparas, non est quod illud vitula potius

MENALCAS.

Nunquam hodie effugies; veniam, quocumque vocaris.
Audiat hæc tantum, vel qui venit, ecce, Palæmon.
Efficiam posthac, ne quemquam voce lacessas.

DAMOETAS.

Quin age, siquid habes, in me mora non erit ulla;
Nec quemquam fugio : tantum, vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis, res est non parva, reponas.

PALÆMON.

Dicite : quandoquidem in molli consedimus herba;
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent silvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damœta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camœnæ.

habeas; nec opus est, ut ego, etsi duo pocula et ipse habeo, alterum ex iis pro sponsione ponam. Scilicet Damœtas veretur ne Menalcas juvencæ aliam juvencam in sponsione opponere recuset, eo consilio, ut certamen propositum effugiat : qua suspicione incensus Menalcas mox crimen in eum vertit : *Nunquam hodie effugies.*

48. *Spectas* reposuit Heins. e potioribus : jam dederat Ald. pr. Sed Nauger. et ceteri *spectes.* mox *quo pocula laudas* Menag. *cur pocula laudes* Ven.

49. *Nunquam hodie effugies :* verba a Nævio mutata esse apud Macrob. VI, 1, asseritur, p. 576. — *veniam quocumque vocaris* : quod vulgo, descendere ad omnia, h. l. omni conditione proposita tecum certabo : modo arbiter certaminis adsit! — 50. *Audiat hæc aliquis* Ven. et Parrhas. — *Audiat hæc tantum* — volebat subjicere *aliquis,* vel nomen pastoris alicujus, cumque circumspicienti se offerret Palæmon, *vel hic Palæmon,* inquit, *audiat, qui ecce venit.* cf. Theocr. V, 61. 62. VIII, 25 sqq.

52. *Siquid habes.* Eadem formula Ecl. IX, 32. V, 11. *Nec quemquam fugio*, judicem recuso.

55. *Consedimus umbra* Ven. perpetua librariorum aberratione.

56. *Et nunc omnis ager* — ex Bione Idyll. VI, 17 εἴαρι πάντα κύει, πάντ' εἴαρος ἁδέα βλαστεῖ. — 58. Theocrit. IX, 1, 2. Prior ad cantandum prodit, qui provocatus erat. — 59. *Alterni* quidam, et etiam hoc bene. *Alternis*, δι' ἀμοιβαίων, Theocr. VIII, 61. *Amant alterna Camœnæ;* notum Homeri Iliad. α, 604 Μουσάων θ', αἳ ἄειδον ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ. cf. Ecl. VII, 18. 19.

DAMOETAS.

Ab Jove principium Musæ; Jovis omnia plena.
Ille colit terras; illi mea carmina curæ.

MENALCAS.

Et me Phœbus amat: Phœbo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, et suave rubens hyacinthus.

DAMOETAS.

Malo me Galatea petit, lasciva puella;
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.

MENALCAS.

At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas;
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

60. 61. Esse versum 60 ex principio Phænomenorum Arati translatum, jam Servius monuit. cf. La Cerda, Ursinus et al., quanquam colorem ex Theocr. V, 80 — 83 mutuatus esse, et quoad prima verba respexisse ad Idyll. XVII, 1, videri potest; et a laudibus Jovis carminum initium facere sollenne antiquioribus. v. Pindar. Nem. II, princ. Dixerat vero Aratus, *Jovis omnia plena esse*, ex Stoicorum mente, dum animam mundi intelligeret, quæ universum hoc permearet. cf. Georg. IV, 220 sqq. *deum namque ire per omnis Terrasque tractusque maris*, etc. audiverat enim Stoicos, Dionysium Heracleotam, et Persæum Citieum. Attamen in indocti pastoris ore videntur hæc nimis esse subtilia. Omnino illud πάντα θεῶν πλήρη εἶναι varia sententia dictum occurrit, saltem inter philosophos: cf. Davis. ad Cic. de LL. II, 11. Gesner. Comment. Soc. Gott. to. I, p. 88, ut difficile sit definire, quo sensu a poeta pastoris ore dictum sit. *Colere terras* idem dicitur h. curare, seu, cum Servio, amare, frequentare et sæpe in iis versari, ut Æn. I, 15 Juno fertur Carthaginem *coluisse*. Nisi philosophicum illud in animo habuit poeta: Jupiter, s. mens et anima mundi, omnes terras penetrat; per eas diffusus est. cf. Æn. VI, 724 sqq. *Curæ* vero *illi carmina*. Novum hoc, si bene memini, certe non vulgare, Jovem carmina curare. Apollini et Musis probari ea dici solent. Forte dictum respectu Musarum in Olympo canentium. Qui sit 63 *hyacinthus*, v. ad Ecl. II, 18; *laurus* ib. ad 54: utramque in dei gratiam et honorem colere sit.

64. 65. Ex Theocr. V, 88 sqq. ubi λῶος ὑπαντίον ex hoc ipso Virgilii loco, *sese offert*, defenditur; et VI, 6 sqq., ubi admodum suaviter expressa res. — 16 *ante videri*, antequam a salicto occultetur. — 67. *Delia* nomen

DAMOETAS.

Parta meæ Veneri sunt munera : namque notavi
Ipse locum, aeriæ quo congessere palumbes.

MENALCAS.

Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

DAMOETAS.

O quoties, et quæ nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divum referatis ad auris!

MENALCAS.

Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?

amicæ, quæ frequenter pastorem suum conveniebat, more antiquo; cf. Ecl. VII, 40. Tibull. II, 5, 36: cui vs. 68 alter suam opponit, nominans eam *Venerem;* observat præterea Burm., utrique animalia, *deabus, quarum nomina habent,* sacra et cara, tribui, Deliæ, quod nomen Dianæ est, canes, Veneri columbæ; lepide, hercle!

68. *Jamque* Voss. *Namque notavit ipsa locum,* præstare putat Wakefield, Silv. P. IV, p. 4. — Versus ex Theocr. V, 96, sq.

69. *Quo concessere*, conj. Heins. *consedere* Jo. Schrader. — *Quo congessere,* notandum absolute dictum pro vulgari *nidum congerere;* advocat Burm. Horat. Od. III, 4, 19 *collata myrtus,* at ibi ea tegitur puer dormiens. — 71. *Aurea mala,* Theocritus III, 10, unde hæc petita, simpl. μᾶλα dicit, ut epitheton adeo tantum ornatus caussa adjectum, et *aurea* pulchra esse videri possint. De malis tamen Cydoniis melle condiri solitis, accipi potest. Mala citrea, s. medica (*citronen*), intelligi non possunt, quoniam, cum ea arbor Mediæ propria esse dicatur Ge. II, 126, nondum ea *silvestris* Italiæ *arbor* esse potuit. Ea, quæ Galli *oranges* appellant, veteribus plane ignota fuere. Martinus, *poma Punica,* seu *granata,* significari non temere contendit.

72. Certat cum Theocrit. V, 132, 135. — 73. *Partem aliquam* n. eorum quæ locuta est, *o venti,* etc. Vota irrita, et verba ac promissa, quæ ad nihilum recidunt, noto loquendi more, ferre venti dicuntur. v. Tibull. I, 5, 35. III, 49, 96, uti perjuria amantium ib. I, 4, 21. III, 6, 50. Jam pastor ex omnibus iis blande dictis ac promissis partem saltim ratam esse et eventum habere precatur : dum addit *divum referatis ad aures.* Variavit Theocriteum VII, 93 τά που καὶ Ζανὸς ἐπὶ θρόνον ἄγαγε φαμα. — 74. *Ipso animo* nonnulli codd. et edd. *Amyntas* alii cum Goth. pr. — 75. *Ego retia servo;* fere-

DAMOETAS.

Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iolla:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

MENALCAS.

Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit;
Et, Longum formose vale, vale, inquit, Iolla.

DAMOETAS.

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.

MENALCAS.

Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis,

bat mos, ut hoc esset obsequii genus. v. Tibull. I, 4, 50. IV, 3. 12. Ovid. Art. II, 189: ut vero, uti nonnullos accipere video, pericula sibi cum eo communia esse velit, id ex nostrorum hominum elegantiis est. Scilicet hoc vult pastor, obsequium suum fructu carere, cum puer venationi intentus sit; non suo amori. Ceterum hæc a pastoribus persona ne aliena sint, vereor.

76. Intelligenda est Phyllis fuisse sive serva sive amica Iolæ; quem Damœtas, quasi præsentem, rogat, ut Phyllidem ad sacrum natalitium venire jubeat: alter, Menalcas, ut ejus dictis obtrectet, se etiam amari ab ea dicit, quia se discedente fleverit, at, tanquam ipsi comes adhæsura, Iolæ amatori valedixerit: *Longum vale, vale, o formose Iola.* Hac ipsa interpretatione sententia de h. l. nostra satis intelligitur. Ea certe ratio unice ferri potest. — [*Longum* ad verbum *inquit*, auctore Cerda, quam ad *vale*, referri malit vir doctissimus Pottier, in *Heyneti. Cl...* Fascicul. I, p. 50.] — 77. *Cum faciam vitula pro frugibus.* Sacrum ambarvale. Georg. I, 345. cf. Tibull. I, 1, 21. II, 1. *facere pro frugibus.* ῥέξαι ὑπὲρ Δαναῶν Iliad. α, 444. — 79. *Longum vale*, μακρὰ χαῖρε. Claud. Rap. Pros. 234. *Sis memor, o, longumque vale.* vid. Burm. et Cerda. Simili modo Statius IV Theb. 158, si lectio vera est: *frondosa longum deus audit ab Œta.*

80. *Imber* tres vetust. et Franc. quod Burmann. præfert. Secundum Theocritea illa Idyll. VIII, 57 sqq. — 82. *Depulsis hædis*, h. a lacte remotis. Ecl. VII, 15. cf. ad I, 22. *Arbutus*, in Italia valde frequens et obvia arbor, fructum habens fragis similem, ut tenuiorum victus esse possit. vid. Martin. ad Georg. I, 148. Italis dici solent *sorbole pelose*, et Romæ *cerase marine.* Frondes ejus ac folia grata capellis. vid. Georg. III, 300. Horat. Carm. I, 17, 5, quæ iisdem a lactis materni desiderio levantur. Calpurn. Ecl. II, 47 *novas ut carpere frondes Condidicit.* — *Ne depulsa*

Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

DAMOETAS.

Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam :
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.

MENALCAS.

Pollio et ipse facit nova carmina : pascite taurum,
Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.

vagos quærat fetura parentes. 83. *Salix.* vid. Ecl. I, 79.

84. *Quamvis est :* vulgo *sit.* Habent utrumque MSS. *quamvis*, ut sit *quantumvis rustica.* — *Pollio* gratia apud Augustum, amicitia M. Antonii, ingenio, tragœdiis studiisque suis in Virgilium Horatiumque notissimus. cf. Horat. Od. II, 1, et Vitam Virgilii ad a. 715. Ei alter, tanquam judici carminum suorum intelligenti et eleganti, vitulam; alter, tanquam poetæ nobili, juvencum decernit. Non vero in alterutro horum munerum argutandum, sed res simpliciter ad amœbei carminis naturam exigenda est, cum, quod primus posuisset, alteri amplificandum et augendum esset. Cum itaque ille judicem carminum et vitulam posuisset, hic poetam et juvencum commemorat simpliciter, ut hoc et judicii et ingenii præmium esse debeat. Alioqui Ruæi non inelegans conjectura est, qui eo respici putat, quod Pollio circa illud tempus (U. C. 715) ex Illyrico, victis Parthinis, ad triumphum habendum Romam decesserat, quo adeo tempore triumphalia sacra ac victimæ pro Pollionis victoria parandæ erant. cf. Ecl. VIII, 6. Hor. Od. II, 1, 15, 16. Nam, quod Burman. amplectitur, pasci et vitulam et juvencum Pollioni dici, ut istam tanquam lyricus, hunc tanquam epicus, poeta immolet, id nimis doctum adeoque multo magis vitiosum in tali carmine; quamquam in similem modum argutatur Schol. Horatii ad Epist. I, 3, 36. Quod vero *lectorem* carminum memoravit, parum scite fecisse, et personam in hoc pastoris male sustinuisse videri debet Maro; Pastor canit carmina et auditur ejus cantus : non vero scribit carmina et legitur. Ferri poterat Ecl. VI, 12 in præfatione ipsius poetæ. Alias Pastor in cortice fagi versus incidit; recte Ecl. V, 13. Multo minus comtum est, quod Pollionem *lectorem Pieridum* facit; etiam si statuere malim, *lectorem* esse h. l. qui carmina recitat.

86. *Nova carmina*, h. præclara, qualia nunquam ante facta, ut Horat. Od. I, 26, 10 *fides novas* dixit. Pollionis autem laudem ex tragicis studiis tenemus ex Horat. Carm. II, 1, 9. 10. Serm. I, 10, 42 *Pollio regum Facta canit pede ter percusso*, h. tragœdias scribit senariis..

DAMOETAS.

Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.

MENALCAS.

Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi;
Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.

DAMOETAS.

Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

MENALCAS.

Parcite, oves, nimium procedere; non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.

DAMOETAS.

Tityre, pascentis a flumine reice capellas;

88. *Qui te quoque* ed. Ven. et Mediol. *quo te quoque laudet* conj. Burm. *Veniat, quo te quoque gaudet.* Quod primum occurrit, est, ut suppleas, *pervenisse;* atque ad felicitatem omnino referas, quam apprecetur ei qui Pollioni faveat. Cum quo convenit v. 89, in quo adeo aurei sæculi felicitas exprimitur : v. Ecl. IV, 30. 25. Si tamen Menalcæ verba compares, et, quem expressit Maro, locum Theocrit. I, 20 Καὶ τᾶς βωκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μώσας, apparere arbitror, hoc, *quo te quoque gaudet* pervenisse, esse referendum ad cantus facultatem; illi, tam bonum poetam contingat esse, quam Pollio est; ut contra, qui Bavium non odit, tam malus judex carminum esto, ut Mævium probet. — 89. *Rubus aspera* conj. Heins. Adumbratur ad ductum Theocr. V, 124 sq. *Amomum* fruticis genus indici, quod tamen quale fuerit parum constat. Plinii et Dioscoridis loca v. ap. Martin. et Salmas. ad Solin. p. 284, qui amomum fere de omni aromate sincero dictum docet. *Rubus* est nostratum *la ronce.* — 90. Nihil his, quæ alter subjicit, cum Pollione commune esse, aut huic Bavium opponi, cum nulla rei auctoritas adsit, censendum est; sed, cum iste bonum poetam laudasset, ipse malum memorat, ejusque studiosis mala maxima precatur, n. amare Mævium, pejorem etiam poetam, etc. Creditur idem esse, quem exagitat Horat. Epod. 10, *jungat vulpes* ad arandum.

93. 94. 95. *Frigidus anguis* dictus ex natura horum reptilium : sic Ecl. VIII, 71. *Producere* Rottend. *Nam bene* ed. Dan. Heins., vitiose. *Parcite*, cavete, nolite, *oves, nimium procedere;* o oves, ne procedite : ex gr. φείδεο προελθεῖν. *non bene creditur;*

Ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.

MENALCAS.

Cogite ovis, pueri; si lac præceperit æstus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

DAMOETAS.

Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo.
Idem amor exitium pecori, pecorisque magistro.

MENALCAS.

His certe neque amor caussa est: vix ossibus hærent.
Nescio quis, teneros oculus mihi fascinat agnos.

DAMOETAS.

Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat cœli spatium non amplius ulnas.

Horat. II, Serm. 4, 21: fungis — *aliis male creditur.* Adumbrata autem hæc ex Theocr. V, 100 etc.

96. 97. Ex Theocrit. V, 146.— 98. *Perceperit* Ven. et Parrhas.— *Æstas* Rom. cum aliis Pier. *Cogite* ad umbram et frigus captandum. *Præcipit lac æstus* siccato ubere.

100. Vulg. *cheu,* quod forte non immutandum. moxque *arvo,* quod Manutius invexisse videtur: nam Ald. recte *ervo.* — *Ervum* leguminis, nostratum *ers,* genus, bubus jam olim pastum dari solitum, ut ex Columella, II, 11 docent Intpp. Versus expressus ex Theocr. IV, 20, ut 102 ex IV, 15.

101. Ante Burm. *est* ante *pecori;* in codd. Pierii et aliorum modo post *pecori,* modo post *magistro.*

102. Elegans Heinsii et jam Stephani conjectura est: *hi certe* (*neque amor caussa est*) *vix ossibus hærent;* eamque recepere Cuningh. et Brunck.

103. *Oculis* Marius Victorin. Pro *agnos* habet *hædos* Goth. prim.

104, 5. Simpliciter intelligam cujuslibet loci puteum, in quem cum quis descenderit, tantum cœli prospicit spatium, quantum puteus patet, h. e. putei latitudo permiserit. In talibus Grammatici, (quorum pericula in solvendo ænigmate dabit Servius, cum Philargyrio, ubi sunt, qui ad ea, quæ, etsi non valde ingeniosa, ex ipso Virgilio audita fuerant, provocant: alia Burman.) crucem sibi fixam esse putare non debebant. Proposita nuper ab abbate Divotio ratio, ut ad Panthei tholum referatur, et ab pastoris ingenio, et ab eo tempore, quo plura hujus modi formæ ædificia Romæ visebantur, plane aliena est. Alio eoque magis arguto, nec tamen magis vero, lusu possit aliquis huc arcessere cryptam ad Pausilypum in Campania, ejusque ingressum veterem: quod fecit

MENALCAS.

Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores; et Phyllida solus habeto.

PALÆMON.

Non nostrum inter vos tantas componere litis :
"Et vitula tu dignus, et hic : et quisquis amores"
"Aut metuet dulcis, aut experietur amaros."
Claudite jam rivos, pueri : sat prata biberunt.

quoque Paoli *Antiqq. Puteol.* fol. 11. — 106. Nota res de hyacintho, de quo sup. ad Ecl. II, 18, in cujus foliis passim literas ΑΙ inscriptas, sive ut ΑΪ, ΑΪ, *heu! heu!* quæ Apollinis de Hyacintho lamenta adumbrarent, sive ut Αἴαντος sc. Ajacis nomen expressum esset, veteres memorabant. Cf. Ovid. Met. XIII, 398. *Reges* duces Græcorum, voce Homerica. Apud Ciceronem Agamemnon *rex regum.* — *Nascuntur* multi et Pier. et Burm. Sed est paulo ante *pateat.* 107. — *Phyllida*, quam uterque amicam sibi vindicarat. v. 76 sq.

108. *Non nostrum* scil. est. Servius tamen contendit interpungendum esse : *Non :* quasi interloquatur judex, *non, non habebis Phyllida* etc. *nostrum est, arbitrium ferre.* Sed hoc durum : nec satis potest confirmari ex Theocrit. V, 138 παύσασθαι κέλομαι τὸν ποιμένα.

109. *Et quisquis amores* etc. Ut hæc verba per se sensum satis obvium habeant, non tamen, quid ad reliquam sententiam faciant, ab ullo interprete monitum aut dictum est, neque unquam dici posse existimo. Referre interpretum commenta nil attinet; frigere enim ea cum ipso carmine necesse est. Verum Palæmon ejusmodi arbitrium facit, ut utrumque parem esse dicat, ut adeo alter, Menalcas, *vitula*, ab Damœta in sponsione posita; Damœtas autem *poculo* fagino Menalcæ dignus videri debeat. Jam, quorsum reliqua hoc et seq. versu spectent, non facile dicas; neque quicquam ex Calpurnio Ecl. II, 99 divines, ubi hæc adumbrat : *Este pares, et ab hoc concordes vivite; nam vos Et decor et cantus et amor sociavit et ætas.* Melius Theocr. VI extr. Νίκα μὰν οὐδ' ἄλλος, *vicit neuter*, ἀήσσατοι δ' ἐγένοντο. — [Solvitur difficultas omnis, et facile quidem, si cum Potterio suppleveris : *et tu vitula dignus, et hic* (poculo); et sic dignus erit posito præmio, *quisquis amores*, sicuti vos, *metuet dulces*, aut *amaros experietur*, id est, fideliter adeo *dulces* vel *amaros* cantu expresserit.]

111. *Claudite jam rivos.* Exisse Palæmon intelligendus, ut servis suis imperaret, ut rivos seu canales ad irriganda prata aperirent; interea a Menalca et Dameta arbiter advocatus, nunc, finito certamine, ad servos suos iterum se convertit. Vid. Serv. et Burman. conf. Calpurn. II, 96. 97.

ECLOGA QUARTA.

POLLIO (1).

ARGUMENTUM.

In hac Ecloga interpretanda dici vix potest quam inanem operam et olim Grammatici, et hinc viri docti vana religione capti navaverint.

Carmen bucolicum ad consulem, quem v. 11. Pollionem nominat, se exorsurum esse profitetur Maro : 1 — 3. Agi nunc ultimam ætatem a Sibylla memoratam : inde melioris ætatis vitam humano generi redituram esse pronuntiat, idque eventurum esse, puero aliquo nato, in Pollionis quidem consulatu, 4 — 14. Ille adscriptus erit heroibus, et orbis terrarum pacati erit regnator, 15 — 17. Jam vero melior illa ætas, ætati aureæ ac Saturniæ similis, per gradus succedet, ita ut puero nato exordia, 18 — 25; incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleverit, 26 — 36; cumulata autem ut sit et perfecta ab omnibus partibus, ubi ille ad virilem ætatem pervenerit, 37 — 45. Reliqua sunt exultantis lætitia et vota facientis ac gratulantis poetæ, 46 ad finem.

Jam in his facile agnoscas primo poetam phantasmata ab aureæ ætatis narrationibus petiisse : tum vero, eum illa cumulasse in certo aliquo sui temporis eventu declarando, quem paulo obscurius designavit, quoniam in vaticinium rem mutavit, adeoque vaticinantis verbis et phantasmatibus sensa sua exposuit. Summa sententiarum hæc est, insequuturam esse temporum felicitatem magnam; eamque initium habituram esse a natalibus pueri, Pollione cos. nati. Quinam ille puer fuerit, et quid poetam adduxerit, ut tantam rerum conversionem eo nato insequuturam polliceri possit, hoc est quod quæritur.

(1) *Pollio.* In plerisque vet. *Laus novæ progeniei.* — *Poeta Sæculi novi interpretatio.* Zulich. Med. Laurent.

Potest novi sæculi felicitas, ex pace Brundusiana ducta, simpliciter tanquam epochæ alligari natalibus pueri qui tum exspectabatur. Fuit enim annus U. C. 714, coss. C. Asinio Pollione et Cn. Domitio Calvino, ut ex v. 11, 12 patet. Eo itaque anno Mæcenatis et Pollionis opera Brundusii pax composita fuit, cujus quasi pignus Octavia, Octaviani soror, Antonio in matrimonium tradita est. Erat ea ex priore marito, Marcello, gravida: infantem illum M. Marcellum, generum mox Augusti, de quo Æn. VI, locus nobilis est, fuisse putant.

Etiam Lowthius, Prælect. XXI, *de sacra poesi Hebræorum*, erudite de hac Ecloga agit, eamque omnino expediri posse negat, nec multum abest, quin sibi persuadeat, non sine veri Dei afflatu eam scriptam esse: contra quam sententiam disputatum est nuper, singulari libello, a viro docto *Sam. Henley*. Si quis tamen animo reputet, aliorum quoque populorum, præter Judæos, vates et vaticinia olim fuisse permagno numero; eorum porro vatum ingenia non minus incaluisse phantasmatibus et visis poeticis, seu poeticum ornatum admittentibus: quotiesque in eodem argumento, seu calamitatum prædicendarum, seu felicitatis publicæ privatæque ostendendæ versarentur, necessario in eadem rerum phantasmata eos incidere debuisse: non adeo mirabitur, adumbratas esse in hoc carmine, ut in tot aliis, rerum species ac formas ex ætate aurea, iisque similes, quæ in Hebraicis vatibus occurrunt; ut illud taceam, in magno illo Sibyllinorum oraculorum numero, multa esse debuisse a Syris et Judæis hominibus propagata.

Sicelides Musæ, paullo majora canamus;
Non omnes arbusta juvant humilesque myricæ:
Si canimus silvas, silvæ sint Consule dignæ.

1. *Sicilides* passim codd. Pier. Burman. Verum est Σικελίς, Σικελίδες. Σικελοί. *Sicelides Musæ*, pastoritii carminis præsides, Theocriteæ, omninoque bucolicæ. Σικελὸν μέλος Bion Idyll. VII, 1. Σικελικαὶ Μοῖσαι Moschus Idyll.

III. Paullo altius se pro bucolico carmine aggredi argumentum bene præfatur, quia Pollioni, viro docto, illud dedicat et inscribit. Idem genus bucolicum porro *arbustis*, *myricis*, et *silvis* exprimit. *Myrica* virgulti genus in

Ultima Cumæi venit jam carminis ætas;
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
Jam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna;

Italiæ oris, quod ripas fluminum obsidere solet. *Tamariscum* esse docent post Julium Sabinum viri docti. conf. Mart. *Tamaricem Gallicam Linn.* Schreber ad Theocr. I, 13. — 2. *Genestæ* Pierii Medic. *myricæ,* penultima longa, cum Theocr. μυρῖκαι; corripit vero Homer. Iliad. K, 467: μυρίκης τ' ἐριθηλέας ὄζους. — 3. *Silvæ sint Consule dignæ*, sit carmen hoc bucolicum satis ex dignitate Pollionis cos.

4. 5. Agitur jam ultima ætas carminis Sibyllini; iterum procedent sæcula, quæ fuerunt: 6. 7. Adeoque redit nunc sæculum Saturnium, et cum eo hominum genus, quale sæculo aureo fuit. Itaque v. 8. 9 subjicitur: puero nato ferream ætatem desinere, auream exoriri. Hæc sunt ipsa poetæ phantasmata, si nihil aliunde adsciveris. Igitur carmen tum supererat, quod ad Sibyllam Cumanam vulgo referri solebat, in quo, ubi *ultima ætas* advenisset, quam de sua ætate interpretatur poeta, meliorum temporum ordo, per ἀποκατάστασιν aliquam, denuo procedere nuntiabatur; nam, *Cumæum carmen* de *Hesiodeo,* a Dio ejus patre, Cuma oriundo, intelligere, non licet. Nihil enim in illo de revolventibus se ac redituris ætatibus melioribus occurrit: nisi obscure elicias ex vs. 175 ὤφειλον — ἢ πρόσθε θανεῖν, ἢ ἔπειτα γενέσθαι. Quot ætates Sibylla constituerit, ex h. l. non constat. Etiam in retracto ætatum cursu mox tantum memoratur melior seu aurea ætas, sua exordia, incrementa, et ἀκμὴν habens. Si quem vero illud male habet, quod, cum Cumanæ Sibyllæ libri in Capitolio servarentur, nihil ex iis a poeta sciri aut vulgari potuerit: tenendum est, auctoritate Senatus, qua quidem talia agi fas erat (v. Dio lib. XXXIX, c. 15), multa passim ex libris Sibyllinis vulgata, et præterea magnum effatorum Sibyllinorum numerum, undecumque acceptum, et ex cunctis gentibus apportatum, vulgo inter homines jactatum fuisse. v. Argumentum. Constituit autem poeta ætatem auream per certos gradus ac progressus, quos secundum vitæ humanæ gradus constituit; per pueritiam, 18 — 25 dum ætatis ferreæ mala desitura, aureæ bona reditura sunt; tum per adolescentiam, qua perfectior quidem ætas, heroicæ tamen similis, processura sit; 26 — 36 cum virili autem ætate, tanquam tertio gradu ipsum sæculum Saturnium esse successurum. Poetica hæc esse phantasmata, nec historici quicquam argumenti, ne vaticinium quidem, subesse, satis apparet, dummodo nihil aliunde intuleris, et, ubi intuleras, ex eo argumenteris ac disputes. — 6. *Virgo,* Δίκη. Justitia, ut Hesiod. Ἐργ. 256. Nota res vel ex Ovid. Met. I, 149, et Ge. II, 414. *Saturnia regna* ut

Jam nova progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta, fave, Lucina : tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc ævi, te Consule, inibit,

Romanus poeta laudat : Græci tamen et auream ætatem ἐπὶ Κρόνου memorant; Hesiod. Ἔργ. 109 seq. Attigit noster eandem Georg. I, 125 sq. II, 536 sq. — 7. *Nova progenies*, novum hominum genus, nova successio, nascitur, νέα πληθὺς ἀνδρῶν, h. meliores et justiores, ut in novo rerum ordine et aurea ætate. Eadem mox v. 9 *gens aurea*. Hesiod. 109 χρύσεον γένος μερόπων ἀνθρώπων. Non igitur ad puerum referri hoc potest; qui ab ea discernitur. *Demitti cœlo* simpliciter esse nasci, statuas ex v. 8 *nascenti puero*, etsi notio θεόθεν γενᾶσθαι, divinitus, numine propitio, nasci, *surget*, procedet ortum et initium habebit, hoc puero nato. — *Dimittitur* alii apud Burm., solita variatione.

9. *Et* Menag. *at* Goth. sec. 10. *Tuus jam regnat Apollo.* « Ultimum seculum ostendit, quod Sibylla Solis esse memoravit. » *Serv.* Scilicet ut Saturni, ut Jovis fuit regnum, sic nunc Apollinis. Videtur hoc tenendum esse. Fabricius Bibl. Gr. I, 30, §. 14 multa quidem docte contra disputat, ipse tamen multo molestiorem rationem proponit, ut et omnes ceteri interpretes. Si subsequentibus temporibus scriptum esset carmen, ferrem sane *Apollinem* pro *Cæsare* dici; namque deus erat Cæsarum tutelaris; habitabat Augustus in Palatio ab 718 inde. cf. Dio XLIX, 15. LIII, 16, et Apollinis filius existimatus fuit. v. Sueton. Octav. cap. 94. Occurrit quoque Apollo et Sol in nummis. Verum eo tempore, quo hæc Ecloga scripta est, honores illi in Cæsarem nondum erant cumulati.

11. Instat tempus novi sæculi et ab hoc ipso anno procedit tui consulatus. *Decus hoc ævi*, præclara hæc ætas. *Inibit :* simplicissima est ratio, ut *inibit* sit pro, cursum inibit, incipiet; eamque Servius et vulgo interpretes sequuntur. *Inire* quidem absolute ita positum non occurrere, bene monet Burmannus; participium tamen nunquam non ita dicitur : *ineunte anno, mense ; iniens ætas :* quidni etiam *annus init ?* et eodem modo dictum *ingredi* pro incipere, ut Ge. I, 42 *ingredere*. Burmannus, ut ita jungamus, auctor est : *Apollo*, hoc est, Augustus, hunc fere intelligunt interpretes, *inibit decus hoc ævi, te Pollio, consule*. Melius subjectum esset sic : ipse *puer nascens*, qui idem ex nostra ratione *Apollo* est, qui hanc præclaram vitam, hoc ævum, inibit. Videri aliis possunt verba v. 12 *et magni incipient procedere menses*, quæ ad *novam progeniem* spectant, postulare, ut et illa *decus hoc ævi inire* putetur. Sed præ-

Pollio; et incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent, sceleris vestigia nostri
Inrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deum vitam adcipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

stat vulgatum retinere. — 12. *Magni menses*, illustres, insignes, memorabiles, ut v. 5, utpote sæculi aurei. Nimirum *magnus annus* est, utique hinc et *magni menses.* Quis, nisi apud Julium Sabinum e pleniore Servio legeretur, crederet, jam Asconium Pedianum, libro secundo de prætura urbana, putare potuisse, Virgilium intellexisse de Julio et Augusto, qui menses nomina tum de D. Julio et Augusto Cæsare acceperant?

13. *Primi* vel *nostri* Kœler. ms. *Te duce;* auspice, a tuo inde consulatu; expiabitur primo omne scelus, quo contaminatum est hoc hominum genus: scilicet ut sanctior et castior ætas succedere possit. *Sceleris vestigia nostri:* belli civilis reliquias spectari, manifestum est. Nam perpetuum hoc, ut de bello civili ἄγος, *scelus*, prædicetur; notum: *Cui dabit partes scelus expiandi. Quo, quo, scelesti, ruitis.* Nunc imprimis de illo tempore agitur, cum post Brundusinam pacem Sext. Pompeius adhuc maria Italiæ infestaret, et commeatu Romam intercluderet. Pax quidem etiam cum hoc paullo post apud Puteolos inita; verum, quod Ruæus post hanc pacem Eclogam nostram scriptam arbitratur, unde scilicet tanto major aurei sæculi spes affulsisse videri posset, id propterea commode dici non potest, quia pax illa sequenti demum anno composita fuit, v. Dio XLVIII, c. 36; partus vero ille pueri adhuc eodem anno expectabatur, ut v. 11 et 61. Mox ornatus v. 14 pro eluentur, tollentur. — 14 *Inrita*, abolita. *Formido* est propter τὸ ἄγος, et reatum ex scelere conceptum. — *Pœnas* Ven.

15. *Divosque* Rottend. — 16. *Ille*, puer ex vs. 8, deorum progenies, heroibus erit adnumerandus: quippe et ipse διογενής. *Deum vitam accipiet*, aget vitam deorum, et inter deos heroesque. Adumbratum ex iis, quæ prædicantur de aurea ætate ὥς δὲ θεοὶ ζώεσκον, ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες, νόσφιν ἄτερ τε πόνων κ. τ. λ. Hesiod, Ἐργ. v. 112 sqq. Erat enim hoc inter aurei sæculi bona, ut dii præsentes inviserent homines. Ovid Fast. I, 251 et passim. —

16. *Et ipse videbitur illis*, scil. permixtus iis, h. e. admixtus erit. ἀναμὶξ ἐκάθητο, Aratus Phænom. 104, quem ante oculos habuit.

17. *Pacatum orbem reget:* etiam hoc ex aurea ætate, quod in ea pacata omnia sunt: obscurius est, quod addit, *patriis virtutibus*, omnino majorum: et ad

At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantis ederas passim cum bacchare, tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.

hoc, tanquam ad scopulum, offendit qualibet opinio de puero nascituro. Marcellorum quidem nomen in annalibus Romanis clarissimum: hactenus puer, qui ex Octavia, Octaviani sorore, Marcello nupta, nunc autem Antonio desponsa, patriis virtutibus ornatus esse poterat: at quæ spes esse potuit, ut ille *orbem regeret?* Non magis in puero ex Octaviano et Scribonia id locum habebat: nam de hærede imperii et successore designato, eo tempore cogitari nondum potuit. Multo minus hæc cadunt iu Pollionis, viri consularis, prolem. *Regit* orbem terrarum *populus* Romanus, (*Tu regere imperio populos, Romane, memento*) regit postea *princeps*, at nec Senatus, nec magistratus. Manet igitur illud, quod omnium maxime probabile esse dixi, ut simpliciter nova progenies aurei seculi intelligatur: ut dixi supra. Ita omnes argutiæ concidunt. Cetera ad vaticinia, quæ tum vulgo ferebantur, composita esse puta: inprimis ad famosum illud de rege, seu heroe nascituro. — 17. *Patris* Mentel. pr. et in vetustissimis aliquot Pierii pro *patrus*.

18. Felicitatis *aureæ* hujus *ætatis*, ex versibus forte Hesiodeis l. l. 130 sqq. suborto commento, *initia* cum pueritia procedere facit; *incrementa* vero cum adolescentia, cum virili tandem et perfecta ætate *vitam perfectissimam*. *Nullo cultu*, uti omnia in sæculo aureo nascebantur, Hesiod. l. l. v. 117: καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα αὐτομάτη, πολλόν τε καὶ ἄφθονον. Hic tamen, utpote in infantia ejus pueri, herbas tantum et flores sua sponte terra editos memorat: at fruges cum adolescentia v. 28; cum virili tandem ætate omne genus proventus terræ sponte nascetur v. 39. Ovidius adeo, *sine semine*, addit Met. I, 108. Vatican. *ac tibi nulla, puer, primo* etc. — 19. *Bacchar quoque radicis tantum odoratæ est: a quibusdam nardum rusticum appellatum. Odor est ei cinnamomo proximus.* Formam Dioscorides satis accurate descripsit; sed, qualis illa sit, inter recentiores nondum constat, ut docet Martinus. [Vocat *digitale pourprée*, auctor *Flor. Virgilian.* p. XXIV.] Fascinum depellere creditum esse, discimus inf. Ecl. VII, 29—27. *Colocasium* s. *colocasia*, planta palustris Ægyptia, latissimis foliis, caule spectabili, quo quidem non minus ac radicis bulbo vesci solent; fabas esu gratas pro fructu habet. Circa hæc demum tempora in Italia seri cœpisse, ex Plinio colligere licet, non tamen post victam demum ab Augusto Ægyptum, ut Serv. ad h. l. Notissima etiam nunc hæc planta est inter Ægyptios, nomine *culcas*. cf. Martin. et Cerda; Schneider ad Pallad. III, 24, 14. *Acanthus* h. l. est Ægyp-

Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera; nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet; Assyrium vulgo nascetur amomum.
At, simul heroum laudes et facta parentis
Jam legere, et quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva;

tia arbor, acaciæ genus. Cf. ad Ecl. III, 45. *Ridens* est florens, pulcher; notissimo usu vocis *ridere*, γελᾶν, γάνος, γανοῦσθαι et similium, etiam in vernaculo sermone. — *Fundat* apud Macrob. Sat. VI, 6. *Fundit* Gud. a man. pr., et mox *referant*.

21—25. *Ipsæ*, sponte, nullo ducente, ut satis notum. Sic αὐταὶ pro αὐτόματοι, Theocr. Idyll. XI, 12, et mox v. 23 *cunabula fundent ipsa flores*, quos *blandos* dixit seu colore et adspectu, seu odore gratos et tactu. Quod ex iis flores sponte nascuntur, ductum est ex iis, quæ de deorum præsentia et ἐπιφανείᾳ passim narrantur: tellurem sub eorum gressu et obtutu virescere ac florescere. — 22. *Metuant* Menag. et Mentel. — 24. Aut *herba veneni*, græco more pro venenata; eadem *fallax*, ut Georg. II, 152 *nec miseros fallunt aconita legentes;* aut *fallax veneni*, veneno fallaci; exquisitiore usu poetæ, ut audax animi. *Occidet*, verum ut herba moritur. Interpungunt alii post *veneni*, ut iteretur *occidet*. — 25. *Assyrium — amomum;* quod genus fruticis aromatici est. v. ad Ecl. III, 89. *Assyrium* vero, cum Armeniæ et Mediæ ea planta esset. cf. Mart. h. l. *Assyrium et* Pierii Longobard. Versus deerat Leid.

26. *Facta parentum* fragm. Moret. et Gud. a sec. man. et Roman. Pierii. — Ubi adoleveris. Hoc splendide enuntiatum. *Heroum laudes* sunt facta laude digna, ut κλέα ἀνδρῶν ἡρώων apud Homer. Iliad. ι, 520. *Parens*, cujus *facta* legere poterit, aut ipse Octavianus est, si de Scriboniæ puero agitur; aut, si de Octaviæ partu, C. Marcellus; cujus tamen virtus cum parum nobilis et celebrata sit, arripienda foret conjectura, a Martino ad v. 15 proposita, ut forte infans ille ab Octaviano adoptatus, aut certe in pacis conditionibus aliqua ratione ei insigniter prospectum fuerit. Cum tamen et hujus rei fides laboret, altera lectio, *facta parentum*, h. majorum, tanquam tutior, amplectenda erit.— 27. *Quæ sit — virtus*, pro virtutem cognoscere: frequenti poetarum, inprimis Homerico, usu. Nimis argute ad philosophiæ disciplinam trahunt. — 28. *Flavescit* Gud. a. m. pr. Rottend. tert. et qu. Moret.

Et duræ quercus sudabunt roscida mella

30. Ubi puer adoleverit, major jam terræ cultus et felicitas erit conf. ad 18 ; nascentur sponte fruges, uvæ, mel. Quod *sponte* hæc fiunt, nullo cultu, conf. Ovid Met. I, 109. 110 ex omni concilio poetæ manifestum : etsi non satis diserte expressum est. Disertius Horat. Epod. 16, 43 *Reddit ubi Cererem tellus* inarata *quotannis, Et* imputata *floret usque vinea, Germinat et nunquam fallentis termes olivæ,* etc. Hæc ornate extulit. *Mollis arista* quo sensu dicta sit, ambigitur : [Intelligit jam citatus Potter. de lactea mollitie grani triticei, jam maturescentis.] communi usu et ratione erit, quæ adhuc est in herba, gramen tritici, herba. Sic Seneca Epist. 124 *cum folliculo se exserit spica mollis.* Ita *arista* improprie dicta. Atque ita poetam sensisse nullus dubito : nova segete sponte enata paullatim ager efflorescet. Si vero *aristam* proprie dictam contendas, ut sit spica frugis jam adulta et firmata, quandoquidem *flavescet* adjectum est, tum in epitheto *mollis* hærebis ; et aut accipiendum erit, ut sit levis : cum nunc grana tenuibus quibusdam et acutis aculeis, tanquam vallis, obsita sint, novo miraculo aristæ tum erunt glabræ. Ita etiam Martinus. Aut *molles* erunt teneræ, quod aristarum epitheton Æn. VII, 809 habetur : *nec teneras cursu læsisset aristas.* Ita *molle* h. e. teneræ *vitæ*, ut *mollis acanthus, molle juncum, molle siler.* — 30. *Sudabunt*, stillabunt, eliquabunt. Exempla dat Cerda. inf. Ge. II, 118 *odorato sudantia balsama ligno.* Nam duplici more hæc efferuntur. Videntur antiqui hoc ætatis aureæ bonum dupliciter extulisse, ut aut mel, quod in quercubus apes faciunt, tam copiosum esset, ut in terram deflueret, ut Ovid. Am. III, 8, 40. Horat. Od. II, 19, 11. Epod. 16, 47. conf. Hesiod. Ἔργ. 233 ; alios v. apud Ursin. ad h. l. ; aut ut folia iliguea mel eliquarent et sudarent pro glutine, quod nunc illa folia certis temporibus obsidet. Sic Ovid. Met. I, 112 *Flavaque de viridi stillabant ilice mella.* Ge. I, 131 *mellaque decussit foliis*, de Jovis ætate ; et hunc in sensum dictum h. l., quare et *roscida mella* accipio, quæ roris more per folia guttatim se colligebant. Ejusmodi mel ex certis arboribus, v. c. palma, in Media, Arabia, variisque Asiæ locis legi memoratur. vid. Wesseling. ad Diodor. XIX, 94. Esse id ἄγριον illud μέλι, quo Joannes usus est, putant nonnulli, et sub *mannæ* nomine ex Suida complexus est Salmas. in Diss. sua de Manna. Apud Constantinum l. l. Σκ[illegible] δὲ π[illegible] ἄγριον μέλιτος [illegible] ex priore ratione exponuntur : *Duris et picearum truncis mellis latex fluit.* Cf. ad Tibull. I, 3, 45. Transtulere poetæ hoc idem naturæ miraculum ad prodigia et miracula quæ in Bacchicis initiis jactabantur, ut dei præsentia mella passim defluerent arborum truncis v. Eurip. Bacch.

Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetim ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit ætas,

142 sq. 703, 710. Horat. II Carm. 19, 11. — *Eduræ* conj. Voss. — *Rosida* et hic scribitur in binis, ut alibi.

31 — 36. *Pauca tamen.* Heroum erit hæc ætas, nondum illa Saturnia: ad quam per istam exactam rerum orbis redibit. Enarrat adeo poeta illa, quæ ab heroica vita non abfuere. *Vestigia fraudis*, sceleris, προτέρας ἄτας, ut 13 *sceleris vestigia nostri*, h. mala et vitia nonnulla, ex serioribus ætatibus inolita, quæ cum Saturniorum temporum simplicitate et innocentia non satis conveniunt; ut navigatio, urbium munitio, aratio; quæ omnia cum adulta pueri ætate cessabunt v. 37. Cum in vate versemur, interpreti subsistendum in hoc phantasmate poetico; nec quærendus eventus, qui respondeat. Magis argute itaque quam vere ad res ejus anni referas, quod post Brundusinam pacem metus de Sexti Pompeii classibus adhuc supererat, quem annus sequens pace Puteolana sublatum vidit.— 32. *Thetin* duo apud Heins.—33. *Infundere* tres, aberratione solita. *Tellure* Rottend. tert. *Tellurem infindere sulco* Roman. unus, pro quo *sulcis* Vatican. Recepit quoque Wakefield. — 34. *Argos* duo, male; mox duo *Achillis.*- Indulget sibi poeta, ea, quæ heroicis ætatibus evenisse narrantur, commemorando; Argonautarum scilicet navigationem. et Achivorum ad Trojam expeditionem. Sunt vero plane adumbrata ex Hesiodeis vss. 161. sqq.

37—45. Cum virili ætate perfectum ab omni parte succedet sæculum Saturnium, aurea ætas. Ab hac itaque aberunt omnes pestes et mala vitæ, quæ per cupiditates hominum inferuntur. Contra omnium rerum ubique per terrarum orbem copia erit summa, *omnis feret omnia tellus*, ut navigatione externa bona ne petere quidem necesse sit. Nulla adeo erit navigatio. v. 38. 39; erit contra frugum omniumque e terra nascentium proventus sine cultu 40 sqq., quæ est perpetua laus ætatis aureæ, ex antiquo sermone petita. Quid? quod adeo loquendi mos invaluit, ut etiam populi, qui justitiam colit, vita eodem modo redhibeatur ab Hesiodo, Op. 232 sq. 236. 237. Ad. v. 38 — 40. Nulla opera humana indigebit ager. cf. Arat. Phænom. 110, 111. Genus operæ in vitium cura est amputatio. v. ad I, 57. II, 70. Respexit autem noster Catullum LXIII, 39 sqq.,

Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus;
Non rastros patietur humus, non vinea falcem,
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto;
Sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos.

uti nostrum Ovidius Met. I, 101. — 38. *Maris* Goth. sec. a m. pr. — *Victor* Mentel. et Dan. Heins. ed. — 40. *Nec* Vratisl. et Franc.; alter et mox *nec vinea s. falces* Menag.

42 — 45. Novum ac mirum phantasma in vaticinio! pecudis color nativus erit purpureus, croceus ac roseus. Hoc ita declaravit, ut tingendi necessitatem abfore dicat. *Mentiri lana* dicitur, dum fucum imbibit, alieno colore tingitur. Ad Etruscam disciplinam referre hoc vult cum Servio Grammaticus, ap. Macrob. III, 7; ex ea enim: *purpureo aureove colore ovis ariesve si aspergatur:* principis generis claritatem significari. Potest hoc ita se habere; potuit tamen nec minus poetae satis esse, ut lanae pulchritudinem in gregibus inter fausta et laeta adspectu aureae aetatis numeraret. — 44. *Mutabit vellera luto*, permutabit, adeoque tinget, inficiet naturalem velleris colorem *ipse*, sponte, naturae beneficio, non opera hominum, purpura et luto, ut naturalis color jam purpureus sit et aureus. Pro coloribus materias colorum posuit. *Luteum* seu *lutum*, ac *lutea*, herbae genus, qua tincta lana flavo et croceo colore inficitur. *Le safran.* Cf. Martin. it. ad Tibull. I, 8, 52. ubi meliora e Beckmanno nostro apposui. *Sandycem* v. 45 a Virgilio pro herbae genere habitam esse, post Plinium XXXV, 6 (23) credunt Interpretes; de natura tamen coloris nihil dixit poeta; coloris tantum genus indicare voluit, quo vellus ovillum splendeat: ut *sandyx* sit color sandycis, et ornate dixit, quod erat; habebunt agni vellus rubrum nemine tingente. Est vero coloris seu pigmenti genus ex metallo, interdum etiam factitium, ex sandaracha tosta et rubrica aequa parte admixta: ut ibid. Plin., quo rubens color efficitur. Nisi cum viris doctis, in his cum Beckmanno, sandycem pro herba tinctoria, forte rubia, habere malis, quandoquidem cum altera herba, *lutea*, jungitur. Referunt quoque eo *pascentes*, quia depasta rubia ossa pecudum rubere solere observatum est. Paullo tamen subtilius haec ita accepta putem. Constantinus Interpres l. l. c. 20 *purpuream sandycem* appellat Σάνδυκι πορφυρίῳ [illegible] σαν ἀμνειῶν. Est autem ἡ et τὸ san-

Talia sæcla, suis dixerunt, currite, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Adgredere o magnos (aderit jam tempus) honores,
Cara deum soboles, magnum Jovis incrementum!
Adspice convexo nutantem pondere mundum;
Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum;
Adspice, venturo lætantur ut omnia sæclo.

dyx.—*Fucabit*, conj. Jo. Schrader, ut Georg. II, 465. IV, 335. — 45. *Nascentes* conjecerat Bentleius, *Bibl. Britann.* I, pag. 186; at servandum omnino *pascentes,* id est, expositos, dum *pascerent*, solis lumini, cujus tanta vis in rebus colorandis.

46. 47. Tale sæculum fato decretum succedet. Hoc ornate: Dixerunt Parcæ suis fusis: *O talia sæcla, currite!* pro vulgari: o fila. Pro filo ex colo deducto fata sunt, seu sæcla: hæc neri dicuntur; ut apud Homerum toties ἐπικλώθειν fata alicui destinare, nendo scil. Ἀλλ' οὔ μοι τοιοῦτον ἐπέκλωσαν θεοὶ ὄλβον. Habuit autem, quod jam Macrob. VI, 1 vidit, Maro ante oculos Catulli LX, 320 sqq., ubi est *Currite, fusi. Sed vos, quæ fata sequuntur, Currite ducentes subtemina, currite, fusi.* Tum 47 *Concordes stabili fatorum numine Parcæ. Fata* sunt *stabilia*, immutabilia, iisque *numen* h. vis et potestas æque ac voluntas divina tribuitur. *Parcæ concordes fatis*, h. in fatis hominum rerumque definiendis et constituendis. Solent autem poetæ modo in nuptiis modo in natalibus Parcas, Μοίρας, adhibere fata canentes. *Currere*, Parrhas et Pierii Mediceus; conj. Jo. Schrader *ducite.*

48—52. Dicere hæc ἐνθουσιῶν de puero, jam ad virilem illam ætatem adulto, existimandus est poeta, impatienter ferens moram, et jam animo providens præsagia ac prodigia, quæ magnam rerum mutationem portendunt. — 49. *Clara* Moret. quart. et Scheff. recentiss. — *Magnum Jovis incrementum*, alumnus et nutricius, θρέμμα Διὸς, διοτρεφὴς, ut: Jove natus. cf. Cerda. — 50. Eorum, quæ sequuntur, ambigua est et structura et sententia: potest prior versus, *Adspice convexo nutantem pondere mundum*, per se accipi tanquam phantasma propheticum seu visum prodigii, quod instantem rerum inversionem portendit: universi terrarum orbis motus ac tremor. *Mundus nutans convexo pondere* ornate dictus pro: mundus convexus, cœlum convexum, nutans: bene tribuitur cœlo moles, pondus, inprimis in motu. *Nutat* autem et concutitur orbis terrarum, tanquam adventu et apparitione numinis, quod in ἐπιφανείαις deorum fieri solenne est. Quæ sequuntur, cum antecedente jungere licet, *ut et ipsa terra, mare, cœlum, nutent;* utque subjiciatur sic ac declarandam caussam: *adspice ut omnia*

O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamvis, atque huic pater adsit:
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam, Arcadia mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se judice victum.

lætentur venturo sæclo, instante magna illa rerum inversione. Ita *nutatio mundi* futuri lætum ac faustum signum habendum. Quemadmodum in dei præsentia terra moveri ac contremiscere et quasi exsultare ac tripudiare solet: quod adeo ad deum agrestem Horatius retulit III Carm. 18, 14 *Spargit agrestes tibi silva frondes*, haud dubie nutantibus cacuminibus. Alter modus jungendi verba est: ut unum prædicatum sit: *Aspice, ut lætentur omnia*: et ut in enumeratione partium mundus epitheto ornetur: *convexo nutantem pondere mundum*, h. e. simpliciter libratum mole sua æqualiter. Est vero sic græca structura: *Aspice mundum, terras* etc., *ut lætentur*, pro: aspice, ut mundus etc. omnia lætentur. Et vastæ utique convexi moli ac ponderi tribui hoc potest, ut *nutare* cum vi et [illegible] dicatur, ut de ruina tamen aut dissolutione nihil significetur. Sic *rami pondere nutant* apud Ovid. Art. II, 263. Nec aliter acceperat Constantini Interpres. Quo minus hanc interpretationem præferam, movet me, quod ita *mundus* et *cælum* 50, 51 non bene discerni possunt. — 51. *Terrasque tractusque maris*. Menag. alter: scil. ad fulciendum versum. *Terramque* nonnulli apud Pier. — 52. Vulg. *lætantur*. Sed præferendum *lætentur* in poeta arbitratur Heynius.

53. *Tum* mss. fere omnes, quod rectius ad sensum, et poeticum magis videtur. — *Longe* pro *longæ* aliquot vett. edd. — *O mihi tam*: adumbratum ad Hesiodi ductum l. l. 174 sqq. Sit mihi tam longa vita! eamque ejus non nisi extrema pars ea tempora attingere possit, pro eo dixit: *longæ pars ultima vitæ*. *Spiritus*, ingenii vis vigorque poeticus; et mihi sit tantus, quantum ejus spiritus sat erit ad facta tua dicenda. — 54. *Sua* Heins. unus. — *Fata* Rottend.

55—59. *Non me c.* Tanta erunt tua facta; tanta erit, tamque magnifica ac divina, materia tuæ laudis, ut ingenium meum ab ea excitatum, inflammatum et diviniore spiritu actum, supra omnes excellere, et ipsos deos canendo vincere possit. *Adsit*, ubi invocati dii adsunt, opem ferunt, favent poetis. — *Pan etiam*. Sic omnes libri, excepto uno Obl. Pierii, ubi *Pan deus*, quod hinc irrepsit in edd. Pulmann. et hinc in alias. — *Canet* Au

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem;
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe, parve puer; cui non risere parentes,

rel. Vict. de Orig. gent. Rom. 5; moxque 59 *dicet* nonnulli ap. Heins.

60—63. *Incipe, p. p., risu cognoscere matrem.* Desiderii impatientia poeta ἐνθουσιῶν vix moram fert, quod fausti sæculi initia nondum exorsum habere videt, cum pueri natalibus conjuncta. Vulgari ratione esset : nascere puer! nam decimus jam mensis agitur, justumque adeo matri utero ferenti tempus expletum. Omnia hæc ornavit, ut poeta : cum decem menses memorat, *fastidia* addit, cum temporis hujus decursu satis jam magna oneris sui tædia ei sint. Exprimit porro rem a signo valde jucundo, a voluptate et lætitia matris, cum qua recens natum infantem intuetur, ut eo risu se quasi matrem probare videri possit. Vix dici potest, quantum h. l. trepident Interpretes, qui ab antiquissimis inde temporibus (verum tamen Julius Sabinus vidit) ad risum pueri matri arridentis hæc retulerunt. At hoc non admittunt seqq. *cui non risere parentes :* scilicet poeta volebat : Incipe in dias auras prodire, et oculos in matrem conjicere, eamque quasi ex hoc, quod tibi ea arridet, agnoscere. Poeticum sensum ad talia afferre necesse est. — 61. Male metuentes metro quidam, *tulerint;* alii *tulerant. Abstulerint* legi, addit Servius.— 62. *Cui non risere parentes, Nec.* Exprimit id, quod jam dicendum erat : risum hunc matris ad puellum natum lætitiam matris arguere, eumque exspectandum esse ei puero nato, qui matri gratissimus sit, quippe qui aliquando inter heroes et deos locum sit habiturus : a contrario ; quæ conversio rationi poeticæ valde consentanea est. Quem infantem recens natum tali cum risu non excepere ulnis suis parentes, adeoque de nato puero non lætati sunt, est is ingratus et invenustus homo, adeoque ad deorum vitam et consortium admitti non potest, quod puero promiserat 15. Conveniret adeo in eum, quod Pindarus ait Pyth. II, 80 γόνον οὔτ' ἐν ἀνδράσι γερασφόρον οὔτ' ἐν θεῶν νόμοις, de Centauro Ixionis f.; aut quod apud Homerum est, θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε, Odyss. γ, 28. Designari autem recepti inter deos herois vita duabus rebus solet, convictu cum Jove, et deæ alicujus conjugio. Sic de Hercule Horat. Od. IV, 8, 30 *Jovis interest optatis epulis*, idemque Heben conjugio accipit. cf. Virg. Georg. I, 31. Hæc interpretatio uti simplicissima, ita verissima est. Ad Vulcanum hactenus respici potest, quod, cum ejus deformiter nati aspectu Juno parum delectata fuisset, ita ut eum de cœlo præcipitaret, Hym. in Apoll. 316 sqq., exclusus ille est (ad tempus certe, nam aliis

Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

locis in consilio Jovis nominatur) deorum consessu et convivio, et a dea Minerva spretus, cujus ille conjugium appetierat. — *Qui* emendarant viri docti, male quidem; nam *cui* indubitate vera lectio est, antiquiores etiam *quoi*, unde facile *qui* in alios irrepsit. Jo. Schrader conj. *qui non risere parenti* etc. lenius saltem, quam Withof. *cui non ridere parenti est.* — 63. *Est* abest a nonnullis. *Cubile est* duo, et *cubilest* in Rom.

ECLOGA QUARTA

Græce versa in Orat. Constantini M.

Ecloga hæc Græce reddita, et eo consilio apposita, ut adventum Messiæ in ea prædictum esse manifestum fieret, magna ex parte exstat apud Eusebium, in Orat. Constantini M. ad Sanctorum cœtum. Repetitum illud carmen et adjectum edd. Ge. Fabricii Chemnic. Rob. Stephani, aliisque; sigillatim excusum a Fed. Morellio 1583, et post alios a Maittaire, in Miscellan. Carminib. pag. 139. Inseruit quoque cum interpretatione, sed nulla crisi adhibita, Bœcler. Diss. acad. Tom. II, n. XI, pag. 387 sq. Non alienum erit a studiis eorum quibus hæc editio parata est, si subjecero Græca ad meum sensum emendata : notato versuum Virgilianorum numero, cui illa respondent :

1. Σικελίδες Μοῦσαι, μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν.

. . . .

4. Ἦλυθε Κυμαίου μαντεύματος εἰς τέλος ὀμφή.
5. Οὗτος ἄρ' αἰώνων ἱερὸς στίχος ὤρνυται ἡμῖν.
6. Ἥκει παρθένος αὖτις ἄγουσ' ἐρατὸν βασιλῆα.
7. Ἔνθεν ἔπειτα νέων πληθὺς ἀνδρῶν ἐφαάνθη.
8. Τὸν δὲ νεωστὶ πάϊν τεχθέντα, φαεσφόρε Μήνη,
9. Ἀντὶ σιδηρείης χρυσῆν γενεὴν ὀπάσαντα,
10. Προσκύνει. . . . .

. . . .

13. Τοῦδε γὰρ ἄρχοντος, τὰ μὲν ἕλκεα πάντα βρότεια

5. Οὗτος ἄρ'. leg. Αὖτις ἄρ'.

13. Τὰ μὲν ἕλκεα· ita duo codd. ap. Vales. Vulgo : μενοεικέα πάντα βρ., quod sane ad sensum redigi potest : omnia mortalia ex animi voluntate.

14. Si futurum præferas, erit κατευνάσσονται.

14. Ἄλγεα τε στοναχαί τε κατευνάζονται ἀλιτρῶν.
15. Λήψεται ἀφθάρτοιο θεοῦ βίοτον, καὶ ἀθρήσει
16. Ἥρωας σὺν ἐκείνῳ ἀολλέας, ἠδὲ καὶ αὐτὸς
Πατρίδι καὶ μακάρεσσιν ἐειδομένοισι φανεῖται,
17. Πατροδότοις ἀρετῇσι κυβερνῶν ἡνία κόσμου.
18 Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, πρώτιστα φύσει δωρήματα γαῖα.
19.20. Βακχαριν ἠδὲ κύπειρον, ἐμοῦ κολοκάσσι' ἀκάνθῳ.
21. Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, χίμαροι μαστοὺς καταβεβρίθυιαι
Αὐτόματοι γλυκὺ νᾶμα συνεκτελέουσι γάλακτος.
22. Οὐδὲ θέμις ταρβεῖν βλοσυροὺς ἀγέλῃσι λέοντας.
23. Φύσει δ' εὐώδη τὰ σπάργανα ἄνθεα. Αὐτή
24. Ὄλλυτο ἰοβόλου φύσις ἑρπετοῦ· ὄλλυτο ποίη.
25. Λοίγιος· Ἀσσύριον θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον.
26. Αὐτίκα δ' ἡρώων ἀρετὰς πατρός τε μεγίστου
27. Ἔργ' ὑπερηνορίῃσι κεκασμένα πάντα μαθήσῃ.
28. Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤχθεντο ἀλωαί,
29. Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήορος ἤλδανε βότρυς.
30. Σκληρῶν δὲ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα.
31. Παῦρα δ' ὅμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·
32. Πόντον ἐπαιξαι, περί τ' ἄστεα τείχεσι κλεῖσαι,

19. Βακχαριν. Vulgo: κρίθην ἠδὲ κύπειρον, perperam; κισσοὺς erat emendatio Morelli ex latino facta. Maittair. conj. Βάκχαριν ἠ. κισσοὺς καὶ ἐμοῦ; modo non a litterarum ductu nimium recederet. Si tamen κύπειρος Cyperum esculentum Linn. est, non ingrati graminis genus, potuit cum bacchari jungi.

21. Legebatur ὦ παῖ, θαλεροὶ μαστοὶ καταβεβρίθυιαι. In Virgilio est: *Ipsae lacte domum referent distenta capellae Ubera.* Vales. conj. αἶγες.

23. Edebatur ἄνθεα αὐτά. In Cod. apud Vales. erat ἄστ' ἐνίπην et ἄστ' ἐνίπην; quod non assequor. Poterat ἐνίπην cum sequ. jungi: ἐνίπην ὄλλυτο ἰοβ. φύσις ἑρπετοῦ. Sed in ἄστ' quid lateat, non video. Suspicor ἐνίπην esse factum ex fine versus sequ. ποίη, quod ubique corruptum πόσης, ποίσσης, ποιησεις.

24. Ὄλλυται vulgo altero loco cum vitio versus. Malim ὤλετο.

25. Κατὰ τέμπε' editum a Vales. Vulgo: κατὰ παμπαν. Ex iis, quae Constantinus interpretationis caussa adjecit, putes eum legisse: Οἴχεται Ἀσσύριον, θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον perperam acceptis Maronis verbis.

28. Ἤχθεντο. Gravatae sunt areae, βεβρίθασι, spicis. Vulgo ἤγοντο sine sensu. Etsi hoc ipsum Constantinus interpretatur τοῦτ' ἐστιν ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἀγόμενος εἰς χρείαν.

33. Ῥῆξαί τ' εἰλιπόδων ἑλκύσμασι τέλσον ἀρούρης.
34. Ἄλλος ἔπειτ' ἔσαι Τῖφυς καὶ Θεσσαλὶς Ἀργὼ
35. Ἀνδράσιν ἡρώεσσιν ἀγαλλομένη· πολέμου δὲ
36. Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.
37. Ἀλλ' ὅτ' ἂν ἠνορέης ὥρη καὶ καρπὸς ἵκηται,
38. Οὐχ ὁσίη ναύτῃσιν ἀλιτρύτοις ἀλάλησθαι,
39. Φυομένων ἄμυδις γαίης ἄπο πίονι μέτρῳ·
40.41. Ἀγρὸς δ' ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος· οὐδὲ μὲν ἀκμὴν
Ὀτραλέου δρεπάνοιο ποθησέμεν ἄμπελον οἴμαι·
42. Οὐδ' ἐρίων δεύσοιτο βροτὸς πόκον· αὐτόματος δὲ
43.44. Ἀρνειὸς Τυρίοισι παρατρέψει λιβάδεσσι·
45. Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων.

. . . .

48. Ἀλλ' ἄγε τιμῆεν σκῆπτρον βασιληΐδος ἀρχῆς
49. Δεξιτερῆς ἀπὸ πατρὸς ἐριβρεμέταο δέδεξο.
50. Κόσμου κητώεντος ὅρα εὔπηκτα θέμεθλα,
51. Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἠδὲ θαλάσσης,
52. Γηθόσυνόν τ' Αἰῶνος ἀπειρεσίου λάσιον κῆρ.
53. Εἴθε με γηραλέον ζῶντά τ' ἔχε νήδυμος ἰσχὺς
54. Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ' ὅσον δύναμίς γε παρείη·
55. Οὐκ ἄν με πλήξειεν ὁ Θρακῶν δῖος ἀοιδός,

33. Corrupte alii Πῆξαι.

37. Καρπὸς· Maitt. conj. καρτος. Alterum tamen cum ὥρα bene convenit.

38. Vulgo Οὐχ' ὅσιοι αὐτοῖσιν ἀλιτροτάτοισιν... Ex Marone *Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus Mutabit merces* in promtu est in αὐτοῖσι latere ναύτῃσι; et in ἀλιτρ. latere ἀλιτρ. Vidit jam Maitt. ἀλιτρύτοις *navigatione confectis* legendum esse. In fine versus deficit vox, quæ *navigationem* declarat. Vales. ἀλᾶσθαι posuerat. Mox φυομένων ἄμυδις, h. ἅμα, non dispersim, sed promiscue ubique.

40. 41. Ἀγρὸς δ' sc. ἔσαι. Editum erat vulgo αὐτὸς, quod Vales. emendabat αὐτὴ δ'. Ἀκμὴν. al. ἀμὴν· cum ἀμὴ δρεπάνου h. l. sit, parum id commodum, nisi sit ἀμὴ pro frondatione dicta.

42. Non necesse ut homo tingat lanam; aries ipse mutabit eam purpura: παρατρέψει sc. πόκον.

43. 44. Vales. malit πάρα πρέψει· sed quid πάρα sit, non assequor.

52. Αἰῶν in personam abiit. Miras in his verss. turbas facit Vales.

54. Ὅρα. Vulgo ὁρᾶν, quod Homericum esset; sed in tali carmine vix frequentatum.

55. Πλήξειεν· πλήσσειν percu-

56.58. Οὐ Λινος, οὐ Πὰν αὐτος, ἐν Ἀρκαδίῃ τέκετο χθων

59. Ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Πὰν ἀνθέξεται εἵνεκα νίκης.

60. Ἄρχεο μειδιόωσαν ὁρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν

61. Γνωρίζειν· ἡ γάρ σε φέρεν πολλοὺς λυκάβαντας

62. Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐπιμέμφιοι ἐγέλασσαν·

63. Οὐδ' ἥψω λεχέων, οὐδ' ἔγνως δαῖτα θάλειαν.

tere seu in luctu seu vulnere pro νικᾷν; nisi corruptus et manens locus est.

60. Μειδιόωσαν ὁρῶν. Turbatum et hic erat in Græcis, ut ab interpretibus in Latinis: Ἄρχεο μειδιόων ἀνερῶν. In codd. μειδιῶν ὅσ' ἂν ὁρῶν! Verum vidit jam Vales.

62. Interpolatum hoc in Græcis, ut sensus sit: At tibi non mortales parentes fuerunt.

ECLOGA QUINTA.

DAPHNIS.

ARGUMENTUM.

Convenerant Mopsus et Menalcas, pastores, ille fistula, hic cantu excellens, et se ad canendum mutuo invitant, 1—19. Postquam sub antrum concesserant, prior Mopsus, 20—44, Daphnidis mortem luget; inde Menalcas succedens, 56—80, ejusdem Daphnidis tanquam diis adscripti laudes persequitur. Mutuis hinc sibi muneribus datis discedunt. Etiam in hujus Eclogæ allegoria exsculpenda molesti fuere interpretes. In Daphnide plerique Julium Cæsarem, ejusque necem et apotheosin (v. Vita Virgilii ad a 712), nonnulli, jam ex antiquioribus, Maronis fratrem Flaccum, mox etiam Quinctilium Cremonensem, sive etiam Quinctilium Varum, item Saloninum, Pollionis filium, quæsiverunt: ut Catrœi aliorumque somnia taceam. Quod si altiorem, quam verborum ratio fert, sententiam quærendam putes, ad Cæsarem ut putes poetam respexisse, feram equidem; modo non singula allegorice interpretari ausis; quandoquidem illud saltem non incommode fieri potest; quod tamen cogat nos, nihil inest; inferre autem de suo aliquid alieni, quod non in ipso carmine habetur, non est boni interpretis, cui satis esse debet, elicere ea quæ in carmine sunt, non ea quæ sunt extra carmen, inferre. Si carmen animo ab opinione vacuo et intacto legimus, nihil aliud poeta spectasse videri potest, quam ut Theocritei Idyllii I et XIX imitationem institueret; et, ut Ecloga tertia duos pastores a conviciis ad cantum progressos, ita h. l., idque paullo elegantius, duo alios pastores a mutuis laudibus ad cantus certamen procedentes induceret. Carminis argumentum sunt *Daphnidis laudes*, nobile haud dubie in vetustis carminibus pastoritiis argumentum, ut ex nonnullis Theocriti, in primis Idyll. I et

VII, 87 sq. locis apparet. Fuit ille in herois loco inter pastores habitus; cantu ille nobilis et a Nympha amatus; hujus ejus amores fata et mors pastoritiis carminibus celebrata et multis modis variata. Noster vero poeta argumentum pastoritium heroico generi propius admovit, idque ita tractavit, ornavit et amplificavit, ut generosum poetæ epici spiritum facile in eo agnoscas; quamquam singulæ rerum imagines et characteres ex antiquissimorum carminum indole et colore ducti sunt. Locus, in quo conveniunt pastores, statim ab initio magna cum suavitate describitur : successerant antro agrestis vitis palmitibus obducto. Carmen ad annum 712 referri solet.

MENALCAS, MOPSUS.

MENALCAS.

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
Hic corulis mixtas inter considimus ulmos?

MOPSUS.

Tu major; tibi me est æquum parere, Menalca;
Sive sub incertas zephyris mutantibus umbras,

1. *Boni — inflare — dicere.* ἀγαθοί, ἐσθλοί, συρίζειν, ἀείδειν. Theocrit. Idyll. VIII, 4 Ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν. *Convenimus* in unum locum. *Calamos leves*, ita junge; ut sit fistula e tenui arundine facta. Ut *arundo calamo levi* in Moreto 62. Sic est epitheton culmi, stipulæ. In vss. 3, 6, 12 color ductus ex Theocr. Idyll. I, 12 sqq. — 3. Vulg. *consedimus.* — *Inter consedimus agros*, Menag. prior.

4. *Major* natu. Sic *maximus* absolute [illegible] VII, 532. Quanto hæc jucundiora sunt Eclogæ tertiæ principio! Ἀλλὰ πίθεσθ'· ἄμφω δὲ νεωτέρω ἐστὸν ἐμεῖο Iliad. α, 259. — 5. *Zephyris mutantibus.* [Vulgo ubique *motantibus*; et recte quidem; male deseruit noster, Heins. et Burmann. auctoribus. Vid. Wakefield. ad Lucret. IV, 78.] — *Mutantibus* (eas) *zephyris*, reddit rationem τοῦ *incertas*, quod non pro vituperio umbræ haberi debebat, cum sit longe elegantissima rerum imago. Sic *umbræ tremulæ* apud Calpurn. Ecl. V, 101. —

Sive antro potius succedimus. Adspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.

MENALCAS.

Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MOPSUS.

Quid, si idem certet Phœbum superare canendo?

MENALCAS.

Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe; pascentis servabit Tityrus hædos.

6. *Antra* Parrhas. — *Subsedimus* Zulich. — 7. *Labrusca*, vitis silvestris, ἀγριάμπελος. v. Plin. XXIII, 1. cf. Martin. Vitibus obductæ speluncæ, utpote quæ amœnitate se commendant, passim laudantur. Habent scilicet poetæ ex Homeri splendida descriptione antri Calypsus Odyss. ε, 68. cf. 63. *Raris* autem hic non urgendum, uti Burm. et Martin. faciunt; alias in vitio hoc esset, quod rari sunt racemi; sed simpliciter notat naturam racemorum, sive uvarum, passim e palmitibus per antri ostium serpentibus pendentium, ut adeo per intervalla dies intret. Ita et Ecl. VII, 46 *Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra.* — 8. *Certat* antiquiores fere omnes; quod equidem præferam; (cur igitur non *prætulit?*) Accommodatius etiam sic vs. sq. sententiæ. *Certet* tamen præsidium habet in oblong. Pierii, et multis aliis.

9. *Quid si idem certet.* Aut dictum hoc cum sensu modestiæ, ut Amyntam unum omnes superare dicat, nec mirum itaque sit, se ab eo quoque superari; aut est invidiose dictum: ut pungat pastorem laus æmuli, eamque adeo ille elevet, ut ex audacia potius, quam artis confidentia, certare eum cum melioribus significet. *Hoc eum audere, ut se mihi æquiparet, mecum certet, nihil mirum, cum idem ille satis temerarius sit, ut vel cum diis congrediatur.* Firmes hoc ex v. 15 *tu deinde jubeto certet Amyntas.* Apud Theocritum dictum est sine obtrectatione et invidia IV, 8 φαντί νιν Ἡρακλῆϊ βίην καὶ κάρτος ἐρίσδεν.

10. Ex Theocrit. I, 19 sq. Nil nisi nota aliqua pastoritiorum carminum argumenta h. l. memorari et vulgaria pastorum nomina recitari puta; qua de re dictum in nota ad Ecl. II, 24. Male hic aut Phyllis a Demophoonte amata, aut Codrus, Athenarum rex, nominaretur. De Codro pastore infra quoque VII, 22, 26. *Jurgia Codri,* carmen respiciunt, quo is cum alio pastore cantu contenderat. Ita Ecl. III inscribi posset: Jurgia Damœtæ et Menalcæ. [Codrus autem poeta Virg. æqualis, ap. Serv. ad h. l.]

MOPSUS.

Immo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,
Experiar : tu deinde jubeto certet Amyntas.

MENALCAS.

Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis :
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MOPSUS.

Sed tu desine plura, puer; successimus antro.
Exstinctum Nymphæ crudeli funere Daphnin
Flebant : vos coruli testes et flumina Nymphis :
Quum, complexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem

13. *Immo etiam viridi* Zulich. Heinsius adscripserat : *in viridis... fagi.*

14. *Alterna notavi,* per alterna, alternatim canens versiculum, et eundem mox incidens in corticem. Etsi non levis opera esse debuit, totum hoc, quod sequitur a v. 20, carmen incidere cortici. — 15. *Jubeto ut certet.* Rom. Longob. Medic. Pier. cum quatuor Heins. Melius tamen omittitur *ut.* — Vid. Theocr. V, 92 — 95.

17. *Saliunca* herba ignota, forte *le nard celtique.* vid. Martyn. Julio Sabino genus virgulti asperi est.

20. Luctus super Daphnidis, antiqui istius pastoris Siculi, conf. Argum. , morte, quem poeta nunc carminis argumentum facit, satis declarat lusum ingenii, non verum affectum et sensum ex funere vero. Itaque luctus declaratur phantasmatibus antiquorum poetarum : sentire eum et armenta et feras 25 — 29, et ipsos agros ac prata 35 — 39. Mater ejus fuit Nympha, a Mercurio oppressa. Retracta igitur res in ætatem heroicam et mythicam : sicque excuses dithyrambicam fere v. 27 sqq. audaciam. *Crudeli funere,* simpliciter acerba morte. — 23. *Astra vocat crudelia;* h. invocat, inclamat, deos et astra incusat. Jejunum est, quod vulgo aiunt : dicit astra esse crudelia.

24. Non pastores præ luctu armenta ad pascendum, et post pastum ad flumina egerunt. cf. Burm. Mosch. III, 23, 24. Nemes. II, 29. Adeoque ea fuere impasta per eos dies. — N

Libavit quadrupes, nec graminis adtigit herbam.
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvæque loquuntur.
Daphnis et Armenias curru subjungere tigris

fragm. Moret. male. — 26. *Graminis herbam* puta hic et Ovid. Met. X, 87. Liv. I, 24 dictam esse, ut *cytisi*, *loti*, herbam, nempe cum de virenti germine fruticis cujuscunque agitur; nisi noto poetarum more pro herba graminea dictum malis, cum *gramen ipsum inter herbas vulgatissimum sit*: Plin. XXIV, 19.

28. *Feræ* Parrhas. Mentel. tert. a man. sec. et unus Heins., quo alludunt Menag. sec. et Ven., ubi *fere*. Marckland. ad Stat. II, Silv. 6, 13 conj. *montesque, feras, silvasque loquuntur* scil. homines; ingeniose quidem.—Montibus et silvis vocem dari, satis notum est; et si *ingemuisse montes silvasque* dixisset, aut *queri*, aut *loqui*, eodem, cum isto, sensu, ut in exemplis a Burmanno fieri deprehendas, et in Bionis Idyll. I, 32, nihil offenderet: solet enim rebus inanimatis sensus, adeoque et vox tribui: sic inf. 62: *Ipsi lætitia voces ad sidera jactant Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes, Ipsa sonant arbusta.* cf. X, 14. 15. Sed hic est: *montes et silvæ memorant, narrant, leones ingemuisse.* Nam pro *resonare* accipi *loqui* non potest, cum præteriti temporis rem τὸ *ingemuisse* indicet. Itaque dicendus est poeta paullo durius expressisse idem illud, quod ante dixerat: *coruli testes et flumina Nymphis*: si sunt testes, si meminerunt, nunc etiam narrant audita. A poetico spiritu aberres, si velis reddere eos, qui in silvis et montibus habitant. *Leones Afros* pastorem in Sicilia exstinctum deflere vix poeta credi voluit; sed est epitheton ornans; ut mox *Armeniæ tigres*, et supra *Cydonia mala*, *Sithonia nix*; et quod multo magis mireris Ecl. X, 59, *libet Partho torquere Cydonia cornu Spicula.* Circumspectius hunc colorem servasse videas Moschum, in epicedio Bionis, quod ante oculos habebat Virgilius, quum Daphnidem scriberet; uti Virgilium Nemesianus Eclog. I, 72 — 74. Sunt tamen *leones* sequentibus tigribus adjungendi, ut et ipsi a Bacchi leonum domitoris fabulis petiti, et hic memorati sint: Daphnidem flevisse leones et tigres, quos in Bacchicis orgiis ille domare didicerat.

29. Hæc et sqq. paullo abruptius posita, simpliciter eo interpretanda sunt, ut, ad augendas ejus laudes et amplificandam dignitatem, Daphnidem suum, seu ipsius Bacchi laudibus impertiat, seu, quod censeo, eum unum ex Bacchi commilitonibus et sociis fuisse fingat, qui sacra Bacchi instituerit inter pastores, eoque cærimonias in Liberalibus sollennes exhibuerit, inter quas Bacchi res gestæ, in primisque ad Indos expeditio, repræsentari solebat. Quam convenienter hæc de Daph-

Instituit; Daphnis thiasos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis; postquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium et steriles nascuntur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,

nide pastore narrentur, non dicam. Bacchum autem curru tigribus juncto vehi, innumeris monumentis constat (conf. Montfauc. *Ant. expl. volum.* 1, *tab.* 158). — *Currui* unus Moret. pro var. lect. — 30. *Baccho* ubique editum video. *Bacchi* ex antiquioribus Pierii et Heins. probatum Heinsio reposuit Burmann. — *Thiasos inducere Bacchi* accipio pro simplici *ducere* choros bacchantium, quales sæpe in anaglyphis et gemmis. Versu 31 thyrsum describit, quem bacchantes gestabant.

32. Ex Theocr. VIII, 79: Τᾷ δρυῒ ταὶ βάλανοι κόσμος. — Jo Schrad. conj. *Fetus ut arboribus*, etc. Sic sæpe *fetus*: *Arborei fetus.* — 34. Ornavit hunc luctum Mosc. Idyl. III, 66. *Fata tulerunt*, abstulerunt. Σὲ δ' οὐλόμεναι κῆρες ἔλοντο. Apollon. IV, 1485. Hom. Iliad. β, 302 οὓς μὴ κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι. — 35. *Pales et Apollo* Nomius *agros reliquerunt*, deliciis suis, Daphnide inquam, sibi ereptis et ablatis, ut solitudinem agrorum fugerent. Summo cum affectu hæc, ad jacturæ magnitudinem dolorisque gravitatem, dicta sunt. Cum ea tamen morte eorumdemque deorum discessu, agros summa sterilitas occupare debuit; itaque versuum sequentium sententia inde exoritur. — 36. 37. In iis sulcis, quibus *hordea*, quod hic omnino pro quovis frumenti genere dictum, ferebamus, *infelix lolium* infecundum, ut contra *felix seges*, et *avenæ*, vani culmi vitiosi frumenti nascuntur.

36. *Quidem* nonnulli apud Pier. — 37. *Dominantur* vulgo editum: est tamen *nascuntur* omnibus fere in vetustis. Exstat quidem *Steriles dominantur avenæ*, Georg. I, 154; sed sensu non eodem.

38. Vid. Theocr. I, 132 sq. *purpureus narcissus*, a purpureo calice. *Paliurus* fruticis spinei et rubi, seu rhamni genus, *le paliure*, *Rhamnus paliurus* Linn. vid. Martin. ad h. l. et Schreber ad Theocr. XXIV, 87.

40. *Spargite humum foliis*, si

Pastores : mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen :
Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.

MENALCAS.

Tale tuum carmen nobis, divine poeta,

proprie accipias, hoc non nisi de florum ac frondium sparsione per humum exponi potest. Horat. Od. III, 18, 14 : *Spargit agrestes tibi* (Faune) *silva frondes.* Fieri hoc putandum est in honorem Daphnidis. *Inducite fontibus umbras*, multo magis vagum et indefinitum est : sive sic accipias, ut arbores ponantur circa fontes, sive ut rami frondentes : quod et ipsum ad honorem quodammodo factum spectare dicas, frondibus et corollis circa fontem suspensis. An vero hoc circa omnes fontes fieri debet, et quorsum? Aiunt ritum funebrem esse; sed quis eum usquam memoravit? Circa tumulum arbores seri mos fuit (v. c. Iliad. ζ, 419), non vero circa fontes. Si porro de arboribus ponendis ac serendis accipias, accommodatum erit ut priore quoque loco, *spargere humum foliis*, de satione florum accipiamus. Firmat hanc rationem locus Eclogæ IX, 19 *quis humum florentibus herbis, Spargeret, aut viridi fontes induceret umbra?* Neutrum tamen inter honores mortuis habitos memorari usquam vidi; quamquam ad fontes et in viretis olim sepulcra facta esse, et, *frondes ferre*, inter honores et munera mortuorum habitum esse, non ignoro. conf. locum, in quo cum nostro certat, Nemesiani Ecl. I, 64 sqq. Nihil, quod ad rem faciat, afferunt interpretes, neque locus Horatii Carm. III, 13, 2 O fons Blandusiæ —*Dulci digne mero nec sine floribus*, recte huc refertur. Videtur mihi res sic expedienda, ut tumulum juxta fontem factum intelligamus. Sic in honorem defuncti pastoris, noto more, humus floribus et frondibus spargitur ac circa tumulum arbores seruntur. Incusandus tamen vel sic poeta, quod ad sensum animi et oculi non satis diserte rem exposuit. *Montibus* Goth. *frondibus* Vossian. et fragm. Moret. *frontibus* unus Leid. *Aras* Pierii Rom. unde ille legit, *inducite frondibus aras.* Sequitur hoc Catrœus : at in nostro est *inducere umbras fontibus*, obducere umbra fontes. — 43. Theocr. I, 120. 121. Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος, ὁ τὰς βόας ὧδε νομεύων, Δαφνὶς ὁ τὼς ταύρως καὶ πόρτιας ὧδε ποτίσδων: quos versus, cum multo majorem simplicitatem habeant, mireris Virgilianis posthaberi. *Hinc usque ad sidera notus*, epicum est, nec in pastoritio carmine satis placere potest. Si tamen exemplo defendi potest, quod non per se probes, est locus haud multum dispar in Theocr. VII, 92. 93.

45. Vid. Theocr. I, 1 et 7 etc.

Quale ſopor ſessis in gramine; quale, per æstum,
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum æquiparas, sed voce magistrum;
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus; Daphninque tuum tollemus ad astra;
Daphnin ad astra ſeremus: amavit nos quoque Daphnis.

MOPSUS.

An quidquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse ſuit cantari dignus; et ista
Jam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.

MENALCAS.

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis

VIII, 78 — 83. — 46. *Lassis* Rom. *Pergramina* apud Priscian. VII. — 48. *Æquiperas* mss. omnes. — *Sed* etiam *voce*, cantu, magistro par es. — 49. Conſ. Theocr. I, 3. 4. 5. — 51. *Tollemus ad astra* potest esse: in cœlum et inter divos sublatum canam; est tamen verius ex usu loquendi et simplicius, celebrabimus; ut IX, 29: *Vare, tuum nomen* — *Cantantes sublime ferent ad sidera cygni*: et sup. 43, *hinc usque ad sidera notus*. Porro 54 *puer* est Daphnis. Sic v. 49 *puer* erat Mopsus, etsi ætate major sup. 4. — 55. *Stimichon*, *Stimycon*, varie scribitur; corruptum, ut videtur, ex Σιμιχον. *Simichus* repositum est in ed. Parmensi.

56. *Lumen* Menag. alter et Franc. sicque Gif., et Canter. *Nomen* Menag. prior. — Jam Daphnis deus factus celebratur; itaque ei, tanquam novo numini agresti, ea omnia tribuuntur, quæ sive deorum olim in terris præsentiæ tribuebantur, sive deorum honoribus institui solebant; summa scilicet lætitia etiam ferarum et rerum inanimatarum, 58 — 64. Inde sacrum annuum ei instituendum narrat 65 — 80. *Candidus*, splendens, nitens, ut sidus. Locus autem longe dulcissimus. — 58. *Alacris* ratio poetica cum *voluptas* jungi docet. *Et cetera rura*; quam vim *cetera* h. l. habeat, non video. Conj. Jo. Schrader. *secretaque*, *sacraque*. Poterat quoque scribi *ulvas*, *et agros*, *et rura*. — 61. *Ma-*

Ipsi lætitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes; ipsæ jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta : Deus, deus ille, Menalca!
Sis bonus o felixque tuis : en quatuor aras :
Ecce duas tibi, Daphni, duas, altaria, Phœbo;
Pocula bina novo spumantia lacte quot annis
Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi.

lum alii apud Pier. et Heins. pro *dolum*. Non scilicet illa silvarum et agrorum lætitia esse poterat sine securitate : quam per *otia* declarat. Ab hac itaque enuntiationem mutuatur poeta. Et vs. 62 omnium adeo rerum naturæ ea lætitia communis esse ponitur. Ductum autem ex Theocr. XXIV, 84, 85 videtur, ubi, Hercule inter deos recepto, lupus non amplius insidiatur hinnulo. — 63. *Intonsi montes* sunt silvosi, incædui, ut *Serv.* Paullo aliter *tonsi valles* Georg. IV, 277, sunt quas pecudes tondent, depascunt. *tonsa humus* Ovid. Rem. 192, desecto gramine vel fœno. Non uno itaque modo hoc dicitur. Quibus ipsis concidit dubitatio Martini, qui non nisi *a pecude depastos* intelligi posse putabat. — 64. O Menalca, ipsa arbusta resonant : Deus, Deus ille!

65. Nunc sacrum ei annuum decernit. Primo eum invocat : *sis bonus o felixque tuis. Felix* est propitius, ut Æn. I, 330 *Sis felix, nostrumque leves quæcumque laborem.* v. Serv. et Intpp. Mox sacrum ejus cum alio sacro Phœbi conjungit : quod observatu dignum est : heroi igitur cum deo : forte tanquam cantus præside. Porro novum hoc, quod non utrique una ara fit, ut σύμβωμοι sint; sed quod utrique *sua* ara, et quidem utrique *duæ aræ*, adeoque *quatuor* ponuntur. Cujus rei equidem rationem novi nullam. — 66. *Duo altaria* in nonnullis mss. *duoque altaria* Cerd. et Ruæus. Unus ms. Reg. *duo hæc altaria.* Noster ex auctoritate Heins. et Burmann. *duas altaria,* scil. *aras*, Phœbo quæ sint *altaria;* ut, quod discrimen inter utrumque faciunt Grammatici, poeta sequatur (vid. Heins.), Phœboque adeo, tanquam ex superis diis, altare, Daphnidi, heroi, aram dedicet. Non tamen placet in poeta ista grammatici subtilitas; et potuere duo vocabula promiscue a poeta poni, communi more. Observandum autem, Daphnidi, ut heroi, sacrum fieri lacte, oleo, vino; adeoque λοιβῇ, σπονδῇ, non victima cæsa. Idem Nymphis et Pani fit apud Theocr. V, 53, 54 et 58, 59, unde hæc expressa sunt. *novo lacte,* ut Ecl. II, 22 *Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.* — 68. Vulgg. *duos*. At *duo* jam e Rom. commendavit Pier. et recepit Heins. aliis assentientibus. Distinguendum certe fuit *duas, altaria Ph.*

Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra
Vina novum fundam calathis Arusia nectar.
Cantabunt mihi Damœtas et Lyctius Ægon;
Saltantis Satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, et quum sollemnia vota
Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros.

69. *Altaria* pro *convivia* Med. Pierii. Ex multo suaviori loco Theocr. VII, 63 sqq. adumbrata. Ambiguitas est in sqq. sintne omnia revocanda ad festos dies in Daphnidis honorem habendos, an ad honorem et memoriam ejus recolendam, in quibusvis sollemnibus, ut ei tanquam heroi seu deo libatio fiat; etsi nonnulla interponuntur, quæ sacrum in ejus honorem instituendum arguant. Videtur itaque sic statuendum esse, ut v. 69 sq. de ceteris sollemnibus ac festis diebus memoret, quibus inter epulas festas *Daphnidi* quoque *libatio fiat:* hoc est v. 71 *fundam.* —70. *Ante focum, si frigus erit:* quod sane et ipsum oblectationem facit; unde poetæ et hoc memorant. cf. ad Tibull. II, 1, 29. — 71. *Infundam* Menag. et Moret. quart. *nova infundam* ejusdem Moret. sec. Aberrationes in *Arusia* vid. apud Pier. et Burm.—*Vina Arusia* ex promontorio et tractu Arusio in insula Chio. v. Heins. ad h. l., et Potter. ad Clement. Alex. Coh. pag. 184. Etiam horum mentio a pastore facta reprehensione digna visa Klotzio Opusc. p. 287; defendi tamen potest, cum inter Chium et Siciliam commercia satis multa fuerint, cumque in carmine majoris spiritus versetur poeta. *Novum nectar*; fuit scilicet vinum dulce. *Calathus* h. l. vasis et calicis genus.

73. *Saltantes Satyros imitabitur :* simpliciter pro saltabit : scil. Satyrorum more, incondite : ut Georg. I, 350, in sacro ante messem, *Det motus incompositos, et carmina dicat.* Male accipit Baxter. ad Horat. epist. II, 2, 125, ut sit, Satyrum saltabit. — 74. *Dona* pro *vota* Parrhas. et unus Leid. pro var. lect.

75. Ea, quæ antea omnibus diebus festis se facturum esse dixerat, nunc ad duo sollennia insigniora revocat: alterum Nympharum, alterum lustrationis agrorum. Ipse poeta paullo ante v. 69. 70 bina binis sollennibus tempora assignat, alteri festo hibernum, alteri æstivum : nec tamen ista ad h. l. referri posse videntur. Apud Romanos sollenne Nymphis institutum fuisse aliunde vix constat. *Lustratio agrorum*, sive ambarvalia, moribus quidem Romanis fiebant *sub casum hiemis jam vere sereno.* v. Georg. I, 340, et ad Tibull. II, 1 pr. Fatendum igitur est, ad Siculos potius ritus accommodata hæc haberi debere. Itaque cogi-

Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ :
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolæ facient; damnabis tu quoque votis.

MOPSUS.

Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona!
Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
Nec percussa juvant fluctu tam litora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.

MENALCAS.

Hac te nos fragili donabimus ante cicuta;
Hæc nos, Formosum Corydon ardebat Alexin :
Hæc eadem docuit, Cujum pecus? an Melibœi?

tandum simpliciter de festo Nympharum, et altero festo agrorum lustrandorum. Disceruit ipse poeta paullo post v. 79, sacrum Bacchi et Cereris ab illo, quod Daphnidi instituetur. — *Et collustrabimus* tres. *Conlustrabimus* unus Burm.

76—78. Fastiditum nunc hoc, quod delectare debuit novum dictum in poeta h. l. Æn. I, 607 sqq. et Ecl. I, 60 sqq. ut temporis duratio per ejusmodi inductiones declaretur. — *Dum rore cicadæ;* antiqua opinio. vid. Hesiod. Sc. Herc. 395. Theocr. Idyll. IV, 16. cf. Ursin. Cerda.—77. *Pascuntur* Gud. quod tuetur Cort. ad Plin. II, Epist. 9.—79. 80. Referetur ergo Daphnis in deorum agrestium numerum. *Damnabis tu quoque votis*, h. eo, quod homines earum rerum, quas a te precati erant, compotes facis, obligabis eos ad vota, quæ ea quasi sub conditione fecerant, solvenda. Res sæpe obvia, sic et *voti reus* Æn. V, 237. Formula sollennis : *damnatus voti*, sed et *voto*. Spectat autem hoc ad numen declarandum, ut non modo sacra, verum ut etiam preces et vota ad eum qui inter deos relatus est, fiant, utque vota, re impetrata, ei persolvantur. Simili modo numen declaratur per jusjurandum : *Jurandasque tuum per numen ponimus aras.* — *Damnabis..... votis.* Placebat Heinsio *voti :* utrumque recte.— 81. *Pro munere* Leid. alt. et mox *digna* pro *dona* Parrhas. *vota* unus Leid.

82. *Veniens auster* est oriens, flare incipiens. Vid. Burm. — 83. Certavit cum Theocr. I, 7. 8. — 85. *Donavimus* quidam; et mox e conjectura, *ecce* pro *ante*. — 86. 87. Exordia carminum ad ea declaranda posita, ut sup. v. 10, 11. Ex vss. 86, 87 haud temere suspicio nata, voluisse Maronem sub Menalcæ persona ag-

MOPSUS.

At tu sume pedum, quod, me quum sæpe rogaret,
Non tulit Antigenes, et erat tum dignus amari,
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

nosci, cum sua carmina memoret: Ecl. II et III.

88. Cf. Theocr. VII, 43. 44.

Ac Moret. quare moxque *me dum* Ven. et in sq. vs. *erat cum* pr. Moret. et *tunc* pro *tum* Ven.

ECLOGA SEXTA.

SILENUS (1).

ARGUMENTUM.

Exordio præmisso, poeta se, parum feliciter tentato carmine epico, redire ait ad carmen bucolicum; Vari tamen laudibus celebrandis et hoc haud impar fore 1 — 12. Inde narrat, duo Satyros cum Nympha Ægle Silenum jacentem aggressos adegisse, ut sibi carmen caneret 13—30. Exponit inde summatim poeta 31—63 carminis argumentum, quod mythicum est; attigerat Silenus fabulas primo e cosmogonia 31 — 40; inde alias, promiscue memoratas, inter quas copiosius exponit Pasiphaes infaustum amorem tauri 45 — 60; qui cur eum potissimum detinuerit si quæras, caussam idoneam non reperio, præter lubitum poetæ. Repente inde ad Gallum carmen deducitur, et ad ejus laudem poeticam et carmina inchoata 64 — 73. Tum iterum ad fabulas redit 84. Vespere ingruente, facit Silenus finem canendi 85, 86.

Felix in hujus Eclogæ argumento et ejus tractatione fuit poeta. Jucundissimis enim, dulcissimis, ac pulcherrimis rerum imaginibus omnis hæc narratio distincta est, qua Silenus ex antiquissimorum poetarum ac philosophorum rationibus originem rerum canit, atque inde per fabulas ornatum poeticum maxime admittentes vagatur.

Prima Syracosio dignata est ludere versu

(1) *Silenus.* Adscriptum præterea in edd. *Faunorum, Satyrorum, et Silvanorum delectatio.* Hoc et codd. habent; nonnulli pro *Silvanorum*, *Silenorum*; pro *Silenus*, in aliis præscriptum *Varus.*

1. *Syracosio... versu.* Theocr. v. Ecl. IV, 1. Vulgo *Syracusio*, mendose. — *Prima* intelligunt

Nostra, neque erubuit silvas habitare, Thalia.
Quum canerem reges et prælia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
Pascere oportet ovis, deductum dicere carmen.
Nunc ego; namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella;
Agrestem tenui meditabor arundine musam

vulgo: e Romanis, e quibus se primum ad tenue hoc carminis genus descendisse significet. G. II, 175. *Tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, Ascræumque cano Romana per oppida carmen.* Ita accipiebat quoque Popius, *Pastoral.* I pr. Melius de ætate accipias, quod in adolescentia iis carminibus se dederat, non epicis, vs. 3, a quibus revocabat eum Apollo. — 2. *Neque* e scriptis reposuit Heins. pro *nec*. *Silvis* Rom Pieri. — *Silvas habitare*, ad genus bucolicum refertur. v. ad Ecl. IV pr. *Thalia* omnino pro Musa dicta videri potest; etsi ea proprie hic memorata, quia bucolicum carmen ejus fidei ac præsidio creditum habebatur: quod saltem auctoritate Schol. Apollonii Arg. III, 1 traditur: Θάλεια δὲ (λέγεται εὑρεῖν) γεωργίαν καὶ τὴν περὶ τὰ φυτὰ πραγματείαν.

3. Voluit igitur Maro adolescens aggredi statim epos: *reges et prælia*; quod minus bene de tragœdia interpretatur Heins. ad Ovid. IV ex P. 2, 1. Oudin. in Misc. Obss. crit. nov. tom. IV, p. 308 ad Culicem hoc trahit, Pseudodonato et Servio advocato. Possis ex Servio etiam laudare, quod res Romanas aut regum Albanorum aggressus esse Maro fertur. Sed parum tuta hæc, cum aliis ap. Pseudodonat. in Vita s. 28. *Aurem vellit*: notus admonendi mos, qui adeo in gemmis expressus. (v. Museum Flor. T. II, t. 22, unde in ed. Lond. Knapt. repetitus.) — 4. *Admonet* Rottend. ex more librar. — 5. *Deductum carmen*, ex ipsa sententia apparet esse tenue, ut pastoritium; oppositum grandiori epico. Ita tamen adjectum exspectes: tenui filo, ut apud Horat. II Ep. 1, 225 *tenui deducta poemata filo*. Est enim petitum hoc a lana in filum deducta. Ausus igitur est poeta *deductum* absolute pro tenui ponere; ex Afranio et Cornificio illustrat usum voc. Macrob. VI, 4. p. 595, 596.

6. *Qui dicere laudes tuas cupiant*, qui carmen epicum condant. Magna vero cum venustate rem ad Vari laudes trahit: ac si hoc epici carminis argumentum constitutum habuisset. — 7. *Qui dicere laudes, Vare, tuas* etc. Ex his quæ longius disserit Cl. Heyn. in Excurs. II, hoc unum colligitur: Varum hunc, de quo hic agitur, hominem fuisse Maroni amicissimum; Musis gratum et jucundum nomen: cum bellica laude inclaruisse etc. Nec tamen illa sufficiunt, ad declarandum

Non injussa cano. Si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus amore leget: te nostræ, Vare, myricæ,
Te nemus omne canet; nec Phœbo gratior ulla est,
Quam sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
Serta procul tantum capiti delapsa jacebant;

quisnam ille Varus fuerit. Quum enim Varos omnes vir doctissimus recensuerit, quos temere huc vocarunt Grammatici, hæret omnino dubius, cui Maro hanc Eclogam inscripserit; quemve in IX, v. 27, memorandum induxerit].

9. *Non injussa cano*, sed ab Apolline jussa; *jussis carmina cœpta tuis* Ecl. VIII, 11; tenui ea *quidem* carmine; si *tamen* non infeliciter a me elaborata erunt, ut sint, quibus placeant: hæc ipsa quoque laudes tuas ornabunt. — 10. *Myricæ* — *nemus* pro rure est pastoribus, qui carmen repetunt. conf. ad v. 2 et Ecl. IV, 2. *Pagina* nunc primum a poeta pro carmine dicta, ut *chartæ* Horatio, hoc tamen Ennii exemplo; *pagina* hinc in Ciri, Culice, aliis. Vox a pastoris persona aliena adhiberi h. l. in bucolico carmine potuit, quum e poetæ persona hæc dicta sint; cf. ad Ecl. III, 85.

13. *Chromis et Mnasylus*. Faunorum vel Satyrorum nomina esse necesse est. Et ita Servius quoque. Rem poeta hic adornavit in artis quoque antiquæ operibus obviam.

16. *Serta procul tantum cap.* Hoc in loco me adhuc hærere fateor, nec, *procul tantum* quomodo bene jungi possit, video. Græce dictum Faber accipit; satis longe; nec tamen declarat, quomodo sic dici possit. Comparat cum Græco ἄλλως, ut sit pro sic, temere, ut casus tulerat, Dan. Heinsius ad Hesiod. Ἐργ. 344: sed sine auctoritate. *Tantum delapsa* jungunt, et *tantummodo* exponunt Turnebus et Cerda; ita vero quomodo *procul* jacent, si *tantummodo* delapsa sunt? nisi contendas *tantum* nove dictum esse pro *modo*, ut *ad tempus* referatur; quod alio exemplo nondum vidi confirmatum. Dicas *procul* relative dici, nec semper remotum ac longinquum significare; definiri quoque ac circumscribi per τὸ *tantum*: ut sit, *procul*, nempe a *capite tantum delapsa*, prope caput. Exempla usus hujus in *procul* collegit Ouwens Noct. Hag. p. 415. Ita Servius accipiebat Æn. X, 835. *Arboris acclinis trunco; procul ærea ramis Dependet galea.* Ita *serta procul jacebant;* cum restrictione tamen, quam vocant, ut essent *capiti tantum delapsa.* Verum etiam hæc jejuna sunt, et quovis bono poeta indigna; quod sensus quemque suus docebit. Quanto melius de Andromache Iliad. χ 467: Ἤριπε δ' ἐξοπίσω — Τῆλε δ' ἀπὸ κρατὸς χέε δέσματα

Et gravis attrita pendebat cantharus ansa

ῥηξάμενα, Ἄμπυκα etc., et Hymn. in Dion. 13, τὸν δ' οὐκ ἴσχανε δεσμά, λύγοι δ' ἀπὸ τηλόσ' ἔπιπτον χειρῶν ἠδὲ ποδῶν. *Longe lapsum temone* quoque dixit noster Æn. XII, 470, et IX, 771 *Cum galea longe jacuit caput;* et Catullianum, de pinu: *Illa procul radicitus exturbata Prona cadit:* Epithal. 107. Nec minus coacta sunt, si interpungas: *Serta procul Tantum* etc., aut si ita jungantur verba: *videre jacentem, inflatum. Tantum serta capiti delapsa procul jacebant;* ut Ecl. II, 3 *Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos Assidue veniebat;* ut supprimantur reliqua, scilicet eos, illi soli, neminem comitem, nullum Faunum vel Satyrum, habenti, supervenisse, ut adeo vincire sertis potuerint. Tantum serta a capite pendentia et cantharus cum eo erant. Si ad Græcam rationem refingere velis, aut esset πόῤῥωθεν ὅσον, ut apud Theocr. I, 45, τυτθὸν δ' ὅσσον ἄπωθεν (pro τόσσον ἄπωθεν, ὅσον τυτθόν), et 25, 37 ἀπὸ χθονὸς ὅσσον ἀείρων; tantum quantum a terra, h. paullum; aut τυτθὸν τόσσον, τόσσον, ut sit δεικτικῶς dictum, cum gestu, ut sæpe Homericum τόσσον vel τόσσον, v. c. Od. ε, 404, 450; h. e. tantillum, non adeo longe, paullulum. Homerico itaque more efferres: κρατὸς ἀπὸ τόσσον πεσόντα στέμματ' ἔκειτο. Hoc saltem t dedubie; etsi vel sic poeta hic paullo jejunior est. Similitudinem habet, nihil tamen interpretationem juvat, locus Catulli Epith. 66 de Ariadne *prospicit* — *Non flavo retinens subtilem vertice mitram* etc. *Omnia quæ toto delapsa e corpore passim — Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.* Apud Statium Theb. VII, de Baccho turbato v. 149 *Non crines, non serta loco; dextramque reliquit Thyrsus, et intactæ ceciderunt cornibus uvæ.* Et Prudent. Psychom. 687 *Scissa procul palla, structum et serpente flagellum Multiplici, media camporum in strage jacebant. Capiti* esse a capite, nemo dubitet, Græce dictum: Silius XVI, 468 *veluti delapsa corona Victoris capiti foret.* — 17. *Gravis cantharus*, vino plenus, inquit Burmannus; malim omnino vas magnum et capax designari. Nam *pendebat* sc. semisupinus, tantum non eversus. *Attrita*, frequenti usu. Variavit rem auctor Epithal. Auspicii, in Anthol. Lat. et in poet. min. Wernsdorf. T. IV, p. 481: *Ecce pater pando recubans Silenus asello; Cui lacer a summo pendebat cantharus armo.* [Audiendus quoque in hunc locum *Hermes classic.* fascicul. 1, p. 69. Constat, inquit, ideo tantum Maronem de *sertis* Sileni mentionem hic fecisse, quia mox *vincula*, quibus Silenus vincitur. Quamobrem exponit Turneb. *capiti tantum delapsa*, non *rupta*, non *calcata*, etc. Cerda vero interpretatur, quod hæc *tantum* ebrietatis nota aberat, quod *serta* Silenus non gereret in capite; hic enim mos ebriorum. Longius, opinor, omnes a vero, qui in sensu plane obvio, abstrusiorem multo sensum

Adgressi, nam sæpe senex spe carminis ambo
Luserat, injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle;
Ægle, Naiadum pulcherrima; jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite; carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phœbo gaudet Parnasia rupes;
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.

verunt.] — 20. *Tumidisque* Leid. sec. a man. sec.

21. *Jamque videnti*, expergefacto. Caussam pingendi afferunt sive jocum ac petulantiam, sive honorem, quod antiquissimo more, qui deinceps in diis agrestibus perstitisse videtur, deorum simulacra minio pingebantur. Notum, Jovem miniari solitum, apud Plin. XXXV, 45, etsi alia de caussa, ne lignum ab imbribus putresceret. Præferendum prius. — 24. *Satis est potuisse videri*, ut videamini me vincire potuisse. Petitum autem hoc, ut vincire vellent Silenum, quo ad canendum, quod vellent, eum cogerent, ab eo, quod de vatibus memorari solet, qui repugnabant, nolebant κάτοχοι fieri, deo impleri; notum de Pythia. cf. Lucan. V, 116 sq. Furor enim ille, qui mentem occupat, spasmos haud mediocres afferre corporibus debuit, cf. Æn. VI, 47 sqq. Inde etiam in diis vaticinantibus hoc idem locum habuit; itaque Proteus vinculis constrictus apud Homer. Odyss. δ, 414 sq. et Ge. IV, 396, 439. Et Silenus ad Midam vinctus adductus (ap. Plutarch. Consolat. ad Apollon. T. II Opp. p. 115 D.) diu renuit ac repugnat. — 26. *Huic aliud mercedis erit;* secundum illa: *vis haud ingrata puellis.* — *Ille* Ven. et Parrhas. — 27. *In numerum*, ad rhythmum saltare, ut παίζειν. *Faunis saltantibus* adjungit *feras saltantes*, et subjicit *quercus moventes cacumina*, aut omnino, aut moventes in numerum. Tanta scilicet e cantu audito est voluptas; tanta carminis dulcedo : non autem hæc in modorum concentu quærenda, sed in argumenti mythici novitate et fabularum suavitate. — 28. *Mutare* Longob. Pierii. (Vid. not. ad vs. 51 Ecl. V.) *nutare* Parrhas. — 30. Vulg. *miratur;* poeticum magis singulari numero. Post hunc in

Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque animæque marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis;
Tum durare solum, et discludere Nerea ponto
Cœperit, et rerum paullatim sumere formas;
Jamque novum terræ stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant submotis nubibus imbres:

nonnul. libb. et edd. suppositus et putidus versus: *quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno.* Goth. uterque: *quantum Sileno silvæ lætantur ovante.*

31. Nota ad h. l. servata est Probi, valde docta, sed bonis malisque permixta; partem inde mutuatus est Julius Sab. cum loco e Varrone de LL. IV, p. 17. Ex Apollonii Argonaut. I, 496 sqq. adumbratum hoc exordium est, ut jam notavit Ursinus. Macrob. VI. 2, p. 586 laudat loca Lucretii V, 433 sq. 447. 456; quem Maroni ante oculos fuisse manifestum est inde ab eo loco. *Semina* sunt elementa, non atomi Epicurei, ad quos ea revocant grammatici, inducti per voc. *inane;* sed sunt elementa per chaos sparsa; itaque *coacta* dixit semina, quæ passim per vacuum ferebantur, nunc ad quatuor rerum genera redacta. *Magnum inane*, et *anima* pro aere, et *liquidus* ignis, Lucretiana oratio. *Tener orbis*, ut *teneræ res* Ge. II, 343. *Mollia terra arva* Lucret. V, 778. *Chaos ante terras* dixit Manil. II, 13 *orbemque sub illo Infantem; et primos titubantia sidera partus.* — 32 Post hunc versum, Goth. sec. subjungit *hinc hominum quondam genus et primordia rerum.*

35. *Tum durare solum, et d.* Cecinit tum, *ut* terra cœperit indurescere et solidari, adeoque aquas discretas et a superficie intra certos fines et litora depulsas mari includere, cf. Lucret. V, 439. 448. 454, 488. 498 sq. et paullatim herbis arboribusque vestiri. Eæ enim sunt *formæ rerum*, quæ, exclusis aquis, in superficie telluris apparuere. cf. Lucret. V, 781. At *durare* quæras quodnam sit ejus subjectum? *solumne*, ut sit, durare se, durescere? malim, *orbis mundi* cœpit *durare solum*, et reliqua — 35 *Ponti* Zulich. — 37. *Novum ut terræ* erat ante Heins. qui sustulit *ut*, ad fidem vetust. codd. 38. *Utque cadunt* Mentel. pr. et Lend. *submotis ignibus* Rom. cum ed. Ven. 1472. — 37. 38. 39. *Stupeant — cadant — incipiant.* Tempus præsens pro præterito: canebat, *ut* stupuerint, ceciderint etc., sed valet hoc ad vividiorem orationem. Dicta vero hæc ornate pro, ut sol et cœlum factum sit: levatis a terra, quam ob adeleant, vaporibus et nebulis, collectus

Incipiant silvæ quum primum surgere, quumque
Rara per ignotos errent animalia montis.
Hinc lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautæ quo fonte relictum
Clamassent, ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret;
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaen nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quæ te dementia cepit!

aer facit atmosphæram; unde mox iterum pluviæ in terras descenderent. — 39. *Incipiant silvæ*. Cum primum silvæ inciperent enasci cum animantibus. *Montes ignotos*, in quibus tum primum feræ vagabantur.—40. *Per ignaros montes* Rom. Pierii, et ed. Ven. jam citata; quod commendat, et passive pro *ignotus* dici ostendit Heins.

41. Hominum originem jam exponere debebat; sed, et poeticam rationem et vetustissimorum philosophorum morem sequutus, fabulis eam involutam exponit; quas qui singulas vult cognoscere, adeat Nasonem aliosve mythologos, etiam Apollodorum. Delectare porro narratione pueros et puellam Æglen instituerat. *Saturni regnum* ad diversum mythorum genus diversumque mythorum ordinem spectat, ut et subductus a Prometheo et hominibus impertitus ignis; suntque hæc diluvio Deucalioneo anteriora: sed in tali enumeratione ordinem temporum servare non necesse erat. — 42. *Caucasiasque;* sic vetustiores Pier. et Heins. *caucaseasque* alii: *caucaseosque* Reg.

43. Ex insignioribus antiquitatis mythis sunt Argonautica et res Herculis; ex his unus laudatur Hylas, Argo ad Mysiam appulsa, a Nymphis raptus et frustra ab Hercule quæsitus. v. Apollod. II, 1207 sq. Qui de eo egerunt, adscripti sunt in Not. ad Antonin. lib. 26. — 44. *Quo litus* ex aliquot mss. laudat Pier. — 45. 46. Ad antiquiores mythos referendi Cretenses, inque his Europæ genus, Minos, cui nupta fuit Pasiphae. v. Apollod. III, 1. Ejus amor tauri inter phantasmata est quæ poetica copia ornari possunt: itaque arripuit poeta, et in eo moratur: hæc una est ratio, qua tueri possis mythos tam promiscue memoratos, ut, nec dilectus nec ordinis, ullam rationem idoneam reperire queas. *Solatur amore juvenci;* elegantissima conversio, pro eo, quod simpliciter erat, *Pasiphaes amores canit*, quæ fabula magna cum arte ad rerum præsentissimas imagines revocata apponitur. Sic poetæ dicuntur *conqueri* eos, quorum fata canunt; nunc *solari*. conf. 62. 63.

47. *Virgo* h. l., ut puella, omnino pro femina; nam nupta illa erat Minoi.

Prœtides implerunt falsis mugitibus agros :
At non tam turpis pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras ;
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentis ruminat herbas ;
Aut aliquam in magno sequitur grege! Claudite, Nymphæ,
Dictææ Nymphæ, nemorum jam claudite saltus ;
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia ; forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,

48. *Auras* duo Moret. — *falsas — auras* unus Mentel. et fragm. Moret. Sed Macrob. IV. 6 et Schol. Stat. Theb. V, 590 agnoscunt vulgatam. — *Falsis mugitibus*. Prœti filiæ insania correptæ videbantur sibi in vaccas mutatæ esse, mugiebant, et aratro jungi se putabant. Est hic inter antiquiores mythos historici generis ; primumque exemplum morbi hysterici, a quo liberatæ sunt Prœtides, alvo purgata, Melampodis opera. cf. Apollod. II, 2, 2 et Not. pag. 278 sq. Fuit olim carmen, Προιτίδες, quod Theocrito tribuerunt : Suidas in Θεόκριτος. — 50. *Collo quamvis* unus Franc. eleganti ordine. — *Tenuisset* tres libri ; unde Heins. conj. *renuisset*, frustra ; mox *quæsissent*, tres scripti.

52. *Ah virgo*, ut κόρη, *puella*, etsi Minois uxor. *Errat*, vagaris per montes, tauri amati insequendi caussa. At ille, spreto tuo amore, tanquam superbus aliquis puer, *inter herbas ac flores* recubans etc. — 53. *Fulto* Gud. a man. pr. *suffultus* Leid. — 54. *Pallentes — herbas*, χλωρὰς, virides ; jam Ecl. II, 47. III, 39. V, 16. *Ilex* vero *nigra* a nigricante virore.

55. *Claudite, Nymphæ*. Ut concitatior et acrior reddatur narratio, ingeniosa orationis conversione Pasiphae exclamans inducitur. Observare jubet silvæ exitus, ne taurus, quem illa quærit, elabatur ; forte illum vaccam sequendo aberrare ad stabulum alienum. — 56. *Dictææ* a monte Cretæ, Dicte. *Nemorum saltus* sunt hic aditus ad silvas, angusti fere, asperi et confragosi, quæ loca proprie *saltus* dicuntur. Vid. XI, 904, 905 Æneas *saltus ingressus opacos* — *silvaque evadit apertis*. — 57. *Si quæ* Leid. *fata* pro *forte* Goth. pr. *ferent* ed. Dan. *vestris* quinque codd. cum Goth. sec. male. — 58. *Errabunda bovis vestigia*, h. e. gressus bovis errantis ; πλανοδίας ὁδούς dixit auctor hymni Homerici in Merc. 85. Comparat Servius ἐρίποδας βοῦς, quod remotius est. — 59. *Ille*

Perducant aliquæ stabula ad Gortynia vaccæ.
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam.
Tum Phaethontiadas musco circumdat amaræ
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum

bam Med. forte *herba in* addit Burm. — 60. *Gortynia stabula* a Gortyne, Gortyna, Cretæ urbe; ut sic, spreta Pasiphae, aliam amicam sequutus, ad stabulum vaccæ perducatur, cum ille e Gnossicis armentis esset. Vix tamen cogit poetica ratio *Gortynia* tam anguste accipere; est enim omnino ornatus caussa appositum, quia res in Creta agitur, et intelligenda stabula vaccæ nota ac consueta. — *Producant* fragm. Moret. v. ad Ecl. I, 73. *Cortynia* passim codd., male.

61. Atalantam canit, Schœnei f. Potest poeta *Hesperidum mala* omnino dixisse pro aureis; potest etiam sequutus esse veterem poetam, qui vere ex Hesperidum pomis fuisse illa Hippomenis poma aurea inter decursum projecta, aut finxerat aut crediderat. Idem tradit alter ex grammaticis ad Theocrit. III, 40, et Maronem sequitur auctor Elegiæ ad Messalam, in Catal. v. 25. Vulgatius est, a Venere fuisse apportata illa poma: vid Schol. ad e. l. Hygin. f. 185. Alia ad Apollod. Not. p. 678.

62. 63. *Musco circumdat*, h. canit, quemadmodum Phaethontis sorores muscoso cortice circumdatæ et in alnos mutatæ fuerint. Dicunt enim poetæ ea *fieri*, quæ *facta* narrare volebant; et tribuitur poetæ ac vati tanquam auctori, id quod contigisse carmine suo exponit: ut jam ad vs. 46. Ceterum Phaethontis sorores mutatas esse in *larices*, communior fabula fert; populos noster ipse substituit Æn. X, 190, ubi v. Not. Piceas appellat circa fontem Padi sitas, Pades Gallis dictas, Plin. III, 16 s. 20 e Metrodoro. De electro, quod exsudare dictæ sunt, multis modis statui potest: quod satis constet, non habemus. — 63. *Aque solo* Gudian. ita variatur fere; hic tamen non male; etsi *a* per se suppletur.

64. Tam importuna est Galli commemoratio in mediis fabulis, ut semper molestum sensum in his vss. habuerim. Facilis tamen medela est, si versus 74 — 81 *Quid loquar* etc. usque ad *Infelix sua tecta supervolitaverit alis* transpositos esse intellexeris, et retraxeris in suum locum, ante hunc 64, utque post illos sequatur: *Tum canit errantem* etc. — Intertexit his mythis Gallum suum ad Musarum chorum deductum, et a Lino fistula Hesiodea donatum: an loco satis commodo, recte dubites: dum antiquissimis rebus immisceatur homo ævi Virgiliani. Per se quidem præclarum est poetæ commentum ad Galli laudem ab ingenio et poetica facultate. Ut

Aonas in montes ut duxerit una Sororum;
Utque viro Phœbi chorus adsurrexerit omnis;
Ut Linus hæc illi, divino carmine pastor,
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit : Hos tibi dant calamos, en accipe, Musæ,
Ascræo quos ante seni; quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo :

poeticis studiis eum teneri significaret, ait eum errasse in Musarum recessibus. *Permessus* fl. Bœotiæ, ex Helicone monte descendens; declaratur hic mons per *Aonas montes*, ab Aonibus, primis Bœotiæ incolis. v. Strabo IX, p. 615. Finxit autem poeta hæc ad exemplum Hesiodi in Helicone oves pascentis, et in Musas incidentis, Theog. 22. sqq. Add. Nicand. Ther. 11, 12 εἰ ἐτεόν περ Ἀσκραῖος, μυχάτοιο μελισσήεντος ἐν ὄχθαις, Ἡσίοδος κατέλεξε παρ᾽ ὕδασι Περμησσοῖο. Quod *omnes Musas Gallo adsurrexisse* ait, honoris testificatio est, non tam ex suæ ætatis elegantia a poeta illata, quam ævo jam heroico frequentata. Sic Jovi venienti assurgunt dii Iliad. α, 533, 534, 535.—65. *Aonios* unus Pierii et Heins. tres cum ed. Mediol. ex interpretatione. — *Ionas* ed. Ven. 1472. — *Dixerit* Medic. — 67. *Ut Linus.* Duplici modo hæc jungi possunt : aut, ut *divino carmine pastor* sit Linus, pro vulgari, pastor divini carminis seu cantus; seu ut *dixerit* hæc *divino carmine* : quod præferam. *Linum*, supra IV, 56 cum Orpheo junctum, memorat, nomen inter vetustissimæ memoriæ vates clarum, servatum illud partim fama a mythis, partim carminibus, quæ ejus esse ferebantur. Nunc ille cum Musis versari narratur, et earum jussu fistulam Hesiodi Gallo dare. Cur apio coronatum dixerit, caussa non constat : nisi ad argumentum lugubris cantus in ejus mortem spectat : de quo cantu multa occurrunt vel in Pausania. *Ascræus senex*, Hesiodus, a vico Bœotiæ Ascra. Novum vero hoc quod nunc Hesiodo tribuitur, id quod de Orpheo sollenne est, silvas ejus cantum esse sequutas.—68. *Ornatus* duo. — 69. *Dixerat* frag. Moret. *eia accipe* conj. Hein. *en aspice* Goth. sec. —70. *Ante solebat* Ven. Parthas.

72. 73. *Grynium* seu *Grynia*, oppidum Æolidis in Asia Minore, fano et oraculo Apollinis, quod in luco amœnissimo situm erat, nobile. vid. Strabo XIII, p. 922 B. (622). Pausan. I, 21 f. add Burm. ad Æn. IV, 345. In magnas difficultates impegit interpretes, quanquam ipsi satis sensisse non videntur, Serviana aliqua lacinia ad h. v. *Hoc autem* (quod de Gryneo nemore narratum fuerat) *Euphorionis continent carmina, quæ Gallus transtulit in sermonem latinum, unde*

Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama sequuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto

est illud in fine Ecl. X, 50 Ibo, et Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Carmina. Si tamen, interpretum nulla ratione habita, verba ipsa sequi in animum induxeris, nihil aliud dici videas, quam, Linum fistulam Hesiodi Gallo dedisse, quo Gryneum nemus cantaret. Quo nihil aliud significari potest, quam, Gallum aut carmine tractasse fabulam ab Hesiodo in parte aliqua τῶν ἠοιῶν memoratam, aut ad Hesiodi imitationem seu scripsisse seu molitum esse opus, quo oraculi Grynei aut Apollinis Grynei fabulæ seu historiæ exponerentur. Præbuisse autem eas satis materiæ ad carmen condendum discere licet ex iis, quæ in Servianis ad v. 72 exposita sunt. De Gryno Eurypyli f., de Pergamo Neoptolemi et Andromaches filio, de Calchante et Mopso, cf. Not. ad Apollod. p. 655. — 73. *Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo;* quod simplicius Callimach. in Del. 269 οὐδέ τις ἄλλη Γαιάων τοσσόνδε θεῷ πεφιλήσεται ἄλλῳ. — *Nec qui sit lucus* Rottend. et Mentel. alter a m. pr. *quo plus se* Ven. et Zulich. cum Goth. pr.

74. *Quid loquar aut Scyllam* etc. Sic Med. cum aliis vet. sicque edd. Aldd. pr. et sec. at Nauger. in tertia emendavit *ut Scyllam :* estque ei lectioni auctoritas e cod. Rom. et suffragantur viri docti. Fuere qui emendarent apud Taubmann. *an Scyllam nisi an quam.* — *Fama loquuta est* tres apud Burm., sed male post *quid loquar.* — Pergit commemorare Silenii carminis argumentum, non Galli versuum ; brevitatis autem studio strictim tantum fabulas percenset. Quid loquar, ut narraverit Scyllam, aut ut Tereum mutatum narraverit, h. fabulas de Scylla et Tereo. Scyllam nunc facit poeta Nisi filiam, quæ aliis poetis alia ac diversa est, Phorci quidem filia. v. Var. Lect. De Ulyssis, dum prætervehrentur, sociis a Scylla devoratis nota fabula. vid. Odyss. μ, 265. — *Quam fama sequuta est,* simpl. quam ferunt, μυθοῦνται (expressit voc. φάτις, φήμη, pro μῦθος, fabula), habentem inguina succincta canibus marinis, ex alvo ejus prodeuntibus, infestasse Ulyssis navem et socios ejus devorasse. Versum 75, et formam monstrosam Scyllæ illustrant numi, gemmæ et alia monumenta. Alia v. in Excursu ad h. l. — 76. *Vexasse,* habuisse hoc vocabulum paullo majoris atrocitatis significatum apud veteres contendunt, et defendunt Virgilium, Gellius N. A. II, 6. Macrob. VI, 7. Serv. ex Probo h. l. Videtur poetæ animo insedisse Homericum βλάπτειν. *Canes marini.* vid. in Excursu ad h. v. — *Gurgite vasto* Goth. sec.

Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis?
Aut, ut mutatos Terei narraverit artus;
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit,
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quæ, Phœbo quondam meditante, beatus

a man. sec. — 78. *Teri* Voss. prior et Serv. ut 42 *Promethi.* — 79. *Pararet*, Mentel. pr. *pararat* Rottend.

80. *Quæ cursu deserta* Ven. et Parrhas.; non male; sed *quo cursu* respondet melius *quibus... alis.* — *Petierit* Parrhas. et Reg. — Pendet a superioribus: *ut narraverit, quas dapes pararit — petiverit — volitaverit.* Nota vel ex Ovid. Met. VI extr. fabula. Trepidavi olim in hoc loco, dum non meum sensum, sed alios interpretes consulueram, qui Philomelam in lusciniam mutatam avolasse in silvas volunt: et *ante*, antequam volaret, suas ædes circumvolitasse aiunt. Poeta, puto, eos sequitur qui Philomelam in hirundinem mutatam esse memorarunt, ut multi fecere: vide v. c. Apollod. 3, 14, 8. cf. Notas p. 842 sq. Conon. c. 31. Appositis autem epulis, ex Ityis filii membris paratis (*dapes — dona*), illa cum sorore statim profugit, insequente cum ferro Tereo; hinc illud: *quo cursu deserta petiverit.* Mox, Tereo instante, sorores in aves mutantur; tum Philomela hirundo facta ingenioso lusu narratur ædes suas circumvolare, quasi pristinæ sedis desiderio. Stat. III Silv. 5, 98 *Non sic Philomela penates Circuit* *amplectens animamque in pignora transfert*; et de altera Scylla in avem mutata Cir. 51 *ut tenui conscendens sidera penna Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis.* Similiter de Callisto in ursam mutata Ovid. II Met. 490 *Ah quoties, sola non ausa quiescere silva, Ante domum quondamque suis erravit in agris.* *Quo cursu* et *quibus alis* dicta eleganter pro quomodo; sic Æn. I, 750 *Nunc quibus Auroræ venisset filius armis, Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles*, pro multa rogans super Memnone, Diomede et Achille. Tum *tecta ante sua* jungenda sunt, quod jam alii monuere, ut in Ovidii loco: *quondamque suis in agris*, etsi parum suaviter adjectum sentio. Attamen alterum, ut *ante* sit antequam deserta peteret, non minus molestum est. Cursus, *quo deserta petiit*, videri possit esse bacchatio, qua illa, mariti scelere comperto, ad locum prosiluit, quo soror occlusa latebat: Ovid. l. c. 590. 594 sq. Ne tamen sic statuas, poeta ipse intercedit; nam *post* paratas jam epulas et appositum filium, *cursum in deserta* commemorat, et tunc demum Philomela in avem mutatur.

81. *Supra volitaverit ales* Rom. *Ales* etiam Medic. a man. sec.

Audiit Eurotas, jussitque ediscere lauros,
Ille canit; pulsæ referunt ad sidera valles :
Cogere donec oves stabulis, numerumque referre
Jussit, et invito processit Vesper Olympo.

83. *Edissere* Parrhas. *edicere* Pierius exhibet; et laudat ex vet. *ramos*. *Laurus* Medic. et Ven Heinsii. — Amavit Hyacinthum, Œbali filium, Spartanum, Phœbus. vid. Ovid. Met. X, 162 sqq.; ad Eurotæ itaque, qui Laconicæ fl. est, ripas sæpe lyra cecinit; quæ ille cecinerat, nunc repetit Silenus. *Meditante* v. ad Ecl. I, 1. *Pulsæ* sc. vocibus, sonis, ut resonarent.

85. *Referri* optimus quisque cum Medic. a man. sec. Regius etiam *numeroque referri*. Sunt tamen veteres grammatici, qui alterum, *referre*, laudant. — Silenus usque ad noctem canit. Sed quam poetice hoc expressum! *Numerum referre*, cf. Ecl. III, 34. *Vesper* est Hesperus, Veneris stella. *Invito Olympo*, quod cœlum ægre ferebat, nocte ingruente carmen finiri.

EXCURSUS

De Scylla.

Ecl. VI, 74 *Scyllam Nisi, quam fama sequuta est, Candida succinctam latrantibus inguina monstris Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis.* Æn. III, 426 *At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris, Ora exsertantem et navis in saxa trahentem. Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo Pube tenus; postrema immani corpore pistrix, Delphinum caudas utero commissa luporum*; et 432 *Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa*; add. Ciris 58 sqq. 79 sq

Multum absum ab eo consilio, ut fabulam de Scylla seu potius fabulas recoquere velim; nam magnus earum numerus fuit: vide vel Athen. VII, p. 297; et Cirin 55 sqq. nec omnino de Scyllæ forma laboro, verum de eo tantum, qua specie Maro Scyllæ speciem apud animum suum finxerit. Videri enim potest a se ipso dissidere, cum altero loco *canes marinas*, altero *lupos marinos*, cum *delphinibus* commemoret, qui quomodo ex ejus alvo prodierint una omnes, haud facile dictu esse videtur.

Apud Homerum, a quo primum Scyllæ speciem declaratam habemus, mythum omnino simpliciorem et rei declarandæ magis consentaneum videmus Od. μ, 85 — 100. Scopulus est, cum antro, cujus fundo illa incubat; πόδες δυώδεκα πάντες ἄωροι (obscuro sensu) ei tribuuntur v. 89, saltem illa pedibus suis insistere nequit, itaque medio tantum corpore ex antro prominet, et sex sua capita late exerit, ut piscetur, unde vivat, bellua marinas Δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος. Vox porro ejus est qualis catuli v. 86 τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν, ὅση σκύλακος νεογιλῆς, Γίγνεται.

Mutarunt itaque sequiores poetæ fabulam, et *canum vocem piscationemque delphinorum et canum* ad speciem Scyllæ exornandam transtulerunt; ademtis capitibus sex. Pro his enim superne species est puellæ, quæ tamen inferius corpus monstrosum habet. Ovid.

Met. XIII, 732 *Illa feris atram canibus succingitur alvum Virginis ora gerens;* Tibull. III, 4, 89 *Scyllave virgineam canibus succincta figuram.* Est adeo fabula hæc ex eo genere, in quo artificum ingenia pristinam monstri formam in jucundiorem mutarunt.

In his ac similibus nihil est, quod hæreas. Verum difficultatem facere potest ea species qua in extrema corporis parte *delphines, lupi et canes*, una commissi et conjuncti finguntur. In versu: *postrema immani corpore pistrix Delphinum caudas utero commissa luporum* ambiguum est, pistrix, utrum sit: quæ commissas habet *delphinum caudas utero luporum*, an *luporum caudas delphinum utero.* Neutram speciem facile fingat sibi aliquis animo, inprimis si vulgarem Scyllæ formam in priscis monumentis reputet, in quibus ea in delphinum caudas desinit, canibus ex utero subtus prodeuntibus. Itaque tertiam aliquam rationem ingressus sum in Notis ad E. I., ut sit: *commissa caudas delphinum*, habens caudas delphinum commissas, conjunctas, cum *utero luporum*, luporum uteris s. corporibus, quæ inter binas delphinum caudas ex alvo prominent. Recte hæc se habent, modo ex pluribus Scyllæ formis eam teneas, quæ Virgilii animo insederat.

In antiquæ scilicet artis operibus non una Scyllæ forma occurrit; modo ea in delphinum binas caudas desinit; nihil amplius; modo intertextæ aut intermixtæ sunt canum protomæ; et hæc quidem est sollennis forma, ut in ære maximo Gordiani (Mus. Flor. tab. 73) et Pupieni (Max. mod. Numism. R. Gall. tab. 25) et simili modo. Scylla remo sublato ictum intentans in denario Sext. Pompeii, v. c. Thes. Morell. Pompei. t. II, 1. cf. Spanh. de V. et P. N. t. I, p. 262; et adjunctis binis corporibus virorum, per canum nexus implicitorum in pict. Hercul. tom. III, t. 21; et uno viro in gemma ap. Lippert. I, 1, 127, 128; ap. Tassie pl. XXXI, et ap. Tischbein *Homer in Zeichnungen nach Antiken*, fasc. III. Et cum his, maxime cum Sexti Pompeii numo, comparare malim poetæ versus collato Silio V, 135. Est quoque in numis Contorniatis navis Ulyssis imminente et sociorum unum rapiente Scylla: de quibus v. Eckhel, vol. VIII, p. 285. Est tamen tertia species, qua alvo adjunctæ sunt utrinque duæ canum protomæ in unam delphinis caudam coeuntes. Hanc speciem habet numisma Agrigentinorum a principe Torremuzza (*Opusc. di Autori Siciliani*, tom. XIV, tab. VII, IV) editum, et in Siciliæ vet. Num. tab. V repetitum, ubi alterum canis, alterum hydræ est, et jam

ante, parum affabre, adumbratum a Pancratio l. c. nec multum abludit ara in Winckelm. *Mon. inedit.* nº 37. Plures Scyllæ species uno loco expressit *Pancrazi Antichità Siciliane* p. [illegible].

A poetis fere canes memorantur, eaque vera ac terrestres. Dubitari tamen vix potest, eos, qui primi fabulam commenti sunt, cum de monstro marino narrarent, belluas quoque marinas ei adjunxisse. Etiam Homerus l. l., ubi Scyllam exertis capitibus prædari ait circa scopulum aquatilia Δελφῖνάς τε narrat κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος. Probabile itaque fit de phoca eum cogitasse: quam vitulum marinum jam veteres appellarunt, qui idem etiamnum modo *canis*, modo *lupi marini* nomine venit; *phocam pusillam* Linn. eam haberi audio. Iconem et descriptionem vituli marini videas ap. Rondeletium, de Piscibus marinis lib. XVI, c. 6. Majorem horum amphibiorum olim in Mediterraneo mari frequentiam fuisse constat: ad fines Ægypti desertos notas eorum sedes novimus, ex Odyss. δ, ubi de Proteo agitur. Narrant nostris quoque temporibus canum marinorum circa promontorium Scyllæum ingentem conspici copiam; multo magis hoc ita se habuit antiquioribus temporibus, cum et thynnorum piscatio circa Scyllæum belluarum istarum opera exerceretur. Duxere quoque viri docti nomen Scyllæ ab iisdem; est enim σκύλαξ, σκύλλος, σκύλλα.

Interea in artis priscæ operibus, non magis quam in poetis, aliæ quam veræ canes expressæ esse videntur, saltem quantum ex eorum apographis assequi possum; unum est fragmentum in Marm. Oxon. P. I, CXXXII, in quo os canis propius fit ori bestiæ aquatilis. Lucretius V, 890 *rabidis canibus succinctas semimarinis Corporibus Scyllas* dixit: ibi tamen non canes sed Scyllæ sunt semimarinis corporibus: quas pro una Scylla semimarino corpore dixit, respectu caudæ. Lusere veteres artifices in forma belluarum e Scylla nascentium (v. c. Pictur. Herculan. tom. III, p. 109), modo in caudis, quæ in serpentes exeunt, in Monumentis Etruscis. Novat quoque in Scyllæ forma Schol. Apollonii IV, 825, dum ei canes produire ait ex lateribus et pectore. In cod. Vatic. Virgilii ad lib. VI Æneidis, in inferis Scylla picta est hippocampo similis. In ipso illo nummo Agrigentinorum, quem paullo ante memoravi, alterum caput canis aut lupi, alterum hydræ est.

ECLOGA SEPTIMA.

MELIBOEUS.

ARGUMENTUM.

Meliboeus pastor narrat, se, cum aberrantem caprum quærebat, in Corydonem et Thyrsidem incidisse, qui, assidente Daphnide, cantu erant decertaturi; obtemperasse se Daphnidis hortatibus, ut ipse assideret et cantantes audiret. — 20. Inde Corydon primas, Thyrsis secundas partes carmine amœbæo ita sustinent, ut, quemadmodum Ecl. III distichis, sic nunc tetrastichis, seu quaternis versibus, comprehensa carmina decantent, sena uterque, Corydon diversi quæque argumenti exorsus, Thyrsis, aut similia ac paria, aut contraria afferendo. Habet adeo carmen non nihil ex dramatico genere, quo ipso majorem delectationem facit. Locus, in quo consederant, est sub umbrosa quercu, a Favonio leviter agitata, inter apum susurros, in vicinia Mincii fluvii, et quidem ea parte, qua armenta potum ducebantur. Etiam in hoc carmine putidum esset referre allegorias, quas commenti sunt interpretes, cum haud dubie nihil aliud spectarit poeta, quam ut ad Theocritei Idyllii VI imitationem illud carminis amœbæi genus exprimeret, quod narratione alicujus pastoris, qui interfuerat certamini, continetur. Nec omnino magnam inventi laudem Maro habet in hoc carmine.

MELIBOEUS, CORYDON, THYRSIS.

MELIBOEUS.

Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,

1. *Arguta ilice*, levi cum susurro ac murmure, seu sibilo venti, agitata. Sic Græcis arbor ᾄδει, συρίζεται, μελίζεται, ψιθυρί-

Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum;
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas;
Ambo florentes ætatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnim

2. Expressum vero hoc initium carminis ex Theocr. Idyll. VI, 1 sq. et VIII, 1 sqq. Ipsa Meliboei narratio habet summam et ἀφέλειαν et suavitatem. *Ilicem* in agro Mantuano non nasci, ut nec pinum, nec juniperum v. 24, notat Castelvetrius. Sed Rayi et Matthioli auctoritate eum refellit Martinus. Saltem poetæ patrius ager notior esse debuit, quam ut in hoc peccaret. Male autem hic *Daphnis* confunditur cum altero illo, mythico, Ecl. V. — 4. *Florentes ætatibus*, ut poeta dixit, ambo florente ætate. — 5. *Et cantare pares*, h. pares cantando, et uterque amœbæo carmine præstans; hoc expressit *paratus* ad *respondendum*, quod in eo genere difficillimum est. *Periti* conj. Jo. Schrader., ut sit e Theocrit. δεδαημένοι omnino frustra. — Nemes. Ecl. II, 16 *ambo ævo cantuque pares*. Similes adeo iis, qui nunc Italis *improvisatori* dicuntur. Quod vero *Arcades* ambo sunt, id per se otiosum non esset, cum is populus musica maxime delectaretur; ipsa etiam legum disciplina, ad molliendos hominum nullis urbibus habitantium mores, ea arte erudiebantur pueri. Erant itaque inter eos plures qui in ea excellerent. Est tamen altera ex parte, quod pa- [illegible] cum in agro Mantuano v. 12, 13 illi greges pascere dicantur. Alterutrum igitur ne memoraret, poeta cavere debebat.

6. *Huc mihi* revocavit Burm. e Medic. et aliis antiquis libris. *Hic mihi* erat in Ald. pr. et hinc descriptis. *Huc* a Nauger. receptum. (*Hic* defendit Potter. retinendum putat, et retinuit.) *Defendo a frigore*, vindico, tegendo eas stramine, sarmentis etc., ne frigore urantur. Sed hic ea difficultas jam antiquius (v. *Serv.*) animadversa oritur, quod æstivo tempore tota hujus Eclogæ res agi videatur, in quo, in primis clementi Italiæ cœlo, a frigore nullus metus esse potest. Descenderunt adeo viri docti ad emendationem. Enimvero agi hic *de verno tempore*, ut statuamus, et *umbra quercus* et *arundinis teneræ mentio*, et *apum susurrus* permittit; *depulsi* vero *a lacte agni*, et *distentæ lacte capellæ*, etiam jubent; exitu enim autumnali oves in his Italiæ locis parere apponit. Adderem versus 46, 47, sed vid. ad 53. Ineunte autem vere, non raro uri arbores nocturno frigore videmus, et *myrtos* frigoris impatientes esse docet Martinus: et regio ista ultra Padum frigidior. cf. Serv. ad v. 47. — 7. *Vir gregis ipse caper*; habet a Theocrit. VIII, 49.

Adspicio. Ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Melibœe; caper tibi salvus, et hædi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra;
Huc ipsi potum venient per prata juvenci;
Hic viridis tenera prætexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida habebam,
Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: alternos Musæ meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

CORYDON.

Nymphæ, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,

ipse caper deerraverat, adeoque et hædi totusque grex; hinc versu 9 *caper tibi salvus et hædi.* Animadverterat eos, et in tutum locum compulerat Daphnis v. 9. Sed idem Melibœus armenta pascebat; quibus adjunctum capellarum et ovium gregem habebat. conf. v. 11 et 15. — 10. *Potest* fragm Moret. *velis* Leid. et mox id. *veniunt*, quod placet. — 12. Mincius enim non longe a Mantua lacum efficit et palustres ripas habet. cf. Ecl. I, 49, 52 et Notas. Ge. III, 13 — 15. Ea facie ille a nostris quoque hominibus describitur. cf. Æn. X, 205, *sacra quercus.* Ge. II, 16 *habitæ Graiis oracula quercus.* Ornamenta sunt petita ex Theocriti I, 106, 107. conf. Ecl. I, 54 sqq. Mox *certamen* pro certantibus. — *Pertexit* Vossian. prior: *protexit* Zulich. et Leid. — 13. Pierius memorat a viris nonnullis doctis recitari: *eque cava.*

15. *Depulsos a lacte agnos*, h. a matribus, v. Ecl. I, 22. III, 82, atque adeo infirmos et curæ diligentioris egentes. — *Quæ clauderet hædos* Medic. *pasceret agnos*, fragm. Moret. — 19. *Alternos, Musæ, meminisse volebam* Medic. cum Menag. et pro var. lect. in Moret. ut sit sensus, Optabam, *Musæ, meminisse* etc. In vulgari lect. jejuna est sententia, sive ad duos pastores referatur, sive ad unum Melibœum, ut vulgo accipitur.

21. Quæ sequuntur, parva sunt carmina quaternorum versuum (*quatrains* dixeris), sui ac diversi singula argumenti. *Libethrus* fons est cum antro in Helicone. v. Strabo IX, p. 629 A. τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον; alius, isque antiquior, in

Quale meo Codro, concedite; proxima Phœbi
Versibus ille facit; aut si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

THYRSIS.

Pastores, edera crescentem ornate poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

CORYDON.

Sætosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi.

Pieria; qua de re disputatum in Commentat. de Musarum religione p. 44 (in Commentat. Soc. Gott. tom. VIII). cf. Martin. Cerda. Videri possunt Musæ h. l. inter Nymphas referri: ut vulgo statuunt. Possunt tamen deæ loci, Nymphæ, non minus a pastore h. l. invocari, quam Arethusa, Ecl. IX, pr. — 22. *Codrus* nomen pastoris, quem jam supra memoravit cantu certantem, Ecl. V, 11, [ubi vid. not.] *Concedunt* Menag. — *Proxima Phœbo* alter Rottend. et Leid. male. — 23. *Aut si non possumus omnes;* versus facere proximus (ita exp. τὸ *proxima*, neutrum absolute positum) ejus versibus; pro, si eum æquare carmine non licet. *Proximus* h. l. dignitate et præstantia. conf. ad Tibull. III, 5, 3. *Sacra* ut v. 13. Ovid. Met. X, 103, 104.

25. *Nascentem* Medic. a man. pr. cum nonnullis aliis apud Pier. et Burm. — *Crescentem poetam.* De se loqui Thyrsin puta. Obtrectat scilicet laudibus Codri. — 27. *Ultra placitum*, si plus quam ipsi placet, h. videtur, laudatur ab eo: si Codrus nos immodice et præter veritatem laudat. Est autem fascini genus notum, ut immodica laude efferantur ea, quibus quis invidet. v. Cerda. De *baccare* vid. ad Ecl. IV, 19. — 29. *Setosi* vulgo. — *Parvo Et ramos Amycon* Medic.

30. Mirantur, quod de alieno pastore agat Corydon, non de se. Verum sunt hæc, ut diximus, parva carmina promiscue cumulata. Nunc id, quod sequitur, est epigrammatis genus seu votum a pastore Micone Dianæ factum, cui similia sunt in Anthologia græca. Supplendum vero: « Micon tibi dicat, quod, te propitia, feliciter venatus fuerit. » At obscurum est, quod sequitur: *si proprium hoc* ac perpetuum *fuerit*, quoniam, poetæ incuria, non certam habet interpretationem ex ipsis verbis aut ex re, quid illud sit, quod per *hoc* designetur. Dicitur aliquid *esse proprium*, h. e. perpetuum, usu et fructu certum ac tutum, firmum et stabile. De hoc nemo dubitet. Sed quæritur quid *hoc* sit. Cum dedicentur

Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

THYRSIS.

Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quot annis
Expectare sat est : custos es pauperis horti.

spolia feræ ex venatu, videtur elici posse e Miconis persona : si tam felici venatu perpetuo uti contigerit etc.; hoc sequuntur Serv., Cerda et Burm. Hoc sensu Æn. VI, 872 *propria hæc si dona fuissent*. Ut reddas cum aliis : « si quidem habitus iste tibi proprius est » : fieri vix recte potest; nam et friget hoc, et deberet ita esse *est*, non *fuerit*. Alii apud Servium *proprium hoc* ad gregem, quem pascebat (ita responderet vs. 36 *si fetura gregem suppleverit*), alii ad id, quod v. 21 sq. petierat, ut carmen sibi, quale Codro, contingeret, referunt. Volunt scilicet hæc ex Corydonis persona dicta esse, ut comparationem instituere dicatur Corydon : Micon tibi hæc capita cervi et apri dicavit, o Diana; at ego statuam marmoream, quod majus est, tibi ponam, si proprius ac perpetuus grex hic fuerit. Enim vero sic impedita hujus versus manet ratio; et adversatur hoc, quod mox alterum epigramma, etiam ex alterius pastoris persona subjicitur. De *protomis* ferarum Dianæ consecratis et ex arbore suspensis nota res, et notus locus Spanhemii ad Callimach. in Dian. cf. Æn. IX, 407, 408. Dona — *si qua ipse meis venatibus auxi, Suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi*. Sunt quoque hujus generis epigrammata, in Analect. tom. II, p. 285. — 31. *Leni* duo, ut solent. — 32. Antiquo more in statuis etiam marmoreis vestitus coloribus pingi solitus; ita h. l. pedum indumentum. In Epigr. in Æneidem : *Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis In morem picta stabit Amor pharetra. Cothurno*, quod calceamentum venatorium est, Diana fere conspicua in signis et gemmis. *Evincta* potest esse, a pede ad suras usque, nisi est simpliciter vincta : ut Æn. I, 337 *Purpureoque alte suras vincire cothurno*. Livius Andronicus in Inone, apud Terentian. Maur. de Metris : *Jam nunc purpureo suras include cothurno* (forte ad Inonem nutrix, ut Dianam illa imitetur). *Stabis* vox sollennis : tibi statua ponetur : expressit locum hunc Statius II Theb. 725 sqq.

33 — 36. Etiam hoc, ut dixi, epigramma est, Priapi signo affixum, ut innumera alia; idque votum ei factum. Signum ejus est ex marmore (sane a pastore ligneum expectabas), ad quod sacra quotannis fiunt pastoritia : ponet ex voto auream statuam, (nimis ambitiose pro pauperis pastoris persona!) si deus propitius fuerit. — *Hæc tibi liba* multi apud Heins. et Burm.—34. Idem color in Tib. I, 1, 19 sq. Sat est tibi hæc a me quotannis offerri.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.

CORYDON.

Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,
Candidior cycnis, edera formosior alba;
Quum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.

THYRSIS.

Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projecta vilior alga:
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.

— 35. *Pro tempore*, ut tempus et res ferebant, ἐκ τῶν παρόντων, ἐνόντων, ὑπαρχόντων. — *Et tu* Rottend. *ac tu* Menag. — 36. H. si bona ovium fetura fuerit.

37. *Nerine Galatea*. Nerei et Doridis filia fuit, Nympha illa marina a Polyphemo adamata, quam tamen hic Corydon, Nympham pastor, tanquam suam amicam, ut vesperi ad se veniat, appellat. Scilicet poeta tantum in hoc elaboravit, ut Theocriteum carmen exprimeret Idyll. XI, 19 sq., uti etiam fecit Ecl. IX, 39 sq. Sic sup. v. 26 *Arcades* pastor memorat, qui inter Mantuanos vivebat. Quanquam hoc ipso minor carminis suavitas esse debet, quod in vera vita istæ fabulæ minus jucundæ sunt. De *Hybla* cf. Ecl. I, 55. *Edera alba* vid. ad Ecl. III, 39. — 39. *Repetunt* Multi ap. Heins. quod et ipsum defendas. — *Præsagia* fragm. Moret. vitiose.

41. Thyrsis suam et ipse amicam invitat, ut vesperi ad se veniat; desideriique sui impatientiam declarat. Per *Sardoas herbas*, batrachii s. ranunculi, *la renoncule des marais*, genus intelligunt, cujus magnus in Sardinia erat proventus; vis ejus caustica, ut, si cruda folia cuti imponantur, pustulas, ut ignis, faciat. Plin. XXV, 13; succus autem potus insanire facit, et inter alios membrorum contractiones eos oris spasmos efficit, ut ridere videantur. v. Martin. h. l.: hinc de risu Sardonio res notissima. cf. Trez. ad Hesiod. p. 26 ed. Heins., quem male in ipsum Homerum intulerunt Od. υ, 302. *Amarior*, nam δριμύτατον appellat Dioscorides; et hinc amaror *mellis Sardoi*. — *Sardois* ex gr. Σαρδῷος: sed Medic. cum aliis Heins. Longob. Medic. Pierii et Goth. sec. *Sardoniis*, ex gr. quoque: Theocr. XVI, 86 Σαρδόνιον κατὰ κῦμα. — 42. *Ruscus* virgultum breve, acutis foliis et pungentibus. Serv. cf. Martin. Iterum memoratur Ge. II, 413; nostris *le petit houx* esse dicitur. *Alga* herba marina vario genere, quæ tempestate in litus ejici solet. vid. Ibid. conf. Cerda. — *Et* Parrhas. — 43. Quanta venustas

Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

CORYDON.

Muscosi fontes, et somno mollior herba,
Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite; jam venit æstas
Torrida, jam læto turgent in palmite gemmæ.

THYRSIS.

Hic focus, et tædæ pingues, hic plurimus ignis
Semper, et adsidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

in illo Theocrit. XII, 2 οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἤματι γηράσκουσι. — 44. *Si quis pudor:* increpat boves, quasi dicat, Pudeat vos pastos tam tarde domum procedere, et me ab amicæ amplexu distinere.

45. Felicior fuit poeta in hoc et altero tetrasticho: alter frigus et umbram per æstivum tempus laudat, alter focum hiberno tempore. *Somno mollior herba*, ex Theocr. expressum Idyll. V, 50. εἴρια ὕπνω μαλακώτερα. Τάπητες ὕπνω μαλακώτεροι XV, 125. cf. Walk. p. 405, 406. *Mollis somnus* sollenni epith. Ge. II, 470, non minus ac *mollis herba;* hinc comparatio ducta. Ceterum v. 45 — 60 cum Theocrito certavit Idyll. VIII, 33 sqq. — 46. *Arbutus*, v. ad Ecl. III, 82. *Rara* vero *umbra*, aut ut ad naturam arboris humilis, nec admodum patentis respiciatur, aut pro anni tempore, verno, necdum adulto; aut, quod præstat, ut *rara* non urgendum sit, epitheton ornatus caussa appositum, ex ipsius umbræ, intervallis distinctæ per frondes, natura, ut Ecl. V, 7. Dictum vero pro: *et o arbute, quæ tegis eos* etc. h. et o arbuti, quæ *tegitis* fontes cum herba. — *Et quæ nos* fragm. Moret. conjiciebat quoque Jo. Schrader. — 47. *Solstitium pecori defendite*, h. calorem ac vim solis in solstitio constituti, s. simpliciter, æstivi, a pecore prohibete. Horat. Od. I, 17, 3 *Faunus igneam defendit æstatem capellis* etc. Cic. Cat. maj. 53 *uva vestita pampinis nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores.* Sic ἀρκεῖν, ἐπαρκεῖν, ἀμύνειν, ἀλέξειν, ἀλάλκειν. Mox v. 48 *turgere*, ὀργᾷν. Ornamenta hujus versus avide arrepta sunt ab aliis poetis, Ovid. et al. — *Lento* Medic. a m. sec.

49. *Tædæ*, ligna, e picea, seu pinu. Versus ex Theocr. XI, 51. — 50. *Postes fuligine nigri*, utpote in paupere tugurio sine καπνοδόκῃ. — 51. Ex Theocrit. IX, 12, 13 et 19, 20, 21. — 52. *Numerum lupus*, ut numerato pecori parcat. Ita nec curat ripas

CORYDON.

Stant et juniperi, et castaneæ hirsutæ;
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma;
Omnia nunc rident: at, si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.

THYRSIS.

Aret ager: vitio moriens sitit aeris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,
Juppiter et læto descendet plurimus imbri.

CORYDON.

Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo:
Phyllis amat corulos; illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phœbi.

torrens, quibus coerceri debebat; nec ad focum curat frigus pastor.

53 — 56. Corydon hoc eloqui vult: esse quidem ejus loci ac montis jucundissimam naturam, cum sit arboribus consitus, iisque frugum plenis; at Alexidis absentia omnem istam rerum suavitatem obscurari. *Stant* simp. est *sunt*. Expressa sunt Theocritea VIII, 41 — 49. Conf. sup. Ecl. V, 32 sq. Jam satis monitum, in his carminibus, quæ per alterna eduntur, singulis tetrastichis singulas easque inter se diversas sententias memorari; neque adeo illæ ex cantantis persona dictæ sunt: alioqui non posset post æstatem et hiemem 45, 49: nunc de auctumno agi, aut ab eodem pastore Galateæ, Alexidis, Phyllidis, amores jactari. Nec tamen aut ingenii multum aut delectationis in his est. Majore cum arte et suavitate Popius *Pastor.* I, 68 sqq. *Castaneæ hirsutæ* exteriori cortice, seu echino. v. Calpurn. Ecl. II, 83. — 54. v. Theocr. VII, 144. — 56. *Flumina cæca* Ven. Heins. vitio sane scripturæ: illustrat tamen vir doctissimus.

57 — 60. *Vitio aeris*, intellig. æstum et nimium calorem. — 58. *Liber p.* docte dixit, ut poeta: « aret vinea: exsiccatæ sunt nimio æstu vites, et folia amiserunt. » *Serv.* — *Læta* Voss. alter a m. sec. — 59. *Adventum* Ven. *nostrum nemus* Leid. C. — 60. *Descendit* quinque Burm. *imbre* aliquot. — *Jupiter*, de aere, ut Georg. II, 325, ubi vide (hinc διιπετής, ceu aere veniens, ut de pluviis sæpe; et διιπετέας οἰωνούς Hymn. in Ven. 4. *aerias volucres*): ex veteris phy-

THYRSIS.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis.
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

MELIBOEUS.

Hæc memini, et victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

losophiæ involucris fabulosis; quod et ipsum vereor, ut pastoris ingenio accommodatum sit.

65 — 68. *Pinus in hortis*, pinus sativa, seu domestica, et hortensis, Ovidio Art. III, 692. *Pinus culta*, πίτυς ἥμερος, arbor semper virens, et apibus grata, de qua docta ad h. l. disputatio Heinsii. cf. Cerda ad Ge. IV, 112. — 67. Præferam te fraxino et pino. — 68. Vulgo lectum *cedet*.

69. Operose docent viri docti per totam Eclogam, quantopere in singulis versibus superior Thyrsi sit Corydon, iis tamen fere argumentis, ut, si poeta Thyrsin victorem pronuntiasset, iidem hujus judicii caussas et probationes ab iisdem locis ducturi fuisse videantur. Hoc facile perspicio, Thyrsin esse perpetuum Corydonis obtrectatorem; id quod ipsa lex carminis amœbæi postulat; hujus tamen versus qua tandem in re Thyrsidos numeris præstent, qui tardus meus sensus est, equidem non percipio. Inventi saltem laudem in neutro video esse magnam; majorem tamen in eo, cui ex tempore respondendum est ad id, quod alter ex meditato paratum habuerat.

70. *Ex illo Corydon* etc. [Totum versum esse tam inertem censet noster, ut vix a Virgilio profectum sibi persuadeat. Quantum præstat, exclamat, Theocritenm illud, VIII, 92: Κὴκ τούτω Δάφνις παρὰ ποιμέσι πρᾶτος ἔγεντο. — Interpretatur Ruæus: « *Ex illo tempore Corydon* habetur a *nobis* vere *Corydon*, id est, vere dignus ea fama, qua floret apud omnes. »]

— Ibid. *Noblis* contractum pro *nobilis* legit Nannius, sine auctoritate aut exemplo.

ECLOGA OCTAVA.

PHARMACEUTRIA.

ARGUMENTUM.

Duorum pastorum carmina, alterum ex Theocriti Idyll. III, alterum ex Idyll. II expressa, recitantur a poeta, tanquam qui ea audierit v. 1—5, 62, 63. In Damonis carmine 17—61 gravis dolor et ægritudo alicujus pastoris, cui Nisa, amata puella, Mopsum rivalem prætulerat, præclare exponitur; in Alphesibœi carmine 64 ad fin. mulier Daphnin, amantem suum, a quo se desertam esse putabat, incantationibus magicis ad se revocat. Putandi enim hi sunt esse lusus utriusque pastoris; qui amores aliorum commemorant, non suos. Utrumque carmen per se sibi constat, nec vinculo ullo ea tenentur, nisi quod a binis pastoribus recitantur, qui inter se certasse videntur, si proprie dixit poeta v. 62 *responderit*. Artem et spiritum poetæ in neutro desideres. Nam ipsa incantationis magicæ descriptio non abhorrens ab hoc poetices genere argumentum videri debet; recte enim et ex natura nostra, quandoquidem agrorum et silvarum solitudine mire affici animi nostri et ad religionem componi solent, pastoribus proclivius paullo et pronius in superstitiones et magicas rationes ingenium tribuitur. Inscripta vero, quod primus Scaliger ad Euseb. Chron. 2020 docuit, est Ecloga Asinio Pollioni v. 6—13, qui tum in Illyricum exercitum ducebat, et jam sive pedestri itinere Istriam emensus erat, sive maris Illyrici oram legebat, ut ad Parthinos perveniret, qui versus Macedonicos fines non longe a Dyrrachio sedes habuere. v. Appian. pag. 1135 extr. Dio XLI, c. 49. ibique Reimar., item Pigh. Annal. ad an. 714, et Vit. Virgilii hoc anno. Ad extrema enim hujus anni, quo Pollio consulatum gesserat, referenda esse res videtur; nam sequenti anno VIII kal. nov. triumphum de Parthinis habuit. Ceteri argu-

tias veteremque opinionem, qua ad Octavianum carmen hoc spectare memoratur, operose refellit Burmann. ad v. 6.

[Pharmaceutria autem inscribitur, id est, *venefica :* φάρμακον enim vox ambigua est, quæ modo remedium, venenum modo significat; unde φαρμακεὺς *veneficus*, et φαρμακεύτρια *venefica.*]

DAMON, ALPHESIBOEUS.

Pastorum Musam Damonis et Alphesibœi,
Immemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantis, quorum stupefactæ carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus;
Damonis Musam dicemus et Alphesibœi.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,

1—5. Mansit hoc ex priscorum hominum sermone in pastoritii carminis simplicitate, ut cantus præstantiam ita declararent poetæ, ut pecudes, feras, et inanimata eo moveri aut delectari dicerent. — 3. *Carmina* Leid. sec. Mentel. pr. et a man. pr. Reg.—4. Flumina requierunt *mutata suos cursus*, græce pro, mutato suo cursu, h. l. inhibito. Quamquam, *requiescere* cum casu quarto nonnunquam jungi docuit jam Servius. Ciris, 233: *Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus.* Calpurn. Ecl. II, 15 ita expressit, *Et tenuere suos properantia flumina cursus.* — *Lyncas* vero nolis in tali carmine esse memoratas, quod ad Siciliam pertinet. — *Et mirata suos* ed. Ven. quod sane placere potest. —*Liquerunt* nonnulli.

6—13. Asinio Pollioni, a quo jussus erat carmen bucolicum condere, Eclogam hanc inscribit: pollicitus aliquando carmen majus, quo ejus laudes comprehendat: quæ duplicis generis sunt, et rerum gestarum v. 8, et ingenii operumque poeticorum 9, 10. Quod nomen Pollionis adscriptum non est, forte sic excuses, quod in fronte voluminis illud adscriptum erat. Interpungebam olim cum aliis *Tu mihi*, et accipiebam dictum, ac si voluisset subjungere *ades;* sed desiderii æstu esse alio abreptum. Quod tamen non necesse, quandoquidem *mihi* sæpe sic otiose interponitur. Ceterum poeta inceptum sermonem deserit, et interponit ἐνθουσιῶν illa : *en erit unquam — ille dies.* Jungenda adeo : *Tu mihi — accipe jus-*

Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium, tibi desinet. Accipe jussis
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices ederam tibi serpere lauros.
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba,
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ:

sis Carmina cœpta tuis. *Timavus* in ora Adriæ, non longe ab Aquileia, fluvius ex terra novem fontibus seu capitibus progressus, brevi cursu, in unum alveum collectus, lato altoque flumine in mare exit. cf. Æn. I, 244. Unde, ex quo loco, egressus sit Pollio in Parthinos profectus, notatum nec in Appiano V, 75 nec in Dione XLVIII 41 video. Si cum Cæsare et Antonio, post pacem Puteolanam, Romam decesserat (Appian. l. c. 74.), et legiones ex Gallia Cisalpina et Venetia fuerunt collectæ: Pollio exercitum seu terra per Istriam, Illyricum, Dalmatas, versus Parthinos duxisse, seu mari Adriatico oram Illyrici præternavigasse putandus est. Itaque ille hoc tempore aut in Istria hærere, aut ulterius progressus esse poterat. Si prius illud: montes erant trajiciendi, in quibus Timavi fontes sunt. — 7. *Regis* quartus Moreti et Leid. *En erit unquam*, cf. ad Ecl. I, 68. — 10. *Sola Sophocleo* — tragœdias tuas Sophocle dignas, sive Sophocleam gravitatem ac majestatem exprimentes, ut IX, 35 *Varo et Cinna digna dicere.* Asinium Pollionem tragœdias composuisse, supra vidimus Ecl. III, 84 sq., et Hor. Od. II, 1. Eas tamen illo tempore nondum in vulgus exiisse ex verbis his intelligas; etsi non satis commode Maro Pollionis carmina, si tam præclara sunt, *suis* tamen laudibus in notitiam hominum adducere vult. — 11. *Tibi desinet*, ex 7-10, *dicere*, *ferre*, carmen, in te desinet, laudes tuæ perpetuum meorum carminum argumentum erunt: ita simpliciter exponere malim, etsi dura oratio est. conf. Theocrit. XVII, 1 — 13. Permitte, ut inter laudes tuas bellicas, etiam hic ex poetico encomio honos tibi accedat, nec Musam meam dedignare. Hæc vero quam eleganter expressit poeta! — *Lauros* Charis. lib. I, cum aliis grammaticis apud Pierium. — 14. *Discesserat* Pierii obl. Parrhas. et Leid. cum Goth. sec. — 15 *Herbæ est:* sustulit *est* Heinsius, auctoritate librorum, et jam suadebat Pierius.

16. *Incumbens — olivæ.* War

DAMON.

Nascere, præque diem veniens age, Lucifer, almum;
Conjugis indigno Nisæ deceptus amore
Dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Mænalus argutumque nemus pinosque loquentis
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,

tonus ita accipit ut trunco oleæ adclinatus sit; hunc enim mœrentis hominis statum esse. Recte vero, modo usus loquendi ferret; arboris *trunco* adclinis aliquis stat vel *recumbit*; et alienum tum epitheton *tereti*. Sed nec alterum absonum, ut stet pastor nixus baculo; et baculus *oleagineus* ex more, v. Apollon. Argon. II, 34; et sic in parte librorum Ovidii Met. II, 680: *Illud erat tempus, quo te pastoria pellis Texit, onusque fuit dextræ silvestris oliva; Alterius, dispar septenis fistula cannis;* etsi Heins. ibi ex aliis libris reposuit *baculum silvestre sinistræ*, quum vulgo legeretur, *baculus silvestris olivæ*. Innixum pede pastorem fistula novem calamorum canentem vide, si tanti res est, in lucerna fictili ap. Borionium in Collectan. Antiqu. tab. 87.

17. *Præque d.* præveniens diem agens adduc. Æn. II, 802 *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ, Ducebatque* diem. *Serv.* Vigilarat vero noctem miser amator. *Diem almum* ut *lux alma* Æn. I, 306, quæ recreat: ubi v. 18. *Conjugis* Simpl. amicæ. cf. infr. 66. Ecl. VI, 52. Æn. IV, 536. *Indigno amore*, h. perfido, quo ejus fides digna non erat; adeoque pro puellæ perfidia.—*Postque diem* Zulich. *quæque* Leid. male.— 19. *Queror ad divos* Moret. quartus. — *Testibus illis*, ab amica, Nisa, sæpe amori testando aut jurejurando vocatis. —20. *Adloquor* incusandi eos caussa: ἤδη γὰρ φράσδῃ πάνθ' ἅλιον ἄμμι δεδύκειν. Theocr. I, 102, quæ hinc illustres. — *queror deos et adloquor* jungunt alii.

21. Versus intercalaris, ad imitationem Theocr. I, 64. II, 17 etc. factus: in eo interponendo non certum versuum numerum servat Maro. *Mænalios* intellig. Arcadicos, pastoritios, quales a pastoribus cani soliti in monte Arcadiæ Mænalo; unde seqq. versus 22—24 subjicit, nam in Mænalo inter pineta pastorum carmina ipsiusque Panis assiduo audiuntur. —*Mea fistula* Mentel. pr. quod magis pastoritium.

22. *Pinosque sonantes* ex Ecl. X, 28, uti Burm. suspicatur; illustrat *loquentes* Heins. idem quod *argutæ*, aut vento sonoræ. Et audit ille *Pana*, *qui non passus* est, non patitur *inertes* esse *calamos,* sed canoros; quod Ecl. II, 32, *Pan primus calamos cera*

Panaque, qui primus calamos non passus inertis.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur : quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis, aevoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damae.
Mopse, novas incide faces : tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces : tibi deserit Hesperus Oetam.

conjungere plures Instituit. Color idem Ge. I, 124 *nec torpere gravi passus sua regna veterno.*

26. *Speramus* Moret. pro *speremus* Voss. *quid nos speremus amantes?* Burm. conj. et Jo. Schrader. *Quid nunc.* — *Quid non speremus amantes* sc. fieri posse? nihil non nunc exspectare licet. *Omnia nunc fient, fieri quae posse negaram.* *Sperare* generali notione, ut ἔλπεσθαι, pro οἴεσθαι. Dicta haec cum indignatione et dolore videri possunt, ut illa v. 30, etiam cum sarcasmo. — 27. *Jungentur* ann. vc. Color ductus ex Theocr. I, 132 sqq. *Gryphes* poeta novo exemplo induxit, fabulosum monstrum, ex hieroglypho ductum, quod ad Apollinem spectabat. *Aevo sequenti*, simpl. in posterum. — 28 *Ad pocula*, ad potum.

29. *Novas incide faces*, incisis lignis para taedas, ad novam nuptam domum ducendam. Epitheton *novas* ornat simpliciter. — Vir doctus ap. Burm. conjecerat, *incende faces*, uti et in cod. Divion. erat. Nimis argute! Sed vulgarem Burm. tuetur. — 30. *Sparge, marite, nuces* qui antiquus in nuptiis Romanorum mos erat : cumque adeo poeta ad pastorem suum transtulit. Spargebantur autem nuces, nupta jam in domum et thalamum deducta, adeoque nocte jam orta : quam sponsi in gratiam solito citius oriri ait; hoc enim est : *tibi deserit Hesperus Oetam.* Itaque in votis novae nuptae ac sponsi tam frequens est Hesperi mentio : cf. Catull. LX 328 sq. Est autem hoc, quod ab Oeta Hesperus oriri dicitur, ab aliquo poeta Graeco ductum, qui aut in locis Oetaeis montibus subjectis vixit, aut rem in iis locis gestam, si recte conjicio, Pelei et Thetidis nuptias, narravit : unde hoc in sollennem poetarum usum versum est, et quidem promiscue, modo in ortu, modo in occasu solis ac diei : cum uterque ab Hespero et a Lucifero designari soleat, ut sidus illud ab Oeta in conspectum venire dicatur. v. Cirin 350. Seneca Herc. fur. 132, 134. cf. Heinsd. a Barth. ad Stat. 4, 8. Maroni autem proxime praeiverat Catull. LIX, *Oetaeos ostendit noctifer ignes*; ubi v. intpp. Porrigitur illud montium jugum ab oriente versus occidentem. vid. Strab. IX, p. 635. In iis itaque, qui illum tractum habitabant, fuere, quibus Veneris seu Hesperi stella, quoties post solis occasum in

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnis,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellæ,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba;
Nec curare deum credis mortalia quemquam.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sæpibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem:
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus;
Jam fragilis poteram a terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!

summo Œtæ vertice, in conspectum veniebat ab Œtæis montibus, oriri videri potuit heliace. Sic et Cul. 202 *Et piger aurato procedit Vesper ab Œta.* Vulgari enim more loquendi, quem poetæ sequuntur, astrum *oriri* dicitur, quod in conspectum venit; pro *oriri* autem sollenne est *surgere*, *procedere*, *venire* de astris, ut X extr. Ita et Servii et Cerdæ cum Vossii ad Catull. p. 150, et Huetii in Huetianis subtilitatibus non indiget res. Astrum in numis Locrorum de Hespero interpretantur viri docti: v. Spanh. ad Callimaq. in Del. 303. Firmat conjecturam locus Strabonis IX, pag. 638, qui Ozolas publico sigillo inscriptum habuisse Hesperum testatur. Visitur autem illud non modo in numis Locrorum Ozolarum seu Hesperiorum ad Occidentem habitantium, verum etiam in numis Opuntiorum, ut apud Golz. in Græc. Num. t. XVIII, 3, 4. Pellerin. *Recueil* tom. I, t. XIV. Luciferum ab Ida oriri Trojanis dixit noster Æneid. II, 801. — *Jam deserit* Venet.

32. *O digno c.* cum contemtu irrisio; nam non minus rusticum, et multo se deformiorem esse eum innuit, cujus tamen illa caussa perjura fieri sustinuerat; hoc v. 35 a caussa exprimit. conf. Theocr. XI, 31. — 34. *Promissa* Heins, e melioribus; Alii *prolixa*: utrumque recte. — 37. *Roscida nulla* Moret. sec. — *Therasida mala* Ven. — *Roscida mala*, rore matutino adspersa, δροσόεντα. *Sæpibus in n.*, h. in horto prope sæpem; adumbrata suavissima in toto hoc genere ῥῆσις ex Theocr. XI, 25 — 29, ubi pro pomis erant ὑακίνθινα φύλλα flores. — 39. *Alter ab un.*, h. duodecimus, ut Ecl. V, 49 *alter ab illo*, secundus — *me ceperat.* Uti *anni accedere*, *addi*, aut nos *ad annos pervenire*, *annos attingere*, dicimur, ita h. l. *annus capit*, *accipit* eum, qui annum duodecimum ingreditur. — *Ab undeno* Leid. *tum me jam acceperat* etc. Medic. cum potioribus. — 41. *Ut vidi*, *ut perii*, ex Theocr. II, 82. III, 42; cum

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio quid sit Amor: duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum, nec sanguinis, edunt.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Sævus Amor docuit gnatorum sanguine matrem
Commaculare manus: crudelis tu quoque, mater;
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater.

vidi, tum statim amore exarsi. ὡς — ὡς pro ὥς — οὕτως seu ὥς: ut — ita *et quo*. — *confectum*. De quo passim Heins. et al. *Error* vero pro insania, et hinc pro amore. v. Cerda h. l. Heins. ad Ovid. Am. X, 9. Met. X, 342.

43. *Nunc scio*, sero scil. Ex Theocrit. hæc Idyl. III, 15 sq.: sed multo is modestius et ex imperiti pastoris persona decentius: quanquam sagacissimus Popius Virgilii rationem sequi maluit. *Cotes* pro cautibus. *Tmaros*, Epiri mons, sub quo Dodona, Strabo VII, p. 505. v. congesta a Gesner. ad Orph. Argon. 264. *Rhodopen* Thraciæ nemo ignorat; at *Garamantes*, extremas, ut veteres credebant, Africæ supra Gætuliam partes incolentem populum, a pastore jactari quis, quæso, ferat? conf. Æn. IV, 165 sqq. — 44. Vulg. *Ismarus aut Rhodope*, ut Ecl. VI, 30. — 45. *Edunt*, pro ediderunt, genuerunt, ut in prosa oratione dicendum fuisset.

47. Haud dubie Medeam suos filios ex Jasone perfido marito mactantem respicit; cujus dum immane facinus ad Amorem refert, refugit simplicis pastoris animus horrore ad memoriam tanti sceleris; itaque ad corrigendum id, quod dixerat, subjicit; *crudelis tu quoque, mater*. Etsi enim ad ultima mala impellere infelix amor possit, at tale tamen scelus nemo, nisi ipse immani ingenio sit, suscipiat. Cum tamen semel contra Amorem caussam suscepisset, neque omnem propterea ab eo culpam removeri vellet, in dubitationem incidit, ita tamen ut tandem culpam utrique communem esse decernat. Etsi hæc recte, ut feci, defendere me posse arbitror, tamen ut præclare dicta extollere nolim. Inest enim jejuni et inepti lusus nescio quid: nec tollitur illud si mater Venus sit. *Improbus* vero nil aliud, quam *crudelis*, *sævus*. Æn. II, 80. X, 727, unde fere permutatur cum *impius*. conf. Anthol. Lat. I, p. 358.

49 — 50. Etsi audacter dictum videbitur, libere tamen profitebor, versus hos ab inepto homine ex margine illatos videri. Adscripserat aliquis pro suo judicio: *Crudelis mater magis, an puer improbus ille?* Alter, ...

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et ovis ultrò fugiat lupus; aurea duræ
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricæ;
Certent et cycnis ululæ; sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Vivite, silvæ;
Præceps aerii specula de montis in undas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.
Desine, Mænalios jam desine, tibia, versus.
Hæc Damon : vos, quæ responderit Alphesibœus,

judex sederet, adscripserat : *Improbus ille puer; crudelis tu quoque, mater.* Dignum operculum patella ! Sed uterque versus eliminandus. Conj. Meurs. ad Lycophr. *An pater inprobus ille; Inprobus ille pater*, ut de Jasone intelligatur.

54. *Myricæ* v. ad Ecl. IV, 2; *aurea mala* v. ad III, 71. — 55. *Orpheus in s.*, h. Tityrus, rudis cantu, nunc inter reliqua, quæ contra rerum naturam fient, erit alter Orpheus et Arion. Poetica exornatione adjecit utrique determinationem ab externa aliqua ratione : Orpheus inter feras, Arion inter belluas marinas. Ita adjecta erant : *Fraxinus* in silvis, — *pinus* in hortis : Ecl. VII, 68. — *Et certent* Zulich. Theocr. V, 136, ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδεν. Ex hoc versu adstruas quoque lectionem, Id. I, 136, κἠξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι δαρίσαιντο, pro γαρύσαιντο : unde ap. Wakefield. *cantent*, ut conveniat cum γαρύσαιντο.

58. *Medium mare : medium* interdum non ita definite, sed paullo pinguius dici, dudum docuere viri docti : ita est mare altum. Alioqui est mare, quod est in mediis terris; nunc quidem aquarum terras opprimentium illuvie. *Fiat* Medic. cum Leid. et Gud. — *Vivite*, valete etc.; ducta hæc ex Theocr. I, 115 — 118. — 59. Nimis subtile est, quod respicere volunt pastorem ad scopulos Leucatæ, promontorii, Sapphus jactu nobilis; v. Scalig. ad Auson. Cupid. v. 24, ib. Toll., it. ad Strab. p. 694 etc. *Specula* pro cacumine, ex σκοπιά. Expressit autem Theocr. Idyll. III, 25. — 60. *Hoc munus*, intellig. carmen quod cecinit, non mortem : quæ non posset esse *munus morientis*, etsi per se amicæ aliquis spiritum ac vitam pro munere offerre velle posset. Respexit ad Theocr. III, 24, 25; et XXIII, 20, 21; et sup. Ecl. II, 7 *mori me denique coges*. [Vossius *munus* lætitiam ex morte explicans, ut acerbe dictum, ad Nysam refert.]

Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.

ALPHESIBOEUS.

Effer aquam, et molli cinge hæc altaria vitta;
Verbenasque adole pingues et mascula tura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

63. *Non omnia p. o.* Alphesiboei carmen, tanquam doctius, recitandum ad Musas refert. Caussam per proverbium reddit: se ei recitando non æque ac superiori carmini parem esse: quia *non omnia possumus omnes.* Ductum esse ex Lucilio testatur Macrob. VI, 1, p. 575: *major erat natu: non omnia possumus omnes.* Est autem hoc, quod sequitur, carmen ex Theocriti Pharmaceutria, Idyll. II, adumbratum. Mulier aliqua venefica inducitur, amatorem suum, a se abalienatum, et ex agro in urbem profectum, magicis sacris ad se revocans. Loquitur vero cum Amaryllide sacrorum horum administra.

64. Apparatum sacri magici curare jubet venefica: Stat ara, affertur aqua lustralis, coronatur ara, verbena in ara accenditur, cum ture. *Vitta molli*, quia lanea. Sic Ge. IV, 348 *mollia pensa.* Vir doctus ad Lucret. I, 89 *Qui simul infula — ex utraque pari malarum parte profusa est*, cum hujus loci recordatus esset, praepropere etiam *mollem vittam* esse profusam pronuntiabat. Attamen *profusum* et *molle* nec usu, nec re, sunt synonyma. Theocrit. Idyll. II, 2 [illegible] ἀώτῳ, quis non meminit *mollem lanam*? — 65. *Verbena* modo de omni herba e sacro loco petita, modo de genere aliquo dici videtur: ut ex Plinio, Servio, aliisque, docent viri docti ad h. l. et passim. *Masculum tus* vocabant veteres optimum ac præstantissimum: idem *stagonias* appellatum, in guttæ speciem rotundum; ut ex Dioscoride ac Plin. XII, 14 docuere viri docti. v. Cerda. Jam *adolere*, quod proprie fuit augere, cumulare, translatum est ad genus augendi inprimis in sacris, *augere flammam, ignes*: unde usu deductum est eo, ut sit simpliciter cremare: conf. ad Æn. I, 704. Valer. Fl. I, 204 alio verbo dixit: *pingui cumulat libamine flammam.* — 66. *Conjugis et magicis* Moreti primus. — *Avertere sensus experiar sacris*, emend. Jo. Schrader. — *Sanos avertere — sensus.* Recte Serv. a sanitate mutare, pervertere, παρατρέπειν. Est pro vulgari, in amoris insaniam vertere, insanum amore reddere. Puellæ mentio nulla fit, a cujus amore eum avertere et avocare possit. Apud Theocritum est, sacro magico facto incantare καταθύσομαι II, v. 3 (3); [illegible] [illegible]

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam;
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi;
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco; numero deus inpare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;

φίλον καταθύσομαι ἄνδρα. *Sani* vero ornandi caussa adjectum, quia ad insaniam et amorem vertebat. *Conjux* simpl. amator, ut sup. 18, et sic Gr. ἀνήρ, ut Theocrit. *Carmina* de magica formula accipe.

69. Versum adoptavit Petron. in vss. de saga 13. — De his teratologiis magicarum artium ad omnes tantum non poetas plurima, ut solent fere in his munifici esse, loca collegere interpretes : v. ad Horat. Epod. V et XVII. Lucan. VI, 420 etc. Tibull. I, 2, 32, et h. l. Cerda aliique itaque hic paucissimis defungi licebit; nec otium in his conterere placet. Interea ad superstitionum caussas attendere velim animum, ut intelligas esse fere eas aut a rebus insolitis et præter naturæ morem fieri creditis, aut ab aliqua similitudine, modo tropica, modo allegorica, petitas; rebus physicis plerumque ad animorum sensus traductis. — 70. Jam occurrit casus secundus *Ulixi*, ut *Chryses*, *Chrysi*, *Hercules*, *Herculi*, c. f. ad Æneid. II, 7. — 71. *In campis*, Zulich. — *Cantando* pro incantando, fascinando. *Frigidus* ex natura anguium dictum, ut supra ad Eclog. III, 93, et male alio trahitur. *Rumpitur,* disrumpitur. Gesnerus Thes. h. v. malit *a nocendo cohibetur* exponere, quia fere *rumpi* dicuntur, qui defatigantur, conficiuntur. Scilicet insederat viro exquisitæ doctrinæ hoc, quod sisti fere serpens, ac detineri carmine aut torpere, solvi ac rigere, dicitur. cf. Tibull. I, 8, 20. Lucan. VI, 488 et al. δολιχὴν ἀναλύετ' ἄκανθαν Γηγενέος σπείρης, μήκυνε δὲ μυρία κύκλα; Apollon. IV, 150. Sed et alterum memorari solitum fuisse, nunc uno Ovidii loco docebimus, Am. II, 1, 25 : *Carmine dissiliunt, abruptis faucibus, angues ;* in quem sensum *rumpi* ut accipiamus, suadet sermonis ratio et usus.

73. Dum hæc loquitur, maga imagunculam, Daphnidis an mulieris, tenere, eamque tribus filis, diversi quoque coloris, circumdare et circa aram portare putanda est. — 74. *Terque hanc* Longob. Pierii, ut referatur ad *effigiem*. Prætulit Wakef. — 75. *Deus* universe, cum proprie sit Hecate, cui magica sacra fiunt. — 77. *Trinos* Ven. *tribus natis* Leid.

Necte, Amarylli, modo; et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit
Uno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragilis incende bitumine lauros.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, quum fessa juvencum
Per nemora atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in ulva,

— Tum illa jubet ancillam *ternos colores tribus nodis*, h. e. tria fila diversi coloris, unumquodque suo nodo, nectere verba præfatam: Veneris hoc vinculum se esse velle. — 78. *Modos* Zulich.

80. *Hæc ubi* Ven. Duas Daphnidis imagines, alteram e limo, e cera alteram, igni admoveri puta. Cerea etiam ap. Theocrit. II, 28 est; minus bene Servius alteram ex limo ipsius veneficæ esse vult; nam sequitur: *Sic nostro Daphnis amore*, scil. liquescat molliaturque in amorem mei, obdurescat vero et obfirmetur animo ad constantiam amoris.

82. Aliud venefica nunc aggreditur: laurum incendit, ut Daphnis eodem modo amore incendatur. *Molam*, far et salem, ut etiam Theocr. v. 18 et 21. cf. h. l. Serv. Cur, pro sulfure, *bitumine* illitas lauros memoret, nam videtur mystica aliqua caussa subesse, hariolationes v. ap. eundem. *Fragiles* Lucretii VI, 111 auctoritate a sono ex fragore explicant, *crepitantes in flamma*, quod omnius loco in hac arbore observabatur. Theocr. Id. I. v. 4. Cerda h. l. cf. Tibull. II, 5, 81, 83. Mox 83 *in Daphnide*, ἐπὶ Δάφνιδι, in Daphnidem, quod in Daphnidem vertat, ut is eodem modo flamma amoris consumatur. Theocr. I. l. v. 23. Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν· ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν αἴθω etc. Horat. Epod. V, 81. Scilicet magicæ hæ rationes fere symbolicæ sunt, quarum congruentiam et similitudinem physicum aliquem effectum habere stultitia hominum aut credidit, aut aliis persuadere voluit. — *Certe in Daphnida* requiram: ἐπὶ Δάφνιδι, h. l. εἰς Δάφνιν. Reposuit Wakef.

87. *Propter aquæ rivum*: ex usu poetarum, Horatii, Tibulli, I, 1, 28 præeunte Lucretio II, 30 *prostrati in gramine molli Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ*. In Culice 389 *Rivum propter aquæ viridi sub fronde*. Et jam sup. Ecl. V, 47 *Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo*. — Vulgata *in herba*, quam Pier. defendebat, ex Ald. pr. propagata est in alias. *In umbra* Ven. cum Goth. sec. man. *Consedit in herba* unus

Perdita, nec seræ meminit decedere nocti,
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui; quæ nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Mœris : nascuntur plurima Ponto.
His ego sæpe lupum fieri, et se condere silvis
Mœrin, sæpe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti
Transque caput jace, nec respexeris : his ego Daphnin

Heinsii. — 88. *Nec seræ — decedere nocti*, elegantius ad poeticam rationem, quam *sera nocte*; quod aliis verbis dixit Statius Theb. VI, 191 *Tunc piget ire domum, mæstoque novissima campo Exit, et oppositas impasta avertitur herbas.* Locus omnino pulcherrimus; in quo Varium expressit noster, docente Macrob. Sat. VI, c. 2. Dixerat ille de cane cervæ vestigiis insistente : *Non amnes illam medii, non ardua tardant Perdita, nec seræ meminit decedere nocti.* Est Homericum πειθώμεθα νυκτὶ, ut Odyss. μ, 291. Nec bene, puto, redditur ad seram noctem.— *Sera... nocte* quartus Moret. et alius Heins. *Noctis* fragm. Moreti; unde conj. Burm. *sero noctis.* — *Discedere* Menag. et Rottend. sec.

91. Simillima hæc sacris magicis a Didone institutis Æn. IV, 495 sq. — 93. *Debent hæc pignora Daphnin.* Exspectat hoc a defossis sub limine vestibus, ut ad eas Daphnis vel invitus retrahatur et redire cogatur. Variavit Theocriteam rationem I, l. v. 53, 54, 59, 60. *Liminis* autem sollennis mentio in poetica oratione, cum aut admittuntur, aut admitti cupiunt, aut excluduntur amantes.

95. Lecta in Ponto, nunc pro Colchide, venena commendantur, quia Medea iis usa erat. Magica quæ sequuntur miracula nimis nota sunt, quam ut aliquis in iis hæreat. cf. Cerda, et laudd. ad v. 69. — 98. *Animasque* Parrhas. — *Exire* Goth. sec. ed. Mediol. 1474, cum aliis antiquis, uti auguror.

101. Novum et fortissimum præter cetera incantationis genus adgredi videtur, ut cineres ex ara in aquam fluentem, et pone caput jaciat; quod partim cum ex-

Adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Adspice: corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
Nescio quid certe est; et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

piationis, fluminis aqua viva fieri solitæ, ritu, partim cum eo more, conjunctum esse puto, quo diis inferis aliquid devovetur. v. Cerda. cf. Theocr. XXIV, 92, 94. — 103. *Nihil ille deos*, deos qui inter incantandum vocati fuerant. Quandoquidem omni magico ritu nihil adhuc reffeci, experiar novissimum. Et ecce v. 105 hoc effectum habet. — 105. *Trepidis* vel *tremulis* cod. Koler., et mox *palmis* pro *flammis* Moret. sec. Non necesse hæc ex alia, quam ex veneficæ persona, dici. Ipsa simul cum ministra admovere cineri manus poterat. *Cinis corripuit tremulis flammis*, hoc est, flammæ ex cinere moto corripuere aram; exarserunt in ara; res ominosa, ut notum. *Cinis ipse*, αὐτὸς, sponte. — 107. Tentabat Jos. Schrader. *Nescio quis certe est; ut Hylax in limine latrat!* Porro *Hylas* fere in libris. — *Nescio quid* est; certe aliquid evenit, quod veneficio efficere volui.

108. *Qui adamant* Zulich. — Deerat hic versus Parrhasiano

ECLOGA NONA.

MŒRIS.

ARGUMENTUM.

Ad urbem Mantuam hædulos deportanti Mœri, villico, qui homines et ipsi servi erant (v. Ecl. I, 28; Cic. Verr. III, 50), adjungit se in itinere Lycidas, ætate florente pastor, et carminum studio flagrans; a quo viæ caussam rogatus Mœris, calamitates suas, dominique, Menalcæ, injurias ac pericula inter eundum, id quod aliquantum jucunditatis habet, commemorat; cumque sermo ad Menalcæ carmina deductus esset, recitat uterque nonnulla ex iis fragmenta ac locos, qui fere ex Theocrito conversi sunt, uti tota carminis forma ex hujus Idyllio septimo ducta est. Totum carmen ad certum poetæ consilium compositum, ejusque, sub Menalcæ nomine, fortunam ac temporum calamitatem in eo adumbratam esse, manifestum fit. Jam Servius porro hæc narrat : *Virgilius, postquam pæne occisus est ab Ario centurione, cujus in se strictum gladium ut effugeret, in Mincium fl. se præcipitaverat (vid. eund. ad III,* 94), *Romam revertens mandavit procuratoribus suis, ut tuerentur agros suos, et ad præsens obsequerentur Ario. Modo ergo Mœris, procurator ejus, secundum præceptum patroni, portat hædos Mantuam, quos Ario offerat.* Quæ res quum per se non improbabilis sit; effrenis enim libido et insolentia militum in colonias deductorum erga possessores agrorum, quos ipsi affectabant, fuisse memoratur; vid. Appian. Civ. lib. V, 12, 13 (ed. Steph. p. 1082); apud eundem tamen mox alia narratio de Clodio attexitur, qua et superioris fides infringitur. Hæc ipsa a recentioribus interpretibus multo etiam magis exornata videas. Inspice modo Catrœum ac Ruæum. Ex ipso carmine hæc saltem confirmantur : scriptum id esse eo anno ,

quo agri Cremonenses ac Mantuani inter veteranos divisi essent, U. C. 713, adeoque paullo post primam Eclogam; Virgilii fortunam sub Menalcæ persona adumbrari; hunc quidem caussam habuisse, in largitione ista agraria agros suos sibi relictum iri, ut crederet; atque ita vulgo creditum fuisse; ejus rei spem ac fidem carminum gratiam fecisse v. 6—10; fuisse tamen illum possessionibus suis ejectum, neque id sine magno periculo, v. 15 et 16. Carmina ipsa,] quæ intexta sunt, numero quatuor, sunt partim e Theocrito versa, partim ad temporum conditionem accommodata. v. 46 sq. Lycidæ pueri studium et cupiditas audiendi delectat 56 sqq. Omnino carmen spiritum Maronis et dignitatem epicam prodit; etsi in summa argumenti equidem non multum ingenii agnoscam.

LYCIDAS* MOERIS.

LYCIDAS.

Quo te, Mœri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?

MOERIS.

O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,
Quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret : Hæc mea sunt : veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam fors omnia versat,
Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.

* *Lycidas* quinque ap. Burm., quem v. Zulich. hanc Eclogam post decimam ponebat.

1. In Parrhas. et Leid. alt. ita distinguebatur: *An quo via ducit? in urbem?* Ed. Ven. *aut quo via.* — Forma ducta ex Theocr. VII, 21: πᾷ δὴ τὺ μεσαμέριος πόδας ἕλκεις; — 2. *Vivi pervenimus*, scil. eo, *ut possessor alienus agelli diceret*; sed v. Var. Lect. [Vix sibi temperabat noster, quin in priore ed. reponeret *Quo, Lycida, vivi pervenimus!* Quod jam Heinsio in mentem venerat, nec improbabat Burm. Poterat et scribi *Huc, Lycida* etc.] — 5. *Victi*, oppressi, afflicti, quibus id, quod victis evenire solet, contingat, ut fundos amittant. — 6. *Nec vertat bene* Menag. et Pierii obl. rectius multo; sic et Potter. — *Quod nec bene vertat*, « quæ res in ejus perniciem vertatur. » Serv., quod male ei sit, cum imprecatione novi heri, cui

LYCIDAS.

Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, et veteres, jam fracta cacumina, fagos,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.

MOERIS.

Audieras, et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere litis
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.

LYCIDAS.

Heu! cadit in quemquam tantum scelus? Heu, tua nobis
Pæne simul tecum solatia rapta, Menalca!

hædi ex agro in urbem apportandi sunt.

7. Situm agri Virgiliani puta fuisse hunc, ut ille inde a collium clivo usque ad Mincium flumen, et fagos ibi satas pertingeret. conf. Eclog. I, 52 not. *subducere* se colles dicuntur, qui ex alto in planum deducuntur, decrescunt, cf. Burm.; iidem colles *demittunt jugum molli clivo,* cum dorsum collis molliter declive lenem ad planitiem et fl. Mincium descensum præbeat. *Fagos* fractas puta seu vi hostili excisas, seu procella et vetustate; quod præstat. In priore agnoscas imitationem Dirarum Valerii Probi, 26: *Tu nemus, et multum nostris cantata libellis, Optima silvarum — Non fundes virides umbras — Militis impia cum succidet dextera ferro.* — 9. *Et veteres.... fagos.* Lectio hæc ab Heins. e Medic. probata, et a Burm. et Brunck. reposita est. Ceteri omnes *veteris jam fracta cacumina fagi.* — 10. *Nostrum* Goth. sec. quatuor Burm.

13. *Aquila veniente*, irruente, hostili et infesto animo. cf. Burmann. In animo habuit poeta Lucret. III, 751: *tremeretque per auras Aeris accipiter fugiens, veniente columba. Chaoniæ* vero *columbæ* sollenni epitheto, a Dodonæo luco et oraculo per columbas s. palumbes, edito. Erat autem Dodona urbs Epiri vetustissimis temporibus a Chaonibus habitata. conf. Strabo VII, pag. 498 C. — 14 — 17. Nisi augurio monitus fuissem, ut *quacumque* via ac ratione, jurgia cum veteranis in agros immissis præciderem; capitis periculum una cum hero Menalca, adiissem.

18. *Solatia,* carmina erepta.

Quis caneret nymphas? Quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontis induceret umbra?
Vel quæ sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas;
Et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

MOERIS.

Immo hæc, quæ Varo necdum perfecta canebat:
« Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,

19. *Quis caneret silvas* fragm. Moreti. — 20. *Montes* id. male. — *Spargeret — induceret*, dicta non proprie; sed poetico acumine, quod Ecl. VI, 62, 63 vidimus, h. caneret, ut spargantur — ut inducantur; aut ut sparsa et consita floribus sit terra, utque fontes arboribus umbrosis consiti sint. Verbo: Quis caneret carmina bucolica: pro his sunt argumenta memorata, *Quis caneret nymphas, prata, fontes?* Respicit autem *Eclogam quintam:* inprimis v. 20 et 40 *Spargite humum foliis; inducite fontibus umbras.* Utrumque vero dici, et *fontibus inducere umbras* et *fontes inducere umbris*, docet Burm. ad h. l.

21. *Vel quæ* sc. quis caneret, quis cecinisset vel ea, quæ nuper, te non sentiente, cum caneres, ex te didici, quando ad Amaryllidem te conferebas. Tum subjicitur vss. 23 — 25 breve carmen ex Theocr. III, 3 — 5 ad verbum conversum. Comparat ista inter se Scaliger Poet. V, 5 pr., sed suo more. Add. Gell. IX, 9. — 22. *Amaryllida, delicias nostras:* aut communem utriusque amicam dicere voluit, aut pro, meam amicam. Neutrum satis placet, hoc tamen magis consentaneum, quandoquidem Mœris jam senio fractus est v. 51. Ut ex alia persona dictum habeatur, verba versus 22 *Quum te* non admittunt, nisi quis aliena de suo sensu admisceat. — 25. *Cornu petit* Rottend. sec. et Gud. pro varia lectione. — 27. *Superent* Medic. deleto *cupiant*, quod ante perscriptum erat.

27 — 29. Aliud breve carmen. Aut quis hæc caneret, quæ etc. *Vare, tuum nomen cantantes s. — superet modo* — Nexus sententiarum esse videtur hic: Si modo Mantua ab interitu servata fuerit, nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur. Poetico, si non pastoritio, phantasmate, quo omnis natura sensu rerum jucundarum et molestarum imbuitur, ad olorum cantum id revocavit, quandoquidem cantus tribui iis solet: ipsi cygni tuum nomen celebrabunt. Commemorat hos, quia

Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ!
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni. »

LYCIDAS.

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos;
Sic cytiso pastæ distendant ubera vaccæ:
Incipe, si quid habes. Et me fecere poetam
Pierides; sunt et mihi carmina; me quoque dicunt

Mincius iis abundat, Ge. II, 198, 199 *Et qualem infelix amisit Mantua campum, Pascentem niveos herboso flumine cycnos.* Ut *cycni* poetæ sint, etsi illud aliis locis occurrit, v. ad Horat. IV, Carm. 2, 25 et h. Cerda, vix video quomodo commode fiat. Ita esset : poetæ Mantuani Varum celebrabunt; saltem dictum erit de uno Marone. Verum res ita declaranda esse videtur : Quod vulgo erat, nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur; poetica ratione, ad olorum cantum revocatur. Quod enim poetæ sensum tangit, id cum omni rerum natura, animata et inanimata communicatur. Ut igitur simili modo totum nemus aliquem canere diceretur, utque supra Ecl. V, Daphnidem lugent et celebrant laudibus silvæ ac feræ; et I, 39, 40 fontes et arbusta desiderabant Tityrum; ita nunc cycni concinunt in Vari honorem. Cycnorum cantum, saltem silvestrium, nostra quoque ætate rerum experimento vindicarunt plures viri docti, in his Cl. *Mongez.* De *Varo* vid. ad Ecl. VI. Meritum ejus aliquod fuisse apparet, in agris Mantuanorum a veteranorum injuria vindicandis. *Superet modo Mantua nobis,* h. incolumis et salva sit, agris redditis; quo facto, ipsi Virgilio suæ possessiones conservabantur. — 28. *Væ miseræ n.* Scilicet cum Cremonensium, qui Cassii et Bruti partes sequuti fuerant, agri militum numero, cui assignati fuerant, non sufficerent, proximi agri Mantuani additi sunt, licet ea urbs in Augusti partibus fuisset. v. Vita Virg. a. 712. — 29. *Sublima ferent* e Lucret. Malit inculcare Wakef. ad Lucret. I, 341. *Ferant.* Gud. Goth. pr.

30. *Sic* nota obtestandi formula : cf. Ecl. X, 4. *Incipe* canere, *si quid habes,* quod canas, aut potius, quod memineris ex Menalca auditum : sic apibus et gregibus tuis bene eveniat. *Cyrneas taxos*, Corsicanas, ex Κύρνος. Taxus omnino mellificio exitiosa : Ge. IV, 47 *Neu propius tectis taxum sine. Cyrneas* ergo non aliter accipies, quam ut a notiore ac famosiore genere epitheton taxis dederit. *Mel amarum,* in ea insula confectum, satis notum, post tot de Corsica virorum doctorum commentationes. — 31. Vulg. *Distentent. Distentant* Vossius pr. *distendent* ed. Ven. — 33—36. Ex Theocrit. VII, 37—41, 92.

Vatem pastores : sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

MOERIS.

Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
« Huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic candida populus antro
Imminet, et lentæ texunt umbracula vites.

34. De hoc versu docta est Macphersoni disputatio, in *Critical Diss.* p. 205, qua efficere vult, vocabulum *Vatis* Virgilium a Gallis suis Cisalpinis petiisse; fuit enim inter Celtas Vatum seu Eubatum, Eubagum, ordo, Bardos etiam dignitate antecellens. conf. Strab. IV, pag. 302. Ammian. XV f. Enimvero concidit omnis hæc subtilitas, si memineris Virgilium latine reddidisse Theocritea, in quibus ἀοιδὸς est; nec diversum esse vatem a poeta. — 35. *Vario* manifeste legit Servius : sed in scriptis constanter *Varo*. Quæ ambiguitas in his nominibus sit, nota res est : vid. ad Ecl. VI. — *Varius* nobilis *Thyestæ* auctor. v. ad Donati Vit. Virg. § 54. *Cinna* Smyrnam scripserat, carmen quod decem annis elimaverat : v. Catull. 89. cf. Martial. X, 21. Ruæus parum validis rationibus ad Cornelium Cinnam magnum, Pompeii ex filia nepotem, refert. Poetas esse hic intelligendos, versus sequens arguit : *inter olores*. — 36. *Anserem* aliquem ejus temporis poetam, de quo Ovid. Trist. II, 435; Propert. II, 34, 84, II, 25, 83; et ad quem Cic. Phil. XIII, 5 respicere putatur, hic tacite vellicari, docet Servius. Sed anserem ex opposito olorum natum esse, et expressisse nostrum Theocritea, probabile fit Idyll. VII, 47 : Odio mihi sunt Musarum alites, Μοισᾶν ὄρνιχες (ut ap. Horat. *Mæonii carminis aliti* Vario), qui cum Homero contendunt, ὅσσοι, ποτὶ Χῖον ἀοιδὸν ἀντία κοκκύζοντες, ἐτώσια μοχθίζοντι. *Arguti* sunt canori. — 39. Ex Theocr. XI, 42—49, 63 sq. cf. V, 45 sq. ductum, sed oratione variata : nobile vero bucolici generis argumentum Cyclopis amor, et Galateæ in eum asperitas. Quis non ex Theocrito meminerit Idyll. XI. conf. Bion. Idyll. VII, 3, et fragm. IV, Mosch. Idyll. III, 59. Cum suavitate variavit hoc idem Gesnerus Idyll.

40. *Ver purpureum* pro pulchro, a splendore purpuræ petitum, non a colore; ut notum. — *Ver perpetuum* quemdam legere notant Gellius et Cerda.

41. *Candida populus*, ἡ λεύκη. — 42. Frondes vitium memorat, utpote in vere.

Huc ades : insani feriant sine litora fluctus. »

LYCIDAS.

Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.

MOERIS.

« Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, et quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes. »
Omnia fert ætas, animum quoque; sæpe ego longos

43. *Incani fluctus* malit Bentleius, ad Lucan. II, 673.

44. Aliud ex Menalca auditum quod Mœridem canentem audierat Lycidas. *Pura sub nocte*, serena; illustravit Burmann.

46—50. Medic. quinque sqq. vss. refert ad Lycidam; Mœris ab illis incipit: *Omnia fert ætas* etc. — Persuasione vulgi, quæ tum erat, stellam crinitam, quæ inter ludos D. Julio ab Augusto habitos apparuerat, U. C. 711 animam Cæsaris in cœlum recepti esse (v. Sueton. Cæs. cap. 88), ingeniose poeta ita utitur, ut eum inter deos ruris relatum esse fingat. conf. Ge. I, 26, 27, 42. De ea stella v. Plin. II, 23, ubi ipsa Augusti verba adscripta sunt; Sueton. Cæs. 88; Dio XLV, 7 et not. Seneca Quæst. Nat. VII, 17. Eandem a. 1680, iterum in hominum conspectum venisse, Halleius, aliique viri docti opinati sunt. Ceterum istam stellam in nummis gemmisque conspici, notum est. *Dionæi*, quod Cæsar genus ab Iulo, adeoque Anchisa et Venere, ducere credebatur; mater autem Veneris *Dione*. *Iulum sidus* Horat. Od. I, 12, 47 *processit*, orta est stella. Ecl. VI, 86 *invito processit Vesper Olympo*. Alio modo *menses procedunt* Ecl. IV, 12. Laudant Homer. Iliad. κ, 252 ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, verum hic alio modo dictum est, et petitum a motu et progressu siderum ad occasum vergentium ad oculorum sensum notato. vid. Excurs. II ad lib. II Æn. Ejus vero stellæ ortus bonum frugum proventum ominari et maturare fingitur. *Insere*, seu proprie, seu omnino, planta : cf. Martin. — 49. *A priscis* Zulich. — *in vallibus* apud Non. Marcel. in v. *ducere*.

51. *Omnia fert ætas, animum quoque*. Memoria deficiente, Mœrin subito obticuisse, nec, quod cœperat, implere potuisse puta : addit itaque cum dolore : Omnia aufert, eripit, atterit ætas, etiam animi vires, memoriam. Atqui sæpe ego me, dum puer essem, memini, totos dies æstivos cantando exigere; nunc tot carminum oblitus sum, ipsa etiam

Cantando puerum memini me condere soles :
Nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Mœrin
Jam fugit ipsa : lupi Mœrin videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi sæpe Menalcas.

LYCIDAS.

Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet æquor; et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeo media est nobis via; namque sepulcrum

vox me deficit. — 52. *Condere soles*, ut Horat. IV Carm. 5, 29 *Condit quisque diem collibus in suis* ; pro vulgari, videt diem condi. Quod fit in tempore, tribuitur alteri tanquam actio : exigit diem, peragit, fugat, finit, adeoque quoque, *condit*. Præiverat Callimach. in Epigramm. 2, 3 ἐμνήσθην δ' ὁσσάκις ἀμφότεροι ἥλιον ἐν λέσχῃ κατεδύσαμεν. Sic et *noctem*, *lucernam*, *producere*. — *Ducere soles* Gudian. sed *ducere* modo, v. 49. — 54. *Lupi Mœrin videre priores;* in prosa extulisses : Obticui (subito destituente me memoria), quasi lupus me primus vidisset ; ex opinione ac proverbio vulgari, cui ratio a metus subiti contactu subesse potuit. Habet et hoc a Theocrit. XIV, 22.

56. *Caussando n.* ; caussas et excusationes afferendo, differt meum desiderium, canentem te audiendi : Lucret. I, 399 : *Quapropter, quamvis caussando multa moreris, Esse in rebus inane, tamen fateare necesse est.* — 57. *Æquor*, int. lacum, in quem non longe a Mantua fluvius Mincius diffunditur. *Sterni* et στορέσθαι, καταστορέσθαι, de tranquillitate maris sollenne, ut Theoc. VII, 57 ; ut et *silere* de ventis cessantibus, ut Theocrit. II, 38, Ἠνίδε σιγῇ μὲν πόντος, σιγῶντι δ' ἀῆται. — *et omnis*, Rottend. — 58. *Marmoris iræ* emendabat Triller. in Miscellan. Lips. Nov. refellit Oudendorp. ad Sueton. — *Ventosi ceciderunt murmuris auræ*, in soluta oratione : murmur auræ cecidit, et hoc, pro ipsa aura : aura, ventus cecidit. Scilicet, quod Oudendorp. ad Sueton., p. 1023 illustravit, *aura murmuris*, dictum est pro ora murmurans, sollenni poetarum Græcorum et Romanorum, atque etiam Orientis, more, adjectivum vel participium in substantivum mutandi ; unde existit *aura murmuris*. Diversa est ratio, qua ætheris aura, luminis aura, et sic alia dicuntur, de quo v. ad Georg. II, 47. Epitheton proprie ad auram spectabat : *ventosa aura*, ut Ovidius Medic. fac. 57. *Hæc ubi ventosas fuerint siccata per auras.* Ante oculos habebat Maro Theocriti suavissimum versum. Τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει Ἅσυχα καχλάζοντα, Idyll. VI, 11, 12. conf. II, 38. — 59. *Jamque Me-*

Incipit adparere Bianoris : hic, ubi densas
Agricolæ stringunt frondes, hic, Mœri, canamus;
Hic hædos depone, tamen veniemus in urbem.
Aut si, nox pluviam ne conligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.

MOERIS.

Desine plura, puer; et, quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

nag. alter; nec male.—60. *Bianorem* eundem cum Ocno et conditorem Mantuæ facit Servius, hic et ad Æn. X, 198—200, quem illustrat, sed suo more, Mazochius in *Diss. dell. Academia di Cortona*, t. III, p. 27. Destituitur tamen totum hoc assertum idonea auctoritate, nec alius quam aliquis ex illustribus viris vel ex heroibus Mantuanorum fuisse videtur ille Bianor. Vestigia autem pressit Theoc. VII, 10, 12.—*Hic tibi* Ven.—61. *Stringere* simplic. int. decerpere, amputare. cf. ad Ecl. I, 57. Ge. II, 368.—62. *Tamen veniemus*, « etiamsi paullulum quiescentes dederimus operam cantilenæ. »Serv.—63. *Nox pluviam ne conligat ante*, ne cum vespera nubes in pluviam colligantur.—64. Pressit et hic vestigia Theocr. VII, 35, 36.—*Lædet* mss. fere omnes et edd. ad Heins. usque, qui, cum bonis nonnullis, *lædat* recepit. [Plus ad rem *lædet*, et loquenti personæ accommodatius.]—65. *Hoc fasce*, hædorum, quos portat, onere.—66. *Desine plura* dicere.

67. *Cum venerit ipse Menalcas*. Goth. sec.—*Ipse*, Menalcas.

ECLOGA DECIMA.

GALLUS (1).

ARGUMENTUM.

C. Cornelius Gallus, de quo supra ad Ecl. VI, 72 vide, amicam Lycoridem habuit, quam etiam elegis celebravit, sæpe a Propertio, Ovidio, Martiale, aliisque laudatis; Servius adeo ad v. 1 hujus Eclogæ, et Donatus Vita § 38, libros ejus quatuor fuisse *Amorum* memorant, sub *Lycoridis* nomine editos. cf. Pompon. Sab. Is a perfida amica desertus, magno dolore oppressus, in hoc carmine tanquam pastor aliquis in Arcadiæ montibus ac silvis, sub antro aliquo projectus, amores suos deflere fingitur. Objurgat poeta Naiadas, quod solæ non adfuerint Gallo amoris curis confecto 8—12, cum tamen amoris et miserationis affectum testatæ ei sint ipsæ inanimatæ res, arbores et saxa, 13—15; tum greges cum pastoribus 16—20. Miserandi et consolandi caussa accessere ipsi dii: Apollo 21—23; Silvanus 24, 25; Pan 26—30. Tum Gallus, in lamenta et questus erumpens, suam sortem et infaustum amorem conqueritur; malle se pastoris vitam agere 31—43. Nunc in castris versari amicam in Gallias profectam 44—49. Videtur tamen vel sic sibi repente in rus migrasse, et aliis curis amoris tormenta levare 50—61: sed amoris mox impatientia victus, nulla inde solatia exspectat 62—69. Præmittitur exordium poetæ, cum epilogo, quo singularem Galli amorem testatum facit. Habet hoc carmen miram artem ac suavitatem; primum in eo, quod omnia, ad majorem Galli digni-

(1) *Conquestio cum Gallo*, in scriptis nonnullis. *Conquestio cum Gallo poeta de agris* Medic.; et sic fere in sex septemve aliis; etiam Pompon. Sab.; quod non assequor, quorsum dictum sit. *Poeta ad Gallum. De amore Galli consolatio* Gudian. v. Burmann. ad h. l. [Haud scio an non rectius *vituperatio*.]

tatem, non modo ad vitam pastoritiam, sed ad tempora heroica, in quibus permisti mortalibus dii viverent, relata et ex sensibus et opinionibus istorum sæculorum adumbrata sunt; quare etiam ferre debemus, si quæ paullo altiore ac graviore spiritu hic dicta reperiamus; deinde vero quoniam impotentis et spreti amoris æstus ille ac furor, in omnes partes animum rapiens, ipsum legentis animum commovere videtur; quamquam hac in parte Theocriti vestigiis institit, Idyll. I, unde, quæ de Daphnide dicta erant, in Gallum transtulit, ut multa tantum latinis verbis reddiderit, in aliis autem cum eo certaverit; universe vero a simplicitate et venustate pastoritii carminis et Theocritea suavitate in plerisque recesserit.

Jam de *Lycoride* addunt interpretes, Servio duce: fuisse ejus verum nomen *Cytheridem*, et esse eam eamdem cum Antonii amica illa, mima, ex Ciceronis Philipp. II, 24, 25, ad Att. X, 10 et 16, ad Div. IX, 27. cf. Plutarch. Vita Antonii p. 74 ed. Brian. Plin. VIII, 16, infami, cujus nomen verum fuit *Volumnia*, quoniam Volumnii Eutrapeli liberta esset. Quod cum ferri possit, illud alterum, quod, de temporum ratione securi, contendunt ex Servio ad v. 1, eam propterea Gallum destituisse, quod Antonium ad Gallias euntem sequuta esset, quo v. 22 sqq. 46 sqq. referunt, fidem non habet. Nam primum Antonius Cytheridem jam ante 709 dimiserat; adeoque ante id tempus, quo hæc post reliquas omnes Ecloga scribi potuit; ea enim de re jam Ciceronis Philipp. II, 28, § 69 locus est. Decima autem hæc Ecloga ante 717 vix scripta est, ut paullo post videbimus. Deinde vero iis annis, quibus hæc Ecloga scripta esse potest, Antonius in Oriente, non in Gallia, fuit. Quæ omnia docte demonstravit Martin. ad v. 22. Neque ferri potest doctiss. Morgagni (Opusc. miscell. t. III, epist. Æmil. pr.) sententia, qui, cum Servium amplecteretur, et Antonii in Gallias profectionem aliquam circumspiceret, illam arripuit, quum quæsturam Romæ petiisset, et inde ad Cæsarem, qui tum in Galliis bellum gerebat, rediret; quæ res ad annum 702, Pompeio cos. sine collega referenda esset, quod fieri non potest, si Ecloga hæc ultimo loco scripta est, ut versus primus declarat. Fontaninus, vir longe doctissimus, in Hist. litt. Aquilei. p. 28 de fuga Antonii intelligit, cum ad Mutinam 711 victus, in Galliam ulteriorem se reciperet, et M. Æmilium Lepidum sibi jungeret. Sed ut alia ne memorem, neque tum quidquam ad Rhenum gestum, quem memorat poeta v. 45. Enimvero non nisi anno 717 U. C. ineunte, M. Agrippa, L. Caninio Gallo coss., ab

Agrippa cos. exercitus Romanus in Gallias ductus Rhenum transiit. v. Dio. XLVIII, c. 49. conf. Martin. ad hanc Eclog. et Vita Virg. ad a. 717; cum quo exercitu Lycoris militem aliquem sequi potuit, dum interea Gallus sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiæ litoribus arcendas in armis esset, aut in alia expeditione versaretur. Ita expedita est sententia versuum: *Tu procul a patria — Alpinas ah! dura nives et frigora Rheni Me sine sola vides.* De v. 44 *Nunc insanus amor duri me Martis in armis Tela inter media atque adversos detinet hostes;* ad e. l. accuratius est disputatum. Jos. Scaliger hanc Eclogam Dorica dialecto versam vulgavit.

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed, quæ legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam:
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores.

1. *Arethusam*, nympham Siciliæ, ut in carmine bucolico, pro Musa, invocat. cf. Eclog. VII, 21 *nymphæ Libethrides.* Quidni enim pastor Siculus, ut Pana aliosque deos agrestes, ita numina locorum, invocet! nec propterea nymphæ mutantur in Musas. Sollenne autem nymphas invocari etiam extra bucolica; ut Coluthus carmen orditur νύμφαι Τρωϊάδες; — 2. *Sed quæ legat ipsa Lycoris* scil., ut et erubescat de levitate sua ac perfidia; et, tam bonum ac constantem amatorem indigne deseruisse, ut pœniteat. — 4. *Fluctus subterlabere Sicanos*, maris Siculi, Ionii; unde *Doris amara*, pro aqua salsa ac marina. Videtur hoc primus aliquis ex Alexandrinis poetis novasse, ut Nerei conjugem hanc et Nereidum matrem (Met. II, 268, 269) pro mari diceret. Nota est vel ex Moschi fragm. VII de fonte hoc Siciliæ, et ejus cum Alpheo, flumine Elidis, inte[illegible]su fabula, operose excus[illegible] Cluver. in Sic. ant. v. Ovid. [illegible] V, 513 sqq. conf. Æn. III, 69[illegible]. ornavit etiam Statius Silv. I, [illegible], 203, sq. Theb. I, 271; IV, 238, utrobique nostrum expressit cf. D'Orville Sicula I, pag. 198. Add. Avien. Desc. Orb. 1175 et Wern. — 5. *Doris amica* Zulich. *amata* ed. Dan. Heins. vitium ex edd. Pulmann. in multas propagatum, vel etiam in Elzevirian. anni 1636. — 6. *Sollicitos a*[illegible]

Dum tenera adtondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis : respondent omnia silvæ.
 Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere, puellæ
Naides, indigno quum Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricæ;
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Mænalus, et gelidi fleverunt saxa Lycæi.
Stant et oves circum; nostri nec pœnitet illas;

res, qui animum sollicitum reddunt, cruciant, πολυκηδὴς, πολυμέριμνος. Theoc. X, 20 ὦ φρόντισος Ἔρως. — 8. *Respondent*, resonant, per echo.

9 sqq. Solæ Naides non adfuistis Gallo mœrenti. Ex Theocrit. Idyll, I, 66 sqq. — 10. *Peribat* in Medic. Gud. et Potter. — *Indigno* — *amore*, quo dignus non erat; cum *meliore flamma*, ut Horat. Od. I, 27, dignus esset tam obnoxius, tam constans amator, non ut a perfida et levi puella sperneretur. Naides fontium et amnium deæ sunt, itaque Parnassus et Pindus respectu fontium memorantur, ut in Helicone *Aganippe* est. Aonas olim Bœotiam incoluisse obvia res est. — 12. *Aonie Aganippe*. Magna hic lectionum varietas [quas longius esset et prorsus inutile referre], omnino ex lubrica librorum in vocali simplici et duplici fide : multi enim *Aoniæ Aganippæ :* alii *Aoniæ Aganippes*, vel apud Serv. *Aonia Aganippe*, quæ proxima veræ; est enim e fonte græco deducta, et rationem habet ultimæ productæ Ἀονίη Ἀγανίππη. — 13. *Lauri, illum etiam* etc. Male intrusum fulcrum hoc (*illum*) sustulit Heins. Medic. et optimorum librorum et superiorum Edd. auctoritate. Repetit tamen *illum*, sed sublato *etiam*, Roman. Pierii. — 14—15. Si montes Arcadiæ, *Mænalus* et *Lycæus* (τὸ Λύκαιον), Gallum defleruut, necesse est in Arcadia nunc fingi Gallum sola sub rupe jacentem ; Arcadiæ etiam accommodata sunt reliqua. Poeta autem putandus est fingere se Gallo adfuisse : unde v. 26 se ipsum vidisse Pana ait.

16. *Nostri nec pœnitet illas.* Omnino hanc sententiam afferre voluisse videtur : etiam ipsi ovium greges, pascuorum immemores, tuum dolorem miserari visi sunt ; hoc ex Theocr. l. l. v. 74, 75, quod cum nude ponere poetam dedeceret, adjunxit alterum, quod commendati eo nomine greges esse, adeoque nec petitum ab iis carminis argumentum Gallo displicere debeat : ut sup. Eclog. VI, 2 *Nostra nec erubuit silvas habitare Thalia.* Scilicet *nostri nec pœnitet illas* proprie est, ut Burm.

Nec te pœniteat pecoris, divine poeta;
Et formosus oves ad flumina pavit Adonis.
Venit et upilio; tardi venere bubulci;
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, « Unde amor iste, » rogant, « tibi? » Venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit : tua cura Lycoris
Perque nives alium perque horrida castra sequuta est.

jam docuit. contentæ sunt nobis pastoribus; sed cum vi dictum, pro his : gaudent nobis, cantibus nostris delectantur, et nunc etiam nobiscum lugere sortem nostram non dedignantur; nec tu itaque aut curam eorum te indignam judica, nec in meo carmine sub pastoris persona exhiberi dedignare : etiam Adonis pastoris munus ac nomen non detrectavit. — 18. Est hæc de *Adonide pastore* paullo reconditior fabula : sed est a Theocr. I, 109 : ὡραῖος χὤδωνις, ἐπεὶ καὶ μᾶλα νομεύει.

19. In repetito *venit*, colorem orationis similem Homericæ Odyss. Θ, 322 agnoscebat Ernesti ad e. l. *Venit et upilio*. Ad consolandum Gallum accessere etiam pastores; et primum quidem venere ovium custodes, tum bubulci, *tardi* a lento et tardo ingressu boum, quos pascunt. conf. Burm. — Scripti fere omnes *opilio* vel *oppilio*. E græco nata vox οἰοπόλος. — *tarde* ed. Ven. — *Subulci* Medic. cum præstantioribus. — 20. *Uvidus h.* Venit etiam subulcus Menalcas; de quo, id quod maxime in subulcum conveniret, addit hoc : eum modo de nocte in silvis glandibus ad pastum gregis hibernum legendis vacasse. Hinc *uvidus* a rore matutino. *Hiberna glande* : in hiemem a poetis Italis referri solet glandium colligendarum tempus. Georg. I, 305 genialis hiems : — *Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus*. Sic arbutorum Georg. II, 520, ubi de hieme agitur. Lucret. V, 938, *quæ nunc hiberno tempore cernis Arbuta*. Hic vero Maronis sagacitatem desideres : nam, si hiberno tempore Menalcas e silvis redux h. l. fuit, reliquorum, quæ memorantur, ratio parum constat. Ut poetam ex his laqueis expedias, esto glans in hibernum usum parata : etsi sic iterum hærere possis in *florentibus ferulis* et liliis v. 25. — *Uvidus hesterna* quosdam legere narrat Gellius. — *Unidus* Rom. Pierii.

21. *Unde amor iste*, h. a qua puella; quam puellam amas? τίνος, ὦ 'γαθέ, τόσσον ἔραισαι; v. 78. — Distinguunt alii aliter hunc locum : *Omnes, unde amor iste, rogant, tibi venit? Apollo : Galle* etc. Alii *rogant : tibi venit Apollo*. — 23. *Perque nives Alpium* conj. Schott. Observ. II, 4, male. — cf. v. 47 et Argu-

Venit et agresti capitis Silvanus honore
Florentis ferulas et grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
« Ecquis erit modus? inquit: Amor non talia curat.
Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellæ. »
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,

ment. — 24. *Agresti capitis Silvanus honore*, ornatus serto e ferulis et liliis. Ita scilicet et a poetis et in priscis monumentis Silvanus exhibetur, ut coronam ex frondibus arboreis, aut grandibus floribus et arundinibus gerat; manu (cf. Georg. I, 20) cupressum aut alium arboris truncum teneat. Sic corona pinea oneratur in noto marmore apud *Boissard*, t. IV, p. 134, et Gruter p. LXIII, quo tamen eodem habitu Pan interdum insignis est. Sic Lucret. IV, 591, quem expressisse h. l. noster videtur: *Pan Pinea semiferi capitis velamina quassans.* add. Ovid. Fast. I, 412; III, 84. Eximia cum venustate hoc idem transtulit Columella X, 43 *Satur Auctumnus, quassans sua tempora pomis*, et Hymenæus *marcentes cupio quassare coronas* ap. Claudian. XXXI, 96. Ceterum in his versibus color ductus esse videtur ab Odyss. ω, 58 sqq. *Ferula* autem frutex, foliis fœniculo, specie et usu arundinibus quibus pro baculis utimur, similis; Græcorum νάρθηξ. cf. Martin. Nihil autem novi, coronas ex arundinibus, frondibus arboreis, esse factas. Comparari quoque cum his possunt illa Moschi Idyll. XIV, 26 sqq. — 25. *Violas* pro *ferulas* Goth. sec.

27. *Rubentem*, cf. sup. ad VI, 22. *Ebulum* nostris *l'hièble* vel *yèble*; herbæ genus, baccas rubras, in similitudinem sambuci producens. — 29. *Nec lacrimis crudelis Amor.* Amor h. l. de deo accipiendum, si sanam sententiam conficere volumus. Amor χαιρέκακος non modo dolorem et cruciatum miserorum amantium nil curat, sed etiam ridet, ἄγρια παίσδει, ut Moschus Idyll. I, 11, voluptatemque ex eo capit; nec lacrimis amantium crudelis ejus animus unquam satiatur atque expletur, aut ad miserationem vertitur; cf. v. 60, 61; id quod deinde pastoritia rerum assimilatione ornat.

31. *Tamen cantabitis A.*, etsi Amor talia nil curat, neque querelis quicquam præsidii contra ejus superbiam inest, tamen ad leniendum dolorem meum ac levandum faciet, si cantabitis hæc: s. quæ sequuntur, s. fortunam suam, amores suos, ut subjicit ipse v. 34; erunt adeo inter argumenta pastoritii carminis: Galli infelices amores. — Vulgo distinguunt: *Tristis at ille ta-*

Montibus hæc vestris; soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturæ vinitor uvæ!
Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor, quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigræ violæ sunt, et vaccinia nigra;
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret;
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes; hic mollia prata, Lycori;
Hic nemus; hic ipso tecum consumerer ævo.

men: Cantabitis etc. — 32. *Montibus huc* Zulich. — *nostris* ed. Ven. et unus Moret. *olim.* — *parati* Menag. vid. ad Ecl. VII, 5. — 33. *Quiescent* satis multi. — *quiescunt* fragm. Moreti. — — 34. *Nostra* pro *vestra* pr. Moret. — *Sic fistula* cod. Barth.

35. Ductum ex Theocr. VII, 86. At ibi locum habet suum, cum de pastore dudum vita functo agatur, quo superstite, ipse vivere vellet: Αἴθ' ἐπ' ἐμεῦ ζωοῖς ἐναρίθμιος ὤφελες ἦμεν, ὥς τοι ἐγὼν ἐνόμευον ἀν' ὤρεα τὰς καλὰς αἶγας, φωνᾶς εἰσαΐων! — At h. l. confunduntur notiones vitæ pastoritiæ et militaris: Gallus, quem adhuc videbamus pastorem in Arcadia cubantem in antro, et amores deflentem, repente in sqq. fit miles in aliqua expeditione versans. Judicio recto ac simplici vix hæc se satis probare possunt: at condonanda ea sunt Maroni et adolescenti et id agenti, ut viris potentibus placeret. — 38. *Seu quicunque furor.* Quamcumque sive puellam sive puerum amarem, cum amplexibus tenerem sub vite; nec in amorem perfidæ Lycoridis incidissem. Characterem autem miseri amantis hic expressum meminisse debemus, qui, cum ipsis querelis suis in imaginem rei gratæ et animi affectum illudentis incidisset, in ea sibi placet, ei inhæret, eam prosequitur. Mox tamen v. 42, iterum ad Lycoridem redit.

39. Conf. Ecl. II, 16, 19. ex Theocr. X, 8 καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντί sq. sed ibi venustius et opportuniore loco. — *Et moræ violæ* Keeler. barbara voce pro *nigræ.* — 40. An non requiras *lenta aut sub vite*? Melius in loco Theocriteo quem expressit, VII, 88: Τὺ δ' ὑπὸ δρυσὶν ἢ ὑπὸ πεύκαις ἁδὺ μελισδόμενος κατεκέκλισο, θεῖε Κομᾶτα. Jo. Schrader. tentabat *inter calices.* — 43. *Ævo*, senectute, v. Burm. quod Tibull. III, 3, 8 *inque tuo caderet nostra senecta sinu* pro

Nunc insanus amor duri te Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostis.
Tu procul a patria, nec sit mihi credere tantum!
Alpinas, ah dura, nives et frigora Rheni
Me sine sola vides. Ah te ne frigora lædant!
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, et, Chalcidico quæ sunt mihi condita versu

vulgari : tecum senectam consumerem.

44. *Diri* Leid. unus. — Ad Lycoridem hæc spectant in castris cum amatore versantem : *Amor te detinet.* Antea erat, *me.* Ita vero versabatur eodem tempore Gallus in aliqua expeditione; nisi sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiæ litoribus arcendas eum in armis fuisse dixeris. Atqui omnia hæc aliena sunt ab eo, qui in Arcadia inter pastores desidere fingitur v. 14. Servius *me*, meum animum, interpretatur; mente et animo cum Lycoride esse. Videtur adeo mederi voluisse vitio, medela multo deteriore; cum verba tam parum eam admittant. Ad allegoricam vero rationem omnia hæc transferre si velis, et verbis et naturæ carminis et sensui animi veris et simplicibus inrusto id repugnare facile senties. — [Contra Heynium contendit Potterius, (*Herm. Class.* fascic. I, p. 83 sqq.) servandam prorsus esse lectionem *me*, quam scripti *omnes,* et inter editos optimi uno consensu tuentur; et omnino ad Gallum referendum censet, et probabiliter satis demonstrat. Ipsum se enim pastoribus illis comparat Gallus, e quibus *unum* esse se exoptat ; sed quam longe alia mea sors, exclamat, quæ *me Martis in armis, tela inter* etc. *detinet.* Hæc Potterius.]

46. *Nec sit mihi credere*, h. utinam liceat mihi non credere! εἴη μοι μὴ πείθεσθαι, ne cogar credere; de forma *ne sit* v. ad Tibull. I, 6, 14. *Tantum*, tantam, tam atrocem rem. — Ceterum in Servianis ad h.l. *Hi omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus.* Nec improbabile hoc fit, e Galli carmine Maronem nonnulla expressisse. Qui tamen, aut quot versus Gallo debeantur, nemo dixerit. Fontaninus hist. lit. Aquilei. pag. 35 novem usque ad vs. 54, Galli esse contendebat.

50. *Chalcidico versu* h. Euphorionis, sive latine reddito, sive imitatione expresso (hoc quidem Probus firmat : « Euphorion — cujus in scribendo colorem sequutus videtur Gallus »), et quidem de Apolline Gryneo ejusque oraculo : v. sup. VI, 72. Respicit h. l. Quinct. X, 1, 56, qui, quod Chalcidico versu conditorum carminum mentionem facit Maro, inde colligit, Euphorionem ei fuisse probatum. Jam ea carmina fistula canere instituit. Egregie autem misere cruciati et in omnes partes rapti

Carmina pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelæa ferarum
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus : crescent illæ; crescetis, amores.
Interea mixtis lustrabo Mænala nymphis,
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantis
Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula : tanquam hæc sint nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat!

animi inconstantia exprimitur. Nunc enim 52 in solitudinem sese addere constituit; mox venari, nunc omnia ista aspernatur. — 51. *Meditabor*, duo vet. cum Goth. pr. *moderabor* Zulich. — 53. *Pati*, amores; l. durare et vivere. Sic *pati*, absolute positum. vid. ad Lucan. V, 313 *disce sine armis Posse pati.* — 54. *Crescent illæ : crescetis, amores!* hoc vero, si quid aliud, Virgiliana elegantia dignum! Compara Ovid. Epist. V, 23, 24. *Et quantum trunci, tantum mea nomina crescunt. Crescite, et in titulos surgite recta meos!* — *crescent illis* unus Moreti. — *crescente illa* Donat. ad Ter. Andr. act. III, 3.

55. *Mixtus* septem octove apud Burmann. — *Lustrabor* Moreti quartus. — *Lymphis* Medic. — *Mixtis — nymphis* pro vulgari : permixtus nymphis. cf. Bentl. ad Horat. Od. IV, 1, 22. — 56. *Acres* autem proprie de apris; h. animosi, iracundi, θυμώδεις, θερμοί. *Parthenium*, montem Arcadiæ, bene memorat, nunc ipse in Arcadia constitutus. Ante oculos hic locus erat Claudiano, de R. Pros. II, 148. — *Vecabunt* Leid. pr. *negabunt* alius. — 58. *Lucosque sonantis*, resonantes sive a latratu canum ac clamore venantium, sive omnino cum vento silva agitatur; hoc quidem cum sermonis poetarumque usu conjunctius. Sic supra VII, 1 *arguta ilex*, et *silvæ sonantes*, *luci sonantes*, passim. *Cydonia spicula* a Cydonia urbe Cretæ. cf. Æn. XII, 858. *Cnossia spicula* Æn. V, 306. *Lyctios acus* Apollinis Callim. H. in Ap. 33. memorat. conf. Meurs. Creta III, 12. [Species pro genere : Parthicus arcus et sagittæ Cydoniæ, pro quolibet arcu, et sagittis quibuslibet.] — 60. In medio verborum cursu iterum amoris æstu victus damnat sua vota miser amator. — *Medicina laboris* Servius Danielis. — 61. *Mitescere*, ad miserationem flecti, adeoque dolores miseri amantis finire.

Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsæ rursum concedite, silvæ.
Non illum nostri possunt mutare labores;
Nec, si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosæ,
Nec si, quum moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum versemus ovis sub sidere Cancri.
Omnia vincit amor; et nos cedamus amori.
  Hæc sat erit, divæ, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos hæc facietis maxima Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.

62 — 69. Iterum mentem ac consilium mutat, nec curarum remedia a vita pastoritia exspectat; ne tum quidem, si in extremo septentrione vel austro versetur: hæc ornavit. — 63. *Concedite*, valete. — 64. *Labores*, ad venationem refer, quam incassum susceptum a se iri ait, cum amorem nil sit quod animo eximere possit. — 65. *Nec si f.* ex Theocr. VII, 111 — 114, et quidem admodum ingeniose: Είης δ'Ηδωνῶν μὲν ἐν ὤρεσι χείματι μέσσω Ἕβρον πὰρ ποταμὸν, τετραμμένος ἐγγύθεν Ἄρκτου, ἐν δὲ θέρει πυμάτοισι παρ Αἰθιόπεσσι νομεύοις κ. τ. λ. — 66. Quod Hiemen *aquosam* memorat, parum commode fit, ubi de *nive* agitur. Tentabat Jo. Schrader. *Hæmi subeamus aquosi.* Burm. vero *sulcemus*, pro *subeamus.* — 67. *Commoriens* unus Moret. et Gud. — 68. *Servemus* Barth. sive liber, sive emendatio. — *Opes* Moret. — *Æthiopum versemus ovis*, pro inter Æthiopes, in Æthiopia. *Versare* h. l. agere, pascere, ex πολεῖν: unde αἰπόλος, οἰοπόλος etc. *liber* vero, pars corticis interior, omnino pro cortice atque arbore. — 69. Nexus sententiæ est paullo durior: Nihil est quod ab amoris curis solvat animum: vincit ille omnia remedia; ergo mihi succumbendum est.

70. De se jam poeta loquitur, ad Musas conversus; hæc se lusisse pastoritio carmine v. 71; petit vero ab iis, ut quæ ipse minima in Galli honorem fecerit, ipsæ faciant, ut pro maximis Gallo sint, h. eam et gratiam et dignitatem habeant, quam carmina gravia, Gallo, cujus in dies majore amore teneatur. *Fiscella* calathus in usum cogendi lactis. cf. Tibull. II, 3, 15. De *hibisco* v. sup. II, 30. — 72. *Facietis carmina* Fragment. Moret. Illustrat. Burmann. e Petron. 39 et 48. — 74. *Viridis se subjicit alnus*, te-

Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Juniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbræ.
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite, capellæ.

ner accrescit, conf. Georg. II, 19; est ab iis, quæ se attollunt, sursum erigunt, emicant, ductum; hæc enim *se subjicere* dicuntur, ut flamma Georg. IV, 385. Ab eadem re duxit imaginem famæ Horat. Od. I, 12, 45, *Crescit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli.*

75. *Gravis — umbra*, nociva; physicis de caussis, ut rheumatismos arcessat nimio calore solutis membris. conf. Lucret. VI, 783 sqq. *Juniperi* vero (*le genévrier*) molestæ exhalationes, inprimis sub noctem. Inde ap. Apollon. IV, 156 ramus, quo medicamenta sua soporifera draconis oculis inspergit Medea, juniperi est. — Hos tres versus novissimos, tanquam sententiæ parum aptos et conjunctos reprehendit *Home* (Essay of criticism): minime sane; indicant rem actam inter pastores, et respondent ad hæc v. 7: *Dum tenera attondent virgulta capellæ.* — *Cunctantibus* legit Cerda et alii. *Contantibus* Barth. e suo cod. — 76. *Frugibus herbæ* Rottend. — E nonnullis apud Pier. versus hic exciderat, nec ratio aberat, cur sublatum mallent viri docti; sententia enim a loco aliena videtur. *Poeta* cur sub junipero sedebat, si *gravis umbra juniperi*? Saltem otiosa est exornatio antecedentis versus, quæ tamen ferri possit. — *Nocent et frugibus umbræ.* cf. Ge. I, 121, 156, 157. — 77. *Venit Hesperus*, in conspectum venit, oritur, sole occidente; conf. ad Ecl. VIII, 30, ut Hor. carm. II, 9, 11 *Vespero surgente*; et minus definite, *surgentibus astris* noster Ge. I, 440. *venit*; sic εἶσιν ap. Hom. Iliad. χ, 27 Ἄστρα — ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν.

EXCURSUS

De C. Cornelio Gallo simulque de Euphorionis Chiliasi.

Ecl. VI, 64 — 73 *Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum* etc., et Ecl. X, 2 *Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris, Carmina sunt dicenda.*

Est Gallus inter eos homines, qui aliorum potius laude quam sua virtute, nomen ad posteritatem propagatum habent. Iterum nostra ætate multis de eo egere viri docti per Italiam, dum de ejus patria decertarent, aliis eum Forojuliensem, aliis Forolinjensem fuisse asserentibus. Priores partes tuetur doctiss. Fontanini in Hist. lit. Aquilei. I, 1 quem fere transcripsit Io. Ios. Liruti (in *Notizie delle Vite ed opere scritte da' Leterati del Friuli*, tom. I pr.) At pro Forolinjensibus, post Peregrinum Maserium, Sigism. Marchesium in Supplem. Hist. Forolin. lib. I, pag. 34, et Ge. Vivianum Marchesium in Vitis illustr. Foroliu. lib. II, cap. 5, p. 227 sqq., denuo pugnavit eruditiss. Morgagnus in Opusc. Miscell. P. III Ep. 1 et 10, Add. Burm. ad Anthol. Lat. to. I, p. 358. Adeo et hujus hominis exemplo proposito contemnere aliquis discat nominis famam et immortalitatem : in qua et ipsa casus et fortuna regnat.

Contigit tamen inter hæc, ut multa, quæ ad Galli res spectant, accuratius constituerentur. Contra vero nec minus alia virorum doctorum argutiis fuere impedita et obscurata, etiam in iis quæ ad Virgilium spectant. De amica *Lycoride* disputatum est, in Argum. Ecl. X. Ingenium Galli et facultatem poeticam pauca testantur fragmenta, quæ supersunt; adstruunt autem eam veterum præconia, inque his Virgilii. Verum hic non tam ab Elegorum felicitate eum celebrat, quam ab alterius generis carmine : altero loco VI, 72 *Grynei nemoris originem* argumentum illius constituisse innuit : nam, cum Gallum summo honore a Musis acceptum narrasset Maro, Linum ait ei fistulam Hesiodi præbuisse, verbis adjectis : *His* (calamis) *tibi Grynei nemoris dicatur origo : Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.* Altero loco, Ecl. X, 50, 51 Gallus loquitur : *Ibo*, ait, *et*

Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Carmina, pastoris Siculi modulabor avena. Gallus adeo *versu Chalcidico carmina condiderat.* Euphorionis carmina respici qui Chalcidensis ex Eubœa fuit, satis convenit; ejusque necesse est aut transtulisse carmen aliquod in Romanum sermonem Gallum, aut liberiore calamo expressisse. Proclive est ad conjectandum, carmen de Apolline Gryneo ejusque oraculo fuisse illud ipsum carmen. Hactenus consentanea sunt, quæ apposui. Similia illis habet Servius ad Eclog. VI, 72, et X, 50.

Enimvero viri docti suspicione ex opinatione adjicere alia; ex VI, 69, 70, ubi *calamos ei dant Musæ, quos ante dederant Ascræo seni:* ergo opus aliquod Euphorionis, quod Hesiodi carminis genere scriptum erat, respici. Jam Euphorion Varroni et Columellæ inter scriptores rei rusticæ numeratur; ideo carmen illud nomine *Hesiodi* inscriptum fuisse visum est; et est ap. Suidam inter Euphorionis scripta Ἡσίοδος. Georgica fuisse illud censent: verum cum argumento hoc parum conveniunt versus subjecti: *His tibi Grynei nemoris dicatur origo* etc. quid enim in tali carmine convenire potuit cum Georgicis? Videndum itaque est de his paullo diligentius.

Euphorion, Chalcide Eubœæ, ut dixi, oriundus, Antiochi M. regis Syriæ bibliothecæ præfectus, magna olim fama floruit. De eo post Meurs. ad Helladium (Opp. to. VI), et Voss. de hist. Gr. I, 17, et de poet. Gr. c. 8 cum Casaub. ad Suet. Tib. 70. et Davis. ad Cic. de N. D. II, 74 egit Toupius in epist. crit. pag. 161. (Emendat. novæ edit. to. II, p. 601) et qui alia, quam in quæ is inciderat, attulit, Fontaninus in Hist. lit. Aquilei. p. 29 sqq. Desideratur tamen vel sic justa de eo commentatio. Laudantur ap. Steph. Byz. et Athen. Euphorionis Χιλιάδες. Est porro de eo Suidæ locus in Εὐφορίων, in quo ei tribuuntur opera: Ἡσίοδος, Μοψοπία ἢ Ἄτακτα. *Mopsopia* est idem atque Attica; nam antiquius nomen illud fuit ab Oceanide Mopsopia: καὶ ὁ λόγος τοῦ ποιήματος ἀποτείνεται εἰς τὴν Ἀττικήν. (Male adjectum in Suida χιλιάδα, jam deletum a Toupio, minus tamen bene mutatum in χιλιάδας.) Respexerat in eo opere eos qui deposito eum fraudaverant, docueratque eos certam pœnam daturos esse perjurii. Inde deductus fuerat ad colligenda oracula, quæ per spatium mille annorum prodita erant, et eventus quos illa habuerant. Hæc saltem inter se quodammodo conveniunt. At Suidas aut male exscripta, aut interpolata subjicit: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐτῶν χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας. *De oraculis per mille annorum decursum eventu probatis*, scilicet suo ut quodque tempore

eventum habuerit, ut orsus forte esset librum inde ab Argonauticis. Sequutus in hoc erat Euphorion exempla aliorum, qui χρησμοὺς collegerant: inter quos Philochorus fuit, Atthidos scriptor, ἐν τοῖς περὶ μαντικῆς Δ. ap. Plutarch. de Pyth. Orac. p. 403 E. Sequitur in fine: εἰσὶ δὲ βιβλία έ· ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη χιλιὰς περὶ χρησμῶν, ὡς χιλίων ἐτῶν ἀποτελοῦνται. Ultima male ab interpolatore accessere. Ceterum hæc viri docti ita accipiebant, ut opus illud in quinque chiliades divisum putarent, quarum quinta περὶ χρησμῶν inscripta esset. At Toupius Χιλιάδας opus statuit diversum fuisse a Mopsopia: quintum librum περὶ χρησμῶν inscriptum fuisse. Si tamen mille hi anni *quinto libro* nomen χιλιάδος dedere, unde, quæso, quatuor ceteri libri hoc idem *Chiliadum* nomen habuere? aut quale earum argumentum fuisse dicemus, quod a millenario numero quicquam traheret? Estne porro sermoni hoc consentaneum, Χιλιάδα appellari librum, in quo oracula exponuntur, per mille annos ad eventum perducta? Saltem dicendum erat, *chiliadem annorum* nomen suppeditasse libro, ut χιλιὰς inscribi posset. Oraculum vero Locrorum, ut per mille annos placarent Minervam Iliensem, alienum est ab h. l. non enim illud de eventu agit post mille annos. Difficultatem adeo, quæ in his erat, non sustulit vir doctus, sed reliquit. Verba Suidæ adeo corrupta, et male luxata sunt, ut nihil tuto ex iis colligas, nisi forte hoc; si verum est totum opus nomen Χιλιάδων habuisse, probabile fit, ita inscriptos esse libros quinque, propterea quod mille ἐπῶν erant, h. e. mille versibus singuli constabant. Nihil adeo est, quod impediat, idem opus fuisse Μοψοπίαν et Ἄτακτα, et Χιλιάδας appellatum: sed liber quintus περὶ χρησμῶν, de oraculis agebat. Attamen dubito an recte ponatur, omnes quinque libros Χιλιάδας inscriptos fuisse. Apud Stephan. Byz. et Athen. potuit scriptum esse ἐν Χιλιάδι, quo solus liber quintus, idem περὶ χρησμῶν inscriptus, et mille forte versibus constans, designatus fuit. Scripserat Suidas: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐπῶν (non ἐτῶν) χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας, responsa et eventa. Ita recte subjecit ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη (pro τὸ πέμπτον) χιλιὰς ἡ περὶ χρησμῶν.

Jam quod ad Gallum attinet, ex Ecl. X, 50, *Chalcidico quæ sunt mihi condita versu*, ut diximus, intelligitur, eum Euphorionem Chalcidensem seu latine reddidisse, seu quocunque modo ejus carmen saltem imitatione expressisse: prius tamen illud tradunt Grammatici. Quæritur nunc, quodnam Euphorionis opus hoc fuerit. In vss. his 69 sqq. Ecl. VI, Gallus, Musarum jussu, a Lino traditam

sibi accipit Hesiodi fistulam, qua *Grynei nemoris originem* canat. De oraculo hoc Apollinis fabulæ potuere esse plures; fuere quoque in iis multa de Mopso et Calchante (cf. not. ad Ecl. VI, 72); potuit eas persequi Gallus carmine ad Euphorionis exemplum composito: potuit quoque esse Euphorionis liber de illo fano, cujus ad nos memoria nulla pervenit, quem Gallus latinis versibus reddidit; verisimilius tamen est, fuisse *particulam Chiliadis*, περὶ χρησμῶν, a Gallo latine conversam. Inter alia enim oracula etiam Grynei debuit memoratio fieri. Suspicari quoque aliquis possit, Mopsi nomen latere in voce corrupta Μοψοπία, et fuisse Μόψου ἔπη, aut Μοψοπίαν. Inter hæc restat difficultas, quod non intelligi potest, quidnam in simili opera Galli ab Hesiodo mutuatum esse potuerit: nam *Hesiodea fistula* hæc canere dicitur. Nimis acutum esset, si diceres, aliud Hesiodi opus respici, non ἔργα καὶ ἡμέρας; forte τὰ ἔπη μαντικὰ et Μελαμποδίαν olim ei tributam, quam Euphorion aut sequutus erat aut expresserat. Verum simplicius res ita constituitur: idem Euphorion et Ἡσίοδον et Χρησμοὺς scripserat; prius illud habebat aliquid conjunctum cum vita pastorum et cantibus. Cum Gallus occupatus esset in altero Χρησμῶν opere, memorari poterat Linus tradere calamos Hesiodi Gallo, quibus uteretur in altero opere ejusdem poetæ exprimendo.

Ceterum Euphorionis, ut ceterorum Alexandrinorum poetarum, magna fuit Romæ hac ætate existimatio: et inde interpretandos esse censeo *cantores Euphorionis*, ap. Cic. Tusc. III, 19, non tanquam mollis alicujus poetæ amatores: quæ interpretatio fundamento idoneo caret, cum ejus carmina amatoria nulla usquam commemorentur. At obscuritate eum, et quidem ex doctrinæ copia, non minus quam Callimachum ἐν Αἰτίοις, et Lycophronem, laborasse, vel ex Cic. de Div. II, 64, et Clem. Strom. V. p. 676 notum est, etsi ob hanc eandem obscuritatem probaverat se Tiberio Cæsari: vid. Suet. cap. 70.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICA.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON*

LIBER PRIMUS

AD C. CILNIUM MÆCENATEM.

ARGUMENTUM.

Georgica, seu de *re rustica* præcepta, arationem, arborum, inprimis vitium et olearum, culturam, pastionem et mellificium, e Romanorum notione complectuntur. Ordinem dicendorum ducit *Propositio* et *argumentum* operis v. 1—5. Inde *Invocatio* numinum agrestium cum ipso Cæsare Augusto — 42. Nunc de *prima* operis rustici parte, quæ est de *Aratione :* primo quidem *quando* illa incipienda sit — 49. Ante omnia *cœli solique natura* est exploranda — 63, unde *leges culturæ diversæ* proficiscuntur, inprimis *arationis* — 99, et *sationis* — 121. Cum in his multum laboris et ærumnæ tolerandum sit, *digreditur* ad *caussas* hujus rei *mythicas* inde a Saturni ætate — 159. Inde de *instrumento rustico* — 175; tum *de aliis ad opus rusticum faciendum curandis* : in his de area ad terenda grana paranda — 186. Judicium de futuro anni proventu

* *Georgicon.* Alii *Georgicorum* : sed græca in his titulis regnant. vid. Heins. In multis Codd. et edd. ant. præmittuntur pro libri primi argumento, quatuor versus, quos inter Argumenta, videre est, n° XV, *Quid faciat lætas s.* Eos in Rottend. et Menag. *Ovidio Nasoni ;* in priscis edd. Modestino tribui notavit Burm. Apud Suidam græca metaphrasis Georgicorum memoratur *Arriani :* Ἀῤῥιανὸς, ἐποποιὸς, μετάφρασιν τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βεργιλλίου ἐπικῶς ποιήσας.

unde facere liceat — 193, de semine medicando — 196, de seminum delectu faciendo — 203. Sequitur locus *de temporibus operum rusticorum* diserte tractatus. Tempus sationis — 230. *Digressio* de solis cursu annuo et quatuor anni tempestatibus — 256. Quæ curanda sint tempore pluvio — 267; diebus festis — 275. Dierum lunarium, qui fausti vel infausti sint, observatio — 286; nonulla noctu melius tractanda — 296; alia per calorem aeris — 299; alia hieme — 310. Parat sic sibi viam ad duas *anni tempestates* poetica arte describendas, alteram *auctumni*, alteram *veris ineuntis*, utramque *procellosam*; observanda itaque esse earum tempora — 337, et religionibus deos exorandos — 350. Esse etiam certa tempestatum per vices succedentium *prognostica*. In his exponendis et ornandis copiosus est poeta — 463. Multo ornatius est episodium, ad quod aditum sibi struxit, de *prodigiis*, Julii Cæsaris nece facta, bellum civile subsequutum portendentibus — 497. Subjunguntur *vota* pro Augusto — ad fin.

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat; quæ cura boum, qui cultus habendo

1. Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: *agricultura et rusticatio*, lib. I; *vini et omnino arborum cultura*, lib. II; *res pecuaria*, lib. III; *res apiaria*, lib IV. Primo versu Hesiodei operis, etsi argumento valde diversi, titulum ἔργα καὶ ἡμέρας expressum esse, jam Servius monuit: quo opere et quibus temporibus ager colendus sit. Est autem ad verborum ornatum statim in primis versibus attendendum. Ait se agere velle primo loco de agri et vitium cultura. *Lætas segetes*, quod Hesiod. εὔφρονα καρπὸν dixerat, Ἔργ. 775, epitheto proprio: Cicero de Orat. III, 38 *lætas segetes etiam rustici dicunt: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Vites* pro omni arborum genere ponit. — 2. In his: *ulmisque adjungere vites; secundum Italiæ situm loquutus est, in qua vites altius elevantur.* Serv. — Male scriptum apud quosdam *Mœcenas*; græce enim Μαικήνας, *Mæcenas.* — 3. De re pecuaria agam: *qui cultus habendo sit*

Sit pecori; apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum,

pecori; pro vulgari, quæ cura sit pecoris, quod quis habet, possidet, sive alit, servat, *habendo* ad ornatum adjectum pro epitheto. [Non *ad ornatum* modo, sed et ad sensum quidem: interpretantur quippe Cerda et Ruæus, non *quod habetur* (pecori), sed *quod habeatur;* probantque ex ipso Marone, Georg. III, 159: *Et quos aut* pecori *malint submittere* habendo.] Sollenne vero in re pecuaria est *habere.* vid. Burm. — *Cultus*, pro cura, ut Cic. de N. D. II, 158 *quæ quidem* (oves) *neque ali*, *neque sustentari*, *neque ullum fructum edere ex se*, *sine* cultu hominum et curatione *potuissent.* — 4. [*Sit pecori; apibus* etc. male Ed. *Princeps*, quam sequutæ postea fere omnes, *atque* interposuit, hiatus vitandi causa, qui frequens jam occurrit in Bucolicis.] — *Paucis* Meadii liber, ut sit: *paucis hinc canere incipiam;* inepte. — *Quanta*, quæ *experientia apibus* sc. habendis, seu apum habendarum ad mellificium sit; pro *cura* subjunxit aliud, quod apum cultui accomodatum esset, *experientiam* et usum, quo mellificationis ratio exculta est. Ge. IV, 315, 316 *Quis deus hanc*, *Musæ, quis nobis extudit* artem? *Unde nova ingressus hominum* experientia *cepit?* Nam apum experientia, etsi iis aliqua tribui potest, v. inf. IV, 156 sq., huc vocari nequit. — 5. *Hinc*, post Bucolica, aiunt. Omnino initium designat; ut alias *nunc.* Quæ sequitur usque ad vs. 45, Invocatio, est haud dubie inter partes carminis ornatissimas ac splendidissimas.

5. 6. *Labentem cœlo quæ ducitis annum:* h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. Habuit ante oculos versus Lucretii V, 1435—1438. *Sidera annum*, ejusque *tempora*, vicissitudines ac partes, ducere, tanquam regant et moderentur, sollenne est. conf. Burm. Scilicet quoniam ortu illa et occasu suo vices istas temporum designant. Argutatur Macrob. I, 16 extr., qui veterem lunarem et novum solarem declarari vult. *Ducunt* autem *annum cœlo*, h. in cœlo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et pro cursu anni dixit *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. In seqq. incerta est interpretatio: sintne *lumina* — *Liber et alma Ceres* per epexegesin dicta et juncta, an sint diversa. Est in utraque ratione, quod juvet, et quod premat. Si diversa sunt, ita ut *lumina labentem cœlo quæ ducitis annum*, sint Sol et Luna, utque subjungantur, tanquam diversa, *Liber* et *Ceres;* dura est oratio, quod nulla interposita est copula. Nisi forte sic oratio continuata sit: *Vos*, *o lumina*, — (et vos) *Liber et alma Ceres*, — *et vos*

Liber, et alma Ceres; vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;

Fauni Dryadesque, ferte pedem, adeste. [Minime dubium est, quin sic locus interpretandus, et *Sol* et *Luna* a Cerere et Baccho prorsus sejungendi.] Ita communis mythorum usus, quem tenere fas est poetam, servatur. Etiam apud Varronem, RR. I, 5, in XII diis rusticis ista numina inter se distinguuntur. Quod si ita *Sol et Luna ferre pedem*, dici putantur parum commode, aut generalis notio elicienda est: favete, sitis propitii; aut cogitandum, numina hæc ipsa esse. Sin alterum sequi placet, quod ipse probo, ut *Sol et Luna*, mox per *Liberum et Cererem* declarentur: poetam h. l. philosophicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam, sub Liberi et Liberæ nomine coli contenderant, non popularem sequi, dicendum est; v. Macrob. Sat. I, 18. Num vero doctrinæ copia, an poetæ græci imitatione, hæc posuerit, non definiam cum Evangelo, apud Macrob. I, 24. Interpretatio hæc numinum in diversos sensus, poetæ jam ætate admodum frequentabatur, partim e philosophorum disputationibus, ut vulgi religiones emendarent, partim ex teletarum doctrina arcana, partim ex comparatione religionum a patribus acceptarum, quæ in quaque fere urbe, tractu ac populo, diversos ritus, opiniones et mythos sacraverat. In nulla autem magis, ac maturius, quam in Bacchica religione, confusio illa numinum et attributorum regnavit: quod docent vel chori in Bacchis Euripidis, aut chorus in Sophoclis Antigone, 1128 sq. Πολυώνυμε Καδμείας.—Ceterum pro diversis culturæ generibus diversa numina invocare putandus est. Ad lib. I spectat Ceres; ad lib. II Bacchus, Fauni et Nymphæ cum Silvano, Minerva autem propter oleæ culturam; ad lib. III Neptunus, quippe cum de equorum cura agatur; tum Aristæus et Pan (Ge. III pr. etiam Pales cum Apolline Nomio); tandem ad lib. IV, idem Aristæus mellificii auctor. — 7. *Vestro si numine* Medic. a man. sec.—Quandoquidem vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debentur, *ferte pedem*, adeste vos mihi canenti. *Tellus* permutavit *glandem arista*; ut ei tribuatur, tanquam actio, ea res, cujus tantum caussa et instrumentum fuit: pro glandibus, vesci cœperunt homines frumentis. — 8. *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. — *pingui* ἁδρᾷ, granis tumenti, grandi. — 9. Vestro beneficio homines vini usum invenerunt. Nam *miscere vinum* sollenne pro bibere; sic κεράσαι pro ἐγχεῖν, πιεῖν. — *miscuit pocula terra*, h. vitibus editis effecit, ut misceri possent. *Pocula Acheloia* pro aqua; at quam splendide! *Acheloum*, Ætoliæ fluvium, pro quovis flu-

Et vos, agrestum præsentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellæ;
Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum, magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceæ
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci;
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycæi,

mine et aqua quacunque, tanquam priscis carminibus celebratissimum, more antiquorum Græcorum, dixit. Docta est de h. l. disputatio ap. Macrob. V, 18. — 10. *Præsentia numina*, et potentia et propitia. v. Ecl. I, 42. — 11. Pro *Faunique* memorabilis lectio *Satyrique* in Gothano pr. Nam frigere videtur *Fauni*, altero loco iteratum. Si codex paullo antiquior esset, dicerem veram ejus lectionem voci ex antecedente versu revocatæ cessisse. — *Ferte simul pedem*, adeste, Fauni, Nymphæque simul Dryades, tanquam deæ silvarum et saltuum, in quibus greges pascuntur.

12. Sequuntur Neptunus, Aristæus, Pan, Minerva cum Silvano: v. ad v. 6. *Munera vestra*, ex anteced. frumenta, vitem, armenta, greges, *cui prima frementem Fudit equum*, cujus jussu primum e terra equus editus est. Nota fabula, Atheniensibus domestica, de Neptuni cum Pallade certamine, cum dii arbitrium tulissent, ut, uter rem mortalibus utilissimam produxisset, ejus nomine nova urbs (Athenæ) appellaretur. cf. Bentl. ad Horat. Carm. I, 7, 7. Neptunus inde ἵππιος. *Fundere* proprie de partu felici ac facili; hinc omnino, procreare. *Percussa tridenti*, sollenni deorum more, quoties aliquid e terra provenire volunt. v. Callimach. in Del. 30; in Jov. 29 sq. — 14. *Cultor nemorum*, h. e. pascuorum, adeoque et gregum, curam habens, est Aristæus, Apollinis et Cyrenes filius, qui, Cycladibus magna siccitate et fame afflictis, cum Ceam arcessitus, Sirium placare monstrasset, quo facto etesiæ aerem temperare cœperant, Jovis Aristæi et Apollinis Nomii nomine cultus fuit. Pind. Pyth. IX, 104 sq. Apollon. II, 500 sqq. IV, 1132. cf. ibi Schol. et h. l. Serv., quem pleniorem habuit Julius Sabinus. inf. Ge. IV, 317 sqq. Diod. IV, 81, 82. Hic propter pascuorum et saltuum curam invocatur. *Nemora* dicta sunt pro saltibus, in quibus pascua sunt. — *Cultor pecorum* conj. Schrader. Cod. Monacens. *custos pecorum*. — Male scriptum passim *Cææ*. — Etiam v. 15, *dumeta* pro saltibus, loco arbustis consito. *Pinguia*, herbosa; *tondent*, pascunt herbas inter arbusta natas. Aut præsens pro præterito positum; aut, tanquam poeta deum adhuc in insula præsentem agere cernit. In sqq. aute

Pan, ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis, o Tegeæe, favens; oleæque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum;
Dique deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges;

oculos erant versus Theocriti Idyll. I, 123, 124. — 17. *Tua si tibi Mænala curæ*, quandoquidem Mænalus, Arcadiæ mons, pascuis egregius, tibi est longe gratissimus, tu mihi rem pecuariam tractanti propitius, precor, adsis. — Emendabat Schrader. Obss. I, 3, *tua seu tibi* etc. et recepit Brunck. [Male uterque.] — 18. *Tegeæus* Pan ab Tegea oppido Arcadiæ, in qua et montes Lycæus et Mænalus. *Si* in invocationibus et obtestationibus frequentissimum. v. h. l. Burm. — 19. *Uncique puer monstrator aratri*, Triptolemus Eleusinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22; ibique Spanhem. In gemmis æque atque in aliis monumentis occurrit modo puer, modo bigis draconum vectus. Quod nomen non apposuit, fecit ut poeta; non quasi litem de aratri inventione suam facere noluerit, ut Nic. Loensis Epiphyll. I, 11 contendebat. Ceterum observatu dignum, quod Triptolemus heros nunc inter deos invocatur.

20. Tali habitu *Silvanus* tenerum cupressi truncum ferens in marmore ap. Boissardum, P. VI, tab. 30 occurrit. Ramum cupressi ferens expressus est a Spencio Polymet. Pl. XXXV, 7. Fuit quoque fabula de Cyparisso puero amato, v. Serv. ad III Æn., 680. Silvanus pinifer apud Beger. Thes. Brandel. t. III, pag. 158, et in Marm. Oxon. P. I, n. LXXX visitur. Hinc *inculto* ille *termite gaudens* ap. Gratium Cyneg. 20. Eo refertur Silvanus *Dendrophorus* ap. Gruter. p. LXIV, 7. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 294. *Cupressum a radice* h. truncum cupressi. — 21. Dii agrorum, silvarum et tempestatum, præsides. Nam hi sunt *studium quibus arva tueri*, *quique* — *quique*. — Videtur sane deos Romanorum agrestes, miris nominibus ab omni re rustica petitis, declarare voluisse. — 22. Vulg. *Non nullo*: recte Heins. *non ullo*, e Medic. et quinque aliis vetustioribus. Alibi *nullo de semine*. — *Messes* vel *fruges* Cod. Kerleri. — *Fruges* latius pro plantis dixisse videtur. *Non ullo semine*, nulla satione, sua sponte, provenientes. opp. v. sq. *sata*; sic et Ge. II, 10, 11, 14 *Namque aliæ*, arbores, *nullis hominum cogentibus*, *ipsæ Sponte sua veniunt* — h. e. non satæ; etsi non affirmatur sic, eas omnino nullo ex semine nasci; — *Pars autem posito surgunt de semine*. Ovid. Met. I, 108, de aurea ætate: *Ver erat æternum, placidique*

Quique satis largum cœlo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est, urbisne invisere, Cæsar,
Terrarumque velis curam, et te maxumus orbis

tepentibus auris Mulcebant Zephiri natos sine semine flores. — 23. *Dimittitis* alii ap. Burm.

24. Omnibus diis invocatis, adeo et tu, o Cæsar, adsis propitius, tanquam mox deus futurus, quanquam incertum est cujus ordinis ac generis; quicunque tamen deus futurus es, v. 40, adsis. — 25. *Consilia* quidam apud Pierium. — *Urbes* Medic. cum nonnullis aliis, ut vitetur ambiguitas, ne *urbis* pro secundo casu habeatur : sed *urbisne* auctoritate vet. grammaticorum confirmatur apud Gell. XIII, 20.— *Urbisne invisere, Cæsar, Terrarumque velis curam ; et* — multis modis hæc inter se et cum ceteris jungi possunt. Omnibus tamen tentatis, nulla est ratio tutior, quam ut *invisere urbes* proprie dictum accipiamus, tumque in altero membro substituamus ex voc. *invisere* generalem notionem habere, suscipere, *terrarum curam.* De tali verbi ejusdem junctura duplici v. Burm. ac Beutl. ad Horat. Carm. I, 1, 7. Proprie *dii invisere* dicuntur terras et urbes, quas aut præcipue amant et colunt, aut in quibus instituta sibi sollemnia sacra frequentant. De his ἐπιδημίαις et ἐπιφανείαις deorum agit Spanhem. ad Callim. in Apoll. v. 13. Hoc loco tamen *invisere* esse videtur inspicere, ἐφορᾶν ; nam subjicitur *cura*, curatio, administratio ; adeoque est regere, moderari. Scilicet poeta pergere volebat, *urbesne invisere et terras curare.* Hoc invertendo mutavit, *velisne curam terrarum.* Est autem *velle*, etiam, præferre fere, ut Homero βούλεσθαι· βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, pro βούλομαι μᾶλλον, præfero. Bene autem Cæsar inter deos urbium et terrarum tutelares referri potuit : uti dii sunt πολιοῦχοι. Notanda vero copia orationis, qua, splendore cum summo, idem toties effert : *velisne deus esse.* Ceterum cf. Lucan. I, 45 sqq. et Stat. Theb. I, 24 sqq. — 26. *Maxumus orbis*, seu cœlum, seu, quod verius nunc esse arbitror, orbis terrarum. *Maximus* pro magnus, vid. Burm. ad v. 187. *Adcipiat*, habeat *auctorem*, moderatorem proventus agrorum et tempestatum, adeoque tutelam agricolationis ; *auctor* et *potens* ad eandem notionem spectant; nam, qui largitur, is habet in potestate. Manilius I, 393 ex h. l. *Cæsar nunc terris, post cœlo maximus auctor*, regnator. Jam debebat sequi, *te cinctum materna tempora myrto ;* nunc idem *orbis cingens tempora myrto* dictus, scilicet corona myrtea, orto a Venere Augusto, novo deo, imposita. Magnificum phantasma ! Fac te videre orbem ter

Auctorem frugum tempestatumque potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto;
An deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;

rarum Augusto stanti coronam myrteam imponentem; aut Augustum in medio inter Cybelem et Neptunum stantem, et ab utroque corona myrtea coronatum! — 27. *Tempestatum,* non de procellis accipiendum, sed de cœli aerisque mutationibus et anni temporibus, quia cum frugibus illa jungi mos est. *Tempestates* pro temporibus sive statis, sive quibuscunque aliis vel Lucretii exemplo bene dicuntur, ubi ad anni cœlique temperiem, aerisque mutationem, quæ cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur. — *Frugum cœli terræque potentem* Goth. sec. a man. pr. — 28. *Materna myrto,* Veneri sacra, ad quam et Anchisen Julios genus suum retulisse notum est. At, quorsum myrti hujus mentionem hic injectam dicemus? ut scilicet Augusto e divino sanguine orto locus inter deos tributus tanto minus admirationis habeat.

29. *Et tua* duo: *an tua* Goth. sec. — An tu inter deos marinos recipieris, et quidem princeps. *Venias,* futurus sis. Iterum tenui verbo substituit ornatius. *Thulen* ad nostras insulas Shetlandicas a septentrione Britanniæ objectas referendas esse nunc satis constat. *Servire* ea dicitur deo marino, quatenus ejus potentia et majestas per omnia maria obtinet; declarantur maria per insulas, nuncque per ultimas terrarum. Scilicet *servire* dicuntur portæ ii, quibus imperatur. Est adeo idem ac, et an omnis maris imperium habiturus sis. *Sola:* potentius voc. quam præcipuum numen. — 30. *Thylæ* Medic. *Thyle, Tyle, Thile* alii. Mox vitiose quidam *Thetis,* sollenni errore, quo Θέτις et Τηθύς permutantur. — 31. *Teque sibi generum Tethys emat,* pro vulgari: et una ex Oceanitidibus tibi nubat. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus jungi fas erat; sic Hercules Hebæ. Itaque Augusto, maris deo, una Nympharum, filiarum Oceani et Tethydos, dabitur; sed pretio proposito, et dote numerata. Sic Perseo Andromedam paciscuntur. *Promittuntque super regnum dotale parentes:* Ovid. Met. IV, 704. Promiscue autem, ap. Homerum quoque, munera, ἕδνα, heroum ævo, et parentum nuptarumque sunt et sponsorum. Alia est Romanorum coemtio et in manum conventio: de qua v. Cannegieter. Obss. I, c. IV, 1, 4. Ea vero locum non habet in poeta, qui de diis agit, adeoque mythici vel heroici temporis ritus servare tenetur. Splendide

Anne novum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis

adjectum est : *omnibus undis !*

32 — 35. *Messibus* ed. Ven. Novum phantasma, quod nescio an apud antiquiores poetas occurrat; ut aliquis, qui pro deo vel heroe habendus erat, in sidus mutetur. Videmus profecisse jam Maronem ex philosophis Alexandrinis, qui animalibus sedem in astris assignabant. Ductum esse ex iis opinionum commentis suspicari licet aliud ea ætate frequentatum, Julii Cæsaris animam esse stellam crinitam, quæ ludis funebribus in ejus honorem editis fulsit : Sueton. Jul. 88. Nisi hæc ita colligas, mirum et insolens videri potest; Cæsarem rogari, an velit sidus fieri, seu inter sidera referri; pro vulgari, in cœlum, inter deos, recipi. An *novum sidus*, et quidem in Zodiaco, cœlo accessurus sis. Annorum, mensium ac dierum, mensuram siderum decursus facit; itaque *menses* memorat : *tardos* dixit poetico more, tantum ut epitheto ornaret; nam anni, dies, menses, modo longi, modo breves, tardi, celeres, pro consilio poetæ appellari possunt ac solent. Alii aliis modis exponunt; inter hæc, ut de *æstivis mensibus* accipiatur : subtiliore quoque ratione mathematica arcessita. Enimvero versamur in poeta, cui *æstivi dies* possunt esse *longiores*, *tardiores* vix *menses.* Nec nisi pro ornante epitheto accipio ap. Manil. II, 202 *cum sol adversa per astra Æstivum tardis attollat mensibus annum.* Subtilius, quam pro poetica simplicitate, ex physicis rationibus Halleium explicantem sequitur Martinus, dum alii de diebus æstivis intelligunt. [Rectius, ut videtur, noster Ruæus. « *Tardos*, inquit, vocat *menses* æstivos, quia dies mensium illorum longiores sunt, et mora solis in horizonte diuturnior. Unde menses ipsi, quanquam reipsa non pigriores ceteris, tamen hominibus, qui die præsertim inter se agunt, *longiores* dici possunt. » Sic contra hiberni soles dicuntur *properare*, et noctes *tardæ esse.* Georg. II, 481.] — 33. *Qua locus*, h. inter signa, Virginem et Scorpium, qua nunc Libra est; quæ antiquitus ab omnibus astrologis inter signa non habebatur, locum vero ejus Chelæ, seu Scorpionis brachia occupabant : quo respexit Ovid. Met. II, 195 — 197; *Est locus in geminos ubi brachia concavat arcus Scorpios, et cauda flexisque utrimque lacertis Porrigit in spatium signorum membra duorum.* Vacans spatium deinde Libra occupavit; ita ut ab Scorpio teneretur; ut etiam expressum in Marmore Farnesio conspicitur. Libræ itaque locum assignat Augusto, respectu justitiæ et æquitatis, cujus symbolum libra habita est. Simili lusu ex astrologicis rationibus sub Libra natis judicis et legislatoris auctoritas promittitur. V. Manil. IV, 548 seq., quem adeo Scaliger ad Augustum respicere putabat. Et in

Panditur : ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpios, et cœli justa plus parte reliquit :
Quidquid eris, nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido,
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem :

his acquiêscendum erat. Verum multa subtiliter de h. l. quæri cœpere in disputatione de die Augusti natali : ut etiam poeta credatur ad illum respexisse, in signo Libræ numini futuro assignando. Vulgo quidem signum ejus natale habitum est Capricornus. Vide vel Suet. Aug. 94; idem in numis Augusti obvium : v. Eckhel Doctr. num. vol. VI p. 109, et egit de eo copiose Schlegel. ad Morelli Impp. t. I, p. 194. dies natalis traditur IX Kal. octobris, sole ex vulgari ratione Libram ingresso, ex vera autem adhuc in Virgine versante, non vero in Capricorno. Scilicet eadem nocte Luna in Capricorno erat gradu XVI vel XVII (Vid. Alphons. des Vignoles in *Hist. crit. de la Rép. des Lettres*, t. XI, XII, qui in eandem sententiam lectionem Manilii II, 497 trahit : *contra Capricornus in ipsum Convertit visus; quid enim mirabitur ille Majus, in Augusti felix cum fulserit ortum!* cum recepta sit lectio : *in ipsum* scil. se. Alii alia commenti sunt. Vid. Scaliger et Fayus ad Manil. l. l. *Lettre de Mairan*, in *Lettres et Opuscules*, p. 275. sqq.). Enimvero sufficit ad poetæ mentem, quod ab initio posuimus. Chelæ autem *sequentes*, vel quia Scorpius Virgini a tergo est, vel poetico epitheto, ut hederæ flexiles dicuntur sequaces. *Ardens* Scorpius tanquam sidus; hoc simplicissimum. *Justa plus parte* eleganter; ad signum majoris reverentiæ plus, quam justum ac necesse erat, de loco decessit. Alio modo locum hunc tractavit de Vespasiano Val. Fl. I, 16 sq. *cum jam genitor lucebis ab omni Parte poli* sqq.

34. *Panditur ipse* jungit Servius. *Tibi nam* Ven. — 35. *Scorpius* vulgo, et forsan melius : at *Scorpios* Heins. e Medic. — *Relinquit* mss. omnes, uno tantum excepto. — 36. *Quidquid erit* Goth. pr. — *Jam te* Pierii Longob. — *Nec sperant* Rom. *ne sperant* Medic. *Non te spectent nec* ed. Ven. *Spernent* unus Mead. et ed. Norimb. — Exquisita orationis conversione exprimit ultimum illud : an inferis diis adscribi velit, id quod aversatur poeta. *Tartara* omnino pro locis inferis dixit, non proprie; substituit paullo post campos Elysios, in inferorum parte sitos. — 37. *Tam sæva* Zulich. — *dura* Goth. sec. — 38. Etsi a Græcis poetis multa præclara de locis inferis, nominat nunc *campos Elysios*, narrata sunt; *mirari* est celebrare, multis verbis ornare. — 39. *Nec*

Da facilem cursum, atque audacibus adnue cœptis,
Ignarosque viæ mecum miseratus agrestis,
Ingredere, et votis jam nunc adsuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco adtritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolæ, bis quæ solem, bis frigora sensit;

— *curet* nolit, noluerit. v. Burm. Videri potest fabulam de Proserpina respicere, quæ nunc ignoratur. Nam in vulgari narratione Proserpina invita a Plutone retinetur; et comesta mali Punici grana huc vix referri possunt. Nisi sic potius poeta dictum esse voluit; nec Proserpina nunc, etiamsi a matre revocetur, redire inde velit: adeo amat nunc loca infera. — 41. *Mecum miseratus* junge interpretando: seu, *mecum ingredere*, incipe, h. l. dum mihi ades, faves. Ita *ingredi* v. c. II, 174, *tibi res antiquæ laudis et artis Ingredior.* Adde Æn. IV, 107; VIII, 513; XI, 704. — 42. *Jam nunc adsuesce*, utpote deus futurus.

43 — 47. Cum primo vere aratio instituenda est: ad ductum Hesiodi E. 458 sqq., cum nix liquescit, et terra, a frigore constricta, tepidæ auræ afflatu resolvitur. *Putris — gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera, cum antea esset gelu adstricta. v. ad II, 204. — 45 sq. Quam ornate pro: jam tum arationis initium faciendum est! Lucret. V, 209 *vis humana — valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris.* — 46. *Vomis* Medic. a man. sec. tert. Mentel. Reg. a man. sec. — 47. *Voti* Rom. *avaris* Zulich.

47 — 49. At aratio iterato facienda est, ut proventus agri votis respondeat. *Illa seges — bis quæ solem, bis frigora sensit. Seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. jam inde a Probo, ut componant hæc cum aratione tertia, qua vulgo constat seri solitum fuisse, ita ut vere ineunte ager proscinderetur, æstate iteraretur, auctumno tertiaretur, atque ita sementis fieret. conf. inf. 219 sqq. et vide v. c. Colum. II, 4 et II, 8. add. Arat. Diosem. 321 sq. At enim ii agricolæ, qui in terra rite subigenda summam culturæ ponebant, quater arabant, semel quidem, jam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox æstate, tandem auctumno, cum sationis tempus instaret. Græcis id sollenne fuisse videtur, ut colligas ex Theophr. Causs. Plant. III, c. 25: καὶ ὅταν μετὰ τοὺς πρώτους ἀρότους νεάσωσι etc. Hoc vero faciebant, *ut solem et frigus ager*

Illius immensæ ruperunt horrea messes.
At prius ignotum ferro quam scindimus æquor,
Ventos et varium cœli prædiscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum;

sentiret, ὅπως χειμασθῇ καὶ θερισθῇ, ut idem Theophr. paullo ante. *Bis* vero, quia bis in hibernum, bis in æstivum (vere et æstate) tempus, aratio talis incidit. Vid. Salmas. Exerc. Plin. pag. 510. Etiam apud Theocr. Id. XXV, 25, ubi de Augiæ opibus: τριπόλοις σπόρον ἐν νειοῖσιν ἔσθ' ὅτε βάλλοντες καὶ τετραπόλοισιν ὁμοίως. Vulgarior tamen tertiationis usus (cf. Arat. Dios. 321 sqq. de lentisco: latine vertit Cic. de Div. I, 9), isque jam Hesiodi ætate, si compares Ἔργ. 384, 448 sq. 462; et νειὸν τρίπολον ipse Homerus memorat Iliad. σ, 541, 542, et Odyss. ε. 127. Plinii locus XVIII, 20 s. 49. n. 3 unica hujus versus interpretatio: *quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit, optimam esse segetem, quæ bis solem, bis frigora sensisset*; cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione. v. Varr. I, 29. cf. 32, 33, 34. Colum. II, 4, 4. Quanquam idem Plinius innuere videtur, jam tum diversas de hoc loco sententias viguisse. *Quarto sulco* vero pro quarta aratione dictum tum per se patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20, s. 49 n. 3. *Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est: in Tuscis vero nono.* conf. Harduin. Mox tamen v. 64 sqq. poeta in communi more aquiescere videtur, cum pingue solum vere, tenue auctumno arare jubet, ut scilicet sub hyemem conseratur. Nec vero prorsus ignota fuit satio frumenti verna; *trimestrem* appellabant: *cum cogit necessitas*, addit Columella II, 9, 7. — 49. *Illius* seu segetis, seu agricolæ. Prius melius: *illa seges — illius. Ruperunt horrea*, replent: præclare ad magnam copiam significandam. conf. ad Æn. XII, 527. Tibull. II, 5, 84: *Distendet spicis horrea plena Ceres*, ubi vid. not. Colum. X, 307, *Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha.*

50. Ante arationem et omne opus rusticum natura cœli solique consideranda est. *Ignotum æquor*, agrum, cujus natura nobis ignota sit. — 51. *Proprium — morem* sex vet. codd. apud Columellam, 1, 4. — *Prædicere* tres ap. Burm. — *Cœli — morem*, aeris naturam, temperiem; *varium*, pro diversa regionum natura ac situ diversum. Columella lib. I, præf. 23 *Cœli et anni præsentis mores intuentur: neque enim eumdem, velut ex præscripto, habitum gerunt*, etc. Totus ille locus s. 22 sqq. pro commentario poetæ est. — 52. *Cultus habitusque*, omisso *que*, multi Pier. et Heins. Frustra: ad utrumque enim *cultus* scil. et *habitus patrios* referas,

Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ :
Arborei fetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?

res ipsa postulat.] *Habitus locorum*, h. naturam, genium agri, ex præcepto omnium qui de re rustica tradidere. Vide vel Xenoph. Œcon. XVI, 2 et seq., quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. *Patrios cultus*, colendi rationem usu majorum probatam. Dickson *Husbandry of the ancients* t. I, p. 217; qui, quod facere necesse non est, repetendum esse arbitratus epitheton *patrios cultus* et *patrios habitus locorum*, laborat in notione alterius rei, quinam esse possint *habitus patrii:* cur enim illi majorum ætate diversi a præsenti agri natura? Dicas esse naturam, qualem majores usu cognoverant. Enimvero *habitus locorum* per se sunt sumendi : et eorum *cultus* est *patrius.* — 53. Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturæ — valet oraculum illud; quid quæque regio patiatur.* Jam in iis, quæ sequuntur, agnosce poeticam rationem, propositionem generalem per singula exempla declarandi et ornandi. — 54 sqq. Convenit locus cum Ætna 258 sqq. — 55. Per *gramina* declarari puta pascua. *Injussa*, sponte, Colum. X, 16 natura soli, *quæ* — injussi *consternitur ubere mali.* — Pro *injussa* male quidam ap. Pier. et Heins. *invisa, injusta.* — 56. *Nonne vides :* est inter formulas enumerationum : pro, præterea, porro : et habet ἐνάργειαν. Οὐχ ὁρᾷς Arat. Dios. pr. *Crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiæ mons, vino generoso nobilis, v. II, 98 : eum nucem, et castaneam, vitem, malum et mala Punica ferre asserit Theophr. H. P. IV, 6; at eundem a croco commendatum nunc videmus. Succinit Virgilio Columella III, 8, 4, qui tamen Maronem sequi potuit; Solini et Marciani auctoritas, a Cerda memorata, est nulla. Contra in Cilicia crocus frequens proveniebat, inprimis ad Corycium promontorium. Servius Tmolum Ciliciæ montem esse dixerat, unde Burmannus Tmolum pro Cilicia dictum censebat, quia veteres in Ciliciæ nomine errarunt, cum viderent Cilicas apud Homerum memorari in Mysia; potuisse adeo eos etiam credere, Lydiam Cilicum fuisse, et Cilices usque ad Lydiam fines protendisse; ita ut Tmolus pro Ciliciæ monte diceretur. Vide Burm. ad h. l. et ad Ovid. Met. XII, 109. Atqui hæc quam longe petita sint vides ; nec bene ea olim sequutus eram. Potuit et Tmolus crocum ferre, cum aliis terris apud Plinium XXI, 6, 17 memoratis; et Virgilius Græcum aliquem poetam exprimere. — 57. *Nutrit ebur*

At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea; Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges æternaque fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,

tres ap. Heins. *Mittat* Medic. — *Molles — Sabei* : perpetuum epitheton populorum Asiaticorum, effeminatorum cœli indulgentia et soli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, ubi v. Brouckh. ἁβροβίων Ἀράβων γένος Dionys. Perieg. 968. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollenne de mercibus, ex eo loco petitis, ubi præcipuus earum mercatus est : est adeo idem ac provenire. — 58. *Chalybes nudi*, utpote in ferro cudendo occupati, ut recte Serv. ad h. l. *propter ferri cudendi studium* (ita enim leg. pro *cædendi*); Æn. VIII, 425 *nudus membra Pyracmon*. Porro *Castoreum*, h. castoris s. fibri testes. *Virosa castorea*, tetri odoris, graveolentia; quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. Ex nostro petiit Nemes. Cyneg. 223. *Castoreum Ponticum* præstantissimum sui generis habebatur. Vid. Strab. III, p. 163 (248). — 59. *Epirus*, *Epeiros* alii. Ἤπειρος. « Sane, inquit Servius, *Epiros* Græce profertur ; unde etiam E habet accentum; nam si latinum esset, *Epirus*, *Epiri*, *pi* haberet accentum, quia longa est. » *Eliadum palmas Epirus equarum*, Epirus mittit, alit equos præstantissimos. Præstantia declaratur ab eo, quod antecellunt alios equos in certamine cursus. Posuit poeta certum certamen, Olympicum. *Palma*, ut *victoria*, pro victore dicitur. Sic Æn. V, 339 *tertia palma*, ubi confer. not. Sunt adeo equæ victrices inter equas Olympicis ludis decurrentes. *Epirus* εὔιππος, εὔπωλος et generosis equis nobilis Ge. III, 121 *Et patriam Epirum referat*. Statius Achill. I, 420 *frenat celeres Epiros alumnos*. Etiam boves Epiri passim memorantur, v. Plin. VIII, 45, s. 70. Unde apud Pind. Nem. 4, 84 βουβόται πρῶνες Epiri. Scilicet omnino bonis pascuis illa abundavit. *Equas* noto more, quo sexus feminei animantia præstantiora habentur. *Eleus campus* inf. III, 202. *Eleo carcere missus equus* Tibull. I, 4, 32; alios vid. ad Gratium v. 504. Ad equos palmatos, palmæ signo et nomine notatos, nimis subtiliter retulit locum Wernsdorf. ad Nemesian. p. 265.

60 *Continuo*. Vocant hunc viri docti usum vocis græcæ αὐτίκα, quod in commemorationis exordio ponitur, et per *exempli gratia* reddi potest. Copiose de eo actum ab Ernestio ad Xenoph. Mem. IV, 7, 2. Callim. I, 76. Ruhnk. ad Timæum p. 41. Kœn ad Gregor. p. 194. Scilicet res ita illustranda est, ut quasi dictum videatur : *ut vatum hoc*

Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terræ
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque jacentis
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas.
At, si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco :
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novalis,

exemplo utar, ut statim hoc commemorem. Atqui hæc omnia aliena ab h. l. Etenim concluduntur superiora; et est, quod sententiæ docent : statim a rerum initio. Nec minus aliena est illa observatiuncula ab aliis locis, ut Ge. I, 169, 356; III, 75; IV, 254. Ubique videbis esse, principio. In aliis locis est, extemplo, confestim; συνεχῶς. *Has leges*, ut cuique terræ suum ingenium, sua ratio colendi, sit, eas natura imposuit statim tum, cum primum etc. *fœdera* h. l. conditiones, leges, ut Æn. I. 66 et al.

63. *Ergo age, t.* refer ad vs. 43. *Vere novo.* Primo vere esse arandum ait. vid. Plin. XVIII, 26 s. 65, 2; Colum. II, 4. *Terræ* solum, γῆς πέδον. — 65. *Invortant* scriptura e Medic.. Verum si hic, cur non ubique? et si ex solo aurium judicio, quis hoc sibi arroget, in lingua, cujus sonos ac numeros nos nobis fingimus, haud callemus! — [Librariorum *fraudi* tribuit Brunckius, quod vetus hæc forma non sæpius ap. Virgilium occurrat.] — 66. *Maturis solibus*, calore æstatis. *Sol maturus* adultæ æstatis, quo maturescunt fruges. *Coquat* adeoque rarefaciat, ut salibus ex ære imbibendis solum idoneum sit. Ge. II. 259 *terram multo ante memento Excoquere.* ubi v. not. — *Maturis frugibus* Pier. e Rom.

67. *Si non fuerit tellus fecunda*, h. si tenuis, si gracilis : interpretatur locum Columel. II, 4 extr. de ipsa re agit Dickson. t. I, p. 480; et de vss. 63 sq. idem p. 469 sq. *Sub ipsum Arcturum;* Colum. XI, 2, 63 *Non. Septemb. Arcturus exoritur;* de matutino exortu agi puta : v. Plin. II, 47; XVIII, 31 s. 74. Cf. Mart. ad h. l., et Pfaff. de Ort. et Occas. sid. p. 51. *Suspendere,* leviter proscindere, vomere non alte descendente, suspenso, levato, aratro. — 68. *Splendescere sulco* Goth. sec. male repetitum e vers. 46, *splendescere vomer.* — 69. *Illic*, in pingui solo. Nam *Humida majores herbas alit :* Georg. II, 251.

71 — 159. Recreatur ager et vires sumit variis modis et hominum studiis et primo ipsa cessatione cultus. *Idem tu alternis* vicibus *patiere cessa-*

Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.

re tonsas novalis. Novale arvum, *novalis* ager, proprie est, qui silvis excisis primum colitur; nunc terras *novales* dixit Maro de agro qui alternis annis vacat et novatur: id quod perpetuum erat veteri Italiæ, quæ triticum serebat. Hinc nec stercorationis magnus usus; nam ipsa cessatio satis recreat agrum in his locis. Novalem eodem modo dixit Plin. XVIII, 49, 2 *Novale est, quod alternis annis seritur;* et ita accipitur in Varr. I, 29, 1 *Novalis, ubi fuit satum ante, quam secunda aratione renovetur. Tonsæ,* eæ terræ, h. demessæ. *Situs* pro otio, cessatione; unde epithet. *segnem: durescere* pro requiescere; dum non movetur tellus, indurescit. Totum præceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII, 1, s. 50. cf. Colum. II, 10, 7; II, 14; Varro I, 44, 3. De ipsa re disputat Dickson t. I. p. 240 sqq. interpretatione tamen poetæ haud satis idonea, et p. 458; t. II, p. 153. — 72. *Torpescere* conj. Jo. Schrader.

73. *Aut ubi, aut tibi, at tibi* alii ex more. — *Mutato semine* Roman. laudante Pier. — *Mutato sidere;* anno altero. *Sidus* pro sole, ut sæpe; *cum decimum premeretur sidere signum* Ovid. Met. IX, 286. *Sol* pro anno et pro anni tempore. Æn. IV, 309 *hiberno sidere*, sole. Igitur altero quoque anno legumina in agro serenda esse ait, et tertio iterum far. v. Colum. II, 10, 1 et 11. — 74. *Lectum* Rom. Pierii. *Fœtum* legebat Reisk. — 75. *Tenuis viciæ*, quia tenui semine, si cum faba compares: nam tenuem culmum cum ceteris communem haberet. *Tristis lupini*, amari ut sæpe; contristatur enim degustantis vultus, ut ap. Macrob. VI, 5; est genus leguminis, pauperum et Cynicorum victus, θέρμος: non confundendum cum lupulo. Lupini seges agro stercorando admodum utilis habita; inprimis succedente confestim aratro: cf. Plin. XVII, 9, s. 7; XVIII, 14, s. 36; inpr. Colum. II, 14, 1 sqq. et II, 15, 5. Alios v. in not. ad Geopon. II, 39, 6. — 75. *Tenues* duo Burm. it. Servius, et edd. nonnullæ. — *Lupinis* Medic. — 74, 75, 76. Ornate: unde prius messueris vicias et lupinos. *Legumen siliqua quassante;* quod habet siliquam quassantem se: seu vento seu alio impetu agitatum, inprimis cum exaruit: unde mox *silva sonans*, de agro siliquis consito. Sic *quassa cinnama* apud Ovidium Met. XV, 399 recte se habent, nec alia illa sunt, quam arida. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. l. et XVII, 9, 7. — 76. *Fragiles calamos*, quia aridi, ut Ecl. VIII, 82 et propter hoc,

Urit enim lini campum seges, urit avenæ;
Urunt Lethæo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve
Effetos cinerem inmundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.

si moventur, sonantes. Lucret. VI, 111 hinc *fragiles sonitus* junxit. *Silvam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, silva grata similitudine dicitur. Sic herbarum malarum silva inf. vs. 152, et IV, 273 de centaurio: *uno de cespite silva* culmorum. *Sonantem*, quia calami aridi sunt, ut diximus. *Silvas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro segete.— 77. Poetica suavitate pro: lino enim vel avena vel papavere seri nolim agrum interquiescentem; nam ea urunt h. exsiccant agrum. Repetit ex nostro Plin. XVII, 9, s. 7. Colum. II, 14, 3. cf. II, 10, 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido seri solet; et Gratius Cyneg. 334 *Optima Cinyphiæ paludes lina dabunt.* cf. sqq. — 78. *Perfusa somno papavera*, quæ habent vim soporificam; quæ natura nigri præcipue papaveris est. cf. h. l. Martin.

79 — 83. Quæritur de junctura sententiarum: sintne ad superiora unde a vs. 73 referenda, an proxime ad solos vs. 77, 78. Si ad proxima refers, sensus est: possunt tamen, ait, etiam illa, nimirum lina, et avenæ et papavera, alternis annis recte seri, modo satis stercoratione ager reficiatur. Et hic est sensus, quem naturalis verborum junctura suppeditat, et Columellæ locus II, 14, (13) 3 firmat. Sin prius: dicendum, sensum esse: attamen satis est, terram alternis vicibus cessare, dummodo ager bene stercoretur; etiamsi enim ager plane non cesset, aliis autem interea frugibus ferendis exerceatur, ut leguminibus v. 74 sqq., modo tamen stercorationi largiter indulgeas, ager vel sic requiescere aliquo modo videri potest; fimo enim novas vires, novos sales, recipit, atque interea etiam utilitatem aliquam, ea enim est *gratia*, ex agro percepisti. Inseruit versus 77, 78 suis verbis Columella II, 14, 3. Tum pergit: *Sed omni solo, quod prædictorum leguminum* (in his etiam linum memoraverat) *segetibus fatiscit, una præsens medicina est, ut stercore adjuves, et absumtas vires hoc velut pabulo refoveas.* — 79. *Facilis labor*, s. ipsius agri, ut ei tribuatur labor, quemadmodum fatigari, defetiscere, recreari ille dicitur, s. agricolæ in agro colendo, si alternis ille cessat; hoc facilius, illud doctius, ut inf. 150 *Mox et frumentis labor additus.* — 81. *Effossos* Zulich. *Effectos* Vratisl.

Sæpe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terræ
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu pluris calor ille vias et cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, et venas adstringit hiantis,
Ne tenues pluviæ, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

et Goth. pr. etiam Roman. aberratione librariorum.

84. Aliud præceptum de stipulæ incensæ ad agrum beneficio. *Steriles agros*, stipulas agri, ut v. sq. explicatur. Provocat ad h. l. Plin. XVIII, 72 extr. (30): *Sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Virgilii præconio. Summa autem ejus ratio, ut herbarum semen exurant.* De ipso præcepto disputant scriptores; v. c. Dickson. c. 12. p. 324 sq. — 86. *Sive — sive.* Pro varia soli, vel macri vel uliginosi vel densi vel rari, natura, varias caussas subjicit. *Pabula* sunt succi, qui nutriunt semina ac plantas; puta ex cinere crematarum stipularum et lixivio. — 88. *Exundat* Parrhas. a man. pr. — *Inutilis humor*, noxia uligo. — 89. *Cæca spiramenta* meatus occultos et latentes, nos *poros* dicimus: mox *venas*. Lucretius sic fere *spiracula* dixit VI, 492. Specus *sævi spiracula Ditis*, Æn. VII, 568. *Unda latentia* apud Gratium Cyneg. 433. — 91. *Constringit* Ven. et Parrhas. *restringit* Moreti pr. — *Calor adstringit* sc. condensando molle et lutosum solum. — 92. *Rapidive* pro *que*, quod edd. occuparat, e melioribus Heins. retraxit. — 93. *Adurere* convenit proprie frigori tantum et æstui solis. Sed, sollenni figura, generalior inde notio τοῦ *nocere* elicienda, et ad illud, *ne tenues pluviæ*, referenda est. *Penetrale frigus*, jam Lucretius dixerat I, 495. *Tenues* ex natura pluviæ petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, ut sæpe epitheta ponuntur, utque *rapidus* sol, frigus *penetrabile* hoc ipso loco. Ipsa tenuitate humoris pluvia se in humum insinuat. Alioqui *pluviæ tenues* in vitio esse possunt, nimio solis æstu eas coquente: rubiginem vocant. Enimvero in h. l. illud cedere nequit: nam vitium illud culmos lædit, qui ex humore a sole excandefacti corrumpuntur; nec solo durato averti potest rubigo, nec in solum illa penetrat. Vir doctus dictas *pluvias tenues* putabat, quia tenuem reddunt terram, adeoque fecunditatis caussam afferunt, dilutis salibus seu partibus resinosis et igneis. Sed

Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertis,
Vimineasque trahit crates, juvat arva; neque illum
Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.

hoc, comparatione ceterorum, quæ nihil reconditi habent, nimis docte factum videtur.

94 — 99. Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a sole excoquendam esse, omnes monent de RR. auctores. vid. Xenoph. Œcon. c. XVI, 11 — 14. *Glebas inertes* dicit poeta, quæ, nisi comminuantur, nil generant. Agit autem sqq. verss. de *occatione* et *pulveratione*. cf. Pliu. XVIII, 49, 3 (20); etiam iu vinea, Colum. XI, 2, 60. Varro I, 29. — 95. *Trahit crates.* Colum. II, 18 4 *Tum glebas sarculis resolvemus, et inducta crate coæquabimus,* etc. Ex *vimine* autem factæ satis validæ sunt crates iu solo raro ac pulverulento : alioqui sunt dentibus ferreis. — 96. *Spectet* Parrhas. et sq. v. *suscitet* Moret. pr. *qui suscitat* Gud. — Ex Callimacho suavissima imago expressa : Οὓς δὲ κεν εὐμειδής τε καὶ ἵλαος αὐγάσσηαι, Κείνοις εὖ μὲν ἄρουρα φέρει στάχυν etc. H. in Dian. 129; et *flava* Ceres, ut ξανθὴ Δημήτηρ jam in Homero. *Neque* — *nequicquam*, h. non sine fructu, ut Æn. VI, 117 *nec te nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis : spectat,* propitia est, respicit, ut Gratius, qui hunc locum ante oculos habuit. Cyneg. 426 *nec non tamen illum — Respicit et facilis Pæan adjuvit in artes.* — 97. Etiam ille multum juvat arva, qui etc. conf. præcepta ap. Colum. II, 2, 25; Plin. XVIII, 49, 18, s. 49, 2, et disputata a *Dickson* t. I, p. 434 — 491 sq. t. II, p. 54 sq. Frequentibus autem his sulcis perficitur tandem hoc, quod demum *recte subactum esse* aiunt, *ut non intelligatur, utro vomer ierit,* vid. Pliu. ibid. 49, 2 extr. conf. Colum. II, 4, 1. *Terga resoluta* agro tribuit id. X, 7. Idem imitatus est hunc locum libro X, vss. 91 — 93.— 98. *Prorumpit* multi scripti et excusi apud Pier. et Heins. sic et Aldd. pr. et sec. *perrupit* Voss. *perrumpat* Cantab.—*Arator* Goth. pr. — 99. *Armis* Bodlei. — *Exercetque f.* tractat, versat. Colum. IV, 14, 2, de fossione vineæ : *nam utique frequenter solum exercendum est.* Inf. II, 356 *aut presso exercere solum sub vomere.* Post hæc illud, *atque imperat arvis*, quamquam eleganter dictum, paullo otiosius positum videri potest. Sed habet τὸ *imperare* vim coercitionis, acerbitatis et iniquitatis : cogit quasi ille agrum, ut sit fecundus. Sic *imperat vitibus* ap. Colum. III, 3, 6, Sen. de Tran-

Humida solstitia, atque hiemes orate serenas,
Agricolæ; hiberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager; nullo tantum se Mysia cultu
Jactat, et ipsa suas mirantur Gargara messes.

quill. an. c. 14. *Danda est remissio animis — Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fecunditas.* Inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia.*

100. *Optate* Moret. Arundel. Cerda. Recepit quoque Wakef.— 102. *Nullo se tantum* Wakef. ex antiq. ed. — *Mœsia* in multis et antiquioribus. At *Mysia* Rom. cum alio Pierii. Med. Gud. et Moreti fragm. — 103. De tempestate monet, quæ sementem jactam excipit; pro natura tamen soli Italici. *Humida solstitia*, æstates, ut Ecl. VII, 47. *Solstitium* proprie de æstivo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur: vide quos ad h. l. laudat Cerda, inprimis Plin. II, 19 s. 17; adde XVIII, 25 s. 58 conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, ut pluviarum irrigatione fervidi caloris vis temperetur. Exagitat hunc nostri versum loco nobili Plin. XVII, 2, ubi tandem subjicit: *Hiberno quidem pulvere lætiores fieri messes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum est.* Contra quæ et tamen defendi poeta potest, et defenditur a Cerda ad h. l., inprimis ex antiquo carmine, quod apud Fest. in *Flaminius*, item apud Macrob. Sat. V, 20 extr. et Serv. ad h. l habetur: *Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.* Scilicet omnia hæc pro regionum et agrorum situ, forte et temporum decursu, variant. Virgilius ad agrum Mantuanum respicere putandus. — 101 — 103. *Nullo tantum se Mysia cultu.* Simplicissima, et nulla prævia opinione occupato animo, ex grammatica ratione, procedit sententia, eaque cum poetæ consilio conjuncta: *nullo*, non ullo, *cultu Mysia*, cultissima regio, *tantum se jactat*, tam insignis est, quam tali cœli temperie: quæ in illis locis est. Sunt ea loca fertilitate nobilissima, partim cœli clementia, partim situs felicitate sub monte Ida, unde magna rivorum et aquarum copia eos agros fecundat. Ida πολυπίδαξ ex Homero notus est: cf. Iliad. Θ, 47 sq. pars Idæ australis est *Gargara* (τὸ Γάργαρον, τὰ Γάργαρα, quibus subjecta quoque fuit urbs τὰ Γάργαρα). Hæc, ut dixi, sponte se offert sententia. Si tamen ante grammaticum usum adhibitum attuleris acumen ingenii, sententia hæc prodit: lætus ex tali temperie est ager; nec ager Mysiæ, etsi cultissimus, cum eo est comparandus: hæc poetice ornasse videri potest Maro. Hanc fere sententiam expressam vides in verbis Macrobii V, 20: « Omnis regio, quæ opportunos habuerit humores, æquiparabit fecundi

Quid dicam, jacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenæ;
Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis?
Et, quum exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam
Elicit : illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,

tatem arvorum Mysiæ. » Multum recedit tertia ratio, ut sit, *Mysia nullo cultu*, quæ non colitur; hæc frigent, quum otiose sint adjecta.

104. *Jacto cum* Moret. sec. — 105. *Tumulosque* Medic. a man. sec. Parrhas. — Prodest quoque, semente facta, glebas rastris comminuere, ut semen obruatur, et aqua agrum obducere. *Quid dicam* de eo, *qui*; h. præclare haud dubie et is facit, etc., qui, transitus formula, etiam in pedestri oratione. In hac autem varianda Maro felicissimus. Alius hæc omnia præcipiendo extulisset : faciendum est hoc et illud, et sic porro. — *Arva insequitur*, sulcos factos in arvo prosequitur, alium post alium rastris frangendo, et cumulos seu nimium seu inutiliter pinguis, h. duri soli, glebas tenaciores contundit et evertit, et omni parte æquat. Fit hoc alias sarritione. De qua v. c. Colum. II, 12. *Insequi* idem atque urgere, instare et sine intermissione aut mora rem statim aggredi aut prosequi. Sic *fossor insequitur, pampinator insequitur* ap. Colum. et inf. 155 *insectari terram rastris*. Hesiod. Ἔργ. 469 : ὁ δὲ τυτθὸς ὄπισθεν Δμωὸς, ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη, Σπέρματα κακκρύπτων. *Arena* pro solo, terra omnino : ut IV, 291 *et viridem Ægyptum nigra fecundat arena* Nilus. — Ceterum v. 106 sqq. noster Iliad. φ, 257 sqq. egregium locum ante oculos habuisse videtur. — 106. *Rivosque fluentes*, Rom. — *Fluvium rivosque* : aquis obducat agrum, ad supplendum pluviæ defectum, quæ post arationem in votis habetur : ut Nubes ap. Aristoph. 1116 promittunt Atheniensibus : ἢν νεοῦν βούλησθ' ἐν ὥρᾳ τοὺς ἀγροὺς, ὕσομεν πρῶτον. — 107. *Herbas* Gud. — *Extuat* Goth. pr. — Totus scilicet versus translatus ab animantium sensu : isque ornatissimus cum sq. — 108. *Clivosi tramitis* pro montis molliter clivosi. in quo rivulis tramitem facit. *Supercilium*, ut ὀφρὺς, pro superiore montis parte : nota res. Sic jam Iliad. υ, 151. — 109. *Illa scatens* Erf. a pr. man. *raucumque* Medic. — 110. *Scatebris* simplic. pro aqua, ut v. 106 *fluvius* et *rivi*.

111—117. *Gravidus* Mediol. ed. Depascenda quoque est a grege pecudum herba segetis nimis

Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Quum primum sulcos æquant sata? quique paludis
Conlectum humorem bibula deducit arena?
Præsertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo :
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.

luxurians; et colluvies aquarum stagnans ex agro deducenda per collicias. — *Ne gravidis procumbat culmus aristis.* Verba sunt Hesiodi Ἔργ. 473 : Ὡδέ κεν ἁδροσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔραζε. — 112. Pro interpretatione sit Plin. XVIII, 44, 2 : *Inter vitia segetum et luxuria est, cum onerata fertilitate procumbunt;* et c. 45 : *Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba duntaxat; et depastæ quidem vel sæpius nullam in spica injuriam sentiunt.* Theophr. Hist. plant. VIII, 7 : Ἐν δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι καὶ ἐπικείρουσι τὸν σῖτον; fit idem falce inter nos. — 113. *Sulcos æquant sata.* Scilicet *sulcus* nunc designat terram inter duo sulcos proprie dictos elatam, *porcam* dictam. Ponitur enim sulcus varie, etiam pro ipso agro arato, interdum quoque sato, ut inf. 216, et al. et pro aratione ipsa sup. 68. — *æquat* Goth. pr. Id. seq. v. *deducit in herba*, ex versu superiori 112.

114. Spectat præceptum ad agros, in quibus aquarum colluvies facta locis cavis ac depressis. *Paludis collectum humorem.* Collecta et stagnans lacunæ aqua, putris colluvies, deducitur sulcis aquariis factis, quos *collicias* dixere Plin. XVIII, 49, 3; Colum. II, 8, 3; *elices* ap. Festum; hic vero ejus generis sulcus seu fossa exprimitur, qua aqua *arena*, h. e. per, vel ad arenosum locum, deducitur, ubi in sabulum se insinuans tandem exarescit. Simile fossarum genus est in solo adhuc inculto, ut cultui idoneum reddatur : eæ vel patentes sunt vel cæcæ. v. Colum. II, 2, 9; Pallad. VI, 3. Solet quoque solo humido arena admixta humor subduci : qua de re cf. Dickson de Agricolatione.

115. *Incertis mensibus* veris et auctumni, quod anni tempus incertæ tempestatis est. cf. Ovid. Art. II, 318; hic tamen de vernis potissimum agitur. — *Certis* apud Probum Grammat. lib I. — *Cum mensibus* Reg. apud Martin. — 116. *Exit*, evagatur ripas, ut Æn. II, 496 *aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exiit.* Tum — *obducto tenet* pro obducit. — 117. Pro vulgari : unde lacunæ existunt. *Sudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. — *Sudant*, madent, loca in quibus lacuna existit. — *Trepide* Menag. pr.

Nec tamen, hæc quum sint hominumque boumque labores
Versando terram experti, nihil inprobus anser,
Strymoniæque grues, et amaris intuba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.

118. *Nec tamen... nihil.* Vides transitum ad aliam rem: ea quæ noceant segeti. Comparat locum Lucretii V, 214 sqq. Macrobius VI, 2 extr. Quum homines bovesque experti sint hæc omnia, versando terram, multum tamen officiunt, obsunt, anseres. — 119. *Inprobus*, insatiabilis, avidus, et hoc ipso noxius. Scilicet, ut post varias virorum doctorum disputationes semel moneatur: *probum* est id, quod vereeunde fit, intra modum est, moderatum; adeoque justum, modicum æquum. *Inprobum* autem, quod modum et mensuram excedit, adeoque immodicum, nimium iniquum, injustum, nimis magnum, et omnino magnum, grande, vehemens: conf. ad Æn. IX, 62. Sic ἀναιδής. — 120. *Strymoniæ grues*, a Græcis poetis profectum. E Thraciæ finibus cujus flumen *Strymon*, veniunt grues in Græciam, cum hieme ingruente migrant. *Intubum* e cichoreorum genere, erraticum, fibris seu radicum minutis filis late serpens; Theoph. Hist. Pl. VII, 11 τὸ κιχώριον — παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακρόῤῥιζον· διὸ καὶ δυσώλεθρον· ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὸ ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως. Non modo hortense quod inf. IV, 120, nobis *Endivien*, sed et silvestre genus est πικρίς, dictum; idem prosequuntur anseres et aliæ aves domesticæ. vid. Colum. VIII, 14, 2. — *Intiba* plerique: *intyba* alii: *intuba* antiquior scriptura.

121. Jam principio rerum natura ita constitutum est, ut dii vendant sua bona labore. Non invitum lectorem ad digressionem hanc duci intelligis: redit ad propositum v. 150, 155. Adumbratus locus ex Hesiodi Ἔργ. 42 seqq. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 79 seqq. et Claudianus XXXVI, 20 sqq. 31. — 123. Tribuitur Jovis jussis, quod sub ejus imperio contigit: stimulando igitur hominum animos curis, *Movit agros*, h. fecit moveri, arari, necessitatem colendi imposuit.

124. *Sua regna*, homines, quibus imperabat, qui vivebant sub Jovis regno. — *veterno* pro ignavia, inertia. [*Veternum* quippe morbus est stuporem inducens, tam animi, quam membrorum. A *vetus*, juxta Priscian. quia labes est inveterata.]

Ante Jovem nulli subigebant arva coloni :
Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat : in medium quærebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Prædarique lupos jussit, pontumque moveri;
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,

125. Expressa ex Hesiod. Ἔργ. 90 sq. et Arato 110 sq. Inde locus a multis tractatus : inprimis a Tibullo I, 3, 35 sq., ubi v. Broukh. Hunc versum respexit, notante Burmanno, Seneca ep. 86 de Scipione : *terram, ut mos fuit priscis, ipse subigebat.* — 126. Expressit hæc Ovid. Met. I, 136; Am. III, 8, 42. — *Ne fas erat*, h. sollenne, solitum, ut sæpe. — Vulg. *nec; ne* e vetustis multi, etiam Roman. perpetua varietate, et sequuntur hoc viri docti. [Vulgatam tuetur, et servavit Potter.] — *Signare solum* Macrob. I, 8. — 127. *In medium*; quicquid acquirebant, parabant, in commune parabant, et afferebant. Exponit Lactant. Instit. div. V, 5, sed suo more inepta calumnia; cf. Justin. XLIII, 1, 3. — 128. *Liberius*, quam nunc; aut omnino pro positivo, libere, satu non coacta, sponte. Horat. III Carm. 12, 24 *Liberas fruges — immetata ferunt jugera.* Accipi quoque potest *liberius* dictum pro liberalius, felicius, ἀφθόνως. Expressum ex Hesiod. Ἔργ. 118 : καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. Lucret. V, 940 : *Plurima tum tellus, etiam majora, ferebat.* — *Nullo poscente*, h. arante supr. 99. *Imperare arvis nullo cogente*, Ovid. Met. I, 105.

129. Serius subnata sunt vitæ nostræ mala. *Sub Jove* serpentes facti sunt venenati, lupi rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *Serpentium* aliqua genera sunt *atro colore* : *atras viperas* Horat. Carm. III, 4, 17. — 130. Efferavit lupos, *pontumque moveri*, ventorum scilicet vi et procella, *jussit*. Burmannus *remis motum mare* intelligere, et ad navigationem malebat referre; atqui sic vs. 136 inanis esset repetitio ejusdem sententiæ; et nunc mala enarrantur, quæ in rerum naturis mutatis supervenere.

131. *Discussit* Zulich. *suppressit* Moret. pr. — Non jam, ut ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant : detersum hoc mel est foliis; ut *silvis decussus honor* inf. II, 404. De melle hoc v. sup. ad Ecl. IV, 30. Adde Plin. XVI, 8, s. 11. *Ignem removit* Jupiter, quem jam ante Saturnio ævo usibus hominum adfuisse necesse est statuere. Nunc eum Jupiter *removit*, ita ut ejus usus ignoraretur, utque adeo necesse esset mox eum iterum reperire

Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artis
Paullatim, et sulcis frumenti quæreret herbam;
Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.

et silicum attritu elicere: cum ab eo reperto omnium artium initia, omnisque vitæ cultura deducta sit. Hactenus ignis in venis silicum tanquam absconditus, abstrusus (ut mox vs. 135, et Æn. VI, 7 *quærit pars semina flammæ Abstrusa in venis silicis*), latuit: Κρύψε δὲ πῦρ Hesiod. Ἔργ. 50. — 132. *Rivis currentia vina:* h. e. rivos vini fluentes. Sic copiam vini eloquebantur veteres, antiquissimo phantasmate, ad magnam copiam declarandam, ut quasi e fontibus quibusdam hujusmodi flumina vinosa prodire dicerent. — 133. Omnia hæc Jupiter ita moderatus est, eo consilio, ut usu invenirentur artes, utque ingenium et industriam acuerent homines. *Meditando*, exercendo, experiundo; nota res. cf. Cerda. — *Medicando* pro *meditando* Menag. alt. — 134. *Frumenti herbam*, noto more poetarum, pro herba frumentacea, h. e. frumento, segete: conf. Ecl. V, 26. *Quæreret sulcis*, aratione produceret, *usus;* ut usu, arte, pararentur frumenta. — 133—135. Sollennis in eodem vocab. varietas. — Alii *extuderet, extruderet, excuderet, exfoderet.* — *Et* in utroque Gothan. *Ut* Heins. e melioribus.

136. Tum primum navigatio inventa. Multis modis variatum phantasma apud poetas: vide Tibull. I, 3, 35; Propert. III, 5, 43; Manil. I, 78 sq. *Nec vitam pelago, nec ventis credere vota Audebant; se quisque satis novisse putabant.* Legendum saltem *sua;* Santenius emendabat: *sua quisque satis sola nosse putabant.* — *Sensere* tamquam onus novum, ipsi adhuc intacti: pro habuere. — *Alnum* vero nominat, quia palustribus et littoribus gaudet: Ge. II, 451 *Nec non et torrentem undam levis innatat alnus Missa Pado.* — 137. *Stellas* Menag. alter. *Navita cum stellis*, laudat Serv. ad Æneid. VI, 64. *Dum* ed. Norib. — Sidera locis suis et nominibus notari cœpere; enumerantur autem ea, quæ et lucidissima sunt et inter reliqua omnium prima observata, inprimisque ad navigationis prima exordia in usum vocata. — 138. *Arctos*, Ursa major, Helice, olim Callisto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ovid. Met. II, 505. *Clara* vero tamquam sidus: ut sup. v. 5 *clarissima mundi sidera.* Nisi forte Virgilius græcum versum ante

Tum laqueis captare feras, et fallere visco
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem;
Alta petens pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ;
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum :
Tum variæ venere artes : labor omnia vicit
Inprobus, et duris urgens in rebus egestas.
  Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
Instituit : quum jam glandes atque arbuta sacræ

oculos habuit : Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, κλυτήν τε Λυκάονος Ἄρκτον.

139. *Laqueo* unus Mead. — *Hibisco* conj. virorum doct. apud Burm. — *Venatio* et *aucupium* inventum. Aves hic inter *feras* comprehensæ latent, et notio earum ex ceteris est elicienda, ut sæpe facere necesse est in poetis. — 141. Inventa piscatio. *Funda*, βόλος, Ovidio A. A. I, 763 *jaculum*, rete, in fluvium projectum : itaque *verberat amnem*, qui jacit; sed audet jam piscator non, ut in antiqua interpunctione, *alta petens*, ad medium fluvii alveum procedere; sed *alta petens pelago*, in ipso mari, in altum evectus, everriculis piscari : ita audaciæ notio augetur ipsa voce, *alta petens*. — *Everberat* mallet Heins. *Funda latum* ed. Junt. ex Ald. pr. et sec.

143. *Ferri rigorem* poeta pro ipso ferro rigido dixit; sequuti eum Manilius, Prudentius et alii. Intelligitur tamen h. l. usus ferri ad instrumenta procudenda, securium imprimis, durati; adjectum serra, ferro jam in laminas cudi cœpto. — 144. Versum totum pro inserto habebat Jac. Bryant. [Pro *insertis* igitur habendi quoque Æneid. VI, 181, *cuneis et fissile robur Scinditur;* et XI, 137, *Robora nec cuneis scindere.... cessabant.*] — *Jam primum* ed. Ven. — *Findebant* Cantabr. — *Fissile robur* Leidens. unus a man sec. — 145. *Venere* provenere, inventæ sunt. *Labor inprobus*, pervicax, qui nulla ærumna vinceretur. vid. sup. ad v. 119. — Recte *vicit* e melior. Heins. revocavit.

147. Inventa aratio Cereris beneficio, cum ad homines in cœtus coactos glandium victus haud sufficeret. Cum cultura labores et ærumnæ natæ sunt. *Ferro*, vomere ac ligone. — 148. *Cum jam silvæ*, quæ poetice *dus sacræ* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes et arbuta* (de his v. ad Ecl. III, 82. Possunt verba varie jungi : sed *glandes silvæ*, seu silvarum, orationem minus poeticam efficerent): et cum *quercus*, cujus generis nobilissimæ apud Dodonam silvæ, non amplius satis magnam glandium

Deficerent silvæ, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus : ut mala culmos
Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus : intereunt segetes; subit aspera silva,
Lappæque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.

copiam suppeditarent. — 149. *Defuerant* nonnulli apud Pierium. — *Negarent* Rom. et sq. v. *ex frumentis* conj. Burm.

150. Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxæ, mala et damna (*labor*, ut πόνος pro πῆμα, βλάβη) invasere frumenta, h. factum, ut segetes variis malis ac morbis laborarent, invasit eas *robigo mala*, exitiosa, quæ culmos exedit; *carduus*, qui et late serpere et semen quaquaversus disseminare solet; ex uno enim seminis grano vigiuti quatuor millia, primo, adeoque quinquies millies ducenties sexagies centena millia (526,000,000) granorum seminalium altero anno produci posse aiunt: vid. Martin. *Segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhærescit; tenax. Quoties tamen ad h. l. redeo, interpretationem sentio subtilem magis esse, quam veram. Vir doctus, Mejerotto, eo revocabat, quod carduus aratrum seu rastrum retardat. Sed præstat manere in simplici ratione a Servio jam tradita; *segnis carduus*, inutilis, infecundus. Nam *segnis*, a motu ductum, ad motus effectus traducitur. Sic *segnes terræ* Ge. II, 37, quæ non moventur, coluntur, adeoque nec fruges ferunt. Sup. 72 *segnis campus*. Nunc *in denso non segnior ubere Bacchus* Ge. II, 275, proventu. Est adeo *segne*, quod nil gignit. *Horreret*, cum vi, pro cresceret : quatenus *horrere* poetis dicuntur omnia, quæ erecta stant, aut eminent, ut pili, in metuentis corpore, itaque et spinosa virgulta. — 151. *Robigo* meliores : hinc *Robigalia* festa apud Ovid. Fast. IV, 905 — 942. — 152. *Silvam* vocat lappas, lolia etc., ut versu 76 leguminum *silvam sonantem*, ea *subit*, succedit in segetis locum. — 153. *Virentia culta* Parrhas. et ed. Mediol. melius *nitentia; nitent* enim, quæ culta; *horrent* vero et *squalent*, quæ inculta sunt. — *Lappæ* nostris *le glouteron, le grateron*. Plinius ἀπαρίνην ita reddidit. vid. Martin. ad h. l. *Tribuli*, spinæ genus, in Italia frequens. — 154. *Lolium*, nostris *l'ivraie :* lolium temulentum; Linn., αἶρα. vid. Geopon. II, 43; Galen. de alim. fac. I ult. Plin. XVIII, 44, s. 17. *Infelix*, sterile, ut *felix* arbor pro frugifera. vid. Intpp. ad Grat. Cyneg. 442 et al. Epitheton hoc, tanquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, s. 77. *Avena* pro frumenti vitio olim habita, ut et hordeum in eam degenerare crederent, vid. Plin. XVIII,

Quod nisi et adsiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem;
Heu! magnum alterius frustra spectabis acervum,
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
Dicendum, et quæ sint duris agrestibus arma,

44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos, lappasque, non magis quam rubos, inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes, numeraverim. Cœleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo. Frequentissima hæc in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso carent ea ventosa et excelsa.* — 155. *Adsiduus* Ven. — *Herbam* Medic. uterque cum Regio. — *Adsiduis terram insectabere rastris,* adsiduo instare glebis *sarritione*, nam de hac loquitur (cf. Colum. II, 12): quæ fit semente facta, ante occationem, sarculo: quod h. l. *rastrum*. *Quod*, ὃ, καθὸ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. Lucretianum. Ge. II, 425 *Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam*, ubi v. nota. *Insectabere*, pro insectatus fueris; ut et reliqua: sed ita solent poetæ. vid. Burm. — 157. Frondes arborum umbram facientium amputandas esse dicit: *falce premitur* id quod secatur; uti alio modo, stringi dicitur. Nisi cum Mitscherlichio accipere malis *premere umbras*, comprimere frondes, coercere. Verum et Horat. I Carm. 31, 9 *premant Calena falce vitem*: premitur enim vitis, falce admota, dum reciduntur frondes. Calpurn. V, 110, 111, *molle salictum premes*: quod vs. 98 erat: *incipe falce nemus vivasque recidere frondes.* — *Rus opacum* h. arboribus consitus ager, adeoque pro arboribus. *Votisque vocaveris imbrem*: suaviter, nisi votis obtinueris: pro vulgari: nisi tempestivæ pluviæ obtigerint: secundum vs. 100. — 158. *Sperabis* ms. Musei Britannici ap. Wakef. ad Lucret. II, 2. — 159 Messem parcam fore ominatur poeta ornate. Ex Hesiod. Ἔργ. 394, 395: ὥς τοι ἕκαστα ὥρι᾽ ἀέξηται, μή πως τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους, καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς.

160 — 166. De *instrumentis* operis rustici agit: primum vomer s. *vomis*, et *aratrum robustum*; *robur aratri* ut τὸ γύης. Ap. Lucret. I, 881 fruges *robore quum saxi franguntur*; et II, 449 *Et validi silices et duri robora ferri*. Tum *plaustra* bobus juncta; unde *volventia* sc. *tarda*, pro tardum, tarde, quæ volvuntur, tracta a bobus, et aguntur tarde, forte rotis parvis usque solidis, sine radiis: tympana appellant: cf. Probus cujusmodi

Quis sine nec potuere seri, nec surgere messes:
Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheæque, et iniquo pondere rastri;
Virgea præterea Celei vilisque supellex,
Arbuteæ crates et mystica vannus Iacchi:
Omnia quæ multo ante memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
  Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, et curvi formam adcipit ulmus aratri.

rotæ etiamnum passim visuntur, etiam in Lombardia. *Cereri* sacra, quippe a qua omnino operis rustici ratio profecta (non vero, quod eorum usus in *pompa Eleusinia* præcipuus fuerit, ut inter instrumenta Orgica essent; in pompa enim Eleusinia Ceres in thensis, ἐπ' ὀχήματος, quadrigis candidis ducebatur. vid. Spanhem. ad Callim. Cer. 122); *Tribulum* fit *e tabula lapidibus aut ferro asperata, quo* (quæ), *imposito auriga aut pondere grandi, trahitur jumentis junctis, ut discutiat e spica grana.* Varro RR. I, 52, 1. Usus ejus adhuc inter Turcos (v. *Voyage de Paul Lucas fait dans la Grèce* etc. t. I, p. 182, ubi etiam forma expressa). *Trahea* s. traha, vehiculi genus sine rotis; jungit cum tribulo etiam Colum. II, 21; vide de utroque Scheff. de Re vehic. II, 7. *Rastri* admodum magno pondere, puta dentibus ferreis; item, pergit poeta, reliqua *supellex*, quæ ex *viminibus et materia rustica*, ut Varro ait I, 22, 1, adeoque *vili* fit; *Celei* appellatur, Eleusinii, cujus filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; vid. Callim. Hymn. in Cer. 97 sq. et Apollod. I, 5, 1. Referuntur autem ad illam supellectilem, *crates* et *vannus*, cujus usus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quæ certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. cf. Meurs. Eleusin. cap. 27. Ceterum Hesiodi locum ante oculos habebat Virgilius ex Ἔργ. 423 sqq. Observanda quoque in vs. 160 variata formula transitus ad aliud rerum caput. *Potuere* vs. 161 aoristi modo possunt.

167. *Prævisa* Leid. sec. — *Reponas* Medic. 274, Pierii, et alii ap. Burm. — Ex Hesiod. Ἔργ. 457 τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν, οἰκήϊα θέσθαι. *Memor,* providus, ut ibid. v. 422 μεμνημένος, non omittens et obliviscens: cf. Colum. I, 8, 8. *Provisa repones,* ornate pro, providebis. — 168. Si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis. *Divini ruris,* ut θεῖος, δῖος, *præclarus;* ex more loquendi.

Huic a stirpe pedes temo protentus in octo;
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus,
Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.

171. *Ab stirpe* Medic. a man. sec. et al. *Protensus* Menag. pro *prætentus* Moret. quart. — 173. *Editur et* Mentel. tert. — 174. *Cursus* Regii duo; quod defendit acriter et servandum censuit Potter. 169 — 175. Principio (vid. ad v. 60) ulmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis silvis fit, cum ulmus a rustico ita incurvatur, ut curva adolescat. *Curvum aratrum* est nunc pars aratri, buris. De *vomere* ipso nihil monet poeta; de quo disertius Hesiodus agit v. 427 sqq. conf. Plin. XVIII, 18, s. 48. Sed *burim* accuratius descripsit, quam in ipsis scriptoribus Rei Rusticæ factum legimus: præter unum enim Varronis locum I, 19, 2 *de bura fracta*, nulla alibi buræ, seu buris mentio facta constat; ut nec de dentali ac reliquis. Jam esse *burim* partem aratri posticam, tignum illud incurvatum, cui et temo junctus est et vomer ipse, *h. e.* lignum seu ferrum rostratum, aduncum, glebas eruens, non dubitatur. Fuit buris aliquando pro temonis tamquam basi ac fundo: postea ei inserta est et injuncta trabs seu pertica, quæ pro temone esset. Ita huic buri, *a stirpe*, in inferiore parte trunci, (ut Ge. II, 312 *non a stirpe valent*, et *a stirpibus imis* Ge. II, 53; *de stirpe imo* Æn. XII, 208) temo, ἱστοβοεύς, pedum octo, tum aures et dentalia junguntur et aptantur. *Aures* esse videntur prominentiæ duæ, sive affixi utrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur, et lira seu porca altior. Hinc Palladius tit. I, 43, 1, *aratra aurita* memorat. *Aratra simplicia, vel, si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli. Dentale* accipiebam cum aliis, duce Servio, de ligno quod vomerem recipit, cui vomer includitur; quippe cujus rostrum terram proscindens dictum est *dens* apud Colum. II, 4, 6, et inf. 262 *vomeris obtusi dentem*; sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu erat. Nunc meliora edoctus lubens in eam sententiam concedo, ut *dentale* sit ipse vomeris dens, qui solum infringit: uti a Columella II, 2, 24 juncta leguntur: ubi Celsus *censet exiguis vomeribus et dentalibus terram subigere. Duplex* autem ejus *dorsum* ad duo crura vomeris referemus, quæ Servius *latus utrumque* appellare videri debet. Mox *jugum* ac stiva seu manica (*le manche*)

Possum multa tibi veterum præcepta referre;
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci :

conficienda esse dicitur, *quæ currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48, p. 123, l. 23, modo Harduini interpolationem non admittas. Erat enim antiqua lectio : latiore cuspide vomer : *Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas; quod genus vocant planarati* (plaumarati). *Robora* vero h. materia, seu lignum, unde hæc conficiantur, *fumo durata* esse debent. conf. Hesiod. Ἔργ. 45, 629. *Explorat*, videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, ut *iter, vias, tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, ut poetis alias, *probare*, ut de bonitate ligni inde constet, nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Nimis subtilis illa ratio, *ut explorare* dictum sit pro exsudare, excoquere, expellere humorem tanquam lacrimas ac *ploratus*. Ceterum advocant viri docti Hesiodi Ἔργ. 427. sqq. Verum de hoc et aliis vide Excurs. I ad h. l.

177. *Cognoscere causas* Oblongus Pierii. — 178. De *area*, ἅλωξ, veterum cogitandum est : qui erat locus in ipso agro patens et editus (Varroni est *sublimior;* et area *extumida*), qua ventus perflare posset, solidus ac complanatus, quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purgatum corde in horrea deportabatur. v. Varro de R. R. I, 51; non enim, ut apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus, quo hoc faciebant, siccum et nullis pluviis obnoxium, quale in istis regionibus esse solet, nullum tectum locum, ut apud nos, requirit : in iis tamen partibus in quibus cœlum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebantur : v. Varro I, 13, 5, aut in horreo perticis exterebantur grana per hiemem. v. Colum. II, 21, 4 Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit præter Varron. I, 51, Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20 : Pallad. I, tit. 36; VII, tit. 1; Geopon. II, 26. vid. ad Tibul. I. 5, 21. *Operosius* aream instruere Virgilium ait Plin. XVIII, 29, s. 76. conf. Dickson. t. II, p. 383 sq. c. 40. Pro *cylindro rotundum lapidem vel columnæ fragmentum* memorat Palladius. Eundem usum præstabat *pavicula*, instrumentum terræ paviendæ et solidandæ aptum. Imitatur hunc locum Columella X, 318 sqq., et respexit Plin. XVIII, 29, s. 71.

179. *Verrenda* ed. Mediol. *Evertenda* Rottend. sec.

Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat;
Tum variæ inludant pestes: sæpe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ;
Inventusque cavis bufo, et quæ plurima terræ
Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectæ.

180. *Neu pulvere victa fatiscat.* Rem illustrat Varro, I, 51, quem ante oculos habuit: aream ait opportere esse *solida terra pavitam, maxime si est argila, ne æstu paminosa* (vox seu antiquata seu corrupta, si terra squalida αὐχμηρὰ, fuerit) *in rimis ejus grana oblitescant, et recipiant* (illæ) *aquam, et ostia aperiant muribus atque formicis.* — *Fatiscere* proprie dicitur, quidquid viribus fractis deficit, ita ut solvatur, dissolutum dilabatur, proruat. Sic ap. Valer. Fl. VII, 598, *ille fatiscens in caput proruit*, et VI, 48 *Icta fatiscit aquis donec domus.* Inde Æn. I, 123, *naves rimis fatiscunt*, h. e. solvuntur, ita ut rimæ fiant; ab hoc Æneidis loco duxere viri docti notionem verbi, esse illud, *rimas agere, hiscere.* At nec recte fit illud, nec locum habet, nam si terra in pulverem solvitur, non dehiscit. Respondet vox τῷ *solidanda*, ne solum *pulvere fatiscat*, solvatur, in pulverem attenuetur. Sic Ge. II, 249 *haud unquam manibus jactata fatiscit*, in grumas solvitur. Æn. IX, 809, *saxis solida æra fatiscunt*, repetitis ictibus galea solvitur, rumpitur, perforatur. Apud Lucret. III, 459 *ævo fessa fatisci* dicuntur, vetustate labefactari, solvi, dilabi. *Victa* ornatus caussa adjectum, nihil amplius. — 181. *Tum variæ illudant pestes*, h. varia animalcula nociva invadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam, et quasi per fraudem et insidias faciunt, hacque ratione eludunt operam et curam agricolæ. — *Exiguus mus*, non de certo genere, sed est epitheton ornans. — *posuit*, ponere solet. — *Illudunt* plerique, cum Ven. *Nam* legebat Reisk. — Clausulam versus (*exiguus mus*) miram gratiam habere jam censuit Quinctil. VIII, 3, 20. — 183. *Oculos capti* elegantius laudat Nonius Marcellus; idem *fovere* habet. — Observa, quanto cum ornatu et copia hæc dicta sint: alioqui mures, talpæ, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicæ, nocent frumento. — 184. *Quæ plurima* qualia multa, οἷα τὰ πολλά. — 185. *Populat ingentem farris acervum* expressit Columell. II, 20, ubi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit.* conf. Prud. in Symm. I, 1052.

Contemplator item, quum se nux plurima silvis
Induet in florem, et ramos curvabit olentis.
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore;
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequidquam pinguis palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,

187. *Contempletur* Rottend. a man. pr. — 188. *Induit* et *curvavit* Rufinian. *Induit* Gud. *Curvavit* Medic. *Curabit* Ven.

189. *Sequuntur* Goth. pr. — 190. *Magnaque cum magno* etc. Proprie dixit Virgilius: laboriosa tritura magnum frugum sequitur proventum: *veniet* agricolis. — Ornatus locus. Ut de futuro anni proventu judicari possit, observandum esse dicit an nux *amygdala*, quæ primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore; sin pro flore arbor foliis luxurietur, messem fore malignam. Ad *amygdalam* referendum esse, ex Theophylacto Problem. nat. (c. 16) et Philone de vita Mos. (III, p. 163, t. II ed. Mang.), apud Cerdam apparet; est enim *nux* generis nomen. Æmulatur autem Maro Aratum, qui in Prognost. 314 sqq. signa arationis faciendæ a lentisco et ilice (σχῖνος et πρῖνος) petierat. Ab eodem formulam novam præcipiendi petiit: *contemplator;* φράζεο, σκέπτεο, τεκμαίρου. Etiam Nicander, ut Ther. 396, 438, *nux induet se in florem*, ut Æn. VII, 20, *quos — induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* Usitatius esset *induit se flore*, ut sæpius apud auctores R. R. v. c. Columell. IV, 24, § 12 *induunt se uvis n. vites*, h. vestiunt se; et inf. Geor. IV, 142 *Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos Induerat.* *Nux plurima*, vel nux quæ multa est in silvis, h. quibus silvæ abundant, v. h. l. Burm., vel ut sit, quando nux *plurimum*, h. cum maxime, se induit: inf. Geor. II, 166 Italia *auro plurima fluxit;* atque hoc poeta dignius. *Fetus* nunc flores sunt, mox in nuces, fetus arboris, abituri. Exquisite dicta sunt: si *superant*, si eorum major copia est: et pro altero, etiam frumenti major erit copia: *pariter frumenta sequentur.* De *tritura* vid. ad vs. 178: nunc dicta est pro messe. *Umbra* est arbor ipsa, umbrosa, frondosa. *Area teret culmos*, poetica ratione non infrequente, pro culmi terentur in area, inf. 298. v. ad Tibull. I, 5, 22 et Cerda ad h. l. Reliqua sic jungere præstat: *area nequicquam teret culmos*, utpote *pingues*, abundantes, *palea*, non granis. Potest enim etiam jungi: *area teret culmos nequicquam*, frustra, inutiliter, *pingues*, cum non granis sint pingues, sed *palea.*

193. *Semina* leguminum in-

Et nitro prius et nigra perfundere amurca,
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset;
Et, quamvis igni exiguo, properata maderent
Vidi lecta diu, et multo spectata labore,
Degenerare tamen: ni vis humana quotannis
Maxuma quæque manu legeret. Sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,

telligo. nam paullo post: *siliquis fallacibus*; quas, quod Hallerus censebat, pro gluma seu folliculo dici posse haud arbitror. et me confirmat Plinius XVIII, 17 (45) et Colum. II, 10, 11; III, 10, 18, qui diserte Virgilium de faba loqui affirmant. cf. Pallad. XII, tit. 1; Geopon. II, 35, 2 add. c. 18, 1 et s. 12 item c. 41. Etsi verum est in aliarum quoque frugum seminibus hoc idem tentatum esse, v. c. in tritico Plin. XVIII, 73; amygdalis v. Pallad. II, 15, § 7. *Medicare* est inficere, macerare alienis succis. — 196. Non, ut olim cum aliis, etiam Dickson tom. II, p. 43, statueram, ad *semina* hoc spectat, ut aqua ad ignem modicum coqui, h. e. humectari et molliri, a nonnullis fabas serendas dicat, ut eo citius in agro progerminent; sed de leguminibus e semine natis: humectari semina serenda ait, ut legumina aliquando eo faciliorem coctionem habeant, citius coquantur. *Siliquæ fallaces*, quia sæpe, folliculi cum inanes sunt, majores videntur, ut Serv. etiam exponunt. [Longe aliter locum hunc distinguunt Brunck et Wakef. *At quamvis..... maderent, Vidi lecta diu.... degenerare tamen*, etc. Nescio an non sensus hinc liquidior.] — Et, ut *properata maderent*, propere aqua fervente *maderent* mollita, mollirentur, citius coquerentur, *igni quantumvis modico*. *Spectata*, dum leguntur, explorata. — 199. Grandissima semina legere nostri poetæ auctoritate jubet Columell. II, 9, § 11, 12. conf. Varro I, 52, 1 *Quæ seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semen optimum habeat*. conf. Geopon. II, 16. *Vis humana*, hominum opera, h. homines: habuit in animo Lucret. V, 207, 208 *Quod superest arvi, tamen id Natura sua vi Sentibus obducat, ni vis humana resistat*. — 200. *Sublata* Mort. fragm. et Beeler. — Pro *ac* legitur *hac*, et. — Pro *ruere* Wakef. *fluere*, idque fidentius in ipso carmine reposuit. — 202. *Subiicit* Servius; neque scribendum, pro vulgari *subigit*, contendit id. Wakef. ad Lucret. VI, 219. — *Subiit* Mentel — *Ec*

Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.
Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Hædorumque dies servandi, et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,

migio Leid. pr. — 203. *Atque* jam Gell. X, 29 et Serv. interpretati sunt, *statim*. conf. Burm. Et est haud dubie ea antiqua loquendi ratio. Sic in XII, tabb. *Si in jus vocat, atque eat*, ubi v. Intpp. Nisi tamen auctoritati parendum putes : ita facere necesse non duco, modo suppleas : *Non aliter, quam is retro sublapsus refertur*, qui navigium agit, — *atque illum in præceps prono rapit alveus amni.* Aut, si magis etiam subtilia captes : *non aliter quam* lembus *refertur, si is, qui adverso vix flumine* eum *remigiis subigit, brachia forte remisit, atque illum* lembum *in præceps rapit amnis prono alveo.* Malo sequi simpliciora. — *Trahit* Roman.

204. Agricolis siderum ortus et occasus non minus sunt servandi quam navigantibus; v. Colum. XI, 7, 31. Hoc ornat : iis qui in Pontum et Hellespontum navigant. *Tentare* est adire : Ge. III, 8 *Tentanda via est* etc., quamquam proprie ad iter ignotum et periculosum referri debuit. Maluit memorare redeuntes in patriam, quam iter longinquum facientes : *in patriam vectis*, redeuntibus ex Ponto Euxino per Hellespontum in mare Ægeum. — 207. *Fontes* pro *fauces* vitiose Ven. — *Abydus* ostreis nobilis. v. Fulv. Ursinus et Cerda; etiam nostra ætate : v. Guys (*Voyage littéraire de la Grèce* t. II, p. 238). Ex sideribus vero poetico more sigillatim aliquot septentrionalia enumerat, quorum cum ortu procellæ ingruunt. Ceterum Plinius ad h. l. respexit libr. XVIII, sect. 56 et omnem, qui sequitur, locum de temporum observatione accurate ante Maronem tractaverat Varro R. R. I, 27—37, quem omnino ad manus habeas in Marone legendo.

208—214. *Die* Medic. cum ceteris codd. Charisius contra *dii* fuisse scriptum contendit; scilicet *diei* contracte modo *die*, modo *dii* pronuntiatum. Gellius vero IX, 14, iis credere se ait, qui *dies* in ipso Virgilii apographo lectum fuisse traderent, cum antiqui eodem modo secundum casum extulerint. — *Fecerat* Zulich. — Ab æquinoctio auctumnali usque ad brumam, solstitium brumale, hordei sationem esse ait. Pulchritudo loci, ex forma signi, *Libræ*, petita, obvia, quam multi imitando assequi studuerunt, inprimis Lucan. IV, 58, 59; VIII, 467, 469; Colum. X, 42 *Cum paribus Titan orbem libraverit horis.* Horæ autem *pares*, quia dies tam æstivus

Et medium luci atque umbris jam dividit orbem,
Exercete, viri, tauros; serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem;
Nec non et lini segetem, et Cereale papaver
Tempus humo tegere, et jamdudum incumbere aratris,
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.

quam hibernus duodecim horis, sed longioris modo, modo brevioris spatii, absolvebatur, adeoque horæ, uti etiamnum in Italia, pro dierum spatiis erant impares. *Somnus* pro nocte. *Libra*, h. sol in Libra, *dividit orbem*, h. cœlum, *medium luci atque umbris*, h. inter diem et noctem dividit, in linea æquinoctiali constitutus, dum nec versus Arcticum neque ad Antarcticum polum processit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesve attulit. *Bruma intractabilis*, dura, aspera, ut alias *indomita*, quæ vix vinci, superari, tolerari potest. Sic melius, quam ut sit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, potest; ita Justinus XXIV, 4, 4 *loca frigore intractabilia* dixit. *Extremum imbrem* noli urgere; est dictum pro, *usque ad brumam*; solstitium brumale. Extrema ea anni est pars, itaque adjectum epitheton *extrema brumæ* hoc translatum ad *imbrem*: in quo est cogitandum de cœlo Italiæ, in quo hiemale tempus magna sui parte pluvium est; adeoque pro usque ad brumale frigus, dici potest, usque ad brumales imbres. Ita non peccat Maro in præceptum agricolarum ap. Plinium XVIII, s. 56. *Inter omnes autem convenit, circa brumam serendum non esse*, de quo cf. Dickson t. II, p. 175 sq. Colum. II, 9 et al. Varro I, 34; Plin. XVIII, 10, § 1, 24, s. 56 inpr. Geopon. II, 14 hinc messis nec minus maturior. Si versus in poeta alius regionis ac cœli occurreret, posset sane sic accipi, ut bruma omnino sit tempus hibernum, cujus pars prior pluviosa sit, quam nix et glacies, tanquam altera pars exciperet; esse adeo hordeum serendum usque ad extremos imbres ante frigus ingruens. Verum scriptores laudati brumam, solstitium hiemale, diserte memorant. De *hordeo* post æquinoctium serendo expresse monent Geopon. II, 14, 3; Plin. Colum. l. c. De *lino* v. 212 diversa idem Plinius, etiam de Transpadanis, tradit XVIII, 56. Decembri mense linum serere jubet Columella II, 10, 17. *Papaver Cereale*, quia Cereris ornamentum symbolicum esse solet, in signis et apud poetas. *Incumbere aratris*: omnino mature arandum esse præcipit, etsi etiam ad lini et papaveris sationem terra aratur. — *Rastris* Roman. et multi apud Heins. Brunck. quoque recepit et Wakef. — *Humo est tegere* Zulich. — *Nubila*

Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres
Adcipiunt sulci, et milio venit annua cura,
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.

pendent, eleganter e natura rei, nubibus nondum in imbres solutis. Laudat versum Colum. II, 8, 3.

215—218. Vere seritur faba, s. legumina, medica et milium. *Medica*, herba a Medis advecta per bella Persarum Græcis illata, pabuli genus præstantissimi v. Plin. XVIII, 43; Strabo lib. XI, p. 796 C.; nostrum *luzerne*. v. Millers *Gardener's Dictionary* h. v. et auctores botanices, inprimis Hallerum de plantis pabularib. p. 2, t. I, Nov. Comment. Soc. Gotting. Est idem ὠκύθοον τριπέτηλον apud Callimach. in Dian. 165, ubi cf. Spanh. Ejus laus et cura ap. Colum. II, 11, § 2. *Fabæ*, cujus diversum a nostra faba genus, et rotundum ac parvum legumen veteribus in usu erat. vid. Indic. Scriptt. R. R.; non idem omnibus serendi tempus, inprimis si Columellam lib. II, c. 10, § 9 compares. Verum Plinius : *Virgilius eam per ver seri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu*, XVIII, 12, 30, pag. 115. Sed quam varie, quam copiose, extulit singula hæc poeta! *Putres* sulci, fractis et comminutis crebra aratione, stercoratione et frigoris penetrabili vi glebis, v. Ge. II, 284 et al. Colum. 11, 3 *Locum in quo medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putrescere sinito.* — 216. *Accipiant* Menag. et ed. Ven. *accipient* Parrhas. — *Milium* non vere modo, sed et æstate (hoc jam Hesiodi ætate, quem vid. in Clipeo 398, 399) et hieme serebatur; unde calumnia Senecæ Ep. LXXXVI, de qua vid. Cerda et Martinus. Vere tamen commodissima satio v. Colum. II, 9, 18; XI, 2, 33; Pallad. IV, tit. 3; Geopon II, 38. *Milio venit annua cura* poetica copia dictum quidem pro, milium seritur. v. Columella, II, 9 extra Plin. XVIII, 26, sect. 66, extr.; sed cum respectu medicæ, quæ ex uno satu denis (nam apud Plin. l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat. — *Vere — quum.* Ineunte vere, sole in Taurum ingresso. Ad tempora designanda poetæ amant siderum motum commemorare, quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* est signum verni temporis; eum sol illo tempore adibat IV kal. Maias. conf. Petav. Auctar. Op. de doctr. temp. VII, 3. — *Candidus*, quatenus sidera fulgentia *candida* dicuntur, *auratis cornibus*, rutilantibus propter lucidissimas in fronte stellas; *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus resoluta flores herbasque effundit, tum incipiat : sed quam suaviter! Emergere sidus Tauri et adscendere cœlum tum videri potest; cornibus itaque et

At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis;
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,

capite quasi nixus viam sibi facit, qua specie in asterismis et tabulis orbis cœlestis exhiberi solet, et multo magis olim exhibitus fuit: vide Farnesiam tabulam apud Gorium Thes. Gemmar. ant. t. III, item apud Spencium *Polymet.* tab. XXIV, Servius hic nimium argute. *Canis* vero, Sirius tum accidit heliace, h. occultatur, conspici amplius non potest, sole nimium vicino: sic jam Macrob. So. Scip. I, 18 exposuit. *Cedit adverso astro* simplicissimum est accipere poetica ratione de Cane occidente, eoque ipso fugienti simili inprimis cum retro cedere videatur occidendo; nam in sphæra sedet, adversam habens Tauri frontem. Ergo *cedit Tauro minaci, instanti cornubus*: casu tertio; quod ex tabulæ astronomicæ adspectu facile percipies. Alias junctura fieri possit non uno modo, ut sit Canis ipse astro adverso cedens: casu sexto. Possit et astrum adversum esse Sol, a quo occultatur Canis. De altera vero lectione *averso astro*, argutias interpretum v. ap. Heinsium, Martinum, Spencium pag. 174. Rem expedit Colum. XI, 2, § 36 *XV Cal. Maias sol in Taurum transitum facit. — Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat.* — Legendumne sit *averso* aut *adverso* multum ambigitur: utramque lectionem tuentur mss. et æque accipiendum censet Heynius, *adverso* Servius: prætulit quoque noster. Brunck. autem *averso*.

219. — Tritici et farris satio non fit nisi post matutinum occasum cosmicum Pleiadum, et post ortum heliacum Coronæ, h. mense Octobri. — *Triticum* veterum diversi a nostro generis fuisse, inde colligit Martinus, quod v. 202 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *arista* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. Verum sunt omnino plures, quam vocant species, ut post Dodonæum ac Manettum docuit Hallerus de Cerealibus: Nov. Comment. tom. V. — *Far* (nobis *la grande épeautre*) *robustum*, sive cujus præstantia e pondere censetur ut apud Colum. II, 6, 1 tritici genus, *robur* dictum, *quoniam et pondere et nitore præstet*; sive, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluviarumque ac frigoris injuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre possit; in quam sententiam apud Theophrast. de Caussis plant. IV, 6 toto capite πυρὸς ἢ κριθὴ inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. — 220. *Solidisque* non malam Waddelii (Animad. Crit. p. 7) conjecturam memorat Burmann. — *Solis instabis aristis*, frumenti solius, tritici et farris, curam et rationem habebis. — 221. Pleiades seu Vergiliæ, *Atlantis* filiæ, *absconduntur Eoæ*, (*abscon

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ,

dentur Gud.) matutinæ, h. occidunt matutino tempore, mane submerguntur in occidentali parte, dum sol interea ab oriente emergit. *Absconduntur autem*, ita laudatis verbis poetæ nostri interpretationem subjungit Columella II, 8 1 *altero et trigesimo die post auctumnale æquinoctium quod fere conficitur nono Cal. Octobris : propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui sit a. d. IX Calend. Novemb. ad brumæ tempora.* Columellæ sementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed v. loc. Idem lib. XI, 2, 77, *XIII XII Cal. Novemb. solis exortu Vergiliæ incipiunt occidere ; tempestatem significat. — V Cal. Novembr. Vergiliæ occidunt.* Plin. XVIII, 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri jubet : hordeum inter æquinoctium auctumni et brumam ; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente.* Sed idem diversa fere agricolarum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus Ἔργ. 383, 615. Omnino tenendum, Græcos a Pleiadum ortu, medio Maio, æstatem ac messem, ab occasu hiemem cum aratione ac semente duxisse. Loc. class. Arat. Phæn. 264 sqq., ubi Schol. p. 35 ed. Oxon. Recentius Scholion, et pag. 36 antiquius videndum. conf. Plin XVIII, 29; Theophr. de Causs. Plant. III, 28; Schol. Æschyli Prometh. 457. Ex artis præceptis de re disputat Petau. Auctar. Operis de Doctrina Temp. II, 9. conf. inf. ad Georg. IV, 231 sqq. Add. Bayer. in Comment. Petropol. tom. V, p. 391. Spectat huc b. Afric. 47 *Vergiliarum signo confecto;* ubi cf. Morum. — 222. Alii *Cnossia* sollenni variatione. — *Discedat* Ven. *descendat* Mead. unus. — *Succedat* conjiciebat Reisk. *Procedat* vero Jo. Schrader., oriatur, scil. — *Gnosia stella Coronæ ardentis* est sidus Coronæ, novem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus cœlo affixit, appellatum ; erat autem Ariadne Minois, regis Cretæ, filia, in qua *Gnosius* urbs. v. Arat. Phænom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella*, dum lucet, fulget; *stella* Coronæ memoratur, aut quia inter ceteras hujus sideris stellas una est luculentissima omniumque prima conspicitur; aut *stella* h. l. pro sidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud quam occidere aut occultari, est. Ad hanc tamen anni partem, m. Octobrem, non occasum sideris hujus pertinere, sed ortum, docent astronomi, et qui inde sua petiere ; Hygin. Astron. 5 *Hæc Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio Nonis Octobris.* Columella XI, 2, 51 *IV Non. Jul. Corona occidit mane ; et* § 73 *III Non. Oct. Corona incipit exoriri. — VIII Id. Octobr. Coronæ clara stella exoritur. — III et pridie Idus*

Debita quam sulcis committas semina, quamque
Invitæ properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cœpere; sed illos
Exspectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,

Octob. Corona tota mane exoritur. conf. Plin. XVIII, 74 pr. Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Servium viri docti tollunt, ut stellam oriri et emergere heliace non aliter dicant, quam ut recedat a sole, *decedat*, quo videri jam non possit: ut adeo *decedere* h. l. ortum designet. At hoc sit invito sermonis genio. Nam perpetuo usu loquendi sidus, quod oritur, *subire*, *succedere*, uti *ascendere*, *emergere*, dicitur: non vero *decedere*. Poterat commentarii loco esse Columellæ imitatio lib. X, 52 *Exspectetur hiems, dum Bacchi Gnosius ardor Æquore cæruleo celetur, vertice mundi* (h. vertigine et circumactione cœli). *Solis et adversos metuant Atlantides ortus:* quo quidem loco pro *celetur* legitur *celeretur*, *curvetur;* nullus tamen dubito *celetur* ibi esse veram lectionem ex Virgilii imitatione profectam; Virgilium autem in erroneum calculum incidisse, dum Democriteam rationem sequebatur, quam servavit Geoponicorum auctor ex Didymo lib. II, 14 Δημόκριτος δὲ φυσικήν τινα παρατήρησιν παραδιδούς, περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου μάλιστα δύσιν σπείρειν συμβουλεύει — ἄρχεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ τοῦ Στεφάνου δύσις ἐν τοῖς κατὰ Φοινίκην τόποις τῇ πρὸ ἑπτὰ Καλανδῶν Δεκεμβρίων etc. Dubitari igitur nequit, quod dixi, e mente Virgilii occidere Coronam sub exitum Novembris et præcipi sub istud tempus tritici sationem. — 223, 224. Ornatissimi versus! *Invitæ* terræ, quandoquidem aratione subigenda est. — *Cedere* Medic.

225. *Ante occasum Maiæ*, h. Pleiadum e quibus una Maia est. Ad rem Xenophon. Œconom. c. XVII, 2. Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum proverbium, maturam sationem sæpe decipere solere, seram nunquam, quin mala sit;* quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius jam Hesiodus monuerat Ἔργ. 479 sqq. cf. Geopon. II, 14. pag. 129. — 226. Vulgata lectio erat *avenis*, ex mss. et ed. P. *Aristis* Heins. e Medic. fragm. Voss. Moret. pr. et vet. Grammaticis. *Acervis* Arundel. et Cantabr. — *Eluxit* Voss. *Delusit* Parrhas. *Illusit* Rom.

227. Alii *phaselum*, *phasillum*, *fasellum;* *vitiamque*. — Viciæ, faseli, et lentis satio sub initium mensis Novembris usque ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris cœli nos memores esse fas est. *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *bona porcina* et *Turcica*. v. Index Scrippt. R. R.; propter frequentiam *vilis* dicta

Nec Pelusiacæ curam adspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
   Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent cœlum zonæ, quarum una corusco
Semper sole rubens, et torrida semper ab igni;
Quam circum extremæ dextra lævaque trahuntur,

— 228. *Lentis* magna præstantia et copia apud Ægyptios; v. Plin. XVIII, 31; igitur epitheto ab Ægypti urbe petito ornatur. — 229. *Bootes*, qui et Arctophylax, cum stella Arcturo, occasu suo tempus serendæ viciæ *certum* indicat. Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nov. Arcturus vespere occidit;* et Plin. XVIII, 74 *Pridie Calendas* (Novembres) *Cæsari Arcturus occidit. Quarto Nonas Arcturus occidit vesperi*, Vide de *lentis* satione Colum. lib. II, c. 10, § 15, et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Novembri — nunc seritur prima lenticula.* — *Aut* Goth. sec. — *mittit* Medic. fragm. Voss. Ven. *mittat* Menag. — 230. *Expende* Roman. Arundel.

231 sqq. De zonis cœli et Zodiaco. Ut ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint, solem certum per cœlum cursum tenere ait, v. 231 — 256. — *Demensum* Reg. et Junt. ed. ex Ald. pr. *annum* pro *orbem* Rott. — 232. Ambiguum, fere, ut v. 6 in voc. *cælo*, cui verbo τὸ *mundi* jungendum sit; *orbis mundi* bene diceretur. *Sol mundi, sol cœli*, otiose; his modis ponderatis, præstat jungere, *Astra mundi* h. cœli, ut passim *sidera cœli*, ut inf. 335 *cœli menses et sidera.* Etsi post *dimensum certis partibus*, scil. spatiis, quæ eadem XII signa occupant, *orbem* h. cœlum illud apponit. Cœlum *regit Sol per duodecim signa*, quatenus cursu ejus per illa facto constituuntur ea, quæ in cœlo sunt siderum motus ac tempora. Adumbravit autem hæc poeta ex Eratosthenis versibus: πέντε δὲ οἱ ζῶναι περιειλάδες ἐσπείρηντο· (*tenent cœlum*) αἱ δύο μὲν γλαυκοῖο κελαινότεραι κυάνοιο (*cœrulea glacie concretæ atque imbribus atris;* et de iisdem mox, αἰεὶ φρικαλέαι αἰεί θ' ὕδατι νοσέουσαι) ἡ δὲ μία ψαφαρή τε καὶ ἐκ πυρὸς οἷον ἐρυθρή. (*corusco Semper sole rubens, et torrida semper ab igni*) (vid. ed. Oxon. Arati p. 46), apud Heraclidem de Allegoriis Homer. p. 476. conf. Tibull. IV, 1, 151 sqq. — 233. *Cœlum* nunc proprie tellus est, cœlo subjecta. — 234. *Ab igni est* quidam: alii *ab igne.* — 235. *Extremæ* sunt in extrema parte positæ; et *trahuntur* est plenius pro *sunt;* nos vulgo, extendunt

Caerulea glacie concretae atque imbribus atris.
Has inter mediamque, duae mortalibus aegris
Munere concessae divum; et via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus, ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arces
Consurgit, premitur Libyae devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
Maxumus hic flexu sinuoso elabitur Anguis

se. Ducuntur enim circuli paralleli. — 236. *Concretae* proprie quidem tantum *glacie*; sed eadem tempestas *atros imbres*, ὄμβρους ζοφόεντας, affert, et recte adjuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. Αἱ κρυμαλέαι, αἱ δ᾽ ὕδατι μογέουσαι, *laborantes*. — 237. *Aegris* cum delectu h. l. positum epitheton pro miseris; δειλοῖσι βροτοῖσι Homeri.

238. *Concessit* Goth. prior. — [*Et via secta* recte Medic. cum aliis et utroque Gothano: nec satis video, cur copulam hanc Heinsius, Burmann. et Heynius sustulerint.] — Zodiaci descriptio, et mox poli Arctici et Antarctici. Quae sequuntur, facile e sphaerae coelestis doctrina intelliguntur. *Per ambas*, inter; ut v. 245 *per duas Arctos*. vid. Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 8. — 239. *Signorum*. . . . *orbis* tentat Jo. Schrader. — 240. Libri fere omnes *Riphaeas*; male: est enim τὰ Ῥιπαῖα ὄρη. — Omnia ad sensus nostros dicta, si sphaeram ante oculos positam habemus. *Mundus* et hic pro coelo. *Arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium jugis. v. inf. IV, 461 et saepe. — 241. *Diversus* ed. Ven. — *ad Austros* Mediol. — Ita *premitur devexus* ornate pro vergit, ut *consurgit*, elevatur. — 242. *Hic vertex*, polus Arcticus, nobis semper *sublimis*, eoque conspicuus, ἀντίος ἐκ βορέαο. — 243. Pulcherrime, polus Antarcticus latet, οὐκ ἐπίοπτος, ut Arat. Phaenom. v. 25, unde haec expressit Virgilius, *non cernitur*; ἀίδης est, quo modo *infera* omnia declarat Hades, ὁ Ἀΐδης, ᾅδης: pro quo, ponitur *Styx* et *Manes*. Jam *sub pedibus*, si jungitur cum *videt*, sensus esset: vident illi *subter se* polum Antarcticum; ei insistunt: ita sequeretur, poetam Haden in medio terrae collocasse; quod alienum est et ab ipsa loci ratione, et a communi poetarum ratione, quibus Hades et Tartarus sunt in imis locis subter terris nostris; necesse itaque est jungere: *illum sub pedibus*, alterum polum, qui nobis sub pedibus est, *Styx videt*: inferi suspiciunt, ut nos coelum. — 244. *Labitur* Rom.

Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentis æquore tingi.
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
Semper, et obtenta densantur nocte tenebræ;
Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis,

tend. — Circumlabitur, circumflectitur Draco, Ursæ utrique implicitus. Servius laudat fragmentum Hesiodeum : ποταμῷ ῥείοντι ἐοικώς. Sed tota sententia conversa ex Arati Phæn. 45 — 48 οἵη ποταμοῖο ἀπορρὼξ etc. — 246. Septemtrionalia illa sidera, interque ea Ursum majorem et minorem, Helicen et Cynosuram, nunquam occidere, infra ὁρίζοντα, seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Iliad. σ, 489, et Odyss. ε, 273 sq., ubi conf. Intpp. et Toll. ad Apollonii Lex. Exc. V. Iis intervolvitur Draco. *Metuentes tingi*, qui numquam tinguntur, occidunt : quasi ab hoc sibi caveant, quod nunquam faciunt. Ἄρκτοι κυανέου πεφυλαγμέναι ὠκεανοῖο, dixerat Aratus l. l. cf. ad Horat. II Carm. 2, 7 *penna metuente solvi*, non solvenda.

247 — 251. *Illic*, sub polo Antarctico aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro cœlo nox exoritur, et vice versa. Parum subtiles erant veterum opiniones de terris australibus, et altero hemisphærio, de quibus post Strabonem Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 9 sq. videndus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649 — 654. Quam vero ornate *intempesta silet* (pro est) *nox — tenebræ*, ut profundam noctem, altas tenebras, esse significet! *Nox* autem (ut tenebræ) obtenditur, obducitur cœlo et terræ. Homer. Odyss. λ, 19 Ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. *Nox intempesta* jam Ennio et Lucretio frequentata; ut V, 984. — 248. *Densentur* erat antiqua lectio : vulgatam *densantur* induxit Paul. Manut. moxque Commelin. Retinendam veterem censet Potterius; rejecit Burmann. ne toties redeat syllaba *en*; sed eam ipsam ob causam noster servavit. — *Obducta* alter Rottend.

249. *Diemque relinquit* Leid. pr. — Antiquo nomine; quia tempestivum tum non est, ad agendas res, ἀεργής. *Redit aurora* scilicet ad eos; adit eos.

250. *Equis anhelantibus* tribuitur, *adflare* id, quod ante se habent; ut in cursus certamine eos, quos ante se decurrentes cursu attingunt. *Adflant equi Solis* eas terras, quas sol oriens illuminat. Jam poetica inversione dixit : *Sol oriens adflat nos equis*; ut et Æn. V, 739 *Et me sævus equis oriens adflavit anhelis.*

Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi;
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere classis,
Aut tempestivam silvis evertere pinum.

251. *Illis* apud Senec. Ep. 122; reposuit Wakef. — *Ostendit* Ven. — Cum *Oriens* paullo ante sit Sol, vi oppositi *Vesper* possit esse Sol occidens. Vesperum tamen pro Sole dictum nondum vidi. *Vesper*, Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert*. Ita accipit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI 516, 517 *Invadunt campum et late fulgentibus armis Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.* conf. Lucret. I, 1064, 5, 6. Namque nec vespera *accendere potest crepusculum*, nec illa vulgaris ratio qua de facibus et candelis accipitur, quæ ut incendantur, vesper caussa est, non quidem indocta est, sed humilis tamen et abhorrens a tali carmine. Opportunius idem illud inf. vs. 291.

252. *Hic* Mead. — *Prædicere* Roman. et alii; *prædiscere* correxit Nanger. in Ald. tertia. — E solis hoc per Zodiacum decursu, a v. 231, atque adeo succedentibus sibi invicem anni partibus, instantem tempestatum mutationem discimus. Habuit in animo versus Arati Diosem. 10 sqq. *Tempestates* de quatuor anni partibus dici, ex versu 258 patet, *Temporibusque p.*, conjunctam tamen mutati aeris ac cœli notionem esse, ex adjuncto patet. *Cœlum dubium*, scil. instantibus pluviis, procellis. Ad cetera compara Tibull. IV, 1, qui, eadem horum *limborum* ac *balteorum*, seu *zonarum*, enumeratione facta, cum in temperata substitisset, pergit v. 169 *Hinc placidus nobis per tempora vertitur annus. Hinc et colla jugo didicit submittere taurus* etc. Ex eadem observatione antiquus de Æolo mythus natus. vid. Heraclid. de alleg. Hom. sub f. — 253. *Mensisque diem alii*, perpetua aberratione. — 254. *Marmor*, ἅλα μαρμαρέην, Iliad. ξ, 273, *resplendescentem*, v. ad Æn. VII, 26. cf. ad VI, 729. — 255. *Armatæ classes*, ὡπλισμέναι; simpl. instructæ naves. cf. Hesiod. Ἔργ. 631, 632, et 671, 672. Sed is meliori jure navigationem memorabat, quandoquidem illa ætate, et in Græcia undique mari cincta, inter curas patrisfamilias erat, frumenta navi devehi ad permutanda alia vitæ necessaria. Longe diversa erat vitæ reique rusticæ ratio Virgilii ætate: etiam in devehendis mari frugibus. Ad argumentum rusticum commemoratio classium non bene esset accommodata. — 256. *Tempestivam silvis evertere*

Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quæ mox cœlo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
Aut pecori signum aut numeros inpressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,

pinum h. ligna ac materiem tempestive cædere. Cousulatur Cato de R. R. c. 31 (nude vocem *tempestiva* ductam esse observat Macrob. VI, 4, p. 596). Plin. XVI, 74, 75, s. 39. cf. Cerda.

257—267. Habet etiam alias utilitates, si observes siderum ortus et occasus et vices anni temporum. — 259. *Agricolas* laudat Macrob. VI, 4. — *Detinet* ed. Ven. — 260. Si pluvium tempus *continet* h. e. domi tenet (v. Burm. h. l.) agricolam: multa interea parare et facere licet, quæ mox sereno cœlo parum tempestive curanda essent. Hoc poeta ornatius extulit post Hesiodum, quem compara, 493 sqq. Præterea monent Grammatici, Servius ad h. l. Gellius X, 11; Macrob. VI, 8 de Dilectu verborum adhibito a poeta: *Maturari* ea, quæ accelerentur quidem, sed diligentiæ tarditate cum industriæ alacritate ac celeritate conjuncta. Eadem, cum subito, raptim et properanter fiunt, *properari* dicuntur, nec facile diligenter et accurate fieri possunt. Quæ an ita se habeant, equidem non dixero. Potuit enim poeta verba simpliciter ponere pro vulgari: multa nunc facere licet, quæ mox essent facienda. Ut contra *maturare fugam* dixit Æn. I, 137, pro præcipitare. De re v. Cato c. 2, § 3; Varro I, 36. — 261. *Procurare* cad. ed. Ven. — *Proscindit* Moret. sec. — 262. *Vomeris dentem* aut proprie, quod sup. 172 erat *dentale*, aut dixisse videtur omnino pro vomere. *Lintres.* Si scaphas, et fluviatiles naviculas intelligas, possis agrum Mantuanum, omninoque istam Italiæ oram Pado aliisque fluminibus perfusam cogitare; conf. Servium h. l. Convenientius tamen vitæ rusticæ esse videtur, ut vasa lignea concava et alveos interpreteris, qui inter rustica instrumenta sunt. Sic alveos, in quibus uvæ portantur in vindemia, *lintres* dicit Tibull. I, 5, 23. — 263. *Aut pecori signum:* sic III, 158 *Continuoque notas et nomina gentis inurunt.* Porro: *numeros impressit acervis.* Aut cum Servio, tesseræ et tabellæ intelligendæ, acervis impositæ, quibus frumenti numerus designatur; aut *acervi* sunt frumenta saxis seu vasis condita, quibus vasis inscribat paterfamilias, quot modios contineant. *Impressit*, ἀορίστως dictum; ἐνέγραψεν, imprimit. — *Impressat*

Atque Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
Fas et jura sinunt: rivos deducere nulla
Relligio vetuit, segeti prætendere sepem,

Rottend. alt. et cod. Danielis. — 264. *Exclamant* Rottend. — *Vallos alii* Brunck. e suis codd. — 265. *Amerina salix* (erat Ameria, Umbriæ urbs, non longe a Tiberi) inter terna salicis genera memoratur Columellæ IV, 30, 4, ubi de pedaminum in vineis, jugorum ac viminum, prospiciendorum cura agit. cf. Plin. XVI, 69. *Vallos* esse palos, in promptu est. — 266. *Rubra* Ven. [Malè; *rubea* enim, vel quæ abundat circa *Rubos*, Campaniæ oppidum, vel quæ fit ex *rubo*, virgulti specie.] — *Fascina* pr. Moret. — *Rubi* (nostris *la ronce*) *recisis aculeis alligant*. Plin. VI, 66 *Cetera vincula, qualia sunt ex rubo, majorem operam, sed in egeno tamen necessariam, postulant*. Colum. IV, 31, 1, *fiscina*; calathus seu alius vas vimineum, ad usus rusticos; *facilis*, aut quæ facili opera struitur, quia ex viminibus facta, aut quia hæc vimina flecti et texi possunt, adeoque ipsa sunt *facilia*. *Mollem juncum* dixerat Ecl. II, 72. conf. ad Tibull. I, 1, 40; II, 3, 15. — 267. *Saxis* Roman. Sic et Æn. I, 182, 183. Notum, antiquos aliquando tostis igne granis vesci solitos fuisse; sed hic de eo more agitur, cum vita jam ad meliorem cultum perducta far igni torrerent; ut facilius mola, et quidem manuaria, qua utebantur, frangi et glumis exui posset.

268 — 275. Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluvias, cum sint quæ facere possit etiam festis diebus: cf. Serv. add. Moret. 67. sq. Locum, qui sequitur, laudat, et copiosius rem prosequitur Colum. II, 22, 1, et XI, 1, 20. *Quippe etiam*: nova transitus formula; ut *quid? quod*. — 269. *Fas et jura*, h. divina humanaque jura, ut jam Servius monuit. — *Diducere* quidam scripti; utrumque bene. — 270. *Nulla religio*, h. nullus respectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare solet, vetat, ut sæpe jam factum vidimus. *Quod autem ait deducere, nihil aliud est, quam detergere; nam festis diebus rivos veteres sordidatos detergere licet; novos facere non licet*, Macrob. Sat. III, 3. Consentit Colum. II, 22, 3. *Rivum* tamen *deducit* ac *ducit* omnino is, qui aquam ex rivo vel lacu per prata irriganda ducit. *Satis fluvium inducit rivosque sequentes* supra v. 106 dixerat. *Deducitur* tamen etiam rivus sive aqua, cum fossa exsiccatur: ut *collectus humor* supra v. 114, dum educitur et

Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis, lapidemque revertens
Incusum, aut atræ massam picis, urbe reportat.
  Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna

emittitur. Ut in sententiam Macrobii dictum sit, de aqua cogitandum, quæ ut per pratum deducatur, ne via præcludatur, sordibus purganda est. conf. Serv. ad 272. *Relligio prohibet* Urs. — *Sepem* etiam hic alii; *sepes* fragm. Moret. — *Quamquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere*, Columella l. l. — 271. *Insidias avibus moliri*; ut reliquiis consentaneum sit, de avibus prædantibus et nocivis intellige. — 272. *Greges* Macrob. III, 3. — *Versare* Zulich. male. — *Fluvio salubri*. cf. inf. III, 445 sqq. Argutatur in hac voce adjecta Macrob. Sat. I, 16, p. 278. Bip. Idem III, 3 extr. *Cavetur enim in jure Pontificio, ut — festis diebus purgandæ lanæ gratia oves lavare non liceat; liceat autem, si curatione scabies abluenda sit; ideo hoc quoque inter concessa numeravit* Balantumque greges fluvio mersare; *quod si hucusque dixisset, licita et vetita confuderat, sed, adjiciendo* salubri, *caussam concessæ ablutionis expressit*. cf. Colum. l. l. § 2; Varro ap. Servium ad h. l.

273 — 275. Hæc ex duriorum patrumfamilias ratione, ut Catonis, c. 138. v. Colum. II, 22, 5. *Vilia poma* dicuntur ad magnam copiam denotandam. Sic v. 227 *vilis faselus*. *Lapis incusus*, sive rudis, asper, sive cusus et incisus. De mola manuali fere accipitur post Servium. *Pix* variis usibus agrestium inservit, ut mustis condiendis, etc. Notetur et illa forma: *agitator aselli — onerat*, pro agricola: quem poma in urbem mittere dicturus, quoniam aselli opera in eo utitur, *agitatorem asini* poeta appellat, non enim de asinario agit. Ceterum ex v. 274 275 patet, feriatis diebus etiam mercatus in urbibus habitos esse, unde ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare agricola posset. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275. — 275. *Incussum* Roman. Med. cum plerisque. Sicque Ald. pr. et sec. at Nauger in tertia reposuit *incusum*. — *Incassum* Ven. — *incisum* quidam, lapsu calami.

276—286. Etiam dies lunares observandos esse dicit: esse enim alios faustos, ad opus faciendum (hoc est, *felices operum*), alios infaustos. Sequitur autem superstitionem Hesiodi, versus finem Oper. et Dier. 765 sqq., aut potius Democriti (fuit enim liber ejus de R. R. γεωργικὸν, Varroni et Columellæ ac Plinio laudatus; de eo vid. Pro-

Felices operum. Quintam fuge; pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ; tum partu Terra nefando
Cœumque Iapetumque creat, sævumque Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere fratres.

leg. Geoponic.); Plinius XVIII, 32, s. 75 *His quæ sunt necessaria adspicientur de luna ventisque et præsagiis — Namque Virgilius etiam in numeros* (tempora) *lunæ digerenda quædam putavit, Democriti sequutus ostentationem*, h. doctrinam variis a rationibus iisque vanissimis ductam, modo ab observatione eventi, modo a numero, modo ab auctoritate, fraude aut stolida persuasione. Etsi autem mirari licet hæc a Virgilio in carmen recepta, est tamen laudanda prudentia, quod paucis ea tantum attigit, et observanda ars poetæ, qua fabulis intexendis locum facit ac parat. *Luna dedit* pro dat: ut Æn. IX, 266 *quem dat Sidonia Dido.* Sic *Tarquinius regno pulsus fugit* ap. Horat. I Serm. 6, 13 non quasi præteritum corripiatur, sed præsens pro præterito, re præterita in tempus præsens adducta. Sententia autem est: sunt dies lunares alii felices, alii minus. — 277. *Quintum* Ven. — *Orchus* alii scribunt, e more serioris ætatis, quæ ubique τὸ c, K, in *ch* mutabat; unde *pulcher* ex *pulcer*, etc. — 279. Quinto die ab Lunæ ortu natos ait Orcum, Furias, Titanes et Gigantes, antiqua et ignota superstitione, ad numerorum rationes spectante. Recedunt hæc ab Hesiod. Ἔργ. 802—804, qui non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, sed Furias perjuria hominum ulturas: Ὅρκον τιννύμεναι, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. *Furiæ* e Cœli sanguine ortæ: Theog. 185; Apollod. I, 1, 3. Novavit hoc Maro nescio qua auctoritate, quod *Orcum cum Furiis* natum edidit. Quæri potest, volueritne Ὅρκον Hesiodeum declarare, deum jurisjurandi et ultorem perjurii, an Orcum, τὸν Ἅδην, Plutonem, seu potius Orcum, tanquam diversum aliquod a Plutone inferum numen. Cum plura astrologica carmina, Alexandrinorum superstitionum fetus, exstarent, etiam sub Orphei et Melampodis nomine, si modo Marone antiquiora fuere, ex his hunc locum adumbrare ille potuit. Parum tamen tutum est, de his aliquid suspicari, multo minus pronuntiare. *Cœus* et *Iapetus* sunt e Titanibus, Cœli et Terræ soboles. E Terra et Tartaro *Typhœus*: de quo v. Theogon. 821 et Apollod. I, 6, 3. *Creat* γεννᾷ pro creavit. — 280. *Fratres*: seu Gigantes, quod præfero, seu Aloidas nunc memorat, Otum et Ephialten, similia illis molitos: v. Apollod. I, 7, 4 et Æn. VI, 580 *Hic — Titania pubes — Hic et Aloidas — qui manibus magnum rescindere cœlum Adgressi superisque Jovem detrudere regnis.* Est autem *rescindere* pro excindere, cum

Ter sunt conati imponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter Pater exstructos disjecit fulmine montis.
Septuma post decumam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telæ
Addere: nona fugæ melior, contraria furtis.

notione perrumpendi, irrumpendi, quod bene observat Wakef. ad Lucret. II, 406; uti si *vallum*, *porta*, rescindi dicitur. Id enim egerunt, ἵν' οὐρανὸς ἄμβατος εἴη; ut, ubi Olympum tenuissent, ex eo cœlum conscenderent, Jovemque deturbarent. — 281. Ex Odyss. λ, 314 fonte hujus fabulæ, quæ inde nata, quod motu terræ graviore Ossa ab Olympo revulsa atque convallis saxis rupibusque constrata fuerat. v. Strabo lib. IX, p. 658 A. — 228. *Imponere Olympum* Schol. Horat. Cruquius. *Invertere* Parrhas.—*Frondosæ* frag. Moret. — *Involvere*, hic est sursum, in altiorem locum volvere. *Scilicet* est δὴ poetarum, vel ῥὰ, quibus vis dictorum augetur: etiam δὴ ῥα, unde factum δῆλαδὴ, ex δηραδή. — 283. *Obstructos* Rottend. *structos* duo. — *Dejecit* Roman. sed *disjicere* plus est, et majorem impetum habet. — 284. *Vites* Roman. ac multi; sed *vitem* alii; recepit Heius. idem malebat e potioribus *est ponere*. — *Exponere* Mentel. pr. et Zulich. *imponere* ed. Ven. — Non satis definitum; sitne dies XVII intelligenda, an dies X felix illa quidem, sed secundum eam multo magis VII. Decimam faustam esse affirmat etiam Hesiod. Ἔργ. 794, et septimam vss. 770, 805. At quæ hic v. 285 enumerantur, ad diem ille XIV refert v. 794 — 797. Quæri quoque potest, sitne *nona* vs. 286 post decimam intelligenda, an mensis an cujusvis decadis. — 285. *Prensi boves*, qui libere, necdum jugo juncti, errabant. Hesiodus, quem respexit, v. 797 εἰλίποδας ἕλικας βοῦς — Πρηΰνειν, ἐπὶ χεῖρα διδούς. *Addere licia telæ*, est telam ordiri; ut adeo tela sit sive stamen et trama, sive ipsa machina textoria, cui illigatur jugum. — *Pressos* multi, solenni errore. — *Telis* Menag. et Leid. pr. a man. sec. — 286. *Nonus dies* servis fugitivis faustus, furtum tentantibus infaustus. Quorsum hoc? Scilicet cautionem tanto majorem adhibebit eo die diligens paterfamilias, ut contra de furtis parum sollicito esse licet; est enim is dies furibus parum faustus. *Furta amoris* propter adjunctas servorum fugas advocare non possumus; ut nec *fugam* de exilio intelligere cum Servio, eum in re rustica versemur. Vanas hujus generis judicationes plures videbis in carmine, Maximo vulgo tributo, de Electionibus v. 320 sq.; et de furibus 567 sq.,

Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut quum sole novo terras irrorat Eous.
Nocte leves melius stipulæ, nocte arida prata
Tondentur; noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes

apud Fabric. B. Gr., t. VIII, p. 432, 446.

287—296. Sunt etiam noctu, vel summo mane nonnulla tractanda. *Dare se alii* dicitur is, qui ad ejus voluntatem se accommodat, gratificatur, concedit. *Res dant se*, ut sese offerunt, occurrunt. Sic et locus, occasio, tempus, se dare dicuntur. *Dat se* et illud, quod impulsum inclinat se, flectitur, cedit. Itaque et h. l. *multa se dederunt*, h. se dare solent, occurrunt agenda, perfici et peragi possunt. Servius: *melius nostro obsequuntur labori*. Æn. IV, 627 *Nunc olim quocunque dabunt se tempore vires*. cf. Burm. ad Gratii Cyneg. v. 143. — 288. *Eous* ἠῷος scil. ἀστὴρ, ἑωσφόρος pro Lucifero, atque adeo pro ortu lucis. Sic Ge. III, 324 — 6 *Luciferi primo cum sidere — Dum ros in tenera pecori gratissimus herba*. — *Irrorat terras*, quia aeris humor et in herbis ros tum sub sensum venit. Quod Eurip. Hippol. 78 dixit: ἕως δὲ ποταμίαισι κηπεύει δρόσοις. *Solem novum* dicunt poetæ pro oriente. Dictum igitur, *sole novo*, h. e. mane, cum rore arva rigata sunt, madent. — *Vel quum* e. Roman. et apud Pier. nonnulli. — *Irrigat* unus Arundel. [Vid. Wakef. ad Lucretium, v. 283 — 84; ubi Heynium plus quam duriter tangit et increpat.] — 289. De foeno Plin. XVIII. 67. § 4 *Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius*, quia sc. noctes sunt humidæ. De faba Colum. II, 10, 12 *Silente luna fabam vellito ante lucem*. Ergo *stipulæ* non ad frumentorum messem, sed ad legumina, *prata* ad fœnisecium erunt referenda? De *stipulis* tamen dubitare licet, an ita dicantur. Contra vero de frugibus sub diluculum metendis omnes auctores operis rustici præcipiunt, ita ut de iisdem accipiendæ sint stipulæ. cf. inf. ad v. 297. Vir doct. Voss. operis rustici peritus, verba ad eum morem refert, quo post refectos messe facta culmos relictæ stipulæ serius secantur. Qua de re nihil quidem in Columellæ loco hinc expresso lib. II, 18, 19. 20, nec in Plinio, reperio; memoratur tamen ista messionis ratio inter trinas in Italia media usitatas. Varro I, 50. Omnino miror scriptores R. R. de ipsa metendarum frugum ratione tam pauca præcipere. De pratis vero nemo dubitat. cf. Dickson t. II, p. 311 sq. *Noctibus roscidis secari melius*, Plin. XVIII, 67, 4. — 290. *Noctis* potiores, cum Grammaticis; reposuit Heins. ut pro *noctes* esset.

Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto conjux percurrit pectine telas;
Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur æstu,

Nocte Longobard. Medic. et duo codd. apud Serv.

292. Eclog. VII, 29 *novas incidere faces*. cf. Plin. XVIII, 63; Colum. XI, 290. *Inspicare* novasse videtur poeta, ut sit in spicæ formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere. *Solata laborem*: vid. ad Æn. I, 239. — 294. *Mulier* pro *conjux* ed. Mediol. *percussit* Goth. — *Arguto* et cantui mulieris tribui potest, et *pectini*, ut sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet ratio poetica, ne alterum nomen nudum et sine epitheto sit, et poetarum usus: ut quoque κερκὶς passim in poetis μελπομένη, ἀοιδός: *pecten canorus*. (Exempla dabit v. c. Brunck. ad Aristoph. Ran. 1316.) *Tela* est trama, cujus filis inseritur subtemen, ope *pectinis*, seu radii; aut spathæ (Græcis κερκὶς est: de qua v. Apollod. II, 8, 1; Antonin. lib. 25; Sophocl. Antig. 988) cujus formam a nostra navicula textoria diversam, et pectini, quo lyra pulsatur, propiorem fuisse necesse est. Patet autem ex hoc versu, in Italia quoque matresfamilias rusticorum telarum texturæ vacasse. — 295. *Humor* legebat Scaliger, ut esset *decoquit se*. — Georg. IV, 268 *igni pinguia multo defruta*. Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera: vid. Plin. XXIII, 18; XIV, 11; Columella XII, cap. 19 — 21. *Dulce mustum* laudat Quinctil. Inst. VIII, 2, 10 inter epitheta, quæ id, quod rei proprium sit, expriment. *Humor musti* poetica periphrasis. — 296. *Trepidum*: proprie mustum est trepidum, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur: Æn. VII, 463 *undans* ahenum, hinc *undam* idem mustum dixit ebulliens et exundans. Fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt. — Vulg. ante Heins. *tepidi...... aheni*. — *foliis trepidis* Medic. — *trepidis aenis* Roman.

297. *Succinditur* Goth. Sec. — Messem ait esse secandam et terendam *medio æstu*. *Ceres rubicunda*, quæ alias *flava*, quia rubent, flavescunt, aristæ. Columella II, 21, 2 *æqualiter flaventibus jam satis, ante quam ex toto grana indurescant*, cum rubicundum colorem traxerunt, *messis facienda est*. At de *medio æstu* dubitari potest: sitne media æstate, an medio die æstivo. Utrumque recte ac vere diceretur. *Prius*, *medio æstu*

Et medio tostas æstu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus : hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolæ plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curasque resolvit :
Ceu pressæ quum jam portum tetigere carinæ,

æstate, dictum, ut Ecl. X, 65, *frigoribus mediis*, cum sqq. convenit, *Nudus ara, sere nudus*, cum mature, aere adhuc tepente, arationem et sationem faciendam esse ait. Et de *messe mature facienda* monent alii quoque : v. Colum. l. l. Omnino hoc idem præcipit Hesiod. 571 sqq. ubi tantum abest, ut de opere per medium diem urgendo agat, ut etiam mane surgendum et metendum esse moneat. Et Theocr. X, 50—51 simili modo præcipit; *medio* autem *die quiescendum esse* dicit, ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένω κορυδαλλῶ καὶ λήγειν, εὕδοντος· ἐλινῦσαι δὲ (κατὰ) τὸ καῦμα. Spectat quoque huc, quod colligendæ sunt fruges sub diluculum; conf. Geopon. II, 25. *Posterius* si præferas, medio die, respiciet antecedentia 289, 290. Inf. IV, 401 *Ipsa ego te, medios cum sol accenderit æstus, Cum sitiunt herbæ* etc. ut *medio æstu* sit, medio die, interdiu. Sic inf. III, 154 *mediis fervoribus* : ut opposita sint 287, 88 *gelida nocte* cum *die novo*, et nunc *diei calor* s. æstus; et III, 331 *æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem*. Enimvero sic repugnant sibi vs. 389, ubi nocte *stipulas et prata tondenda* sit, et nunc *medio æstu*, meridie, *succidendas fruges*. Ita occurrendum esset sic, ut *stipulas* proprie acciperes, et rem a messe diversam innui diceres, ut sup. ad 289 monitum est. — 298. *Area terit fruges* : in qua teruntur. v. sup. ad v. 192.

299. In quibusdam aliis *colonis*. — Ex Hesiodo petita esse satis constat, Ἔργ. 391, 392 γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν, etc. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, arationem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208 sq. II, 315, 316, cum tepor aeris satis magnus, ut arator veste non egeat. *Nudum* esse tantum tunica indutum, toga aut pænula rejecta, post Cuperi Obss. I, 7 satis notum. *Hiems ignava colono* esse dicitur, quæ colonum otiosum esse jubet, et ab opere sub dio faciendo avocat. — 300. *Plerumque* maxima hiemis parte. Bion. VI, 5 ἢ καὶ χεῖμα δύσεργον etc. *Fruuntur* Medic. a man. pr. — 302. *Genialis hiems*; conviviorum hilaritati, risibus jocisque apta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio; ex quo enim semel cum Genio notio hilaritatis, inprimis epularum, conjuncta fuit, *geniale* dictum est, quicquid hilare, festivum, gratum, jucundum, corpus animumque recreat. — 303. *Pressæ* conjic.

Puppibus et læti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,
Quum nix alta jacet, glaciem quum flumina trudunt.
Quid tempestates auctumni et sidera dicam?
Atque, ubi jam breviorque dies et mollior æstas,
Quæ vigilanda viris? vel, quum ruit imbriferum ver;
Spicea jam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?

Heins. probante Burmann. Reiskius *fessæ*, aut *piceæ*, aut *Thressæ* conjectabat. — 303, 304. Faustum reditum ad Lares naves declarabant coronata puppi, in qua tutela navis collocata erat. *Pressæ carinæ* sunt mercibus oneratæ, seu onustæ naves. vid. Tibull. I, 3, 40; Ovid Fast. IV, 300.

305. *Quernas glandes stringere* vid. ad Ecl. X, 20. — 306. *Myrtamque oleamque cruenta* Goth. sec. — *Cruenta myrta*, baccæ myrti nigræ succo rubicundo: ad vinum condiendum, myrtitem: cujus conficiendi rationem v. ap. Colum. XII, 38. — 308. *Auritos lepores* Afranio debebat Maro. vid. Macrob. Sat. VI, 5, p. 600. *Figere* telo, transfigere. — 309. *Verbera fundæ* poeta pro funda dixit, e stupa facta, majore ornatu, quatenus ea verberat, ferit, emisso saxo, quod jacitur circumagendo, torquendo, fundam.

311. *Et frigora dicam* unus Moret. et unus Arundel. nec non Goth. sec. in litura. — 312. *Jam breviorque dies, jam mollior æstas* unus Mead. — 315. *Ex viridi* Leid. — *Lactantia* multi. *Jacentia* Rom. *Torgent* Mentel. omnia prave. — Tempestates subjungit, quæ duabus præcipue anni partibus frequentius ingruere solent, sub auctumni initium (v. 311, 312, 313) inde a medio Augusto, Colum. XI, 2, 57, 58; et sub veris exitum (v. 313, 314, 315) M. Aprili medio. Columella ibid. § 36 sqq. Quam vero ornate hæc dixit, et quam proclivis hinc ad ornatissimam tempestatis æstivæ descriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad siderum ortus et occasus tempestatum tempora atque etiam caussas referebant. cf. v. 335. Atque quid dicam, *quæ vigilanda viris* sint, *ubi jam br.*; quæ curanda et providenda (v. Serv. et Burm.) ab agricolis sub auctumnum: inde a medio Augusto, ut diximus. *Mollior æstas*, leniore calore, cum vehementior æstus jam

Sæpe ego, quum flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent; ita turbine nigro

remisit se. *Vel quum ruit imbr. ver:* M. Aprili, circa Vergiliarum exortum: videndum nunc, imbrium ingruentium vi ne anni spes a procellis profligetur, sementisque facta proluatur. *Horrere* (vid. ad v. 151) *agri* aut *segetes* et *sata* dicuntur fere, cum aristæ jam maturæ sunt; h. l. seges lactescens, in *stipula* h. culmo *viridi;* vagina Varr. I, 48, 3. cf. Iliad. ψ, 598 sq. vid. Cerda. *Lactentia turgent* plenius etiam dictum, quam lactent; amant vocem poetæ. Ovid. Fast. I, 351 *sata teneris lactentia succis;* et sæpe. Habuit hunc locum ante oculos Gratius Cyneg. 290. *Inde ubi pubentes calamos duraverit æstas, Lactentesque urens herbas siccaverit omnem Messibus humorem, culmisque armarit aristas* etc. item Colum. X, 325 sqq.

316. *Duceret* Medic. — Quid? quod, id quod multo majus est, in ipsa messe procellæ aut imbres sæpe ingruunt. v. Plin. XVIII, 35, sect. 78. cf. Colum. II, 21, 2. Similiter de vitibus inf. II, 419 *Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.* — 317. *Fragili hordea culmo* dicit poeta, pro hordeis simpliciter, aut certe culmis fragilibus hordei, non de certo hordei genere; hos culmos *stringunt* qui falce secant; dum falcem admovent, tangunt scilicet et stringunt. Sic v. c. lib. II, 368 coll. cum 365 *tum stringe comas.* Solent autem poetæ id quod agitur, a variis actionis momentis designare. Itaque ea, quam Burmannus et Martinus movent, difficultas, dum pro ligare dictum esse putatur, concidit. Vir doctus *stringere*, pectinibus decerpere, interpretabatur: est id inter metendi genera ap. Colum. II, 21, 2, 3. De his cf. Var. I, 50. Dickson t. II, p. 358 *stringentem* hordea intelligit eum, qui apprehendit culmum manu, ut falce admota resecet. — 318. *Concurgere* Rom. et unus Mead. quod et ipsum recte. — *Ventorum prælia concurrere* plenius quam ventos concurrere; ut acies ad pugnam faciendam. — 319. *Seges gravida* proprie ex *agro gravid*. Sed poetæ omne id *gravidum* dixisse videntur, item *fecundum*, quod succo plenum ac tumidum esset, ut *gravidum uber* Ge. III, 317; *gravidæ fruges* II, 143; *gravidæ messes* Ovid. Met. VIII, 781. cf. de hac voce ad Æn. IV, 229; X, 87. — 320. *Sublimem* Medic. et Reg. a man. pr. cum Romano. — *Eruerint* Moret. sec. *ruerint* Reisk. conjiciebat. Miratur hic Heynius, neminem satis audacem fuisse, qui corrige

Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.
Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,

ret *ut turbine:* sed nullus emendationi locus, quum facile admodum exponas: concurrunt venti turbine *ita* nigro, *ut* hiems ferret etc.] — Venti segetem *eruunt*, et in aerem expellunt; extollunt; hoc ornatius effert, *sublime expulsam eruunt*, quia *sublimem*, *in sublime*, pro adverbio sublimiter, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam qui animadverterunt varie tollunt. Martinus comparationem subjici putat, qua tempestatis messem evertentis vis declaretur, cum ea evulsas radicitus spicas cum aristis et radicibus ita sublimes ferat, quemadmodum alias ventus ferre solet leves stipulas; *ita*, tam facili negotio, *hiems*, tempestas, *ferret culmum* etc. Hæc tamen comparatio parum ad augendam rei δεινότητα facere, immo eam imminuere ac frangere, videtur. Ruæus ita interpretatur, ut verba sint epiphonematis loco: *tam denso nimbo jactabat procella calamos leves et stipulas volantes.* Verum sic *ferebat* dicendum erat. Catrœus vertit, quasi poeta diceret: *aut turbine nigro.* Si emendatione res indigeret, proclive esset: *ita turbine nigro Versat hiems:* quod firmes ex Lucretio, cujus versus ante oculos habuisse noster videtur lib. V, 218 *Et tamen interdum magno quæsita labore—Aut subiti perimunt imbres, gelidæque pruinæ, Flabraque ventorum violento turbine versant:* seu melius *vexant*, ut alii legunt. Atque hæc erant, quæ me olim in h. l. commentantem ad subtiliorem rationem abducebant. Necdum me judicii mei pœnitet; non enim mihi satis erat, sensum qualemcunque arripere aut inferre, verum ex ipsis verbis grammatica lege et ratione sensum eruere. Qui itaque aliquid dicere vult, quod ad rem spectet, ei est grammatice docendum, quomodo *ita—ferret* possit esse dictum pro, *quemadmodum hiems fert.* Scilicet a poetis, ad variandam orationem, *sic ita haud aliter, pariter*, in fine sententiæ subjici solent comparative: haud aliter hiems, gravis tempestas ea parte anni, qua procellosum tempus esse solet, (auctumno et vere vs. 311—315, non quæ *nostra hiems*, dicitur) orta *ferret*, diriperet, stipulas, quam nunc media æstate radicitus aristas fert. In hac demum interpretatione acquiescere licet. Convenit, ex parte tamen, non prorsus, Horat. Serm. II, 2, 124 *Ac venerata Ceres, ita culmo surgeret alto Explicuit vino contractæ seria frontis.* Ubi Bentl. ita scil. ut jam nunc surgit. Immo vero est petitum a formula precandi, obtestandi; ita ut nunc precatur, votis expetit. — 321. *Stipulamque levem, culmosque volantes* Zulich. *Stipulasque sonantes* Goth. pr.

322. *Ex cœlo* Menag. pr. e *cœlo* ed. Ven. — *Ruit agmen*

Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
Et pluvia ingenti sata laeta boumque labores
Diluit; implentur fossae, et cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus aequor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu

Schol. Statii, ad Theb. I, 356. — Praeiverat locus insignis Homeri Il. π, 385 sqq. ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεύς. sq. cum Lucret. VI, 255 sqq. *Praeterea persaepe* sqq. *agmen aquarum* de imbre denso ingruente. *Venit*, ruit; *venire* enim etiam hoc sensu satis grave verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc., ut docuit Burm. h. l. et ad Phaedr. I, 21. cf. Aen. X, 356. — 324. *Ex alto nubes collectae* Servio sunt a septemtrione; v. sup. v. 240; quod forte nimis doctum. Alii, ut Julius Sabinus, e mari; quod in mentem venire potest, si Italiam cogites. Simplicissimum est, *altum* de coelo intelligere; ex aere descendunt contractae nubes; inf. 443 *urget ab alto Notus*. Itaque *ruit aether* h. nubes collectae. Aen. V, 695 *ruit aethere toto turbidus imber aqua*. Martial. III, 100, 3. *Imbribus immodicis caelum nam forte ruebat*. Praeiverat Lucret. VI, 290, 1 *Omnis uti videatur in imbrem solvier aether*. Alias *caelum ruit tonitru*; unde Aen. I, 129 *caeli ruina* omnino de procella. — 325. *Boum labores* ἔργα βοῶν Hesiodi Ἔργ. 46. Homer. l. c. Iliad. π, 392. et hinc alii v. Cerda et Fulv. Ursinus. — 326. *Cava flumina*, quae in alveis cavatis fluebant, nunc litus exeunt. vid. Burm. ad Lucan. I, 396. — 327. *Ferventque* Goth. pr. *Fretis spumantibus* idem cum altero. — *Freta spirantia* sunt aestuantia. Aen. X, 291, ubi v. Heins. *spirant*, quae effervescunt, ebulliunt. *Freta* autem, ut *vada*, poetice simpl. aquae, mare.

328. Interdum etiam fulmina et tonitrua cum ventis pluviisque miscentur. Ita acceptus vix bene locus reprehensus, tanquam alienus a re. *Corusca dextra*. Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2. *rubente dextera*. Ex antiqua tabula adumbratum esse, in qua fulminis rubor ipsam manum illuminabat, conjectabat Spenc. Polymet. pag. 55; saltem picturae idoneum argumentum illud foret. Manum tamen, quae tenet fulmen, ab eo splendere ac coruscare, facile etiam sine tabula picta assequaris. Habet tamen nec minus rationem suam, si *corusca fulmina* jungas. — 329 *Moliri fulmen* est jacere, vibrare; nam de omni motu ac conatu aut ope

Terra tremit; fugere feræ; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor. Ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit; ingeminant austri et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, cœli menses et sidera serva,

re *moliri. Maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. — 330. *Fremit* Zulich. — *Et* post *feræ* Martinus sustulit. — De hiberna procella similia v. apud Hesiod. Ἔργ. 511, 512, et 529—533. *Fugere* pro fugiunt; ut sæpissime, ex aoristo: nisi velis argutari ex vernaculo sermone. — 331. *Humiles* Moret. sec. *fragranti* primus. — *Humilis pavor* poetica venustate; partim quod reddit humiles, partim, quod *timere* pusillanimi et humilis animi est. *Stravit*, sternit, pavor, animos, καταπλήττει, percellit; unde etiam *consternare* ductum. — 332. Montes fulmine ferit, dicebas; at quam sublime: *dejicit!* Magis etiam exornat hæc Silius V, 385—389. *Flagranti telo*, Homeri et Hesiodi; φολόεντι κεραυνῷ. *Alta Ceraunia* ἀκροκεραύνια satis noti vel ex Horatii I, Carm. 3, Epiri montes, qui in mare procurrunt, ut *Athos* in mare Ægæum, Macedoniæ mons. — *Athon* Medic. Reg. Pierii Roman. — Medic. et alii. Legend. omnino *Atho*, quod *Athon* metro repugnat. Versus est ex Theocr. VII, 77: Ἢ Ἄθω, ἢ Ῥοδόπαν, ἢ Καύκασον ἐσχατόεντα. — 333. [*Disjicit* redonandum *consummatissimo* poetæ censet Wakef. ad Lucret. V, 404; utpote quod *longe fortius* vocabulum, et *efficacius.*] — *Densissimus æther* ed Ven. et unus Mead. — 334. *Plangunt* h. l. plangorem edunt, resonant: proprie mare *plangit*, percutit littus, ut resonet; tum *plangunt littora*: nunc assumtum alterum quoque, *plangunt nemora.*

335. *Cœli mores* substituit id Wakef. ad Lucret. I, 297; memor v. 51 *cœli* prædiscere *morem* — Propter has tempestatum mutationes observanda sunt *anni tempora,* mox v. 351, prognostica ex atmosphæra. *Cœli menses* simpl. tempora intelligam, quia astrorum, quæ in cœlo sunt, motu definiuntur: volebat subjungere solem et lunam: posuit pro iis sidera; *cœli sidera* erunt adeo de planetis accipienda, ut subjiciat duo alios planetas, Saturnum et Mercurium. Nisi malis adhærere Servianæ interpretationi, ut *sidera* sint duodecim signa Zodiaci, quæ totidem fere mensibus sol peragrat; quapropter *menses* essent adjecti. Esse porro verba depromta e Menandro, notat Nonius Marcellus in voce *servare:* sed Græca corrupta sunt: forte usum τοῦ *servare* pro observare, ex τηρεῖν tantum illus-

Frigida Saturni sese quo stella receptet;
Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis, jam vere sereno.

trare voluit. — 336. Observet quoque planetarum cursum: pro omnibus ponit unum et alterum planetam. Saturni stella in quod signum se recipiat, cum quo sidere se conjungat; *in Capricorno enim facit gravissimas pluvias, et præcipue in Italia, — ut in Scorpio grandines.* Hæc Servius, qui plura super τῷ *receptat* nugatur dicam, an observat? Saturni motum tardissimum esse, et vix binis annis sexque mensibus unum signum transire satis constat: ut adeo vix intelligas, quem usum observatio tam tardi sideris ad tempestatum prognostica habere possit. Ita tamen a veteribus judicatum est, observatione a lunæ phasibus ducta, de stellis erraticis, ut pluviarum aliarumque aeris mutationum augurium ex iis caperent. Erat in his imprimis Saturni transitus; vid. Plin. II, sect. 39, et idem XVIII, 25, sect. 57. *Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum.* Sunt plura ejusmodi e Democrito in Geopon. I, 12. Saturno, extremo orbe se moventi planetæ, *frigus* tribui, memorare nil attinet v. Plin. II, 8, sect. 6. — 337. — *Cœli* Medic. cum Julio Sabino: nec pravè, ne *cœli* menses et ignes *cœli* sibi occurrant intra tres versus. — Observare monet Mercurii motum: hoc enim est *errare ignem Cyllenium* (quem hinc mutuatur Claudianus XXII, 440) *in orbes cœli*, movere se ad certas leges, quibus in cœlo cursum per orbitam agit.

338. Ad procellarum subinde ingruentium clades avertendas religionum quoque auxilium adhibere monet. Ex Hesiod. Ἔργ. 435, 466. Agit autem poeta ut e sqq. manifestum fit, imprimis 345 de *Ambarvalibus*, vid. Tibull. II, 1, cf. sup. ad Ecl. V, 74, 75: et, si *Suovetaurilia* ejusdem generis sunt, Catonem de R. R. cap. 141. — 339. *Sacra refer*, repete, et hinc simpliciter fer, celebra: utroque enim sensu dictum videbis in exemplis ab Heinsio cumulatis ad Ovid. II Fast. 552. *Operatus* pro operans. Est autem hoc voc. sacrorum vid. Tibull. ibid. v. 9. — *In arvis* multi. — 340. *Sub casu* alii cum Romano; et restituendum putat Heum. Class. — *Extremo sub casu* Ven. — Vel hic locus docere potest, quam parum subtilis interdum sit poetica ratio. *Extremæ sub casum hiemis* putes esse primum veris initium; at subjecta mox ea, quæ adultum satis significant: quamvis non immemor sim, elementorum cœli

Tunc pingues agni, et tunc mollissima vina;
Tunc somni dulces densæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho;
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
Det motus incompositos, et carmina dicat.

in nostro poeta rationem esse habendam. Similiter sup. 230 *ad medias pruinas;* quod sane severe exigi nequit.—341 [Vulgat. *Tunc agni pingues*, ad vitandum hiatum. Sunt tamen qui ordinem servantes, *Tunc pingues agni*, vitant quoque hiatum, *tum sunt mollissima*, etc. meræ nugæ!] — Hesiod. Ἔργ. 585, ubi de æstatis initio : Τῆμος πιότατταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος. *Vina mollia*, scilicet hiemis interjecta mora, *asperitate*, duritia, *carentia*, mitia, lenia. Ita et Græcis οἶνος σκληρὸς et μαλακός. *Durus Bacchi sapor* Ge. IV, 120.— 342. *Somni dulces*, propter adjectas *umbras* nulli alii esse possunt quam in herba vel sub arbore ad concentum avium, florum odores et sic porro. — 343. Conf. Tibull. I, 1, 23. — 344. E lacte, melle, vino *mulsum* factum innui, notat Macrob. III, 11, magis forte subtiliter, quam vere. Nam diis agrestibus libatur, ex more, lacte, melle, vino. conf. idem VII, 12 et Serv. et Cato R. R. c. 134. — 345. Ducitur hostia, lustrandi agros caussa, circa novam segetem. *Felix hostia*, h. fecunda, ut Serv.; quemadmodum *felix ager, arbor.* De his dubitat nemo; uti nec de hoc, hostiam sterilem sacris admoveri, nefas fuisse : sed usus perpetuus ita fert, ut accipiamus hostiam, qua litari potest, quia pura et sacrificio apta diisque grata est; quæque adeo est felicis ominis, et bonum frugum proventum portendit, aut ipsa felicis proventus caussa, placatis per eam diis, haberi potest. — 346. *Chorus et socii*, est chorus sociorum, pro turba. Int. autem socios operum, vernas, ut II, 528. — 347. *Vocare in tecta*, ut adsit, invocare. Laudant Colum. X, 430. *Et te Mænalium, te Bacchum, teque Lyæum Lenæumque patrem canimus sub tecta vocantes;* et Horat. Carm. I, 30, 3 *vocantis Ture te multo Glyceræ Transfer in ædem.*—348. *Neque ante Falcem m.* nec metere incipiant agricolæ, nisi sacris Cereri factis. cf. Cato. c. 134. *Priusquam messim facies, porcam præcidaneam fieri oportet* sq. —349. *Redimantur* Zulich. — 350. De incondita saltatione, qua carmi-

Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstusque, pluviasque, et agentis frigora ventos;
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret,
Quo signo caderent austri, quid sæpe videntes

na messoria canantur, ut de alio festo sup. Ecl. V, 73 *Saltantes Satyros imitabitur. Quernam coronam* in memoriam victus prioris gestatam Servius tradit.

351. Hæc igitur omnia, has tempestatum cœli et aeris vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluviam et gelu, e lunæ phasibus et variis prognosticis, quæ experientia docuit, intelligunt agricolæ. Est hæc meteorognosia rustica. Multa in his sunt, quorum ratio aliqua probabilis reddi potest; enimvero id esset munus non interpretis poetæ, sed hominis qui de *rebus* a poeta tractatis disquirere ac disputare vellet: quæ partes ab interprete alienæ sunt. — 352 *Æstus et pluvias et* etc. Goth. sec. a man. pr. *æstusque et* ed. Ven. et Medic. inserto *et* ab alia manu. Ubi animadvertas hæsisse omnes, propter hiatum: frustra omnino; quidni enim versus ea lege relinquendus? — *Fulgura* Franc. et ed. Mediol. — 353. *Moveret* nonnulli, vulgari variatione. — Ipse Jupiter *statuit*, h. fixum et constans esse jussit. Mutuatus autem est hæc ex Arati Phænom. v. 10—13, e quo sequentia pleraque petita. cf. Geopon. I, 2 sqq. Plerisque his prognosticis severiores physices rationes facile assignari possunt (vidimus id nuper factum a *W. Jones phys. of. Disquisitions* pag. 619 sqq.; pro nostra ætate eadem retractavit *Thomson Seasons: Winter* 118 sqq.). *Monet*, ut vates monent, qui futura docent, luna prognosticis quæ ab ea petuntur, et *menstrua luna* præclare propter menstruas motus vices. — 354. *Quod* multi scripti et impressi, apud Pier. Burm. et Martin. — *Quo signo caderent austri*; quod indicium esset venti mox cessaturi. Ita enim *cadere* pro residere, *cadit fragor pelagi* Æn. I, 154; Ecl. IX, 58 *ventosi ceciderunt murmuris auræ*. Ut contra *surgere* v. 356. Altera Cerdæ interpretatio, ut sit pro *incidere*, quod Ge. II, 107, vel *ingruere*, auctoritate destituitur. Nec apud Homer. Odyss. ε, 295 est ἔπεσε, sed συνέπεσε. Σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσον; concurrunt. Melius laudares Od. ξ, 475, et Hesiod. Ἔργ. 547 Βορέαο πεσόντος, ubi de vento orto, pro ἐμπεσόντος, accipiendum esse videtur: si tamen intentius adspexeris, videbis et illa esse, vento cessante; nam tum nebulæ gelidæ suboriuntur. Fretum in Æschyli Agam. 577 πόντος πεσὼν simili modo dictus est, dum residet. Nec tamen reliqua, quæ subjuncta sunt a Marone, efficiunt, ut illud ad poeticam rationem melius accommodatum videri possit. Nam subjungit statim alterum: *quid sæpe videntes* h. e. quod indicium esset

Agricolæ propius stabulis armenta tenerent.
Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis,
Quum medio celeres revolant ex æquore mergi,

tempestatis ingruentis. Habes itaque duo : signa cessantis et ingruentis tempestatis. Variat enim hæc poeta oratione; et propositis inde a v. 356 pluviarum et fulminum prognosticis, subjicit v. 393 præsagia serenioris cœli. *Quid sæpe videntes*, h. quo viso prognostico seu indicio. — 355. Conf. Calpurn. Ecl. V, 43 sqq.

356 sqq. — 364. Imminentes procellas nuntiat surdus aeris motus et fragor terra marique increbrescens; quo exterriti alites marini in littus evolant. Ex Arati Prognost. 177 sqq. (909 sqq.), qui versus a Cicerone translati sunt in latinos de Div. I, 7, ubi v. Davis. cf. Lucan. V, 565 sqq., qui in toto illo loco nostrum ante oculos habuit. Aliorum poetarum loca surgentis tempestatis congessit Cerda h. l. Est enim jam inde ab Homero poeticis ingeniis versatus locus. Virgilium sequitur Plin. XVIII, 35, sect. 85, 86, 87. *Continuo :* principio vid. sup. 60 *ventis surgentibus :* mox vs. 365 *vento impendente;* vide modo ad v. 354. *Freta ponti* poetica periphrasi pro ponto, mari; nihil amplius. — 357. *Arduus* ed. Ven. et Romanus. — *Aridus fragor*, qualis asper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 115 — 119, et Homericum αὖον ἄϋσεν, ut Iliad. ν, 441, et καρφαλέον ἄϋσεν ibid. 409. conf. Cerda. Effert autem haud paullo ornatius Aratea l. l. 180 κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι. — 359. *Littora misceri :* miscetur ac perturbatur mare littora et saxa alluens, quibus alliduntur fluctus; et *resonantia miscentur* pro simplici *resonant.* Aratus ib. v. 178, 179 μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες, Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' εὔδιοι ἠχήεσσαι. *Littora ripæque si resonabunt tranquillo :* cum ventus nondum sentitur; reddidit Plin. XVIII, 35, s. 58. Similia loca Cerda congessit. De *nemorum murmure* seu mugitu cf. Æn. X, 97 — 99. Expressit. h. l. Lucan. V, 551 sqq. *Post vento crescente magis magis increbrescunt* Catull. Epith. Pel. 275.

360. *A curvis* Pierii Roman. uterque Mentel. Voss. et Reg. Subintelligendum vero *a*, non scribendum. — Jam tum satis gravis tempestas in alto, ut navis vix resistat satis fluctibus, increbrescente procellæ vi, cum etc. — 361. Expressa hæc ex Arato; nec tamen cum fide ac

Clamoremque ferunt ad litora; quumque marinæ
In sicco ludunt fulicæ; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Sæpe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantis in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucis quum fulminat, et quum

diligenter, sed permutatis avium nominibus, forte quod communis earum hac in re est natura. Quod itaque de *ardea* ἐρωδιῷ, dixerat Aratus v. 913 Diosem. καὶ δ' ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ' ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον ἐξ ἁλὸς ἔρχηται φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς, ad *mergos* transtulit Virgilius: *Quum medio celeres revolant ex æquore mergi, Clamoremque ferunt ad littora.* At Cicero, qui Arateos versus vertit de Div. I, 8, *fulicem* seu fulicam nominavit; Callimachus δύπτην in fragm. CLXVII ex Etymol. Contra Aratus *mergos* (τὰς αἰθυίας) *in littore* (χερσαῖα, h. κατὰ τὰ χ.. ἐν χέρσῳ, ut ἐν ξηρῷ, Virgilius in sicco; in littore, ut et Æn. X, 301) *alis plangere* memoraverat. Tandem v. 364 cum Arato convenit noster: Κινυμένου τε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ' ἀνέμοιο *ardea: et moto vento supervolat mare;* hoc exornavit: *notasque paludes Deserit atque altam supra volat nubem.* Etiam: *Quodque avia volare Ardea sublimis pennæ confisa natanti* Lucan. V, 553, 554. — 362. [Quum sit in Arato: χερσαῖα τινάσσονται πτερύγεσσιν, conj. Heynius scribere Virgilium debuisse *clangoremque ferunt ad litora;* unde graviter in eum Potter. invehitur, qui verba, quibus deberet loqui, Maroni fidentius suppeditaverit.] — 364. *Altum volitat super* Zulich. *altum super avolat* Moret. quart. *supervolat* Parrhas. unde Burm. conj. *super evolat.*

365. Ex Arato ib. v. 194—200. conf. Lucan. V, 571—574. Plin. XVIII, 35, s. 80. De his ἀποῤῥοίας stellarum v. loca ap. Cerdam. Nostro loco inter diosemeia sunt, at inter omina et prodigia Æn. II, 693; V, 527. cf. ad Iliad. A, 75. — 366. *Umbras* plures, quod numerosius. — Τοὶ δ' ὄπιθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνονται. Arat. ib. Lucret. II, 143: *Nocturnasque faces cœli sublime volantes Nonne vides longos flammarum ducere tractus;* quem locum Macrob. VI, 1, pag. 574 Maroni præluxisse ait. *Albescere*, elucescere, elegantius quam existere, esse. — 368. Vid. Arat. ib. v. 190—192; Plin. ib. s. 86.

370. Jam præsagia pluviarum

Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. Nunquam inprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues; aut bucula cœlum
Suspiciens patulis captavit naribus auras;

enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus cœli partibus concursus. Omnino, pergit 373, pluviæ venturæ observatio in promptu est; tam manifesta ejus signa sunt, quæ inde subjicit, ut neminem facile, non ante provisa et adnimadversa, pluvia opprimere possit.

370—372. Quando ab omni cœli parte tonat, imbres ingruunt. Conversi ex Arato ib. 201—205, qui ultimus versus ὕδατι γὰρ haud dubie supposititius est. Conf. Plin. XVIII, 35, s. 81 et de reliquis s. 87. *Domus Euri* suaviter dixit de parte cœli, unde spirat. *Rura natant,* inundantur — [*Ponto humida* jungenda esse contendit Wakef. ad. Lucret. I, 1084; improbante, nec immerito, Heyn.]

373. *Prudentibus* Medic. a man. pr. hocque præfert Jos. Schrader., nec Heynius improbat. — *Nunquam imprudentibus imber Obfuit*, obesse potest vel solet. Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *supervenire* potest imprudentibus, h. non ante providentibus, improviso, ut nec moniti sint præsagio aliquo. Non debebat hic hærere doctorum virorum acumen. Sententia est eadem inf. 425 *Nunquam te crastina fallet Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.* — 374. *Adfuit* male quidam, e conject. — Diversa sunt Hesiodea Ἔργ. 448—451, et ad aliud spectant; verum ante oculos poetæ fuere Aratea 299, 300, e quibus et Aristot. H. A. IX, 10 (add. Antig. Caryst. 46 et ibi Beckm.) patet, solere grues, ubi in altum evolaverint, *in aerem*, ἠέριαι, animadversa tempestate, statim se demittere et imbrem sugere. Jam, quod additur, *vallibus imis,* duplici modo jungi et accipi potest, aut, ut grues imbrem fugiant *vallibus imis*, recipientes se in vallem; ita convenit Aristoteles: καὶ, ἐὰν ἴδωσι νέφη καὶ χειμέρια, καταπτᾶσαι ἡσυχάζουσι, puta arborum frondibus tectæ; aut ut jungantur *imbrem surgentem vallibus imis:* solet enim imber, h. e. nebulæ *surgere vallibus* in aerem rariorem. Sed hoc alienum ab h. l. Prius est verum. Aratus: στροφάδες δὲ παλιμπετὲς ἀπονέονται, ubi Schol. ὑποστρέφουσαι εἰς τοὺς τόπους, ὅθεν ἐκινήθησαν. — 375. *Sensere* Goth. sec. — 376. Ex Arato ibid. v. 222, 223, qui conversi sunt a Cic. de Div. I, 9. *Captavit:* captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὠσφρήσαντο. Plin. XVIII, 88 *et boves cælum olfactantes se-*

Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius et tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter; et bibit ingens
Arcus; et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.

que lambentes contra pilum. — 377. Vid. eund. v. 212, 213. Versus totus est ex Varrone Atacino notante Servio, una cum v. 376 et 379. *Arguta* ad vocem refertur. Plin. XVIII, 87 *hirundo tam juxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat.* — 378. Ex eod. 214, 215. Plinio sunt *ranæ ultra solitum vocales* XVIII, s. 87. *Veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (v. Ovid. Met. VI, 163 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque ejusdem. Poetis enim *querelam* de quacunque animalium voce dici notum est.

379. *Ocyus et* malit Cerda, quia in Arato θᾶσσον. — *E tecti penetralibus* conj. Voss. male. Apud Avienum, *ova cavis effert penetralibus.* — Arat. v. 224, 225 conversa a Cic. de Div. I, 9. *Tecta penetralia*, ut *adytum penetrale* Æn. II, 762. *Templa penetralia cœli* Lucr. I, 1098, ut in nonnullis legitur. — 380 *Angustum iter* κοίλης χειῆς, foraminis: si modo Aratum reddere voluit: sin omnino naturam formicarum exprimere maluit, *angusto calle incedentium*, ut Æn. IV, 405, in loco disertiore: rectius *iter* de tramite isto, quo eunt redeuntque, intelliges cum Cerda et aliis. Apud Plin. XVIII, s. 88 est, *formicæ* — *concursantes aut ova progerentes.* — *Tenens* Goth. pr. — 381. *Arcus*, Iris, *bibere*, h. haurire, attrahere, aquas suis cornibus, pluvio tempore, etiam a nostris hominibus creditur. conf. ad Tibull. I, 4, 44. Loca alia vid. ap. Cerdam. Alias *nubes* dicuntur *bibere*. Sic in Anthol. Lat. lib. V, 113 de Oceano: *Te potant nubes* (sic leg.), *ut reddant frugibus imbres*. Statius Theb. IX, 405 *At pater arcano residens Ismenos in antro, Unde auræ nubesque bibunt atque imbrifer arcus Pascitur, et Tyrios melior venit annus in agros.* Arat. ib. v. 208 *duplicem arcum* habet: διδύμη ἶρις, ex repercussa luce in nubibus. Nostrum laudat Seneca N. Qu. I, 6

381, 382. Arat. v. 231 — 237. *Increpuit densis alis* debebat exprimere τινάξαντες πτερὰ πυκνά. In hoc vero πυκνὰ (pro πυκνῶς) positum esse putes pro *crebro*. Etiam in epigrammate (Brunck. Analect. tom. III, pag 152, VI.) Αἴπε, τὸν χαρίεντα, ποτὶ πτερὰ πυκνὰ τινάξας, Ἦ ῥ' ἔγρετο; at Virgilius πυκνὸς *densus* transtulit et (nam *dense increpare* nihili esset) πτερὰ πυκνά, *alas densas* interpretatus est.

Jam varias pelagi volucres, et quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat inproba voce,

sive ut alarum naturam exprimat epithetou, sive ut ad multitudiuem corvorum referat. Jungenda vero : *increpuit alis densis;* non vero, *exercitus densis alis.* Pliu. XVIII, s. 87 dixit *corvi — se concutientes.* Simplicius Homer. Il. β, 462 ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ—ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι. Ceterum ad hoc præsagium referenda Horatii verba Carm. III, 27, 9 *antequam stantes repetat paludes Imbrium divina avis imminentum.*

383. *Variæ* Medic. et Gud. Rom. Pier. unus Arundel. et Bodlei. — 385. [Ut sit *infundere* pro *infundunt;* vel certant, gestiunt, incipiunt infundere.] — 386. *In undam* Medic. *undis* Mead. alter; *in unda* alii. — 387. Ex avibus mariuis et cygnis præsagia pluviarum memorat. *Jam videas varias volucres — infundere* etc. Cycni hic dicuntur *in stagnis dulcibus Caystri* (in stagnis, quæ Cayster fl. egressus ripas, inundando vicina facit) *rimari prata Asia circumcirca :* pro vulgari, versari in iis. *Rimari* autem de cycnis, pabulum et herbas quærentibus. Georg. II, 199 dixit Mincium *Pascentem niveos herboso flumine cycnos : stagna* recte *dulcia,* utpote vivi et perennis fluvii, non situ putrescentis aquæ. *Asiam paludem* dixit Æn. VII, 701; at Homerus Ἄσιον λειμῶνα. Est autem *Asia* angustus tractus paluster Lydiæ ad Caystrum, nou longe a Tmolo, satis notus ex Homer. Iliad. β, 461 ἢ κύκνων δουλιχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι, Καΰστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα· quem expressit Virgil. vss. 383, 384. cf. Waltheri Animadverss. hist. et crit. n. IV. Reliqua partim a Varrone Atacino sumsit, cujus fragm. in Catalectis vet. poetarum : *Tum liceat volucres pelagi tardæque paludis Cernere inexpleto studio* (ἄπληστον; hoc est, quod noster *incassum* dixit. At Servius, quod densæ plumæ non admittunt aquam ad cutem.) *certare lavandi, Et velut insolitum pennis infundere rorem :* partim ab Arato Diosem. 210, 211 Πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν; h. *caput objectant fretis*, s. aquis immersant. Quæ omnia si inter se compares, poeticam in nostro, quamquam novissimus post illos venit, copiam non desideres. Plinius XVIII, s. 87 e nostro : *Et quum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese; sed maxime cornix.*

388. Aratus plenius vss. 217,

Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
Nescivere hiemem, testa quum ardente viderent
Scintillare oleum, et putris concrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta serena
Prospicere, et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;

221 conversis a Cic. de Div. I, 9. add. 290, 291. Nostrum expressere Claudian. XV, 493; Lucan. V, 555. 556. *Cornix improba*, sive infausti ominis; sive *improba vocat*, pro improbe, clamore improbo, nimio, continua crocitatione eaque odiosa: vid. sup. ad v. 145. *Plena voce*, e pleno gutture, Gallis *gras*: παχέα χρώζουσα. — *Rauca . . . voce* Servius. — Eam *vocare pluviam*, quam denuntiat, jam Lucret. dixerat V, 1084, 1085. — 389. *Sola secum spatiari* dicitur, sola, non gregatim, ἢ πολλὰ στρέφεται παρ' ὕδωρ: ut: secum esse, habitare. — *Secum* interpretatur Potter. quasi sibi plaudens, sui miratrix.

390 — 392. Ornate. Etiam puellæ lanam ducentes tempestatem seu pluviam ingruentem ex scintillatione lucernæ et fungi, qui ex stuppa in fungi speciem excrescit, concretione divinare norunt. *Oleum scintillat*, h. flamma oleo nutrita. *Testa* est lucerna fictilis. Vides, quemadmodum rem vilem non ignobili oratione expresserit. Nec minus tamen bene et copiose Aratus ib. 244—248. 302 sqq. adde Plin. XVIII, s. 84. cf. Apulei. Met. II, 18.

393. *Eximbres soles* Pierius e Roman. et nonnullis antiquis. — Conjiciebat Reiskius *soles per aperta serenos*. — Sequuntur præsagia serenitatis: et primo quidem usque ad vs. 400 ea declarata sunt per absentiam eorum, quæ impendentes pluvias significabant apud Aratum 206 sq. tum vs. 401 ea apposita sunt, quæ nunc fiunt. *Serena*, ut *serenum*, absolute dictum, ut alia simili modo, h. serenum cœlum, quod *apertum* vocari potest, nullis nubibus obductum: καθαρὸν φάος; ἀμβλύνεσθαι dixerat Arat. Prognost. 281, et φάτνην καθαιρομένην πάσῃ ὑπένερθεν ὁμίχλῃ; v. 265, ubi ad unam stellam hoc præsagium retulit; cum Virgilius omnino stellarum obtusam et obscuratam lucem memoret. — 395. *Tunc astris acies obtusa videri* apud Gell. VII, 17. Quod impense Heinsio, nec ita mediocriter Heynio nostro arridebat. — 396. *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna*. Vexatus locus: nec perspectus, nisi totum conjunctum legeris: *Nam neque* — *Nec non non* usque ad 400 ut

Tenuia nec lanæ per cœlum vellera ferri;
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectæ Thetidi alcyones; non ore solutos
Inmundi meminere sues jactare maniplos.

eadem sententia continuetur; non autem, ut vulgo fit, priores duo versus 396, 9 sejunctum a ceteris sensum constituant. In his quidem sententia per se haud difficilis est ad assequendum: lunam pura tunc luce nitere. At verba contrarium produnt: *nec Luna surgit*, h. e. non oritur; atqui, cœli serenitate reddita, stellæ lucent et luna conspectui redditur. Expedire rem mihi videor ex Arati verbis quæ poeta reddidisse videtur ex vss. 882 sq. Scilicet Aratus tempestatis ingruentis signum apponit: quando repente stellarum lux obtunditur, offuscatur, *nulla apparente caussa*, nec nubibus obductis, nec caligine alia, nec *luna* suborta, *quæ nimirum luce sua eas offuscet, iis officiat.* Ergo verba Maronis, qui, e contrario, abesse tempestatis præsagia declarare vult, naturali vi et sensu posita sunt: nec videtur, cernitur, acies stellarum obtusa, nec cernitur, *surgere*, nec surgit, oritur, *Luna radiis fratris obnoxia*, lucem suam a sole mutuari solita, h. e. non oritur, prodit, *ut luce suas stellas obscurare possit.* Ergo abesse poeta ait id, quod tempestatis instantis signum esse posset, cum cœlum repente, nulla de caussa apparente, tanquam aere densato, obscuratur. — Nunc vs. 397 *Tenuia nec lanæ.* Ex Arato, ibid. 206, 207: πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν, νέφεα προπάροιθεν οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα ἰνδάλλονται. *Vellera lanæ*, nubeculas lanis similes, nostris hominibus *oviculas* dictas, serenitatis nuntias accipiebam, ut alii; male vero: nam ex poetæ sententia esse debet prognosticum instantis tempestatis pluviosæ; quod nunc abesse ait. Sunt ergo nubes per cœlum sparsæ mox in densiorem et obscuram nubem coituræ: Plin. XVIII, 35, s. 82 *Si nubes, ut vellera lanæ, spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient.* Aliena a re loca sunt, quæ Cerda memorat, Lucani IV, 124, 5. Martialis et reliqua. — 399. *Dilectæ Thetidi alcyones.* Sic jam Theocr. VII, 59 *Nereidibus dilectas* dixerat. Ἀλκυόνες, γλαυκαῖς Νηρηΐσι ταί τε μάλιστα Ὀρνίχων ἐφίλαθεν, ὅσαις τέ περ ἐξ ἁλὸς ἄγρα. Iis incubantibus mare tranquillum esse, unde dies Halcyonii dicti sunt nota res est. Aliena tamen hæc ab h. l. sunt, quo præsagia ingruentis tempestatis memorantur: *alcyones raro* in conspectum veniunt. *Nec nisi Vergiliarum occasu et circa solstitia brumæ:* v. Aristot. H. A. V, 9; Plin. X, 32, s. 47. Tunc ergo præsagientes aeris mutationem pennis expansis esse solent. — *Ore soluto* alii apud Servium. — 400. *Manipulos* non modo mes-

At nebulæ magis ima petunt, campoque recumbunt;
Solis et occasum servans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus.
Adparet liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo;
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,

sæ frugis, sed herbarum, graminis, straminis etc. eos *jactant solutos*, h. ita ut solvantur jactando: notum signum instantis mutationis cœli. Etiam Plin. XVIII, 88.

401. *Campoque residunt* Goth. sec. non male, sed ex interpretatione. — Sequuntur nunc ea, quæ serenum cœlum vere portendunt: subsidentes nebulæ, noctuæ cantus, etc. Arat. ibid. 256 sqq. tum ad 402. cf. ibid. v. 267 — 269, ubi diserte ἥσυχον ἀείδουσα: nulla re interpellante eam canentem adeoque continuo. Noctua observans solis occasum, atque adeo noctem, sedens in arboris cacumine, canit assidue, sed frustra: avis enim quamvis ominosa, tempestatisque alias nuntia, nunc tamen, quo minus serenitas redeat, non impedit. Plin. XVIII, 87 *Sic noctua in imbre garrula* (præsagit serenitatem), *at sereno tempestatem*. Nihil mihi videtur magis esse expeditum hac nostra ratione. — 403. *Nequicquam* recte Servius: id est, *non*.

404. *Ethere* Roman. unus; et mox (406) *aera* unus Arundel. — Haliæetus nunc cirin infesto volatu persequitur. De Scylla, quæ patrem Nisum Minoi prodiderat, in avem una cum patre mutata, ipsa in cirin, pater in haliæetum; qui eam nunc pertinaci odio persequitur, si conspexerit. v. Cirin et Argumentum. Fabula ap. Ovid. Met. VIII. conf. sup. ad Ecl. VI, 74. *Liquidus* etiam aeris naturam mobilem denotat. — 407 *Inimicus, atrox*; potest ita accipi, ut alterum pro adverbio sit; atrox Nisus inimice insequitur: quandoquidem docent viri docti, non bene duo epitheta jungi, nisi alterum participium sit. vid. Georg. III, 149; IV, 19; Æn. III, 70. Ubi tamen orationi δεινότης aliqua inest, non male tum duo epitheta junguntur ad augendam rei gravitatem, sive adjectivum sive participium sit: ut in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans*. Idem etiam tum locum habet, cum res per plura attributa, adjuncta, aut alia, quæ rei propria sunt, declaranda ac describenda est: uti Æn. VI, 283 *Ulmus opaca, ingens, quam* etc. Ita si statuas, caussas ex ipsa rei natura petitas teneas. Multo frequentiora hæc sunt in Homero

Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et sæpe cubilibus altis,
Nescio qua præter solitum dulcedine læti,
Inter se foliis strepitant; juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcisque revisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major;
Verum, ubi tempestas et cœli mobilis humor
Mutavere vias, et Juppiter uvidus austris

cis. — 407 — 409 ταυτολογοῦντας et spurios damnabat Reisk. quod abessent ab edit. Argent. ideoque e Ciri translatos reputat Heynius.

410. Aratus ibid. v. 271 — 277, sed disertius, et Lucret. V. 1077 — 1085. *Presso gutture,* coarctato, acuto cantu, clangore, λιγαινομένοισιν ὁμοῖα. *Voces liquidæ* oppon. raucis, quibus corvus imbres alias denuntiat : cf. Plin. l. c. — 412. *Dulcedine capti* Menag. et Goth. pr. — Χαίρειν κέ τις ὠΐσσοιτο ibid. 274. *Dulcedine læti,* h. voluptate, gaudio. Similis locus inf. IV, 55. — 413. Moreti unus *crepitant. Imbribus actis*, exactis, finitis, desinentibus, Burmannus exponebat : vereor, ne hinc tenuis nimis ratio exoriatur. Melius *actis,* abactis, pulsis.

415. Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *divinitus sit ingenium* , h. e. ex Pythagoreorum , Platonicorum ac Stoicorum placitis *pars divinæ mentis et haustus ætherii,* ut IV, 219, 220 , ubi vide : conf. Cicero de Divin. I, 49, s. 110, 53 pr., *aut rerum prudentia major fato*, h. quam fatum, hactenus scilicet, ut, quid futurum sit fato, ipsi prævideant et præsentiant. Scilicet solet iis qui divinandi facultatem habent, potestas aliqua et imperium in fatum poetica ratione tribui. Nescio tamen an usquam illa divinandi vis habita sit *major fato,* quæ fata mutare posset; quod nec Jovi licebat, qui tantum retardare fatum poterat. Itaque præferenda esse videtur altera, quæ facilitate se commendat, interpretatio : « quia rerum prudentia major (quam in hominibus esse solet) iis sit *fato*, ut ante *divinitus* , a fato data. » — 416. *Facto* Franc.

418. *Mutavere vices* Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 152, atque in uno Arundel, legitur. — *Uvidus* est e Medic. *Humidus* alii. — Verum, ubi cœlum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur, modo rarefit et tenuatur, naturæ harum avium mutationem aliquam subeunt, et motus diver-

Densat, erant quæ rara modo, et, quæ densa, relaxat,
Vertuntur species animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si vero solem ad rapidum lunasque sequentis
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenæ.
Luna, revertentes quum primum colligit ignis,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,

sos a prioribus sentiunt. *Jupiter — densat.* Tribuitur Jovi, quod nos de natura pronuntiamus. Is aerem rarum densat, densum ac gravem rarefacit. — 420. *Pectore* Mentel. pr. cum plurimis Heins. et Burman. et aliis. — *Vertuntur species animorum;* paullo aliter ap. Homer. Odyss. σ, 135, 136, nobilissimis versibus: tales hominum mentes, ita homines animo affecti, adeoque læti ac tristes, uti sors cujusque diei rerumque externarum conditio ferat. Ita enim interpretandi versus: Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. At in Marone animorum habitus mutatur ex tristitia ad lætitiam versus. — 422. Sic interpungit Wakef. ad Lucret. V, 1082: *hinc ille avium concentus, in agris et lætæ pecudes* etc. — 423. *Ovantes gutture* h. cantu, lætam vocem edentes.

424 — 437. Ad præsagia e lunæ phasibus, *lunas* dixit, et iis quæ in solis specie apparent, progreditur. Is enim observatis, sequentis diei tempestatem ac cœlum facile prædisci posse, etiamsi noctis serenitas aliud promittere videatur. In his omnibus ante oculos fuit Aratus, qui copiosus est in hoc prognosticorum genere. — 425. *Respicies* Menag. pr. et Senec. Epist. 88; *prospicies* Franc. *prospicias* Parrhas. — 426. Sic Æn. V, 851 *cæli toties deceptus fraude sereni.* Rem ipsam subministravit Aratus Diosem. 36 sq.

427. *Colliget* Goth. sec. — Luna renascens si obscura fuerit, est præsagium pluviæ; si rubicunda, venti. Quarta dies a nova luna si puro nitore fulserit, serenitatem per totum mensem portendit. Respicit h. l. Plin. XVIII, 79, qui plura apposuit. Ex multis, quæ de luna tradit Aratus, Diosem. 51 — 55, 69 — 72, 407 sq. hæc selegit poeta; nonnulla quoque vss. 432 — 435 aliter est interpretatus. Virgilium expressit Vegetius de Re milit. V, 11. — 427 — 428. Novilunium: si nova luna nigra fuerit; si nigro aere novæ lunæ cornu fuerit obscu-

Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit; vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,
Pura, neque obtusis per cœlum cornibus ibit:
Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt;
Votaque servati solvent in litore nautæ
Glauco, et Panopeæ, et Inoo Melicertæ.
Sol quoque et exoriens, et quum se condit in undas,
Signa dabit; solem certissima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, et quæ surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum

ratum. — 429. *Agricolis pelagoque*, pro nautis. Ne hæreas, cur pelago imber minetur. — 431. *Vento* h. l. cum ventus futurus est. Arat. Diosem. 52, 53. — 432. Non habeo, quomodo hæc conciliem cum verss. Arati 60, 61, qui χειμῶνα, *tempestatem*, significari ait. Nisi Maro, vss. iis neglectis, vss. 62, 63 expressit: εἰ δέ κεν οἱ κεράων τὸ μετήορον εὖ ἐπινεύοι, δειδέχθαι βορέω: *sin cornu superius bene curvatum sit* (tum sane luna *non est obtusis cornibus*) *expecta aquilonem*, qui nubes dispellat. Omnino apud Aratum omnia subtiliora sunt, cum fastidiosa copia talium prognosticorum: qua quidem in re, comparatione utriusque poetæ facta, facile admiraberis Maronis judicium in dilectu et brevitatis studio. *Auctor*, qui pollicetur, vaticinatur, h. l. præsagit. — 436, 437. Secunda erit navigatio. Jam 437 Parthenii versum esse, ex Gell. XIII, 29, et Macrob. V, 17 novimus: Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ (l. Νηρῆϊ καὶ) Ἰνώῳ Μελικέρτῃ, seu ut Gell. laudat, sed ex interpolatione, Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ. Panope vel *Panopeia* (Πανόπη, Πανόπεια) est inter Nereides: Æn. V, 240. *Melicertam* autem esse Palæmonem inter deos receptum, Inus f., satis constat.

438 — 440. *Sol quoque exoriens*, neglecto hiatu, Medic. Moret. pr. Ven. religiosiores, qui *et* vel *cum* interposuerunt. — *Austris* Medic. et Rottend. sec. etiam Erf. a man. pr. — Jam de prognosticis ex sole agit, quæ ille et sub ortum et sub occasum dat, affert. Ex Arato Diosem. 87 — 89. In seqq. variavit nonnulla Virgilius ex eo ducta, aut plura in unum contraxit. Plura, quæ tamen nec omnino inter se et cum nostro conveniunt, alia etiam ad unum idemque redire videntur. v. ap. Plin. XVIII, 35, s. 78. — 441.

Conditus in nubem, medioque refugerit orbe,
Suspecti tibi sint imbres; namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu, male tum mitis defendet pampinus uvas,
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores:
Cæruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,

Orbem Parrhas. et al. Veneta Burm. sed quia recurrit v. 459 *orbe*. [Non ita male, si codd. firmaret auctoritas, legeretur: *medioque refugerit ortu*. Recepit Wakef. mutari velit Heyn. *medione*.] — 442. Pro *refugerit*, Erf. *refulserit*. — Sol oriens si maculosus, (Plin. l. c. si nubes *nigræ rubentibus intervenerint*. ποικίλλοιτο est Arato: *varios errare colores* mox dixit v. 452) nubibus obductus, ab exteriore tantum sui parte conspicuus et quasi concavus est, imber portenditur. *Medio orbe refugere* simpliciter accipi posset, abdi, e conspectu subduci; nam poetis *medium* parum accurate dicitur; sed vetat Aratus Diosem. 96 ἐπεὶ κοῖλος ἰνδάλλεται; παριόντος; et Plinius: *concavus oriens pluvias prædicit*. Ad reliqua v. Arat. 90, 91, 113, 114, et 121—125. — 443. *Ab alto* seu mari seu ex æthere. Vid. ad v. 324.

445. Si sub ortum Sol medio orbe obscurato radios quaquaversus exterius sparserit. Plinius l. c. *Si in exortu longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit*. V. Aratus Diosem. 97—99 et 152. — 446. *Rumpent* reduxit Heins. pro *erumpent*, quod vulg. legebatur. Mox *surget* e melior. repositum. — 447. Cum lux oriens erit pallida, grando ingruet. Versus est Homericus Od. 5, 1. — In v. 448, 449 ipsa structuræ conversione orationem exquisitam factam vides; grando ingruit; et ornate *crepitans salit* pro cadit: cf. Æn. V, 458, 459.

450. *Decedit* Medic. et Pierian nonnulli. — *descendit* Rottend. alter. — *Emenso* Leid. — Si solis orbi prætexuntur nubes variæ, nigræ denuntiant imbres, rutilæ ventum. — 452. *Errare* dictum quam esse. — 454. *Si* Roman. — *Incipiunt* Medic.

Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes aquilone moveri.
Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,

Gudian. Leid. pr. — *Miscerier* Leid. alter. — *Sin maculæ*, sin permixtæ inter se erunt et nigræ et rutilæ. — 452—455. Ex Arat. Diosem. 102—107. — 456. *Fervere* elegantius quam impleri. Si venti et nimbi quaqua versus fervent, ut vs. 327 *æquor* dictum *fervere*, de magno motu et agitatione. In illis autem: *non illa quisquam me nocte* etc., suavis orationis, inprimis tenuioris, variandæ color, similis illis Ge. II, 315 *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor Tellurem — movere;* III, 436 *Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, Neu dorso nemoris liceat jacuisse per herbam.* Sublectus tamen et is Arato: ut in Phæn. 287 Μὴ κείνῳ ἐνὶ μηνὶ περικλύζοιο θαλάσσης etc., de quo loco jam Longin. s. 26 monuit; item 413, 154, 323. Etiam alii: Nicand. Ther. 124; Callim. in Dian. 175; Maneth. V, 202. Quid! quod similis forma in Homero occurrit Odyss. μ., 106, de Charybdi: μὴ σύγε κεῖθι τύχοις; ὅτε ῥοιβδήσειεν. Mox 457 *moneat*, hortator, auctor sit.

458—460. Si mane et vesperi sol purus erit ac serenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat cœlum. *Si et occidit sol pridie serenus et oritur, tanto certior fides serenitatis.* Plin. l. c. Aratus Diosem. 93—95, 126—129, 158, 159.

461—463. *Unde serenans Eurus agat* conjiciebat Reiskius; et *quid cogitet* accipiebat quasi *coagitet, compellat;* uti *agat* sit quasi *abigat.* Martin. vero τὸ *cogitet* non ferendum esse putabat: itaque malebat *cogat et*, aut *concitet.* — *Quid cogat et* Aldd. pr. et sec. — Verbo, ex sole præsagia omnino petimus certissima, quæ circa vesperam cœli facies, serena an nubila, futura sit; a qua cœli parte ventus dispellens nubes an adducens pluvias venturus sit. — *Quid cogitet Auster*, præclare, vento in personam mutato: ut ap. Horat. *quodcunque minabitur Eurus;* et: cum amnis *sævit horrendamque cultis diluviem meditatur agris.* Expressit tamen et ars ventos: inque his Austrum, facie truculenta, minaci, superciliosa. (v. ap. Stuartum *Antiquities of Athens* c. III in turri octogona Andronici

Sol tibi signa dabit. Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cæcos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
Ille etiam exstincto miseratus Cæsare Romam,

Cyrrhestæ, et cf. Spencium Polymet. Dial. III). — 463. *Dedit* Moret. pr. — Hunc color ductus Manil. II, 134, 135 *Quod Fortuna ratum faciat, quis dicere falsum Audeat, et tantæ suffragia vincere sortis!* Noster *falsum* pro fallenti dixit.

464, 465. Ingeniosus transitus ad emblema carminis, seu episodium, non inelegans, quanquam ad nostra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, ut varietate aliqua distingueretur argumenti tenor, et esset, ubi ingenium poetæ se jactare posset. *Cæcos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et insidias conjurantium, et *operta bella* explicat. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes subitosque tumultus, Et clandestinis surgentia fraudibus arma.* *Tumescere* vero elegantius quam oriri, surgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic *fluctus*, *æstus*. Sic et οἰδεῖν. Ruhnkenius ad Vellei. II, 16, p. 115 ab arborum et plantarum gemmis ducere malebat. — *Aperta* Bodlei.

466. Prodigia post Julii Cæsaris cædem, quæ eadem pro præsagiis belli civilis subsequentis habebantur, etiam historicis satis sunt celebrata, a poetis inprimis tractata: Ovid. Met. XV, 782 sq. Tibull. II, 5, 71 sq., ubi v. Obss. Ex historicis inprimis Dio XLV, 17. Inter ea fuit solis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor; vid. Dio l. c. Plutarch. in Jul. Cæs. p. 740; Plin. II, 30; Dio XL, 17; Tibul. l. c. 75, 76. De caussis hujus prodigii a multis disputatum est, et nuper satis subtiliter a Liberto Fassono in diss. Virgilii novæ edit. ab Ambrogio curatæ præmissa; petuntur eæ a maculis solis insolitis. Primas lineas hujus prodigia enarrandi moris duxit Apollon. IV, 1284. Etiam sui consulatus prodigia copiose exposuit carmine Cic. de Div. I, 11. Ad nostri poetæ morem alii bellorum graviorum pue calamitatum præsagia commemorarunt; belli quidem civilis Lucan. I, 525 sq. Petron. c. 122. — Jam in verbis variari vides: *miseratus est Romam*: pro eo, quod dicendum erat: monuit instare tumultus etc. *Ferrugo* poetica oratione pro caligine. *Impia sæcula* homines istius ævi, quo impium facinus in Cæsarem commissum erat. *Sæcula* Lucretiano more dixit, ubi *sæcla ferarum* et alia. Præclare solem obscuratum per *caput velatum* præ mœrore propter instantes calamitates declarat.

Quum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Inpiaque æternam timuerunt sæcula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, et æquora ponti,
Obscenique canes, inportunæque volucres,
Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis
Ingens; et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque loquutæ,
Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt,

467. *Tum* fragm. Moretti, et Aldd. pr. et sec.—*Tinxit* scripsit Wakef. ut cum *ferrugine* magis conveniat.

470. *Obscenæque canes* Medic. solus. *Obscenique amnes* Ven. — Oblata tamen sunt prodigia omnis generis illo tempore. *Obsceni* canes, ominosi, mala portendentes, ut *importunæ volucres*, odiosæ, molestæ, mali ominis cantu. — 471. Igitur aliquoties Ætna illo anno ignibus arserat. Esset hactenus reperta caussa caliginis totius anni. Æstuantis Ætnæ explosi ignes verbis a tempestate maris petitis describuntur. Omnino *undæ* flammis tribuuntur. Exempla dat Cerda. *Liquefacta saxa*, quia massa tum liquescens mox lapidescit. Est quæ vulgo *lava* appellatur: cf. Æn. III, 576, et Carm. Ætna.

474. Arma in cœlo visa sæpe narrata sunt; nunc a Rheno. Videtur ei superstitioni *aurora borealis* originem dedisse. Alpes sæpe tremuisse Plinius notavit lib. II, sect. 82; mirum, hoc prodigium nunc raro nuntiari: sæpius de Apenninis. An forte veteres glaciei perennis ruinas et percussum inde solum et aerem pro terræ motu habuere? — 475. *Timuerunt* Moret. pr. et Zulich. — *Montibus* Medic. a man pr. etiam Roman. Probat et reponit Wakef. — 476. *Est audita* Reg. ap. Martin.

477. *Simulacra* mirum in modum *pallentia* e Lucret. I, 124 sunt defunctorum umbræ. conf. Cerda. Mentibus hominum magno imminentis calamitatis metu percussis spectra objecta esse in locis solis, non insolens res est. Mox 478 intell. *boves vocales*. Vid. Tibull. II, 5, 78. Tum *sistunt amnes* se, consistunt. Ad rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 sqq. *Vidimus flavum Tiberim* — inde miraculo aucto ad fontem recurrunt amnes; caus-

Et mœstum inlacrimat templis ebur, æraque sudant.
Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ adparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, et altæ
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes.
Non alias cælo ceciderunt plura sereno
Fulgura; nec diri toties arsere cometæ.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

sa adjecta est in *terræ dehiscunt*, scil. motu ac ruina soli, qua obseptus fluvii cursus est. — 480. *Ebur æraque*, sunt signa ex ebore et ære; ea *illacrimari* credebantur, forte dum tepido sudabant humore per tempus pluvium collecto. Adeo in re alioqui satis obvia occæcati metu animi trepidabant.

481. *Proruit* Cruq. ad Horatii Carmen. IV, 4. — Vulg. *vortice*; sed *vertice* meliores. — De arte poetæ vid. Scalig. Poetic. V, 14, p. 278. Ut ira, rabies, sic furor et *insania* incitato flumini tribuitur. Locum ante oculos habuit Lucan. I, 408 sqq. Padi autem eluvies incredibiles sæpe agrorum hominumque strages fecisse narrata est. — 483. *Armenta trahit* Moret. sec. et alii complures. — 484. *Haud* ed. Mediol. *minacis* Gud. *minantes* alter Rottend. — 485. Ad prodigia hæc cf. disputata in Opusc. Vol. III, Prolus. XI et XIV. — *Alte* Pulmann. et recte quidem Emendarat Cuningham. *alta*; *altam* conjectabat Reisk. Frustra omnes. — 487. *Sereno tonuit.* Huc refer Horat. Carm. I, 2, 3, 4. — *Sinistro* Gud. a man. sec. — 488. v. Cicero de N. D. II, 5, §. 14.

489. Hæc prodigia insequutum esse ait bellum civile, prælio ad Philippos, Macedoniæ adjectæ, olim Thraciæ, urbem commisso, et Bruti Cassiique nece nobilitatum. Poetica ratione Philippos dicit vidisse Romanas acies *concurrere*, et quidem *iterum concurrere*, Romanos alterum prælium, post illud in priore bello civili ad Pharsalum habitum inter se fecisse. *Nec dis fuit*, visum est, *indignum*, iniquum, pro: iis placuit, in eodem Macedoniæ regno, latius accepto, bis stragem Romanorum fieri. *Emathia* Macedoniæ est pars, ad quam proprie nec Pharsalus nec Philippi referri possunt; sed poetæ latius eo nomine etiam pro Thessalia utuntur. *Hæmus* mons est Thraciæ, cui poetica ratione urbs Philippi subjacere dici potest. Lucan. I, 675 *latosque Hæmi sub rupe Philippos*; IX, 271 *Emathios Philippos* dixit. Magna pars

Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro

Thraciæ olim Macedonibus paruit. Satis nobis declarasse videmur loci sententiam. Ad virorum doctorum contentiones descendere non possumus, quæ maxime errori debentur, quod τὸ *iterum* cum *videre* jungebant, non *iterum concurrere.* Inserta est nuperæ Romanæ editioni etiam hoc de loco viri docti disputatio; et alia Holdsworthi (in *Diss. upon Virgil.* p. 375 sqq.); qui binos Philippos fuisse cum observasset, alteram urbem ad Strymonem, alteram non longe a Pharsalo Thessaliæ circa Thebas Pythiæ, utramque a poeta respici putabat; mira prorsus ambiguitate, et lusu tanto poeta indigno. In Virgilio tamen nemo hærebit, qui interpretationem recte instituerit. Manilius, qui hunc locum in extrema libri primi parte ante oculos habuit, eandem poeticam rationem amplexus paullo licentius extulit: *Civiles etiam motus cognataque bella Significant* (cometæ sive alia meteora), *nec plura alias incendia mundus Sustinuit, quam cum ducibus jurata cruentis Arma Philippeos implerunt agmine campos. Vix etiam sicca miles Romanus arena Ossa virum lacerosque prius superadstitit artus.* Licuit poetæ, quamquam paullo crassius, in eodem loco prælium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga, factum. Ut adeo ne tum quidem vitiose dictum videri debeat, si Philippis ipsis dicat iterum concurrisse Romanas acies. Quid? quod contendi potest, veteres, cum hæc Virgiliana carmina legerent, sententias non aliter constituisse? Ex imitatione Ovidii indices. Is Met. XV, 823, 824 de Cæsaris ultione: *Pharsalia sentiet illum, Emathiaque* iterum *madefacti cæde Philippi.* Et Lucanus, qui lib. VII sub f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* v. 853 *Ante novæ venient acies, scelerique secundo Præstabis nondum siccos hoc sanguine campos.* Et tandem Petronius cap. 121 (de bello civ. 110) *Cerno equidem gemina jam stratos morte Philippos.* Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres Pharsaliam cum Philippis confudisse. Latius *Emathiam*, *Thessaliam*, *Hæmum*, *Philippos* et *Pharsalum* in poetis, qui de his præliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, ex comparatione dictorum obvia res est. — *Paribus telis*, cum utrinque a Romanis pugnaretur. Hinc Lucan. I, 7, *infestisque obvia signis Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.* Et Valer. Fl. VI, 402 *Romanas veluti sævissima cum legiones Thisiphone regesque movet: quorum agmina pilis, Quorum aquilis utrinque micant.* — 491, 492. Cum interrogatione legendum esse contendit Mar-

Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Di patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,

Claud. ad Stat. Silv. III, 68: *nec fuit indignum, Superi, bis* etc. Et sic ed. Mediol. — *Laetos* Reg. Martin. cum nonnullis edd. — Decrevere dii, fatale fuit, bis caedes Romanorum in finibus Macedoniae fieri.

493. Expressit et hoc loco sup. laudato, Manil. I, 908, 909. Natum phantasma ex vulgari: ossibus caesorum Romanorum agros constratos esse. — 494. A Lucret. V, 932 *ferro molirier arva.* — 495. *Inveniet* Rottend. sec. a man. pr. — 496. *Inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adjunctum sit; alias *cavas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, inprimis Claudiano XXI de Laud. Stilic. I, 134 — 137. — 497. *Grandia ossa* ad communem de vastis priscorum hominum et heroum corporibus opinionem praeclare dixit; cf. Aen. XII, 899, 900. Cum in istis praeliis fortissimi homines cecidissent, posteritas, quae corrupto hinc et decrepito saeculo successura est, eodem modo horum ossa mirabitur, ut nos priscorum hominum. Debuit autem hoc, jam Maronis temporibus, saepe contingere, ut terra culta aratores in magna ossa forte inciderent: quae, cum belluarum ex priscis telluris ruinis essent, ad priscos tamen homines ac gigantes referrentur. Debuere quoque, post tanta Italiae bella, saepe agris motis in loca pugnarum factarum incidere homines et ossa cum armis permixta reperire: quod miramur nostris aetatibus, post tam numerosa praelia et caedes factas, rarius fieri, ut arma Romana terris effossis reperiantur.

498. *Dii patrii* et *Indigetes* ab aliis pro iisdem; ab aliis pro diversis habentur. vid. Cerdam, Ruaeum, Martinum et Thesaur. L. L. Nec mirum hoc, pro varia hominum rerumque acceptione. Itaque in hoc otium consumere nolim. A poetis minus severa diligentia in his requiritur. Pro iisdem habet etiam Spencius, et Jovem, Junonem ac Minervam designari putat Polymet. p. 315. Possunt tamen ex poetae animo distinguenda videri numina, si Ovid. locum Met. XV, 861 sq. qui inde expressus est, respicias. *Dii Indigetes* sunt ἐγχώριοι. Ex iis Aeneas erat, vid. Liv. I, 2 extr. Tibull. II, 5, 46; Aen. XII, 794. Idem Aeneas *deus patrius*

Quæ Tuscum Tiberim et Romana palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere sæclo
Ne prohibete! Satis jam pridem sanguine nostro
Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.

seu *Penates* a Troia in Latium advexerat. — 499. *Qui* fragm. Moret. — 500. *Huic* Goth. sec. *averso* Mentel. pr. — *Juvenem*, ut Ecl. I, 43, Romani sermonis noto usu appellat Octavianum Cæsarem, tum circa XXVII annum agentem. *Sæclo* (ut v. 468) *everso* dixit, quod in prosa, *rebus perditis succurrere* : ut *eversum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente. v. Duck. ad lib. XXX, 16, 6. Ceterum nonnulla in sequentibus sunt, quæ forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excusari forte satis est; etsi declarare videntur, jam tum poetæ animo insedisse Æneidis argumentum, ut a Trojanis rebus fata Romanorum apta et nexa faceret. *Laomedontis* certe *perjuria* nimis longe petita videri possunt, nec sententiarum admodum commodus et naturalis ordo et junctura esse. Verum de Romanorum sensu quærendum erat, non de nostro. Scilicet magna aliqua calamitas non nisi deorum iris immitti potest: exarsere illæ magno aliquo scelere ac piaculo commisso. Ita bella civilia referuntur ad majorum magnum aliquod ἄγος : ab Horatio ad parricidium Romuli Epod. VII, 17; a Virgilio ad Trojanorum, qui gentis Romanæ auctores fuere, facinora. Jam porro : bellorum civilium scelera novum sunt ἄγος, novum piaculum, quo obstricti homines deorum iras in se provocant; inde calamitates easdem iras et novas portendunt prodigia : quæ procuranda sunt et τὸ ἄγος expiandum. Verum reatus ille solvi nequit nisi certis ritibus et sacris piacularibus, non nisi ab homine puro ac sancto aut a deo aliquo curandis : hic erat Octavianus Cæsar, qui idem remp. unus restituere poterat. Hoc idem persequutus est Horat. I, Carm. 2. Jam his notionibus imbutum animum si habueris, facile expedies singula : permittite, dii, ut Cæsar remp. restituat, et belli civilis scelera expiet. Satis malorum experti sumus : 501, 502. Ne nobis eum eripite, tanquam unum illum, qui culpam nostram expiare potest ; etsi ævi hujus tantæ sunt e bellis civilibus corruptelæ, ut dei alicujus præsentiam vix ferant. Hæc omnia splendide ornavit et amplificavit.

502. De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptunum mercede pro muris Trojæ exstruendis pacta fraudaverat. Horat. III, 3, 21 *ex quo destituit deos mercede pacta Laomedon mihi castæque damnatum Minervæ cum populo et duce fraudulento.* Potest tamen ac debet *Laomedontea* Troja simpliciter

Jam pridem nobis cæli te regia, Cæsar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum atque nefas, tot bella per orbem;
Tam multæ scelerum facies; non ullus aratro
Dignus honos; squalent abductis arva colonis,
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; sævit toto Mars impius orbe.

pro epitheto haberi, et *perjuria Trojæ* latius ad omnia ἀγ. et facinora Trojanorum, eoque ipso ad fata ac mala inde nata, referri, quæ in Romanos, eorum posteros, redundarunt. Adeo insederat hominum animis illud judicium: numen irasci, et numinis iras non nisi vindicta scelerum placari posse; et, si scelerum auctores pœnas effugerint, expeti has a nepotibus. — 503. Retrahendum est ad v. 500: unus est Cæsar, qui remp. labefactam restituere et mala tollere, deorum iras placare potest; at hic, ipse diis par, et mox deus futurus, verendum est, ne ab hac scelerum contage subductus nobis eripiatur: fere ut Horat. I, Carm. 2, 45: qui totus locus inde a v. 25, pro æmulatione hujus loci Maroniani haberi potest.

505—511. Ad annum ab U. C. 717 M. Agrippa et L. Gallo coss. hæc spectant; aut, quod melius fiet, ad apparatum pugnæ Actiacæ per sequentes annos sunt referenda. conf. Vita Virgilii ad hos annos. Anno illo 717 multis prodigiis turbati erant animi, dum inter triumviros parum firma fides, et paullo post graves inimicitiæ; inter Cæsarem et Sext. Pompeium bellum recrudescebat; Antonius cum exercitu adversus Parthos jam dudum Syriæ infestos ierat; ab Agrippa, qui Rhenum transierat, in Gallis bellum modo confectum erat. Hæc omnia in unum conferre potuit poeta, ut gravior esset sententia. Si de apparatu belli Actiaci hac Georgicorum parte agi cum Martino existimare malis, v. 509 latiori sensu erit accipiendus de extremis imperii finibus, unde copiæ contrahebantur ab Antonio et Cæsare.

505. *Ubi*, h. l. apud quos. fas nefasque *versum*, confusum. — 506. *Scelerum proventum* dixit Lucan. II, 60. — 507. *Dignus honos*, satis magnus. — *Adductis* Rottend. alter. — 508. *Curvantur* Franc. *formantur* Nonius Marcell. in *rigidus*. — 510. De dissidiis civilibus accipe. *Ruptis legibus*, pactionibus mutuis. Æn. VIII, 540 *poscant acies et fœdera rumpant* adeoque pace rupta. — 511 *Arma fremunt*. Wakef.

Ut, quum carceribus sese effudere, quadrigæ
Addunt in spatia, et, frustra retinacula tendens,

513. *In spatia* Burmann. revocavit, quum *in spatio* Heins. prætulisset. *Addunt se in spatia* Eguat. Commel. Stephan. et ex his vulgatæ : at multi codd. *se* omittunt; dant alii; utrumque bene ad syntaxim : poetice vero libeus omittam, duce eodem Marone, qui Georg. III, 365 : *Et totæ solidam in glaciem* vertere *lacunæ.* — A Circo sumta comparatio tumultuantis orbis; semel emissi currus cum tanto impetu ruunt, ut ab auriga retineri nequeant. *Spatia* hic de septem spatiis seu gyris accipiunt, quibus in Circo cursus finiebatur. Nec tamen hoc necesse. *Spatia* pro spatio h. ipso loco, quo decurritur, et de decursu æque bene dicuntur, ut Ge. II, penult. III, 203; Æn. V, 316. *Addunt* quadrigæ *in spatia* : difficultatem habent, quam vix ita tolli posse censeo, ut omnes in solveudi modum conveniamus : nullus enim est, in quo non aliquid asperitatis relinquatur ab insolenti usu τοῦ *addere*. Subintelligitur a doctissimis interpretibus inde a Servio *cursum*, h. intendunt, in ipsis spatiis currendi sumunt vires; in quo tamen durum, omitti *cursum*. *Addere spatia spatiis* esset alium post alium decursum facere, aliud post aliud spatium currere; at h. l. non hoc, sed *impetus* currentium et fervor *auctus* a poeta respicitur, qui major majorque et maximus esse solet sub decursus finem. *In spatia*, h. in decursum, jam aliqua ex parte factum, debet *addi* non aliud ac novum spatium, sed aliud quid, quod adhuc quærimus. Servius, *in processu equorum* cursus *augetur*. Pomponius : « Addunt in spatia, id est, in ipso spatio currendi *sumunt vires.* » *Addere* esse posse augere, recte ponitur; sed quæritur res, quam quadrigæ addunt, augent. Accipiebam *addere* pro addere se; h. concitare se, concitato cursu ferri. *Dare se in fugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia vid. Georg. IV, 528; Æn. XII, 633. *Addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri *in spatia*, in decursum, nullo septem spatiorum respectu, sed omnino in decursum habet analogiam. Scilicet *addere se* vulgari usu est, adjungere se, accedere. Ut Ecl. VI, *Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle.* Æn. IX, 149 *Addunt se protinus omnes Etrusci socios.* Inde, si idem fit cum impetu, irruere, *instare*, ἐπέχειν ut Od. τ, 71. *Addere* pro mittere, immittere, injicere dictum esse, etiam b. Gesnero probari video ad Quinctil. VIII, 3, 78 et confirmari a Burmann. ad e. l., quamquam græca ibi minus bene laudari puto. *Teucris addita Juno* pro infesta, in eos concitata et exasperata, Æn. VI, 90, hinc illustrari potest. Ita *addunt*, instant. Expressit nostrum

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas

Silius XVI, 372 *Jamque fere medium evecti certamine campum In spatia addebant.* Gratius Cyneg. 227 *incumbere spatiis* (προσκεῖσθαι τῷ δρόμῳ) eo sensu dixisse videtur; et Homer. Iliad. ψ, 375 ἵπποις τάθη δρόμος. Post omnia haec fateor tamen, ad facilitatem Virgilianam nondum orationem videri esse adductam. — 514. Nota figura *currum*, h. equos, *non audire habenas* dici, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15, 13 *equi frenato est auris in ore.* Pindarus ἅρματα πεισιχάλινα dixit. Pyth. II, 21

>>>::<<<

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM.

Propositio cum invocatione Bacchi 1—8. De *arborum* inprimisque vitium et olearum *cultura* acturus, primo loco varios arborum proventus, alios a natura, alios ab arte profectos, exponit. Aliæ itaque arbores sponte nascuntur — 21; aliæ arte parantur: et quidem avulsione — 23, infossione 24, 25, propagine 26, 27, surculo 28, 29, concisione 30, 31, insitione 32, 33, 34. Nunc edocturus, studium esse adhibendum, et suam cuique arbori pro generis et soli natura culturam: Mæcenatis propitiam voluntatem implorat — 46. Arbores quæ sponte proveniunt, cultu emendari possunt — 56; quæ satu nascuntur, feliciora habent incrementa transplantatione, et aliis artificialis culturæ generibus — 72; inprimis inoculatione et insitione proprie dicta — 82. Deligendæ quoque arborum ejusdem generis species præstantiores — 108. Cœlum porro cujusque arboris naturæ idoneum est circumspiciendum; nam magna in hoc est varietas — 135; et sic aditum sibi parat ad laudes Italiæ, omnium rerum proventu felicissimæ — 176; tandem soli natura est exploranda, cui proventus generi illa conveniat — 225; subjiciuntur criteria soli cognoscendi et judicandi — 258; et viæ ac rationes soli tractandi et naturæ ejus emendandæ, adeoque ipsa cultura cum omnino arborum, tum inprimis vitium. Scilicet primo docentur quæ in plantatione observanda sint—314; etiam de tempore plantationis faciendæ — 345; de cura post illam adhibenda, inque hac de putatione (362—370) et de avertendis iis quæ nocere possunt novellis arboribus (371—379); cumque in his caper sit, excurrit in morem mactandi hirci in Bacchi sacro — 396. In vitibus tamen inprimis

adsidua est cura per totum annum adhibenda — 419. Minus operosa est olearum cultura — 425, et pomorum — 428, exigua aut omnino nulla sativarum arborum — 457. Inde excursus in laudes vitæ rusticæ, pars carminis felicissima — ad fin.

Hactenus arvorum cultus et sidera cœli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis olivæ.
Huc, pater o Lenæe; tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus auctumno
Floret ager; spumat plenis vindemia labris:
Huc, pater o Lenæe, veni; nudataque musto

1. Deerat hic versus in Zulich. scilicet, ut sæpe primi versus a chrysographis supplendi. — Respicit ad lib. I, v. 1. Poetæ exordio utitur Columella III, 1. — 2, 3. Nunc arborum curam exponam. Arbores memorat, ut poeta, *Vites, virgulta*, h. e. arbores silvestres, et *oleas*. *Silvestria* dubito an ex vulgari usu dictum sit. *Silva* poetis omnino pro arboribus dicitur: ut sæpe hoc libro, v. c. 181 *silva vivacis olivæ*: videtur adeo *silvestris* epitheton ornans esse, et *Virgulta silvestria* nil nisi silvæ, h. arbores omnis generis. — 3. Oleæ e semine nasciturae tardissima esse incrementa, jam olim Hesiodo auctore creditum in loco qui nunc, cum aliis pluribus, ex opere τῶν Ἔργων excidit. Plin. XV, 1 Hesiodus — *negavit oleæ satorem fructum ex ea percepisse quemquam; tam tarda tunc res erat.* Conf. Varro R. R. I, 41, 6, [illegible] plantato; hinc propagare eas, quam serere, maluit ætas posterior: conf. 31; eadem tamen propter hoc ipsum e naturæ lege firma ac *vivaces*, inf. 181.

4—6. Splendida invocatio! — *Hic*, in iis, quæ dicentur a me, in argumento carminis mei. *Tibi*, pro per te, Græcorum poetarum usu; beneficio tuo. *Florere* est hic, lætum esse, plenum esse. *Auctumnus pampineus* est proventus auctumni e vinea, vindemialis, ὀπώρα. Eadem tandem notione paullo post *vindemia*. *Labra* (Tibullo I, 1, 10 *lacus*) sunt vasa ad recipiendum mustum apta. — 7. Suavissima imago Bacchi uvas calcantis una cum poeta, dum auxilium sibi a deo ferendum in carmine de vinearum cultura expetit. Conf. elegans Epigr. Mæcii in Analect. Brunck. tom. II, pag. 239, XI. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam e signis aliisque monumentis constat.

Tinge novo mecum dereptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curva tenent; ut molle siler, lentæque genestæ,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine; ut altæ

Calcare pedibus uvas etiamnum in Italia solenne. Confer amœnissimam vindemiæ descriptionem, a Satyris habitæ, apud Nemesian. Ecl. III, 40 sqq. Fauni super lacu stantes exhibiti sunt ex anaglypho a Com. Caylus (*Recueil d'Antiq.* t. V, tab. 72. cf. *Pitture di Ercolano* t. I, tab. 35). — 8. *Dereptis* recte ab Heinsio emendatum; vulgo *aereptis.*

9 — 21. Arbores procreantur aut natura aut arte. *Arboribus creandis*, h. e. arborum nascentium, *natura*, ratio, est *varia*: et quidem naturalis ratio triplex, *aut* ut sponte *veniant*, h. proveniant (sup. I, 54), *aut* semine, *aut* ab radice: Plin. XVI, 32, s. 58. Conf. Theophr. Hist. Plant. II, 1, quem, et Varronem I, 39, 3, expressit Virgilius. Item Columella de Arborib. pr. qui ad h. l. respicit. Add. Pontedera Antiqq. Gr. Lat. Epist. XII, et Gesner. ad Varron. l. l. Ceterum in iis, quæ sequuntur, ornandis, quanta poetæ ars sit, facile sentiri potest, si ad nudam pedestris orationis narrationem ea redegeris.

11. *Sponte sua.* Parum subtiliter veteres ea, *quæ sponte nascuntur*, αὐτομάτως, distinxere ab iis *quæ semine nascuntur*: cum tamen nec ista sine semine proveniant. Voluere scilicet declarare id genus plantarum et arborum, quod primigenium dixeris, quod in loco, quem occupat colonus, jam natum repererat: quemadmodum vulgus herbas malas et inutiles sponte solo nasci dicit: semen, unde illæ gignuntur, vento et aere allatum ac projectum humique conditum, non in oculos incurrit, adeoque sine semine nasci illæ putantur. Jam sup. Ge. I, 22, *novas non ullo semine fruges* dixerat. Nec aliter Theophrastus, Varro, Plin. l. c. — 12. *Siler* salicis forte genus; nec enim satis notus frutex est. vid ad Plin. XVI, s. 35. *Genesta* fruticis viminei genus (conf. inf. 434; v. Martin.); hinc *lenta*, flexilis, ut *lenta vitis* Ge. I, 265. — *Et molle* Franc. *Lætæque* Mentel. a man. pr. — Vulg. *genistæ*, quod tamen etiam in Medic. et Rom. occurrit. — 13. *Salicta* pro salice, cujus natura pulchre expressa: γλαυκόχροα.

14. Uti illæ arbores *nullo*, debebant dicere cæco et occulto, semine nascuntur, sic nunc alterum genus, etsi et ipsum sine hominum opera, *semine* tamen quod de arbore in terram fluxit

Castaneæ, nemorumque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva,
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.

et insinuavit se solo, nascitur. *Surgent*, nascuntur, *posito de semine*, h. ex semine proveniunt quod decidit, ut castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Plin. XVII, 10 *Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et inprimis semen serere, quum decidens exceptumque terra revivesceret. Sed quædam non aliter proveniunt: ut castaneæ, juglandes*. Ex iis, quæ dicta sunt, intelliges alienas esse a poetæ mente argutias, ut *sponte venire* dicantur arbores semine non projecto, sed temere cadente; *posito de semine*, opera et industria hominum in terram sparso aut defixo. Ita Burmannus et Kingius apud Martinum disputant: accommodate utique ad physices præcepta, de quibus tamen securi veteres agricolæ fuisse videntur, cum adeo e philosophis multos eum errorem errasse satis constet. Scil. h. l. naturales modi nunc enarrantur; de satione artificiali mox agetur. Iterum poeta sponte natas et ex semine quod deciderat (*seminibus jactis*) distinguit inf. 47, 57. Ceterum *semina* si apud poetam, etiam apud alios, audieris, latius illa, nec modo de granis, verum et de nucibus, nucleis, baccis, interdum de radicibus, plantis, stolonibus, et quovis propagandi genere, interdum de omni principio, unde aliquid gignitur, cogitandum est. Ita *castanearum semina* sunt nuces. Simili modo *serere* de omni procreandi modo adhibetur. Sane hæc loquendi improprietas interdum obscuritatem facit. De *castaneis* v. Columella IV, cap. extr. cf. Plin. XVII, 10, s. 10, et primario loco 20, s. 34, 15. *Æsculus* (*le chêne — Esculus*), arbos glandifera et quercuum genere, admodum procera; conf. inf. v. 291—297. Jovi sacra. Dicta ea *maxima arborum*: accipe pro *in nemoribus*. Sic Græci casu secundo uti solent: ὑψίστατα ἀλσέων pro ἐν ἄλσεσι dicerent. *Quercus habitæ oracula*, h. pro sede oraculi Dodonæi. v. Homer. Odyss. ξ, 327, 328, quanquam modus edendæ sortis diverse traditus est. — 15. *Frondent* legebat Reiskius, ut sint, *nemora* quæ omnium *frondent maxima*; scil. *æsculus* et *quercus*.

17. *Radices* vocant; quanquam id nomen latius patet, et stolones ac truncos etiam designat, quos transferas in aliam terram. — 19. *Subjicit se*, adolescit, crescit. Supra Ecl. X, 74, *Quantum vere novo viridis se subjicit alnus*. Locum expressit Claudian. X, 234 sqq. Docte autem variata oratio, pro: aliæ [illegible]

Hos natura modos primum dedit; his genus omne
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
   Sunt alii, quos ipse via sibi repperit usus.
Hic plantas tenero abscidens de corpore matrum
Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos;
Silvarumque aliæ pressos propaginis arcus

ρασπάδος, radice infixa solo, gignuntur, ut cerasus, ulmus et laurus. — 20, 21. Hi sunt modi naturales.

22. Medic. a man. sec. *aliæ quas.* Eo tendit emendatio Scaligeri: *Sunt aliæ, quas ipse vias sibi repperit usus;* et Heins. etiam argutius: *Sunt aliæ quas ipse viæ* etc. alii aliter; sed frustra omnes. — 23. *Hic plantas teneras abscindens corpore matrum* etc. unus Arundel. *abscidens* Heinsius reposuit codd. aliquot auctoritate. *Abscindens* vulg. sed nihil ex hac varietate inferas, cum perpetua sint librariorum ludibria in *abscisus*, *abscissus* et similibus. — 22—34. Sunt alii modi arborum creandarum artificiales, h. quos usus ipse sibi reperit, *via*, id est arte, ratione, industria et experientia, ut centies *via* apud nostrum et alios. Colum. X 338, *salutis Ipsa novas artes varia experientia rerum Et labor ostendit miseris ususque magister Tradidit agricolis.* conf. inf. IV, 315, 316; I, 133, et præclarus Lucretii locus, qui Maroni præluxit lib. V, 1360 sqq. Sunt autem modi hi: *avulsione*, *infossione*, *propagatione*, *surculo*, *concisione*, *insitione.* cf. Plin. XVII, 10, s. 9. Omnia quæ sequuntur, cum ex eodem Plinio et aliis, tum inprimis ex Theophrasto de Caussis Plant. lib. I, et Hist. Plant. lib. II, egregie illustrari possunt, ut jam in multis fecere Ursinus ac Cerda. Ad rem tenendum hoc, pluribus modis eandem arborem gigni posse; ne putes singulis arboribus unum tandem modum convenire; est tamen alia alii ratio utilior. — Alius avellens *stolones* e radice (vid. 17) fossis (sic *sulcus* inf. 289) seu scrobibus mandat. vid. Plin. XVII, 10, s. 13. Idem: *Omnia*, inquit, *celerius adolescunt stolonibus ablatis, unamque in stirpem redactis alimentis*, ibid. 13, s. 20. Ita *avulsione* arbores proveniunt.

24. Alius modus est, quo quis *truncos*, seu vastiores ramos ac taleas in pali modum, aut quadripartito fissas, cum radicibus, *in terram infodit.* cf. Plin. XVII, 17, s. 27; Colum. cum alibi, tum V, 9, 3. Quo prodigium spectat, quod aliquando hasta cornea in terram defixa in arborem excrevit.

26, 27. Tertius modus fit *propagine.* Ut aliæ, inquit, arbores proveniant, incurvatas in

Exspectant, et viva sua plantaria terra.
Nil radicis egent aliæ, summumque putator
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus sectis, mirabile dictu!
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et sæpe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamque insita mala

terram scrobe facto demittere necesse est, et *in terra sua*, h. ea in qua mater crevit, plantare. Non quidem nescio post Servium. Cerdam quartum aliquem modum *transpositionis* ex verbis *et viva sua plantaria terra*, inferre. Tum saltem legendum foret: *aut* viva. Plin. XVII, 20, s. 34, *sunt et propagines* castanearum — *Sed translata nescit hospitari, pavetque novitatem.* cf. Colum. IV, 33, 4.

28. *Putatum* fragm. Moret.— 28, 29. Est hoc sationis genus, cum ex summa arbore rescissa virga seu *talea*, tanquam *surculus*, scrobe facto, in humum defigitur. — 29. *Referens*, quia, notante Reiskio, jam ante illinc enatum fuerat. Nisi omnino ornate dictum putandum: *referens mandat* pro simplici *mandat*. Nam fert, defert, *refert* illud *cacumen*, taleam, in illum locum.

30, 31. *Sicco* antiqui quidam pro *secto*. — Nonnullæ arbores, et inter has inprimis olea, ita procreantur, *ut caudex* seu stipes, resecta radice et abscissis ramis, idemque dissectus ac fissus, *terræ infodiatur*. Ita ex ipso stipite radix truditur, quæ terræ se affigat. *Caudex sectus* per se simpliciter esse posset, resectus et abscissus; sed obtemperandum est viris peritis, præeunte jam Servio et Cerda, caudicem seu truncum scindi in plures partes, diffindi ac concidi, ita ut ex medulla nova arbor procreetur. *E sicco ligno*, quia truncus rescissus est. Plin. XVII, s. 9 inter genera sationis arborum: *et consecto arboris trunco.* Plura in omnem hanc rem sunt ap. Plin. XVII, s. 27, 28, 29. laudatus jam est a Cerda Theophr. Hist. Plant. II, 1 et 7. Ab illo altero modo sup. 24, 25 memorato hic ita differt, ut infossio fiat truncis cum radicibus; quintus hic modus, resectis radicibus.

32, 33, 34. *At sæpe* Menag. et Zulich. — De *insitione* agit. Tanquam poeta, mala et corna memorat, fructus pro arbore. Quod structuram verborum attinet, ambiguum est prunusne ex insitione ferat mala et prunus corna, an inverse cornus pruna. Cum recte monitum sit, corna Æn. III, 649 *victum infelicem dare* dici, posterius videtur amplectendum esse. Ex insitione cornus fert pruna rubentia, ut pirus mala — 33. *Mutata* ites. *Vertere in alterius* mu-

Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolæ, fructusque feros mollite colendo;
Neu segnes jaceant terræ. Juvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famæ merito pars maxuma nostræ,
Mæcenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,

turam atque insita conjiciebat Heins.

35. Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. — 36. E Lucret. V. 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.* — *Cultusque feros* laudant Cruq. ad Horat. Sat. II, 2, 66, et Macrob. VI, 6, ubi etiam *mollire*, male. — 37. *Ismarus*, mons Thraciæ, vitibus, et *Taburnus*, mons Samnii, olivis nobilis, quamquam uterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509, ubi: *Caudini saxa Taburni. Ismarum* urbem Homerus memoravit et vinum a Marone Ulyssi datum: Odyss. ι, 197. Inde urbs in propinquo Maronea et vinum Maroneum clarum habent nomen. Montem Ismarium e nostro Auson. Mosella 159 nominat, ubi de vino agit. Pertinent autem hi versus adhuc ad adhortationem agricolarum, ut arboribus idoneis in locis colendis operam dent.

39—46. Proposito quasi argumento libri, ad ejus pertractationem Mæcenatem invocat; commodiore loco, quam si paullo ante v. 5—9, Baccho subjunxisset privatum hominem. Nam Cæsarem, recte ultimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu navigationis petitum videri debet: quod Ruæus monuit. — 40. *O patriæ* Moret. sec. a man. pr. *o Deus, et pars maxima nostri* in codd. aliquot Pierii. — Maximam suæ famæ et gloriæ partem eo contineri ait, quod Mæcenatis amicitia utatur. — 41. *Volens* Leid. quod Burmann. verum putat, et recepit Heins. — *Da vela*, fave canenti. Tractationem materiæ plerumque navigationis formulis exprimunt poetæ. Similia v. apud Cerdam. — 43. Item Æn. VI, 625 sq. ex Iliad. β, 488 sq. Jam ab Hostio poeta latine expressa erant Homerica; cujus versus

Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram:
In manibus terræ; non hic te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorsa, tenebo.
Sponte sua quæ se tollunt in luminis oras,
Infecunda quidem, sed læta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum, cultuque frequenti,

apud Macrobium Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguæ Centum atque ora sient totidem vocesque liquatæ.* — 44. Summa tantum rerum capita se leviter perstricturum esse significat; ea scilicet, quæ tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *litus legere*, radere, ut *terræ in manibus*, h. prope sint, vicina; ἐν χερσὶν simili sensu Apollon. I, 1113; non vela in altum dare. Εἰς χεῖρα γῆς σωθῆναι Eurip. Heracl. 430. *Carmine ficto*: mythici aut heroici argumenti, sed didactici, in veris rebus versantis.

47. *Auras*, a Pulmann. mutatum in *oras*, revocavit Heins. e Lucret. V, 779: *quid primum in luminis oras Tollere*. Princeps Ennius, apud Lactant. I, 15: *Tu produxisti nos intra luminis oras*. Ductum videtur ex φάος ἄγειν Callim. hymn. in Jov. 117. Sed recte *auras*, consentientibus codd. omnibus et ed. P. — Jam ad culturam arborum progreditur. Et primum quidem v. 47—60 de emendatione arborum silvestrium agit cum respectu ad naturales modos, quibus arbores nascuntur 9—21. Nunc primo loco primum modum attingit (v. 9—13); quæ sponte enasci solent in agro inculto, insitione aliisque modis mitiorem naturam consequi possunt. Varronem, puto, ante oculos habuit I, 39, 40. *In luminis oras*, in lucem, adeoque in ætheream.

49. *Quippe solo natura subest.* Lucret. III, 273: *Nam penitus prorsum latet hæc natura subestque.* Quinctil. Inst. Or. X, 2, 11: *Namque iis, quæ in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est.* Itaque *solo natura subest*, h. inest ei naturalis vis ac virtus (v. c. soles, calor, humor, temperies), quæ ad procreandas illas arbores necessaria est ac propria. — 49, 50. *Tamen hæc quoque si quis* etc. Formula eadem sup. Ecl. VI, 9. Silvestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis arbores aliæ mites (nam *Omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis*: Colum. V, 11, 1) inserantur, aut si eæ transferantur. *Mutata.* Si est ea, *quæ jam mutata sunt*, debet subintelligi ex insitione; ita ut nunc

In quascumque voces artis haud tarda sequentur.
Nec non et sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros :
Nunc altæ frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
Jam, quæ seminibus jactis se sustulit, arbos
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;

insitæ et ex insitione mutatæ arbores in plantaria transferantur, quod quam bene fiat, ignoro. Ut *mutata* sit mutando, ita ut mutentur, uti antea accipiebam, duriter fieret. Simplicissimum est *mutata* accipere loco mutato, ex suo loco transposita et in scrobe plantata : nam sola transpositione arborum silvestrium natura mitescit, solo, cœlo, cultu : qua de re v. agentem Theophrast. de Causs. plant. III, 23, ubi : ὅλως δὲ αἱ μεταβολαὶ τῶν δένδρων (γίνονται) διὰ τὰς θεραπείας. Plin. XVII, 10, s. 12 *qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres. Scrobes subacti*, ut, terra subacta, quæ foditur. Mox *animus* eleganter pro natura, ingenio arborum. — 52. *Ad quascumque* fragm. Moret. — *Voles* Medic. sic et codd. apud Pier., nec non *velis*. — *Sequantur* Moret. pr. *sequuntur* sec. — *Artes*, modos, cultus artificiales. Suaviter! quascumque artes ad majorem earum cultum adhibeas, feliciter tibi succedere videbis.

53—56. Alius modus silvestribus arboribus mitem naturam induendi est, si stolones ab radice pullulantes (v. 17—19) in campum vacuum et in solem transferentur, cum ipsis nunc umbra matris noceat, ut adulti aut nullos fructus ferant, aut maligne. Quæ eadem res docuit plantaria et seminaria instituere : cf. Plin. XVII, 10, s. 12, 13; et cap. 13, s. 21.

56. *Fetus*, arborum fructus, sæpe, ut supra I, 55; inf. 429. *Urere* vero perquam accommodate de subducto succo. — *Crescentisque* quinque, cum Goth. sec. et *crescentesque* quatuor apud Burmann. hoc etiam Regius et Cantabrig. habebant.

57—62. Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum (supra v. 14—16), ex semine in solum delato, una cum modis eam artem emendandi et adjuvandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10, s. 10. Egerat de semine.— *Omnia hæc tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda.*

57. *Seminibus jactis*, seu temere cadentibus iis in solum, seu manu jactis : utrumque enim nunc complectitur propter parem eventum. — 58. *Tarda venit*, tarde provenit. Ut Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.* cf. Seneca Ep. 86. Ursinus *nepotes* de arborum sobole accipiebat, quem refellit Burm. —

Pomaque degenerant succos oblita priores;
Et turpis avibus prædam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus:

59. *Oblita*: de iis, quæ aliam naturam induunt, suaviter; haustum ex perenni illo fonte poeticorum phantasmatum, cum transferuntur ad res inanimatas ea quæ animantium sunt. conf. Ern. ad Callim. in Del. 34, ubi de insulis: ἠπείροιο λάθωνται.— 60. *Turpes racemi* præclare, deficiente cultu, squalidi, rugosi; ut contra *uvæ cultæ, nitentes, pulchræ; uva* h. l. pro vite; quæ nostris quidem in terris ex acinulis non procreatur; at in insulis Americæ adhuc id fieri narratur.

61—62. Artificiales modi arborum e semine procreatarum incrementa accelerandi; qui non minus locum habent in reliquis arboribus, sive sponte, sive ex viviradice natis: itaque rem generalius proponit; nec tamen (conf. Theophr. de Causs. Plant. I, 6), ut poetam decebat, eundem ac vss. 22 seq. ordinem anxie servat. Arbores, inquit, silvestres omnes transferendæ sunt in alium agrum et in scrobibus (hi sunt *sulci*: vide v. 24) deligendæ, et *multa mercede*, multi laboris impendio, colendæ. Præcepta veterum de his diligenter exposuit Plin. XVII, s. 14 sq. Habuit poeta ante oculos Lucret. V, 1360—1377. — 61. *Imponendus* laudat Philarg. ad v. 288, male.

63 — 68. Est tamen cuique arbori suum culturæ genus accommodatissimum. *Oleæ melius respondent*, votis, consilio, felicius proveniunt, e *truncis*: h. caudicibus sectis (vide v. 30) sive taleis oleagimis (v. Cato 45, 1; Varro I, 40, 4, ubi v. Not. I. Schneid. Colum. V, 9, 1 sqq. Plin. XVII, 18, s. 29) in terram defixis: *vites propaginibus* in humum demissis (v. 26); *myrti* autem, Veneri sacræ, (v. Bentlei. ad Horat. II Carm. 15, 5), *solido de robore*, h. trunco seu stipite aut vastiore ramo ad pali modum in terram infosso. vide v. 24, 25, et Plin. XVIII, 17, s. 27. At *surculorum plantatione* (vide v. 28, 29, et Plin. XVII, 17, s. 28) optime proveniunt *corulus*, *fraxinus*, *populus*, Herculi sacra (supra Ecl. VII, 61); et *quercus*, Jovi Dodonæo consecrata; *palma* etiam et *abies*, ædificandis navibus apta, ὕλη ναυπηγήσιμος, ut Theophras. H. Plant. V, 8. — Martinus fuisse sibi ex amicis narrat, qui quercum, palmam et abietem aliter quam ex satione nasci negaret, quinque adeo cum v. 66 sententiam claudi, et in illis: *Chaoniique pa-*

Plantis et duræ coruli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.
Inseritur vero et fetu nucis arbutus horrida;

tris glandes etc. *semine* subintelligi vellet. Hoc tamen fieri nequit, et perperam dubitatur de illo veterum usu; quo illas arbores plantis seu surculis procrearunt : de *palma* vid. Pallad. April. cap. 5, 2, de *quercu* Colum. IV, 33, 5. — 65. *Et duræ* Medic. et ceteri fere omnes : quidam cum Ruæo et aliis, *eduræ*. — 67. In illo *Chaonii patris* possit subtimidus aliquis hærere, cum absolute quidem *pater* sæpius, vix vero cum gentili aliquo nomine dicatur. Cui rei parata medicina foret : *Chaoniæque patris glandes*. — *Et jam* Gud. et *ardua* Toll. *Planta* Franc.

69 — 72. *Insitio* restabat ex v. 32 sq. Optime inseritur *arbuto*, in arbuto, in arbutum, (*horrida* ea dicitur a cortice hispido et aspero) nux, *platano* malus, *fago* castanea, *orno* pirus, et *ulmo* quercus. Respicit locum Plin. XV, 15, s. 17. Traduntur hic insitionis genera, quæ a nostris hominibus, qui in hac re aliquid se videre putant, negantur fieri posse : non enim inseri posse arborem arbori, nisi sui generis. Negat idem auctor præstantissimus Millerus : cf. Martin. ad h. l. Negat etiam du Hamel (*Physique des arbres* p. I. liv. IV, c. 4. art. VII, pag. 85 sqq.), cum tamen alii orno se insevisse pirum, castaneam quercui, testentur. Verum et Colum. lib. V, 11, § 12 antiquos contendit male idem negasse, *et quandam quasi legem sanxisse, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro ac fructu consimiles iis arboribus quibus inseruntur.* Cujus ille *opinionis errorem discutiendum tradendamque posteris rationem* existimabat, *qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri.* Quod ad nucem in arbuto insitam attinet, testatur Pallad. II, 15, 19. Postquam inde a s. 6 copiose de *nuce*, inprimis *amygdala* egerat, subjicit : *Inseritur, ut plerique volunt, mense Februario in arbuto, sed melius in trunco; ut aliqui, et in pruno, vel in se.* Et in carmine de Insit. 163 : *Arbuteas frondes vastæ nucis occupat umbra.* Et paullo ante : *Flumineam salicem fecundant ardua membra Castaneæ.* Ita salici insita est castanea : ut h. l. in fago. Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione : *arbuto nucem inseri*, dici, at nec minus tamen rariore modo : *arbutum inseri nuce*, ut h. l. *nucis fetu*, quod non tertio, sed sexto casu accipiendum. *Nux* autem generale vocabulum, ut

Et steriles platani malos gessere valentis;
Castaneæ fagus, ornusque incanuit albo
Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte

sit nux juglans, nux avellana, nux amygdala, pinea et al. — 69. *Inseritur vero et nucis arbutus horrida fœtu.* Medic. a man. pr. — *Arbutus horrens* Rottend. alter Zulich. et tres Martini. Utrumque ab iis interpolatum, qui versui metuebant. [Nulla tamen difficultas, elidente cum versu sq. ultima syllaba præcedentis; ut sit *arbutus horrid'.*] — 70. Platanus gerit malum sibi insitam. — 71. Legebat Scaliger in Proleg. ad Manil. *Castaneas fagus* antique *fagi*, quod Cerda amplexus est et Cuningham. Heins. *fagos* græca forma accipiebat pro *fagus*. Reiskius *ficus* τῷ *fagus* substituebat. Mox *incanduit* Moret. sec. — *Fagus flore castaneæ et ornus albo piri flore incanuit*: h. e. castanea inseritur in fago, conf. Plin. XVII, 10, 10; et pirus in orno: consentit Pallad. de Insitione 60: Pirus — *Fraxineasque suo flectit honore manus.* *Ornus* enim fraxini silvestris genus. v. Martyn. h. l.

73 — 77. Plures inserendi modos vid. ap. Colum. V, 11, de Arbor. — 26; Plin., XVII, 14, s. 22 sqq. qui copiose de iis agit; et Theophrast. de Causs. Plant. I, 6; et recentiores, quicumque de arborum cultura tradidere, inprimis du Hamel *Physique des Arbres* p. II, lib. IV, c. 4 sqq. Est quoque Palladii carmen *de insitione* in lib. XIV, quod sigillatim recensuit Wernsdorf in Poet. min. vol. VI. Ex his inserendi modis, qui sunt varii (*nec modus simplex* est, h. sunt varii ut III, 482 *nec via mortis erat simplex*) non nisi duos insigniores commemorat poeta, *inoculationem* et *insitionem* proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmæ*, h. nova germina seu oculi *se trudunt*, erumpunt ex cortice, *ruptis tunicis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit: s. *angustus sinus*, h. cavitas, avulsa gemma et cortice in modum scutuli, cujus loco *includitur novum germen*, ut coalescat cum vetere *libro*. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 23 et s. 24, ubi idem: *Virgilius ex eacumine inseri vetat.* — 74. *Medio* Erf. *trudunt medio* Zulich. — *Vertice* Moret. sec.

78 — 82. Jam de *insitione*

Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantæ immittuntur; nec longum tempus, et ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondis, et non sua poma.
  Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotoque, neque Idæis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
Orchades, et radii, et amara pausia bacca :
Pomaque, et Alcinoi silvæ; nec surculus idem

proprie dicta. Rami felices sunt arboris feracis, cujus plantæ h. surculi silvestri arbori inseruntur. *Aut rursum* non contrariam aliquam rationem infert, ut Kingius putabat : sed altera ratio nunc subjungitur. *Resecantur*, fit incisio seu fissura in trunci cortice, qua parte nullus nodus est. — 80, 81, 82. Pulcherrima descriptio; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40, 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbos Ignotas frondes et non gentilia poma.* Sed alii luxuriantur in hoc. vid. loca ap. Cerdam. — 82. *Miratisque* vel *emirata* conj. Heins. hoc alterum quoque Schrader.

83—108. Ad culturam, in qua poeta versatur, spectat dilectus cum generis præstantioris, tum cœli ac soli idonei : de hoc altero a vs. 109 sq. 117 sq. Itaque varias arborum familias seu species ejusdem generis esse, exemplis, ut poeta, docet. Ornatissimus locus adjunctorum copia ac varietate. Illustratio uberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda. — 84. *Lotus* modo herbæ pratensis genus est, jucundum pecudis pabulum, nobis *le mélilot;* conf. inf. III, 394; modo herba palustris ex nymphæarum genere, Nilo frequens; hoc vero loco est genus arboris, *Italiæ familiaris*, dulcissimo fructu. *Ziziphum* nostram seu jujubam esse putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretæ monte, *cyparissi* s. cupressi sponte proveniunt. cf. Ursin. ad h. l. — 86. *Orchades* quod dudum in melioribus erat; Heins. e suis et Pierianis revocavit. Obsidebat tamen ex ed. Egnat. et Manut. emendatione *Orchites*, Servii auctoritate, et usu perpetuo scriptorum *de re rustica* comprobatum. — Ex infinitis olearum generibus (vid. quos laudant Cerda et Martinus) tria tantum, observante etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pausias*, quæ, dum adhuc virides et acerbæ sunt (habent autem tum amarum succum, hinc *amara bacca*), leguntur ac tunduntur Colum. XII, 47, 1. — 87. *Alcinoi silvæ* sunt ipsa *poma*, ut sæpe apud poetas. De ejus hortis Odyss. η, 112 sqq. — *Poma*

Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiæ vites; sunt et Mareotides albæ;
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ;
Et passo Psithia utilior, tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureæ, preciæque; et quo te carmine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.

neque, *Alcinoi silvæ* emendabat. Reiskius. — 88. *Volema pira* grandia quæ volam facile impleant; a Catone 7, 3 sumtum. v. Plin. XV, 15, s. 16.

89. Italas vites diversas esse ab aliis ait. *Vindemia* proventus vitium, uvæ. *Pendet arboribus*, vel quia iis vites maritantur in Italia, vel ut arbores pro vitibus dictæ sint, ut alibi apud Virgilium et Horatium; et hoc præstat. Recensum veterum vitium ac vinorum vide in Athen. I, p. 26 sq. Columella III, 2; Plin. XIV, 3 et 6 sqq., e seriore ævo nonnulla v. ap. Coripp. III, 89 sq. E recentioribus inspicienda, præter Andr. Baccium et Edw. Barry, de vitibus Italici soli commentatio in *Giornale d'Italia* t. XI, pag. 253 sqq. Maro h. l. ad XV genera enumerat. Eum Gallica vina ignorasse notat Plin. XV, s. 3. et s. 4, 7. *Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas et Lageas, compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia.* — 91 *Mareoticum vinum* notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a locis circa lacum Mareoticum super Alexandream; vid. Borrichii Hermes c. 4; nunc deterius illud, quoniam Arabum latrocinia maturitatem uvarum intercipiunt. — 93. *Vinum passum* ex uvis passis, a pandendo, h. in sole coctis, ut exarescerent. Modum conficiendi vid. apud Colum. XII, 39. *Psithia* vitis, *Lagea*, quæ facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2, s. 4. sqq., et Columellam, III, 2, sqq. videnda. De nominum caussis v. Var. Lect. Lageos *tenuis*, exiguos ac tenues racemulos et uvas habens. — 94. *Olim*, cum aliquando vinum ex ea expressum fuerit. Burm. — 95, 96. Plin. XIV, 6, s. 8, 5 *In Veronensi Rhætica vina, Falernis tantum posthabita a Virgilio.* Melior interpretatio, quam quæ a Seneca in medium affertur Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV, p. 206. Sueton. Aug. caput. 77 *maxime delectatus est Rhætico.* Adde Plin. XIV, s. 3. *Ante eum* (Tiberium) *Rhæticis prior mensa erat; et uvis Veronensium agri.* v. Martin. h. l. — 96. Variatione nova dicta hæc pro vulgari: at Rhætica uva omni laude major est: tametsi inferius sit vinum Rhæticum Falerno.

Sunt et Aminææ vites, firmissima vina,
Tmolus et adsurgit quibus et rex ipse Phanæus,
Argitisque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, dis et mensis adcepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.

97. In *Aminææ* et scriptura et syllabarum quantitas variat: hinc vel *sunt et*, vel *sunt etiam* scribitur. — *Vinum Aminæum*, cujus, ut vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse solet, cultu enim deficiente vites optimæ facile degenerant, nulla alia memoria, præter nominis, nobis restat; Græcæ originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. conf. Intpp. ad h. l. et ad Caton. 6, 3. Multis utique in locis illud memoratur, in Peucetia, Calabriæ parte, ap. Hesych. ubi v. Intpp. in Tuscia et in Sicilia; maxime tamen in solo Campaniæ Macrob. Sat. II, 16 *nam Aminæi fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Et Galen. l. c. — ὅτε Νεαπολίτης ὁ Ἀμιναῖος, ἐν τοῖς περὶ Νεάπολιν χωρίοις γενόμενος, ὥστε καὶ ὀνομάζουσιν οὕτως αὐτόν. Ad colles Leucogæos, supra Neapolim versus Puteolos, refert et Aminæos colles, et Falernos Martorellus (*I Fenici primi Abitatori di Napoli* t. I, p. 171, 190). Atque ejus tantam ex diuturna inprimis bonitate præstantiam perhibet poeta, ut ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiæ monte vineis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanæum* (fuere Phanæ, Φάναι, portus et promontorium Chii insulæ, quæ alias vino *Arvisio* nobilis est; in eo templum Apollinis Phanæi), *adsurgere*, cedere, v. Ecl. VI, 66, dicat. — 98. Editi omnes *Tmolus*: mss. vero *Tmolius*, *Timolus*, vel *Thmolius.* Regem quemdam ut et *Phanæum*, intelligit Burmann. montem, Heyn. et pro vino dictum, quod in eo nascitur. An sit idem mons, de quo jam I, 55 *Nonne vides croceos ut Tmolus odores* etc. — 99. Cum illis: *Sunt etiam Aminææ vites* junge *Argitisque minor.* Est etiam Argitis vitis, uva. Ἀργῖτις ab ἀργὸς, quod vinum candidum reddit. Est autem *minor* et *major*, cf. Colum. III, 1, 21. — *Archiusque* alter Rottend. *Argutisque* fragm. Moret. *Non cui* Ven. — 100. Ea vitis, vino inprimis abundans, πολύοινος, est, eoque firmo ac durabili.

101. Vinum *Rhodium*, cujus in mensis secundis usus erat; cumque de eo ante omnia diis libaretur, hinc vitis *Rhodia dis accepta*, grata *et mensis secundis*, fere ut apud Horat. III, 11, 7 lyra *Divitum mensis et amica templis.* — 102. *Gravidis Bumaste racemis*, unus Mead. ex interpretatione. — Plin. XIV, 1, s. 3 *Tument mammarum modo bumasti*, βουμαστοί.

Sed neque, quam multæ species, nec, nomina quæ sint,
Est numerus; neque enim numero comprendere refert.
Quem qui scire velit, Lybici velit æquoris idem
Discere quam multæ Zephyro turbentur arenæ;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur; steriles saxosis montibus orni.
Litora myrtetis lætissima; denique apertos
Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.
Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.

103—108. Locus ornatissimus. Respicit eum Plin. XIV, I, extr. et 2, s. 4 pr. — 104. *Neque est numerus*, enumerandi facultas cuiquam suppetit. *Neque enim* positum pro, neque etiam, nec vero numerum tenere necesse est; non numerato opus est. — 106. *Dicere* Medic. cum aliis, perperam. *Versentur arenæ* in vulgaribus: apud Ammian. Marcell. XXXI, 4 *truduntur, vel trudentur* legitur.

109—135. Uti diversa sunt arborum genera, ita etiam diversum solum, quo aut nascuntur arbores quæque aut felicius proveniunt. — 112. *Mitissima* Franc., unde Burm. *ditissima*, sed recte nil mutabat. — *Apricos* emendabat Van Hoven Campens. — *Litora myrtetis lætissima* exquisitiore forma pro vulgari, *myrti solent esse lætissimæ in litoribus*, quod si fit, *litora* haud dubie et ipsa *læta* videri possunt. Ge. II, 124 *et amantes litora myrtos*. Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos*, qui forte alicui in mentem venire possint.

114, 115. Exemplo etiam esse possunt arbores exoticæ: pro his memorantur ipsæ in extremo terrarum orbe sitæ regiones, ut Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui ultra *Borysthenem* vagabantur. Docte de iis egit Gatterer noster, in comment. de populis Sarmaticis, vol. XII, p. 219 sq. *Picti* appellantur, ut Æn. IV, 146 *Agathyrsi*, ubi vid. Not. Scilicet communi plerique barbari et feri populi more corpora pingunt, sive quod in membrorum nuditate id unum vanitatis et nobilitatis genus restat; sive quod oblinita pigmentis et coloribus corpora culices, quorum infinita examina incultæ et paludosæ terræ alunt, nec non sentes, etiam frigus, minus sentiunt; sive quod horribili adspec-

Divisæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert ebenum; solis est turea virga Sabæis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?

tu terrorem hostibus incutere volunt. Colorem autem aut cuti acu punctæ inungunt, aut inurunt. Hinc modo *pictum* corpus memoratur, modo *stigmatibus notatum*. Claudian. in Ruf. I, 314 *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus*. Illa autem, *extremis domitum cultoribus orbem*, ex poetica copia dixit pro *extremis terris*. Cum argumenti natura conjunctum erat, ut eas a cultu designaret, et pro *orbem extremum domitum* h. subactum, cultum ab agricolis, *a cultoribus*, poetica inversione, *extremos cultores* memorat. Male h. l. Servius et qui eum sequuntur victorias pop. Rom. huc trahunt. — *Gelones* Franc.

116, 117. *Diversæ* Reg. et Mead. Martini. — Sunt arborum genera certis terris domestica et propria. Respicit h. l. Plin. XII, 4, s. 8. *India* et de India proprie dicta accipi potest, nam et ibi nasci *ebenum* narrant multi e veteribus (vid. Theophrast. Hist. Plant. IV, 5); et, quod malim, de Æthiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latissime dici, ut satis notum. cf. inf. Georg. IV, 293 ibique Burmann. Doctam ad h. v. notam esse video Vossii. Sequuntur tamen mox vs. 120 *nemora Æthiopum*. *Tus Sabæorum* jam Georg. I, 57.

118. *Quid et odorato* etc. ed. Ven. — *Opobalsamum* Judææ, vallis inprimis Hierichuntinæ, et Arabiæ. conf. præter laudatos a Cerda, et Paus. IX, 28. De ipsa stirpe disputata v. a Wesling. ad Alpini hist. nat. Ægypti, et in nota illa controversia de opobalsamo orientali Romæ orto 1639, 1640 liber *Petri Castelli*, balsamum examinatum (Messanæ 1640), et *Jo. Georg. Wolkamer* opobalsami orientalis examen 1644, in quibus ad h. l. passim provocatur. Verba ipsa vulgari oratione sic efferentur: ne memorem *arbores odoratas sudantes balsamo*. Pro arboribus dixit *ligna*. Alias *exsudat*, *desudat*, balsamum. — 119. *Acanthus* h. l. non herbæ (ut Ecl. III, 45 et al.), sed arboris, genus, nec tamen satis comperto, habetur. Spina est seu Ægyptia seu Arabica, nam et hæ inter se diversæ; communius *acantha*, vulgare nomen *acacia*, unde gummi Arabicum colligi solet. v. Alpin. c. Wesling. p. 164; Bauhin. Hist. Plant. tom. I, p. II, pag. 426 sqq. de Plant. Ægypt. nunc *mimosa nilotica* Linn. Habet quidem ea arbor siliquas, non *baccas;* sed bacca latiorem significatum habet. Arboris Hujus usus etiam in sculptilibus fuit. Cæsaris triumphus Ponticus apparatum ex acantho habuit:

Quid nemora Æthiopum, molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aera vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittæ.
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos, tardumque saporem

Vellei. II, 56, 2. De agrifolio cogitare non licet; laudantur enim plantæ peregrinæ.

120. Plin. XIX, 2, s. 2 n. 3 *Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui* gossypion *vocant, plures* xylon, *et ideo lina inde facta* xilina. Parata ex ea byssus.

121. *Depectent* alter Rottend. *despectant* duo: *et foliis* duo. — Vulgaris olim usque ad Imp. Justiniani tempora, quibus primum vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Constantinopolin adlati sunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, ut textam a bombycicibus lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plin. VI, 17, s. 20 *Seres Lanicio silvarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* vid. Salmas. ed. Solin. c. 63 et al. Cerda ad h. l. Nostro tempore cum de Serico, tum de Seribus multa accuratius disputata sunt, quam ante; constatque non unum esse vermium genus, nec eandem fuisse Serici conficiendi rationem. Vide saltem Mannertum, breviter multa complexum, Geograph. ant. vol. IV, cat. Exstat quoque *Brotier* Diss. in *Mémoires de l'Acad. des Inscript.* t. XLVI.)

122—125. Plin. VII, 2 *Arbores quidem* (in India) *tantæ proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant.* Arbores cocos ferentes intelligebat Catrœus. Nimis anguste. Plurima vastarum et immanium arborum genera in India nasci, fidem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Extremi sinus orbis*, interior, adeoque remotior terra, extremæ orbis partis: cujus veram et explicitam notitiam non habuisse veteres, et pro temporum successu diversas et erroneas notiones aliis alias successisse, nunc inter notas res est. *Aer summus arboris* pro cacumine dictus. Statius Theb. V, 564 *nemorumque per aera densi Dissultant nexus serpentis.* Vere ut: *aura auri refulsit*, et sic alia. *Potuere* ex aoristo pro possunt. *Et quidem*, et tamen, *non tarda* ea gens, malim strenuam interpretari, quam non tardi ingenii, h. callentem, peritam.

126—135. *Malum Medicum* seu Assyriam; item Persicam: nisi hæc ad diversum genus est referenda. Ad citrorum genus s. ad *citria*, eam esse referen

Felicis mali; quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba,

dam dubitari nequit. Quam autem familiam Maro respexerit, non satis liquet. Convenit locus maxime cum Theophrast. Hist. Plant. IV, 4, extr. et cum Plin. XII, 3, 7; adeoque aurantiæ (*orange*) genus aliquod poetæ ante oculos fuisse verosimile fit: v. Bauhin. Hist. Plant. t. I, p. 90, 92. Plinii ævo adhuc, præterquam apud Medos et in Perside, nusquam proveniebat. Palladius, qui sæculo III ineunte vixisse putatur, præcipuam ejus cultui curam inpendisse creditur; v. eum in Martio X, 11 sqq. certe is s. 16, cum antea universe de citro dixisset, ejusque cultu, pergit: *Asserit Martialis* (Gargilius) *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere* — adjectis nunc iis, quæ alii de malo Medica narrant. cf. etiam Macrob. Sat. II, 15; ubi ex Oppio in libro de silvestribus arboribus: *Citrea item malus et Persica; altera generatur in Italia, et in Media altera:* tuncque subjicit fere eadem. Videtur tamen recte Medicam malum a Persica discernere Vossius, et ad citri genus acidioris referre, de quo videbunt botanici, locis a Cerda cumulatis inspectis et expensis. Adde fragm. Herodiani (ad calc. Phrynichi) p. 212 μῆλα Μηδικὰ τά νῦν κίτρα. ubi v. Nunnes. Ita *tristes succi*, aut erunt acidi aut amari (ut Ge. I, 75 et al.), sive propter corticis ac granorum amaritudinem, sive succo, qui cultu deinceps adsiduo mitigari cœpit. — 126. *Tardus sapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens est. — Offendit *tardum*, post *tarda* superiore versu. Malit Burman. *durum saporem*, et *asprum* conj. Wakef. ad Lucret. VI, 780. — Inepte Reiskius *Sardumque saporem*, qui scilicet contrahit os in similitudinem risus Sardonii. — 127. *Præstantius* Longob. Parrhas. ed. Ven. et Macrob. Sat. II, 15. — *Felix*, de arbore si dicitur, ad fecunditatem proprie respicit. Et sane citri fetus perpetua successione succrescunt. Nunc tamen ad salubritatem potius epithetou spectare videtur, ut contra infelix, infaustum, est, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum esse pomum Medicum etiam ex Theophrasto, Dioscoride, Plinio constat; nec forte injuria in certis saltem venenorum generibus. — 128. *Novercæ.* Solenne hoc antiquis, novercalia odia, fraudes, insidias, venena memorare. v. c. Horat. III, 24, 18; Ovid. Met. I, 147. Multo tamen magis Romanis, quam Græcis. — 129. Versus insertus ex Georg. III, 283, ubi jam dudum damnatus, nunc et ejectus a Brunckio et in ed. Parmensi. — *Verba non innoxia*, h. noxia, incantationes; et eodem sensu *herbæ non innoxiæ*,

Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum silvæ, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiæ certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.

venenatæ. — 130. *Agit* est exigit, expellit. — 132. *Ructaret* Ven. — 134. *Ad prima*, ut *in primis*, *cum primis*, *apprime*, inter alias arbores: non enim decidunt flores cito. Mederi Parthos iis pomis graveolentiæ oris, etiam Plinius monuit eod. l. post Theophr. — 135. *Fovent* h. curant, θεραπεύουσι; cum mox substituatur, *medicantur*. Est enim genus curæ, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fovere*; hinc latius etiam de aliis.

136 — 176. Sequitur signatissimus locus, cum quo cf. Plin. H. N. lib. extr. Dionys. Halic. I, 36. Varro R. R. I, 2, digressio in laudes Italiæ, quas similibus aliorum scriptorum locis firmavit et illustravit Cerda. Quantopere autem cultu præstitisse putabimus Italiam, si cum nostrorum temporum habitu eam compareremus! Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cujus est aurifer fluvius Hermus, e Phrygia descendens, et mox cum Pactolo eodem alveo profluens, nec Bactriana, neque Æthiopia, aut si mavis, reliqua India, neque Arabia, cum Italia comparari potest: multo minus Colchis, monstris infamis vers. 140.

136. *Ditissima regna* Medic. a man. sec. interpolatrice. Olim interpungebatur, *Medorum silvæ, ditissima terra*: ita languet appositum hoc. — Patet *silvæ ditissimæ*, jungendum esse: Medorum terra, ditissima silvæ h. e. silvarum, pro, malorum, quas ante dixerat. — 137. *Auro turbidus Hermus*, per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigramm. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus*. Subtiliter magis quam vere monet Drackenb. ad Sil. I, 159 Hermum turbidum non suo, sed auro per Pactolum illato, significari. — 138. *Bactra*; Bactrianam, tanquam splendidum nomen memorare videtur; etsi et illa terra inter felicissimas est; etiam Oxus in ea aurum vehere dictus, de Mirab. Ausc. 46. — 139. *Panchaia*, Arabiæ regio, seu Arabia nunc est, proprie insula

Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis immanis dentibus hydri;
Nec galeis densisque virum seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges, et Bacchi Massicus humor
Implevere; tenent oleæ armentaque læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
Victima, sæpe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.

fabulosa Evemeri, Arabiæ ab Oriente objecta, quam ex Ennii Evemero norat Virgilius. cf. Diod. V, 41, etsi et ibi diversa est insula turifera. *Pinguis*, aut propter tus pingue, quod resinæ naturam habet; aut fertilis, *turiferis arenis*, solo arenoso, qui frutex turis innascitur, h. pro ture; de quo vid. Plin. XII, 14, s. 30 sqq. In prosa diceres: habens solum, quod fert pingue tus.

140 — 142. Nota fabula de dentibus draconis ab Jasone ad expugnandum vellus Colchicum profecto satis, et viris armatis hinc enascentibus, qui Sparti dicti. v. Apollon. III, 409 sqq. *Horruit* pulchrius quam exstitit, exiit, nata est. Versus 140 translatus ex Lucret. V. 29 *Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.* — 143. *Fruges gravidæ*, lætæ. v. ad Ge. I, 319. Mons *Massicus*, Campaniæ, ad Sinuessam, vitibus consitus. — 144. *Oleæque* ante Heius. qui Pierianos nonnullos et suos omnes sequutus, *que* sustulit; sicque codd. auctoritate exulavit, quod versum numerosiorem et suaviorem faceret. — *Lata* pro *læta* non conjecit modo, sed et in textum recepit Wakef. quia apud Homer. αἰπόλια πλατέα αἰγῶν.

145 — 147. Ornatissimi versus pro: in Italia equi et boves præstantes nascuntur. *Clitumnus* Umbriæ Cisapenninæ fluvius, ubi juxta urbem Mevaniam Tiniæ se miscuit, cum eo ad Tiberim descendit. Campi adjacentes etiamnum armentis opulenti. cf. de Clitumno Epp. Plin. VIII, 8. *Albi greges*, quia fluminis aquis ea vis inesse putabatur, ut armenta *candido* colore essent. Simile quid creditum de Galæso in agro Tarentino, cf. ad Horat. Od. II, 6, 10; et Scamandrum opinio fuit rutilas reddere ovium lanas. cf. Aristot. H. A. III, 2. Alia v. in nota Becmanni ad lib. de Mirab. Ausc. c. 184. *Taurus* ab his arvis adductus candidus *victima* in triumpho immolari solita. Omnia hæc satis a multis illustrata: vide vel Cerdam. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipsi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

Hic ver adsiduum, atque alienis mensibus æstas;
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidæ tigres absunt, et sæva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentis;
Nec rapit immensos orbis per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbis, operumque laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?

149. — *Perpetuum* Cruq. ad Horat. — *Messibus* apud Martin. vir doctus legebat. — *Alienis mensibus æstas*, hibernis. Ex Lucret. I, 182 *Quod si de nihilo fierent, subito exorerentur Incerto spatio atque alienis partibus anni.* — 150. Oves et arbores biferæ. Nota Italiæ laus. vid. de Mirab. Ausc. c. 81 et ibi nota clarissimi editoris. *Utilis* pro fertilis, ab effectu. inf. 323 *ver utile silvis.*

151—154. Ornate: Caret Italia ferarum monstris, venenatis plantis et reptilibus. *Sæva leonum semina*, γένν., sævi leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium.* — *Et sæva, leones, semina* Medic. a man. pr. quod Heinsio placet; et habet ed. Cuningham. — 153. *Tanto*, tam longo, quam alibi. — Miratur Heynius nemini displicuisse istud *tanto* post *immensos*. In promptu est, inquit, legere *lento.... tractu*, et exemplis probat. Defendit Potterius, et interpretatur: *Anguis alibi trahit immensos orbes per humum; at non in Italia, neque tanto tractu.*

155. *Operum laborem*, h. opera, fabricas, ædificia. Mox *congesta manu* simpl. exstructa in rupibus. Fuere autem multa per Italiam oppida, inprimis antiquiora, in editis ac præruptis locis sita; inque his ipsa Roma. — 157. *Fluminaque antiquos subterlabentia muros* esse possunt sive medias urbes permeantia, sive muros alluentia. Præfero nunc haud timide alterum hoc; *subter* est pro præter. Talis enim situs multarum fuit per Italiam urbium, ut ad amnem sitæ essent: idque nunc eo pertinet, ut Italiam multis fluviis rigari significet. Nimis angustum est: quod ad aquæductus, Cloacam et Capitolium, hos versus revocant; at poeta *tot urbes*, *tot oppida*, memorat, et *antiquos muros*. Etsi aquæductibus præsidium parare possis ex Rutil. I, 101, ubi de iisdem egerat: *Intercepta tuis conduntur flumina muris.* Esset adeo intra urbem.

158. *Mare superum et inferum*, Adriaticum ac Tyrrhenum, miræ opportunitatis Italiæ ad rerum hominumque commercia.

Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque
Fluctibus et fremitu adsurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra;

—159. *Lacus Larius maximus,* h. permagnus, sub Alpibus (nunc *lago di Como*), in agro Mediolanensi, *lacus Benacus* in Veronensi (*lago di Garda*), propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alveo transmittens, vid. Plin. IX, 22 et cf. Æn. X, 205. *Adsurgens,* tumescens. — Fabricius distinguere volebat : *Te, Lari, Maxime, teque* etc. Scilicet, ut tres præcipui lacus Italiæ memorentur! subtiliter nimis, ne ineptius, dicam. — 160. *Insurgens* malebat Wasse, ad Sallust. Jugurth. 33.

161 — 164. M. Vipsanio Agrippa, L. Canidio Gallo coss. U. C. 717, cum contra Sext. Pompeium male rem gessisset Octavianus Cæsar, ut reficiendis classibus locum tutum haberet, Agrippæ consilio portum Baianum in sinu Puteolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius novum portum aperuit, ut lacum Lucrinum, interjecto aggere a mari seclusum, cum lacu Averno, qui isti adjacebat, conjungeret, aggerem autem modo dictum, qui V stadiorum erat, latitudine vix quadrigis recipiendis par (Strab. V, p. 245), postquam eo perfosso aditum navibus in portum fecerat, ita muniret, ut a fluctibus superari nequiret, navibusque tutus intra eum esset receptus. Hic *Portus Julius* vocatus. vid. Sueton. Aug. 16. Excisæ tum silvæ, quæ loca vicina occupabant. Locus classicus est apud Dion. XLVIII, 50, alia dedit Cluver. Ital. ant. IV, 2. Adversus Servium, qui plura miscuit, disputat Ouwens N. H. p. 581. Prælatus tamen sequenti tempore portus Misenus. Memorat itaque poeta portum Julium; quem sic ornavit: *portus Lucrinoque addita claustra,* h. aggerem illum non tum primum factum, sed novis operibus adstructum, quo ipso portus effectus est. Eodem modo accipiendum est illud Plinii, ex nostro adumbratum XXXVI, 15, s. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum,* nimirum, ostio tantum portus relicto. *Æquor* autem *indignabatur,* ea parte, *qua unda Julia sonat ponto longe refuso,* h. qua portus Julius immisso mari erat effectus; *refusus*, ut sæpe fieri solet, non contrariam aut iteratam actionem notat, sed simplicis vim habet. Possit quidem et ita accipi, ut pontus a mole aggeris in mare projecti refundi, reprimi videatur, ut ap. Lucan. II, 617 : *violentos insula Coros Exciperet, saxis lassasque refunderet undas;* sed alter versus ad eamdem sententiam exprimendam valet. *Tyrrhenus æstus,* h. mare æstuans, immittitur, per os portus, *fretis Avernis*, h. lacui Averno, qui

Atque indignatum magnis stridoribus æquor,
Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virum Marsos, pubemque Sabellam,
Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos,
Extulit; hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello; et te, maxume Cæsar,

pro intimo portus recessu erat, et ad quem e Lucrino fossa ducta erat. Lucan. II, 616 *Nec tamen hoc artis immissum faucibus æquor Portus erat.* Immutavere locorum faciem longa ætas, terrarum ruinæ et subterranei ignes, inprimis Monte Novo exorto, ita, ut nunc adeo de situ et vestigiis hujus portus inter viros doctos disputetur. vid. Pœli Antiqq. Puteolan. Accipitur vulgo de hoc portu Julio Horatii locus, Art. 63 *Debemur morti nos nostraque, sive receptus Terra Neptunus classes aquilonibus arcet, Regis opus.* Mihi ille portum Alexandrinum respexisse videtur; *regum* Ptolemæorum opus, a quo *aquilo* arcendus erat. — 161. *Quid memorem* Ruhnken. p. 251. — *Abdita* Gud. — *Claustro* duo. — 162. *Clamoribus* Aretinus in Epp. laudat.

165, 166. In eadem argenti, æris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti rivos* (ex Lucret. V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro, plurimum auri in ea est. Tametsi hoc ad Padum referri possit, nam apud Plin. XXXIII, 4, s. 21 in Pado *segmenta auri reperiri* traduntur, ad montes ac silvas aliquando incensas, ut metalla excocta fluerent (Lucret. V, 1242 sqq.), referebat Jul. Sabinus. *Æris metalla Ostendit venis*, quod in vulgari oratione fuisset, *venas æris ostendit. Æris metalla* h. æs o. in *venis*. *Ostendit* autem non otiosum; quia certis tantum vestigiis res credebatur, metalla autem Italiæ exercere Senatus consulto vetitum erat: Plin. III, 20, s. 24 extr. XXXIII, 4, s. 21; XXXVII extr.

167 — 170. *Marsi*, bellicosi, cum *Sabinis*, severa disciplina nutritis, primo loco memorari solent inter Italiæ populos. *Adsuetum malo* pro malis, ærumnis, laboribus, χαχοπαθεῖα (cf. Æn. IX, 603 sqq.). *Ligurem*; colit enim agrum exilem et saxosum *Ligures Alpium postrema pendent*, ait Servius (cf. *Addison's Remarks on several Parts of Italy* p. 6). Male hoc in tali carmine et in tali loco ad invidiam fidem horum hominum trahitur, ut facere videmus etiam nuperum scriptorem (Ob-

Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,

servations sur l'Italie t. III, p. 279), cum eadem nunc opinio de Genuensium ingenio inter Italos obtineat. Idem auctor (*Grosley*, t. II, p. 413, 414) recte, quam diversa facies Italiæ nunc sit, observat, et quam parum in eam cadat inprimis illud: *Magna parens frugum, magna virum! Volsci* autem *veruti*, h. hastæ genere, *veru* (*veru Sabellum* Æn. VII, 665 dixit), seu telo veruto, armati. Apparet autem, quod usu communi simpliciter *verutum* vocatur, esse proprie verutum telum vel jaculum veru instructum ac munitum. *Scipiadas duros bello* h. induratos ad bellum. — 169. *Hæc doctos Marios* Ven.

171 — 173. Ut horum versuum sententiæ fides constet, cum Ruæo et Catrœo Burmannus eos altera recognitione insertos esse credit, U. C. 734, quo Augustus in Asia signa a Parthis recepit et Medis pacem dedit. Est adeo vir doctus, qui vss. 171, 172 tollendos esse censeat, cum nec an. 724 nec 734 satis conveniant. Cogitandum tamen erat, nos in poeta, non in historico versari; versusque esse tam præclaros, ut vix ab aliquo interpolatore eos profectos esse arbitreris. Quod autem ad eam opinionem attinet, qua seriore manu ab ipso poeta inserti esse putantur: equidem in bono poeta vix hoc probandum putabo, si diversi temporis in eodem carmine vestigia reliquerit. At nec tali suspicioni locus est, spectantque et hi versus ad eosdem annos, quos in aliis Georgicorum locis subinnuerat, 724, 725 ab U. C., modo poetam, ut alibi facit, v. c. Georg. III pr., magnifice efferre et ornare cogites id, quod vere nihil aliud erat, quam quod Cæsar ex Ægypto, quo paullo post pugnam Actiacam Brundusio trajecerat, per Syriam in Asiam iter fecit, et hieme ad Euphratem exacta Asiæ res constituit. Itaque *extremis victor in oris Asiæ*, usque ad Euphratem progressus, et *Indum avertit*, dum præsidiis fines, h. urbes in finibus, firmat. *Indum imbellem*, ut Ge. I, 57 *molles Sabæi* et omnes Asiæ ad Austrum versæ populi: petiit hinc Nemes. Cyneg. 74, *Imbellem fugam* Parthorum. Novum esset *imbellem* accipere, nulla jam amplius bella tentantem, scilicet, quod arma tua revereretur; ut Reiskius etiam accipiebat. *Arces* de finibus dici, docet Burm. scil. quatenus ii arcibus et præsidiis muniri solent. Omnino tamen imperium Romanum declarat. Inf. Æn. IV, 234 est ipsa Roma *Ascanione pater Romanas invidet arces?* — 172. *In bellum advertis* Vratisl. —*artibus* duo ap. Martin. quod ex Æn. VI, 853 probare velle, ludus esset.

173 — 176. Tanquam deam

Magna virum; tibi res antiquae laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontis,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quae robora cuique,
Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesque maligni,

appellat Italiam. *Tibi* in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, adgredior, dicere instituo *res antiquae laudis et artis*, rem rusticam apud majores in honore habitam. *Sanctos ausus recludere fontis*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. De formula hac poetica loquendi v. Mitscherl. ad Horat. I Carm. 26, 6. *Sanctos*, quos accedere metuebant, reverentia quasi numinis alicujus, adeoque novos. *Ascraeum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Boeotiae vico, oriundus, opus de opere rustico condidit; non vero, quod vulgo putatur, ex Hesiodo adumbratum aut expressum. — 175. *Aggredior* Priscian. VII. *Ingrediar* fragm. Moret. — *Excludere* Zulich.

177. Nunc locum *de varia ac diversa soli et agrorum indole et natura*, et a v. 226 — 258 *de notis ac criteriis cujuscunque soli* tractat; et quidem universe, ut non modo arborum culturam respiciat, sed et frumentorum ac pascuorum curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinae de arvorum ingeniis tradendae; *quae robora*, h. quae praecipua vis ac virtus cujusque soli sit, qua potissimum vigeat (Claudianus XVII, 178 *Vere soli vires*); *quis color*, quod ex adspectu judicium fieri possit, et quam naturam seu naturalem vim ad res ferendas habeat. Videtur in sqq. ante oculos habuisse Theophr. de Caus. Plant. II, 5 et 6; in aliis Xenoph. Oecon. cap. 16, 2 sqq. conf. Varro R. R. I, 9 et Vitruv. VIII, 1. — 178. *Serendis* tres; *creandis* unus Arund. del.

179 — 183. Solum argillaceum et calculosum sit aptum oleis. *Terrae difficiles*, parum feraces, quasi morosae, parcae; ut contra *faciles*, fertiles, quasi liberales, munificae. *Largum facilis terra* Claud. XXIX, 54. Junguntur etiam *colles maligni* eodem sensu et respectu ad liberalitatem soli ac benignitatem: sic quoque *solum benignum*. cf. Burm., qui in testimonio firmanda laborare videtur. Praeceptum ipsum illustrat Theophrastus de Caus. Plant. II, 4, Cato c. 6; neque repugnat, quod olearum cultui alii solum pingue adsignant. Caeli enim bonitas atque indoles ac situs aliud aliud suadent. cf. Plin. XII, 18, 30, 31. Virgilius de regionibus Transpadanis cogitabat, opinor.

Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivæ.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus;
Qualem sæpe cava montis convalle solemus,
Dispicere : huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum; quique editus Austro,

rum eluviei obnoxiis; ut bene vidit Martinus. — 180. Conj. Reiskius, *dumosis calculus ancris,* loca scil. confragosa, abrupta, sinuosa; putabat quippe *arva*, quæ sata, arata sunt, non posse esse *dumosa.* Subtiliter nimis, pro more viri. — Ager, λεπτὸς, λεπτόγειος, solo seu argilloso seu saxoso. *Tenuis argilla* Servio *sine humore, quia est* (ex opposito, puta) *et pinguis.* Scilicet est exilis, jejuna, adeoque sine succo, sterilis. — 181. *Vivacis olivæ.* Plin. XVI, 44, s. 90 *Firmissimæ ergo ad vivendum oleæ, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat.* conf. Theophrast. de Causs. Plant. II, 15; Hist. Plant. IV, 15. — 182. *Oleaster*, diversus ab eo quem nos eo nomine appellamus. v. Martin. *Plurimus :* ut Georg. I, 187 *cum se nux plurima silvis Induet in florem;* ubi oleastri frequentes nascuntur.

184 — 191. Solum pingue vitibus colendis idoneum est. *At humus, quæ pinguis* et uliginosa *est, et campus, qui editus Austro*, versus Austrum, *est, et* — *hic tibi sufficiet olim vites prævalidas*, h. e. vitibus colendis idoneus est. Pinguedinem et *uber* h. ubertatem soli (v. ad Æn. I, 531) colendis convenire vitibus, docet poeta : consentiunt rei rusticæ scriptores : ut copiose ostendit Cerda. Vide inprimis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diversa vitium genera et diversam cœli solique naturam. *Pinguis :* opp. tenui argillæ. — 186 — 189. Indicia talis soli in convallibus et in collibus. — 187. Vulg. *despicere;* quod tuentur Wakef. ad Lucret. II, 741; et Herm. class. Fascicul. IV, p. 308. —*Dispicere* pro vulgari, prospicere, videre. *Huc liquuntur*, — *quique editus Austro*, in vulgari oratione fuisset, *quo* — *liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus, qui editus Austro,* h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *Felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. — 188, 189. Magnus auctorum, qui de vitibus colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii austris infestari vineas tradant. Multa loca congessit Cerda. Scilicet poetam de vineis, in solo

Et filicem curvis invisam pascit aratris:
Hic tibi prævalidas olim multoque fluentis
Sufficiet Baccho vitis; hic fertilis uvæ,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
 Sin armenta magis studium vitulosque tueri,

humidi, pingui et uliginoso satis, alios de collibus loqui tenendum est. — 189. Plin. XVII, 4, s. 3 *Virgilius et quæ filicem ferat, non improbat vitibus.* Est nostrum *fougère*. *Pterin aquilinam* Linn. esse, censebat Schreber. ad Theocritum, Id. III, 14. *Invisa aratris* propter implexas inter se et late serpentes radices, easdemque extirpatu difficiles, πολύῤῥιζος. — *Filicem* e codd. et edd. vindicat Heinsius. Irrepserat in vulgatas quasdam *silicem*.

190 — 194. Valde ornate effert illud: præstantissimum vinum in tali solo nasci. *Pateris et auro* notum est, ad quam figuram soleat referri. Mihi tamen id Grammaticorum commentum valde jejunum videtur. Scilicet poeta *aurum* simpliciter pro *patera aurea* dicere potest; sæpe hoc uno contentus est; interdum, ut h. l., hoc ipsum explicati e adponit, cum generaliorem vocem primum posuisset. Similiter res sese habet in aliis exemplis. — 191. *Sufficiat* Gud. — *Vires* Reg. Mattm. — 192. *Labitur* ed. Med. — 193. Tibicinem Etruscum sacrificiis adhibitum fuisse, vel ex Livio notum est. *Pinguis* [illegible] dictum esse videtur: Catull. XXXVIII, 11 *Aut pastus Umber aut obesus Etruscus*. Nam ad buccas inflatas referre nolim. Habitum corporis ex adsiduis sacrificiorum epulis, quibus adhibebantur tibicines, exprimi, non male Servius censebat. *Ebur* est tibia ex ebore. *Reddimus*: damus, diis offerimus. Sacrorum vocabulum esse, etiam Servius notat. Æn. XII, 215 [illegible] *Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras*. — 194. *Lancibus et pabulis* Medic. suspectus, et immerito quidem Burmanno locus, qui modo et *pateris* conjectabat, modo vasis nomen latere putabat. Omnia frustra.

195 — 202. Observetur præceptorum in his formis variatio et orationis copia. Agros saltuosos et irriguos pascuis idoneos esse monet. Exempla nunc in ipsum præceptum convertit. *Tueri*, ut servare, eo sensu, quo est nutrire, alere, itaque et pascere, hoc v. e. etiam Grat. Cyneg. 306, 307 *Urentes culta capellæ*, lædentes seu serrato dente seu saliva, ut exarescant. Ita recte dictum erat Ge. I, [illegible] et inf. 378, 379. — *Saturni Tarentum* propter insignem [illegible] ubertatem, vel Horat. Carm.

Aut fetus ovium, aut urentis culta capellas;
Saltus, et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et, quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando),
Optuma frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis:

II, 6, 10, sqq.); a consequenti; ut *pinguis*, et 224 *dives Capua*. Illustrat usum epitheti Heinsius. *Longinqua*, longinquos agros.— 196. *Aut fetus ovium urentes* Menag. pr. — 197. Satyrium tractum prope Tarentum intelligas, ex Stephan. Byzantin. epitome, et *saturi* pro *satyrii*. — 198. Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27, 28. — 199. Vid. Ecl. VII, 11, 12, 13. *Herboso flumine:* Mincius enim arundine et alga obsitus est. — 200. Vulg. *Desunt*, et rectius multo. — 201, 202. Per noctem succrescit. *Ros*, tanquam caussa fertilitatis: unde θῆλυς ἐέρση: v. c. Græv. ad Hesiod. Sc. H. 395. Poetica quidem amplificatione dicta, nec tamen a vero plane abhorrentia. cf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseæ ad Lacum Velinum v. Serv. ad Æn. VII, 712; Cluv. Ital. ant. p. 679. — *Reponit* Medic. *reponat* Rottend. tert.

203 — 211. Tandem humus pulla seu nigra, pinguis, et *putris*, h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis, (v. Ge. I, 44 et inf. 262, 263; γῆ μανὴ, κούφη, λεπτὴ, εὔυδρος, εὐδίοδος) agrum frumentis serendis idoneum præbet. Arationis, consilium est hoc ipsum, ut quæ terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. conf. loc. Columellæ V, 4, 2, et Dickson p. 148 sq. Idem Colum. diserte h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas.* Locum ante oculos habuere in iisdem præceptis condendis Colum. II, 2, 4, et de nigro colore § 14 sqq. Plin. XVII, 4. s. 3; Pallad. lib. I, tit. 5. *Tardis* et naturæ boum et oneris notionem, adeoque plaustri, quo frumentum ex agro devehitur, magnitudinem suggerit.

204. *Rimamur* tentabat Jos. Schrader. alii *imitantur*, vel *imitatur*. — 206. *Discedere* fragm. Moret. *descendere* unus Mead.— 208. *Avertit* ed. Mediol. — 210. *Almum* Ven. *petivere* Regius.

Aut, unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illæ altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit inpulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humilis apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
Creta, negant alios æque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum et curvas præbere latebras.

207 — 211. Alterum genus agri frumentosi est novalis, cæsa vetere silva: 207 sqq. conf. Columella l. c. II, 2, 11. Versuum pulchritudinem vel me non monente sentis. *Iratus* suaviter, quod silvæ inutiles bonum solum occupabant. *Devexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur, excidit, extirpavit. cf. v. 408. Ad v. 209 omnes laudant locum Lucret. I, 19 *Frondiferasque domos avium.* At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774 — 777; habuit etiam ante oculos Silius V, 505 — 508. Tum subjectus est 211 versus pulcherrimus. *Impulso vomere*, adacto, ut v. 203 *presso*, I, 45 *depresso aratro*. *Rudis campus*, nunc primum proscissus. *Rudibus qua luceat orbita sulcis* dixit Nemes. Cyneg. 14. Alia dabit Burmann. *Enituit* autem, enitescit, magna cum vi: est enim bona terra *post vomerem nitescens*, ut Plin. ait XVI, 5, s. 3. quandoquidem omnino *nitent*, quæ culta sunt, ut Ge. I, 153 Æn.; VI, 677. cf. Burm. Totam vero structuram in pedestri oratione sic institueres: *antiquas domos avium eruit, quæ altum petunt, dum interea campus enitescit* etc. quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus junxissent. v. ap. Burmann. et Martin.

212 — 216. Notetur nova orationis connectendæ variatio, dum *ad notas mali agri* transit. At *solum glareosum*, satis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *Jejuna glarea*, infecunda; λυπρά. Diversum solum ab vs. 180, ubi etiam *tenue*, sed argillaceum et calculosum; nunc sabulosum. *Rorem*, quem apes e floribus et herbis sugunt, nuncque flores ipsi, quibus ille inesse solet. Alienus a pastu apum humor, quo noctu irrigantur prata. *Ros marinus* quidem, frutex, a Servio intelligitur, quem alii sequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille simpliciter *ros* appelletur. De *casia*, herba coronaria, thymeleæ affini, v. h. l. Martinum et sup. ad Ecl. II, 49.

214 — 216. Sententia est:

Quæ tenuem exhalat nebulam fumosque volucris;
Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit;
Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie et salsa lædit robigine ferrum:
Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos;
Illa ferax oleo est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
Ora jugo, et vacuis Clanius non æquus Acerris.

Terra tophacea et cretosa serpentibus omnium est aptissima. Hoc ita extulisse videri debet: *tophus et creta negant alios agros æque ferre, serpentibus cibum*, scilicet, ac ipsi, tophus et creta, ferunt. Sollenni poetarum more sic solet rebus vita carentibus, uti mens et consilium, ita loquela, tribui. Notum illud Catulli: *Phaselus ille — ait fuisse navium celerrima.* Ita etiam *nego.* Nec aliter Græci. Paullo post v. 234 *sin in sua posse negabunt Ire loca.* Item 268 et al. Ita *nolle, recusare*, pro, non posse; et *novit*, pro potest. *Exesa*, cavernosa, ut Æn. VIII, 418 *exesa caminis antra Ætnæa*: non vero quasi serpentes terram exederint. — 216. *Furvas* conj. Jo. Schrader. *vacuas* et *varias* in libris legi notat Ursinus. — *Curvas latebras*, pro *cavis.* Sic et Georg. III, 544.

217 — 225. Post terras singulis culturæ generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, olivetis, frumentis et pascuis æqualiter idoneum. — 217. Plin. XVII, 4, s. 3 *terra optima, quæ tenues exhalat nebulas.* — 223. *Facilem*, liberalem, uberem, copiosum pabulum præbentem. conf. ad v. 179. Mox 224 *vicina Vesevo*: antequam Vesuvii incendiis tractus ille erat vastatus; quod Titi Imp. tempore evenit: etsi etiamnum ea regio agros habet feracissimos, quotquot calamitatem experti nondum sunt. cf. Martial. IV, 44. Utuntur hoc loco viri docti ad docendum, ante cladem illam anni C. N. 79 nullam contigisse aliam. Intelligitur tamen ex Strabonis aliorumque locis, ante omnem hominum memoriam, antiquissimis temporibus, incendio aliquo montem conflagrasse. — 225. Memorat Gellius, VII, 20, scriptum se in quodam commentario reperisse a Virgilio fuisse primo editum *Nola jugo*: mox ob negatam sibi a Nolanis aquam, in rus propinquum ducendam, nomen urbis in *Ora* mutasse. — *Clanius* arat, h. e. Clanii accolæ, qui fluvius est Campaniæ, juxta Liternum in mare se immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione exitiosus; ita ut Acerræ infrequentes essent. Emendatum

Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit an supra morem si densa requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo:
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas æquabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager; glebas cunctantis crassasque terga

hoc vitium locorum deductis per canalem aquis stagnantibus per Hispanos: ut didici ex Lupuli Itinere Venusino p. 11. Dicas pro exemplo felicitatis parum commode agrum circa talem urbem laudari: potest tamen solum fluvio obnoxium, et tamen præclarum esse. Enimvero non agri Acerrani, quibus illa calamitas interdum accidit, sed ager ad Clanium, qui per multum agrorum tractum decurrit, donec Acerras attingit, laudatur. Duxit ex h. l. Silius, VIII, 537 *Clanio contemtæ semper Acerræ.*

226—258. Terra quomodo sit probanda (δοκιμασία γῆς), quibusque notis ejus natura densa, rara, salsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, frigida cognoscenda. Inter alios cf. Plin. XVII, 5, s. 3; Colum. II, 2, 19; add. Geopon. II, 10; et Vitruv. VIII, 1.

227. *Si requiras*, terra rara sit an densa: *locum capies antea oculis.* — 230. *Altumque* Moret. sec. — *Videbis* Gudian. cum tribus aliis, et Medic. Pierii etc. — Locum soli solidi eliges, in quo *puteum*, altam foveam, scrobem (βόθρον Geopon. II, 11) facias, fodi jubeas etc.: at exquisitius, *demitti*. Porro τὸ *solidum* pro loco solido.

233—237. *Si deerunt*, scil. arenæ, terra ad scrobem replendum. — *sin eæ negabunt posse ire in sua loca*, foveæ spatiis recipi, si non poterunt reponi (v. ad v. 215), ut adeo supersit terræ egestæ aliquantum etc. conf. Colum. II, 2, 19. — 233. *Si deerunt terræ* Parrhas. interpolante manu mali interpretis. — *Deerit* antiquæ, vel Pierio teste. — 234. *Uber*, ubertas, uber et fecundum solum. vid. v. 185; h. l. simpliciter, humus, solum; subjicitur ei, quod vs. 230 erat, *uber rarum* fore (cui opp. spissus, crassus ager; v. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *Vites almæ*, v. 233, quia præbent quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt. *Terga* agri, v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt. — 236. *Terga*

Exspecta, et validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat),
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque prælorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus undæ,
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttæ;
At sapor indicium faciet manifestus, et ora

que terga Moret. quart. male. — 237. *Exerce et validis* Roman. Pierii. *et* ante *validis* in Medic. a man. pr. aberat.

238 — 247. Salsum et amarum solum sapore exploratur, aqua colo eliquata. cf. Colum. II, 2, 20, et de Arbor. 3, 6. *Quæ perhibetur amara*, quam vulgo amaram appellant, nisi est pro simpl. *est. Infelix*, infecunda. — 240. *Nec Baccho decus* emend. Jo. Schrader; ut Æn. II, 89: *nomenque decusque* gessimus. At Colum. X, 38 *Quo Bacchi genus* etc. — *Numina* Rottend. *servet* Mentel. pr. — Vinum generosissimum et poma optima in tali terra degenerant. *Genus et nomina*, eleganter Burm. notat, ut in hominibus, ita hic, nobilitatem designare. *Specimen*, documentum, δεῖγμα, probatio, ἀπόδειξις.

241 — 247. Rem vid. inprimis ap. Geopon. II, 10 et 11; V, 7. Qualos vimineos, seu calathos, ac *cola prælorum*, h. supponi prælis uvarum et olivarum solita, ut novum mustum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumosis*, pro, sume. Ornatus inde petitus, quod ista vasa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi solent. — 243. *Ager*, particula terræ ex eo agro; τῆς γῆς τι. *Huc — calcentur*, exquisitius quam *hic;* infert enim alterum, huc infundantur, et calcentur, subigantur. — 244. *Ad plenum*, plene ut colum plenum sit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. Eluctabitur* pulchrius ac effluet. — 246. Sic Reiskius interpungebat: *at sapor indicium faciet; manifestus et ora* etc. ut sit *amaror manifestus*. Sic et Wakef. — *Sapor* aquæ expressæ. *Manifestus;* in pedestri oratione vel manifesto, vel indicium manifestum. *Amaror torquebit sensu ora tentantum*, h. e. gustantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra Absinthii natura ferique Centaurii fœdo pertorquent ora sapore.* Jam hic sensus haud dubie proprie *tristis* appellandus; quod de amaris rebus dici, supra v. c. I, 75 vi-

Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Lætior: ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis!
Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quæque levis. Promtum est oculis prædiscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus

dum; et obvium erat poetæ jungere, *sensu* seu sapore *tristi*; at magis exquisitum, transferre epitheta ad adjuncta; hinc *tristia ora*. — 247. [*Amaror* exquisita vox, et vere Lucretiana. *Sensum amaror* Tollian. et unus Arundel. — Vulg. *sensu — amaro*, et tuetur Potter. Ex Gell. I, 21, prorepsit lectio *amaror*, quam fere omnes ideo receperunt.]

248 — 250. Pingue et glutinosum (idemque dulce) solum tactu cognoscitur. *Manibus jactata*, versata, tractata, trita; *fatiscit*, atteritur, ut abeat in arenulas, solvatur in pulverem arida facta. v. Ge. I, 180 ibique Not. *Ad digitos lentescit*, lenta adhæret digitis. *habendo*, dum manibus habetur: ut Æn. XII, 88 *aptat habendo Ensem*: ut haberi possit ab eo; ut capiatur manu. *Habendo* passive, ut Lucret. I, 313 *Annulus in digito subtertenuatur habendo*, dum habetur, tractatur. Ad rem cf. Plin. XVII, 4, s. 3; Colum. II, 2, 18 laudato hoc loco. — 249. *Manibus tractata* cum cod. Wakef. ad Lucret. IV, 231. — *Aut nunquam* Menag. pr.

251, 252, 253. Humidum solum prodit se herbis nimium luxuriantibus. *Ah nimium ne*: egregia variatio ejus, quod simpliciter efferrent nostri homines: *quod terræ genus nemo sibi optet*. Similis inversio Ge. I, 456 *Non illa quisquam me nocte per altum Ire jubeat*, ubi v. not. Rem v. ap. Plin. l. l. *Primis aristis*, pro, herbis surgentibus, ut Serv. — 252. *Fertilis una* Menag. pr. unde Heins. conj. *uva*. — *Illa* Erf. a man. pr. — 253. *Heu* unus Arundel. — *Præcipitem* Zulich. *Ostendat* Ven. *ostentet* Ald. pr. et sec. et Junt. quod placet Burmann. de terra, quasi gloriante.

254, 255, 256. Solum grave an leve, nigrum an alio colore, ipso oculorum usu cognoscitur. *Tacitam se prodit*, poetica ratione, vulgo diceres, *tacite*, at, pro adverbio *tacita* prodit se terra, argutius *tacitam se*. cf. Colum. II, 2, 15 sq. — 254. *Prodet* Medic. *premit* Regius et Gud.

Difficile est : piceæ tantum taxique nocentes
Interdum, aut ederæ pandunt vestigia nigræ.
His animadversis, terram multo ante memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montis,
Ante supinatas aquiloni ostendere glebas,

256 — 258. Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *Sceleratum* pro noxio, ut venenum. Ita *impius;* adeoque detestabilis, execrandus. Ita sæpe ipse Maro. Æn. III, 60 *scelerata terra.* VII, 461. *sc. insania belli;* add. II, 231; XII, 949. Subest sane notio reatus ex scelère : cæde et sic porro : verum ubi de poeta et de epitheto quæritur, in etymo non licet hærere, ita ut sit solum, quod enecat. *Taxi* aut certum genus intelligendum, aut alio sub cœlo magis noxia ejus natura esse solet. De ea, item de *hedera nigra*, multa loca congessit Cerda. cf. Martin. *Pandunt vestigia*, indicia præbent frigoris. Nisi ad radices referas, quibus solo sint affixæ, ut adeo dictum sit pro simplici : ibi crescunt. *Vestigia* pro pedibus, plantis, radicibus, figuntur, extenduntur, panduntur. Ita ut acciperet, inducebatur Wakefield versu Lucretiano lib. V, 912 : *Aut hominem tanto membrorum esse impete natum, Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset.* Verum poetæ consilium, sententiæ tenor, et similia, quæ antecesserant, vs. 241 *Tale dabit specimen, promtum est prædiscere*, firmant priorem interpretationem. — 256. *Quisquis color* mss. et editi fere omnes, ab ed. Princ.

259 — 264. Transit ad *vinearum sationem*, de quibus copiose agit ad v. 419, etsi multa interposita sunt, quæ vitibus communia sunt cum aliis arboribus : cf. Plin. XVII, s. 41, 16, et primum quidem *de faciendis scrobibus :* sed quam pulchre et ornate hoc præceptum tribus his versibus 259 — 261, proposuit! arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Œcon. cap. XVI, 11 sqq. et Theophr. de Causs. Plant. III; 5. De vitium cultura inprimis videndi Columell. lib. III; Geopon. lib. V; Plin. XVII, 35 sq. Serendarum vitium tres sunt modi : aut in pastinato (agro in totum fosso, quo mox ferramento bifurco, pastinum dicitur, defigitur surculus) aut in sulco aut in scrobe : Plin. l. l. 35, 7; Colum. III, 13, 1; Pallad. II, 10 pr. *Excoquere*, πέπτειν, πεπαίνειν, macerare, adeoque excoquendum dare, ut Burmannus bene monet, sole, gelu, pruinis : ut apud Colum. XI, 3, 13, Jam *concidimus terram scrobibus,* dum scrobes crebros facimus, incidimus in terra : *concisam fossis Ægyptum* e Justino II, 1 laudat Burm. Cum autem vineæ in collibus fere plan-

Quam lætum infodias vitis genus. Optuma putri
Arva solo : id venti curant, gelidæque pruinæ,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur

tentur, *montes* memorat poeta. Facit tamen mirationem epitheton *magnos*. Alia ratio videtur iniri ab aliis, ut *montes* sint egesti e fossa colliculi soli : ac si esset, excidere. *Glebæ supinatæ*, terra ligonibus inversa. *Aquiloni ostendere*, exponere, ut flanti perviæ sint. Hesiod. Ἔργ. 612 τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς. Δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας. Nemes. Cyneg. 208 *Tepidoque ostendere soli* : hunc et Stat. Theb. VI, 90 *lucos ostendere Phœbo*, jam laudavit Burm. Habuit etiam hunc locum in animo Colum. X, 74 — 76. Caussam coquendi soli apponi puta vss. 262, 263. Nam optimus vineis serendis ager *putris* seu resolutus et tener est; vid. ad v. 204; *putris* autem fit ventis, pruina et opere. — 260. *Circumdare montes* Roman. *et* omittit Medic. Pierii, quod placebat Martino, qui et malebat *magnis scrobibus*, cum de collibus præsertim agatur. — 261. Acute Jac. Bryant : *Atque supinatas aquiloni* emendat; quod equidem præferam. — *Extendere* Moret. alter, male. — 262 *Lentum* Zulich. et Leid. alt. cum Goth. sec. — 264. *Jugera labefacta* pulchre pro terra vineæ, quæ pastinatur, seu per totam vineam pastino foditur : fodiendo enim movetur, concutitur, mollitur.

265 — 268. Diligentiores patresfamilias in seminario (plantarium ac vitiarium etiam vocant) educant vites, quas deinde in vineam transferant. Conf. Colum. III, 4 et 5; Geopon. V, 3. — 265. *Surgit* Vratisl. inepte et manifesto calami lapsu. — 266, 267. *Arbores* h. l. pro vitibus; ut ex tota oratione patet : etsi ceteroquin etiam aliarum arborum seminaria sunt. Curant illi, ut locus, *ubi prima paretur* vitibus *seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam *locus, quo mox digesta feratur*, nota loquendi forma, ut alterum in participium mutetur, ut v. c. inf. 318 *concretam radicem defigere terræ*. h. transferatur et digeratur, sive vitiarium. In sermone pedestri diceres : locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia *semina* dixit *et serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticæ de vineis plantandis utuntur; sic et σπέρματα, et σπείρειν; adeoque *seges* est surculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arva, glebas, jugera*, de vineis dixit, ut a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo gene-*

Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam cœli regionem in cortice signant,
Ut, quo quæque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obverterit axi,
Restituant: adeo in teneris consuescere multum est!
Collibus, an plano melius sit ponere vitem,

ra, malleoli vel vivi radicis Columella III, 14, 2; hæc sunt *semina.* — 268. *Mutata* tres ap. Burm. quinque ap. Martin. et vett. edd. multæ, Pierio et Martino testibus; quod et ipsum bonum esset. — *Mutatam subito matrem*, novam, ignotam, terram. *Ne ignorent*, adeoque nec adsuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant.

269 — 272. Provident quoque, qui vites plantant, ut restituant unam quamque eodem situ, cardinum cœli ratione habita, quo in seminario steterat. *Quæque* paullo altius ad *arbores* v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19, 20 hunc locum in animo habuit. De arboribus omnino eadem ap. Plin. XVII, s. 16. *Axi*, polo septemtrionali; vi appositi. Signatur in planta meridiana cœli pars in cortice, ut translata vitis eadem parte austrum spectet, adeoque a tergo septemtrionem habeat. — 270. *Steterint, tulerint, obverterit* Medic. *Colores* id. a man. pr. — *Quæ terga* Heins. revocavit, cum a Pulmannianis *qua* invaluerit. —*Cui* vel *quoi* conjecerat Heinsius.—*Terra* unus Mead. *obverteret* Mentel. pr. Goth. pr. *averterit* Leid. pr. — 272. *In teneris* Medic. et meliores. *A teneris* alii; et est illa varietas apud Quintil. I, 3, 13, ubi versus laudatur. *Mansuescere* fragm. Moret.

273 — 274. Ut vulgo hæc accipiuntur, sitne melius vineam in colle, an in campo facere? hiat oratio: nec enim locus esse videtur huic quæstioni; et utrumque et recte fit, et fieri potest, et quamquam *campi largius vinum, colles nobilius ferunt.* Pallad. I, 6, 7; Geopon. VIII, 1, quod tamen hic subjicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus ratio, pro cœli, regionum et tractuum diversa natura, variare, et ea dubitatio existere potest, sub hoc vel illo cœlo, in tali vineæ situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, utrum potissimum facere conveniat, campestrine an collino solo vineam serere. Ergo antequam vitem ponis, plantas, considera, utrum illa lætius in loco plano an in colle, proventura sit. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert; colli, quod siccitatem ventosque patitur.* conf. Plin. XVII, 22, sect. 15, 16.

Quære prius : si pinguis agros metabere campi,
Densa sere; in denso, non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis adclive solum, collisque supinos,
Indulge ordinibus; nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut sæpe ingenti bello quum longa cohortis

274 — 277. Jam, si in plano vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. In præcepto hoc variant scriptores: qui hos consulere voluerit, adeat notam Cerdæ ad 275. *Metari agros*, fimendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. — 275. Hæc aut sic accipi possunt: *in denso ubere* (v. 234) *non segnior Bacchus est.* : h. in solo denso (cf. 229), vini non minus lætus proventus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes: aut *in denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, densæ ponuntur vites. *Bacchus non segnior ubere*, h. ubertate est, scil. si in pingui solo vineam facis. Alterum hoc verius habendum: at *in densa ubertate* vix latine dicitur. *Segnis* de proventu v. not. ad Ge. I, 151. Ceterum hic manifestum fit, Socratis disputationem Virgilii animo insedisse, Xenoph. Œcon. cap. XVII, 8 — 11. — 276. *Acclive* Medic. *humilis* id. a man. pr. *proclive* Moret. quart. — *Supini* Nonius v. *indulgere*. — *Sin metabere solum acclive tumulis*, quia in tumulo situm est, ad tumulum assurgit. — 277. *Indulgere ordinibus* et is, qui simpliciter facit ordines, et is qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, ut delectari quasi iisdem videatur. Bene Servius: « *Ordines effice largiores.* » — *Nec secius*, h. item, porro etiam, *arboribus positis* (h. vitibus: nisi de arboribus cogites, quibus maritantur vites), *omnis via quadret in unguem*, ad unguem (quod proprie de superficie lævi dicitur), viæ, h. e. ordines, exacte conveniant, congruant (pro simplici, parentur), *limite secto*, linea ducta, quæ ordines facit. Scilicet posteriora hæc poetica copia accedunt. *Limitem* ad transversam viam refert Martinus, nimis subtiliter. Item non quincuncem, sed quadratum ordinem respici monet: quod si ex voc. *quadrare* ducere voluit, recte reprehenditur; ut bene Voss. ad h. l. docet. Plin. XVII, 11, s. 15 *In disponendis arboribus arbustisque ac vineis quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et adspectu grata, quoquo modo intueare, in ordinem se porrigente versu.* — 278. *Sæpto* Medic. — *Facta* Goth. sec.

279. — 283. Jubet ordines vitium esse pares. Splendida comparatio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323 — 332.

Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac late fluctuat omnis
Ære renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis :
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia quæras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco :

cf. loca Homerica Odyss. ξ, 267 sq. Iliad. τ 362 sq. *Longa*, eo ipso quod se explicat. *Late tellus fluctuat ære*, pro eo, quod æs in tellure, h. arma, armorum fulgor, fluctuat, coruscat, dum moventur passim arma et convertuntur. Sic *undantes segetes*, *flamma*, *fumus*; *renidenti* ex Lucret. l. l. 328. *Mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, egregie, cum incertum adhuc est, ab utra parte et quando pugna initium habitura sit. Nam de eventu pugnæ dubio hic non quæritur. — 281. *Derectæ* Roman. Medic. cum multis, ut mox *demensa*. — *Lato* Ven. *Fulgurat* tentabat Jos. Schrader. — 282. *Misit* Mentel. *miscit* scribere jubet Wakef. ad Lucret. ex antiqua forma *misco* pro *misceo* : sed quid mutes vulgatum, quum ipsum se bene habeat? — 284 — 286. *Paribus numeris.* Colum. *ordinetur vinea paribus intervallis.* Jubet igitur Maro ordines vitium serere pares, non modo dilectationis caussa, quam animus ex prospectu capiat, *animus inanis*, pro animo ejus, qui inanem voluptatem e prospectu capit; qui probat rem, quæ tantum ad voluptatem facit, nullam utilitatem habet, quæ patrifamilias proposita esse solet. — 285. *Prospectus inanis* laudat Burmann. e Britanno cod. sed est e conjectura propositum docti Britanni, *Obss. Miscell.* vol. I, t. I, p. 2 : « Non modo, inquit, ob solam voluptatem, quæ ex prospectu profluit, verum ut luxurient etiam magis arbores. » — 287. In tenui oratione tamen poeticæ indoles elucescit. Nam in prosa fuisset : *Sed ut terra det* etc. *vires dabit æquas*, pro, æque suppeditabit alimenta, succum; tandem addito, *in vacuum*, in aerem.

288. De altitudine scrobium in plantandis vineis et arbustis. Sintne scrobes in profundum agendi, quæritur. v. Colum. III, 13, 2; IV, 1 pr. de arb. 4, 3; Geopon. V, 12, 29. *Fastigium* pro profunditate e re rustica petitum. v. indicem AA. de RR. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. — 289. *Sulcus* pro scrobe. Mensuram ip-

Altior ac penitus terræ defigitur arbos;
Æsculus in primis, quæ, quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multosque nepotes,
Multa virum volvens durando sæcula vincit;
Tum fortis late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
Neve inter vites corulum sere; neve flagella

sam suppeditant Plin. XVII, 16, 22, s. 35, 7; Colum. III, 13 et 15. Adde Xenoph. Œcon. c. XIX. Est autem vitis ἐκ τῶν ἐπιπολαιοῤῥιζῶν. v. Theophrast. de Caussis Plant. III, 5.

290. *Altius* vulgo; at *altior* e Medic. Heinsius; eodem, sed exquisitiore sensu. — *Arbos* scripti constanter. — *Defiditur* Voss. pr. *defingitur* Goth. sec. — At arbores, quibus vites jugantur, altius in terram et penitus defigendæ sunt; agitur enim de opera vinitoria, non de natura arborum: tum esset *defigitur*, defigit se. — 291 — 297. Ornatum poeta ex æsculi, quæ ex quercuum genere est, descriptione quærit. Illa: *quæ, quantum — in Tartara tendit*, iterum leguntur Æn. IV, 445, 446 de quercu; adumbrata ex Hesiod. Theog. 720 sqq. At ex nostro Valer. Flacc. I, 580, 581. Respicit h. l. Plin. XVI, 31, sect. 56. — 294. Optime ita junges: *Multos nepotes durando vincit*, h. vita superat. *Multa virorum sæcula volvens*, exigens. Recte Cerda notat, variasse Maronem eo flexu versum Lucret. I, 203 *Multaque vivendo vitalia volvere secla*; et III, 961 *Omnia si pergas vivendo vincere secla*. — 296. *Brachia pandens* Gudian. et Leid. a Man. sec. — 297. *Sustinet* pro vulgari *efficit, reddit*; sed ornate, nam simul ramorum magnitudinem declarat poeta, oneris notione adjecta. Sunt igitur duo, quæ radicum altitudine efficiuntur, primo, quod arbor firma et diuturna est, secundo, *tum*, quod ita truncum habet satis validum ad ramos latissimos sustinendos.

298. *Vertant* ed. Ven. — De situ vinearum: de quo dissensus fuit inter veteres. Colum. III, 12, 5 *cœli — cujus regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio — Virgilio de industria occasum sic repudiante*: Neve tibi ad s. Plin. XVII, 2 med. *Virgilius ad occasum seri damnavit*. Urb v. quæ sequuntur.

299. De arbusto, h. vitibus arboribus jugatis. Plin. XVII, 24, s. 37 *Necant invicem inter*

Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas;
Tantus amor terræ! neu ferro læde retuso
Semina; neve oleæ silvestris insere truncos.

sese, umbra vel densitate, atque alimenti rapina — vitis — odit et corylum; *ni procul absint, tristis et ægra.* — *Corylos* Reg. Martini.

299, 300. *Flagella* sunt vitium minorum sarmentorum capita, in quibus uva nascitur; majora capita sunt. Palmæ seu palmites. Varr. I, 31, 3. Cum ipse vinearum colendarum rationem haud calleam, apponam verborum sententiam, una cum indiciis eorum, qui ipsam artem profitentur. Aut utrumque, *flagella summa petere*, et *planta summa ex arbore destringere,* unum idemque est, aut sunt duo diversa. Si utrumque præceptum eandem rem declarat: surculos, quos desigere velis, non ex superiore vitis parte petendos esse ait: melius enim proveniunt surculi ex inferioribus vitis partibus sumti: *Tantus amor terræ*, adeo magna, notabili aliqua consuetudine telluris tenentur illæ inferiores partes, ut lætiorem ubertatem ab iis, quam ex summis partibus, exspectare possis. At alii cum Martino ad duo præcepta locum redigunt: alterum, quod posteriore loco memoratur, surculos ex summa vitis parte non esse petendos: *aut* (nunc erit pro *nec*) *summa destringe ex arbore plantas;* alterum, ipsorum surculorum summam partem esse aspernandam: *ne flagella summa pete*, h. summam eorum partem, summa cacumina; quæ communi vinitorum usu solent recidi et rejici, tanquam parum firma, et dum spongiosa corticis mollitudine humorem nimis facile admittunt, luxuriosa. Cf. Colum. III, 10, 1—4 et sqq. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 24 *Virgilius e cacumine inseri vetat;* nec tamen poeta tantum de insitione cogitabat. — 300. *Summa puta* conjecerat Heins. male; non enim de putatione hic agitur. — *Defringe* Medic. et ceteri præstantiores magna ex parte, quos sequutus Potter. In aliis *distringe.*

301, 302. De hoc præcepto v. Colum. IV, 24, 21, 22. — 302. *Semina,* surculi, sarmenta, quæ modo *plantæ.* — 302 — 314. Nec *insere,* s. intersere oleastros inter vites; quia tanquam spissa et pinguis arbor (v. Theophr. Hist. Plant. V, 10 πυκνὸν καὶ λιπαρὸν), facile ignem concipit, et incendio late sparso totam vineam vastat. Male hic de insitione olearum cogitabat Victor. ad Varron. I, 40, 4. De oleastro oleis interposito Sabinus, perperam. Mirum ad nostrarum vinearum rationem videri debet, in vinea talem pastorum incuriam locum habere potuisse; at in Italiæ vineis seu arbustis te versari cogites. v. Plin. XVII, 23, s. 35, 22. Ceterum locus ex

Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora comprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit : inde sequutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad cœlum picea crassus caligine nubem ;
Præsertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi, non a stirpe valent, cæsæque reverti

ornatissimis est. — 303. *Incidit ignis* Ven. ut ap. Homer. Iliad. λ, 155 : πῦρ ἐμπέσῃ ὕλῃ. Sed recte urget Burm. τὸ *incautis.* — 305. *Robora*, h. truncum oleæ. — *Illapsus* ed. Ven. male. — 306. *Cœlo*, ad cœlum, ut 309. *Sequutus*, progressus, gliscens. — 307. *Atque alta* Nonius Marcell. *Victorque alta* Parrhas. — 308. *Ruit*, agit, emittit, ejectat. *Nemus* pro vineto. Loci pulchritudinem unusquisque facile sentit. Conf. Silius V, 510—514 ex nostro expressus; inf. Æn. X, 495 sq. Hom. Iliad. λ, 155 sq. υ, 490 sqq. loca laudata jam a Cerda. — 310. *A vertice* poetica copia et ornatu adjectum, h. desuper, de cœlo, ὑψόθεν, ut εἰ δέ κεν νηὶ ὑψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα, Arat. Phænom. v. 423. Sic fere Æn. I, 118 : *Ingens a vertice pontus In puppim ferit*, ex Homer. Od. ι, 313 ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης. *Ab alto*, Ge. I, 324 et al. Et sic *descendunt* venti. Hæc sunt simplicissima, eaque tenenda. Potest etiam superne incumbens ventus propterea commemoratus videri, ut in vites, tanquam humiliores, ex oleastris incendium immittat. Ita quidem Cerdam sequuti interpretanda hæc esse olim putabamus ; sed sunt hæc argute, non vere dicta. Burmannus malebat *a vertice*, a tergo, h. a campo vacuo et puro, unde incipit silva, qua parte ventus irruens in totum nemus involvit flammis : *vertex* tamen, etiamsi ad tergum referri possit, id quod in quaque re summum est, aut superiores partes, significat. Servianorum auctor *a vertice*, ab aquilone interpretabatur (h. a polo Arctico), ut Ge. I, 242 *Hic vertex nobis semper sublimis.* Grammatici subtilitas ! *silvis* haud dubie de vinea oleastris consita intelligendum. — 311. *Frequens* fragm. Moret. *Furens* ejusdem sec. a man. sec.

312. Distinguit Wakef. ad Lucret. IV, 662, *hoc*, *ubi* etc. ut sit propter hoc, ea de causa, *infelix superat.* — Mox malim cum Brunckio, *cæsæque.* — Quod si acciderit, vites quidem revirescere nequeunt, dum interea oleastri novas frondes agunt,

Possunt, atque ima similes revirescere terra :
Infelix superat foliis oleaster amaris.
Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante moveri.
Rura gelu tum claudit hiems, nec semine jacto
Concretam patitur radicem adfigere terræ.

adeoque soli totam tandem vineam obtinent. In verbis copia est, nec tamen otiosa : *non valent a stirpe*, h. e. ægrotant et corruptæ sunt radicitus et penitus. *Cæsæ*, præcisæ, stipite seu trunco combusto acciso, reciso. *Superat*, superest incendii calamitati, revirescit. *Infelix*, infecundus.

315—345. De tempore serendarum vitium v. Colum. III, 14, et XI, 2, 22, 26, 79; Theophr. de Causs. Plant. III, 4. conf. h. l. Martinus. Adde Geopon. V, 6. Primo non esse sationem faciendam flante Borea. Plin. XVII, 22, s. 33, 8, *quiescere ventos sationis die utilissimum: plerique austros optant, Cato abdicat* add. XVIII, 34, s. 77, 1. cf. Voss. Tum vere, et auctumno vitisationem faciendam præcipit noster : et inter hæc in locum de vere excurrit. Nova variatione præceptum orditur : *ne tibi quisquam persuadeat;* cf. sup. ad. I, 456 *Non illa quisquam me nocte* — quod addit, id orationi vulgaris formæ fastidium abstergit, *auctor tam prudens,* qui enim suadet, is est auctor; et tellurem Borea spirante rigidam *movere,* pro, ut moveas. *Movetur tellus* aratro, rastris, ligone, sarculo; h. l. dum scrobes in superficie sua refodiuntur; nam 258 præcesserat : *terram multo ante memento — scrobibus concidere.* — 316. *Movere* omnes, præter Roman. Pierii, et Mentel. pr. — 317. *Nec semina jacta concretam patitur* elegans est conjectura Reiskii : ita enim tollitur difficultas vulg. Lect. in qua deest subjectum, quod adfigat radicem terræ: nunc esset; nec gelu patitur semen adfigere radicem terræ. — 318. *Concretam,* poetica copia appositum; ita ut cum terra concrescat, dum adfigitur. Claudian. XXVIII, 77 *Hinc tibi concreta radice tenacius hæsit Et penitus totis inolevit Roma medullis.* Ex vulgari ratione e Servio accipitur sic, ut ad frigus glaciemque referatur, quasi radix *concreta gelu* esset; tum vero *concretæ terræ* legendum esset. *Semine jacto,* surculis positis, ut 268. cf. ad v. 267. Sic statim v. 319 *satio.* Porro *et semine jacto* non *patitur* hiems, h. e. gelu, *radicem adfigere terræ* quæritur subjectum; debebat hoc peti ex *semine jacto ;* atqui hoc vix latine fieret; dicendum esset : *Nec hiems semen jactum patitur.* — Sequor ergo alterum, ut *affigere* pro affigere se, dictum sit, more poetico haud infrequenti. Expe-

Optuma vinetis satio, quum vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris;
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;
Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Æther

ditior res est in Prudentii loco in Simm. II, 983 *Nec potis est tenuem telluri affigere fibram*, nam ibi præcidit subjectum, *herba*: hæc recte dicta affigere fibram telluri.

319. *Est* post *satio* meliorum auctoritate sustulit Heins. — *Vere rubenti*, ut alias poetis *purpureum*, φοινικόπεπλον, pulchrum. cf. Ge. IV, 306. — 320. De ciconia intelligendum. — 322. Supra G. I, 312 *ubi jam breviorque dies et mollior æstas. Hiemem*, signa hiemalia. — *Æstas*, scil. si duas anni partes constituas, æstatem et hiemem, ut sæpe fit. Interpositum ver et auctumnus: at Wakef. reposuit *æstus*.

323. Ver, non modo vitibus, sed omnibus omnino arboribus serendis idoneum ac commodum tempus. — 324. Ἡ ὥρα γονιμωτάτη, Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcherrimus versus, ut totus locus, quem imitatione expressum vid. ap. Columellam X, 197 sqq., *Terræ tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammæ turgent, cum ad tellurem, tum ad fruges novas lacte ac succo turgentes transfertur. Loca collegit Cerda. *Poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *Genitalia*; quibus procreantur fruges.

325. Ætheris connubium cum Terra, imbre fecundante agros. Servatum hoc ex antiquo sermone, quo poetæ physicas res exponebant et ornabant, unde dehinc magna mythices pars fluxit. Æther h. l. cum Terra conjuge memoratur; alias plerumque Jovis nomine insigniebatur: interdum ut superior, Juno inferior, regio esset, interdum ut Jupiter omnino omnem aerem, adeoque atmosphæram designaret, ut h. l. Hinc natum antiquissimum phantasma, ut Amor, Conjugium, Concubitus Naturæ, Ætheris et Terræ, Jovis cum Junone, commemoraretur, quoties de fecundatione terræ, quæ fit vere aut imbre agrum recreante, agitur. Nobilis priscorum poetarum mythus hinc dictus ἱερὸς γάμος Junonis (vid. Exc. I ad Æn. II). Ipse Homerus hinc Junonis suæ cum Jove congressum effinxit Iliad. ξ, 346 sqq. Quos versus præclare convertit Petron. cap. 127. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq. II, 991 sq. Alia similia ac dissimilia loca vid. ap. Cerdam; qui et cum Ursino vi-

Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager; Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor.
Inque novos soles audent se germina tuto
Credere; nec metuit surgentis pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem;
Sed trudit gemmas, et frondis explicat omnis.

dit, Æschylum et Euripidem in hoc præivisse : quorum loca apud Athenæum XIII, p. 600 sunt. cf. sup. Ecl. VII, 60; Horat. Epod. XIII, 1. Nuper hoc idem copiose illustravit Wernsdorf. in Poet. min. t. III, p. 536 sq. — 327. *Magnum corpus* Terræ intelligendum, ut Æn. VI, 727 de hoc universo. Expressi ex h. l. veteris poetæ versus in Pervigilio Veneris : *In sinum maritus imber fluxit almæ conjugis, Unde fetus mixtus omnes aleret magno corpore.* — *Permixtus* apud Lactant. de falsa Relig. I, 5. — 328. *Avia* vocem futilem pronuntiat Wakef. et emendat *lævia*, ad Georg. II, 596; et hoc esse idem, quod *mollia*, *tenera* etc. — 329. Vid. Lucret. I, 10 sqq. in quos versus omnis Venus infusa est.

330. *Omnis ager* Menag. sec. pro divers. lect. — *Trementibus auris* Roman. *strepentibus* Leid. pr. — 331. Terra admodum est humida. *Superat humor*, abundat, cum respectu ad lac matris. *Laxant arva sinus*, quæ frigore adstricta erant. Lucret. V, 804. *Multus enim calor atque humor superabat in arvis : Hinc, ubi quæque loci regio opportuna dabatur, Crescebant uteri terra radicibus apti.* cf. sqq. — 332. *Germina* Burm. reposuit. Vulgo *gramina* legebatur; reposuit Wakef. — *Germina* communi ratione loquendi *se credunt soli.* Lucret. V, 780 *novo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit noster, si utrumque compares. *Credunt* autem *se*, dum *in novum solem prodeunt*, hinc *credunt se in solem* nove dixit, exemplo tamen Lucretii VI, 1070 *Vitigeni latices in aquai fontibus audent Misceri, quum pix nequeat gravis et leve olivum.* Transtulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de luscinia exoriente die : *Pennasque novo tradere soli Gestit.* — 334. *Magnis Aquilonibus*, vehementibus, procellosis, v. Burm. Lucretius V, 817 *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios æstus, nec magnis viribus austros.* Vides, unde noster hauserit.

Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quum primæ lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Immissæque feræ silvis, et sidera cœlo.
Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,

336. Quanto cum ornatu exposuit hoc, mundi natales in vernum tempus incidisse! An ante Maronem aliquis ita statuerit, nescio; potuit poeta in illud phantasma incidere, dum versus Lucretianos recognoscebat V, 778 sqq. Quod poetæ fingere licuit. Hoc alii disputationis theologicæ caput facere ausi sunt, num vere an auctumno mundus exordium habuerit. Vide v. c. Simsoni. Chronicon pr. Multa Cerda et alii ad h. l. afferunt, quæ ad alteram vulgatiorem spectant opinionem, etsi cum illa priore conjunctam: prima mundi ætate perpetuum ver affulsisse: unde nasci debuit phantasma paradisi, ætatis aureæ, vigoris hominum recentium juvenilis, et quæ alia sunt his similia. *Crescentis mundi*, pro vulgari, nascentis. — 337. *Tenorem* pro tempestate dixit, cum proprie, si ad tempus referatur, sit continuatio aliqua temporis, atque æquabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum anni tempus, fuisse putem, cum mundus creabatur. — 338. *Orbis agebat ver*, ut *agere festum*. *Magnus* vero *orbis*, *mundus*, *magna terra*, perpetua sunt poetis græcis et latinis; ex antiqua scilicet poesi; unde et nomen *Magnæ matris* fluxit. — 339. *Hiberni Euri*, Medic. — 340. *Lucem pecudes hausere* Lucretiana loquendi forma, ut II, 1038. Virgilius quoque in Æn. X, 898. Respondet altera, *luce rigari*. — 341. [*Terrea progenies* apud Lactant. INSTITUT. II, 10; quam lectionem impugnat acriter Burmann. recepisset tamen Heynius, modo de usu vocis (*terrea*) melius constaret. *Ferrea* autem est σιδήρεον γένος Hesiod. — *Durum caput* Moret. Goth. pr. et sett. edd. — *Agris* quidam: *armis* alii, errore manifesto.] — Et cum homines primi e terra nati sunt: notissima veterum opinione: Lucret. V, 883 sq. II, 1150 sq. Quanta ornatus varietas hoc et sequente versu! dum homines e dura terra nati.

343. Redit ad superiora inde a vs. 330, *res teneræ*, nova sata, frondes, gemmæ, etc. *Laborem*, scil. ex frigore ac calore, tanquam molestiam, πόνον. *Tanta quies*, de tranquilla anni temperie, moderata inter æstum et frigus. *Iret* pro esset, vulgari verbo. Petita autem hæc e Lucretii penu V,

Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet cœli indulgentia terras.
Quod superest, quæcumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas.

1213, *quoad mœnia mundi Et taciti motus hunc possint ferre laborem.* Alii vss. 343 — 5 cum antecedentibus de orbe terrarum in vere nato jungunt, ut *possent, iret, exciperet*, sint, pro *potuissent* et sic porro dicta; nec hoc male. Possis laudare Lucret. V, 778 : *Nunc redeo ad mundi novitatem, et mollia terræ Arva, novo fetu quid primum in luminis oras Tollere.* — Et sup. Ecl. VI, 34 *et ipse tener mundi concreverit orbis.* — 344. *Que* post calorem omittunt plurimi. — Philargyrius primam lectionem fuisse ait *calorque.* Usque adeo versus mensuræ boni viri metuebant ! — 345. *Excipiunt sese invicem* res, quæ sibi succedunt : tum etiam res, casus, qui existunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, ut in illo : *aliud bellum eum excepit.* Ita videtur h. l. dictum. Alioqui ex eo, quod *excipere*, benigne aliquem tractare, fovere, designat, petitum videre possit, ut Cœlum excipere dicatur Terram. Sed hoc argutius, quam par est, dictum esset; nec apparet, quomodo Cœlum Terras ut puerum recens natum excipiat. *Indulgentia* pulchrius quam temperatio, clementia. Gratius 295 *Dum tepida indulget terris clementia mundi.*

346. Nunc de cura surculorum positorum. cf. Theophrast. Causs. Plant. III, 5 et 7; Colum. III, 15; Geopon. V, 9, 21. *Virgulta*, sarmenta intelligo, seu surculos vitium cujusvis generis, sive malleolos, sive viviradices, sive propagines. Martinus tantum ad propagines referri posse putabat, quia *premes* apponatur, quod proprie de iis dici possit. Enimvero *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum surculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. Tum Columella III, 15, 4, ubi hosce versus recitat, de transferendis de seminario vitium plantis, non de propagine aut traduce loquitur : qui nisi intercederet sua interpretatione, mallem non modo de vitibus, sed etiam de arboribus accipere. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, ut vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, jam sæpe de vineis et arbustis vidimus.

348. Vid. Colum l. l. et jam laudatos : Theoph. de Causs. Plant. III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit, et Geoponic. V, 9. Dixit *lapidem bibulum*, pumicem, aut sabulosum; et *squalentes conchas* mucosa aliqua saliva inductas.

Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Jamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testæ,
Urgerent: hoc effusos munimen ad imbris;
Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.
Seminibus positis, superest deducere terram
Sæpius ad capita, et duros jactare bidentis;

cf. ad Ge. IV, 91. — 349. 350. *Tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum fragmenta, tanquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fovere et recreare. Theophr. l. l. ὅπως συῤῥοὴ γίνηται τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ θέρους αὗται (οἱ λίθοι) καταψύχωσι τὰς ῥίζας. *Animos tollent sata*, vigorem, vires, quam præclare! pro, vites lætissime efflorescent. *Jamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc. — 352. *Hoc — Hoc*, non est h. l. τοῦτο μὲν, τοῦτο δὲ, sed ad idem referendum; hoc (puta saxum acclinatum a latere, aut testa super imposita) cavo suo munit surculos adversus imbres et adversus æstum. (Est etiam tertia ratio, ut a testa caloris tenaci per noctem intepescat vitis.) — 353. *Scindit* ed. Mediol.

354 — 370. Nunc de iis, quæ post vitisationem agenda; et nunc quidem primo loco de *repastinatione*, Colum. III, 18, 1. Ap. Plinium *fossio* est XVII, 22, s. 35, 17 — *Superest deducere terram*, fossione, quæ quotannis est exercenda, et de qua omnes præcipiunt. v. Geopon V. 22, 3 et notam. cf. inf. 398 Colum. IV, 3, 2: *Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resolvere atque in pulverem redigere. Sic enim malleoli et viviradices et reliqua semina, quæ deposuerimus, convalescent, si mollis ac tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus præbuerit, nec duritia soli novellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.* Ex his poeta satis illustratus videtur. *Seminibus positis*, pro surculis defixis. Plin. XVII, 22, s. 35, 21, *posito in scrobe aut in sulco, opertoque et bene occultato.* Fodiendo terra *deducitur ad capita*, adducitur, aggeritur, ad radices (cf. Servius), si quidem *terra coæquanda est gemmis exstantibus*: Colum. IV, 5, 2. III. *Jactare bidentes* fossionem exprimit adacto ligone Colum. IV, 14, 1 *Insequitur deinde fossor qui crebris bidentibus æqualiter et minutim soli terga concertat.*

355. [*Sæpius ad capita*, scilicet ad radices usque; sunt enim quasi capita, quorum ore alimentum e terra trahunt vites et arbores. — *Bidens* aliquando est *ovis*; hic instrumentum fodiendæ terræ comparatum. In utroque sensu, idem etymon, a *binis dentibus*.]

Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vincta juvencos.
Tum levis calamos, et rasæ hastilia virgæ
Fraxineasque aptare sudes, furcasque bicornis :
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
  Ac, dum prima novis adolescit frondibus ætas,

356. Colum. III, 13 *Aut scrobibus aut sulcis vineæ plerumque conseruntur, — vel aratro vel bidente insistunt — ut more novalium terra transversis adversisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolæ, nisi ubi lætissimo solo vitis amplo incremento consurgit.* cf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 22 *Intervallum justum arborum, si aretur solum*, XL *pedum* sqq. — 357. *Inter vineta*, ut aretur inter vitium ordines, ut inversa aratro terra glebæ utrimque versus vites insurgant. Nam olim, ut etiamnum in Italia (conf. Spence Polymet. pag. 253), inter medios vitium aut olivarum ordines, agri arabantur.

358 — 361. De *pedatione vitium* et *jugatione* ad vites, non maritatas arboribus, sustinendas palo aut jugo, aut aliis modis. conf. Colum. IV, 12. Plin. XVII, 22, s. 35, 19. — 359. *Trabes* pro *sudes* Franc. *Furcasque valentes* Medic. Gud. et sex alii ap. Heins. reposuit quoque Brunck. — 361. *Tabulata* in vineis sunt ordines ramorum in arboribus, ulmis inprimis, prominentium, quos recisis aliis, ita in plana tendunt, ut Servius ait, dilatant ac per gradus deflectunt agricolæ, ut robustiores palmites unum post alterum ramum attingere iisque sese applicare et se elevare tanquam per gradus possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11, 12, 23, 24.

362 — 370. *Putationem* seu *pampinationem* in nova fronde plane nullam, in tenero palmite non ferro, sed ungue tentandam, in adultam vitem severe esse exercendam. Præcepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9. Cato 33, 2, at refellit Columella cum l. c. V, 6, 22 sqq., tum IV, 11, 1 *nam illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident ; quod frustra Virgilius — timuerunt.* Cf. 2 Geop. V, 23, 25. *Frondibus :* de vite agit. Sic mox 366, et alibi. Itaque putavi etiam *frondatorem* ad vites spectare Ecl. I, 57, etsi et alias arbores amputari, et frondem pecori sublernendam parari meminerim, et qui hoc facit proprie *frondatorem* dici Pliu. XVIII, 31, s. 74. *Et frondis præparandæ tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die justum habet.* Catull.

Parcendum teneris; et, dum se lætus ad auras
Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendæ manibus frondes, interque legendæ.
Inde, ubi jam validis amplexæ stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde :
Ante reformidant ferrum ; tum denique dura
Exerce imperia, et ramos compesce fluentis
  Texendæ sæpes etiam, et pecus omne tenendum,

LXI (LXIV), 41 *Non falx attenuat frondatorum arboris umbram.* Servius tamen et ipse ad Ecl. I, 57 *frondatorem* de utroque operæ genere frequentari docet. Accedit Ovid. Met. XIV, 649 de Vertumno : *Falce data, frondator erat, vitisque putator.* — 364. *Laxis immissus habenis* de celeribus et effusis incrementis; a Lucretio habet V, 785. *Per purum*, per aerem : Lucr. *per auras*; et sup. v. 287 *in vacuum*, et alias *per inane*. (Aliter dixit Horat. de sereno cælo Carm. I, 34, 7.) — 365. Vulgg. *Ipsa acies falcis nondum tentanda.* Poeticum magis quod sequimur, *acie falcis*, pro falce. — *Ipsa*, scil. prima ætas, cui tribuitur tanquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Servius. Expressit reliqua Quinctil. Inst. II, 4, 10. 11. *Interlegere* : videtur hoc novasse poeta, pro legere; quoniam per intervalla frondes, aliis omissis, carpuntur. Ceterum communia sunt hæc præcepta curæ aliarum arborum. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreverint : cf. sup. v. 81. — 367. *Validis amplexæ viribus* Medic. a man. sec. Zulich. Moret. quart. pro var. lect. — 369. *Dura imperia*, h. severa, a disciplina militari petitum; sive ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6, 7; Cic. Cat. maj. 15 *vitem — quam serpentem multiplici lapsu et erratico ferro amputans coercet ars agricolarum, ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur.* — 370. *Ramos fluentis*, palmites, diffluentes, luxuriantes. Diversæ sunt *fluidæ frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussæ. — *Valentes* Roman. Quod Pierius Varronis quidem loco, de R. R. I, 31 confirmat.

371 — 419. Post opus sollenne cultus vineatici, memorantur quæ adhuc vinitori curanda sunt : primo loco avertenda sunt, quæ novellis vitibus nocere possint ; pecudes, frigus, æstus ; ducit ea res ad immolationem hirci, Baccho fieri solitam ; tum vs. 397 sq. repetenda est omnis illa cura vinitoria fodiendi, pampinandi, putandi,

Præcipue dum frons tenera imprudensque laborum:
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Silvestres uri adsidue capreæque sequaces
Illudunt, pascuntur oves avidæque juvencæ.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,

— *Tenendum* pecus, h. continendum, coercendum, quo ipso efficitur vulgata interpretatio, arcendum, quo vocabulo Plin. in eodem præcepto utitur XVII, 22, s. 35, 17. — 371. Post *tenendum*, vulgo *est* appositum. — 372. *Præterea quum frons tenera*, Nonius in *frons*. Servium *fruns* legisse credebat Burmann. et Wakef. ad Lucret. II, 596. — *Frons imprudens laborum*, h. frondes ignaræ et impatientes injuriæ, ex dente pecudis. — 373 —379. *Cui* frondi illudunt, eamque depascuntur *super*, seu plusquam, seu præter. Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. æstus, nocent vitibus novellis boves agrestes et capreæ et ceteræ pecudes. *Indignæ hiemes*. Quisquis *indigna*, h. quibus dignus alter non est, quæ immerito patitur, omuinoque dura, sæva, injusta, injuriosa, facit, aut talia fert, eum poetæ *indignum* appellant: conf. Ecl. X, 10 *indigno cum Gallus amore periret*. Itaque *hiemes indignæ* h. l. recte a Servio explicantur *sævæ*. — 373. *Solemque tepentem* Menag. alt. pro diversa lect. — 374. *Uros* proprie dictos in Italia nullos esse satis constat. Hercyniæ silvæ solitudines illo tempore eos incoluisse e Cæsare constat. At enim vel ex lib. III, v. 532 manifestum est, *uros* poetæ improprie dictos esse pro feris bubus, quales Italia nunc nomine *Bafulo* frequentat. Est autem *Babulus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *Capreæ sequaces* poetica elegantia, quæ vites insectantur, persequuntur, ut Servius reddit, unde ap. Horat. II Sat. IV, 43 *Vinea summittit capreas non semper edules*. Mox eadem fere vi, *avidæ juvencæ*. — 375. *Illudunt* multo significantius quam lædunt, nova tanquam petulantiæ et injuriæ notione adjuncta, ut Georg. I, 181 *Tum variæ illudunt pestes*. Et communiter capris tribuitur lascivia, petulantia. *Pascuntur oves*, etiam, cum depascunt, dum frondes carpunt oves. — *Illidunt* Ald. pr. *aves* Gud. a Man. pr.

376. Idem, quod modo dixerat, gravius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum frigori epitheton, quod rebus proprie convenit per frigoris tempestatem congelatis et adstrictis.) *nocuere tantum pruina cana*, nocent tantum gelu. — 377. *Herbis urentibus* Goth. *ardentibus* Franc. et Cantabrig. — *Gravis æstas*, molesta, exitiosa. *Scopuli arentes*, quibus æstas *incum-*

Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
Præmiaque ingeniis pagos et compita circum

bit, h. e. sol assiduus cautes excandefaciens, accommodate hoc loco memorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *Venenum* pro saliva noxia. sup. v. 196, *urentes culta capellas.*

380—389. Varro de R. R. I, 2, 18, 19 *Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac veneno, ut istæ, quas dixi, capræ; eæ enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas.* — *Sic factum, ut Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, ut capite darent pœnas.* Et notus est locus Ovid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit? Recte hæc; unde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob caussam ludi scenici facti? eandem ob caussam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Hæc neminem molesta fuere. Scilicet poeticus ornatus sententiæ recte accipiendæ et interpungendæ obfuit, quæ ita procedere debet: Ea de caussa caper in Bacchi sacris immolatur, et, cum hircus semel Baccho sacer esset, in vetere tragœdia Atheniensium caper poetis præmium erat propositum (scilicet quem ipsi mox honoris caussa deo immolabant): *carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.* Horat. Art. 220. cf. Tibull. II, 1, 55, et ibi Not.; nec non hircini pellibus (ex immolatis hircis) utres facti, in quos oleo unctos assilirent. Tum, quod poetæ licebat in ornatum captandum exspatiari, quomodo ex Græcorum illis sacris Latina ejusdem dei sacra fluxerint, commemorat. Illustris locus est; singula videbimus. — 380. *Ob caussam* unus Arundel. et Schol. Statii ad Theb. V, 259. — *Bacchi* Parthas. ut sint, omnibus aris Bacchi.

381. *Veteres ludi ineunt proscenia*, pro, olim, antiquis temporibus, ludi in scenam inducti, facti, exhibiti sunt. *Proscenium*, proprie ante scenam versus orchestram, pulpitum habebat, quo actores prodibant; h. l. omnino pro scena positum. — 382, 383. *Theseidæ*, Athenienses, *posuere præmia*, pro præmio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos et compita*: nota de prima rei scenicæ origine fabula v. Horatii Art. 275 sq., quæ ad Dionysia ruralia, τὰ κατ' ἀγρούς, per pagos, utique pertinet: e quorum genere cum ab initio essent τὰ ἐν Λίμναις, v. *Lenæo*

Thesidæ posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per utres.
Nec non Ausonii, Troja gens missa, coloni
Versibus incomtis ludunt risuque soluto,

(diversa quidem et hæc a *Dionysiis urbanis*, seu *majoribus*), auctis tamen urbis opibus, ea præcipuam celebritatem consequuta sunt, ut diversa plane ab ruralibus habenda sint, ut cum exquisitæ doctrinæ copia ad Hesychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, in App. — 382. Vulgg. *Ingentes* vel *ingentis* : recte Burmann. *ingeniis* reposuit, ex antiquissimis Pierii : sic Lucret. II, 11, *certare ingenio.*

384. *Saluere* vetustissima scriptura; alii, ut pronuntiatum jam olim, *saliere.* — Ἀσκωλιασμὸς, in Dionysiis paganis, τοῖς κατ' ἀγροὺς, sollennis, lusus notissimus, quem etiam in lapide apud Gorium Inscript. Etrusc. t. II, p. 105, conspici posse jam Burmann. notavit, et quem passim in gemmis et marmoribus exhibitum videas (v. Gorium Inscr. Etrusc. l. l. Adde v. c. Gorlæi Dactylioth. t. II, n. 508). *Utrium* fuit usus, quia in eosdem et vina e lacubus transfundere, et uvas ad torcular deportare mos erat. v. apud Com. *de Caylus, Recueil d'Antiq. t. V, pl.* 58.

385. [*Coloni :* non hic agricolæ accipiendi, sed Trojani, Ænea duce, missi, ad *incolendam* Ausoniam.] — *A Troja* Leid. *et Troja* Reg. Martin. — 386. *Rituque soluto;* et mox 388, *Et te, Bacche, canunt* a Cerda editum. — 385—389. Liberalia quidem Romæ mense Martio celebrabantur. Et hæc respexisse videri potest poeta, si v. 390 adverteris. Sed festum Bacchi celeberrimum vindemiam factam excepisse videtur. Fiebant, uti in festo post messem conditam (vid. Horat. Epist. II, 1, 140), per pagos multa ludicra : pubes rustica, personata et larvis e cortice factis ora habens obducta, non modo jaciebat jocos et dicteria in prætereuntes; quam vindemiæ licentiam adhuc in Italia vigere observant, qui ex oris illis ad nos veniunt; et sua ætate Ausonius narrat in Mosella, 161---168; verum etiam *versibus incomtis*, ex tempore effusis (*Improvisare* nunc appellant hoc idem Itali); et hæc est Fescennina licentia ap. Horat. II, Epp. I, 145; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oscilla*, αἰώρας (cf. Valken. ad Theocrit. p. 246), h. larvas, e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus suspendebant : ea h. l. *mollia*, h. mobilia, pendula. Sunt gemmæ hæc *oscilla* referentes : unam exhibuit Spencius *Polymet.* Pl. XX, fig. 2 : plures v. c. Lippertus, in Dactylioth. cf. *Pitture d'Ercol.* t. IV, p. 14. Idem elegantissimi ingenii vir, Spencius, originem et caussam hujus ritus in eo reperiebat,

Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fetu;
Complentur vallesque cavæ saltusque profundi,
Et quocumque Deus circum caput egit honestum.

quod eos Bacchi vultus appensos vento impelli quaquaversus et converti volebant agricolæ, quoniam, qua ille deus faciem converterat, summa agri ubertas sequi credebatur. conf. vs. 392. Acutius hæc conjectata, quam quod Servius habet ad Æn. VI, 741, qui ad purgationem vento vel aere fieri creditam hæc refert. Inter amuleta habita esse credunt alii: quod saltem de horrendis larvis mihi probabile fit; in Bacchicis haud æque: si inspexeris anaglypha Bacchica, sunt pulchra, ludicra. Multa his de rebus, cum ab aliis, tum ab Casaubono *de satira* tradita sunt; multa accuratius et utilius tradi possent. cf. Horat. Epist. II, 1, 145; Tibull. I, 7, 35—40; II, 1, 55 sq. De *oscillis*, inani opera alii post Servium plurima, et h. l. Cerda. Inprimis commentum fuit vulgare, quo ab Erigones suspendio oscillorum usus repeteretur; vid. Hygin. f. 130, et ibi Munck. In verbis *Ausonii*, *Troja gens missa*, paullo licentius se jactat poeta. Ausonii, Itali h. l. sunt, cum proprie tantum Latini, inque his Albani ac Romani, dici possint oriundi ab iis, qui cum Ænea, Troja *missi*, profecti erant.

390. Exoratus et placatus his sacris ac festis deus summam vindemiæ ubertatem votis reddit. *Vinea pubescit*, satis obvia translatione, vites exuberant, *largo fetu*, læto uvarum proventu. *Valles saltusque*, si vitibus consita loca, ut probabile videtur, hic expressa sunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus satis. *Valles* adeo pro planis locis, *cavæ*, Græcorum exemplo, ut Pindar. I, 3, 18 *κοῖλα νάπα*. — 392. *Et quocunque deus.* Pulcherrimus haud dubie versus. Nihil imagine hac suavius, nihil jucundius. Præiverant tamen haud dubie Græci poetæ: compara v. c. Callimach. in Apoll. 50 sq. in Dian. 124 sq. Statuam dei per vineam circumferri solitam huc advocant interpretes; saltem oscilla poterant memorari. Probabilius tamen, universe poetam de dei adspectu cogitasse. Petitum autem ex antiqua religione, qua præsentia deorum, inprimis Apollinis et Bacchi, certis locis ac temporibus fieri solita ferebatur; et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondescere, progerminare, enthusiastica loquendi forma, narrabantur. In quod phantasma facile incidere potuere homines, cum *numinis nota* ea fieri dicerent, quæ naturæ vi et

Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
Æternum frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus: redit agricolis labor actus in orbem,

tenor gignit. Locum hunc ad Bacchi natales transtulit Avien. Perieg. 1121 sq. ubi conf. Wernsd. *caput honestum* est pulchrum, formosum, quale Bacchi expressum adhuc in monumentis conspicitur. *Carminibus patriis.* Fuere adeo carmina antiqua Romanorum in Bacchi honorem cani solita. Alia fuere Fescennina, de quibus paullo ante. *Lances*, et quidem in iis *liba* (cf. supra ad v. 192), feruntur ad aras. *Cornu ducitur* victima ritu sacrorum. Sic et *stare* verbum sollenne. vide Serv. Victimæ partes, quæ non in ara adolebantur, sacris epulis apponebantur; hinc v. 396 *colurna verua* ex corylo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes, ex v. 299. — *Veribus* Roman.

393. *Suos honores* codd. aliquot Pierii, quod ipsi rem splendidiorem efficere videbatur. *Honestum — honorem* displicebat Jo. Schrad. — 395. *Eductus* Leid. tert. *Si ductus* Serv. ad Æn. IX, 627, in edd. quibusdam. [*Ductus, stabit,* verba sollennia: ominosum enim erat in sacrificiis, si victima *traheretur*, non *duceretur;* tum si ad aram non sponte *staret*, sed reluctaret.]— 396. *Torquebimus* Medic. Pierii.

397. *Curandus* Franc. *Alte* Ven. — 397—407. Restat alius labor in cura vitium (*est etiam alter ille labor* curandarum vitium), qui nunquam finitur, ut vineam iterum iterumque repastines (fodias), pampines, vites ablaquees ac putes, *cui numquam satis exhausti* (pro exhaustionis, Serv.), h. qui numquam satis exhauritur. Multa de his videbis monita in Colum. IV, 29.

398. *Namque* pro vulgari, nempe quod. Ad rem Columell. IV, 4, 1: *Numerus autem vertendi soli bidentibus, ut verum fatear, definiendus non est, cum, quanto crebrior sit, plus prodesse fossionem conveniat.* Idem IV, 14, 1 *crebros fossoris bidentes* requirit. cf. Geop. V, 25. Hoc idem, puto, innuit Catull. LXI (LXIV), 39 *Non humilis curvis purgatur vinea rastris.* — 399. *Versis bidentibus:* ligonibus duos dentes habentibus, qui vertuntur ad glebas frangendas et comminuendas; ut recte docuit vir doctus. — 401.

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac jam olim, seras posuit quum vinea frondes,
Frigidus et silvis aquilo decussit honorem,
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam

Nemus pro vinea *levandum fronde*, quasi importuno onere; putandum; etiam arbores amputandae sunt per vineam. *Labor*, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *volvitur in se*, revolvit se, redit, *sua per vestigia*, eadem, ac superiore anno, ratione, eodem modo, tenore ac progressu. *Sua se in vestigia volvere*, de mundo Varius, ante Virgilium, et post hunc alii poetae dixere, quorum loca vide apud Cerdam.

403—407. Auctumno exacto statim in sequentem annum vinitoris cura et opera extendi debet. *Seras ponit quum vinea frondes*, cum vites frondes amittunt, quae ad seriorem auctumnum duraverant. *Silvae* ipsae vineae esse videntur; nisi sunt arbusta jugata vitibus. *Honorem* de frondibus arborum frequenter poetae. *Rusticus* est vinitor, sed vides poetam semper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1, 7 *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus*. *Acer*, diligens, labori non parcens. *Dens Saturni* est falx amputatoria, notum dei insigne. Jam v. 407 *putationem* vitium exprimi, satis patet. Colum. IV, 23, 1: *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, caeli clementia, facta vindemia, secundum Idus Octobris, auspicari putationem* et rel. Jam Cerda et alii non modo putationem, sed et ablaqueationem, cum inutiles radiculae ferro rescinduntur, praecipiendam fuisse putant, eamque in verbis *vitem attondens* quaerunt. Et sane Colum. IV, 8, 1: *Nam post Idus Octobris, prius quam frigora invadant, vitis ablaqueanda est*; ubi in seqq. disertius res exponitur. Sed haec optantur potius, ut verbis insint, quam inesse probantur; sic et pastinatio memoranda fuisset. conf. Geopon. III, 13; et ablaqueationem sub putatione complecti ipsum Columellam video IV, 24, 4 sqq. — 405. *Et silvis* schol. Horat. Epod. XI. *Et silvis* Varius. — Varronis hunc versum esse Servius testatur. Imitatione expressit, sed infeliciter, Marklando judice, Statius Silv. I, 2, 154: *Excludunt radios silvis decussa vetustis* ligna: arbores altas ac densas obumbrare locum declarat per *frigus decussum*, veniens, factum a silvis. — 406. *Agricola* pro *rustico*, Roman. — *Relictam vitem*, et fructu et frondibus nudatam; quod itaque ejus reliquum est, jam nunc est putandum; quam rationem etiam Martinum sequi video. Burmannus

Persequitur vitem adtondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra;
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ.
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura:
Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Cæditur, incultique exercet cura salicti.

neglectam tonderi interpretatur, præteritam, et cui post vindemiam nulla adhuc sit cura adhibita. Etiam Servius, *relictam*, scilicet a se paullo ante desertam. — 407. *Tondens* Franc. *Fugitque* Menag.

408 — 409. Subjicit nunc tempora operis vinitorii: ut moneat, tempestive omnia esse curanda. conf. Colum. IV, 27. — 408. *Dejecta* ed. Ven. Alii *desecta.* vid. sup. 207 *Silvam devexit arator.* — 409. *Vallos*, h. pedamenta, ne imbribus putrescant. v. Varro R. R. I, 8, 6. Quantum enim video, poeta, promiscue modo vites altas ulmis aliisque arboribus jugatas, modo statuminibus, jugis, perticisve ac vallis firmatas, memorat. Jam 410, 411 *metere* pro vindemiare, ut supra *segetem*, *arva*, *serere*, *semina* ad vineas transferri vidimus. cf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri debere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini excrescunt nimia copia, bis herbæ exuberant, adeoque eruendæ et evellendæ sunt. *Sentes* poetica copia adjecti; sunt hic omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat.

412. Cum tam assiduam ac perpetuam operam requirat vitium cultura: placeant aliis vineæ magnæ; tibi parva probetur, quæ recte et tanto majore cum fructu a te coli possit. Pallad. I, tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius — fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Sed luculentus hujus rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq. IV, 3, 4 sqq. conf. Plin. XVIII, 6, s. 7; 3; utrique versus hic laudatur. Vidit hoc sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, nunc plerasque Europæ provincias ac terras. Forma orationis ex Hesiodo petita Ἔργ. 643, Νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι. Sich. l. *laudato*, valere jube, aliis relinque, habeant illi sibi, ut *colito*, pro præfer, potiori loco habe.

413. *Ruscus*, virgulti genus, *(le petit houx), ruscus aculeatus.* cf. Martin. — 415. *Salices* curandæ sunt, h. virgæ ex iis pa-

Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt,
Jam canit extremos effetus vinitor antes:
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.
Contra, non ulla est oleis cultura; neque illæ
Procurvam exspectant falcem rastrosque tenaces,
Quum semel hæserunt arvis, aurasque tulerunt.

randæ. *Incultæ*, quæ ipsæ per se nulla cura indigent et sponte proveniunt.

416. *Jam arbusta*, h. vites jam satis putatæ sunt; aut, cum vites jam memoratæ sint, arbores quibus vites jugatæ sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt. — 417 — 419. pulcherrime perfectam et absolutam vinitoris operam putandi ac runcandi designat. Pervenit ad extremos *antes*, ordines vitium; *canit* eos, gaudet se eo pervenisse, et quidem *effetus*, viribus exhaustus, qui jam defunctus esse labore sibi videbatur; iterum tamen ac denuo vinea fodienda seu pastinanda, quæ ipsa fossio *pulveratio* dicitur. v. Serv. h. l. et indicem Scrippt. R. R. ὑποκόνισις Græcis. Et post tamen hæc omnia novus labor ex tempestate iniqua et injuriis oriri potest, ut adversus grandinem, pluvias, rubiginem, reliqua aeris vitia vitis munienda ac defendenda sit. Ita v. 419 accipiendus esse videtur cf. Colum. IV, 1, 4, ubi de vinea: *Res enim est tenera, infirma, injuriæ maxime impatiens* etc. — 417. *Jam canit effectos extremus vinitor*, Roman. et Medic. Alii plerique *effectus extremos*. Hinc alia librariorum ludibria. [Stat pro Medic. et Roman. Pottierus; et recte interpretatam lectionem *effectos extremus*, servandam contendit. *Antes* autem sunt ordines cujuscumque rei *anteriores*, et qui frontem spectant. Recte glossæ veteres. *Antes* στίχοι ἀμπέλων.]

420. *Nonnulla* Leid. unus et Bodlei., ut jam Servius notavit legi; sed mala ac perpetua aberratione. — 420 — 421. Olearum contra nulla est cultura, h. oleæ nulla fere cultura indigent. *Levi cultu sustinetur olea* Colum. V, 8, ubi de earum cultu agere incipit. Add. Plin. XVII, 30 sqq. Porro *neque illæ Procurvam — tenaces*, h. nec putatione, nec pastinatione opus est, scilicet non tam assidua ac perpetua. Bene Servius: *quod tamen ad curam refertur anniversariam, nam necesse est, licet tarde, oleam putare*: id quod vel ex Columella notum est. — Major versibus vigor inesse videtur, si post *tenaces* interpungas, et novam sententiam sic ordiaris: *Cum semel hæserunt arvis aurasque tulerunt*: *Cum semel hæserunt terræ*; sup. 317. vites *semine jacto* Contentam

Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostræ.
Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,

— *radicem affigere terræ.* Et ad illa *aurasque tulerunt* cf. v. 332 sq. In illis : — 423, 424 potest quidem recte dici : *ipsa tellus satis*, h. affatim, *sufficit* scil. oleis *humorem ;* judicio tamen ac delectui Virgiliano consentaneum, *satis* ita accipere, ut oleas *sata* appellaverit, quemadmodum supra vineas. cf. ad v. 267. Sic mox v. 436 *sæpemque satis.* Porro *dens uncus* ligonis ac bidentis est; et sententia sic constituitur, ut, dummodo fodiatur et bidente aut sarculo subigatur humus, jam ipsam tellurem dicat suppeditare oleis humorem; si vero etiam aretur solum et aliquando magis frangantur glebæ ; tellurem subministrare *gravidas fruges*, h. uberem olivarum proventum. Colum. V. 9, 15 *nam veteris proverbii meminisse convenit : eum, qui aret olivetum, rogare fructum ; qui stercoret, exorare ; qui cædat* (putet), *cogere ;* et § 12. *Sed id* (olivetum) *minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circumfodiri.* Tandem *cum vomere* potest quidem ita accipi, ut sit, cum aratione, h. e. ducto vomere, aratione facta; sed verius est, ut suppleatur, *cum recluditur vomere :* scilicet *et tellus sufficit fruges gravidas, cum recluditur vomere.* — 424. *Gravidas cum fœnore fruges* conj. Reisk. et Jo. Schrader. — 425. *Hoc :* est Homericum Τῷ pro διὰ τοῦτο, propter hoc, propterea; ut Lucret. IV, 1087 et alii *nutritor* pro vulgari *nutri* — *Placidam* quinque apud Burm. male.

426. *Calentes* Medic. a man. pr. — Commendat poeta reliquarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferæ esse arbores. Reliqua sic vulgo accipi video : *truncos sensere*, quibus insitæ sunt mali, et cum succus eorum in se derivarunt. Verum *sensere*, ut poeta dixit, pro habuere, habent; ubi semel adoleverunt, ut jam trunci sint, non surculi ; ubi jam robur habent. — 427. *Vires suas*, nos, succos necessarios, et *propria vi*, natura sua ; conf. vss. 79 — 82.

429. Pergit argumentatione usque ad v. 454 ; exornavit autem locum arte mirabili. Si oleæ et omne pomorum genus non eandem ac vineæ operam desiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris exigunt, et magnos tamen fructus ferunt. — *Virescit* Rottend.

Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi, tædas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere atque impendere curam!
Quid majora sequar? salices humilesque genestæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt, sæpemque satis, et pabula melli.

pro var. lect. et Goth. pr. — 430. *Alvearia* Gud. a manu. pr.

430. Silvestres *arbores* fructus et utilitates plurimas nobis ferunt, nec tamen ullam aliam curam exigunt, quam ut seramus. *Interea*, dum vitibus tam gravis labor impenditur, oleæque et poma minore cultu proveniunt. *Omne nemus*, omne arborum genus, *gravescit fetu*, βρίθει: ut *gravida frugibus arbos* et Eclog. III, 56 *nunc omnis parturit arbos*. Lucret. I, 253, 254: *At nitidæ surgunt fruges, ramique virescunt Arboribus, crescunt ipsæ fetuque gravantur.* — *aviaria*, « Secreta nemorum, quæ aves frequentant. » Servius: a domibus, poeta ad silvas traduxit. Sup. v. 328 *avia virgulta*. — 431. Cytisus inter arbusculas apud Theophrast. et Plin. *Cytisum Marantæ* videri a poetis intelligi, docet Martinus ad h. l. cf. sup. ad Eclog. II, 64. Mox in pedestri oratione structura fuisset, *tædas silva ministrat*, quibus, seu unde, *ignes pascuntur*. De *tæda*, proprie dicta, arbore, *succo parciore liquidioreque quam in picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata*, v. Plin XVI, 10, s. 19. — 433. Quæ cum ita sint, nonne debebant homines serere eas arbores, et hoc quidquid operæ est, iis impendere? forma orationis ut in illo Æn. VI, 807. *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* — Abest hic versus a Mediceo, et aberat ab Ursini Colotiano: sed sententiam versum absolvens facile excidere potuit: ceterum, versus per se præclarus est, nec indignus, qui Maroni adscribatur.

434. *Quid majora sequar?* vulgari ratione: ne majora commemorem. Sed *majora* possunt esse utilitates majores et arbores majores: hoc Cerda, præeunte Servio, sequitur: Quid insistam in narrandis commodis majorum arborum (de picea modo egerat), cum salices et genestæ etiam afferant utilitates suas? *genestæ* vid. sup. v. 12. Mox 435 *illæ* ex sermonis vetustate abundat, et vulgaris structura ac ratio erat: ita verbi caussa salices et genestæ pabulum, umbracula, sepes, mel præbent. *Pecori*, capellis. — 435. *Et illæ pecori* multos legere notatum in Servianis. — *Umbras* post Heinsium Heins. e melioribus: *umbram* alii. — 436. *Sata* non modo agri arati, verum etiam, ut

Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciæque picis lucos; juvat arva videre
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ Caucasio steriles in vertice silvæ,
Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
Dant alios aliæ fetus; dant utile lignum,
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.

toties vidimus, modo 423, sunt arboreta, vineæ, oliveta. *Pabula apibus,* variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit.

437. Locus ornatus. Primum formulam docte variavit poeta pro vulgari : porro etiam buxus grata arbor est et picea. *Cytorus* Paphlagoniæ mons in tractu maritimo, buxo nobilis. v. ad Catull. 4, 13 *Cytore buxifer.* Adjacebat urbs ejusdem nominis (loca veterum sunt apud Cerdam et Martiuum). *Undantem buxo,* fluctuantem; qua imagine segetum, fruticum, et arbustorum læta facies frequentissime a poetis exhibetur. Docte porro *undantem buxo Cytorum*, pro buxum undantem in Cytoro. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, vel ex eo discas, quod Bion. Idyll. II, 3 parvum Amorem per ejus ramos huc illuc insilientem facit. — 438. *Mariciæ* Daniel. ed. et R. Steph. — Pix e plurium arborum resina fit, maxime ex pinu ac picea. Plin. XIV, 20, s. 25. *Narix,* vel *Narycum*, et *Narycium*, Locrorum Epicnemidiorum urbs, Ajacis patria. Jam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. cf. Æn. III, 399. Ad utram regionem *pix Narycia*, cujus et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20, s. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis bruttiæ* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ovid. Remed. 264. Petebatur ea inprimis e monte et silva *Sila,* de qua cf. Æn. XII, 715. v. Strabo VII, p. 400 B. Silvas, quæ nullo humano cultu indigent. *Non obnoxia,* nihil labori nostro debentia, ut Servius; non egentia cura nostra. — 439. *Non nulli* Rottend. sec. et unus Mead. at vulgata apud Gell.

441. *Teruntque* malebat Voss. — 441—453. Sunt multæ aliæ arbores, unde utilitates accipimus. Caucasum puta poetice pro quocunque monte ac silva nominari. *Steriles silvæ—dant fetus;* oxymoron : sed priore loco *steriles* sunt sine fructu eduli; *fetus* vero sunt usus; ut statim *utile lignum* subjicitur. Similiter *viminibus salices fecundæ* (ut bene observat Mejerotto in Dubiis p. 7). *Franguntque feruntque* in animo habuit, *agere ac ferre*, h. vexare. — 443. *Cedrumque* Heins. e suis; ut Pierius in Rom. et antiquioribus aliis; pro vulgari *cedrosque.* — Juniperi certo generi, oxycedro,

Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, et pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fecundæ, frondibus ulmi :
At myrtus validis hastilibus, et bona bello
Cornus; Ituræos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leves aut torno rasile buxum
Non formam accipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,

nomen *Cedri* fere veteres tribuisse, observat Martinus. conf. inf. ad Æn. VII, 13. IX, 137. — 444. 445. De arboribus rustici conficiunt rotarum radios et plaustrorum *tympana*, h. rotas ex solidis tabulis compactas (vid. Scheff. de Re vehic. I, 6 et h. l. Burm. Male tecta vehiculorum alii interpretantur) et navium carinas. *Hinc—hinc* jungit Burmannus, ut sit ex alia — alia arbore, parum commode ad meum quidem sensum; sed *hinc* ex illis arboribus, ex illis fetibus v. 442. *Trivere*, h. terere solent, atterendo, tornando conficere. *Terere* pro tornare : v. de ea voce Bentlei. ad Horat. I, Sat. 3, 91. *Posuere*, faciunt : ex τεῦξαι, θεῖναι, pro ποιήσασθαι ut toties Homerus.

446. *Frondibus ulmi.* Ulmus — *frondem* jucundiorem bubus præbet, etc. vid. Columell. V, 6, 3, et VII, 3, 21. Varro I, 24, 3. — 447. *myrtus* : conf. Æn. VII, 817. III, 23. *Bona bello cornus*, h. sagittis, jaculis, hastis; *tota* enim *ossea est*, Plinii verbo XVI, 18, s. 73. — 448. *Curvantur* in nonnullis apud Pierium, Fabric. Goth. pr. Sed est hoc interpretamentum τοῦ *torquentur*, quod fere omnes scripti, Burmanno teste, habent. — *Ituræa*, ultra Jordanem, vel inde, quod ea Philippi tetrarchia apud Lucam et Josephum fuisse memoratur, nota. Incolebant eam Arabes latrociniis infames, et sagittandi arte clari : latiore tamen nominis acceptione Ituræi etiam ad Syriam referri solent : conf. ad Vibium Sequ. h. v. p. 400. Lucan. VII, 230, 514. Cicero Philipp. II, 8 et 44. Vide Cellar. Geogr. ant. t. II, p. 529; hinc præstantissimos arcus poeta ab iis designat.

449. 450. *Nec non*, etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *Buxum* doctius poeta dixit, ea forma ut *malus*, *malum*.

451. *Torquentem* Medic. a man. pr. *adnatat* ex ed. Argent. notarat Reiskius, unde refingebat : *torrente unda levis adnatat alnus.* — Alnus navigiis utilis est. Padi ripæ *alnis* consitæ; itaque usus earum in faciendis navigiis promtus ac proclivis. Georg. I, 136 *Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas*. Ex Lucan. IV, 131, 134 colligas, latera coriis fuisse tecta. *Torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Padi*, immissa in amnem de navalibus. At Burmannus, ut

Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosæque ilicis alveo.
Quid memorandum æque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit: ille furentis
Centauros leto domuit, Rhœtumque Pholumque,
Et magno Hylæum Lapithis cratere minantem.
O fortunatos nimium, sua si bona norint,

alnus ibi natæ transferantur ad alias regiones: ut *India mittit ebur,* Georg. I, 57, quod alienum a loco. Expressum esse versum a Claudiano XXXV, 178, *missamque Pado qui remigat alnum,* jam alii notarunt — 453. *Corticibus cavis,* intra corticem, et adeo intra truncos cavos arborum.

454, 455. Sationem silvarum suadere poetam memineris ex v. 433. Tot tantisque utilitatibus multum cedunt fructus vinearum, quæ tamen tam assiduam operam exigunt, quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, ut poetam decebat, a generali ac nuda enuntiatione ad facti exemplum deducit. *Ad culpam,* h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines, ut jam bene Burmann. exposuit. — 456. Pro *Rhœto,* aliqui *Rhœcum* legunt, et sic quidem apud Callimach. (in Dian. 221) legitur: unde quidam *Rhœcum* gigantis nomen; *Rhœtum* vero Centauri, statuerunt. — Spectant ad Centaurorum vino inebriatorum furores et pugnam cum Lapithis in nuptiis Pirithoi cum Hippodamia. Vid. Ovid. Metam. XII, 210 sqq. Habuit noster ante oculos Odyss. φ, 295 sqq. Cum ap. Ovid. l. l. *Rhœtus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorentur, Martinus, alium doctum Britannum sequutus, copiose adstruit, *furentes leto* jungendum esse, non *domuit leto.* At enim *furere cæde* facile dixeris, nunquam *furere morte, leto.* Sed tota dubitatio illa inanis est ac vana, si, quanta in his fabulis poetarum variatio sit, et impune esse possit, memineris. Quid enim? Ab aliis *Hylæus,* et *Rhœtus* ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. vid. Apollod. III, 9, 2. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Alia pugna Herculis cum Centauris fuit apud Pholum devertentem: v. Apollod. II, 5, 4, et Not. ad c. l. — 457. *Minacem* Menag. pr.

458. sequuntur laudes vitæ rusticæ, locus nobilissimus, cujus pulchritudinem non sentiat, qui is nec dignus sit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius suis sensibus indulgere vult, is post laudatos jam a Cerda et aliis Statium Silv. IV, 5. Xenoph. Œconom. conferat Culicem v. 57—96. Horat. Epod. II. Carm. III, 1, 21—24 Serm. II, 6, 59 sqq. Claudian. LV, *Felix qui patriis* etc. Tibull.

Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis

I, 1. I, 5, 19—35. I, 10. II, 1. II, 3. Statium Silv. II, 2. Senecam, H. Fur. 159 sqq. Ex recentioribus primo loco Thomsonum *Autumn* 1232 sqq. Nobis quidem in ornatu hujus loci accuratius retexendo, fessum tantarum minutiarum recensu, animum paullisper recreare liceat, inprimis cum in multis ejus pulchritudinem non assequutos esse videam interpretes, quos quidem vidi. —*fortunatos nimium*, sollenni modo loquendi, pro multum, valde.

459, 460. *Procul discordibus armis.* Atqui saepius quam vellent agricolas infestant arma, copiis agros insidentibus (Mejerotto in Dubiis p. 8)? Scilicet poeta ponit id, quod in hac vita et agrorum longinquitate plerumque contingit; quum urbes opulentæ sæpius expugnentur et diripiantur. Ita et alii poetæ; cf. Culex 80. 81. Alioqui sic esset accipiendum, ut ipsi agrestes militiam non sequantur, nec opes et divitias e præda. cf. ad Tibull. I, 1 pr. *ipsa tellus*, αὐτή, αὐτομάτη, lubens volensque. *Facilem victum*, qui facile paratur, ut inf. v. 500 *fructus, quos ipsa volentia rura Sponte tulere sua*, non sunt tantum silvestres, sed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. *Fundit*, sufficit, suppeditat; cum copiæ notione. cf. Ecl. IV, 20. Translatum inde ad partum, inprimis facilem ac felicem. *Justissima*, quia *creditum reddere* terra, *acceptum referre*, dicitur, eique *fides*, *fenus*, *æquitas* tribuitur. Sublectum esse hoc Menandro statuebat doctus Britannus: cum in fragmentis sit: δικαιότατον κτῆμά ἐστιν ἀνθρώποις ἀγρός. ὧν ἡ φύσις δεῖται γὰρ, ἐπιμελῶς φέρει. Saltem bene convenit. γήδιον δικαιότατον etiam Xenophon dixit. Cyrop. VIII, pag 468. At *tellus* fundit *humo*. Vavassor de vi et usu voc. pag. 150 observat hoc, et ait, esse utrumque unum idemque. Male vero. Scilicet habet hoc poeticus sermo præcipui, dum copiam sectatur, ut synonymis ita utatur, ut alterius latior, alterius angustior ipso positu, significatus sit. *Humo*, h. ex solo, culta sua superficie, sic *rivos prætereuntis aquæ* Tibull. I, 1, 28, ubi v. Obss. adde supra Ecl. V, 47. Livium V, 44, 6. Sic supra v. 411 *segetem obducunt sentibus herbæ*. Mox 461 *domus totis vomit ædibus*. Sed et *humus* ex sermonis proprietate nunquam pro toto terrarum orbe ponitur, sed sive ad frugum culturam (Avien. Descr. Orb. 1193 *Dives humo tellus*), sive ad humationem corporum fere referri solet. [— *Telluri* tribuitur *humus*, h. e. *solum*: similis compositio *sola terræ* apud Lucret. II, 592.]

461, 462. Si fastus et luxus potentium abest. Primo loco

Mane salutantum totis vomit ædibus undam;
Nec varios inhiant pulchra testudine postes,
Inlusasque auro vestis, Ephyreiaque æra;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi :

clientium turbam memorat. Certavit, quod jam Macrob. VI, 2 notavit, cum Lucretio II, 24—36 pulcherrimo loco; quo etiam exprimendo jam vires expertus erat in Culice 61 sqq. Aliter suavissimum phantasma ornaverat Catull. LXIII, 269 sqq. *Vomere* sermonis Romani genius in aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria*, ut in theatro, dicantur : Macrob. VI, 4; *totis ædibus vomit*, ad majorem etiam multitudinis significationem, quæ totam domum, h. e. atrium, repleverit, et vomit *foribus*, per fores. Vix enim placet *Domus alta foribus.* Eodem etiam *unda* salutantum facit; sic et *effusa* multitudo dicitur. Ceterum hæc eadem brevius, nec minus tamen graviter, expressit Horat. *Forumque vitat, et superba civium Potentiorum limina.*

463, 464. Si non superba palatia incolunt. Ad verbum : *Si non* habent, at quam splendidius pro eo, *inhiant*, habere cupiunt, si non habere curant, *postes varios pulchra testudine*, h. fores opere variegato, testudineo. Expressos hinc vides versus Lucani X, 120, 121. *Ebur atria vestit, Et suffixa manu foribus testudinis Indæ Terga sedent, crebro maculas distincta Zmaragdo. Vestes* stragulas, *auro illusas* h. pictas (*ludere, lusus, ludibrium* ὕβρις, sunt artificii naturam imitantis vocabula), *Ephyreiaque æra*, signa et vasa ex ære Corinthio.— 464. *Inclusasque* Medic. a man. pr. Romanus et al. ap. Pierium ac Martinum, cum Erf. —*Ephyræa, Ephyrea*, male alii. Est sane Ἔφυρα, Ἐφυραῖος; sed et Ἐφύρειος, Ἐφυρήιος.

465. *Fuscatur* quatuor apud Burm. cum Erf. et tres ap. Martin. qui et in textum recepit. Sed ut mox *corrumpitur*, sic h. l. *fucatur*, quasi vitiatur, contaminatur. — 465. 466. Si porro nec purpuræ nec unguentorum usum habent. *Fucus* de adoptato colore quocunque frequentatum; ut et *venenum* de quovis succo, inprimis aut amariore aut acriore. *Assyrium* h. l. pro Syrio et Phœnicio, ut Plerumque apud poetas fit : Sic Ἀσσύριον ξεῖνον accipiendum puto de mercatore Phœnicio ap. Theocrit. II, 162. *Usus olivi*, nova periphrasis, quo quis utitur. Horat. od. III, 1, 42 *Nec purpurarum sidere clarior Delinit usus.* inf, 135. *nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo.* De *casia* vid. sup. ad Ecl. II, 49. Georg. II, 212; ad Tibull. I, 3, 61. At h. l. intelligendus est frutex ille, de quo Plinius agit XII, 43, et de quo inprimis videndus Haselq. Hujus casiæ ligna miscebant unguen-

At secura quies, et nescia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,

us, cum vulgus oleo nativo uteretur. *Corrumpi* cum delectu, pro misceri, temperari. quocunque modo, h. l. tamen cum adjuncta notione: in deterius mutationem fieri: ut vitiatum, contaminatum, sit.

467. *Ac* Longob. *Sed* Goth. sec. *vitam* Romanus; alter Mentell. et Menag. — *Secura quies*, quam quis agit secure. Sic in Bucol. *tuta valle*, in qua quis tutus versatur. Lucan. V, 526. *Securus belli; praedam civilibus armis Scit non esse casas.* Hoc expeditum. At *nescia fallere vita*, nil aliud esse potest, quam *vita tuta*, ἀσφαλής, certa, nullis casibus adeoque nec metui obnoxia. Antecesserat *secura quies*. Scilicet *vita fallere nescia* est idem ac *vita non fallax*. Jam *spes non fallax* est certa. *Seges non fallax*, fallere nescia, esset certa, de qua metus nullus est; atque hinc *ager non fallax*. Adeoque *vita non fallax*, vita certa, tuta, nullis vicissitudinibus obnoxia; quam tutus ac securus agas. Hactenus cum viro docto exponas: quae expectationem de se sustinet, quae praebet ea, quae de illa expectabas. Jam autem hoc ipsum inter potiores vitae laudes habetur, quod nulla re ejus fructus turbatur. *Parca non mendax* apud Horatium est, quae vera canit, quatenus fata certa ac fixa sunt. Et hanc explicationem Servius altero loco posuit: *aut quoniam immobilis est status vitae eorum; urbanorum enim vita aut insidiis aut proscriptione variatur.* Ad Hesiod. Ἔργ. 227 sqq. respexisse putabat Ursinus. Ad verba tamen nihil inde lucreris. Per se dicta *fallere nescia vita* pluribus modis accipi possit; ut h. l. quoque factum. Vulgo accipiunt sic, ut sit innocua (scil. ut sit vita hominum, qui non fallunt, fraudum expertes sunt; homines simplices). Sententia quidem vera, quae et in Culice occurrit 72, *Otiaque invidia degentem et fraude remota.* Et sane vita, βίος, pro hominibus. Dura tamen interpretatio. Fuit vir doctus, qui malebat interpretari: vita, quae non fallit, non latet, non effugit sine fructu. Ita tamen adjectum aliquid desideres, quod ad illam notionem ducat. Nam Horatii I, Ep. 18, 13 *fallentis semita vitae* alienum est; ibi est: quae latet, obscura est. In hunc sensum expectares h. l. vitam, quae potest fallere, h. quae fallit, latet. — 468. *Opum variarum*. Reprehenditur epitheton ab ill. Homio tom. III, c. 21 *Elem. Critic.*, tanquam nimis laxum adeoque enervum; debuisse enim opes singillatim enarrari, aut unum opum genus poni, non autem incertam et fluctuantem notionem admitti. Arguta haec sunt, non negem: argutius tamen, videre, poni a poeta primo loco genus, tum subjici opes singulas: otium, antra, etc. Fefellit

Speluncæ, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt. Illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, exiguoque adsueta juventus;
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musæ,

viros doctos, quod non viderunt *At* h. l. esse pro formula sententiæ, sed cum vi aliqua, continuandæ, ut in Græcis poetis δὲ, αὐτὰρ, et similia. *Latis otia fundis* : non de latifundiis cogitandum; sed sunt campi et colles aperti, unde prospectus patet late: quæ res ad animum et frontem explicandam magnam vim habet (Mejerotto p. 9). — *Lætis* in edd. Macrob. VI, 2, quod Heinsio arridet. *Lætos* quidem *campos, agros; fundos* autem *latos* probandos puto, etiam hoc sensu, ut sint *patentes* — 469. *Vivi lacus*, aqua perenni. *Frigida Tempe*, umbrosæ valles. — 470. *Molles somni*, lenes, tranquilli et dulces. Ecl. VII, 45. — 471, In antiq. edd. *illi* et *illis* legitur, et *Non absint; illinc* Venet, *nec* et *lustra* nonnulli. — *Saltus* proprie de pascuis. *Lustra ferarum*, silvæ, venationem designant. — 472. *Parvoque* scripti fere omnes et editi : Romanus vero, Medic. Venet. et alii *exiguoque*, quod receperunt, post Heins. Brunck. Wakef. etc. — *Operum*, int. opus rusticum; laboriosa juventus, vitæ pars melior. *Exiguo assueta*, ut *parvo*. Tibull. I, 1, 25 *contentus vivere parvo*. — 473. Illic *sacra deum;* scil. sancta sunt et habentur, ut Servius : hoc vult, sacra ibi caste coli; illic pietatem et metum deorum esse. *Sancti* sunt *patres*, venerabiles, qui sancte ac pie coluntur. Nisi argutius hæc dicta malis : Illic demum sacra vere sacra (pro sacris vere habita) sunt, illic senum sanctitas visitur. — 474. *Vestigia figit* Cantabrig. ut Æn. VI, 159. — *Extrema per illos vestigia fecit*, cum scilicet jam multo ante aulas et palatia beatorum reliquisset. Vid. Arat. Phæn. 100 sqq. Supersunt inter agrestes vestigia priscæ justitiæ et innocentiæ.

475. *Me vero privum* malebat Reisk. h. e. οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἑαυταῖς. — 475 — 489. Primum, ante omnia, studiis philosophiæ ac naturæ consecratam vitam agere se velle ait, quod si non licuerit, at certe rusticam. Utraque enim vita beata et exoptabilis; 490 sqq. alterius tamen deliciis ac bonis describendis immoratur. Expressit hæc auctor Dialogi de Orator. cap. 13, digno, qui comparetur, loco. Semina sententiarum jacta jam videas in Axiocho Platoni,

Quarum sacra fero ingenti percussus amore
Accipiant, cœlique vias et sidera monstrent:

vel Æschini tribui solito. Comparandus *Thomson*, in *Hyeme* 572 sqq.

476. Ante Heins. *perculsus*, quod nimis grave. — 475, 476. *Primum ante omnia accipiant me*: Ita enim latine dicitur, primo loco: ut cum verbo junctum sit *ante omnia*: ut Ecl. II, *nobis placeant ante omnia silvæ. Ante omnia primum mihi dicendum est.* An *Musæ dulces ante omnia* bene dicantur, dubito; saltem in poeta nondum legere memini *ante omnia* junctum cum adjectivo; sed *pulcher ante omnes*, non *pulcher ante omnia* ut *supra omnes* pulchra puella est, non: pulchra est *supra omnia. Felix una ante alias Priameïa virgo*, non, *ante omnia.* In serioribus occurrit, ut in Plinio *ante omnia efficax*: *ante cuncta mirabilis. dulces Musæ*, μειλίχιαι Arato, Phæn. 16. 17, quem locum in animo habuit. *Musæ accipiunt* eum, qui se iis tradit, consecrat. *Sacra ferre* proprie est sacrificantis, v. c. Æn. III, 19, tum omnino sacerdotis. Jam autem poetæ *Musarum sacerdotes* frequenter appellantur. vid. Cerda. Notum Horat. Carm. III, 1, 3 et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Graios orgia ferre choros.* Manil. I, 6 *Ad virida nutantes vertice silvas Hospita sacra ferens.* Porro *magno percussus amore* (πλη-γείς; v. ad Æn. IX, 197) expressum ex Lucret. I, 922, 923 *sed acri Percussit thyrso laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti, Avia Pieridum peragro loca* etc. Ex quo loco satis patet, poetam duxisse phantasma ab orgiis deorum, quos qui colebant, ἐνθου-σιῶντες sacra celebrabant; ut Bacchi, Cybeles.

477. *Cœlique vias et sidera*: quod in vulgari oratione, siderum cursum in cœlo. Jam Orpheus Argonaut. 105 ὅς ῥα περαίας Οὐρανίας ἄστρων ἴδμεν, κύκλους τε πλανήτας. *Viæ cœli* non uno modo dictæ; v. sup. I, 416. 417, ad Propert. IV, 1, 103. Quod vero poeta physicas quæstiones commemorat tanquam studii sui præcipuam partem, facit propterea, quia antiquiorum vatum, ut Orphei, Lini, Musæi, proprium id studium fuisse traditum erat; porro quia Empedoclis, post Xenophanem et Parmenidem, περὶ φύσεως carmina inprimis magnam auctoritatem habebant, a Lucretio maxime commendatam, cujus studiosus admodum fuisse videtur Virgilius. Habent etiam physices capita hæc et argumenta hoc præcipuum, quod poeticum vel maxime ornatum admittunt. Expresserunt eundem locum communem multi poetæ, ab Interp. laudati, inprimis Manil. I, 99 sqq. Propert. III, 5, 25 sqq.

Defectus solis varios, lunæque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant;
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis,

478. *Lunæ labores*, defectus. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunæque latebras* (vel hoc uno versu, Virgiliani carminis quanta suavitas sit, intelliges) *Pluribus e caussis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est.* — 479. *Qua vi m.*, h. caussas accessus ac recessus maris æstuantis. Argumentum sane philosophicæ contemplationis sollennius, quam alterum, tempestatum maris caussæ; quod quidem et ipsum verba ferrent. *Objices* sunt litora inprimis in æstuariis. — 480. *Obicibus* scribunt alii; et sic jam apud Gell. IV, 17. — *Residunt* ed. Dan. et ante edd. *resident* Moret. pr. — 481. *Properant* ed. Junt. *Intingere* Goth. sec. — Caussas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni;* sol in hieme, hiemali tempore, *tingere se Oceano*, occidere etc.

483—489. Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult.

484. Stuporem animi a *frigore sanguinis* ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; inprimis cum e philosophis nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem.* Cic. Tusc. Qu. I, 9, ubi vid. Davies. Quod vero sanguinem *circa præcordia* memorat, ex antiqua Italorum philosophia petitum videri poterat, in qua *præcordia*, φρένας, πραπίδας, sedem non modo motuum animi, sed et mentis, faciebant. vid. Cicero ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cujus versus laudatur in Etymologo Magno in Αἷμα et alibi: αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περι κάρδιόν ἐστι νόημα. Notabilis locus Schol Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedocles — *qui dicebat, tarda ingenia frigido circa præcordia sanguine impediri.* At quomodo ad hæc somnia homines delabi potuere? Scilicet, quod primis rerum ætatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non majore animi motu atque æstu raperetur, aut ut loquebantur, divino spiritu (ἐνθουσιῶν) ageretur. *Calor* itaque *sanguinis* cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturæ aliquam conjunctionem habere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II, 557. *Fervidus hæc iterum*

Rura mihi, et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi,
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta! O, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas;

circa praecordia sanguis Incaluit.

485. *Rigui* Rom. Pierii. — *Amnes rigui*, h. l. qui rigant. *Amem*, colam. Exemplis illustrat Burm. — 487. *Spercheosque* reposuit Heins. e Mediceo: in quatuor *Sperchens*; alii *Sperchique*, *Sperchios et* etc. — 488. *Gelidis convallibus* Medic. et unus Mead. forte *gelidi*, inquit Heins. — 486—489. O quam vellem ruri vitam agere! Tanquam poeta nobiliora rura memorat, in Thessaliae, Laconicae, ac Thraciae campis. conf. Culicem v. 93, in quo quasi semina aut rudimenta hujus pulcherrimi loci videas. *O ubi* non itaque est, ut situm locorum quaerat, sed ut illic degat. Habet tamen locus majorem δεινότητα, si ita jungis: *O* utinam sit, *qui me sistat* illic, *ubi* campi etc. enthusiasmo abreptus, sententiarum ordinem turbavit. *Campi Spercheosque* poetica structura enthusiasmo et ipsa consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, campis Thessaliae, in cujus confinibus subter Oetam montem fluvius ille in sinum Maliacum exit. *Taygeta* sc. juga, ὄρη, ut τὸ Ταΰγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurrentes; subjecta iis Sparta et Eurotas amnis. *Bacchata*, passive, quae bacchando frequentantur: in quibus virgines Lacaenae bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos*, Aen. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniae aetate visebatur; ad id solis mulieribus aditus patebat, et mulieres sola sacra in operto faciebant. v. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. *Haemus* autem inprimis silvis abundabat: hinc vss. 488 489.

490—493. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. cf. ad vs. 477. Columella in praef. jam a Cerda laudatus: *Res rustica — quae sine dubitatione proxima et quasi consanguinea sapientiae est.* Cicero in Cat. maj. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quae nec ulla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiae autem Lucretianae capita hic proferri ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit, v. Lucret. I, 63 sqq. ad 160, qui versus optimi hujus loci commentarii sunt. Forte et Graecus poeta utrique ante oculos erat laudatus ex Empedocle Clem.,

Atque metus omnis et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!

ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον, ap. Clement. Alex. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animæ, rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores, ac cupiditates hominibus detractas, et ad veram felicitatem viam patefactam esse, sæpe a Lucretio prædicatur. Conf. Cic. Fin. I, 13 (vid. Bentleii *Remarks upon a late discourse of Freethinking, in a Letter by Phileleutherus, Lipsiensis* segm. 20). Ipsum Lucretium his laudibus prædicari putabat Spencius, Polymet. Dial. II, p. 14, quod non placet; non quidem propterea, quod nimis magnificas, quam pro Lucretii meritis, laudes esse dicam; nam quæ secta non suum principem ita extollit? Fecit hoc idem in Epicuro suo Lucretius. Verum non hic locum habebat unius cujusquam certi hominis laus et prædicatio. Non male expressit locum Seneca, Agam. 604—608. Colorem orationis mutuatus est hinc gravissimo loco Lucan. IV, 394: *Felix, qui potuit mundi nutante ruina, Quo jaceat jam scire loco!* h. e. novit, in tenui hac fortuna, humili hoc loco, securam sibi fore vitam; ex magna fortuna se dejici non posse; contra potentes et divites metus hic agitat continuus, ne opibus suis excidant. — 490. *Qui potuit*, ad formam aoristi, qui potest. — 491. *Ineluctabile fatum* Roman. Pierii, ex Æneid. VIII, 334 scilicet. — 492. *Metus* ex superstitionibus falsisque opinionibus natos, inprimis de fato et de inferis. Lucret. I, 79 *Quare relligio* (superstitio) *pedibus subjecta vicissim Obteritur.* *Metus subjectos* vide ibid. 67 sqq. 102 sqq. V, 1193 sqq. III, 14 *Nam simul ac Ratio tua cœpit vociferari, Naturam rerum haud divina mente coortam*, Diffugiunt animi terrores, *mœnia mundi Discedunt, totum video per Inane geri res; Apparet Divum numen sedesque* quietæ — *At contra* nusquam *apparent* Acherusia *templa. Strepitum Acheruntis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo; Omnia suffundens mortis nigrore: neque ullam Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.* Quomodo illum metum expellat v. eod. libro III, 842—907 ad finem. conf. Senec. de Benef. VII, 1. Nam in rationibus, argumentisque, a quibus illa persuasio ducitur, discrimen inter sanam et insanam philosophiam cernitur. Quam ornate hæc dicta sint intelliges, si reputes nihil aliud hæc esse, quam: natura rerum rite cognita, nec fatum nec mortem a te timeri. — *Strepitusque* Regius, et unus Mead. *Acherontis averni* Erf. a man. pr.

Fortunatus et ille deos qui novit agrestis,
Panaque, Silvanumque senem, Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum

493—494. Vitae rusticae amoenitatem a splendidis et sanctis rerum imaginibus petit, ex priscorum hominum, aureae aetatis, vita sumtis; nempe cum innocentis et puris castisque illis hominibus dii versabantur, eos frequentabant, et in medio eorum conspiciebantur: vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui silvas, valles, fontes et antra frequentat, praeclare deos agrestes nosse dicitur. Cul. 96 *Illi sunt gratae rorantes lacte capellae, Et nemus et fecunda Pales.* — 494. *Silvarumque senem* ed. Venet.

495—499. Vivit animo imperturbato, atque ut ab omni cupiditate, ita ab omni cura ac sollicitudine vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri potest. *Illum non populi fasces* (v. Lucret. III, 1009) *non purpura regum flexit*: flectit; et sic in seq. *doluit, invidit, vidit.* Nihil curat honores ac magistratus, in quem transferantur, aut quibus regna sive reddantur sive eripiantur; quae fortunarum conversiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus satis frequentes haud dubie inciderant. *Et infidos agitans discordia fratres* illum non flexit, nil movet; nil curat bella civilia; ut nec bella externa, *Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.* Credere pronum est, poetam etiam in priore membro, de fratrum discordia, certam aliquam personam ac nomen ex illo tempore memoriae debuisse ac voluisse, ut in altero *Dacum*. Respexit utique Arsacidarum dissidia, quae in illos annos incidunt, quibus Georgica perscripta esse et feruntur et videntur, inter consanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per *fratres* declarat, agitata. In hoc, puto, acquiescendum est. Sane etiam in Armenia magna, cum Artaxiae Artabazes filius successisset, bellum et civile a Tigrane fratre, Roma ab Armeniis arcessito, motum est: verum haec in annum 734. demum a pugna Actiaca, proximum ante Virgilii obitum, incidunt. Vid. Dio LIV, 9. Catrous quidem secundam aliquam Georgicorum recensionem comminiscitur, sed nullo plane aut levi argumento. *Daci* autem, cum Getis ad Slavicos populos referendi: quod docuit Gatterer noster Comment. Soc. R. Gotting. Vol. XI ubi pag. 180 qui montium juga trans Istrum incolebant, unde *descendens Dacus*, ut fere semper, *quoties concretus gelu Danubius junxerat ripas, decurrere solebant et vicina populari*. Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Mysiam, et mox Thraciam vastabant. Jam 724. Statilius Taurus Dacorum agmina palantia rejecit. Moesos adversus eos et Bastarnas M. Crassus, C. Caesare V, et Sext. Apu-

Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Histro;
Non res Romanæ, perituraque regna; neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura

leio Coss. U. C. 725. Dio LI, c. 23 sqq. de iis triumphavit a 727. *Ister conjuratus*, h. populi ad Istrum, qui arma cum iis sociabant. Ex nostro Statius I Theb. 20 *Et conjurato dejectos vertice Dacos.* Iidem Daci cum Getis aliisque barbaris non cessarunt Istro glacie concreto Romanos fines vastare, donec Q. Tuberone et Paullo Fabio Coss. U. C. 743, et anno sequenti perdomiti sunt, littusque castellis et vallo munitum est. cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream sapientiam ab omni republica homines avocasse, res est satis nota vel ex Ciceronis disputationibus. — 497. *Discedens* multi. *Daci montibus inhærent.* Flor. IV, 12, 18.

498. *Res Comanæ* Reisk. emendabat, id est, Armenæ vel Parthicæ; cum indignum poeta, et quidem Romano, sit, rempublicam Romanam *peritura regna* appellare. [Mirando sane mentis acumine!] — *Peritura regna*, quæ pereunt, afflicta; in prosa: regnorum ruinas, eversiones, interitus nil curat; quot enim regna non fuere sublata a Romanis! *Res Romanæ* intelligendæ vicissitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem hæc accommodate ad hypothesin Epicuri, et intra ejus placita accipienda. — 499. *Miserans aut non invidit* Zulich. ex interpolatione. — *neque ille Aut doluit* (dolet) *miserans inopem, aut invidit habenti*, non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quæ male, a Servio inde, huc advocatur; sed nec dolet nec invidet, quod in agro remotus ab omni pauperum miseria et divitum luxu ac fastu, animum ab omni perturbatione vacuum habere potest. Copiose illustrat locum Burm. Docent hoc antecedentia: *non populi fasces* etc., quos, in agro qui degit, non videt, ideoque nec curat, quis illos opibus suis et artibus consequatur.

500—503. Præiverat Lucret. V, 935 (notante Macrob. VI, 1 extr.) *Quod Sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum.* Non autem sunt pro tautologis habenda, *ipsa*, *volentia*, *sponte sua;* sed facere putanda ad notionem primariam vivide et fortiter declarandam. Expressit sequentia Seneca, Herc. fur. 159 sq. *Volentia rura* ex græcismo exponit Toupius in Suid. t. II, p. 49, ubi ex Xenoph. laudat: ἡ γῆ θέλουσα — διδάσκει et hinc θέλεμος γῆ t. I, p. 285. Præbebat tamen ipsa res poetæ hoc, vel sine Xenophonte, si *ipsa*,

Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta cæca, ruuntque
In ferrum; penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque Penatis,

sponte sua, sane etiam lubentia ac *volentia*, h. e. lubenter, ferunt fructus rura. Inf. IV, 561 *victorque volentes Per populos dat jura.* Græca ratione poeta uti tum dicendus est, non, quoties uterque sermo in aliquam formam naturali sententiarum modo et ordine consentit, verum quoties aut a sermonis patrii genio et usu sollenni recedit, adoptatque formas Græcas, seu vulgares seu poeticas, ita ut, nisi ex lectione Græcorum scriptorum eas memineris, expediri locus nequeat; aut ubi manifesta studii et æmulationis signa et indicia prodit scriptor. Semel hæc dicta sint, cum toties græcismos perperam memorari viderim. — 500. *Valentia* Venet. — 501. *Sponte sua*, v. ad v. 459. Adumbrata esse hæc ex Lucret. V, 935, 936, jam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr. — *Ferrea jura*, rigida quæ nec gratia nec metu ullius flectuntur, nec miseratione. — 502. *Insanum forum*, insano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies*, *furor*, foro et caussidicis tribuitur. *Nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tanquam publicanus conduxit, quarum redemtionum tabulæ, publica instrumenta, in tabulario servabantur; quod Romæ erat in atrio Libertatis. vid. Liv. XLIII, 16.

503. *Freta rauca* Leid. — *Freta cæca*, ignota, inexplorata esse videntur. Si essem paullo arrogantior, dicerem pro imperio « et in hunc sensum verbum accipiendum est. » Nunc bene novi, vocem habere plures notiones, quas alius aliam non minus bene pro arbitrio suo substituere possit: itaque moneo, posse freta *cæca* quoque dici et accipi, si quis malit, obscura, nigra; ut Æn. 3, 200, licet accipere, *cæcis erramus in undis* propter sqq. At inf. III, 260 non sunt *freta cæca*, sed *nox cæca*: *Nocte natat cæca serus freta.* Servio sunt nostro loco *freta cæca* sublato in tempestatem surgentia, quorum motus cæci, incerti sunt. Ad pericula et discrimina navigationis respici patet. Scilicet, cavere poetæ interdum vix possunt, quin, quod ad impellendam mentem ac feriendum sensum adjunctum est, propter diversos vocum significatus, ambiguum, adeoque obscurum maneat. Sunt hæc interea, quæ sentiri debent, non subtiliter dilui.

505. *Hic*, militiæ adscriptus, exscindit (exscindere parat) *urbem*, int. Romam. *Penates*, h. patriam suam (bella autem civi

Ut gemma bibat, et Sarrano dormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet adtonitus rostris; hunc plausus hiantem
Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque,
Corripuit. Gaudent perfusi sanguine fratrum,

lia respicit); ut luxu diffluat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac divitiarum quærendarum expeditiores, scilicet e præda et agris assignandis. vide v. c. Propert. Eleg. III, 5. Tibull. I, 1, 1 — 4, ubi v. notata, multo magis in civilibus bellis, per præmia militiæ. *Gemma*, poculum gemmeum, ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo urbis nomine, Sarra seu *Tsor;* de quo satis multa disputavit Bochartus. — *Patriosque Penates Parrhas.* — 507. Sic et Æn. VI, 610 *Aut qui divitiis soli incubuere repertis.* Ex Vario: *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro*, adumbratam esse versum, notarat Macrob. Sat. VII, 1, p. 374 (576). conf. Tibul. III, 3, 3 sqq.

508 — 510. Alius eloquentiæ forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur et cupit gratiosus apud populum haberi; *nimium gaudens popularibus auris* dixit Æn. VI, 17. *Hiantem* præ admiratione ac stupore, *corripuit*, percussit, animum commovit, *plausus per cuneos*. h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, ut de Pompeio, Cicerone, Mæcenate (vid. vel Horat. I Carm. 20. II, 17, 25) res nota. *Enim* interponitur, ut alias *quidem:* geminatus quippe ille, ut δὴ, δηλαδὴ, scilicet ut sit: hunc rapit, animum movet, ut appetat, plausus plebisque patrumque, h. e. populi, iteratus ille quidem per cuneos; vult ille gratiosus haberi, in gratia apud populum esse.

509. *Geminatus* ex omnibus scriptis Heinsius reposuit. Vulgat. Edd. *geminatur*, aut *geminantur.*

510. *Corripit : hi gaudent* emendat Marckl. ad Statii Silvas III, 2, 61. — *Sanguine patrum* ed. Norimb. — 510 — 512. *Gaudent perfusi sanguine fratrum.* h. e. gaudent alii perfundi, ex græco more. Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella civilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur; ita cum sequente versu sententias arte conjunctas esse videas: relictis agris patriis et solo natali in aliena prædia, alio sub cœlo sita, immigrant. Lucretii versus sunt III, 70. Dum homines paupertatem fugiunt, *Sanguine civili rem conflant — Crudeles gaudent in tristi funere fratrum :* quem hic expressum esse, jam a Macrob. monitum Sat. VI, 2. —

Exsilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam parvosque nepotes
Sustinet; hinc armenta boum, meritosque juvencos;
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi;
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis;

512. Fere ut Horat. illud II, 16, 18, *Quid terras alio calentes sole mutamus?* Sol pro cælo; plus minusve ex sole, propiore seu remotiore, calente.

513—531. Suavissima bonorum, quæ vita rustica habet, descriptio. *Terram molitus aratro* Medic. et Colot. Ursini. *Demovit* Leid. et Rottend. — 514. *Labor anni*, per annum, annuum opus rustici; nunc tamen subest simul notio proventus anni ex hoc labore; nam subjicitur: *hinc sustinet*, alit et educat inde, *nepotes*, liberos, et *patriam*: Romano sensu et sermone amat, tuetur, patriam aliquis, pro ea moritur; hæc et alia sunt, quæ Horatius innuit in his: *Qui didicit patriæ quid debeat, et quid amicis*. At patriam Romanus non alit; aleret cives, sustineret opibus suis amicos. Horat. Serm. II, 2, 140 *cur, improbe, caræ Non aliquid patriæ tanto emetiris acervo?* Atqui præcesserat: *quare templa ruunt antiqua deum?* Erit itaque eo referendum, ut de suo conferat ad utilitates publicas et commoda universe. — *Patrem* pro *patriam* Wakef. — *Parvosque penates* Medic. quod impense placebat Heinsio. — *Hic..... labor* malebat Markland.

516. Nullum anni tempus est, quo cesset ager afferre aliquid fructus. *Pomis exuberet annus*, poetica ratione, sed solenni, pro, poma exuberant in anno, h. auctumno. 518. *Annus oneret sulcos proventu*, ante messem: *horrea vincit proventu*, messe facta. Sunt Tibulli. IV, 1, 185 *Horrea fecundas in deficientia messes*; et sup. Georg. I, 49 *Illius immensæ ruperunt horrea messes.* — *Oneret cellas* conj. Jo. Schrader.

519. Cum hieme, h. e. cum extremo auctumno, olivitatis tempus ingruit. Olivæ, ut poetarum mos, a præstante aliquo genere adjectum nomen habent. *Sicyonem oliviferam* etiam Ovid memorat in Ibin 319; ex P. IV, 15, 10. Stat. Theb. IV, 40. *trapetum*, quo oleæ teruntur; mola olearia v. Ind. ad Scriptt. R. R.; egregie illustrata in doctissimo libello

Glande sues læti redeunt; dant arbuta silvæ,
Et varios ponit fetus auctumnus; et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccæ
Lactea demittunt; pinguesque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hædi.
Ipse dies agitat festos; fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, et socii cratera coronant,
Te, libans, Lenæe, vocat; pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo;
Corporaque agresti nudant prædura palæstra.

Alb. Lud. Frid. Meisteri nostri *de torculario Catonis.* — 520. *Arbuta* vid. supra ad Eclog. III, 82. — 521. *Ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni frondes* supra dixerat. v. 403. Potest tamen, si ita placuerit, a partu petitum dici, qui *poni*, edi, dicitur; ut ova ponuntur.

523. Pergit ad gaudia domestica agricolæ; *Pendent circum oscula* jucundius, quam si, circum ora; sunt enim ad osculandum porrecta. — 524. *Pudicam mulierem* (Horat. Epod. II, 39), designat. Adscripseram olim *αἰδοίην παράκοιτιν*. Sed recte monitus, eam in Homero esse *αἰδοῦς ἀξίαν*, hoc sustuli. — 525, 526. Ex Arat. Diosem. 369, 370. cf. Odyss. κ, 412. κορύπτειν Theocr. III, 5.

527, 531. Quidquid in vita rustica jucunditatis esse solet, memorat poeta; itaque et festorum solennia diis rusticis habita; inque iis unum, in Bacchi honorem. — — 528. *Ingenio* pro *in medio* Mediceus: forte *Ignis ubi Genio*, inquit Burmann. id est, ara ipsi posita. — *Ignis ubi in medio*, scil. ara, in qua sacrum fit, ex quo epulæ parantur. Tibullus de sacris, messis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus plenis confisus rusticus agris Ingeret ardenti grandia ligna foco; Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni Ludet.*—*Socii* Horat. Epist. II, 1, 142 *Agricolæ prisci — Condita post frumenta, levantes tempore festo Corpus.* — Cum sociis operum pueris *et conjuge fida*. Adumbratus e nostro locus Gratii, Cyneg. 486 sqq. Nec aliter, quam de sacro Genio vel Lari facto, accipiendum carmen Horat. III, 17, 13 sq. *crater*, unde libatio fit, corollis ornatur. vid. ad Æn. I, 724. — 530. *Certamina ponit*, ἆθλα τίθησι, certaminis præmia: conf. Æn. 5, 66. *Agresti palæstra*, lucta. — 531. *Nudant* Burm. recepit, et sic sane Romanus, aliique vetusti Pierii, et præ-

Hanc olim veteres vitam coluere Sabini,
Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit;
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, et ante
Impia quam cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatiis confecimus æquor;

stantiores Heinsii ac Burmanni. Vulgo tamen *nudat*, quod forte non mutandum et servavit merito Potterius. — *Perdura* (corpora) Medic. a man. pr.

532 — 535. Ornate: hæc vita fuit priscæ Italiæ. Ponit singulatim, hæc vita fuit priscorum Sabinorum, Romanorum et Etruscorum. — 533. *Etruria crevit*, h. Etrusci potentes facti sunt; ad magnas opes agricultura pervenerunt. Burmannus intempestive Etruriæ mentionem, et non nisi in Mæcenatis gratiam, fieri aiebat; sed quid potissimum vir doctissimus in hac suspicione secutus sit, (videtur enim aliquid secutus esse) non apposuit. Fuere utique magnæ Etruscorum opes et terrarum cultus egregius. — 534. Malim jungere: *Sic fortis Etruria crevit scilicet, et rerum etc.* — *facta est pulcherrima*, nota forma, quam Burm. ad h. l. illustrat: omnium imperiorum præstantissimum ac beatissimum factum est. Iisdem fere verbis Cicero pro Rosc. Amer. c. 18, § 50. Formam tamen et rationem loquendi non expedivit Burmannus. Est scilicet Græcum χρῆμα κάλλιστον, *res pulcherrima*; et doctius *pulcherrima rerum*. Tum *scilicet* est δηλαδὴ, utique, sane. Et Græca sunt: καὶ δὴ καὶ Ῥώμη ἐγένετο δὴ τοῦτο, κάλλιστόν τι πρᾶγμα. — 535. *Arces* pro montibus.

536. Ante Jovem, sub rege Saturno, aurea ætate (unde poeta ipsum dixit *aureum*), sic vivebant homines. *Impia gens*, h. hominum genus, *impium*, quod naturæ legem violat, bovem mactando. cf. Arat. Phænom. 132 Cic. N. D. II, 63, § 159. *Classica inflari*, cani inflato cornu, tuba, buccina. vid. Propert. III, 3, 41, 43. (5, 11, 12) conf. ad Tibull. I, 1, 4. 540. Ornate, pro procudi enses. — 540. *Impositos duris* Medic. a man. pr.

541, 542. Sed finis faciendus est libro. Eodem tropo Tryphiod. 653. Μοῦσα [illegible] [illegible] Ἱππείας; [illegible]. *Atque immensum spatiis* immensa spatio, h. decursus, habens, immensorum spatiorum campus. De *spatiis*, vid. ad Ge

Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

I, 512. *Colla equorum solvere*, dum jugum solvitur, demitur. Sic ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων λυσαμένη Callimachus a Cerda laudatus H. in Pall. Lav. 10. λύειν ἵππους, *solvere equos*, solenne.

— 542. *Spumantia* Roman. et aliquot Pierii. Eadem varietas apud Quintil. VIII, 6, ubi versus laudatur. At *fumantia* melius hoc quidem loco; et exhibent Charisius et Beda *de Tropis*.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Orditur poeta librum ab expositione argumenti 1, 2; tractare se argumentum ab aliis intactum, unde novam laudem Mantuæ suæ sit paraturus — 39. Inde favorem ac studium Mæcenatis sibi expetit — 48.

Procedit præceptio a fetura armentorum. Legendæ primo loco bonæ matres; notæ bonarum vaccarum — 62; admissura ita curanda, ut et bos et taurus in juventa constituti sint — 71. Notæ equi generosi et ad admissuram idonei — 122. Tum ea, quæ ante admissuram sunt curanda — 137. Cura matrum gravidarum — 156. Cura vitulorum — 178. Cura pullorum equinorum — 208; inprimis arcendi illi a nimia Venere: inter quæ locum de Veneris stimulantis furore persequitur — 282. Post curam armentorum, progreditur ad curam pecudum: cum præfatione super difficultate argumenti cum dignitate pertractandi — 294. Primo de ea cura, quæ ad pecudes in stabulis habendas spectat — 321; tum de pastione, vere orto, cum excursione in narrationem de Nomadibus Afris et Scythis — 383; præcepta de studio lanarum — 393, et lactis — 403. Cura canum — 412. Monita de cavendis animantibus noxiis — 439, et de avertendis morbis — 473. Ita aditum

ubi patet ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum — ad fin.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso; vos, silvæ amnesque Lycæi.
Cetera, quæ vacuas tenuissent carmine mentes,
Omnia jam volgata; quis aut Eurysthea durum,

1, 2. Nunc rem pecuariam aggrediar. Pro ea Palem, deam pastoritiam, et Apollinem Nomium, et Lycæum, Arcadiæ montem Pani sacrum, memorat. *Amphrysus* Thessaliæ, et quidem Phthiotidis, notum flumen: ad quod Apollo boves pavisse dicitur, cum Admeto, Pheræorum regi, serviret, θητεύων, vid. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq.; Tibull. II, 3, 11; III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Pastor ab Amphryso* pro Amphrysius, more loquendi paullo doctiore. Græce diceres: Νόμιος Ἀμφρυσσόθεν. cf. Toup. Ep. crit. pag. 165. Mox *silvas amnesque Lycæi* memorat, pro deo Lycæum tenente, Pane; et hunc, pro re pastoritia.

3. Pindarum Olymp. Od. II pr. ante oculos habuisse Cerda putabat: debebat saltem Isthm. VII, pr. comparare; etsi et hoc minus sedulo fieret. Communis enim illa est ratio multorum poetarum, ut alia sibi præcepta esse, alia vulgaria a se omitti dicant. Magis certum est, nostrum multos imitatos esse, imprimis Manilium, lib. III pr. cf. Æn. pr., ubi v. Wernsdorf. Oppian. Cyneg. pr. Nemesian. Cyneg. 15 sq., ubi conf. Burm. *Tenent mentes* ea, quæ delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam. *Vacuæ* autem *mentes*, a curis, rebus ac studiis severis, vacantes, sollenne de iis, qui poetarum carmina audiunt. Monenda hæc propter Burmanni subtilitates fuere. — *Carmine* reposuit Burmann. ut erat in nonnullis Pierii. In aliis *carmina*, quod vulgo editur. Mox seq. vers. *sunt vulgata* Parrhas. Bodlei. et unus Mead.

4—7. Dum *Eurysthea* memorat, Herculis labores intelligit. Eodem referendi Busiris et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat: hinc v. 6 *Cui non dictus? Ducere* enim de poetis sollenne. Tum quoque necesse est carmina de Delo, et de Pelope ejusque cursu curuli, qui Hippodamiam Œnomai f. obtinuit: at ea omnia poetarum opera interciderunt, præter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. Quæ autem ex deperditis excitari hic

Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latônia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,

possent, notæ modum excessura essent. — 5. *Busiridis arces* Medic. a man. pr. — De *illaudato*, h. detestando Busiride, inprimis multa interpretes cumularunt. Isocratea oratio plane hic commemorari non debebat. Sed videndi inprimis Gell. II, 6, ubi cf. Jac. Gronov. Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba : illaudatus *est quasi* illaudabilis *et* innominabilis, *qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque unquam memorandus est.* Expressit autem Homeri οὐκ ὀνομαστὸν Od. τ, 260, 597. Sic ἀπόθητος. v. Toup. Ep. crit. p. 82; nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. Etsi autem in iis, quæ nunc exstant, carminibus, Busiridis vix mentio facta occurrit : potuit tamen ac debuit (vid. Apollodor. II, 5, 11) ille ab Hercule cæsus memorari in Ἡρακλείαις, quo nomine plura olim exstitere carmina, inprimis Pisandri Camirensis. Nymphios Heracleotæ, Panyasios. (vid. ad. Apollod. Notæ p. 324 sqq.) — 8. *Acer equis*, h. arte equestri, *quadrigis* ducendis, strenuus, excellens, δεινός.

9. Circumspiciendum mihi argumentum, cujus tractatione nomen consequar. *Victor* poetico ornatu adjectum, uti solent, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam assequutus sis, agitur. Non male Servius : *victor, effector propositi et voti.* Lucret. I, 76 *Omne immensum peragravit Epicurus, — Unde refert nobis* victor, *quid possit oriri* etc. *virorum per ora volitare*, ornatius quam, ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud : *volito vivu per ora virum.* Sollenne porro famam nominisque celebritatem per volatum declarari; ornavit notionem Horat. II, Carm. 20.

10. *Superstes* ed. Venet. Gell. I, 22, versum laudat, et putat dictum esse ἀκυρώτερον, parum proprie, pro *longinquius diutiusque adsit.* — 10 — 13. Primus ego inter Mantuanos nomen poetæ consequar. At hoc splendide elocutus est. *Primus.* Bene Serviana : *Ideo* primus, *quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit.* Argute magis quam vere, modo Græcis poetis carminis palmam eripere, modo, quod Catrœus commentus est, iter in Græciam suscipere velle putatur. Qui primus inter aliquem populum poeta clarescit, is *Musas secum in patriam ducere* dici potest et ornatius *ab Heli-*

Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumæas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam

ne, Bœotiæ, *Aonibus* olim habitatæ, monte; idem *referre* laudem, gloriam, præmia, victoriæ insignia, *palmam* dici potest, respectu *certaminum musicorum*, quæ inter Græcos haberi solebant. *Idumæas* autem *palmas* poetico plane epitheto appellavit, a nobili aliquo genere. *Idumen* poetæ pro Idumæa ac tota Judæa dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est. vid. l. l. apud Cerdam et al. *arbusto palmarum dives Idume* Lucan. III, 216; et præclare Stat. V, Silv. 2, 138, 139. *An Solymum cinerem palmetaque capta subibis Non sibi felices silvas ponentis Idumes?* Debet autem hujus versus suavitatem, ut unicuique obvium est, qui utrumque poetam legit, noster Lucretio suo I, 118: *Ennius ut noster cecinit, qui primus amœno Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quæ clara clueret.* — 11. *Veniens* Menag. pr. *Residens* Rottend. alter. perpetua permutatione cum *rediens*.

13. Hæc et quæ sequuntur, et templi hujus ædificatio, quam rationem ac conjunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere Interpretes. Scilicet in eo substiterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Græcos ex sollemni certamine victor reportaret. Notum autem est, nullum sollemnium ludorum in Græcia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μουσικοί, eloquentiæ, poetices inprimis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollemnibus æque certum est, ac de Dionysiis, Panathenæis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo sollemni pompa urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriæ præmia diis consecrasse, interdum etiam sive templum sive aram, aliudve monumentum, in victoriæ memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari potest. Unum commemorasse nunc quidem satis sit, quod Athenis superest, monumentum choragicum, vulgo *Demosthenis Laterna* dictum, quod, post Sponium, *Le Roy* et *Stuart* c. IV exhibent. Quæ quidem a nobis dicta si memineris, nihil quidem abhorrens aut insolens in toto poetæ carmine occurret. Laudis ac victoriæ suæ poeticæ monumentum exstruet templum, in quo præmia reportata, tanquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse jubeat, quæ ad Augusti laudes prædicandas viam parare poterant. Cum autem in

Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, et tenera prætexit arundine ripas.
In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,

ter divinos honores etiam ludorum sollennia sint, etiam hæc in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa cognoscere volupe est, cf. extr. partem Æneid. VIII, et eum, qui locum ante oculos habuit, Statium Theb. II, 728 — 740. Ceterum multa ad h. l. disputantem vide sagacissimum ac doctissimum virum Hurdium, nunc ven. Vigorniensem (Worcestriæ) episcopum, ad Horat. Epist. ad Aug. vol. II, p. 43.

14. Victoriæ monumentum exstruam templum, Cæsaris titulo ornandum. *Ponere templum*, τιθέναι, satis notum. *Propter*, prope Mincium, de cujus inundantis vicina aquis stagnantibus supra vidimus ad Eclog. I, 52; VII, 12, 13; Georg. II, 198; inf. Æn. X, 206. — 16. Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario: ut sæpe in numis visitur.

17. *Illi*, quod ubique editur, tuetur Medic. cum aliis: h. e. in Cæsaris honorem; at *Illic* Roman. cum aliis antiquissimis Pierii. — *Victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim; id quod, absolutis Georgicis, quæ Neapoli scribebat, futurum erat; etsi hoc adjectum nimis angustum videri potest. Loquitur poeta omnino de gloria ac laude carminis. *Purpura conspicuum* dixit se, tanquam eum, qui ludos ederet, magistratuum exemplo, qui ludos curabant, prætexta induti; purpura in togæ ora prætexta. At purpurea vestis non fuit nisi triumphantium, eaque picta, auro distincta. Nisi in Græcis civitatibus alium morem fuisse contendas. Sacerdotum purpuram huc advocabat Servius. conf. Plin. IX, 36, s. 60. — 18. *Agitabo currus*, non altiter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigæ mittantur, agitentur. *Centum* autem *quadrigas* tanquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49, *centum ludis Geniumque choreis concelebra*; nec non Gratii Cyneget. 520; nam subtilius, quam verius esse videtur, quod jam Servius monuit, ad XXV missus ludorum Circensium hoc referendum esse. *Ad flumina*, ad Mincium. Nugas Servianas audire non debebant Interpretes.

19. Suos ludos, propter majestatem numinis, cui fiant, Græcorum Olympia et Nemæa celebritate superaturos esse dicit. *Alpheum* Olympiam præterlabi,

Cursibus et crudo decernet Græcia cæstu.
Ipse, caput tonsæ foliis ornatus olivæ,
Dona feram. Jam nunc sollennis ducere pompas
Ad delubra juvat, cæsosque videre juvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto

et *Molorchum* (vid. Tibull. IV, 1, 13), Cleonæum, excepisse hospitio Herculem, cum, leone Nemæo interemto, ludos Nemæos restitueret, satis notum est. v. Apollod. II, 5, 1, et Probus ad h. l. — 20. *Duro — cestu* Romanus Pierii: sed *crudo* melius, e crudo corio. *Decernet* firmavit Heins. vetustiorum librorum auctoritate; at Medic. Longob. et alii *decertet*. — *Græcia ludo* Zulich.

21, 22. Jam, quod ad se pertineat, se *ferre* velle *dona*, h. se sacrificia ad templum (paullo post *ad delubra*), esse facturum dicit, capite corona oleagina redimito. *Tonsam olivam* appellat, quæ et Æn. V, 774 et 556 *tonsa corona* occurrit, attonsam vulgo esse volunt, ornatus caussa; malim dicere simpliciter, quia decerptæ sunt frondes ex arbore. Neque aliud est Horatianum illud: *decerptam fronti præponere olivam*. Ex edicto tamen aut sub ferulæ minis edicere quicquam nolim.

22. *Jam nunc juvat*; tanquam poeta, id, quod facere gestit animus, ad præsens tempus revocat, quasi actutum in eo occupatus sit. Rapitur animus æstuans in medias res, tanquam si coram gerantur.

24, 25. Priora, ad sacra pertinebant, in quibus pompa ad templum ducta, et victima cæsa, hæc, nescio an satis opportune, iterum ad ludos, inter quos etiam *scenicos* editurus est; hoc quidem more Romano. *Scena*, utpote versatilis, circumagitur. Velum autem sive *aulæum*, prodeuntibus jamjam auctoribus, non, ut nunc, demissum, sed in altum sublatum fuisse, adeoque intextas seu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et forte eo habitu pictos, tanquam qui ipsi vela tollerent, quasi ex terra surgere visas esse, vix opus est multis docere. Locus classicus Ovid. Met. III, 111—114. Hardius l. c. de aulæo delubri accipiebat. — *Tollent* Menag. alt. *intexto* Menag. pr.

26—30. Ad ornamenta templi in Augusti honorem condendi transit: anaglypha in foribus, conf. Æn. VI, 20 sqq. et Exc. XV, ad lib. I. Æn. et quidem ex ebore et auro: ut ap. Cic. Verr. IV, 56; (respexisse tamen videtur imprimis fores templi Apollinis Palatini a. 726 dedicati. Proper. II, 23, 12. *Et valvæ Ly-*

Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;
Atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentis ære columnas.
Addam urbis Asiæ domitas, pulsumque Niphaten,

bici nobile dentis opus. Altera dejectos Parnassi vertice Gallos, altera mœrebat funera Tantalidos.) tum v. 34 signa ac statuas. *Pugnam Gangaridarum* (Indorum ad Gangis ostia ab occidentali parte) memorat, quia communis ille laudum locus in Augusto, ut Indos cum Parthis victos ei aut promitterent aut darent; cf. sup. Georg. II, 171, 172; Æn. I, 289. Curabit itaque a sculptore effingi Indos victos, Ægyptum subactam, post Actiacam victoriam, tum Asiam, Armeniam et Parthos ad obsequium redactos. Memorat autem res, per quas ars symbolice ea reddere possit: pugnam et victorem Augustum, Nilum et tropæum columnæ rostratæ. Quæras, quomodo urbes et reliqua? Scilicet, ut in nummis videmus provincias muliebri forma supplices, Armeniam mœstam sedentem inter arma, Parthum unum vel duo ad tropæum sedentes manibus post tergum revinctis. Augustum autem per *Quirinum* designatum videri, obvium est. Melius hoc, quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *Arma Quirini* poetica consuetudine, pro Quirino in armis, armato. Nisi *arma* pro bello, pugna aut victoria, dicta accipias, quod et ipsum bene fieret. [Et ita sane accipiendum puto.]

28, 29. Ægyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca navali, in potestatem ab Augusto redactam memorat. *Undantem bello* et *magnum*, copiose, *fluentem* (nam *fluit magnus*, *multus*, fluvius, πολὺς ῥέει· cf. Bentl. ad Horat. I, Serm. 7, 28), Nilum magno spiritu amnem appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Ægypto factos; ut populos aut provincias *bello tumentes* dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, præclare ille fluctus volvere, aquas augere et incitare, bello undare dici potest. Fert idem patrius sermo. Hoc melius, quam si *undantem bello*, h. cæde et sanguine, intelligeres; quid? quod nec armis quicquam in Ægypto actum, nullum prælium commissum fuit. *Columnam rostratam* altero versu describit, tanquam tropæum. Occurrit illa quoque in Augusti nummis. *Surgunt* autem columnæ, ut ædificia, mœnia; vulgari sermone, stant.

30. *Niphatem* ante Heins. *Niphate* Goth. sec. a man. pr. *Niphates pulsus* audacius paullo dictum; unde Jac. Bryant. fuisse conjectabat *pulsumque Phraatem.* — 30, 31. Victoriam de Armeniis, quos a monte Niphate designat, ad quem adcolunt, et de

Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissæque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, et Trojæ Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum

Parthis promittit. conf. Vita Virgilii ad a. 734 et 724. De Niphate Horat. Carm. II, 9, 19 sqq. et Comment. ad e. l. et Lucan. III, 245, cui Niphates fluvius est.

32, 33. Exprimet porro in iis foribus duo tropaea: alterum de Oriente extremo victo: alterum de Occidente. Ad meum sensum, non hæc sunt historice explicanda; nam non ea, quæ jam facta sunt, sed *quæ ita fore auguratur*, memorat; si tamen populum bello jam tum destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut Interpp. faciunt, hæc essent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipse tandem Augustus profectus est U. C. 728, quarto a Georgicis, ut vulgo creditum; ad finem perductis anno. Ei, qui omnia in vss. 33, 4, 5. ad certa tempora revocare mavult, statuendum est alterum, Georgicis nonnulla serius inserta esse. Neque hoc absurdum esse dicam. *Tropæa rapta manu*, poetica ratione de victoria reportata; si tamen in *rapta*, argutandum sit, celeritatem victoriæ exprimi dicas cum Philargyrio. *Diverso ex hoste*, in diversis terrarum partibus. Sic *diversos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominasset. Alter versus ejusdem sententiæ nova est exornatio: *gentes utroque ab litore*, h. extremi Orientis et Occidentis, *bis triumphatas*, de quibus bini triumphi habiti sunt (non vulgari usu, ut bis eadem gentes victæ sint): h. totum terrarum orbem victum ab Augusto.

34. *Et stabunt*. Acron ad Horatii Od. I, 19. *Lapidis* quatuor, et sic editiones nonnullæ; sed alterum poeta dignius. — Gentis Juliæ progenitores, ut vulgo ferebantur, ducta ab Iulo, sive Ascanio, Æneæ filio, origine. A Jovis et Electræ filio Dardano Erichthonius, cujus filius *Tros* Ilum, Ganymeden et *Assaracum* genuit. vid. Homer. Iliad. υ, 215 sq. Ex Ilo Laomedon, ex hoc Priamus. *Ex Assaraco Capys*, ex hoc *Anchises*, ex hoc *Æneas*. Porro *Apollo*, Trojæ conditor, adjungitur, quia is, tanquam deus tutelaris, inprimis magna religione ab Augusto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. v. Sueton. Aug. c. 94.

37. Altera ex parte in hoc templo signum ponetur Invidiæ, sed debellatæ, et ad Tartarum proturbatæ. Splendide autem

Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis,
Immanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos : tua, Mæcenas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat. En age, segnis
Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithæron,

omnia exornavit. Scilicet bella civilia omninoque discordiam civium jam plane coercitam esse, symbolice innuit; ut in simili imagine *Claudentur belli portæ, Furor impius intus Sæva sedens super arma* etc. Æn. I, 293 sq. *metuere* Cocytum, Ixionis et Sisyphi supplicium, Invidia dicitur ornate, quæ in Tartaro versatur, ac si istarum rerum aspectu terreatur; ut alias *horrere* ac *terreri* dicitur pro simplici *videre*. *Severus*, perpetuum rerum infernarum epitheton, ut tristis, sævus. — 38. *Ixionis orbes* Rom. quod vulgatæ præferebat vir doctus, in Misc. Obss. vol. I, p. 269 et 390; vol. III, p. 309. In iisdem, cum Marckland. conjectura *Ixionis axes*, tum Batavi Edit. *Ixionis artus* vel *ungues* proposita. Omnia perperam. *Axes* etiam Davisius, ad Cicer. de N. D. II, 42, conjectabat. — *Tortos Ixionis angues*, quibus, pro vinculis, religatus est ad rotam, postquam illicitos Junonis petivit amplexus. Ita et Servius. Sive poeta hoc ipse excogitavit, sive, quod probabilius fit, ex poeta Græco acceptum habuit : ingeniose pro vinculis angues innexuit Ixioni. Vulgo simpliciter vincula et nexus memorantur : vid. Apollon. Rhod. III, 62. Alia loca vid. in Misc. Obss. vol. I, p. 269; vol. III, p. 312 sq. Indulsisse sibi poetas in Ixionis rota volvenda, videbimus inf. Ge. IV, 484. *Saxum* Sisyphi notari obvium est; quod *exsuperari* non potest hactenus, quoniam ad summum montis virticem emoveri et adduci nequit. λᾶας ἀναιδὴς Odyss. λ, 597, improbus, ingens, qui pondere suo urget, nec submoveri potest, adeoque gravis.

40. Interea argumentum se suum de armentorum cura prosequuturum esse ait. *Saltus intactos*, argumentum carminis, quod nullus adhuc inter Romanos poeta attigerat. *Haud mollia* jussa h. dura, rem non levem, difficilem, imponentia. Itaque *Te sine*, nisi eo auctore, seu suaserit seu jusserit.

42. 43. Præclare illud : Ades, o Mæcenas! (ad absentem, puta, dictum a poeta) ex eo ornat, quasi rerum, quas dicturus sit, turba instet, nec, ut multis cum exoret, patiatur : vidit Cerda. *Nunc nostra serenus Orsa juves* Valer. Fl. I, pr. ad Cæsarem Vespasianum. Vulgo ita accipitur, ut poeta se ipsum alloquatur et excitet. Accipe saltem dicta pro vulgari : Verum ad ipsam rem accedendum est sine mora. — 43.

Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
Cæsaris, et nomen fama tot ferre per annos,

Vocat ingenti clamore Cithæron. Hærebam in adjuncto : *ingenti clamore.* Ad sacros Bacchantium ululatus, v. c. Ovid. Met. III, 702, 703, referre hoc non licet. Ad armenta vulgo referunt, eumque pascuis nobilem esse edunt interpretes. De altero hoc equidem dubitabam; multo magis, quomodo *ingens clamor* ad armenta revocari posset; qui contra de venatione passim a poetis frequentatur : conf. inf. 413; et sequuntur *Taygeti* (v. supr. Georg. II, 448) *canes*, quod et ipsum ad venationem spectat. Tradet autem et canum curam v. 404. Ouwens in Noct. Hag. p. 583, 584 multis exemplis docuit, armenta et greges in Cithærone errasse : qua de re equidem non dubitabam; occurrit enim res in fabulis Amphionis ac Zethi et Œdipi; sed nobilitatem pascuorum exemplorum usu declaratam desiderabam, ut ab ea Cithæron poetæ memorari posset pro quibuscunque pascuis. Clamorem boum et vaccarum occurrere, non magis inficiebar : at *ingenti clamore* quis boves designet? Decedam tamen de opinione mea, ea de caussa, quia argumentum, quod versat poeta, non tam ad venationem, quam ad armenta spectat; adeoque boves in Cithærone requiruntur, ut mox equi. Alterum vero *ingenti clamore* sic tueb[illegible]r, ut non ad Cithæronem solum referam, verum ad omnia, quæ sequuntur : ingenti clamore vocant me Cithæron, Taygetus et Epidaurus. Ita de vaccarum, canum et equarum vocibus communiter *ingens clamor* commode prædicari potuit. Ita tandem rem expeditam puto. *Epidaurus* cum tota Argolide *equorum* cura nobilis : nisi ex Homero tenueris, vide vel Intpp. Horat. Carm. I, 7, 9 *Aptum dicit equis Argos.* cf. inf. 121 et Strabo VIII, p. 595. — 46, 47, 48 Pro spuriis habebat Hurdius, ad Horat. ep. ad Aug. 16; et abesse quidem poterant. — Solenni poetarum hujus ævi more et artificio, Augusti laudes ampliores ad annos seriores, majorique rerum et artis usu firmatos seponit. *Tithonus* et ipse ad gentis Juliæ origines pertinet. Erat enim Trois abnepos, Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam *a prima* Tithoni origine est, a Tithono) effluxit ad Cæsarem, pro infinito tempore ponitur. Argutantur et in his Intpp., inprimis Martinus. *Ardentes pugnas* vs. 46. Augusteo sæculo indignas censet Warton. At *studium, virtus, ardens; ardent pugnantes, pugna calet, fervet,* quidni et, *ardet?*

Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.
Seu quis, Olympiacæ miratus præmia palmæ,
Pascit equos; seu quis fortis ad aratra juvencos,
Corpora præcipue matrum legat. Optuma torvæ
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent:
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
Pes etiam, et camuris hirtæ sub cornibus aures.

49. *Miratur* Menag. alt. *præmia pugnæ* Nonius Marcell. in *mirari.* — 51. De fetura armentorum acturus, vaccarum optimarum, quæ tauro submitti possint, notas enarrare incipit conf. Varro R. R. II, 5; Colum. VI, 1, 21. Pallad. Mart. tit. XI, 5; Plin. VIII, 45, s. 70; Geopon. XVII, 2.. *Olympiacæ miratus præmia palmæ*, victorias e certamine curuli, splendide pro studio certaminum curulium.— 52. *Turpe caput*, fronte lata; ut omnes scriptores laudati monent; unde et βοῦς εὐρυμέτωπος et πλατυμέτωπος. *Nec ab adspectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 1, 2 et Plin. VIII, 45, s. 70 *non degeneres existimandi etiam minus laudato adspectu.* Nec tamen *turpis* et *magnus* propterea pro synonymis habenda. *Cui plurima cervix*, h. cervice longa et, quod notes, simul firma et crassa; nam in cervice robur tauri inprimis spectatur. — 53. *Armento* Venet. *ammento palearea* Goth. pr. — 54. Lateribus porrectis, βαθυπλεύρους, esse vult eas vaccas. *Latus* autem pro toto corpore, perpetuo usu. — 55. *Cameris* apud Non. et in libris nonnullis apud Heins. *Curvis* Voss. alt. *Cum cornibus* Medic. a man. pr. — *Pes etiam* scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Cerda cum aliis ex Varronis loco II, 5, 8, quem sequutus esse videtur poeta, *pedibus non latis*, etc., hanc interpretationem refellit et jungit: Pes etiam et aures hirtæ esse debent. *Aures hirtas*, *setosas*, *pilosas*, in laude esse, dubitari nequit; et eas inter notas bonæ vaccæ omnes referunt: at *pedes hirtos* memorari non vidi. Varronis autem locus frustra huc vocatus, et *pes* nimis anguste ex vulgari ratione acceptus. Poeta totum crus eo nomine designare potuit. Crura autem etiam Varro l. l. *breviora potius*, *quam longa* esse voluit, ut ex libris ibi legendum; sed dum brevia sunt, crassa, *compacta* (ut Colum. VI, 1, 3), eoque magna esse possunt. σκέλη παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα Geop. XVII, 2. Nunquamne nos in poeta versari memores erimus? *Camura cornua* sunt incurva, introrsum conversa; vid. Macrob. Sat. VI, 4. ἕλικας βόας, εὐρυμετώπους; Homeri (ut Od. λ, 288), non male comparat Ursinus.

Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior; quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Ætas Lucinam, justosque pati hymenæos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec feturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum læta juventas,
Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optuma quæque dies miseris mortalibus ævi

56. *Nec mihi displiceat.* Litotes figura est, inquit Servius, id est, valde placeat; ut Æn. VII, 261 *Munera nec sperno.* *Maculis insignis et albo:* definire non ausim, utrum sint maculæ nigræ in albo corpore, an albæ in nigro rufove; præstat hoc junctura, maculis et albo. *Aut* — *interdumque* pro *nec*, *nec*. Cornu minax: ut ipsa ferocia validi corporis vigorem declaret. — 57. *Detractans* Rom. cum vetustiss. Pierianis; et sic edd. vett. et nonnulli apud Burm.

60. Ætas justa admittendi taurum et pariendi. Colum. VI, 24, 1. *Ex his, qui quadrimis minores sunt, majoresque quam duodecim* (noster decem) *annorum, prohibentur admissura* etc. conf. Varro RR. II, 1, 13 et II, 5, 13; Plin. VIII, 45, s. 70; at vide, quam caste et decore poeta hanc rem expresserit; ut et in seqq. *Justi hymenæi*, justa et matura ætate initi. vid. Burman. 63 sq. *Interea*, in spatio hoc quinquennii, dum juvenili vigore utuntur boves ac tauri, hos *solve*, admitte. De tauris nunc non laborat; cum de iis alio loco mox dicturus sit vss. 212 sqq. — *Juventus* vulgo, ut est in Goth. pr. — 64. *Pecuaria* non loca h. l. sed ipsa pecora, boves, sunt. conf. inf. 471 *æstiva*. *Primus*, h. quamprimum mitte, dum juvenilis ætas superest, durat. Sic mox *Prima fugit*, vulgo, cito. Ut sint *ætatis mediæ*, *magis quæ juventute minor est, quam quæ declinet in senium* Pallad. IV, 11, 4. — 65. In locum bonum decedentium substitue, fac generari, alios. — *Confice* unus Arundel.

66. *Optuma dies*, ut *optuma*, *melior*, *bona ætas*, de juventute. fugit ea *prima*, transit primum, tanquam prima vitæ pars; succedit senectus infirma. Ab armentis ad homines retulit brevem ac fluxam vitæ conditionem. Dicas, non satis cum ceteris vinctam et junctam esse sententiam; id quidem fateor, fatendum tamen et hoc, sententia

Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor et duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.
Nec non et pecori est idem dilectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,

plus dignitatis ex hac ad mortales translatione accessisse. Commentatur in h. l. Seneca Ep. C. (p. 765 ed. Leips.)

69. *Semper erit* Menag. pr. noto græcismo, quem expulsum a librariis putabat Bronkh. *Semper enim* unus Mead. — Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, rejiculæ rejiciundæ, quod locum occupant earum, quæ ferre possunt fructus* Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc æque atque in reliquis gregibus pecoris, ut delectus habeatur; nam et enixæ et vetustæ, quæ gignere desierunt, summovendæ sunt*, etc. cf. eundem de ovibus VII, 3, 13, 14. *Quarum corpora*, h. quas cum aliis permutari velis, alias iis submittere, substituere, sufficere. *Semper* enim *refice*, h. igitur, ut γὰρ pro ἄρα, δή. *Amissa* scil. corpora. — 70. *An ne* Rottend. sec. *Admissa* Medic. *commissa* Venet. — 71. Totum locum, et hunc imprimis versum vide ad canes translatum et imitatione expressum a Nemesiano Cyneg. 200 — 205. *Sortiri* etiam sine sortis notione est eligere et substituere. — 72. Vulgo *delectus; ut pecori* Venet. *esto idem* conj. Heins. — 72 — 137. Sequitur locus de equorum cura, et quidem de admissura usque ad 208. In equo admissario seligendo quæ sint spectanda 75, signa e forma, incessu, animo, colore, ætate, tum et vs. 100 parentes ac stirpem, alacritatem et impatientiam in curriculo, ad 122 et victum reliquamque curam subjungit, sub ipsum admissuræ tempus etiam in equabus. — 73. Exquisita varietate, ut Servius notavit, cum de taurino genere ageret, matrem nunc; cum de equino, patrem admissarium describit. *Submittere* dicitur universe de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; v. sup. ad Ecl., I, 46; nunc proprie de equis, qui ad admissuram aluntur, h. ut in locum aliorum, feturæ inutilium, ipsi succedant. Satis definita res et expedita, adjecto *in spem gregis*; præcipuam curam iis impende, quos, ut nova proles inde nascatur, voles substituere admissariis propter vires fractas removendis. Ita discernere licet plura temere confusa. Ut poeta, permutat voces, *gregem* et *armen-*

Præcipuum jam inde a teneris impende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti

ta, ut *grex* nunc equorum sit, ita et *pecus*.

75. *Generosus* Cerda edidit, sine auctoritate. — *Continuo*, primo. De forma hac cf. Georg. I, 169. *Pecus*, h. l. equinum v. 72. Notas has generosioris pulli illustrant loca a Cerda congesta: vide Xenoph. de re equestri pr. Varro R. R. II, 7; Colum. VI, 29; Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, præter Oppianum, qui Maronem ante oculos habuisse videtur, Cyneg. I, 173, cf. Nemesian. Cyneg. 240 sqq. ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq. Omnino ad antiquitatem rei equestris videndus Bochart. Hierozoi. II, 6 sq. — 76. *Altius ingreditur*, Varro l. l. *Cruribus rectis et æqualibus*. Columell. l. l. *æqualibus atque altis rectisque cruribus*; nec ad spiritum et superbiam nunc referendum. Monuit etiam Martinus. *Mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter; fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quæ facile flecti et incurvari possint. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, *et mollia crura reponit*, notavit Servius. πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. Imitatum esse Silium XVI, 444 observat Burmann. *Tum mollia crura superbi Attollens gressus*. Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura*.

77. *Primus inire viam* ap Senec. Epist. 85. — 78. *Ponto* Medic. a man. pr. Gud. cum plerisque scriptis et edd. etiam Senec. Ep. cit.

80. *Argutum caput*. *Si caput habet non magnum* Varro l. l. § 5. *Exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *Breve* Horat. Sat. I, 2, 89. Ergo notio subest venustatis alicujus cum brevitate et alacritate; si ad animum transfertur, ingeniosæ subtilitatis, et acuminis. *Brevis alvus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, lumbis deorsum versum pressis*. Et Nemes. 244 *Immodicumque latus, parvæque ingentibus alvi*. — 81. *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro, pectus est torosum et eminens pulpis, ut Serv. ait, h. *latum ac plenum*, ut Varroni ibid. Colum. autem: *lato et musculorum to-*

Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus;
Collectumque fremens volvit sub naribus ignem.

ris numeroso pectore. Pallad. *pectus late petens. Luxuriari* vero ex more de lætioribus incrementis.

82. Inter pulchros equorum colores refert *spadicem glaucumque.* Quamquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 23 (post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532. Salm. Exerc. Plin. pag. 835) satis apparet, esse spadicem, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et convenire cum nostro fusco colore, a castanea appellato: in equis color *badius, bai, baio.* (a βαΐς, βαΐον, ramus palmæ) *Nam Phœniceus, quem tu græce φοίνικα dixisti,* (ap. Hom. Il. ψ, 454) *et rutilus et spadix,* συνώνυμος, *qui factus græce noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris: quales sunt fructus palmæ arboris, non admodum sole incocti, unde spadici et phœniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma termitem cum fructu.* Add. Schneideri doctam notam ad Palladium. p. 135. Jam *glaucus* in nostrum *gris*, quod proxime ad cæruleum accedit, incidere, ex iis, quæ ab Intpp., inprimis Martino, dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, quem ipse alibi commendat, (Æn. XII, 84) diversum ponere potuit, etsi alias utrumque nomen promiscue adhibere soleat; quod Martinus docere volebat. Potest tamen et illa ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in aliis, ut in admissario, de quo hic agitur, improbari. *Gilvus* tandem flavus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. v. Salmas. ad Solin. pag. 181. Pro cineritio haberi video ab auctoribus Picturar. Herculan. tom. I, p. 131, Nota 2 et 138. De coloribus equorum omnino v. Bochart. Hieroz. II, 7, inprimisque de albo, p. 104 sq., de gilvo, p. 109.

83—85. Equus animosus et pugnandi ardore incensus: locus a multis tractatus, nonnulla collegit Cerda; add. Statius Theb. VI, 389 sq. VIII, 382 sq. et primo loco Æschyl. VII ad Theb. 394 sq. jam comparatus cum Marone a Schutzio. *Micat auribus*, in soluta oratione, aures micant in capite, celeriter moventur, arriguntur. *Agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro, tremit artubus, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremit artus.* — 85. *Premens* Senec. ep. 95. quod, noto poetarum more, notionem primariam roborat; *volvit premendo sub naribus,* ut cum impetu exspiret. Reposuerat jam Wakef.

Densa juba, et dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetae,
Martis equi bijuges, et magni currus Achillis.
Talis et ipse jubam cervice effudit equina

e versu Lucretiano, V, 1075: *et fremitum patulis sub naribus edit ad arma.* — *Ignem* praeclare dixit ardentes anhelitus; ut et alii poetae. Loca collegit Cerda. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemes. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471, 472. Multo magis res in Graecis obvia: πῦρ πνείοντες.

87. *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. vid. Varro II, 7, 5. Colum. VI, 29, 2; Geopon. XVI, 1. v. alios ap. Cerdam. Innuere videntur spinam latam, crassam, ut maxime versus clunes tanquam cavum sulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243: *Illis ampla satis levi sunt aequora dorso.* Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent*; et forte hinc Ovidii Met. XII, 401 *Sic tergum sessile, sic stant Pectora celsa toris.* Contrarium vitium *exstans* spina, apud Varronem; et Grat. Cyneg. 526 *et tenuis dorso curvatur spina.* — 88. *Quatit ungula* Rom. Pierii; sed cum *solido cornu* melius convenit *sonat.* — *Solido cornu*: vult ungulas duras esse; ut monet Varro, Columell. l. l., ut sollenne epitheton: μωνυχες, κρατερώνυχες ἵπποι. *Sonat*, et hoc proprie; *et urbem Eques sonante verberabit ungula*, Horat. Epod. 16, 12. vid. Xenoph. de re equina cap. 1, § 3.

89. *Amyclaeis habenis* Mentel. Menag. pr. et alii. — 90. *Cyllarus* equus communiter Castori soli tribuitur, qui ἱππόδαμος jam Homero Odyss. λ, 299 dictus. Nec minus tamen interdum uterque frater equis insidet. Sunt tandem et loca ab Interp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur. v. Cerda et Martinus. *Amyclae*, Laconiae urbs, Tyndarei regia, in qua educati Castor et Pollux. Res nota. — 91. *Martis equi* ex Homero Iliad. ο, 119 noti. Male Servius Δεῖμον et Φόβον, qui Martis sunt comites ac filii, eos appellatos tradit. *Currus Achillis*, h. equi ap. Homer. Iliad. π, 148 sq. — 92. Eandem formam habebat (at quam ornate hoc poeta extulit!) Saturnus, cum equi speciem assumsisset, ut furta sua cum Philyra, Oceani filia (unde Chiron natus) in Pelio tegeret. v. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. I, 2, 4; Hygin. f. 138; Probus ad h. l. — *Effundit.*

Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.

Heins. reposuit, auctoritate motus Roman. Medic. et aliorum vetustiss. codd. ratio tamen tuetur vulgatam alteram lectionem, *effudit.* — *Ipse comam* Moret. alt. *jubam in cervice* Goth. sec. *equinam* Menag. pr. et Zulich. cum Erf. *equinæ* Rottend. alter.

96. Parum diuturnus est vigor equi admissarii : hinc necessitas imposita, subinde submittendi alium (vs. 73). *Abde domo, nec turpi ignosce senectæ.* Varie tentatus ab Intpp. locus. Etsi non video, quid impediat, quo minus equus admissarius, qui ab armentis removetur, et in stabulo ad opus faciendum habetur, *domo abdi* dici possit (persistit quoque in hoc tuendo Ouwens N. Hag. p. 585, et laudat Horat. I Epist. I, 5 de emerito gladiatore : *latet abditus agro*). Litem tamen dirimere videri debet Nemesiani imitatio, Cyneg. 141, ubi de catulis recenti partu editis : *Sin vero hæc cura est, melior ne forte necetur,* Abdaturve domo; *catulosque probare voluntas :* ubi apparet esse, abdatur *a domo,* amoveatur, removeatur. Advocarunt, et in eundem sensum traxerunt locum nostrum Intpp., ut tamen perperam ad solum τὸ *vendere,* quod nimis angustum est, revocarent. Copiose quoque de h. l. egit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amovere, rejicere. Jam autem potest aliquid *abdi* vel *a* loco, vel in alium locum, ut *in eo* servetur, abscondatur, ergo *in* loco. Unde duplex usus verbi abdere cum casu sexto : *abde domo,* i. e. *a domo,* et vero etiam *in domo.* Res sic satis obvia. Itaque ap. Tibull. II, 1, 82 *hinc procul abde faces,* ab hoc loco remove; at idem II, 3, 65 *formosas tristibus agris abdere,* abducendo eas et servando in agris. Vides et hoc exemplo, per edictum grammatica constitui non posse; sed caussas esse perspiciendas et eruendas. Jubet itaque poeta diligentem patremfamilias amovere, ablegare a prædio, quocunque modo; itaque etiam vendere, effetum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamvis senectæ miseratio subeat; esse enim eam *turpem,* vel, communi senectutis epitheto, respectu *juventæ, pulchræ, speciosæ, nitidæ,* vel ex sqq. qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19 : *Ne cadat, et multas palmas inhonestet adeptas;* si quidem versus est Ovidii. *Turpi finem donate senectæ* ad nostri ductum Silius XV, 654, ut jam Cerda vidit. Ouwens l. l. *nec turpi* jungebat : *et ignosce senectæ non turpi.*

Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad prælia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos ævumque notabis
Præcipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ.
Nonne vides, quum præcipiti certamine campum

97. Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quanquam hoc proprium hac in re v. inf. ad v. 127) et *ingratum* et *trahere* pro perficere dixit! et 98 *prælia*: quæ perperam ad veram pugnam ac bellum retulit Cerda; etsi ad veram pugnam hæc transtulit Silius V, 571—573, in loco hinc imitatione expresso. *Prælia* Veneris frequenter. cf. Æn. XI, 736. — 99. *In stipula* Romanus.

100. *Ruit* Erf. *animum* quart. Moret. forte malis *annos ævumque*. [Omnino frustra: satis enim juventam, et vigentem quidem, indicant *animos ævumque*.] — Procedit nunc Maro post illa, quæ in equo admissario eligendo observanda sunt inde a v. 72, ad alia in eo observanda, quo *animo* ac spiritu, qua *ætate* sit; tum demum altero loco, *hinc*, etiam alias *artes*, virtutes, *prolemque parentum*, h. si quos alios jam pullos iidem parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigore, v. Burm. Nam eo sensu, ut pullos, quos olim ipse jam procreaverit, respicias, quemadmodum Varro de ariete præcipit II, 2, 4, accipi nequit, quia de novo admissario hic agitur; nisi dicas, non de novo, nec de uno, nunc agere poetam, sed de toto admissariorum genere. At idem II, 5, 9 de bubus: *Neque non præterea, ut mares seminis boni sint, quorum et forma est spectanda, et qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem.* — 101. *Moremque parentum* emendabat Markland. ad Stat. Silv. V, 3—138. — *Prolisque parentem* conj. Jo. Schrader. Malit Heyn. *prolemque parentesque, et quis* etc. — 102. Tandem hoc observa, quem sensum victoriæ aut ignominiæ habeat; inest enim equis generosioribus laudis sensus: quod statim vss. sqq. docet.

103. *Con[illegible]mine* veteres aliquot apud Pierium. — 103—112. Præclare hæc exempla splendidissimo exornat. Nota et modum illud efferendi: *Nonne vides*. Jam a Lucretio frequentatum: lib. II, 263: *Nonne vides, etiam patefactis tempore puncto Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum Vim cupidam tam de subito, quam mens avet ipsa?* (pungitur stilo cera, atque punctum est notatum; inde punctum tempus, et tandem temporis punctum.) Deest tamen *ut*. Scilicet pergere volebat: *quantus ardor tandem sit*. Cum ve-

Corripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Quum spes adrectæ juvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans? Illi instant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque adsurgere in auras;
Nec mora, nec requies. At fulvæ nimbus arenæ
Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ!

ro tot alia interposita essent, vs. 112 novam exorsus est sententiam. Expressus autem locus ex Homero Iliad. ψ, 362 seqq. quem comparent harum rerum studiosi; nam singula enotare longum esset; et cf. Æn. 5, 144 sqq. — 104. *Corripuere campum*, proprie, spatia per campum, campi (cf. inf. 142. noto usu poetarum) *certamine*, pro *cursu*, quo certant. *Effusi carcere* v. Georg. I, 512—105. *spes arrectæ juvenum*, h. aurigarum; in soluta oratione: *animi sunt arrecti spe.* Ita et exponenda Æn. XI, 452 *arrectæ stimulis haud mollibus iræ.* V, 138 *Laudum arrecta cupido. Exsultantia corda*, h. micantia, trepidantia; non modo metu ignominiæ, ut dixit Lucret. III, 142 *Hic* (in pectore) *exsultat enim Pavor ac Metus;* verum etiam omnino toto illo animi motu, quo in tali tempore animus agitari solet. Arbitror enim omnem illum animi tumultum et æstum spe, metu, exspectatione, laudis studio, pudore subinde pectus vexante, a poeta per *pavorem* significari. *Pavor* autem *haurit corda*, exhaurit, dum sanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod sensus et experientia docet. Hinc pallor. Male Servium sequuti interpretabantur: *ferit*, ut Æn. X, 314 *latus hauritur*, de ense; idem pavor *pulsans:* nam cor palpitat pavore.

106. *Verbere torto*, torti flagelli; aut *verber* pro flagello; ut sæpissime. — 107. *Volat vi*, cum impetu; nisi jungas: *vi fervidus.* — 108, 109. *Jamque humiles*, — plane ex Homer. l. l. 368, 369. Quam magnifica autem illa, *per aera* (nam *vacuum* ornat, ut sæpe) et *adsurgere in auras!* — 109. *Aera per tenerum* Macrob. VI, 13, ut alias poeta. — *Exsurgere* Roman. cum quatuor apud Burmann.

110. *Fulvæ nimbus arenæ Tollitur*: certavit cum Homer. l. l. 365 ὑπὸ δὲ στέρνοισι κονίη Ἵστατ' ἀειρομένη, ὥστε νέφος ἠὲ θύελλα. — 111. *Uvescunt* malit Wakef. quia Lucret. I, 307 *vestes uvescunt.* — 112. *Amor laudum*, cupiditas, ut semper poetæ.

Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithæ gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
Æquus uterque labor; æque juvenemque magistri

113. *Erichthonium*, Athenarum regem post Amphictyonem, quadrigas invenisse, tradunt quoque alii. Novum est, quod, Lapithas (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio monte Thessaliæ designat) non Centauros, equorum primos domitores fuisse, narrat Maro. Apud Plinium VII, 56 *Equo vehi Bellerophontem; frenos et strata equorum Pelethronium, pugnare ex equo Thessalos, qui Centauri appellati sunt, habitantes secundum Pelium montem* (invenisse dicunt). *Bigas prima junxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.* Est adeo Pelethronius vir Lapitha ap. Plin. add. Hygin. f. 274, ubi vid. Not. aut igitur fabulam variavit, aut, quod verius arbitror, Centauros inter Lapithas retulit; videri enim possunt tribus Lapitharum silvestris fuisse montium juga inhabitans. Frenorum inventum Bellerophonti Pindar. Ol. XIII, 90 sq. tribuit loco præclaro. Scilicet non historica fide, sed aut fama obscura aut poetæ figmento talia nituntur. — 114. Vulg. *rapidusque* — *rotis insistere*, quadrigarum cursu certare. *Rapidus*, epitheto a cursu petito; et *victor* certaminis communi ornatu. — 115. *Gyros dedere*, h. invenere, docuere, equum in gyrum flectere. cf. ad Tibull. IV, 1, 94. — 116. *Equitem* veteres grammatici pro equo dictum volebant. v. Gell. XVIII, 5; Macrob. Sat. VII, 9. Perperam; cur *eques* non *insultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? v. h. l. Burm. *Insultare docet campis* jam Varius ante Virgilium dixerat, apud Macrob. VI, 2, in præclaris versibus: *Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ, Qua velit, ire; sed angusto prius ore* (leg. orbe) *coercens, Insultare docet campis, fingitque docendo.* Tum *eques sub armis*, armatus; idem eques *insultat solo* et *glomerat gressum*, quatenus equum id facere cogit. Similiter Horat. Epod. XVI, 12 *cineres insistet victor, et urbem eques sonante verberabit ungula. Lapithæ* itaque insidentes equis *docuere*, exemplo suo, *equitem insultare solo*, h. primi fuere hujus artis auctores.

— 118. *Durus uterque labor* Philargyr. forte ex interpretatione. *Juvenemque* Goth. pr. — In utroque equorum usu, curruum et equestri hoc, cursusque quadrigarum, et admissionis illo, juventus omnium maxime et vigor juvenilis spectatur; nec refert eum jam multis palmis inter-

Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem;
Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostis,
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis instant sub tempus, et omnis
Inpendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum;
Pubentesque secant herbas, fluviosque ministrant,

fuisse, et præclaro genere aut stirpe esse ortum; nisi scilicet juvenilis ætas adsit. Respexi in hac structura verborum sententiarum ordinem v. 95. 100. Alii, quod sane primo adspectu obvium est referunt ad proxime antecedentia, usum equi et ad cursum et ad currum; ita vero episodium languere videtur. *Magistri*, ut bene monet Ouwens p. 588, h. l. sunt alendorum equorum studiosi, non fingendorum. Sic inf. 445 ovium, et IV, 283 qui apes colit, apiarius. — 120. *Fuga versos* pro vulgari, in fugam. — 121. *Epirus* (v. sup. Georg. I, 59. conf. Bochart. Hieroz. II, 6) et *Mycenæ* cum tota Argolide (v. sup. v. 44) equos præstantissimos alebant. — 122. *Ipsam* uterque Arundel. — *Origine nomen* Romanus. — Quamvis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conversis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123 — 134. De admissura ipsa præcipit. Equus et taurus (nam v. 49 de utroque præcipere incipiebat. conf. Martin.) ea ingruente saginandi, equæ ac vaccæ sunt macerandæ. Commune præceptum Varronis II, 5, 12, et II, 1, 17; Columellæ VI, 27, 8, Palladii et omnium, qui hac de re præceperunt. *Pingue* pro pinguedine; sagina, ut in Lucretii versu I, 258 agnoscebat Phylargyrius: *Hinc fessæ pecudes pingui per pabula læta Corpora deponunt;* ubi vulgatum est: *hinc fessæ pecudes pingues:* ut jungantur *pingues per pabula*, etsi duo epitheta sic juncta offendunt. *Denso*, non laxo, quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt, ut bene Servius, Idem *dixere*, h. designavere. Horat. Od. II, 7, 27, *Quem Venus arbitrum* dicit *bibendi? fluvios,* aquam. — 124. *Inpendent* quart. Moret. — *Distinguere* Leid. unus.

125. *Quem legere virum* Servius ad Eclogam VII, 7, ubi *Vir gregis ipse caper.* — 126. *Florentesque* antiquissimi omnes. Revocavit post Brunck. et Wakef. Potterius. *Pubentes* induxit primus Geo. Fabric. vel potius transtulit ex Æn. IV, 514. *Falcibus et messæ ad lunam quæruntur aenis Pubentes herbæ* etc. — *Pubentes herbas*, lanuginosas. *Pubes* χνοῦς, unde ἄνθη χνοώδη.

Farraque, ne blando nequeat superesse labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondisque negant, et fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleæ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus

127. Ut possint sufficere admissuræ, et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Colum. VI, 27, 8: *Eoque tempore, quo vocatur a feminis, roborandus est largo cibo, et, appropinquante vere, ordeo ervoque saginandus* (hoc est γαστρίζειν. v. ad Geopon. XVI, 1, p. 1106), *ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina præbeat futuræ stirpi.* conf. eund. VI, 24; Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* cf. supra ad v. 97.

129. *Ipsi* Leid. a man. sec. recepit Wakef. *Noxte* pro *macie* ed. Argent. notante Reiskio. — Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, conf. Ecl. II, 65. Æn. X, 846, recte vidit, Martinus; reliqua non æque. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice, quam sollicitat, stimulat, eas ad concubitus. *Nota voluptas*, cujus jam sensum habent, quam sentire incipiunt. *Notum* enim latissime patet poetis, ad ea non modo, quibus adsuevimus, verum etiam in quibus cum maxime versamur, quæ sentimus, quorum conscii sumus, et quæ quocumque alio modo nos attingunt.

130. Tentabat Jo. Schrader. *Ubi concubitus primi jam mota voluptas*; vel *concubitus primos innuta voluptas* aut *ignota*. — 131. *Frondibus arcent* nonnull. apud Pierium.

132. *Quatiunt*, agitant, conficiunt, ut vires relaxentur. Nam, quæ quatiuntur, laxantur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21. *Dindyma — dum volucri quatit asper equo.* Ad v. 133 cf. Ge. I, 192 et 298. h. medio æstu. Mense Julio admittuntur tauri; at equi jam inde ab æquinoctio verno. cf. Martin ad h. l. — 134. Paleæ a frumentis separatæ flante, Favonio. Colum. II, 21, 5.

135 — 136. Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obesitate, ad usum quem habent in concipiendo fetu. Inde *usus* pro ipsa re, qua quis utitur, adeoque pro natura et habitudine rei,

Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertis;
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidæ quum mensibus errant,
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum
Flumina, muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncæque tegant, et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem

quatenus ea ad certum usum idonea est, dicitur. Sic supra II, 466 *usus olivi,* pro oleo. Et apud Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum usus,* pro purpura, qua quis utitur. *Sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Græcos, jam Lucretius erat usus, ut *arvum* et alia dicuntur. Alio sensu *Venerem rapere* ap. Horat. Serm. I, 3, 109. *Venerem incertam rapientes more ferarum*, concubitum sine matrimonio appetentes. — 136. *Succos* Zulich. *inermes* Serv. ad Æneid. XII, 370. [« Piget, exclamat hic Heynius, tales converrere quisquilias. » Cur igitur toties et ipse et alii in converrendis?]

138 — 156. Admissura facta admissarii negliguntur, et tota cura in matres gravidas convertitur. — 138. *Turba patrum* Goth. sec. *Eadem* pro *cadere* Venet.

139. Cum vicinæ partui sunt, *exactis gravidæ mensibus errant.* v. Varro II, 7, 10. 14. et reliqui de R. R. Scriptores. — 140. Proprie plaustra ducuntur a bobus jugo junctis. Sed poetica ratio vulgarem invertit. Quamquam vero idem præceptum ad equam, quadrigis seu bigis jungendam, pertinet, orationem tamen poeta, ut variet, ad genus bovillum magis deflectit. *Acri fuga*, celeri cursu. *Carpere prata fuga*, ductum ab eo, quod *carpere viam*, *spatia*, dicimur, dum singulis gressibus aliquid de spatio decerpitur, carpitur. Res alioqui nota. — 142. *Fluvios — minaces* Zulich. e vers. 77. — 143. *Pastibus in* expressum a Cerda. *Pascunt* Medic. a man. pr. — *Saltus vacui*, in quibus solæ, quietæ, otiosæ pascantur; sine maritis, Phylargyrius exponit. *Plena flumina*, ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum elidant. — 144. *Viridissima gramina ripæ* quart. Moret. *germine* unus Mead.

146. *Est lucum Silari juxta* Senec. Ep. 58; et mox id ibid. *Pluribus* pro *plurimus.* 146 — 156. Arcendum esse a gravido pecore *asilum* ait, qui cum in omnibus pascuis, inprimis in pratis aquosis, obvius sit, ma-

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Graii vertere vocantes;
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther
Concussus, silvæque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces

xime tamen in silvis montis Alburni, juxta Silarum, Lucaniæ fluvium, qui Tanagrum recipit, frequens esse solet; unde ab his locis a poeta declaratur. Est autem *asilus*, noto inter Romanos nomine, græco οἶστρος dictus, v. Odyss. χ, 300, *plurimus volitans*, h. e. insectum, e vesperum genere, sine proboscide; at aculeo seu spiculo in cauda acutissimo, quo ova intra cutem armentorum demittit. — 148. *Venere vocantes* conjiciebat Reiskius: [illegible] (pro [illegible]) [illegible]. — *Vertere vocantes*: poetica periphrasi, vocant, reddunt, in eorum sermonem versum. Monendum erat; nam argutantur in hoc jam veteres grammatici. — 149. [*Furit mugitibus æther*: usus dicendi omnino græcus: Æschyl. Sept. 131: Δορυτίνακτος δ' αἰθὴρ ἐπιμαίνεται.] *Asper*, iracundus, qui facile exacerbatur. [illegible] Apollon. III, 276. *Acerba sonans*, pro acerbe; edens alarum membranis sonitum et susurrum gravissimum. Ex Lucr. V, 34, ubi Hesperidum mala servans, *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens*. et Æn. IX, 794, *at territus ille, Asper, acerba tuens, retro redit*. — 150. *Diffugiunt*: cf. Valer. Flacc. III, 581 — 585. Ingeniose suspicabatur Bœttiger V. C. e loco Longi et Valerii Flacci III, 56. consternata per asilos armenta locum dedisse opinioni de terrore Panico et de Panis terriculis medio die. *Furit æther*, resonat repercussus furentium mugitu. Alias: furit mugitus per ætherem. — 151. *Siccus Tanager*, æstu solis exsiccatus, in eundem Silarum defluens torrens. Sic ξηρὸς Κράστις, verius Κρᾶθις, ap. Herod. V, 45, ubi conf. Wessel. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odys. χ, 300 sq. Apollon. I, 1265 sq.

152. *Hoc monstro*, hoc asilo, quem innuit. *Inachiam juvencam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem conjecit Juno. — 153. *Pestem meditata*, grave malum excogitavit. — 154. *Mediis fervoribus*, medio die: at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis æstibus*. De hoc enim usu dubitari nequit; conf. sup. ad I, 297, 298. *Acrior instat*, sævius vexat — 155. *Arcebis pecori*, exquisitius, quam arce

Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.

a pecore. docet Burmann. — 156. *Astra ducunt noctem*, quæ iis in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *Noctis currum sequi* dicuntur *sidera.* v. Tibull. II. 1, 87.

157. *In vitulos cura* ante Pierium legitur. *Deducitur* Oblong. ejusdem Pierii. — 157 — 158. A gravidis et enixis matribus cura ad pullos et vitulos transfertur. Orationem ut definite instituat, primo tantum de vitulis memorat. — 158 *Notas et nomina gentis inurunt*, *Et quos.* Priora nullam habent offensionem. *Inurere notas* solenne est; et possunt esse *notæ et nomina gentis* dicta esse explicative, ut sint *nomina* ipsa *nota.* Liceret alias poetæ quoque dicere, *inure ovem nota.* At quæritur de altero, quod sequitur, et de ejus junctura *inurunt notas et quos.* Scilicet altero loco supplendum est; et inurunt notas *iis*, *quos malint*, h. e. notas, quibus designent eos, quos malint *aut* — *aut.* — 159. *Submittere* in locum eorum, quos ad feturam torpere vident. vid. ad v. 73. *habendo :* ornat, quod habetur, alitur. ut Ge. I, 3. Ad sententiam conf. Columel. VII, 9, 12 de suibus. *Aris servare* decentius erat, quam lanio tradere. — 160. *Sacros* omnes vetusti. *Sacris* vulgg. edd. ante Heins. cum nonnullis codd. — 161. *Campum horrentem*, simpliciter novalem, pro quocunque agro glebas duras et asperas habente. — 162. *Cetera armenta*, reliqui quidem omnes vituli in communi grege pascuntur, præter eos, qui operi destinantur rustico. — 163. Transit ad aliud præceptum, quod formula orditur : *Tu quos*, ut et alibi fecit : quos tu autem ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, jam vitulos adsuefacere debes labori. Rationem domandi boves a Varrone petiit de R. R. I, 20; et diligentius Colum. VI, 2, 1; Pallad. IV, 12. — 164. *Viamque insiste domandi*, artem et rationem ingredere, curam suscipe domandi, h. e. jam tum mature doma. — 165. *Faciles animi*, molles, dociles. v. ad Tibull. I, 1, 40.

Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
Junge pares, et coge gradum conferre juvencos;
Atque illis jam sæpe rotæ ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et junctos temo trahat æreus orbis.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata; nec tibi fetæ,

mobilis ætas, in qua corpus mobile, εὐκίνητον, flexile, agile, vegetum.

166. *At primum* edd. vett. *Et* Nonius. *Laxos* Reg. Martin. *Circlos* aliquot codd. et ed. Ven. *circos* Gud. pro div. lect. quam quidem Virgilio Wakefield. restitutam vellet, e Lucret. VI, 954. — 166, 167. Expressit versum Nemesian. Cyneg. 184 *Libera tunc primum consuescant colla ligari:* de catulis. — 168. *Aptos*, vinctos, nexos et illigatos invicem ex vimineis illis vinculis; non ex cornibus, ut jam tum stupor hominum multorum ferebat. — 170. *Atque illo* Medic. a m. pr. *ducuntur* Rottend. pr. et unus Mead. *ducentur* Venet. — *Rotæ inanes*, vacua plausta, quorum mox vestigia intellige leviter expressa in pulvere, quia levia sunt. — 172. Tandem plaustro ponderoso et onusto junguntur. At quam ornate hoc extulit! Pars ex Homero illa Iliad. ε, 838 μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων. versu *Temo æreus*, etc, nunc ferro illigatus. *Juncti orbes*, rotæ h. currus, cui temo junctus est. — 173. *Vinctos* et *orbis* nonnulli ap. Pierium.

174. *Pubi indomitæ*, vitulis nondum domitis, donec domentur. — 175. *Vescas salicum frondes*, exiles, tenues, parum succosas. *Vescum papaver*, Ge. IV, 131, parva grana habens, ut satis docuere viri docti, et jam Philargyr. h. l. *ulva*, herbæ ac calami palustris genus, eadem cum *typha* nostra habetur. cf. Martin. — 176. *Sed etiam frumenta sata*, herbas novellæ segetis. vid. Varro R. R. II, 5, 17.

176—178. Præceptum a multis veteribus et recentioribus, tum de ovillo genere repetitum. cf. Varro R. R. II, 2, 17; Colum. VII, 4, 3; Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulchri versus Calpurnii, Ecl. V, 36, jam ab aliis laudati. *Parce tamen fetis, nec sint compendia tanti, Destruat ut niveos venalis caseus agnos, Nam tibi præcipuo fetura colatur amore.* Addit more patrum, quod solebant majores facere,

More patrum, nivea inplebunt mulctralia vaccæ,
Sed tota in dulcis consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,
Et Jovis in luco currus agitare volantis:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris

prisci patresfamilias et agricolæ. Ambiguum quidem per verba est, utrum fecerint; ex Varrone tamen apparet probabilius esse alterum, matribus olim mulgendo fuisse lac subductum. — 178. *Et* fragm. Vatic. *Consumant* Medic. *consumunt* Rottend. tert.

179 — 208. Transit nunc ad curam pullorum: Varro II, 7, 6, 15; Colum. VI, 29, 1. Etiam horum dilectum mature esse faciendum primo loco præcipit. *Sin magis est studium, formare* (hoc ex vs. 163 repetendum est) pullos *ad bella turmasque*, h. usum bellicum, *aut prælabi*, s. præterlabi, pro, aut ut illi prælabantur, currant, cursu certent ad ripas Alphei *rotis*, quadrigarum certamine; et *agitare*, ut agitent, *currus*. De certamine Olympico eum loqui, satis patet, quod habebatur juxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Jovis erat stadium, ut ex Strabone et Pausania apparet.

180 — 184. Ante omnia equus adsuefaciendus est (hoc est: *primus equi labor est*) *videre*, ut videat, videre toleret bellantes, seu pugnas, et lituos tubasque audire, aut strepitum curruum frenorumque *ferre*, perferre auribus: *rotam*, currum, *gementem tractu*, stridentem, dum trahitur; et in *stabulo frenos audire sonantes*: de hoc v. Varro R. R. II, 7, 12; Geopon. XVI, 1; res nota. — 182. *Equis* Medic. *animosque ad bella* alter Rottend. Jo. Schrader. post alia tentata legebat: *Primus equis labor est animosis, arma videre*. Scilicet *animi* θυμὸς, iræ; pro pugna, quæ *animose* fit. — 186. *Plausibus et plausæ* Zulich. pr. — Expressit verba Nemes. Cyneg. 295, 296. *Cura sit, atque toros manibus percurrere equorum, Gaudeat ut plausu sonipes, lætumque relaxet Corpus*. Est hoc *palpare*, ποππύζειν.

187. *Jam primo depulsus ab ubere*, pro, quam primum, statim ac. *Audeat*, pro faciat, præclare; quatenus ea, quæ narravit, animosi equi sunt, inque his, quod pullus non expavescit ad

Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit æstas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Æquora, vix summa vestigia ponat arena.
Qualis, Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris

plausus. *Invicem*, vicissim, quod quum in istis ferocem animum prodit, capistrum tamen admittit opera tua. — 188. *Audeat* Heins. recepit ex Medic. ac Gud. et aliis. *Audiat* vulgo, minus bene. — 189. Fragm. Vatic. Mediceo interpolatus, *jamjamque tremens, jamjam inscius*, cum a pr. man. *etiamque* scriptum bis fuisset. *Invalidusque* Reg. Mart. — Equus ferox, indomitus, potest videri *conscius* esse *ætatis*, juventæ, vigoris, virium, itaque *inscius ævi*, virium, quas nondum nec habet nec expertus est. Valer. II. I, 771 *ævi rudis altera proles*, h. ævo, ætate rudi. Recte Servius: nondum habens ab annis fiduciam.

190. Vid. Varro R. R. II, 7, 13; Colum. VI, 29, 4. — 191, 192. *Carpere gyrum*, ut viam, campum, sup. 142. h. in gyrum seu orbem ire. *Sonare gradibus compositis*, incedere, ungula sonante, gressibus numerosis. *Sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, jactet, crura alternis; at quam ornate! — 193, 194. *Tum, tum cursibus auras vocet;* h. provocet, ut recte interpretati sunt viri docti ex solenni poetarum usu, etiam Græcorum. Paullo diversa ratione *ventos velis vocare* dicitur, qui extendit vela ad recipiendum ventum; et *alis ventos vocat*, advocat, avis, quæ eas expandit ad volatum. In exemplis apud Heins. et Burman. utraque notio confunditur: ad posteriorem spectant. Æn. III, 253; IV, 417, 223; V, 211; VIII, 707. At in nostro loco ad currendum non opus est vento. — 194. *Tum vocet* Heins. reposuit ex Medic. et optimo quoque; etiam Roman. sic habet. *Provocet*, quod vulgare, editur vulgo.

196 — 201. Cursus celeritatem cum vento comparat, spirare incipiente: *volans* — *qualis* aquilo, quum incubuit atque differt, (tum segetes — fluctus) *volat;* et quia tot ornamentis sententia erat intercepta, interponit vs. 201 *Ille* volat. Porro *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septentrionalibus, ut infra v. 381, et IV, 517 dixit. *Aquilo densus*, non, ut volunt, qui densat nubila:

Incubuit, Scythiæque hiemis atque arida differt
Nubila : tum segetes altæ campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant silvæ, longique urgent ad litora fluctus :
Ille volat, simul arva fuga, simul æquora verrens.
Hic, vel ad Elei metas, et maxuma campi

sed qui magna cum vi et impetu late fertur; *densus* præterea pro dense. Ouwens N. H. p. 589 *densum* perpetuo æqualique tenore spirantem, non per intervalla, accipere vult. *Differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *Arida nubila*, nubes sine pluviis. *Campi natantes*, segetes undantes ac fluctuantes; a similitudine maris fluctus volventis; natant quæ aquis obducta sunt, itaque nunc agri aristis segetum. Mox *longi fluctus urgent*, pro longe; at multo exquisitius fluctus *longi*, qui e longinquo veniunt; *urgent*, protrudunt se, volvuntur. *Ille*, aquilo, volat. De equo hunc versum parum commode accipias : cum sit *æquora verrens.* — 198. *Dum segetes* octo ex optimis codd. cum uno Arundel. Conjicit Jo. Schrader. *campique nitentes.* [Hic quidem *campi* pro *segete* : quid vero consentaneum magis, magis obvium, quam segetem *natare*, *fluctuare* dici, ventis impellentibus?]—199. *Etesia flabra aquilonum* Lucretii V, 741 ob oculos habuisse Maronem censebat Wakef. et vers. seq. *longi fluctus* in mentem revocant κύματα μακρὰ θαλάσσης. *Fuga*, de celeri cursu ac motu, ut sæpe poetæ. *Verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202. *Maxima Circi Sudabit spatia* conjiciebat Markland. ad Stat. Silv. V, 1, 21 : nimis callide; ita enim *Eleus Circus* a poeta dictus esset. Jungenda ad *metas et spatia campi Elei.* —202—204. Hic vel bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, tanquam præstantius genus, memorat vel agitandis curribus. At quam ornate singula ! *maxima spatia campi*, curriculi, hippodromi, pro magnis. De *spatiis* Georg. II extr. *Sudabit,* plus quam decurret. E curribus *esseda Belgica* ponit. Cum de generosioris equi munere agatur, desiderari videtur nomen currus bellici, inprimis cum v. 179 *Sin ad bella magis* etc. dixisset. Jam Romani essedis vulgo usi sunt iter facientes : id quod poeta vix pro dignitate carminis memorare potuit; petierant autem usum a Britannis, qui ex essedis pugnabant. conf. Cerda et Martin. Aut itaque dicendum : poetam esseda pro nobiliore genere, bigis quadrigisque lautorum hominum quibus generosiores equi jungi solent, posuisse, ut passim Cæsarum, curribus triumphalibus, thensis, ut apud Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in

Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito; namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et cæci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata;
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paullatim, uritque videndo

theatro exhibita etc., aut, quod præferam, pro curribus bellicis esseda dixit, a nobiliore genere sive etiam ab origine, *Belgica*; apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus eorum erat; et quidem bellicus, ut ex Cæsare de B. Gall. constat. *Feret*, ut v. 184, pro patietur, dici monet Burm. nam pro *trahet* poni posse dubitat. Recte sane; sed potest equus etiam *ferre currum*, h. rapere, raptim auferre. *Molli collo* domito. Serv. — 204. *Bellica* Medic. — 206. *Ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τοῦ πωλοδαμασθῆναι. — 207, 208. *Prensi* proprie. v. Ge. I, 285 *Et prensos domitare boves*. *Verbera lenta*, lenti flagelli. *Lupatum*, frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum. — 208. *Verbera dira* frag. Moret. *dura* Reg.

209. *Nonnulla* fragment. Vatic. *Industria servat* vett. aliquot apud Pierium cum ed. Ven. — 209–283 Exspatiatur in locum præclarum de armentorum furore ex Veneris stimulis. Parat autem transitum commode commemoratione virium nimia Venere exhaustarum. *Cæci amoris*, non, oculis capti, sed, occulti, clam per venas et ossa sævientis. Sic Dido *cæco carpitur igni*, Æn. IV, 2.

212. Habuit locum ante oculos Columella VI, 27, 8, et versum sequentem Gratius Cyneg. 377. *trans altas ducere valles Admoneo; latumque fuga superabitis amnem*. Ovid. Art. II, 487. *spatio remota per loca dividuos armentis equos* dixit. — *Atque adeo* Moret. quint. *procul atque insula relegant* Ven. *helgat* Franc. — 213. Dum mons est *interpositus* inter duo, utrique est *oppositus*, objectus. *Lata* non otiosum est. — 214. *Satura præsepia* sunt plena, ut is qui saturatus est. — 215. *Uritque videndo*, passive, macerat, consumit, dum cernitur

Femina, nec nemorum patitur meminisse nec herbæ.
Dulcibus illa quidem inlecebris et sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantis.
Pascitur in magna Sila formosa juvenca :
Illi alternantes multa vi prælia miscent
Volneribus crebris; lavit ater corpora sanguis,
Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant silvæque et magnus Olympus.
Nec mos bellantis una stabulare; sed alter
Victus abit, longeque ignotis exsulat oris;
Multa gemens ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum, quos amisit inultus, amores;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter

217. Illa quidem sæpe amantes etiam pugnare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congessit Cerda. Plura in Statio (v. c. Theb. VI, 864 sqq.) et Flacco passim reperias. Add. Oppian. Cyneg. II, 43 sq. Jactant se in hoc argumento poetæ. — 218. Totus versus unum illud Apollonii II, 89 exprimit, ταύρω Φορβάδος ἀμφὶ βοὸς κεκοτηότε δηριάασθον. — 219. Legebatur vulg. *silva*. *Sila* olim alios legisse, Servius memorat : reposuit Heyn. quem Brunck. sequutus est. *Sila* autem mons silvosus, Apennini huc procurrentis jugi pars extrema, in extremis Brutii oris; unde laudata illa *pix Bruttia.* — 220. Iidem fere versus Æn. XII, 720—723. *Alternantes*, ἀμειβόμενοι, pro vicissim, invicem, inter se.

221. *Lavit*, poeticum verbum pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu, et vi. Nec omisit hujus vocis usum Statius, cum imitatione hunc locum exprimeret, Theb. IV, 399 : *Ardua collatis obnixi cornua miscent Frontibus.* — 223. *Longus Olympus* pro vulgato *magnus*, jam Heinsio probatum recepit Burm. ex uno Medic. et Macrob. VI, 4 extr., ut sit mons longo jugo excurrens : verum hic Olympus non mons, sed cœlum. — 227. Valerius Flaccus, jam Cerda monente, hinc accepit : taurus victor ubi— *revisit Et patrium nemus, et bello quos ultus amores.* L. II, 548, 549. — 228. *Stabula adspectans*, respiciens, retorquens oculos; ut facimus in re, quam inviti relinquimus. *Excessit* docte mutato tempore, pro *excedit.*

229 sqq. Præstantissimum hunc locum, ut jamdudum viderunt cum Scalig. Poet. c. 14,

Dura jacet pernox instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis et carice pastus acuta;
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi collectum robur viresque refectæ,
Signa movet, præcepsque oblitum fertur in hostem.
Fluctus uti, medio cœpit quum albescere ponto

Interpretes, imitati sunt Lucan. II, 601—607 præclaro loco; Statius Theb. II, 323—330; Silius Ital. XVI, 4—10. — 230. *Pernix* constanter libri et Grammatici, qui a *pernitendo* ductum esse, *perseverantem* contendunt. *Pernox* revocavit Burman. jam ab Ald. editum, et multis viris doctis probatum. *Instrato*, pro non *strato*: male igitur Wakef. sensum perturbat, sic interpungendo *instrato saxa cubili Frondibus hirsutis; et carice pastus acuta*. Ceterum Lucretianum est, V, 984—985: *atque intempesta cedebant nocte, parentes Hospitibus sævis instrata cubilia fronde*. Mox *carex*, junci genus, cf. Martin. h. l. et ad Ecl. III, 20. — 232. *Irasci in cornua discit*. Iterum hoc Æn. XII, 104, *mugitus veluti cum prima in prælia taurus Terrificos ciet atque irasci in cornua tentat*. Cum sententia obvia sit, in ratione grammatica aliquis hærere possit. *Irasci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; sic tamen accipi video. Quid ergo est: *Irasci in cornua?* Nemo *irascitur in ensem*, *hastam*. Sed in poetico sermone duo modos confundere licet: irascens exercet se in cornua, seu ad cornuum usum; jam pro *iratus exercet se*, simpliciter *irascitur* dixit. Eadem forma jam Euripides usus erat Bacch. 742 Ταῦροι — κ' εἰς κέρας θυμούμενοι. Inf. Æn. X, 725, *surgentem in cornua cervum*: qui insurgit in obvios cornibus, dictum est, et expeditiore ratione. *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ovid. Met. VIII, 882. Jam vide mihi doctrinam et humanitatem Vossii. — 234. *In pugnam*, ut Maronis mos fert. *Præludit* Franc. *Aut sparsa* Roman.

235. *Receptæ* multi. — 236. Pulchre ex re militari, cum signa, aquilæ, inferuntur. Ge. IV, 108 de apibus, *non — Ire iter aut castris audebit vellere signa*. *Oblitum*, qui omnem jam adversarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur æstues. — 237 — 241. Laudata a multis comparatio, ex Homer. Iliad. δ, 422 — 426, expressa, notante jam Macrob. V, 13, repetita eadem Æn. VII, 528—530, minore cum ornatu. *Albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum illustrat Cerda, præclare pro

Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit: at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres,
In furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leæna
Sævior erravit campis; nec funera volgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum sævus aper, tum pessima tigris.
Heu, male tum Libyæ solis erratur in agris!

existere, oriri, surgere. — 238. Potest duplici modo interpungi, vel sic ut feci, ut sit: *Uti fluctus longius ex altoque sinum trahit, quum cœpit albescere ponto medio.* Solent poetæ notionem principem, ut ἐνάργειαν habeat, bis, ter, reddere; non itaque displicere potest *longius ex altoque sinum trahit:* nam in hoc comparationis cardo versatur. Martin. interpunxit cum aliis: *Fluctus uti medio cœpit cum albescere ponto Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus — sonat.* Explendum erit ex antec. uti fluctus *signa movet et fertur in hostem:* cum cœpit albescere, ex altoque sinum trahit. Atqui *fluctus signa movere* et *in hostem ferri* miro modo dicerentur; ex sqq. vero nihil video quod suppleam; nec jungi potest: *fluctus uti,* medio—longius, *ex altoque sinum* trahit: quorsum enim copula spectet? Cur igitur supercilioso magisterio spernenda sit altera ratio, nondum perspicio. Accipitur porro *ex alto,* ex profundo: atqui hoc demum sequitur vs. 240, 1, *at ima exæstuat unda Vorticibus, nigramque alte subjectat arenam. Sinum trahit fluctus,* facit, sinuatur, ex alto versus litus. — 241. *Subvectat* Medic. Romanus; optimi cum Menag. pr. Moret. quart. et al.

246. *Sævior occurrit campis* Moret. sec. quod arrisit Heinsio et Burmanno. — *Erravit,* pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta hæc pro: tum feræ, e quibus leænas et ursas primo loco nominat, efferatissimæ sunt. — 247. *Informes ursi,* deformes, turpes. conf. Cerda; an aliunde nota sit rabies aliqua insignior, ut celebrata est ursarum rabies ex partu, ursorum ex Veneris stimulis, videndum erit; apud Aristotelem l. c. est tantum hoc, χαλεποὺς αὐτοὺς γίνεσθαι τοῖς πλησιάζουσι. — 249. *Versatur in agris* ex antiquissimo cod. lan-

Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos jam frena virum, neque verbera sæva,
Non scopuli, rupesque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptos unda torquentia montis.
Ipse ruit, dentisque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc, humerosque ad vulnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis

dat Pierius; ex Medic. autem *erravit*. *In arvis* pars major codd. Optabat Burmann. ut codex aliquis præberet *erratur arenis*.

250. Verba gravissima in sqq. *si notas odor attulit auras*, exquisitiore ratione dictum, quam, *si odor allatus est*, aut, *si auræ odorem attulere*; modo teneas, *odorem* sic esse rem, quæ olfactus sensum excitet, emittendo corpuscula, quibus auræ ingravescunt. Convenit Horatianum II Carm. 8 extr. *tua ne retardet Aura maritos*. — 253. Varii versum poetæ nostro propositum fuisse notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant*; apud Macrob. Sat. VI, 2, p. 381. Mox *montes* sunt fragmina, saxa ruentium montium. — 254. *Conreptosque* Wakef. et Voss. *Pontes* pro *montes* conj. Jo. Schrader. quod cupide arreptum reposuit Wakef. quia similis vs. Lucretii, I, 286: *Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare*. — 255. Loca alia poetarum congessere Gellius, Cerda, et Beckman. ad Antigon. pag. 161. Præivit poetarum parens Iliad. λ, 416; ν, 475; Hesiod. Sc. 386 sq. — 256. *Pedibus subigit* Zulich. Sicque ed. Paris. 1494. — 257. *Durat*, indurat. Plinius VIII, 52, s. 78, *Sues feræ semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tum inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, lutoque se tergorantes.* cf. Aristot. Hist. Anim. VI, 17. Res satis nota. *Sabellicus sus*, ex montibus Sabinis. Jam II, 167 *pubem Sabellam* vidimus; *ligones Sabellos*, h. e. Sabinos, ap. Horat. — 258. *Cum versat* Reg. Martin. *durum cui* Nonius in *Durus*; sed in *versat* habet *magnum*.

259. *Obruptis* quidam, quod defendit Wakef. ad Lucret. V, 505: censetque Virgilium ad normam hanc (suam scilicet!) verissime hic castigandum. — 259 — 263. Ad Leandri Hellespontum tranantis, ut Hero potiretur, audaciam respici, obvium est. Præter Musæum et Ovidii Epistolam v. Statii VI, Theb. 542 sq. *Serus*, sero tempore. *Nocte cæca*, qua cæcutimus, nihil

Nocte natat cæca serus freta; quem super ingens
Porta tonat cœli, et scopulis inlisa reclamant
Æquora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variæ, et genus acre luporum
Atque canum? Quid, quæ imbelles dant prælia cervi?
Scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigæ.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montis, et flumina tranant.
Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illæ

cernimus, tenebricosa. νύχιον πλωτῆρα dixit Musæus. *Procellæ abruptæ*, h. abrumpentes se, ut *proruptus*, *præruptus*, adeoque præcipites, cum impetu ruentes. cf. ad Æn. III, 199, 261. Dum super eum tonat. *Porta cœli*, pro cœlo, ab Ennio et Homero petitum esse, jam apud Senec. Epist. 108 extr. legitur. Ratio inter plures inanes, quas afferunt Interpp., vera est illa, quod cœlo, Olympo, poetæ tribuunt regiam, adeoque etiam fores, limina, *portas*, conf. Homer. Iliad. ε, 749; θ, 393 sq. — 262 — 263. Nec cogitatio de luctu parentum, et quod amata puella ejus morti superstes esse nolet, eum retinet. *Crudeli funere*, acerba morte. Quodcumque ab immiti animo, fato, decreto, proficiscitur, et ipsum est immite, crudele. — 263. *Funera* Rottend. alt. *Vulnere* Venet. sed vid. Æn. IV, 308.

267. *Mentem* pro indole dixit, ut tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glauco* vel ex Palæphato et Ovidio nota; ad h. l. Probus eam affert. Alebat ille equos *Potniis*, qui Bœotiæ vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, ut ipsius domini membra dilaniarent, quoniam ab eo ab admissione arcebantur. Diversas caussas alii memorant. Ποτνιάδες πῶλοι Eurip. Phœniss. 1130. — 269. Solito more poeta pro quovis monte ac fluvio, certum montem ac fluvium ponit. *Gargara*, vertex quidam montis Idæ juxta Trojam, memoratus jam sup. I, 103. *Ascanius* lacus Bithyniæ sub Olympo monte: satis quidem notus, at hic fluvius ex eo exiens intelligendus; nam *sonantem* et equis transmittendum memorat. Meminerat autem ejus fluvii *Euphorion* (v. Strabo XIV, pag. 999. C. D.), e quo non pauca mutuatum esse Virgi-

Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque levis auras; et sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convallis
Diffugiunt, non, Eure, tuos, neque solis ad ortus;
In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, et pluvio contristat frigore cœlum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt

lium suspicor. — 273. *Ore — verso* Ven. et fragm. Moret. prosaica forma. *Ora* Zulich. pro div. sect. exquisitius, sed sine auctoritate idonea. — Res vulgata, veteres credidisse, ἐξανεμοῦσθαι, vento gravidas reddi posse equas. Præter Cretam (v. Aristotel. Hist. Anim. VI, 18) in Lusitania circa Olyssiponem (cf. Varro R. R. II, 1, 19) Favonio seu Zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est (loca v. ap. Cerdam), quoniam æstuantes amore equas versus Oceanum currentes Zephyrum hiante ore excipere videbant. Vide inprimis Colum. VI, 27, 3 sqq., ubi totus hic locus adscribitur. Res jam Homeri ætate nota, v. Iliad. π, 150, 151, ubi Harpya Podarge ad Oceanum pascens Zephyro peperit equos Achillis. Apud eundem ex Borea suscepti equi Iliad. υ, 222 sqq. — 274. *Expectantque* Medic. a man. pr. et Goth. sec. — 277 — 279. *Non Eure tuos.* Illustrantur hæc Aristotelis l. l. verbis jam ab aliis laudatis: θέουσι δὲ οὔτε πρὸς ἕω, οὔτε πρὸς δυσμάς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον (quibus similluma sunt in Ælian. H. A. IV, 6 etsi non assequor quid suavitatis poeticæ habeat in carmine hæc tam curiose facta circumscriptio) differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septemtrionalibus ventis adnumeratur: *flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis a Græcis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse.* — Plin. XVIII, 34, s. 77. conf. Martin. — 279. *Pluvio sidere* Roman. Pierii, non improbantibus Heins. et Burm. alienum tamen ab hoc loco videtur. *Pluvio — pulvere* Goth. pr. perperam. *Constringit* pro *contristat* Ven. — *Pluvium frigus*, quod *austro* tribuitur, molestias creat Intpp. inprimis Martino. Enimvero notum satis est, poetico sermone *hiemem* et *frigus* simpliciter de pluvio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261, qui *humidus auster* Ge. II, 462. Ductum autem ex Homero, qui suum coelum respiciebat. Hinc et Hippocr. II, de dieta c. 5, t. 6.

280. *Hippomanes*, humor, non venenum, ut male vulgo accipitur, ex equæ, ubi Veneris stimulis incaluit, locis eliquatus, quo pro philtro usa esse viden-

Pastores, lentum destillat ab inguine virus;
Hippomanes, quod sæpe malæ legere novercæ,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. Superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum

tur veneficæ, ut etiam Probus observat; addit poeta: *vero quod nomine dicunt*, proprie, quia scilicet eo nomine etiam appellatur caruncula, fronti (et linguæ) pulli recens editi innasci, et ab equa enixa statim devorari credita. v. Plin. VIII, 42, s. 66 Ælian. H. A. XIV, 18. Est de *Hippomane* disputatio Bælii in Dictionario, nec tamen quicquam reconditi habens. Præstat Aubentonum et Buffonum (*Hist. nat.* t. IV, pag. 214, et p. 329) audire, qui docuere, fronti pulli talem carunculam raro admodum adhærere, sed inter amnium et alantoidem membranam eam fere reperiri, et esse pro liquoris interfusi fæcibus habendam. Verum in nostro hippomanes prioris generis memoratur: conf. Tibul. II, 4, 58; Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, sect. 80. — 281. *Destillat meliores*: *distillat* alii. — 182. *Malæ*, impiæ, injustæ; supra Georg. II, 128 *sævæ;* ubi hic idem cum sequente versus legitur. Videtur cogitandum de amore Phædræ in Hippolytum, aut simili alio novercæ in privignum. — 283. Versus hic bis in hoc carmine occurrit, hic et Georg. II, 126. Vix probabile fit in carmine tam elaborato poetam hoc admisisse. Restat, ut judicandum sit, utro loco insertus esse videri possit ab alia manu. Jam in præsenti loco vix bene eo careas. Altero loco, Georg. II, 129, melius abest, cum ibi de veneficio proprie dicto agatur, cum quo carmina, *verba non innoxia*, non necessario conjuncta sunt: vid. ad e. l. Brunck.

284. *Irremeabile tempus* Zulich., ut et unus Æn. X, 467 exhibet. —284—403. Transitus a cura armentorum, ad curam ovium et caprarum. Dum omnia hæc de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perlustramus, capti harum rerum studio. *Agitare greges* proprie, agere, pascere, hinc omnino curare. — 288. In hoc opera vestra posita esto; cura pecudum vobis inprimis cordi sit. *Fortes* h. l. ornat. *Laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289 — 293. Quod jam Ma-

Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens, stabulis edico in mollibus herbam
Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas,
Et multa duram stipula filicumque maniplis

crob. VI, 2 monuit, manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii, I, 921 — 929, et V, 98 sqq. hoc quidem loco inter alia: *Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis, Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem haec eadem sublegit Manil. III, 25. — 30 sqq. et locum respexit Plin. XIX, 4, s. 19 extr. *Honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *Molli clivo*, ut facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *avia Pieridum loca nullius ante trita solo. Devertitur*, devertit se, deflectit, ducit ad *Castaliam* κρήνην nullus trames, quo prior alius incesserit. — 290. *Hinc addere* malebat Burm. ex verbis scilicet honorem addere. Et sic plane Goth. pr. Enimvero *hunc honorem*, ornatum hunc, cui cum maxime operam impendit. — 293. *Devertitur* optimus quisque scribit. *Divertitur* alii. v. Burm. adde Pierium.

294. *Veneranda Pales*, ut *sancta dea*. Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam *Cana Pales* ap. Statium Theb. VI, 111; *Grandaeva Pales* Nemes. Ecl. I, 68. *Magno ore* respectu vss. 289, 290 quod rebus tenuibus dignitatem addere constituit. *Ore canendum*, unus Mead.

295. sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oves et (v. 300) capras praecipit. *Incipiens*, ἀρχόμενος, ut passim Graeci, h. et primum quidem; aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Observes et haec eo facere, ut tenuitas carminis vitetur. *Stabula mollia*, in quibus molliter habentur, explicat vss. 297, 298. De substernendae autem frondis diligenti cura videantur Cato de R. R. c. 5, 7; Varro II, 2, 7, 8; Colum. VII, 3, 8: adde Calpurn. Ecl. V, 116 sq. locum e nostro adumbratum. *Carpere herbam*, in praesepi appositam, h. ali, *dum mox frondosa reducitur aestas*; non vernum tempus, quo educi possunt in prata tantum vicina et campos, sed aestatem memorat, cum caeli constantia ea est, ut in silvis et saltibus sub dio agere possint. — 297. De *filice* v. ad Georg. II, 189. Substernere jubet in humo stramina, ut adversus gelu tueatur: eloquitur altera exquisitiore forma: *substernere humum stipula*, stramine (Georg. I, 289). —

Sternere subter humum, glacies ne frigida lædat
Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.
  Post, hinc digressus, jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios præbere recentis;
Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem, quum frigidus olim
Jam cadit, extremoque inrorat Aquarius anno.
Hæ quoque non cura nobis leviore tuendæ;
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

299. *Turpis podagras.* Videtur *clavum* innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulæ discrimine nascuntur. v. Columell. VII, 5, 11. Sic et Martinus conjectabat; reddit autem pedes *turpes*, deformes tuberibus et nodis.

300. *Degressus* unus Leid. *digrediens* Servius ad Æn. VIII, 546. — 301. *Arbuta* (v. Ecl. III, 82) *frondentia* pro *frondibus arbuti.* — 302 — 304. Colum. VII, 3, 8 de ovibus: *humilia facere stabula — ut simul hieme calida sint.* — Ea poni debent contra medium diem: *namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est;* et de capris VII, 6, 5 *huic pecudi nocet æstus, sed magis frigus.* Varro quidem de R. R. II, 2, 7 *stabula* (ovium) *loco idoneo ut sint; ne ventosa; quæ spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus:* et de capris c. 3, 6 *stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum.* cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam hujus concordem cum Varrone sententiam poetæ, tanquam quæstione admota, exprimi, *a ventis*, h. aversa a ventis, inprimis aquilone. conf. inf. v. 318. *Hiberno soli opponuntur* eo ipso, quod *sunt ad meridiem conversa.* Tandem *cum — anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *Extremo* autem *anno*, s. anni parte, si is a vere initium habet: cum hujus enim ortu, operis rustici novus ordo procedit. — *Extremo nudatque* Parrhas. — 305. *Hæc — tuendæ*, quod ab iis, qui Aldd. priores exprimebant, neglectum, Heins. recte revocavit; Philargyrius habebat et Gud. cum Moret. et omnes Martini libri. *Nec* unus Mead. *Hæc—tuendum* Heins. adscripserat in marg. quæ Lucretiana forma foret. Quorsum tamen eam inferas? — 307. Caprini generis curam non esse negligendam ait, etsi ditiorem proventum ex ovibus esse non neget. *Milesiam lanam* memorat poetico more, dum genus aliquod, et quidem præstantius fere, pro communi no-

Densior hinc suboles, hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra,
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, sætasque comantis,
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas, et summa Lycæi,

mine ponendum est. *Magno mutentur*, permutentur, magno pretio emantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus, lanæ coquendo tinctæ purpureo colore. — *Incocta colores* Goth. sec. ut et Romanus cum aliis Pierii, male. *Rubores* etiam fragm. Vatic.

308. Nam διδυμοτοκεῖ δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ ἐρίας (aut potius κρέως, ut bene Niclas), πρὸ δὲ τούτοις τὰς ἀπὸ τῆς τριχός· Geopon. XVIII, 9. cf. Colum. VII, 6, 7. — 309. Quo magis — eo magis. *Quam magis — tam magis*, ut Æn. VII, 787, 788, v. h. l. Heins. Mox *flumina* de magna copia, res in poetis obvia. — *Quo magis* in Romano, et aliis Pierii, Ed. Ven. et quod mireris Nauger. Ald. tert. cum seqq. Mox *multra* fere scribunt, etiam *mulcra*. vid. ad v. 177. *Exhausta* alter Rottend. *Ubera* et hic Rom. *ubere exhausto*, est, expresso. — 310. *Manabunt flumina mammis* ubique editur; *ubera* Romanus cum aliis Pierii, Parrhas. et pars libror. *Ubera* cum *mammis* juncta non magis offendant ac *nemorum silvæ*, *rivorum aquæ*, et similia. Sed ut pulchrius, ne *ubera*, *ubere*, succedant in binis versibus, ita verisimilius *flumina*.

312. *Hircis* Romanus, et in aliis Pierii *hirquis*; ex interpolatione interpretis. Reiskius modo *tradent* pro *tondent*, ut *hirci* nominativus sit, modo *hircis*, ut *Cinyphii* sint ipsi Afri incolæ, modo *Cinyphiis hircis* conjiciebat, ut subaudiatur: pastores tondent. — 313. *Usum in castrorum*. cf. Calpurn. V, 67, 68: locum expressit Silius III, 274 — 276. *Tondent*, scil. homines, pastores, ut jam aliquoties vidimus, sicque jam Philargyr. *Cinyphii hirci*; *Cinyps* fl. Libyæ, in ora nunc Tripolitana, exit in sinum Syrticum. Eodem nomine regio nota; conf. Intpp. Ovidii V Met. 124. *Hircus* h. l. ab eo dictus, dum e poetica ratione a præstantiore aliquo genere epitheton ducitur, ut toties jam notatum, et ut mox *Lycæum* pro quocumque monte, et v. 332 *quercus Jovis*. cf. v. 345. Ciliciorum autem ex hircinis villis usum respici obvium est. Jul. Sab. « centones et coopertoria lectorum. Anacliteria dicuntur Mataratia. »

314 — 321. Addit hoc: facilem esse rationem alendi capras.

Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos.
Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
Quo minor est illis curæ mortalis egestas,
Avertes; victumque feres et virgea lætus
Pabula, nec tota claudes fœnilia bruma.
At vero, Zephyris quum læta vocantibus æstas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet;

Pascuntur seu depascuntur *silvas*, ut alibi prata, herbas, (cf. ad 143) etsi et accipi potest, per silvas; sc. *capræ* e v. 300 et 316 *ipsæ*. Mox *rubis* nobis *la ronce*. — 316. Sponte redeunt *suosque ducunt*, de fetibus cum Servio accipio, quos matres educunt ac reducunt. — Eo magis frigus, cujus impatientissimum est hoc pecus, ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende tanto magis, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget; *est egestas* (h. egent) *curæ mortalis*. — 319. *Quo minor* antiquissimus et optimus quisque Rom. Medic. et alii, et sic cum Serv. ac Philarg. major pars librorum Heins. et Martini, etiam Goth. uterque cum Erf.; adde edit. Egnatii et alias nonnullas antiquiores; eodem sensu ac vulgatum *Quo minus*: poetica ratione adverbium in epitheton aut adjectivum mutari quoties jam vidimus! — 320. Cf. Calpurn. V, 95 sqq. 110 — 115. *Lætus* refer ad studium, si quis facit promte, lubenter. — 321. Et interdum etiam per hibernum tempus fœnum iis appone.

322. Legebatur: *At vero Zephyris cum læta vocantibus æstas: In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.* Ita vero dura erat verborum junctura, cum supplendum esset: *Quum læta æstas*, scil. erit. Obvium tamen est, duo versus 322, 323 esse protasin; et *mittet* et leniorem et elegantiorem orationem efficere; *æstas mittit*, qua incipiente mittuntur. Et sic Mediceus a pr. m. et libri apud Ursinum habere memorantur. Ceteri omnes, etiam fragm. Vatic. cum editis, *mittes*, prono lapsu *mittas* Franc. Obtemperavit jam monenti Brunck. — Hæc quidem per hiemem; nunc — 384 gregum cura per æstivum tempus; locus ornatus digressione, primo 339 de Nomadibus Libyæ et 349 de terris borealibus. Refer ad 295, 296. Æstate itaque redeunte oves et capræ in pascua educuntur. Conf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16 — 23, ubi: *At quum longa dies sitientes adferet æstas, Nec fuerit variante deo mutabile cœlum: Jam silvis committe greges; jam longius herbas Quære; sed ante*

Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora,
Et cantu querulæ rumpent arbusta cicadæ,
Ad puteos aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem iligneis potare canalibus undam;

diem pecus exeat. — 324. Sequentia e Varrone R. R. II, 10 — 12. Repetit versus 322 — 337 Columella VII, 3, 23; sententiam vero cum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq. imitatione expressit Calpurn. Ecl. V, 51 — 65. Ut *Lucifer* personam dei induat et pro die memoretur, a poetis maxime Alexandrinis videtur profectum. Etiam in pompa Alexandrina Philadelphi ille exhibitus ap. Athen. V, p. 197 D. — 325. *Carpamus rura*, ipsi carpamus viam, iter, ad vel per rura. Alii, educamus greges ad carpenda rura, h. gramina, herbas: præeunte Servio, « carpere cogamus capras. » Imitari ausus est Seneca Herc. fur. 139. *Pastor gelida cana pruina Grege dimisso pabula carpit.* — *Carpamus* omnes libri etiam apud Colum. VII, 3, 23, ubi hi versus exhibentur, nec non fragm. Vatic. Proprie si loquimur, aliter dicimus, *carpere frigida rura*, aliter, *carpere viam, iter*: hoc hominibus: pecori illud herbas depascenti, tribuitur; etsi et hoc, sed alio contextu vidimus de incessu dictum *carpere campum, prata*, ut supra 142. — 326. Idem versus Ecl. VIII, 15. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7, 8. — 327. Palladius loco laudato § 4: Quarta hora calescente *potus puri fluminis aut putei præbeatur, aut fontis.* In verbis autem, ubi *quarta hora cœli*, cujus mensuram e solis in cœlo decursu cognoscimus (sic *cœli menses*, Ge. I, 335; *cœli tempore* Ge. IV, 100), *collegerit sitim*, æstu tum succedente, contraxerit, fecerit, animantibus sitim. Horatius noto loco Carm. IV, 12, 13 *Adduxere sitim tempora, Virgili.* Hora *quarta* autem, nobis fere nona. Nam *in Italia quindecim* horas habet longissimus dies secundum Plin. II, 75, s. 77. vid. h. l. Martyn. — 328. Præivit Hesiod. Ἔργ. 582, 583. Scut. Herc. 393 — 397. Similia alia v. ap. Cerdam. *Rumpent arbusta*, sollenne de magno clamore aut strepitu cf. ad Ge. I, 49. Graev. Lect. Hesiod. c. 18. Scilicet proprie rumpitur aer clamore per silvam; tum ipsa silva. *Arbusta* h. l. inter vites jugatas, ut bene monet vir doctus, secundum Plinium, qui est *nec in campis nec in frigidis aut umbrosis nemoribus* esse ait, in loco de cicadis lib. XI, 27, s. 32. — 329. *At* utroque loco Rom. et fragm. Vatic., vetere more. *Atque alta* Rom. *Aut puteos* fragm. Moret. *Ad* vel *et ad alta* codd. ap. Columellam l. c. [illegible] Quinta-

Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus adcubet umbra.
Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus
Solis ad occasum, quum frigidus aera Vesper
Temperat, et saltus reficit jam roscida luna,
Litoraque Alcyonen resonant, Acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Lybiæ, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?

lia captat, potest tentare *jubebo*, ut v. 300 *jubeo*, 295 *edico*, IV, 264 *suadebo*. Et recepit *jubebo* Wakef. — 334. *Sacrum nemus* pr. Moret. Parrhas. Leid. a man. sec. et sic Gud. Sed in tali positu epithetorum perpetua permutatio. *Atra* et *arta* pro *sacra* codd. ap. Colum. l. c. *Incubet* Rottend. tert. et Erf. — *Nemus adcubet*, adstet, in propinquo situm sit, inprimis si in clivo sit; ut sup. v. 145 *saxea procubet umbra*: nisi *accubat* simpliciter accipis *procubat*, sita est; ut apud Horat. IV, Carm. 12, 18.

335—338. Tum potui greges iterum educendi et pascendi usque ad serum Vesperem. cf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *Tenues* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petitum. *Reficit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet, noctu; adscriptus vulgari opinioni lunæ, tanquam causæ. Hinc illud, quod ab Alcmane de rore dictum laudatur ab Intpp. Ap. Plutarch. Sympos. l. III. extr. οἷα Διὸς θυγάτηρ τρέφει μέγα καὶ Σελάνας δίας· felici commento facit rorem, τὴν Δρόσον, Jovis et Lunæ filiam. *Rorifluam lunam* in Catalectis invenias p. 239. Contra sideribus tribuitur ab aliis *humor ille*, *quem serenis astra rorant noctibus*. Pervigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit haud dubie, ut Lunam deam γόνιμον, almam rerum matrem, crederent. *Litora resonant Alcyonem*, h. Alcyonis cantum: memoratæ jam Ge. I, 398, 399. *Acalanthis* pro eadem habetur cum Acanthide, seu *cardueli*, *le loriot*.

339 sq. — 383. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta undique ornatum carmini et gratiam ex varietate quærit, ut ad hanc pascendarum ovium curam exemplo invitet, Afrorum nomadum morem memorat, qui per totam æstatem pecus in saltibus habent; at contra 349, in Septemtrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum locus est ex nobilissimis.

339. *Libyæ pascua* jam ab Homero nobilitata Odyss. δ, 85. — 340. *Mapalia*, casæ seu tu-

Sæpe diem noctemque, et totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis; tantum campi jacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclæumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
 At non, qua Scythiæ gentes, Mæoticaque unda,

guria cannis ferulisve confecta in coni, aut furni, aut in carinæ speciem, ut apud Sallust. Jug. 21, seu sparsim solo fixa seu plaustris circumferri solita, ut ap. Plin. V, 3. At h. l. prius locum habet; nam sunt *mapalia raris tectis*, h. mapalia rara, sparsa passim per agros, non in vicos collecta. Silius *dispersa mapalia* dixit ex hoc ipso loco lib. XVII, 90. cf. inf. ad Æn. I, 420. Apud Lucan. IV, 684 sunt *vacua*, h. vacuo et deserto in loco fixa. — 343. *Hospitia* pulchre certæ sedes ac domus, quo se recipiant. — 344. Locum hunc imitatus Silius II, 441—445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324—339, ut jam notatum apud Burm. — 345 *Amyclæum* (sup. v. 89) *canem* et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram* a præstantiore genere (vid. ad. v. 312) nominat. Licet poetis ejusmodi ornamenta captare. Horat. *non eget Mauris jaculis*. cf. eundem III, 19, 8; III, 26, 10. Nisi hoc esset, de Nomade Afro talia memorari non possent.

 346. Non secus ac Romanus omnia secum agit, cum armatus incedit. *Patriis — armis*, pulchro epitheto, quod *patriam virtutem disciplinam* in animum revocat. — 347. *Injusto sub fasce*, magno onere, ut Serv. jam explicuit. conf. ad Ge. I, 145 ubi *labor improbus*. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 16, et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque bajulare usque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. conf. Interpret. ad Tacit. German. 30.

 348. *Ante exspectatum hosti*, antequam hostis exspectaret (v. Burm.) h. subito, repente, ἀπροσδοκήτως. *Stat in agmine*, adstat agmine, ut *incedere*, *ire*, *sequi*, *agmine*. Usitatiore modo diceres: *agmen stat*. Silius *agmen* ipse exercitus, dum incedit. *Positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. *Nam*, cum agmen hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

 349. *Mæotia* Heins. cum melioribus, quem vide. *Mæotica* vulgo. — *At non* ita pascitur itque pecus etc. Debet itaque major distinctio poni in fine versus

Turbidus et torquens flaventis Hister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullæ
Aut herbæ campo adparent, aut arbore frondes;
Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentis haud unquam discutit umbras,
Nec quum invectus equis altum petit æthera, nec quum
Præcipitem Oceani rubro lavit æquore currum.

351. — 350. Et Ister *turbidus* torquendo, dum torquet. — 351. *Quamque jacet* Schol. Horat. Epod. 10. sed aliter idem Od. III, 10. *Radit* video a Pierio excitari, male. *Rhodope medium* Franc. *sub axe* Gudian. *Gelidum — sub axem* scribendum esse contendebat Jo. Schrader. Verum *medium* ornatus caussa adjectum, non geographica subtilitate. — *Redit porrecta* simpliciter pro, it, procedit, est porrecta, dictum accipies. Vulgaris ratio erat, *jacet;* sed ut, *flectit se*, de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit, tendit*, mons ad Septemtrionem. *Sub axem*, polum, non geographica ratione poni, patet per se. Ceterum poeta latius Septemtrionem declarat per Thraciam, quæ a meridie ejus fines constituere videri potest.

354. *Sed jacet terra, late informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in ulnas adsurgit*, scil. his ipsis aggeribus novis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua obducta est terra, *adsurgit in septem ulnas*. — 356. *Semper hiems* et *Caurus :* quem paulo ante vidimus vs. 278 et quæ sequuntur, de remotioribus versus Septemtrionem plagis, etsi ad miraculum aucta, vera sunt, non de iis, quas vss. 349, 350 posuerat. Sed poetæ hæc adnumerant, non appendunt; hoc est paulo crassius id, quod volunt, declarant, *ut major ornamentorum copia inde suppetat*, quoties rationem ac delectationem affert rei dignitas, novitas, vel magnitudo.

357. Cf. illa Hor. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc. *Umbræ* sunt nebulæ et caliginosum cœlum interdiu. Tres hi versus ex Homer. versi Od. λ, 15—19. cf. Tibull. IV, 1, 65 sq. Valer. Flacc. III, 399; Ovid. Met. XI, 592. — 358. *Nec quum invectus equis* curru, ἵπποις pro ἅρματι et ἱππεύειν curru vehi. *Per Siculas equitavit undas Eurus* ap. Horat. — 359. *Rubro — æquore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rutilo, rubescente, igneo. Neque hoc loco evincere potest Cerda, etiam occidentale mare rubrum a Virgilio vocari. — *Latet æquore* Ven. *cursum* Goth. sec.

Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ,
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbis,
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.
Æraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
Indutæ, cæduntque securibus humida vina,
Et totæ solidam in glaciem vertere lacunæ,
Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aere ningit :
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis

360. Ornatissimi versus de glacie : et quidem ex repentino gelu. *Mollesque luti concrescere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbes* VI, 555. — 362. Vir doctus Jacobus Bryant totum versum pro supposititio habet ; displicebat scilicet acumen a Maronis more et persona alienum. Si tamen sententiam prioris versus reputes : sustinet unda rotas, adeoque currus, quæ prius navigiis pervia erat : acumen perit, et *hospita* est simpl. quæ admittit, qua incedunt plaustra. — 363. Ge. IV, 135, 136 *Et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa Rumperet.* — 364. *Induti* Gud. in rasura, ut Heinsio conjectura sit, fuisse *Indutis*. — *Humida vina*, h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton, ut ap. Quinctil. Inst. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ovid. Trist. III, 10, 23, 24. Laudat Burmann. Statii Intpp. Theb. IV, 1 ; Macrob. Sat. VII, 12. At inf. 379 cerevisia homines uti narrat poeta ? Non esse hæc in poeta urgenda, recte monet Ouwens pag. 596. — 365. *Vertere se*, verti solent. *Lacunas*, fossas inter agros intelligit Servius, nimis auguste. Dixit poeta pro lacubus ac stagnis.

367. *Non secius*, non minus, atque ante. Conf. ad Ge. II, 277. Mox *pruinis* pro nivibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero Iliad. μ, 278 — 286, præclaro loco. — *Æquore* unus Arundel., et sic apud Priscianum lib. X, sed aliter Charisius. *Æquore ningit* ex vet. libro Giphan. Ind. Lucret. in *ninguere*. *Mingit* Francian. — 368. Si armenta stabulis tenentur v. 352, quid de his vss. fiet ? Difficultatem vidit Jul. Sabinus. Scilicet cogitandum nunc de repentinis nivibus per eos quoque dies, quibus in pascua aguntur. Succurrere voluit Ouwens p. 594 dum *pecudes* et *boves* de feris minoribus et bubus agrestibus seu uris accipiebat. Durum id esset. Verum non nimis urgenda quæ poeta ad miraculum effert cumulata ex iis, quæ de borealibus plagis remotioribus narrantur. Intervalla esse debent hiemis remissioris et sævioris, etsi 356 *semper hiems*.

Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos formidine pinnæ;
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Cominus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Cædunt, et magno læti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.

Nam 360 *Concrescunt subitæ — crustæ :* ergo non semper durant. Itaque sunt quoque tempora, quibus greges extra stabulum in agro habiti *repentino* gelu oppressi laborant. Neque in *cervis* hærendum; posuit, ut poeta, pro feris quibuscumque. — 369. *Conserto* Zulich. et Reg. Martini. *Confecto* post Romanum Franc. Ven. et Goth. pr. sed vulgata ap. Lutat. ad Stat. Theb. VI, 601. — 370. *Mole nova*, insolenti n. nivis. — 372. *Formidinem* hic funiculum illum venatorum plumis intextum esse, quo cervi territi in retia aguntur, obvium est. Æn. XII, 750, *cervum puniceæ septum formidine pennæ*. Apud Senecam est Hippol. 46 *picta rubenti linea penna vano cludat terrore feras*. Dixit quoque suaviter nivis altam molem *montem oppositum*, quem urgent pecudes pectore, ut ex nive emergant aut ut incedant. — *Puniceaque* unus Mead. *agitant pecudes* Regius. *pinnæ* e melioribus Heins. *pennæ* vulgares.

376. Vita populorum borealium adumbrata ex iis, quæ de Thracibus et Sarmatis narrari solebant, partim quoque de Germanis. *Defossos specus* pro fossis dixit : ut in Cul. 273 *defossas domos* pro subterraneis. *Defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere. — 378. *Advolverunt*, pro, advolvunt, ἀορίστως. — 379. *Noctem* appellat noctes longas hiemis. cf. vss. 357, 358. — 380. *Firmento* Medic. *fromentoque* Francianus; notabilis lectio, utpote de cerevisia e frumento cocta. Tacit. Germ. 23 *Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus*. cf. Geopon. VII, 34. *Fermentoque* Gud. — *Pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento* ζύμῃ, hordeo seu frumento fermentato, h. cerevisia, *atque sorbis*. Hoc quidem vinum nullo Romanis usu frequentatum; nam ejus ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores, et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sor-*

Talis Hyperboreo Septem subjecta Trioni
Gens effrena virum Rhipæo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora sætis.
Si tibi lanitium curæ, primum aspera silva,
Lappæque tribulique absint; fuge pabula læta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis

bis maturis, *sicut ex piris*, *vinum fieri* traditur, *et acetum*. Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16, s. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *le sorbier*. cf. Plin. XV, 21, s. 23.

381. *Septemtrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (v. Varro L. L. VI, 4, et Gell. II, 21). sidus, antiquis Græcis ἄμαξα appellatum, quoniam sub plaustri specie septem versus polum Arcticum stellas repræsentabant; ut forte *Septemtrio* sit *septem* stellarum *terio*, seu currus; in plaustri locum mox Ursa major et minor, aut altera certe (Homer. Odyss. ε, 273) successit. vid. Arat. Phænom. 27. conf. ad Æn. I, 744. — 382. *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocunque vento dixit; itaque *Rhipæo* adjecit, ut borealem ac frigidum declararet; etsi, si argutere, Rhipæi montes ab Oriente Scythiæ positi videri possunt: de quibus ut de omni Septemtrione pro diversis temporibus et opinionum vicissitudine multa ac varia fabulatos esse veteres, sæpe et a multis viris doctis monitum ac disputatum est, ariolationibus quoque de iisdem rebus interpositis. — 383. *Velatur* recte Heins. reposuit, tanquam elegantius per græcismum, e Romano, et alio Pieriano a m. pr., item Gudiano. *Vellatur* Ven. Wakef. ad Lucret. IV, 591, ubi *pinea semiferi capitis vallamina quassans* pro *velamina* intulerant viri docti, recordatus hujus loci, *vallatur* reponendo, egregie locum sanasse se pronuntiat.

384 — 393. Præcepta super lanarum studio. vid. Colum. VII, 3, 9. 4, 4. De *lappis* et *tribulis* Ge. I, 153. — 385. *Fuge pabula læta*. Hoc poeta a conterraneis suis habet. Columella VII, 2, 3 *Pretiosiores lanæ habentur — quæ circa Parmam et Mutinam* macris *stabulantur campis*, quamquam ibi nomen locorum proprium esse volunt. Philargyr. « Quia læta pascua solœcam lanam faciunt, hoc est, minutam, duram atque hirsutam. » — 386 — 389. Ita omnes auctores R. R. post Democritum Geop. XVIII,

Nascentum, plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu adspernata vocantem.
At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
Ipse manu salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus hædos,

6. v. Varro R. R. II, 2, 4; Colum. VII, 2, 6, 3, 1; Pallad. VII, 4, 2; Plin. VIII, 47, s. 72; Aristot. Hist. Anim. VI, 13. cf. Calpurn. Eclog. II, 36 sqq. de lingua nigra coloris varii caussa in sobole constare debuit e longa observatione. —390. *Nascuntur* Medic. a m. pr. *Poscentum* Ven.; pro *Pascentum* credebat Burm. *Nascentis* Mead. *Pleno* Reg. Martini. *Plenumque* Rottend. alt. *Campum* Reg. — Alium circumspice e grege. Nobilitavit rem tenuem: *pleno campo.*

391. Jo. Schrader. malebat *Vellere. Sic credere* codex Servii ad Georg. I, 16, facili lapsu. — Fabula e Nicandro sumta qui Georgica et ipse scripserat. v. Macrob. Saturn. V, 22. Pan in arietem mutatus nivei velleris pulchritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. Probus nivei arietis vellere se circumdedisse Panem, etiam ex Nicandro, memorat. Plures Arcadum fabulæ fuerunt de Luna dea, e cœlo vocata: placuit inprimis poetis narratio de Eudymionis amoribus: quibus adducta Luna de cœlo descendit. Visum aliquod, opinatum, populare, (philosophema appello, quoniam aliud vocabulum magis aptum haud suppetit) in fabula hac antiqua latere probabile fit; forte Lunæ deliquium. Pan Arcadum deus domesticus, quo Naturam rerum declarasse videntur.

394—403. Nunc de lactis studio. E Varrone II, 2, 19. cf. Pallad. XII, 13, 8; Geopon. XVIII, 12 et 19. De *loto*, herba, quæ et *melilotus*, v. ad Ge. II, 84. —396. *Tendunt* (f. distendunt, distentant, ut alibi, v. c. Ecl. IX, 31) *ubera* lacte. Nam pinguescunt oves potissimum ex potu. Notavit jam Aristoteles Histor. Anim. VIII, 10.

398. Ut lactis majorem copiam habeant, multi hædos non submittunt capellæ, sed statim a matre depellunt sobolem (et v. c. vendunt, mactant etc.) *Jam* accipio pro porro. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225 *Multi ante occasum Maiæ cœpere;* et 193, *Semina vidi equidem multos medicare*) *prohibent hædos a matribus*, et *excernunt*, seu secernunt, amovent: hinc ornatius dictum *prohibent excretos*, Ser-

Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod jam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.
  Nec tibi cura canum fuerit postrema; sed una
Velocis Spartæ catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui. Nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,

vius *excretos*, validiores, reddit. Duxit adeo ab *excrescere*: idque sequuntur alii, de auctoritate usus securi, cum aliud exemplum haud adduxerint. Potest tamen res analogia confici; usitatum enim est, *cretus* natus, a crescere, quod et fuit pro nasci. *Concretus*, a concrescere, itaque et *excretus*, dictum; ut *adultus* ab adolescere. Aut verba hæc vim quoque transitivam habuere, aut fuit quoque *olere*, *adolere*, pro augere: de quo disputatum est ad Æn. I, 704 et jam sup. Ecl. VIII, 65. *Capistra* autem int. περιστόμιον genus aculeis insertis, quod non quidem os obturet, sed si uberibus admoveant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat.

401. *Nocte premunt* in caseum: *Mulgent vere ad caseum faciendum mane*: Varro II, 11, 4. Quod autem lac vesperi mulsere, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem; ut contra priore loco v. 401 de caseo, qui recens consumitur, loqui videtur. Sic satis expedita res videtur. — 402. *Sub luce* Rottend. tert. *Exportant*, Romanus, Medic. Gud. cum multis scriptis et editis; etiam utroque Goth., item vett. Grammat.; atque ita illa: *adit oppida pastor*, secernenda sunt ab antecedentibus. Alios video distinguere: *quod— cadente*, *Sub lucem* (sc. premunt): *exportans calathis adit oppida pastor*. Ita totam noctem caseis premendis exigerent. — 403. *Parco sale*, quia, *et nimio sale imbui* potest. conf. Colum. VII, 8, 5. Ibid. § 4 *caseus rursus torrido sale contingitur*: ut adeo *contingunt* esse videatur pro *contingunnt*, a *tingunt*, aut, ut veteres scribebant, *tingunnt*. *Calathis* vimineis, ut Copia 16 vitilibus.

404 sqq. — 413. Procedit ad curam canum. Præiverat jam Hesiodus Ἔργ. 604, 605. Proximo loco Varro II, 9. add. Colum. VII, 12. Plin. VIII, 11, s. 61 sq. — 405. *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclæi*), *veloces*, imprimis sagacitate et odoratu præstantes venationi: *Molossi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curæ adhiberi soliti. — 406. *Pasce sero pingui*. Expressit h. l.

Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.
Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montisque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
  Disce et odoratam stabulis adcendere cedrum,
Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros.

Nemesian. Cyneg. 159; Gratius Cyneg. 307. — 408. Eodem, quem sæpe jam vidimus, poetarum more communi, pro quocumque abigeo et prædone (qui Hesiodo ἡμερόκοιτος ἀνὴρ l. c.) *Hiberum* posuit, quia ea gens rapinis et prædationibus infamis, inprimis cum nondum satis perdomita esset; hinc *impacatos Hiberos* appellat: Varronem de R. R. I, 16, 2 ante oculos fuisse poetæ probabile fit. *A tergo*, in vicinia habitantes et insidiantes. — *Indignatos* Medic. a m. pr., memoriæ vitio. *Implacatos* Ven. Ed. — 409. *Onagros*, ferum asinorum genus, Phrygiæ et Lycaoniæ, Arabiæ, ut nunc Syriæ, nec non Africæ cum assignent veteres (vid. Varro R. R. II, 6, 3; Plin. VIII, 44, s. 69), nemo in Italiæ silvis commemorat. Itaque, poetico more, cum omnino feram, quæ canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam, utque oratio esset doctior, minus notum genus posuit; sic supra *uros*, sic *cervos* alibi. Sic *cedrum* in Italia recensuit, Æn. XI, 137. *Agens* ad ornatum adjectum; vocabulum venantium proprium, dum urgent feras. Ita et 413 *premere*, premendo, urgendo, instando, ad retia agere. — 413. *Ingente clamore* Vrastil. et Schol. Statii Theb. IV, 323; ut supra v. 43 hoc libro, *vocat ingenti clamore Cithæron;* et præferebat Burm., sed in utroque modo ornatui tantum inseruit epitheton; neutro vim aliquam suam habet. Igitur parco auctoritati codicum, quibus accedit Nonius Marcellus.

414 sq. — 439. Sequuntur præcepta de cavendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6; Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35, 51 — 53. De *cedro*, forte junipero oxycedro, vide ad Ge. II, 443, et Æn. VII, 13. — 415. Plin. XII, 25, s. 56 *Dat et galbanum* (succum viscidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua v. ad Ecl. X, 25). *Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes.* — *Gravi* habebant Servii libri. Sic Regius et Moret. pr. et edd. vett., ut vel ex Pierio patet; quod firmes ex Nicandro, quem h. l. sequutum esse nostrum manifestum est, qui v. 51, βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα Χαλβάνη. Sed reliqui libri constanter *gravis* vel *graves*, et hoc ex propria natura hujus serpentis.

Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlumque exterrita fugit;
Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbræ,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Dejice. Jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremæque agmina caudæ
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.

416. *Sub ignotis* Romanus, non male. Sic quoque Erf. Sed perpetua hæc variatio. Sic Æn. XI, 327. vid. Burm. — De *vipera* quæ vivos parit Plin. X, 62, s. 82. *Mala tactu*, noxia, si tangatur. *Cœlum fugit*, h. lucem, stratis motis admissam. Colum. VII, 4, 6 *Stabula vero frequenter everrenda et purganda — nec tantum cœno aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur.* Adspicitur locus nostri poetæ. *Fugit*, *fugit*, ex more, aoristi forma.

418. *Colubrum*, idem cum *boa*, de quo Plin. VIII, 14, s. 14 memorat, serpentis genus esse, putabat Martinus; quia de iis Plin. « *Aluntur primo bubuli lactis succo, unde nomen traxere;* » quod mihi parum probabile videtur, dum magnitudinem boæ recordor. Nec huic uni serpenti hoc proprium est, ut lac exsugat. Latius colubrorum nomen patuisse videtur: nam etiam in aquis degere dicuntur colubrorum genera, et *mala gramina pastus coluber* occurrit, Æn. II, 471. Nec tamen h. l. ex minimo serpentum genere esse potest, quia *pecori adspergere virus* solet. — 420. *Fovit humum.* Magis explicite Ge. IV, 42, 43 *effossis latebris sub terra fovere larem.* *Fovet locum* is, qui multis et assiduus in eo moratur. — 421. *Colla sibila*, quæ sibilum edunt, *tumentem*, ex Nicandro Theriac. 179, 180 [illegible] cf. eund. v. 21. *Dejice*, prosterne, quia *tollentem minas*, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poeta Æn. II, 381: *Attollentem iras et cærula colla tumentem.* — 422. *Caput abdidit alte*, in terræ latebras sese proripiens; tamen vel sic feriri potest parte extrema. *Extremæ agmina caudæ*, præclare ad magnitudinem. Omnino sunt ornati versus: *orbes*, ut κύκλοι, et *nexus*, proprie de serpentibus. — 424. *Trahunt* Medic. a man. pr., quod Heinsio judice, non casui debitum videtur, qui ad Æn. VI, 209 plura hujus generis collegit, ubi nomini singulari, cui plurium partium, formarum et individuorum, et cujusvis tandem collectionis notio subest, aut quod

Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum;
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus austris,
Stagna colit, ripisque habitans, hic piscibus atram
Inprobus ingluviem ranisque loquacibus explet.
Postquam exusta palus, terræque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Sævit agris, asperque siti atque exterritus æstu.

poetico more pro plurali numero positum est, verbum plurale in codd. jungitur, ut sup. Ge. II, 89 *pendent vindemia.* Æn. III, 142 Gudian. *Victum seges ægra negabant.* In perpetuis tamen librariorum in hoc genere erroribus nihil temere affirmem, nec parum tutam elegantiam captem.

425. De *Chersydro* seu *dryino* et *dryina agit.* Est et hic ex hydrorum genere, forma similis fere aspidi chersææ parvæ. Versus de eo Nicandri Theriac. 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur de eodem in Culice agi; nescio an et inf. IV, 459. Respexit locum Statius Theb. V, 529 sq. — 426. *Lubrica* pro *squamea* Moret. pr. et Menag. pr. cum uno Arundel., qui et hunc versum exhibebant post v. 437, item Parrhas. Sed repetitum est illud cum toto versu ex Æn. II, 473 — 475. *Sublato* Medic. a man. pr. — *Sublato pectore,* erecto: ut ad v. 421; vid. h. l. Cerda. — 428. *Rumpuntur fontibus,* rumpunt se, erumpunt, prorumpunt se; ut Ge. IV, 368. *Hic* in ripis, abundat. — 430. Versus abest a Menag. pr. *colet* Gud. *ripisque;* molestum τὸ *que,* et τὸ *hic:* sive ad *stagna,* sive ad *ripis* referas: multo tamen molestius est, si prius adoptes. Vereor ne antiqua lectio, metri metu, mutata sit, cum esset: *stagna colit ripisque habitat; hic* — *hinc p.* Francianus, quod malim *tum p.* — 431. *Ingluviem* improprie dixit pro ventre, ut jam Servius; nam proprie est πρόλοβος, ut in avibus, primum in gutture cibi receptaculum. — *Atram* autem dixit, h. funestam, exitiosam, luctuosam. *Inprobus,* immodice avidus, vorax. v. ad Georg. I, 119.

432. *Exusta* repositum ab Heins., ita enim veterrimus quisque, et sic bene dici docebat Burman. h. l. Sed confirmem etiam ex Nicandri loco, unde expressit: ἀλλ' ὅταν ὕδωρ Σείριος ἀζήνησι (h. ξηραίνῃ). *Exhausta* vulgo legebatur, ut et in Mediceo Pierii erat interpolatum, et ut Gud. Ven. Goth. pr. et plures Martini exhibebant. — 434. *Serpit* Zulich. *Asperque sinus* Medic. a man. pr. *Exercitus æstu* in

Nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas;
Quum positis novus exuviis nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,

nonnullis legi Cerda notavit. — *Saevit agris*, gravius, cum notione irae, quam serpit, incedit per agros. Nicander dixerat v. 371, νέμεται διψηρὰς ἀρούρας. *Exterritus*, interpretibus negotium fecit, cum *aestu* junctum. In Obss. misc. crit. vol. I, pag. 3 et 83 modo, ut φοβηθεὶς, *furore quodam percitus*, *excitatus*, aut *exterrens se*, modo de saevitie ex caloris vi exacerbatione, modo ἐκπλαγεὶς, *punctus*, *in rabiem versus*, explicatur. Simplicissimum utique est, ut *furens*, *insanus* exponatur; nam synonyma habentur: consternari, amentia corripi, furere. Videtur, ut jam Gnellius monuit, reddere voluisse Graecorum δίψη καρχαλέος, ut Iliad. φ, 541. Statius l. c. 521 *siccique nocens furit igne veneni*.

437. *Nec mihi* Medic. Franc. duo Martini, cum ed. Paris. 1494. Goth. sec., et sic ap. Quinctil. IX, c. 3, ubi in aliis: *Nec noctu molles*. Quod recipi praestat, ut jungatur sententia cum antecedentibus et lenior procedat. *Sub divo* vulgo editum ante Pulman., sicque fere codd., etiam Medic. et Rom., idque revocavit Brunck. Pulmann. intulerat *sub dio*; nil refert; sed *divo* est antiquior scriptura, ut etiam ex Lucretio patet. — Subjicitur nunc aliud periculi genus ex aliis serpentum generibus, qui in cavernis latent et ex iis prodeunt certis temporibus. Videtur pastoris in Culice memor esse. *Nec*, et ne, *mihi tum*, de forma vid. ad Ge. I, 456. Hic autem alium Nicandri locum ante oculos habuit Theriac. 28—34, et 137, 138. conf. Valk. ad Theocr. pag. 253, qui me non habet assentientem in iis, quae disputavit, nec videtur loci difficultatem perspexisse. — 436. *Dorsum* proprie est montium; hinc, si montes silvis consiti; etiam silvarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 91 *Praerupti nemoris — dorso*. — 438. *Catulos aut ova*. Scilicet alia serpentum genera sunt vivipera, alia ovipara. Melius tamen, quod Cerda et alii, ova aut catulos jam ovis exclusos. Ceterum si uterque versus ad unum idemque tempus revocatur, necesse est, secundum poetam nostrum, ut eodem tempore serpens et pellem exuat et pariat ova aut catulos educet; quae an vere ita se habeant, non reperio. Serpentes fetum vere conceptum mense Augusto edere, spolium autem hieme depulsa, qua sub humo latuerant, incalescente sole, interdum tamen et auctumno exuere, memorantur ab Aristot. Hist. Anim. lib. V, extr. VIII, 15, al. 17, qui locus de vernatione serpentum est classicus. Vide nunc Schneider. Physiologia amplublon. Specimen I,

Arduus ad solem et linguis micat ora trisulcis.
  Morborum quoque te caussas et signa docebo.
Turpis ovis tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit, et horrida cano
Bruma gelu; vel quum tonsis inlotus adhæsit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni;
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,

pag. 12, 13. Itaque statuere malim, non ad unum tempus hæc esse revocanda, sed diversa memorari, h. e. diversas caussas et tempora, quibus e cavernis prodeant ad iracundiam proclives; quum volvitur (aut) *novus exuviis positis, aut relinquens catulos, aut relinquens ova.* — 439. Communiori ratione *micat lingua*, dum celeriter movetur, vibratur; doctius, *serpens micat linguis* in *ore*. Tum *arduus ad solem*, erectus ad cœlum, sed cum dilectu, ad solem, cujus calore recreatur. Junctura est : *volvitur*, h. e. volvit se, *et micat arduus.*

440. De morbis ovium conf. Varro R. R. II, 1, 21 sqq. *Animadvertendum, quæ cujusque morbi sint caussæ, quæque signa earum caussarum sint, et quæ quemque morbum ratio curandi sequi debeat;* — et Colum. VII, 5. — 441. Vide Colum. l. c. ubi s. 5, ad h. l. provocatur. — 442. *Persedit*, pervenit, penetravit; alias, insedit.

445. E Varrone II, 1, 23. Hinc sup. I, 272 erat : *balantumque gregem fluvio mersare salubri.* — 448 — 451. Conf. Varro II, 11, 7; Colum. VII, 4, 7, 5, 7; Geopon. XVIII, 8 et 15. Compara etiam Gratii Cyneg. 415, 416. *Tristi*, amara, ut sæpe. Ut *tristis lupinus* Ge. I, 75. *Contingunt* cf. sup. 403. *Spuma argenti*, u. defervescentis, dum coquitur (*litarge d'argent*). Locus de ea classicus apud Plinium XXXIII, 6, s. 35. *Pix Idæa*, præstantius genus; intellige autem liquidam (*le goudron*), ex Plin. XXIV, 7, s. 24. *Scilla*, cepe marinum. *Elleborus gravis*, a gravi odore. *Album* autem genus h. l. spectari, viderunt jam alii ex Colum. VII, 5, 7. — 449. *Vivaque sulfura*, quod vulgo editur, nisi quod in Elzev. *sulfra* scriptum video, quart. Moret. Rottend. tert. et alter Mentel. habebant; et tuentur Servius, Marius Victorinus, multæ edd. vett., et est communis lectio. At Rom. Medic. omnesque alii codd. Pierii (Medic. quidem et Longobard. a m. sec.) cum Erf. *et* vel

Idæasque pices, et pinguis unguine ceras,
Scillamque, elleborosque gravis, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, et meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltæ quo more solent, acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,

ac sulfura viva. Sulfura vivaque duo Voss. — 450. *Unguine tædis* Papirianus apud Cassiodorum, de orthographia p. 2295. Sed aliter Charisius et Priscianus, hic etiam *pinguis*, ut in scriptis.

452. Sensus est apertus, nullum esse remedium efficacius. *Labores* putare possis esse ea, quæ medendo morbo parantur. Verum usu loquendi *labores* sunt ærumnæ, mala; h. l. morbus. *Fortuna* est remedium; sed quomodo? Fortuna est etiam eventus fortunatus, successus: ergo etiam fortunatus exitus morbi: adeoque id quod eum affert, seu curatio seu medela et remedium. Ita *nulla fortuna magis præsens est*, nullus certior remediorum adhibitorum successus est, nullum præsentius auxilium, *laborum*, hujus mali, scabiei, nulla certior salus. — 453 — 454. *Rescindere ulceris os*, quod vulgo aperire ulcus. *Vitium*, ulcus, sanies. *Tegendo*, dum tegitur. Mox eadem ulcera, *vulnera*. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Ulcus enim vivescit et inveterascit alendo*. — 456. *Meliora omina*, pro consequenti, auxilium deorum. Vulgo *omnia*, ut et Mediceus ac Romanus.

457. *Dolor*, morbus, exulceratio. *Depascitur*, νέμεται, absumit. Guellius comparat Græcorum poetarum γυιοβόρους πυρετούς. — 458. *Cum fuerit, fueritque*, vitiose nonnulli. *Aut artus* Menag. alter, ut et Pierius enotarat e cod. *Horrida febris* Goll. ex *arrida*, ut Franc. conf. sup. ad v. 197. — 459. *Incensos æstus*, vulgarius *fervidos*. — 461. *Bisaltæ*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniæ oris habitantes, alii ex iis etiam ultra Strymonem. Accurate de iis agentem v. Gatterer. Comm. de Herodoti et Thucyd. Thracia; Comm. III, pag. 33 sqq. (in Commentat. Soc. R. Gott. vol. VI.) De *Gelonis* ad Borysthenem v. ad Ge. II, 115 — 462. *Quum fugit*, sive expulsus a vi-

Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sæpius umbræ
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, et seræ solam decedere nocti;
Continuo culpam ferro compesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia volgus.
Non tam creber agens hiemem ruit æquore turbo,
Quam multæ pecudum pestes. Nec singula morbi

cinis populis, seu simpl. migrat, et a Borysthene inde per Getarum deserta, cis et ultra Istri ostia, descendit in Thraciam et ad Rhodopen. Si in historico versaremur, liceret hinc discere Gelonorum vagos ultra et cis Istrum errores. De lactis equini usu videre potes loca ap. Cerdam et passim alios. — 463. *Lac conceptum* Helen. Acro ad Horat. Carm. III, 4. Sed vulgata est in Comment. Cruqu. et Porphyr.

464 — 469. De lue pecudum. Signa pecoris febri pestilenti tentati enumerat: *Quam videris.* — 464. *Molli umbræ.* Umbra est grata, jucunda; at quomodo *mollis?* an in qua molliter recumbas? longe petitum esset. Verum sensuum vocabula permutat oratio poetica: ita grata et jucunda sunt blanda, dulcia, lenia, mollia. *Umbræ teneræ* sunt ap. Propert. I, 18, 21. — 467. *Seræ decedere nocti*, ut Eclog. VIII, 88, exquisitius ac *sera nocte;* ut adventanti aut accedenti de via decedimus. — *Solum* Menag. pr. *sera — nocte* nonnulli apud Pierium. *Discedere* frag. Moret. *recedere* Ven. cf. ad Eclog. VIII, 28, *deducere* Erf. — 468. *Continuo culpam compesce*, h. statim occide. *Culpam*, h. caussam morbi, malum, vitium, ἄτην. *Compesce*, coerce, ne latius serpat, *ferro*, ipsa pecudis cæde. Gratius Cyneg. 410. *In primo accessu tristis medicina, sed una Pernicies redimenda anima, quæ prima sequaci Sparsa malo est, ne dira trahant contagia vulgum.* Conf. ibid v. 369 sq. — *Morbum ferro* Zulich. a man. sec. *Ferro culpam* Ald. et aliæ hinc editæ; etiam edd. vet. et omnes scripti Martini, minus concinne.

470. *Ruit æquora* Gud., quod confirmat Heins. ad Æn. XII, 63 et I, 84, et placet admodum; recepit quoque Wakef. — 470, 471. Infirmum pecus et variis morbis obnoxium pecus ovillum. Videri potest Varro II, 3, 5, 8; Colum. VII, 5; Geop. XVIII, 9; Gratius Cyneg. 479 sqq. *Turbo agens hiemem*, procellas, imbres; non tam *creber*, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbines in mari exoriuntur. Ge. IV, 80, 81, *non densior aere grando, Nec de*

Corpora corripiunt; sed tota aestiva repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aerias Alpis et Norica si quis
Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.
Hic quondam morbo cœli miseranda coorta est

concussa tantum pluit ilice glandis. *Pestes*, morbi. *aestiva*, ut v. 64; *pecuaria* pro gregibus. — 473. *Spemque gregemque*, « agnos cum matribus, » Serv.

474. *Tum sciat* aliquis, morbis totos greges abripi. Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendae sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiae descriptiones apud Hippocrat. Epidem. III, sect. 3; Thucyd. II, 47 sqq.; tum Ovid. Met. VII, 518 sqq. Silium XIV, 581 sqq. Lucan. VI, 80 sqq. Senecam Œdip. 35 sqq., qui omnes Maronem, mirum in affectibus movendis artificem, aemulati sunt, varietate ornatus mirabili, plerumque a phantasia et vi poetica petita. Respexit autem haud dubie poeta insignem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quae ante aliquod tempus maxime afflixerat. Noricum, h. terras, quas nunc episcopatus Salzburgensis, magna Austriae pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *Aerias* Alpes vocat, perpetuo montium epitheto. — 475. *Norica castella in tumulis* non esse possunt loca munita, nam agitur de gregibus, sed habitationes in locis editis, adeoque villae, vici in montibus. *Timavum*, in Venetorum oris fluvium a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellavit. De eo vide ad Aen. I Exc. VII, et de Iapydibus vel. ad Tibull. IV, 1, 108. *Iapydis* scribendum. Vid. Drakenb. ad lib. XXVIII, 5. Graecis sunt Ἰάποδες. Ut apud Strab. et Steph. Byz. *Iapygis* Roman. et Medic. Pierii, Gudianus. Male defendebat Pierius. *Arma* vitiose vulgg. nonnullae. — 476. *Regna pastorum*, agros, notum vel ex Eclog. I, 70. *Post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*. Pro saltibus et pascuis dixit ornate *castella in tumulis*, *arva*, *regna*, *saltus*. — 477. *Lateque* Goth. pr. *saltus longe lateque* Leid. *Vacantis* Gud. *vagantes* tert. Mentel.

478. *Morbo cœli*, vitio aeris, cf. Aen. III, 137 — 139. *Tempestas* h. l. temperies. *Totoque auctumni incanduit aestu*, non tam exarsit, ortus est, aut duravit toto auctumno, sed acri inflammatus est tota aestus auctumnalis vi. Solet enim auctumni aestus impunis gravis et intolerandus esse, et morbos gignere, inprimis succedens diei aestui noc-

Tempestas, totoque auctumni incanduit æstu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Conrupitque lacus; infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.

turno frigore. — 481. *Corripuitque* quinque ap. Heins. et Burm. duo Martin. Goth. pr. edd. ant. *Corripitque* Gudianus, aberrationes sollennes. Confirmat alterum Pierius e Rom. et optimus quisque liber. *Que* abest a nonnullis. *Pabula morbo* Ven. — Ordinem, inquit Servius, sequutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *Tabo*, veneno, miasmate aeris. conf. Lucret. VI, 1123, 1124. — 482. *Nec via mortis erat simplex.* non unus, sed varii erant mortis modi. Ita fere Oros. V, 21 Nec *mortis erat via simplex aut una conditio.* Accepere alii sic, ut mors non sit levis, sed cum diris cruciatibus conjuncta. Eo fere redit, quod habet Servius: *Nec moriebantur ex usu, id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait in fragment. incert.: Nec simplici quidem morte moriebantur.* Sane *mors simplex* dicitur, quæ nullis tormentis ac doloribus geminatur, ut in loco e Sueton. Cæs. 84 a Burm. laudato. — 482—485. Primum æstu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur; mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum. *Sitis* pro æstu, calore, unde sitis oritur, ut jam Servius exposuit. *Sitis ignea*, ut Stat. Theb. IV, 699 *haurit sitis ignea campos;* ubi alii, ex interpretatione, *arida.* — *Sitis acta omnibus venis*, per omnes venas, omnes humores, penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum flagravit ad ossa*, Lucret. VI, 1166. *Adduxerat artus*, cute contracta, quod sit ea exarescente, ut in febri. *Adducta cutis* ex Ovidio nota Met., III, 398. *Liquor fluidus*, humores corrupti, colliquescentes, tabum. conf. Lucretiana VI, 1202 et rel. *Trahebat omnia ossa in se*, dum quasi in tabo natarent, *ossa minutatim morbo collapsa;* cujus generis liquationes et resolutiones ossium etiam in aliis morbis videmus. De tabe et putredine cadaverum, non de hac, accipiendus Lucanus VI, 88 *Corpora dum solvit tabes et digerit*, diminuit, resolvit, *artus.* — 483. *Aucta sitis* Parrhas. *apta* Goth. pr. *abduxerat* aliquot ap. Burm. cum edd. Aldd. Junt. (sed emendatius dedit Naugerius Aldin. tert.) Goth. sec., etiam Philar-

Sæpe in honore deum medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit ægros
Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix, studiorum atque immemor herbæ,

gyr., qui explicat, *contraxerat.*

486. *Media* Ven. *ad aras* ed. Dan. et aliæ antiquiores : saltem Egnat. — *Hostiam* intellige majorem, taurum, cujus exta inspiciebantur. *In honore deum medio*, in medio sacrificio; noto usu voc. *honos.* — 487. *Dum ei circumdatur infula lanea vitta nivea*, poetica ratione, h. infula vittata. *Infula* est latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, *vittis* alligari et constringi solita. vid. Lucret. I, 88, 89. — 489. *Ante*, h. antequam moriens caderet. *Inde*, ex ea neque fibræ, h. exta, ardent impositæ altaribus; cum autem nec minus ipsa ara pro victima et imposita ponatur : hinc, *altaria ardent*, exquisitius dixit. — 490. Sunt *exta muta*, cum aliqua pars aut deesset, aut corrupta esset.

492, 493. Vix sanguis fluit ex vulnere. *Suppositi cultri*, e sacro ritu subter jugulum adacti. conf. Æn. VI, 248 et Serv. — 493. *Jejuna sanie*, tenui ac exiguo humore, eoque corrupto. — *Scabie* Vratisl. *fuscatur* Menag. pr. Mentel. tert.

494. *Hinc — hinc* pro porro. Procedit enim ad strages armentorum et pecudum in pecuariis factas. — De *angina* loquitur, Gr. ὕαγχη aut ὑάγχης, qui est morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Hist. Anim. VIII, 21. *Fauces obesas* Servius explicat *tumentes*; quidni proprie accipiat?

498. *Studiorum* (h. cursus simpliciter. Heinsius Circensia partuum studia huc revocabat) *atque immemor herbæ*, cf. v. 520 et sup. 216; minus argute alii palmam seu victoriam explicant), ita malim jungere; nam *infelix studiorum*, h. infelicis studii, non est hoc in re equus. Non enim nunc aut cursu infelix est aut certamine, sed morbo tentatus. At *infelix studii* est is, qui in studio suo successum non

Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit; demissæ aures; incertus ibidem
Sudor, et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit crudescere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia singultu tendunt; it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.

habet, nullum præmium, aut potius ex eo noxam et malum. Contra Æn. VI, 416 *fortunatusque laborum.* Apparet etiam ex imitatione Ovidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnæque in pulvere famæ, Degenerat palmas;* veterumque oblitus honorum Ad præsepe gemit, *morbo moriturus inerti.* — 499. *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei prosit vicisse cursus certamine. *Fontes avertitur*, potum aversatur. — 500. *Crebra*, crebro, ut jam sæpe. *Incertus*, qui per vices, non certis intervallis constitutas accedit et recedit, inconstans, *ibidem*, circa aures, capitis sudor; signate. Lucret. VI, 1185, *Sudorisque madens* per collum *splendidus humor.* — 501. *Ille quidem morituris frigidus* ex notissimo quidem Hippocratis aphorismo IV, 37 : οἱ ψυχροὶ ἱδρῶτες, ξὺν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι, θάνατον σημαίνουσι. — 502. Cutis est sicca. Ornate. *Ad tactum*, tactu, cum tangeretur, *tractanti*, tangenti, resistebat. *Dura*, dum tenta ac sicca est. — *Tractandi* Mentel. pr. alt. Rottend. et Medic. a m. pr. *et attactum* Schol. Statii, Theb. V; *attractum* Leid. a m. pr., ex *ad tactum*, ut in Romano. *Ad tractum* Longob. Wakef. ad Lucret. VI, 1193 emend. *attactu.* — 503. *Huic* Toll. *dat* unus Arundel., notanda lectio; ita ad morbum oratio refertur. Succedit tamen alius pluralis *tendunt.*

504. Jungenda : *Sin in processu cœpit crudescere morbus ; Profuit inserto l. crudescere;* crudior ac sævior fieri. Ut contra *mitescere, moliri*, dicuntur, quorum nimia vis imminuitur. — 505, 506. Lucret. VI, 1184 *Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus.* — 507. *Tendunt* se, ut jam sæpe; aut *tendunt* sc. pecudes, ut modo v. 503 *dant.* Hoc melius, ut nunc ad totum genus redeat, armentorum. — 508. *Lingua aspera*, inflammatione, *premit*, quia simul intumuerat (ut Ovid. Met. VII, 556 *Aspera lingua tumet*), *fauces obsessas*, seu simpliciter constrictas, interclusas ipso tumore, seu ulceribus, quæ frequentia in hoc

Profuit inserto latices infundere cornu
Lenæos; ea visa salus morientibus una.
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, jam morte sub ægra,
Di meliora piis, erroremque hostibus illum!
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
Mœrentem abjungens fraterna morte juvencum,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt

morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146 *ulceribus vocis via septa coibat.*

509. Imitatione expressa a Nemes. Cyneg. 228, 229. Vini usum omnes fere veteres hac in calamitate commendant, tanquam antisepticum, etsi sæpius nocere debuit quam prodesse. — 512. *Ardebant furiis*, furore corripiebantur, quos vinum infusum refecerat. — 513. Versus eximio cum artificio insertus; abominatione hac ad miserationem et ipsa faciente: date *errorem*, furorem, mentis abalienationem, ut jam Philargyrius, *hostibus*, profanis, impiis, scelestis, opp. *piis*. Æmulatus est Nicandrum; Ther. 86 Ἐχθρῶν που τέρα κεῖνα καρήασιν ἐμπελάσειε. Placet sibi in hac formula Ovidius: v. c. *Hostibus eveniant convivia talia nostris.* Sed et in seqq. mirare dilectum poetæ, quo omnia ea potissimum memorat, quæ non tam horrorem quam miserationem movere possunt. — 514. *Discissos* Toll. *diffissos* unus Mead. *udis — dentibus* Mediceus a man. pr., ut sup. v. 388 *udum palatum* et alia v. Heins., qui et conj. *crudis dentibus* vel *avidis*; præstaret saltem *duris*. At *nudi* sunt, nudati a labiis, ore reducto, more ringentium, canum inprimis ac furiosorum. Recte Philargyr. « ut fœditatem exprimeret, adjecit *nudis*. » Lucret. V, 1063 *Irritata canum — mollia ricta fremunt duros nudantia dentes.* Porro *ossibus artus* Parrhas.

515. *Fumans* sudore. — 517 — 519. Lacrymosam imaginem sensit et expressit Statius Theb. IX, 82 — 85. Guellius alium locum laudat e Tryphiodoro, dignum qui comparetur (v. 14 — 16). — 519. *Reliquit* Donat. in And. Terentii III, 5, 1, Moret. sec. Zulich.; et Pierius ex codd. ita notarat. Sic et unus Mead. et vett. edd. et exquisitius hoc magisque ex usu poetæ quam vulg. *relinquit.* — 520 — 524. In verbis expressit noster Lucreti-

Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertis,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? Quid vomere terras
Invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ;
Frondibus et victu pascuntur simplicis herbæ;
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

na II, 361 — 363. *Nec teneræ salices, atque herbæ rore vigentes, Fluminaque ulla queunt summis labentia ripis Oblectare animum.* — 522. *Electrum* metallum, non succinum, intelligendum puto, quia illud splendore nobilius, et commune fere poetis est, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Servii auctoritas. cf. Callim. in Cer. 29 et ibi Spanhem. *At* apodosi h. l. inseruit; ut ἀτὰρ, ἀλλά. — 523. *Solvuntur latera ima*, flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525. *Bene facta* alii distinguunt, ut sint facta præclara. Atqui enarrantur mox beneficia in homines. *Juvent* Nonius Marcellus in *gravis*. *Quo vomere* Zulich. non male, ut *quo* pro *ad quid* vel *quid* ponatur, ut millies. — 525 — 530. Sex horum versuum pulchritudinem ita admirabatur Poetices lib. V, cap. 11, pag. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Crœsum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malim certe versus scripsisse, quam eos tantum interpretari. Ad miserationem movendam memorat hæc, quod nec laborum hominibus fructuosorum præmia ferunt, nec ex intemperantia et luxurie, ut multi homines, morbos et mortes sibi aut accessiverunt aut maturarunt. Itaque vs. 528 supple: quin potius *frondibus* et *v. pascuntur s. h.* — 526. *Terras graves*, spissum, pingue solum, unde difficilis aratio, *glebæ cunctantes*, ut Ge. I, 236, quæque nec minus adeo *gravi vomere, gravi labore*, indigent. *Massica* vina vid. Ge. II, 143. — 527. *Epulæ repostæ*, in tam varia interpretatione malim accipere pro simplici, *positæ, appositæ*, ut Ge. IV, 378 *et plena reponunt Pocula.* Fert hoc usus sæculi Augustei, sæpius in Marone et Horatio notatus ab Intpp. et jam in Lucret. ut III, 347, 105. Si tamen vis in composito quærenda, equidem inde petam, quod singuli ferculorum missus novis mensis apponi solebant: ut adeo sit, iterum iterumque apponere. Sic Æneid. VII, 134 *reponite vina mensis.*

529. *Atque* ubique legitur; nescio unde in Elzev. irrepserat *aut*, quod iterum expulit Heins.

Flumina; nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra boves Junonis, et uris
Inparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montisque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat. Timidi damae cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.

Gradiamus etiam, *exercita cursum*, ut sit graecismus. *Atque excita cursu* Schol. Horat. Od. II, 2. — 530. *Exercita cursu Flumina*; h. vexata, fatigata; ornatui servit epitheton, ut *fessae erroribus undae*, decurrentes aquae. vid. Burm. Alio in sententiarum ordine esse possunt aquae turbatae equorum tranantium pedibus, non autem h. l.

531. Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, ut penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram, fere ut Catull. Epith. Pel. 16 *Illa atque haud alia* (vel *Illaque, haudque alia*) *viderunt luce m.* — 532, 533. Male post Servium Intpp. Junonem Argivam et ejus sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc advocant. *Sacra Junonis*, certum sacrum pro quibusvis sacris, ponit; sed in his niveorum boum usus inprimis insignis erat ad pompam deae ducendam. Pro *bubus* itaque *bufali*, (num hi sunt h. l. *uri*, v. sup. ad Ge. II, 374) currui junctos dicit. *Inpares*, simpl. quod alter major, alter minor, diverso etiam, si placet, colore, esset. *Donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut *pulvinaria* pro templis, jam Servius exposuit. *Alta* autem *donaria*, alte exstructa, ad notam copiae et magnificentiae donariorum; unde et ipsum *templum altum*. — 534. Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *Contenta cervice*, quae intenditur. Usus vocis Lucretianus. Quam ornate haec omnia! — *Terram rastris* alii Moret. *rutris* Jo. Schrader. et h. l. vid. ad II, 94. *Rimentur* Ven.

537 — 540. Etiam feras lues tentat. *Insidias explorat ovilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere insidias ovilia aut observare circa ovilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. Aeneid. IX, 59 sqq. *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili Cum fremit ad caulas etc.* *Nocturnus*, noctu, ut toties vidimus. *Acrior cura*, morbi.

Jam maris immensi prolem, et genus omne natantum,
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et adtoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aer avibus non æquus, et illæ
Præcipites alta vitam sub nube relinquunt.
Præterea jam nec mutari pabula refert,
Quæsitæque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Sævit, et, in lucem Stygiis emissa tenebris,
Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.

541. Aristotelem Hist. Anim. VIII, 19, 20 negare, pisces ullo pestilenti morbo tentari, jam Cerda notavit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulsisse, quam rerum veritati, certe in illis, quæ de serpentum v. 544, 545 strage memorat, quæ qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Sed infectis aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiæ naturalis auctores nunc satis explorata. *Phocæ,* vituli marini. —543. Insolitæ fugiunt, pro insolito more. — 545. *Adtoniti,* torpentes, rigentes. *Squamis adstantibus,* stantibus, erectis, horrentibus. —*Exstantibus* malit Jo. Schrader.

548. *Jam nec* e libris reposuit Heins. Ita tamen jam legebatur in Commelin. Pulmann. Elzev.; vulgo alii, *nec jam,* cum Romano, ut et Beda de metris. At Macrob. Sat. VI, 2 *Præterea nec mutari jam pabula.* — 549. *Quæsitæque nocent artes,* parata remedia. *Cessere magistri,* cedunt morbo (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177), vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *præstantissimi,* quos nominibus clarissimis exornat *Chironis,* e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis,* ex Amythaone, Æsonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et καθαρμοῖς maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. Nam hoc Martino in mentem venire non debebat, ut hanc narrationem ad Argonautarum tempora referret. — *Cessare* Medic. a m. pr. *Amychaonius, Amitaoniusque Menalpus, Maloampus, Melamphus,* aberrationes. vid. Apollod. I, 9, 11.

551 — 553. Versus longe præstantissimi et pictura omni vividiores, neglecti tamen ab Intpp. *Et pallida Tisiphone* e *Stygiis tenebris in lucem* emittitur, aut, quod gravius est, *emissa sævit,*

Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripæ, collesque supini.
Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo,
Donec humo tegere ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma;
Nec tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt adtingere putris.

et *ante se agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus sive augusta sive terribili forma apparebant, fit major majorque, *surgit* que adeo et *effert caput avidum*, quia ipsa est mortis avida, *in dies altius.*— Interea undique circa ipsam armenta et greges ægrotant, mox toti greges pereunt. — 554. *Mugitibus aer* Chronic. Menconis apud Burmann. *Auras* Vratisl. — 555. *Horrentesque* Romanus, nec minus bene. Nam pestilenti anno omnia apud poetas *horrent*, *squalent*, scil. tabe, illuvie. Sed est ea sollennis varietas, et *arere* non minus idoneum, cum æstus morbi caussa sit.

556—557. Et quanto feralius ipsa dea *dat*, edit, *strages*, etc.! Priora imitatus est Grat. Cyneg. 373 *Quod sive a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis commissam ulciscitur iram*, h. et emittit Furias, quæ ulciscantur iras suas.

559 ad fin. Unicus modus restabat pestilenti morbo medendi (isque etiam nostrorum sapientum judicio unicus, qui satis efficax sit), ut tacta cadavera ex conspectu hominum auferrentur, *ut humo tegerentur.* Nihil enim ex toto animante usui alicui inservire poterat. *Coriorum* nullus erat usus, si quis, id quod tentasse videntur, ea deripere et corpora iis nudare in animum induxerat; *carnes* autem h. e. corpora, quomodo, in tanta copia, aut *aqua*, aut *igni* consumi potuissent? Sed 561 nec *lanæ* ullus usus erat, corrupta *pelle* per ulcera et saniem, quæ est *illuvies*, nec tutum erat eas lanas (*telas* a consequente appellat doctius), pestilenti putredine infectas, *attingere*. Quid? quod adeo, 563 si quis e lana vestem confecerat, *amictus invisos*, quos abhorreres, appellat, eamque induerat, *papulis*, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rolenti satie tumentibus, et fœtido *sudore*, ac brevi tempore post, 565 *sacro igni* corpus infestabatur. Est autem *sacer ignis*, de quo Colum. l. c. VII, 5, 16. Laudatur quoque Lucret. VI, 1165. — 562. Ne Ed. Junt. *telas adjungere putres* fragm. Moret., non indocte. Ita *telæ* dictæ sunt proprio; quod etiam video placuisse

Verum etiam invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

Vossio; casus tamen an judicium lectionem produxerit, non dixero; auctoritas utique codd. deest. — 564. *Sudor membra sequebatur*, per omnes partes se diffundens, ut Æn. IX, 812 *tum toto corpore sudor Liquitur.* —565. *Moranti* dixit ornate pro, ei, h. ejus artus seu corpus; scilicet non per longum tempus ei moras trahere licebat, cum sacro igni tentari cœpit. — 566. *Contractos* vulgares nonnullæ edd., etiam codd. *contactos sacer artus* Romanus; *cum tactos* Goth. pr.

Totum locum explanavimus, quod Interpretibus molestias eum facessivisse videbamus. Adjungamus adhuc nonnulla. *Viscera abolere undis* 559, 560, fere ita accipiunt, ut sit, malum ex visceribus sive lavando sive coquendo abolere, h. sive morbidam naturam, sive pus et saniem, sive, ut Servius subjicit, mucorem quendam carni corruptæ inhærentem. At hoc nec verbum nec rei natura aut veterinaria ratio admittit. Alterum, *flamma vincere viscera*, aut torrendo, fieri putant. Sane Servius ad v. 490 e Plinio laudat: *morbosa caro non coquitur;* et similia narrant alii; superstitiose potius, puto, quam vere; et possunt utique verba per se hoc significatu accipi; non vero, ut vidimus, hoc contextu. Quid tandem naturæ rei magis consentaneum, quam ut cadavera igni cremarent, aut in flumina projicerent, quo utroque modo consumuntur; quod facere deinde tanta cadaverum strages prohibebat. Melius tradi nonnulla, alia perperam exponi, vidimus a Pauleto (*Recherches sur les maladies épizootiques* t. I. 44 sqq.) qui ad ignem sacrum, seu erysipelas vagum ardens et malignum, quod statim in gangrænam abit, pleraque, quæ narrantur, spectare putat.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Mæcenatisque propitiam voluntatem sibi exorat 1—7. Inde de alvearii situ, fabrica, et apparatu præcipit — 50; tum de examinum exenntium cura, seu vere ineunte vagantur — 66, seu ad pugnam exeunt, discordibus inter se voluntatibus super rege creando — 87. Tum alteruter rex est necandus — 102, aut, si temere vagantur apes, partim regibus alæ sunt resecandæ, partim gratæ herbæ circa alveare serendæ — 115. Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum aliis tractandum reliquit — 148. De ingeniis, naturis, et moribus apum agit, revocata earum œconomia, quam vocamus, ad reipublicæ formam, quam enarrat — 218; tam sollerter institutam illam, ut rationis illæ munere impertitæ esse videantur — 227. Sequitur locus de exemtione favorum — 238; sin relinquatur pars favorum; quæ tum curanda sint — 250. De morbis apum et morborum cura — 280. De examinis exstincti reparatione, et de progeneratione apum, ex juvenco peremto et putrefacto — 311. Quod cum inventum Aristæi esse perhibeatur, descendit ad enarrationem fabulæ, qua ille fertur exstincto examine adiisse matrem Cyrenen, ab hac jussus consulere Proteum, de caussis calamitatis et ejusdem remediis, edoctusque, evenisse sibi rem ob pia-

culum contractum ex Eurydices, Orphei conjugis, raptu, inferias ei fecisse: quo facto boum corpora in luco relicta paullo post examinibus novis efferbuere — ad fin.

PROTENUS aerii mellis cœlestia dona
Exsequar: hanc etiam, Mæcenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis

1. *Protenus* unus Gud. scribebat: ceteri *protinus* e vulgari pronuntiatione. cf. ad Ecl. I, 12. — *Aerium mel*, quia ex rore (qui utique ex aere defluit, inquit Servius), colligi ab apibus credebatur. Ceterum ab initio statim hujus libri adolescentes ad duo attendant; primum ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus tum gratis et jucundis, tum præclaris et magnificis, sine inepto tamen fastu, ornandi; deinde ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis jejunum et exile, quorsum maxime episodiorum opes referas. Ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab majorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, inprimis iis, petitum videbis, quæ humanæ vitæ et hominum societati ac conjunctioni, rebus publicis adeo et exercitibus, propria esse videntur: unde *tecta*, *ædes*, *penates*, *lar*, *thalami*, *cunabula*, *stabula*, *oppida*, *urbs*, *aula*, *regna*, *prætoria*, *portæ* et alia arcessita sunt, quorum quidem usum ipsa suppeditavit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam nescio quam et sollertiam apum ingeniis tribuunt; eamque mirificis rerum miraculis exornant; et quæ illæ occulto aliquo naturæ ductu et impetu, de quo mortalis mens nihil certi statuere potest, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem referunt. Poeta autem præclare his præsidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suavitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videamus. Totus autem hic de apibus locus multis illustrari potest post Varronem III, 16, unde pleraque sumta, ex Columellæ libro IX, qui, dum de apum disciplina tradit, præter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium secutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20 — 22, et IX, 40; et hunc poeta sæpe ad verbum expressit Plin. XI, 1 — 20; Geopon. XV; Palladium I, 37 — 39.

4. *Totiusque ex ordine* plurimi

Mores, et studia, et populos, et prælia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.
  Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus, nam pabula venti
Ferre domum prohibent; neque oves hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.

habent, scripti et editi, etiam Medic. Tam parum peritos rei metricæ quis credat grammaticos et librarios? At recte particula metro inimica exsulat ex Rom. et aliis melioribus. Mederi voluit vitio quart. Moret. *totasque ex ordine*. Venetus, *totique ex ordine*.

5. Ad *populos* offendebat Jo. Schrader. in schedis, et conj. *motus* : quod sane locum habere posset; sed *populos* dixit poeta, quia sub diversis regibus habentur apes. — 6. Forte *si qua* vel *si quem* sc. laborem, Burm. *si quam* ed. vet. ap. Wakef. — 6 — 7. *Si quem Numina læva sinunt* sc. dicere hæc; quod utique proximum est. Ita si orationem suppleas, facile dispellas nubeculam, Burmanno h. l. objectam; quamquam, dum negat, *sinere aliquem,* pro, ferre, tolerare, dici, objici poterat inf. v. 47 *Neu propius tectis taxum sine.* — *Numina læva* accepta sunt ab Intpp. sinistra, adversa; laudata jam est auctoritas Gellii V, 12 extr. et Nonii Marcelli in *lævus.* Secundum hos sensus est : non exiguam ex tali quamvis tenui argumento gloriam reportari posse, modo per adversa numina liceat, h. modo ne quod numen adversetur, et modo Apollo (pastoralis, Nomius) invocatus faveat. Fatendum tamen, leniorem esse rationem et juncturam, si admittas, *lævum* h. l. ex augurali disciplina petitum significare propitium : etsi Burm. repugnat, quia alia hujus usus exempla desiderantur. *Numen, numina,* omnino pro voluntate deorum, ejusque declaratione dici, notum est; itaque dici pro oraculis, vaticiniis, ominibus, auspiciis. In hoc autem sinistra fausta esse satis constat, translatum quoque ad prodigia et ostenta, ut lætum fulmen Æn. II, 693 *Intonuit lævum;* IX, 630, 631 *Audiit et cœli genitor de parte serena Intonuit lævum.* Est ergo augurium a læva parte *numen lævum.*

8. De alvearii situ præcipit quæ cavenda sint — 17, quæ optanda — 32. Eadem præcipiunt Varro III, 16, 12 sq., quem poeta omnino sequutus est, et reliqui, quos supra laudavimus, impr. Colum. IX, 4 — 7. Idem locum hunc excitat cap. 4 pr. Epithetou *hædi petulci* Lucretio deberi II, 367, in quo sunt *agni petulci* observatum in Macrob.

Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliæque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret :

VI, 5. — 12. *Surgentes herbas*, crescentes, ut Ecl. V, 39; Ge. I, 161, et alibi.

13. Varia animantia apibus insidiantia ab alveari (*pinguia stabula* dixit) arcere jubet. Lacertorum varia genera sunt. Stellionem potissimum intelligi pronuntiat Julius Sab. At perperam distinguit utrumque genus Colum. IX, 7, 5, 6 : *venenatus stellio* — et mox *contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibulo prodeuntibus inhians apibus affert exitium*. Memoratur *stellio* inf. 242. *Merops* nota avis, apibus inimica. Eamdem una cum hirundine, *Procne*, etiam alii commemorant inter aves apibus infestas, v. ap. Cerdam. — 14. *Ab stabulis* Medic. *Que* post meropes abest a quatuor ap. Burm. et ed. Ven. Medic. Pierii et uno Mead. *Aliæ* videri potest nimis tenue esse vocabulum, pro reliquorum dignitate. Sensit quoque Jo. Schrader., qui conj. *meropesque malæque volucres* vel *meropes avidæque v.* vel *blattaque v.* vel *vesparque v.* — 15. *Progne* scribunt deteriores ut *cygnus* pro *cycnus*. Est Πρόκνη, vid. Heins. ad Ovid. Met. VI, 428. *Et maculis Procne* Markland. ad Stat. Silv. V, 3. 8; conj.; eleganter utique, si poetæ ita placuisse constaret. Maculas enim ipse poeta declarat suis verbis; eas etiam Ovid. VI. Met. 670 appellat *notas*. Si tamen maculas sibi ipsa manu adspersit, quidni *manibus cruentis*, h. cruore, *pectus signasse* bene dicatur? habens pectus signatum manibus suis. Etiam Ovid. Met. VI, 669 *neque adhuc de pectore cædis Effugere notæ, signataque sanguine pluma est*. Scilicet maculas in collo hirundinis rubellas ab sanguine repetunt, quo respersit se Procne, cum filium manibus suis jugularet. — 16, 17. Et ipsas apiculas rapiunt, ut pullis suis comedendas apponant. *Volantes*, τὰ πτηνὰ, iterum ut sup. III, 147 *volitans* de insecto.

18. *Stagna virentia musco*, stagna intellige dulcis aquæ, sive ripa musco obducta, sive saxis musco coopertis exstantibus. cf. Georg. III, 144; Ecl. VII, 45; Lucret. V, 949; Horat. Epist. I, 10, 7. Mox *tenuis rivus* signate, nam profundus ac rapidus abriperet apes aquantes. *Tenuis fugiens rivus*, duplici epitheto, vid. ad Georg. I, 407. — 20. *Inumbret* Heins. reposuit e

Ut, quum prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices et grandia conjice saxa;
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
Pandere ad æstivum solem, si forte morantis
Sparserit, aut præceps Neptuno immerserit Eurus.
Hæc circum casiæ virides, et olentia late
Serpylla, et graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.

Mediceo, Romano, aliisque Pierii, Gud. a m. pr. et Rottend. tert. Vulgo omnes, *obumbret,* quod et Columella agnoscit IX, 5, 4 et ipsum bene se habet. Eadem varietas Æn. IX, 66. *Adumbret* Mentel. pr. et Bodlei. — 21, 22. Cum primum evolaverint. — 22. *Cavis emissa* conj. Jo. Schrader., non male, de alveari. Verum et *favi* bene pro eodem; nam favi non modo de melle, verum et de cellis et loculamentis, poetæ dicuntur. — *Vere suo,* sibi grato et aptissimo. Serv., seu quo ipsæ natæ sunt aut adolevere, quove primum volatum tentant, fructusque colligunt. — 23. *Decedere calori,* ut *nocti* supra Georg. III, 467. — 24. Pulcherrimus versus: *arbos obvia teneat hospitio,* h. excipiat.

25. *Seu stabit iners humor,* in stagno v. 18. Hoc *iners* sine motu, nec tamen putre ac situ corruptum: quod aversantur v. 48 sqq. — 27. *Pontibus et* Mentel. tert. Reg. *Pontibus et crebris possunt* Gud. *Possunt* etiam Goth. pr. — 29. *Aut Eurus præceps,* ventus vehementior, cum impetu irruens, *immerserit Neptuno,* aquæ. Hoc vero est rem tenuem amplificare! — *Immiserit* unus Mead. et vett. edd.

30. *Circum hæc,* quæ modo enarravit, circa fontes, et stagna, amœna prata esse debent. Colum. IX, 5, 6 *Conseri deinde debent circa totum apiarium arbusculæ.* — De *casia* herba coronaria, alias *thymelæa*, cujus fructus in officinis *granum Cnidium*, monitum jam est ad Ge. II, 213, de *serpyllo* ad Ecl. II, 11; *thymbra* eadem quæ satureia, *la sarriette*, aut ejusdem saltem generis. cf. Martin. — 32. Et violæ proveniant; at quam ornate! Imitatione expressit Claudianus XXXVI (de Rapt. Proserp. lib. III), 233 *prima sub luce, cum rore serenus Albet ager sparsosque bibunt violaria succos. Violaria,* loca violis consita, h. l. pro violis possunt accipi. *Irriguum,* h. l. qui irrigat.

Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. Nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illæ
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiæ servant pice lentius Idæ.
Sæpe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertæ

33. De fabrica alvearis v. Colum. IX, 6, unde § 1 colligas, *suberis cortices* potissimum h. l. intelligi. Stramineorum alveariorum usum notum fuisse Romanis, non reperio. — 36. *Ea quippe* Barth. Adv. XXXVII, 6 e mss. laudat. *Calorique facta* Romanus; *calefacta remittit* Parrhas. — *Liquefacta remittit*, ornatius pro, liquefacit. *Remittere*, pro resolvere. — 37. *Neque illæ Nequicquam*, h. ac propter hoc ipsum. *Nequicquam* h. l. sine caussa, frustra; at Georg. I, 95, 96, 192, 403 sine fructu. — 39. *Spiramenta*, quæ v. 35 *Angusti aditus*. conf. Colum. IX, 7, 5. *Fucus* est alga vel ulva marina vel palustris; quæ cum ad h. l. minus sit idonea, alterum assumendum est, ut *fucus* sit quod allinitur, h. l. succus florum; pro quo dictum *fucus et flores*, quo oblinuntur oræ alvei. *Floribus*, h. succo florum. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40, p. 944 ed. Paris. D. et 945 A. 40. Paratum ad hoc consilium *gluten*, s. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7, sect. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi* propolis, *crassioris jam materiæ, additus floribus* (succo e floribus), *nondum tamen ceræ, sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut injuriæ aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum gravi, ut qua plerique pro galbano utantur.* Munus recte ad *pissoceron* revocat poetæ verba ad e. l. Harduinus, et ad *erithacen* Martinus cum aliis; etsi nomina hæc permutari verum est.

42. *Effossis* non quasi ipsæ effodiant, ut Servius accipit. *Fovere larem*, habitant. v. ad Georg. III, 420 *Fovit humum serpens*. — 43. *Sub terram* codd. apud Pierium, liber Fabricii Chemnic. mss. Barthii, Venetus, Regius, Goth. pr. et vett. edd., velut Ven. et Paris. 1494; etiam Egn. at Aldd. et ceteræ vulgg. *Sub terra*: *sub terras* Mediceus Pierii, et unus Arundel. conf. Burmannus. *Fovere* tuetur Medic. Pier.,

Pumicibusque cavis exesæque arboris antro.
Tu tamen e levi rimosa cubilia limo,
Unge fovens circum, et raras super injice frondis.
Neu propius tectis taxum sine; neve rubentis
Ure foco cancros; altæ neu crede paludi,
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit

Gud. cum septem aliis, Regius Martini. *Fodere* vulg. ante Heins. — 44. *Ilicis antro* ed. Ven. cf. Ge. II, 453. *Arboris alvo* codd. nonnulli apud Pierium, liber Ursini, Menag., pro *alveo*. v. Heins. Sed Macrob. Sat. VI, 7 *antrum* agnoscit et pro caverna insolenter poni notat. — 45. *Limosa* Zulich. *cubicula* Bodlei. *Limo* : In Declamat. XIII, p. 275 ed. Burm. ubi hic locus expressus est : *Juvabat aut lenta vimina vernis fetibus texere, et — hiantes rimas tenaci linere fimo*, putes eum legisse h. l. *fimo*. Sed *luto et fimo* est in Columella. — 45, 46. Apum diligentiam apiarii opera adjuvandam dicit. *Lævis limus*, lutum, aqua subactum, sane et tactu lubricum et visu nitidum. *Unge e limo* proprie dictum, ut medici solent. vid. eund. *Rimosa cubilia* in pedestri sermone, rimas cubilis, h. alvearis, *unge circum, fovens*, hoc poetico ornatu adjectum ; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, ut rimas obturemus. Cetera illustrat Columel. IX, 14, 14 *Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et, quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.* — 46. *Favens* Toll.

47. *Nec propius* tert. Rottend. *Ne* Arusianus. *Taxum sine tectis* alter Moret. *taxum tectis sine* Oblongus Pierii. — 47—50. Subjicit nonnulla, quæ in adornando alveari videnda sunt. De *taxo* vid. Georg. lib. II, 257 ; Ecl. IX, 30. *De cancri nidore, cum est ignibus adustus* (uri autem solet in variorum morborum cura), vid. Gesneri notam. ad Colum. IX, 5, 6. — 48. *Neu crede eas paludi aut* ejusmodi loco, *ubi — odor gravis*, molestus, quia fortis et teter est. *Offensa imago*, h. *solidis adlisa locis*, ut Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12 ; conf. Colum. IX, 5 extr. Rei caussam Plinius adjungit XI 19, sect. 21 : *Inimica est et echo, resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu.*

51. Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes : *essaimer.*

Sub terras, cœlumque æstiva luce reclusit,
Illæ continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine lætæ
Progeniem nidosque fovent; hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc, ubi jam emissum caveis ad sidera cœli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator; aquas dulcis, et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu jussos adsperge sapores,

cf. Colum. IV, 14, 1 et 18. *Egit pulsam*, pepulit, *hiemem sol sub terras;* quod antiquæ tabulæ poetam debere suspicabatur Spencius *Polymet.* p. 191; petita verius rei species aut a sideribus et ipso sole occidente, aut a sole ad alterum hemisphærium decedente. *Cœlum reclusit*, tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis. — 53. *Silvas saltusque* Franc. *Pererrant* Toll. et Parrhas., item ed. Paris. 1498. — 54. *Purpureos flores*, simp. pulchros, ut sæpe. *Croceos* alibi, ut v. 109. *Metunt*, elegantius, quam carpunt. Ap. Lucret. III, 11 est *limare. Floriferis ut apes in saltibus omnia limant.* ἀμέργεσθαι sic Callim. in Dian. 164. — 55. *Leves* poetico ornatu, quo ipso indicatur, cur suspensæ in superficie se librare possint. *Hinc*, ex his floribus et fontibus, *fovent*, alunt, *progeniem nidosque* (ut vs. 17 pro pullis), novos fetus suos. — 57. *Excludunt* Rottend. tert. Mentel. pr. Leid. a m. pr. Goth. pr. *Extudunt* Menel. pr. *Fingunt* Franc. Ven. Goth. pr. unus Mead. Sic Servius et edd. Steph. aliæque.

58 — 62. Itaque etiam nova examina, cum primum se aeri credunt, fontes et arbores petere videbis. *Hinc* nunc saltem ad operis faciendi ordinem erit referendum duce Plinio XI, 6, s. 5. *Caveas*, de alveo, a theatri sedilibus petita imagine. cf. Colum. IX, 9 pr. — 59. *Per æstatem liquidam*, per aerem liquidum, æstiva serenitate. Ut *liquidus aer*, *æther*. *Nare*, volare, ut contra *navis volat* apud poetas. Philargyr. ex Ennio laudat: *transnavit cita per teneras caliginis auras.* Et Lucret. III, 590 prius *quam anima prolapsa foras enaret in aeris auras.* Mox idem: *trahi vento*. — 60. *Nubes*, perpetuum de examine. Valer. Fl. I, 396 *Fuscat nube diem, dum plenas nectare cellas Pandit, et in dulcem reges emittit Hymetton.* Ubi Weitz. multa subjicit. — 62. *Huc*, in arborem, ut hinc in novum alveare condi possit, nec ulterius procedat agmen, *adsperge sapores jussos*, succos,

Trita melisphylla, et cerinthæ ignobile gramen;
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.
Ipsæ consident medicatis sedibus; ipsæ
Intima more suo sese in cunabula condent.
  Sin autem ad pugnam exierint, nam sæpe duobus
Regibus incessit magno discordia motu;
Continuoque animos volgi et trepidantia bello

quos adspergere moueo, jubeo; inf. v. 549 *monstratas excitat aras.* cf. Varro III, 16, 30, 31, adde 22, 23 et 14. — 63. *Melisphylla* Heins. e Medic. et melioribus scripsit; vulgo *meliphylla*, communi ratione. Aberrationes alias in hac et altera voce *cerinthe* vid. apud Burm. et in Colum. IX, 8, 13, ubi versus laudatur. Est τὸ κήρινθον. — *Melisphyllum*, seu melissophyllum, apiaster, conf. Varro III, 16, 10, vulgo *melissa.* conf. Martin. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia silvestris ac valde frequens, hinc *ignobile gramen*, h. herba. vid. Plin. XXI, 12, s. 41. Expressam ejus faciem habes ap. Martinum. cf. Colum. IX, 9, 13, ubi et hic versus laudatur, et c. 12. — 64. *Matris cymbala*, in Magnæ Matris Deorum, Cybeles, sacris adhiberi solita, ut notum. Ceterum tinnitu aeris apes cogi, et in alvearia condi, res vulgari usu cognita. Caussam alii a metu, ut Varro III, 16, 30; Colum. IX, 8, 10, 12, 1, quod sequitur Lucanus IX, 284 sqq. pulcherrimo loco; alii a voluptate, quam ex sonitu capiunt, petunt, ut Aristot. Hist. Anim. IX, 40; Plin. XI, 20, s. 22; Geopon. XV, 3. Quod ipse Virgilius sequi videtur inf. 151 *Curetum sonitus crepitantiaque æra sequutæ.* Locum etiam ante oculos habuit Claudian. XXVIII (de VI Cons. Honor.), 259 sqq. — 65. *Concidunt* Mentel. pr. Moret. sec., et mox *condunt.* *Concident* Goth. pr. *meditatis* Franc. — *Medicatis sedibus*, h. in loco succis adsperso et oblito. *Medicare semina* vidimus Ge. I, 193. *Cunabula* pulchre, quia de fetu apum.

68. *Regibus incessit discordia*, pro vulgari ratione, *reges incessit. Reges*, quos nunc apum matres esse scimus. Dignitatem carminis in re tenui in sqq. admirari satis nequeas. — 69. *Corda bello trepidantia*, h. animos belli cupiditate, pugnæ ardore, trepidantium; festinantium, satagentium, dum se ad bellum accingunt, ut mox *trepidæ coeunt*, h. festinantes. Apponam Servii notam: « *trepidantia bello corda*, alacritate pugnandi, non timore.» Alibi Ge. III, 105 *exsultantiaque haurit Corda pavor pulsans.* Transtulit autem poeta ea, quæ omnium apum migrationes antecedere solent, ad id, quod illo maxime tempore accidere solet, cum bellum civile movetur; et habuit ante oculos

Corda licet longe præsciscere : namque morantis
Martius ille æris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad prætoria densæ
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo, ubi ver nactæ sudum camposque patentis,
Erumpunt portis; concurritur; æthere in alto
Fit sonitus, magnum mixtæ glomerantur in orbem,
Præcipitesque cadunt. Non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentis animos angusto in pectore versant,

Aristotelem Hist. Anim. IX, 40, pag. 946 E. Varronem R. R. III, 16, 30, poetam autem vicissim Columella IX, 9. — 70. *Prædiscere* Ven. et Vratisl., quod Burmanno in his libris usitatius videbatur. — 71. *Canor invocat* Sangerm. cod. apud Colum. IX, 9, 4. — Dum bombum faciunt. *Fracti sonitus*, h. non continui, modo fortiore, modo remissiore spiritu. — 73. *Trepide* uterque Goth. *pinnisque* Gud. et Mentel. pr. — *Pennisque coruscant*, ex frequenti motu πτερὰ ποικίλα, αἰόλα. Idem est *micare*. — 74. *Spicula exacuunt* sine *que* Mentel. pr. a man. pr. — *Spicula rostrorum* (sic vulgari more effertur, pro simpl. rostra) aculeos, acuunt, seu cum Martino simplicius, rostris suis acuere videntur aculeos, quod muscas quoque facere videas. *Aptant lacertos* petitum a pugilibus, qui ante certamen explorant vires, brachia jactant, ut Æn. V, 376, 377. πῆλε δὲ χεῖρας Apollon. II, 45 — 75. *Prætorium*, h. l. ex usu castrensi

77. Redit oratio ad vs. 67 *Sin autem ad pugnam exierint.* Ergo, *ubi ver nactæ — erumpunt portis*, concurrunt. *Miscentur* pro conveniunt *ver sudum* [illegible]. Mox 79 *mixtæ*, pugna congressæ; utrumque ex μίγνυσθαι, μιχθῆναι. — *Ver sudum*, cœlum sudum verni temporis; idem sunt *campi patentes*, aer purus et liquidus, non nubibus clausus; ut bene Servius. — 78. *Irrumpunt* Aldd. Junt., et sic Goth. pr.; Heins. mallet *se rumpunt*, v. ad Georg. I, 446. *Concurrunt* Ven. et Goth. sec. Post *æthere in alto* interpungit Zulich. cum edd. nonnullis, sic quoque Wakef. Porro *æthere alto* quatt. Moret. *ab alto* Reg. Martini. — 82. *Ipsi*, reges ut Burmann. monet. — 83. *In corpore* alter Moret. pro var. lect., sed vulgata

Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga subegit.
Hi motus animorum atque hæc certamina tanta
Pulveris exigui jactu compressa quiescunt.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
Nam duo sunt genera : hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis : ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.

est apud Schol. Statii Theb. I, 417. — 84. *Obnixi non cedere, usque adeo dum ;* in vulgari oratione, *ita obnituntur, ut non cedant, donec.* — 85. *Subegit* reposuit Heins., quem vide, ut omnes Pieriani et excepto fragm. Moret. Heinsiani, Martiniani, Gothani. Edd. obsidebat *coegit,* quod vulgare verbum est. Heinsius etiam *fugæ victor dare terga* malebat.

86. *Hi motus :* ut jam ad versum 67 dictum, est hæc apodosis sententiæ generalis, variis ornamentis interpositis; nam vs. 77 *Ergo* inquam, *ubi erumpunt portis* ad pugnam, adsperso pulvere dirimendæ sunt apes. — 87. *Compressa quiescunt,* comprimuntur. — *Quiescunt* Medic. et ant. plerique codd. apud Pierium, et unus Arundel. et recepi nunc pro vulg. *quiescent.*

90. *Melior,* fortior, victor. *Prodigus,* h. l. qui tantum mel consumit, nullum ipse parat. — 91. Sequentes versus recitat et illustrat Columella IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40, pag. 945 D. E. Ed. Paris. Opp. *Maculæ squalentes,* tinctæ, obductæ, *auro*, h. maculæ aureæ. *Squalere*, etsi communiter de corpore illuvie et sordibus obducto dicitur, ex primo ac proprio significatu de madore corrupto ac muco; tum apud poetas de quacunque re cui aliquid illinitur, incrustatur, adeoque etiam de colore adscititio usurpatur. Omnino *squalent,* quæ *non* sunt *lævia ac nitida.* conf. ad Æn. X, 314, quæ vero tantum ab asperitate spectantur, ea *horrere* dicuntur, etiam sine sordium notione.

92. *Insignis ore,* forma; mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16, *Omnibus* (regibus) *forma semper egregia et duplo, quam ceteris, major.* — 93. *Alter ille horridus,* fœdus adspectu (mox *turpes horrent,* eodem sensu v. 96), *desidia*, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum,* obesus, πλατυγάστωρ ap. Aristotelem.

Ut binæ regum facies, ita corpora plebis.
Namque aliæ turpes horrent, ceu, pulvere ab alto
Quum venit, et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliæ, et fulgore coruscant
Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
Hæc potior suboles; hinc cœli tempore certo
Dulcia mella premes, nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At quum incerta volant, cœloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt,

95. *Corpora plebis* Medic. et omnes Heinsii, quod hic recepit (idem jam ediderat Egnatius); et est utique exquisitius, adeoque poeta dignius, quam vulgatum *gentis*, neque exemplorum agmine firmare opus erat. Habebant *plebis* omnes Martini, uno Bodlei. excepto; habent uterque Gothanus, et apud Colum. IX, 10, 2 meliores, in quo aliæ diversitates videri possunt: laudat enim: *Namque duæ regum facies, duo corpora plebis; Alter erit maculis auro squalentibus ardens, Et rutilis clarus squamis insignis et ore*: ex vss. 91, 92, 93.

96. *Turpes horrent*, pro sunt, sed cum notione asperitatis: conf. ad vs. 91, *ceu viator horret, quum venit ab alto pulvere*, alte a vento in aerem levato, acto; pro simplici: a via pulverulenta. *Spuit terram*, aut in terram, ait Serv. pro compos. adspuit, inspuit: aut re vera terram, propter pulverem, sc. ut terra dicta sit pro pulvere; spuit, exspuit pulverem. *Aridus*, pro siccus, sitiens; ut αὐαλέοι apud Callim. in Cer. 6, κἀφ' αὐαλέων στομάτων πτύσητε ἄπαστοι. — 99. *Ardentes corpora*, corporibus. *lita*, illita, oblita, inducta. *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expressit et excitavit Colum. IX, 3, 2. Idem affirmat, Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Histor. Anim. IX, 40: adde V, 22) esse sequutum. Conf. Varro III, 16, 19.

100. Ex his præstantissimi apum fetus educantur: ex his optimum mel paratur. *Cœli* (v. ad Ge. III, 327) *tempore certo*, vere et auctumno. *Premes* exequando. cf. v. 140. — 101. *Mella liquida* et communi naturæ mellis epitheto, et vero etiam proprio quodam dicuntur. Tum autem et in vitio haberi possunt tanquam fluentia, ut v. 36 (opponuntur *tenacia* v. 57), et in laude, ut h. l., ut sint pura, et opponantur iis quæ fæce ac sordibus crassa sunt. cf. inf. 163, 164. Porro, quod sequitur, veteres vina melle *condivisse*, atque hinc etiam *mulsum* conficere consuevisse, satis notum est vel ex Horat. Sat. II, 4, 24. *Durum saporem*, austerum.

104. *Frigida tecta* ex hoc ip-

Instabilis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe : non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curæ;
Ipse labore manum duro terat; ipse feracis
Figat humo plantas, et amicos inriget imbris.
  Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum

so, quod alvearium ab apibus destitutum est; nam quum assidue incolunt, tum *fovent,* ut v. 43 *fovere larem.* Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam opus, quod *fervet,* huc trahi nequit. — 105. *In stabulis* Medic. a m. pr. et duo alii. *Prohibetis* Rottend. sec. — *Ludo,* a volatu vago et incerto. — 106. *Tu rigidus* Regius Martiui. — Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 10, 3, et IX, 9, 8. — 107. *Quisquam*, quasi de militibus loqueretur. *Altum iter,* de volatu. — 109. *Olentes floribus orti* Franc. et unus Arundel. *Alantes* Regius. — Horti, in quibus sunt flores halantes. — 110. *Custos frugum* Medic. a m. pr. *Florum* Goth. sec. *Aut avium* Rottend. sec. *et* Menag. pr. — Omnia hæc vulgo nota; quid tamen ad apes? dices. Scilicet Priapi signum, in hortis positum, arcere falce sua etiam ab alvearibus fures, et aves apibus infestas terrere videri poterat. conf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampsaci ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, nec minus constat. *Tutela Priapi*, pro, *Priapus; custos*, pro, quæ custodit hortos a furibus, observat fures.

112. De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Græcia frequentissimus. cf. Martin. *Semper virens pinus* memoratur etiam Colum. IX, 4, 2, et 5, 6; erat autem illa veteribus inter hortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65, ubi v. Heins., et inf. v. 141 patere potest. conf. Cerda. — 115. *Amici imbres,* aqua ex fonte aut fluvio. *Irrigat imbres,* scil. plantis, vel in plantas, exquisitius, quam vulgare, *irrigat plantas imbribus.* Æn. I, 691, *Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat.*

116. De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X ex-

Vela traham, et terris festinem advertere proram,
Forsitan, et pinguis hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pæsti;
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,
Et virides apio ripæ, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,

plendam suscepit. Plin. XIV, 1: *Quanquam videmus Virgilium præcellentissimum vatem, ea de caussa* (rerum humilitate) *hortorum dotes fugisse, et e tantis, quæ retulit, flores modo rerum decerpsisse, beatum felicemque gratiæ*, etc. Versus sunt longe ornatissimi, inprimis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis. — 117. *Et terris properarem* Mentel. pr. pro div. lect. *Avertere* sec. Moret. et Vratisl. Goth. pr. *Proras* Gud. a m. sec.

118. *Colenti* Gud. a m. sec., quod ab emendatrice manu profectum, exquisitius est vulgato. Forte *colentis*, inquit Burman., quod necesse haud esset. — Forsitan de cura hortorum dixissem. Jam ornatum contemplare. — *Pingues hortos*, solo pingui adeoque fertili. *Quæ cura colendi ornaret hortos*, in vulgari oratione, *esset*; in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem, festinarem*, — *canerem*. — 119. *Pæstum*, s. Posidonia, Lucaniæ urbs, ad sinum Pæstanum, non longe a Silaro, rosis clara urbs apud poetas, a triginta inde annis propter præclaras ruinas nobilis, itemque nummorum veterum repertorum copia. *Biferum* autem, propter egregiam cœli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. η, 117—121. — 120. Enarrat nonnulla olera hortensia et coronaria ex topiariis. De *intubo* vid. ad Georg. I, 120. *Apium*, σέλινον, varia habet genera, ut petroselinum. Sed hic *palustre* intelligendum videtur, nobis *celeri* dictum, quod locis riguis gaudet. cf. Martin. — 121, 122. Usus eadem imagine Propert. IV, 2, 43 *Cæruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre*. — 122, 123. De *Narcisso* v. sup. ad. Ecl. II, 48, et h. l. Martin. Videtur scilicet veterum Narcissus esse *Narcissus* noster *albus circulo purpureo* vel *croceo minor*. Sed *sera comantem*, sero florentem, appellat, quod sub clementiore cœlo etiam seriore anni tempore, Novembri, ac Decembri, floret, ut de Thracia ac Græcia tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Plant. VI, 6, loco ab Heinsio laudato: νάρκισσος ἢ λείριον — ὄψιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἡ ἄνθησις, καὶ περὶ ἰσημερίαν. In *comantem* vim agnoscit Mejerotto in Dubiis p. 10, ut respiciatur copia florum et scaporum, quos narcissus habere solet. Mitscherlich. noster Adno-

Pallentisque hederas, et amantis litora myrtos.
Namque sub OEbaliæ memini me turribus arcis
Qua niger humectat flaventia culta Galæsus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti

tat. ad H. in Cer. p. 112, ad v. 12, Hymni hoc epithetou advocat : τοῦ καὶ ἀπὸ ῥίζης ἑκατὸν κάρα ἐξεπεφύκει. *Acanthus* h. l. herbæ nomeu, noster *acanthus sativus,* seu *mollis Virgilii,* apud Bauhin. vid. ad Ecl. III, 45, ubi *mollis,* ut inf. v. 137, ὑγρὸς Theocrito, quod hic *flexus,* quia adultior caulis reflectit se, et vergit ad humum; propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur, quod proprie non habet, sed caulem. *Tortos acanthos*, dixit Columella X, 241. *Pallentes hederas :* ponit genus certum : nam sunt et nigræ. — 124. *Que* abest ab edd. aut. et fragm. Vatic. *Pallantesque* Rottend. sec. At tert. *pallantisque*, ut *palantes hederæ* sint, velut *errantes.* Sed sunt aberrationes illæ perpetuæ; et hedera *alba* a *nigra* distinguitur. vid. Heinsius.

125. *OEbaliæ memini me turribus altis* vulgo ubique legitur. *OEbaliæ — arcis* apud Arusian. Messium, quod unice verum esse nullus dubito, nuncque cum Brunckio recepi. Quis enim *OEbaliam* dixerit de urbe Tarento, aut Tarentina regione? quis *turres OEbaliæ?* quis ferat *turres Atticæ* pro Athenis? At *arcem* pro urbe dicere poterat, quamquam et *arx Tarenti* ex Livio satis nota. — 126. Ante Heins. editiones Plantinianas et Elzev. occuparat *piger* ex Jo. Scopæ collectaneis. Alterum proprie Galæso tribuitur; ambigitur modo, quo sensu. v. Burm. ad h. l. Sed est haud dubie aqua nigricans, quia pellucida et profunda ; ita enim solet fundus nigricare, adeoque et ipsa aqua. *Umbrosum* Galæsum dixit Propert. II, 25, 67. — 127. *Corycium* nunc *senem* induxisse videtur Varronis exemplo, qui fratres Veianios laudat III, 16, 10, 11. Locum expressit Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58, 59. *Corycus* Ciliciæ oppidum, antro et croco satis notum ; ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum a poeta adducitur, sive is casu eo pervenerat, sive traductus a Pompeio, qui, narrante Servio, victis piratis Cilicibus partim ibidem, partim in Græcia, partim in Calabria, agros dedit. Laudes tamen hujus senis apud poetam in piratam veteranum vix cadere videntur. Apud Probum alia est narratio : « Pompeius quum oppugnaret piratas, remigibus eorum promisit agros, si vicisset eorum adjutorio ; quorum proditione victor Tarentinorum agros veteranis divisit, et quicquid deterrimum fuit, remigibus dedit. » Indocte hæc quoque narrata ; et, si quid inde tenendum, saltem dicemus, veteranos a Pompeio in agrum Tarentinum tum vacuum ab inco-

Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum

his deductos esse. Inter hæc quid vetat quo minus certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta, quocunque tandem casu ille in Italiam traductus fuerat, in his terris hortum colentem noverat? Venerat enim poeta in hæc loca sub a. U. C. 715. At illa Servii ratio vix ferri potest, ut *Corycius senex* appellative dictus sit, qui more apud Corycios usitato agrum coleret. *Hortus* quidem *Corycius* recte ita diceretur, a præstantiore cultus genere, non autem *senex*.—127, 128. *Cui pauca relicti Jugera ruris erant. Relictum rus* cum absolute dicatur, vix aliter accipi potest, quam sive de subsecivo, h. in metatione, cum agri assignarentur, intra limites non recepto (v. Goes. Ind. in R. Agrar. Scriptt.), sive de contemto omnino propter jejunitatem soli neglecto et deserto agro, ut Servius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa juvencis, Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho* et mox *in dumis*). Nam *ager relictus*, sc. hereditate, avitus, cum nihil quod eo ducat, adjectum sit, ut v. contrarium in illo Martialis: *Res* non parta labore, *sed relicta*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmann. auctoritatem.—128, 129. *Nec fertilis illa juvencis*, h. juvencorum labore, aratione. *Seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit. — 129. *Nec Cereri* Salmas. Exerc. Plin. p. 366 laudat; memoriæ sc. vitio. Tum noli cum nonnullis hærere in *illa seges nec fertilis* — nec commoda Baccho. Jungenda sunt: *pauca jugera, illa* jugera *erant seges* nec fertilis per juvencorum arationem, nec opportuna. Dicta *seges* omnino pro agro, proprie quidem de proximo.

130. *In dumis*, in solo spinoso ac dumis indulgenti; hoc equidem novi latine dici posse, etiam sic, ut sit, inter dumos, in dumeto, quod non videtur locum habere: an vero esse possit latine dictum pro in horto, sæpe ducta ex dumis, incluso, quod vir doctus me docet alii dijudicent. Certe non ausim dicere, olus crescere *in sæpe*, pro in horto sæpe cincto, ita nec, *in dumo*. *Premens*, plantans, ut Georg. II, 346 *quæcumque premes virgulta per agros*. Ut *premere* sit legere, decerpere, metere, adjecta opus esset alia voce, manu, ungue, ut Ge. I, 157 *Falce premes umbras*, resecabis. Calpurn. V, 111 *Tu tamen aut laxas ederas aut molle salictum Valle premes gelida*, ubi est seu falce, seu manu stringere, frondes decerpere. Mox *rarum olus* potest referri ad pauperem hortum ut modicum olus inde provenisse dicat; sed verius est ita dici, quoniam proprium sationis et plantationis

Lilia, verbenasque premens vescumque papaver,
Regum æquabat opes animis; seraque revertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
Et quum tristis hiems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tondebat hyacinthi,
Æstatem increpitans seram zephyrosque morantis.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis. Illi tiliæ, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos

est, ut olera parvis inter se intervallis, *raris ordinibus*, serantur: id quod in solo tenui multo magis fieri necesse erat. Saltem hoc malim, quam porosum interpretari, ut spongia rara dicitur. *Circum* in oris arearum oleribus consitarum. *Verbena*, hierobotane, *la verveine*, h. l. apum caussa sata. *Vescum papaver*, tenui grano; Ge. III, 175 *vescas salicum frondes* dixit; ad quem vs. vide. — 132. *Æquabit* quart. Moret. *Animo* quatuor apud Burmannum, et sic Serv. ad Æn. I, 18. vid. ad Phædr. II, 3, Burmann. Versus 130, 131 aberant a Goth. sec. — 134. *Carpere*, carpebat, historico modo, ut et v. 140. — 135. *Frigore saxa Rumperet*, v. Ge, III, 363. Etsi vix credas, in locis his Italiæ extremæ circa Tarentum tantam hiemis sævitiam incidere posse; ut pro generali hiemis notatione hæc sint habenda. — 137. Jam vero *mollis jam* (non, *tum*) *tondebat hyacinthi* scribunt diserte Mediceus, Gud. Rottend. tert. a m. pr., Mentel. duo, Menag. alt. et Moret. tres (quo Reg. alludit: jam tond. *iacinthi*). Eamdem lectionem in vetust. libris invenerat Achilles Statius; itaque nondum receptam esse olim mirabar; et nunc eam recepi, adstipulante Brunckio. Nam manifestum est, aut importunum metum de metri ratione, aut scripturam sine aspiratione locum dedisse depravationi in *achantus*, ad ductum Ecl. III, 45, ubi *mollis acanthus* occurrebat. — *Comam mollis jam tondebat hyacinthi* : h. carpebat hyacinthos media hieme. *Coma hyacinthi* pro ipso flore. — 138. Argutus versus. Ipse antevertebat præcocibus floribus æstatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat.

140. Mellificio antevertebat alios; mella maturius exprimebat favis. *Apes fetæ* melle. — 141. *Pinus* vid. ad vs. 112. — 142,

Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, et spinos jam pruna ferentis,
Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum hæc ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Prætereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipse
Addidit, expediam; pro qua mercede, canoros

143. Fidem præstabant arbores, nec frustrabantur spem ex flosculis et gemmis conceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *induit se pomis in flore novo:* at *arbos in florem ipsum induit se arbos* supra Georgic. I, 187, 188.

144—146. Ille etiam ulmos in ordinibus κατὰ στίχους, h. e. ille ulmorum ordines posuerat; at elegantius *distulit*, disposuit. *in versus*, conf. Ge. II, 277 sqq. Servio duce, quem Julius Sab. exscribit, Martinus de *transplantatione arborum jam adultarum*, quam ille Corycius senex felici eventu tentabat, accipit; motus epitheto adjecto: *seræ* ulmi. Probaveram hoc ipse in prioribus edd. et ad eadem jam redeo. Ergo *ulmos* appellat *seras*, non tam sero adolescentes, sed jam adultas. *Piros eduras*, h. valde duras, validas. *Spinus*, oxyacantha, *aubépine*, cui jam prunus insita erat; tandem *platanus* (vid. Ge. II, 70) jam umbrosa. Hæc forte ad priorem interpretandi modum revocare possit. — 147. *Hæc ipse quidem* novem apud Pierm., uterque Goth. Regius et Ed. Norimb. *Hæc ipse eadem* Ven. *Ipsa* Medic. a m. pr. *Exclusus* omnes Pieriani et Heinsiani, Goth. sec. et omnes Anglici; et confirmat Columellæ imitatio lib. X pr. Vulgg. *disclusus*, male. *Seclusus* Menag. pr. — Cf. ad v. 116, Colum. lib. X, præf. et pr. *Spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur. Respicit locum Plinius quoque lib. XIV, pr. — 148. *Post me memoranda* Nanger. cum Steph., quod deserunere alii: itaque revocavit Heins. e parte librorum; ut Goth. sec. Reg. et Cantabrig. exhibent. — Servius ad h. v. *Gargilium Martialem* significari prodit; scripsit sane is de hortorum cura, sed est serior ætate, et non nisi Palladio primum laudatus.

149 sq. De re privata ac publica apum agere orditur. Πολιτείαν καὶ βίον dixit Arist. H. A. IX, 40, et inde Didymus Geop. XV, 3, 1. Fabula nota vel ex Callimacho H. in Jov. 49 sqq. Fuere tamen multa, quibus fabulam ornaverant poetæ: in his v. c. illud, quod Ambrosiam Jovi puero apportabant columbæ inter Planctas advolantes; Odyss. μ, 61 sqq., ubi cf. Eustath. Servata ad inferiora usque tempora

Curetum sonitus crepitantiaque æra secutæ,
Dictæo cœli regem pavere sub antro.
Solæ communis gnatos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus ævum;
Et patriam solæ et certos novere penatis;
Venturæque hiemis memores æstate laborem
Experiuntur, et in medium quæsita reponunt.
Namque aliæ victu invigilant, et fœdere pacto
Exercentur agris; pars intra sæpta domorum
Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten,

antri Dictæi religio et apum in eo examina certoque tempore erumpentis ignis prodigium; v. Antonin. lib. 19. Obscuriora tamen sunt illa, ad quæ Maro h. l. respexit; eoque interpretatio non satis tuta; inprimis propter verba *pro qua mercede*. Nolo iterum ea, quæ olim disputata sunt, repetere; sed apponam, quod jam prætuli. Jovem puerum apes, allectæ *cymbalis Curetum*, *sub antro* montis *Dictes* in Creta *paverant* melle; pro ea re, tanquam mercedis ac præmii loco, miram hanc, et humano ingenio similem naturam iis indidit Jupiter. Extulit hæc poeta inverse: naturas has indidit Jupiter apibus, pro mercede, *ejus*, *quod* eum puerum olim *paverant*. Nunc relative redditum, *pro qua re*, *pro qua mercede*, pro eo quod pavere; in mercedem ejus quod. Ita vulgo dicitur, *pro quo*, ut sit: pro eo quod, ἀντὶ οὗ. Evhemerum poetam ante oculos h. l. Virgilio fuisse discimus ex Colum. IX, 2, 3. Locus, qui sequitur, est ex præstantissimis, propter dignitatem tenuitati rerum additam, ex translatis ab humano genere. — 155. *Patriam* simili modo dixit Columell. IX, 12, 1; IX 9, 1. Ad locum facit Ambros. Hexaem. V, 21. — 157. Georg. I, 127 *In medium quærebant.* — 158. *Victum* quart. Moret. *Victui* sec. Moret. *Vigilant* apud. Priscian. VII. *Fœdere parco* Reg. Martin. — Partitæ inter se opus ac munera certo ordine (hoc est *fœdere pacto*), aliæ *victu invigilant*, victui quærendo, cibo congerendo, operam dant, et *exercentur agris*, discursu et vagatione vexantur, fatigantur, per agros; quæ Græci per medium, nos reciproce exprimimus, exercent se: ut sæpe *exerceri laboribus*, *opere*, dicimur, quod tractamus. Habebat hic ante oculos poeta Aristot. H. A. IX, 40, pag. 946 extr. Lineæ autem sunt ductæ jam in Hesiodo Θ — 596 sqq. — 160. *Narcissi lacrimam*, guttam, nectar, humorem dulcem, seu melleum, quem imus florum calyx exsudat. Tum *gluten* e resina, gum-

Prima favis ponunt fundamina, deinde tenaces
Suspendunt ceras; aliæ, spem gentis, adultos
Educunt fetus; aliæ purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;
Inque vicem speculantur aquas et nubila cœli;
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis

mi, corticum. — 161. *Favis*, cellulis mel recepturis, *fundamina*, propolin : vid. sup. ad v. 40. — 163. *Durissima* Medic. a m. pr., male. *Liquentia* et mox *dulci distend. nectare*. Seneca Ep. 84, ex Æn. I, 433, ubi et sequentes versus 167 — 169 iterum appositi. — 164. *Distendunt nectare cellas*, ornatius quam, replent, explent : nam majorem abundantiam repræsentare animo videtur, quod adeo cellularum latera tumere faciat.

165. *Sorti* est idem casus sextus, ut vesperi, ruri. vid. Drakenb. ad Sil. VII, 368, quamquam non video cur non *sorti cadere* res possit, tertio casu, h. in sortem, cum *sors* et ipsa portio ac munus sit. *Ad portam* Alcuinus Grammat. vid. ad Liv. IV, 37, 6 Burmann. Sed illud minus poeticum. — 166. Ven. *accipiunt* : pro vulgari, excipiunt; hoc tamen reposuit Wakef. quia sit proprium. — An futuri sint imbres, ne reliquæ exeant, ut bene Cerda. cf. v. 191. — 168. *Fucos*, apes majores iis quæ mel faciunt. Columella IX, 15, 1: *Mox transacto sequitur mellis vindemia. — Ejus maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari : quod est genus amplioris incrementi, simillimum apis, et, ut ait Virgilius*, ignavum pecus, *et sine industria favis assidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis invecta consumit. Verumtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur, insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam et educandam novam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur, et, ut idem ait, a præsepibus arcentur.* Vides veteres non ubique in physicis desipuisse.

169. *Fervit* conj. Cuningham. et Jo. Schrader. Sicque legerat Philargyr. *flagrantia*, *fraglantia*, *fraglantia*, et in Franc. *frangentia*, legitur. v. Burmann. — 170. *Lenti* fragm. Vatic. — 170 — 175. Eadem industria apum est in melle elaborando, quam in fabrica aliqua plurium operantium; poterat officinam fabrilem laudare; at poetica ingenii vi majorem speciem rerum reddidit ex

Quum properant, alii taurinis follibus auras
Adcipiunt redduntque; alii stridentia tingunt
Æra lacu; gemit inpositis incudibus Ætna.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, si parva licet componere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. Grandævis oppida curæ,
Et munire favos, et dædala fingere tecta:
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ; pascuntur et arbuta passim,

Vulcani fabrica ferraria. *Lentis massis*, ferri, quod procudi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, σπεύδουσιν, ἐπείγουσι, fulmen. Sic Callim. in Dian. 49, de ipsis Cyclopibus: ἐπείγετο γὰρ μέγα ἔργον. *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 147, 148 *Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere* (aut potius *propter*, dum prope adstat aqua) *demersimus imbrem.* Hoc magis poeticum, quam ut *lacus* ipsum vas sit; uti in vineis *lacus* sunt. Ovid. Met. IX, 170; *gelido ceu quondam lamina candens Tincta lacu, stridit.* — 171. Iidem versus Æn. VIII, 449—453, sed ibi *ventosis follibus;* et *antrum* pro *Ætna*, et *multa vi*, et *tenaci forcipe massam.* — 175. *In numerum*: ἐν ῥυθμῷ, εὐρύθμως. Ut Eclog. VI, 27. Ceterum hunc eundem locum refinxit poeta Æn. VIII, 449 — 453. Compara Callimach. in Dian. 59 — 61.

176. Comparatio non versatur in specie apum et Cyclopum, sed in operæ industria; poetæ autem partes, in hoc inprimis rerum genere, quæ per se tenues sunt et exiles, versantur in eo, ut iis ornatu, dignitate et gravitate eam speciem induat, qua probare se ac delectare animum possint: hoc autem assequitur, dum *animantium actiones humanis studiis et consiliis* assimilat, adeoque etiam comparationes ab hominibus petitas ad illa transfert. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos jam adsuefecit imaginibus a rebus ac fatis, moribus ingeniisque hominum, petitis. — 177. *Amor habendi*, h. l. acquirendi studium, cum mel parant. *Munere suo*, pro cujusque vicibus, ut 158 sqq. partibus cuique assignatis. — 179. *Figere* unus Mead. quod hic legendum putabat Burmann. Sec. ad Anthol. Lat., p. 375. — *Munire favos*, pulchrius quam, fingere, facere, fabricari. *Dædala tecta* a Lucretio habet. — 180. *Multæ* Zulichem. Laudat Burm. Intpp. ad Suet. Aug. 78. Drakenb. ad Liv. V, 26. — 181.

Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora: rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi jam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis, pluvia impendente, recedunt
Longius, aut credunt cœlo adventantibus Euris;
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursusque breves tentant, et sæpe lapillos,
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram,

Pascuntur, depascunt, ut verbi usum vidimus Ge. III, 314; II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300; I, 148. *Glaucas salices*, Ge. II, 13. *casiam*, II, 213. *Pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exsudant, glutini apum idoneum. *Ferrugineos hyacinthos*, alias *purpureos*, *vaccinia nigra* Ecl. II, 18. Nobis *lilia floribus reflexis* (*le martagon*). conf. Martin., qui hyacinthi hujus poetici formam exhibuit. — 184. Distinguunt multi post *quies*. vid. Heins. et Burm., quod et ipsum ferri potest. *Labor omnibus idem* Rottend. pr.

188. *Mussant*, murmurant, fremunt: vid. ad Æn. XI, 454 *flent mœsti mussantque patres*. — 189. *Thalami*, cubicula, pro alveis. — 190. *Sopor suus*, ex usu hujus nominis poetico, illis debitus et conveniens, quippe labore diurno paratus, aut illis solitus et usitatus.

191. Convenienter versui 149, 150 sequuntur nunc alia singularia ingeniis apum insita: præsensio tempestatis ingruentis; tum vs. 197 sobolis mira reparatio. — *Recludunt* Medic. a m. pr. — Arat. Diosem. 296 inter signa imbris ingruentis: οὐδ' ἂν ἐπὶ ξουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος πρόσσω ποιήσαιντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι, ἀλλ' αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργου εἰλίσσονται (h. κατὰ, περὶ μέλιτος). — 192. *Haud credunt* Leid. Francian. *advenientibus* Goth. pr. — *Credunt cœlo*, fidem habent sereno cœlo. — 193. *Sed tutæ circum* Franc. *Pro mœnibus* Priscian. VIII, sed vulgatum agnoscit Nonius Marcellus, Prisciano antiquior, in *aquari* apud Heins. — 194 — 196. Observatum hoc multis, apes adverso vento volantes lapillis se onerare, ne a vento abripiantur, in his Aristot. H. A. IX, 40; Ælian. H. A. I,

Tollunt : his sese per inania nubila librant.
  Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt.
Verum ipsæ e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt; ipsæ regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas

11; Plin. XI, 10. *Cymbæ instabiles*, levitate oneris fluctuantes.

197. Inter plures veterum de *apum generatione* opiniones erat etiam hæc, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi. v. Aristot. H. A. V, 21; adde c. 19, 22. Plin. XI, 16. sect. 16. Nunc reginam, vulgo pro rege habitam, communem stirpis auctorem ac parentem, ovis pariundis solam vacare, post Swammerdammii et Reaumurii (t. V. *Mémoire* 9) observationes communis opinio est; unde mox excludantur apes, cum novæ matres, tum mares, seu fuci, tum mellificantes apes, in quibus nondum ulla sexus nota reperta est: ut adeo apes cum formicis novam animantium classem constituant, quæ triplicem sexum complectatur.

197 — 199. Novus orationis color: *Illum mirabere*; h. e. alia, eaque nec minus mira, natura est, quod concubitui non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX, 2, 4 *utrum examina — concubitu sobolem procreent, an heredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro.* — 200. *Ipsæ e foliis* Heins. e Medic. Gudian. Moret. quart. Franc. Toll. Sic et Roman. et omnes Martiniani cum edd. nonnullis aut. et Goth. uterque. *Et foliis natos et* Rottend. tert. At aliæ cum vulg. *e* omittunt; sunt etiam qui ordinem mutent, *natos foliis*; ut apud Pierium et in vett. edd. *natas* Catrœus edidit. *E suavibus herbis* Mediceus et Mentel. pr. *sed suavibus* Romanus. — 202. *Que* abest a Franc. *Alvorum et cerea regna* Longobard., cum in aliis *tecta* sit, si recte capio Pierium. Verum hoc deterius esset: nam in majus auget rem poeta et alveare in aulam ac regnum mutat. Mox *refigunt* vulgo editur inde ab Aldd., quod tuentur Medic. cum aliis codd. et edd. vett., nec non Serv. et Philarg. *Refingunt*, editum jam a Commelin. et Pulmann., tuentur Rom. Medic. et quædam alia Pierii exemplaria antiquiora.

203 sq. *Sæpe etiam.* Ex floribus apes et fetum et fetus cunabula et cubicula, parare dixerat. Subjungit, mutato sententiæ ordine: itaque tanto florum obeundorum studio tenentur, ut etiam alas interdum atterant acutis la-

Adtrivere, ultroque animam sub fasce dedere.
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis!
Ergo ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat: neque enim plus septuma ducitur æstas:
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Præterea regem non sic Ægyptos et ingens

pillis, et onere oppressæ deficiant. — 205. *Generandi gloria mellis*, h. studium; spes et studium gloriæ ex mellis generatione.

206. *Ergo*, cum tam facili ac prompta natalium ratione ex floribus se reficiant. — *Genus immortale manet*, quod copia poetica trinis modis enuntiat. — 207. *Excipiat*, ut fortuna, fors, calamitas nos excipere dicitur; h. ut iis sit. Ut λαχεῖν, λαχεῖν, ita *excipere nos* dicuntur ea, quæ obtingunt, eveniunt, inprimis certo ordine, tempore, sequela. Sic Ge. II, 345 *Si non exciperet cæli indulgentia terras*; Æn. III, 317, 318 *quis te casus dejectam conjuge tanto Excipit?* Ita de philosophis: excepit scholam Crantor; et Æn. I, 276 *Romulus excipiet gentem*, regem eum habebunt Albani. Nec multum diversa exempla in Livio. *Septima æstas*. vid. Aristot. Hist. Anim. V, 22; Plin. XI, 20; Colum. IX, 3, 3. *Plus*, plus quam. — 208. *Et* Rom. *At* est attamen. *Manent* Franc., non ineleganter, judice Burmann.; ipsæ, apes, genus immortale, manent. Nam videtur nimis tenuiter dictum *genus manet immortale*. Debebas tamen jungere: *genus manet*, durat, ita ut subjungatur ornans *immortale*. Bentl. ad Lucan. conj. *At genus immortale tamen* recepit Wakef. — 209. *Fortuna domus* ornatius quam domus, et hoc pro apum genere. Subire potest animum *fortuna domus Augustæ*, *Augustorum*, *Augusti*, proprio ac sollenni more dicta: inprimis in nummis; respectu ad statum et conditionem gentis, fatali aliqua necessitate perpetuam et perennem: quod et Ruhnkenius in memoriam revocabat. Dubitare tamen licet, an illo jam tempore, quo Maro Georgica condidisse traditur, illa notio frequentata sit et frequentari potuerit. Nondum Augusta domus ea dignatione tum habebatur: spectantque illi tituli ad seriora tempora: ad quæ adeo et hi carminis versus essent revocandi tanquam serius inserti: quod opinari licet, probari nequit.

210. *Ægyptus* vulgo. — 210, 211. Cerd. et alios ad unum Persarum regem, cui hi populi omnes parebant, referre video. Sed videntur potius plures populi memorari, regum suorum inprimis observantes. *Lydia ingens*, non respectu ad reliqua imperia ha-

Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi, mens omnibus una est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella
Diripuere ipsæ, et crates solvere favorum.
Ille operum custos; illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et sæpe adtollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per volnera mortem.
His quidam signis, atque hæc exempla sequuti,
Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Ætherios dixere; deum namque ire per omnis

bito, sed ad Crœsi victorias et opes. *Medus Hydaspes*, negotium facit Intpp. Est enim Indiæ fluvius, cui epitheton *Medus* parum convenire videtur. Itaque post Servium in Media quæsivere flumen hujus nominis, de quo tamen Geographi silent. Haud dubie poeta, forte Græci alicujus poetæ exemplo, designasse videtur imperium veterum Persarum, cujus fines ad Indiæ illam partem pertinebant, in qua Hydaspes erat. Pro Persico itaque, seu Persa, *Medum* amnem poetico more appellavit, ut Horat. Od. I, 2, 51 et al. — 212, 213. Respicit locum Seneca de Clement. I, 4. — 214. *Crates favorum*, pro textis v. Ge. I, 166. Faciunt itaque, quod sæpe exercitus fecisse legimus amisso duce suo: rumpunt, solvunt fidem, deficiunt.

216. *Frementes* Mentel. pr. Zulich. et Bodlei. — Vid. Varr. III, 16, 8; Aristot. H. A. IX, 40.—217, 218 *Bello objectant*, armis hostilibus: ingruentibus hostibus. Omnia hæc graviter et ornate.

219 — 227. Ex Pythagoreorum disciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diversis quique modis commentantes, amplexi sunt, hæc petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fusa, omnium animantium animas subministrante, et easdem, dissoluto corpore, iterum in se, tanquam sibi συγγενεῖς, recipiente. Cum autem illa mens subtilissimi ac purissimi ætheris aut ignis naturam habere crederetur, spiritus ex ea emanantes *ætherios haustus*, particulas æthereas dixit. Idem placitum exposuit Æn. VI, 724—751, et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poeticorum philosophematum ex Empedocleis est petita, quorum ingens auctoritas quondam esse debuit.

219. Ex his signis, τεκμηρίοις, *atque hæc exempla*, argumenta, *sequuti*. Ornavit poeta vul-

Terrasque, tractusque maris, cœlumque profundum;
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia, nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere cælo.
Si quando sedem augustam servataque mella
Thesauris relines: prius haustu sparsus aquarum

gare nostrum: His apum factis quidam adducti sunt, ut opinarentur etc. — 222. *Cœlum profundum*, altum, in magnam altitudinem exsurgens; ut contra *altum mare* pro profundo. — 224. *Nascentur* quart. Moret. *nascentum* Erf., quod defendi posset. *Accersere* scribunt alii ex more pravo. — *Tenues vitas*, animas, quippe ætheriæ naturæ. *Arcessere*, accipere. — 226. *Omnia*, h. spiritum omnium, quæ vitam sibi ex æthero arcessiverunt. — 226, 227. h. e. nihil perire (ut Macrob. So. Sc. II, 12), sed evolare in ætherem. *Sideris in numerum*, inter sidera, nam eadem mundi anima sidera movet; cum autem corpore soluta anima propter ætheriam suam naturam altum petit, redit ea in cælum et astris admiscetur. Successit mox illa opinio, qua justorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt. *In numerum*: uti, v. c. Vellei. II, 73 *fugitivos in numerum exercitus sui recipiens*, h. in ordines, in partem, adeoque immiscens, inserens. — 227. *Succidere* Leid. *Solo* Toll. *Alto se condere cælo* Rom., se recipere in cælum animas, docte, et ut vulgaris lectio esse possit ejus interpretatio.

228. *Angustam* Rom. cum al. Pierii. Recte tamen Heins. et Burm., ex Mediceo inprimis ac Servio, tuebantur alterum, *augustam*; cum jam dudum regiam ac palatia aliaque a regum majestate petita apibus tribui viderimus; statim autem v. 229, 230 alia adjiciantur, quæ ad earum sanctitatem pertineant, ut caste ac pure, ore proluto, adeundas esse dicat. — 228—237. De castratione favorum præcipere incipit, et quidem cum præsidia contra apum iram et furorem, fumum et aquæ adspersionem, tum tempus mellationis vere et auctumno tradit.

228, 229. *Servata mella Thesauris relines*, pro, thesauros mellis servati; qui *relinuntur*, resignantur: proprie amphoræ, dolia et alia oblita pice et obducta relini dicuntur. — 229, 230. *Prius haustus parcus aquarum Ore fove* conjiciebat Reiskius, ut *parcus* pro parce sit. Ludibria lectionum sunt *auctas* in Reg. *Fare* Arundel. At Philarg. *Ore fave*, « cum religione ac silentio accede. » Et Servius: alii *Ore fave* legunt, ut sit, tac.

Ora fove, fumosque manu prætende sequacis.
Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis,

Etiam Mediceo a man. prim. *Ore fave*, cum Ald. sec. Recepit hoc Brunckius tanquam præcipiti Aproniani judicio mutatum: esse ex re sacra petitum, ut adeo purus et cum silentio accedat apiarius. — *Prius haustu sparsus aquarum Ora fove.* Si vera hæc est lectio, et si interpretandi regulas sequeris, sententia verbis efficitur hæc: ut *fovere ora haustu aquarum*, dicta sint pro, fovere aquam haustam ore, h. eam tenere, continere, habere; poetica copia addit *sparsus*, scil. ora, quoad ora; habens ora sparsa, adspersa, proluta, aqua. Expedita hactenus sententia; nam fœtorem ferre nequeunt apes: quod veteres miris modis in miraculum auxere; cf. Varr. III, 16, 6; Colum. IX, 14, 3; Geop. XV, 2, 19; 3, 4, ibique Niclas. Quibus quidem locis nihil esse potest apertius. Enimvero, vel sic non satis patet, quorsum gravi odori cavere opus esse creditum fuerit, cum fumos mellarius præ se ferat manu.

Servius ita accepit: « *Ore fove*, ipsos haustus scilicet; et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam. » Præclare ad ipsam rem; nam solere apiarios hac arte aggredi apes, ut eas ex alvearis parte, qua favos recisuri sunt, fugent, notum est; et sequitur altera similis fraus, ut fumus immittatur; solitosque hoc idem facere veteres, ex Geopon. XV, 6, 1 suspicabatur Beckmann. collega conjunct. hac super re a me compellatus; sequitur Servium Cerda, et jam ante eum Julius Sabinus, quem pleniorem Servium cum Probo habuisse liquet: « Fumo fugantur apes ex alveis; et postquam fugatæ sunt, aspergine aquæ conglobantur, ut non errent; hoc ideo fit, ut exemto melle facilius inferantur alveis; » et paullo post: « *fove*, contine in faucibus tum sparsus haustus aquarum. » Ut hæc interpretatio locum habeat, dicendum est, antecedens dictum esse pro consequente: fove aquam haustam ore, scilicet ut adspergas apes aqua easque fuges. *Fumum prætendere*, h. ante se ferre; quo scilicet apes in vestibulum vel cellam aliamve alvei partem abigantur, favosque eximendos a mellario relinquant.

231. *Fœtos* pr. Rottend. « *Flores* emendatum fuit. Et bene *gravidos flores*, quia ex his omnia generant. » Sic Philargyrius. Vides ineptias Grammatici: qui tamen bene sensit difficultatem inesse voci *fetus*. — 231 — 235. Sunt hæc interposita. Bis in anno mella eximuntur, vere transacto (Colum. IX, 15, 1), et circa æquinoctium (IX, 14, 11). *Gravidos fetus*, apes melle graves, agricolæ, seu mellarii, *cogunt* bis, compellunt extra alvei vestibulum. Colum. IX, 15, 6: *fumus ad apes admovetur; quæ*

Taygete simul os terris ostendit honestum
Plias, et Oceani spretos pede reppulit amnis;
Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
Tristior hibernas cœlo descendit in undas.

confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii et interdum extra domicilium se conferunt. Coguntur ergo in unum locum. *Fetus* ita pro apibus omnino dixit, ut *fetus adultos* sup. v. 163, et *fetus apum* sæpe Columella. Sensum tamen et ipse habeo inesse aliquid duri; itaque bene monentibus concedo: inprimis, quod nunc non ipsæ apes sunt graves melle, sed favi sunt graves. Manendum igitur in altera Cerdæ, Ruæi et Martini interpretatione, qui ad interpretum consensum provocat, *fetus gravidos* esse ipsum mel. *Cogere mella* vidimus supra v. 140. Dictum erit *fetus* notione generali de quocumque proventu, nunc mellis; non modo pecudum, arborum, agri.

232, 233. H. e. sub ortum Pleiadum (Colum. XI, 2, 36 *Decimo Kal. Maias Vergiliæ cum sole oriuntur. — Nonis Maiis Vergiliæ exoriuntur mane. — VI Idus Vergiliæ totæ apparent.* cf. Plin XVII, 26, s. 66. 1). *Simul ac Pleias*, seu *Plias* ex Πλειάς, *Taygete* (est ea una Pleiadum, quæ h. l. una cum ipsa intelligendæ sunt), *ostendit os honestum*, pulchrum: tanquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Æn. VIII, 590, 591 et alibi. Theoc. XVIII, 26 Ἀὼς ἀντέλλοισα καλὸν διέφαινε πρόσωπον. *Et*, simul ac Taygete, nympha, nunc sidus, *reppulit pede*, quod faciunt, qui in altum emtuntur, elevant se (cf. Ovid. IV Met. 710. Statius Achill. I, 99 *liquidum ter gressibus æquor Reppulit*), *amnes Oceani* (Homerico vocabulo, ut Odyss. λ, 638, ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex Oceano assurgere videri possunt, ut sol. *Spretos*, ornatu poetico adjectum; quod convenit alioquin iis quæ pede repellimus.

234, 235. Et sub occasum, qui in VI Idus Novembris refertur, v. Colum. ibid. § 84; conf. 77, 78; Plin. XVIII, sect. 59 et 60; conf. sup. ad Ge. I, 221. Vide et Pontederam Antiqq. Lat. et Gr. p. 247, et Gesner. de Hyperb. ad Orph. p. 470, et nunc Pfaff. de ort. et occas. sid. pag. 59 sq. *Aut ubi eadem* Pleias *descendit cœlo*, occidit, *tristior*, quia tristi, ingrato, anni tempore, *in undas hibernas*, tempestatibus vexatas, quippe mense Novembri. In mare autem se condere videri possunt sidera occidentia. *Fugiens sidus Piscis aquosi*, quandoquidem is Pleiadum situs est in cœlo, ut alter Piscium eas a tergo urgere et insequi videri possit, utque adeo non sit de subsequente aliquo Piscis occasu accipiendum; sed de Pleiadum occasu unice agatur, quæ in sphæra ita expressæ

Illis ira modum supra est, læsæque venenum
Morsibus inspirant, et spicula cæca relinquunt
Adfixæ venis, animasque in volnere ponunt.
Sin duram metuens hiemem, parcesque futuro,
Contusosque animos et res miserabere fractàs :
At suffire thymo, cerasque recidere inanis,

sunt, ut pone eas positus sit alter ex Piscibus. Descendit itaque Pleias, cui a tergo vicinus est Piscis, ex positu in sphæra.

236. Conjuncta hæc cum superioribus; nam, dum mel exscinditur, iras apium maxime experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignava, ut non, qui ejus opus conetur disturbare, resistat.* — 237. *Spicula cæca*, h. occulta, brevia, quæ possunt latere. Serv. *Morsus* pro aculeorum ictibus dici, obvium. — 238. *Affixæ venis* vulgatum inde ab Aldd. *Adfixa in venis* sec. Mentel. a m. sec. et pr. Moret. unus Arundel. et alter cum Erf. et cum edd. nonnullis (inter quas Argent. 1502, notante Reiskio, cui valde arridebat ea lectio). Videri potest hoc Grammatici, de metro solliciti, opera interpolatum esse ex *Adfixa venis*, scil. spicula, ut erat in Pierii pervetere libro; Mentel. pr. Reg. Moret. et aliis. — *Adfixæ venis*, gravius quam cuti, corpori. *In vulnere*, in inferendo vulnus. Nam aculeis amissis mori creditæ sunt. Plin. XI, sect. 19.

239. Editum erat *metues*. Pro hoc *metuens*, Gud. a m. pr. Franc. Toll., porro Roman. et codd. aliquot Pierii et Regius Martin. edit. Junt.; nec rejiciendum est, inquit Heins., quin etiam elegantius hoc dictum censeo; itaque nunc recepi, probatum quoque Vossio. *Metuis* sec. Moret. — Sin apiarius, hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes favos exscindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat : at saltem, propter variorum insectorum insidias suffiendus est alveus, inanes cellæ exscalpendæ et recidendæ, ne quod in iis animalculum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Observata hæc omnia jam erant Aristoteli; v. H. Anim. IX, 40, pag. 946 A., sed in caussis reddendis laborabat maximi philosophi acumen. Monent eadem Geoponici, Varro et Columella cum Palladio. — *Parces futuro*, conditioni ac necessitati apum futuræ. Priscianus hæc ipsa ad apodosin referebat, ut essent, *parce* et *miserator*. — 240. Spoliato alveo et cibi penuria, hiemali tempore. conf. Colum. IX, 14, 11. — 241. *At* omnes fere codd. Heinsii : *Aut* vulgo. *An* Reiskius conjiciebat; an quis dubitet? *Aut sufferre thumo* (*thumos* apud Foggin.) Medic., nec non Rom. et ed. Ven. *thymum* tres apud Burm. *At suffire fimo*, scilicet bubulo, conf. Jo. Schraderus,

Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis,
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis;
Aut dirum tineæ genus, aut invisa Minervæ
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntque foros, et floribus horrea texent.

ex communi præcepto auctorum de R. R. et Plin. XXI, 14, s. 47. — *Ut omnes vitiosi favi tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8; cf. § 11, 12; c. 14. 1, 2, 13; Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodosi, ut supra aliquoties: εἶτα, ἀλλὰ, ἀλλάγε; quod etiam *attamen*. — 243. *Ignotus Stellio*, non observatus, occulte adrepens. *Et blattis congesta cubilia sunt*, h. blattæ cubilibus eo, in favos vacuos, congestis, adedere favos. *Lucifugis*, per noctem vagantibus, ut Servius recte explicat. Est vermium genus, *tineas* (*les teignes*, *les chenilles*, *les vers*) appellant, ceram depascentium; ex erucis in chrysalides, tandemque in blattas lucifugas transformari solent. conf. Colum. IX, 14, 1, 2, 8, 9. *Phalænam tineam mellonellam* Linn. vocant nostri viri docti. — 244. *Fucos* Gud. a m. pr.; Mentel pr. *ad pocula* Medic a m. pr. — *Fucus* (v. ad v. 168) *immunis*, quod ipse nihil operæ ad mellificium confert. cf. Hesiod. Ἐργ. 303, 304; Theogon. 594 sqq. — 245. *Imparibus armis* h. l. quibus apes pares non sunt. *Asper* vid. Ge. III, 149. — 246. *Tineæ*, quarum papiliones enecare jubet Colum. IX, 14, 8. *Invisa Minervæ*; nota fabula de Arachne. — 247. *In foribus laxos* edd. ante Heins., sed jam Pierius monuerat, codices aliter habere. *Laxosque in foribus* Zulichem. *Arachnea* Toll.

248. *Quo magis exhaustæ* apes sunt melle subducto (nec tamen eo usque, ut fame pereundum sit, nec alieno tempore), *eo acrius omnes* operam dant, ut jacturam tantam reparent; *ruinas generis lapsi*, ut paullo ante, *res fractas*, a republica et imperio aliquo sumtum. Notum autem inter melitturgos, ex mellis abundantia inertia et luxuria solvi apes; itaque etiamnum inter mellificii nostri noxas habetur, quod non satis mellis apibus subducitur, contra vero, vere ineunte, novus cibus apponitur. Observatum jam Aristoteli H. A. IX, 40, versus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos esse contendebant veteres. vid eundem. et Colum. IX, 15, 3. — 250. *Fores* edd. nonnullæ, ut Cerdæ, et Pierius in ora co-

Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis :
Continuo est ægris alius color; horrida voltum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt.
Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame et contracto frigore pigræ.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant,

dicis sui. Possit esse vestibulum. *Cavos* l. *favos* Jo. Schrader. ex Columel. IX, 15, 4 et sup. v. 104. In *horrea* duplicem lectionem agnoscit Julius Sabinus, et *horrea*, et *horea* : nam *horeum* esse mel æstivum, « et ita legendum esse puto; Plinius sic ait : *Alterum genus est mellis æstivi, quod ideo vocatur horeum a tempestivitate præcipua.* » — Male hoc : mel illud est ὡραῖον ap. Plin. XI, s. 13. — *Foros*, alveos, favos in alveis, sive a locis spectaculorum, sive a tabulatis navium : *et floribus horrea texent,* florum succo ac polline conficient favos : proprie cellulas, in quibus tanquam horreis mel reconditur.

251. *Sin* quatuor apud Burm. Oblongus Pierii, Goth. sec. *Nostris* Rom. et aliquot apud Pierium. — 251—280. De morbis apum et morborum cura. Versus 253 ad 263 interpositos esse memento, nec male forte parenthesi includas. Comparari possunt Varro III, 16, 20; Colum. IX, 13, ubi § 7 totum h. l. expressit.

252. *Vita tulit* h. conditio, sors, natura apum, ut βίος, et sæpe *vita humana.* — 254. *Alius color,* ἀλλοχροοῦσι. — 255. *Difformat* unus Arundel. *Ei corpora* Donat. ad Terent. Hecyr. II, 4, 25.—257. An *connixæ?* quoniam negant in morbis id solere fieri, ut plures in uvæ modum, βοτρυδὸν, conglobatæ aliæ ex aliis pendeant; sed tum singulas passim hærere. *Connexa* edd., male. — 259. *Ignavæ fame*, inedia. Sed proprie potest tamen accipi; est enim *fames hiberna* inter morbi caussas : unde inter remedia infra vs. 280 cibi copia ponitur. *Contracto frigore pigræ;* proprie sunt ipsæ *frigore contractæ.* Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. — 260. *Tractim*, tractu, trahendo se, sive ad tempus referas, ut sit continuo, jugiter, sive ad locum, ab uno angulo ad alterum, per omnes alveorum et examinum ordines susurro continuato, ἐπισεσυρμένως, nil interest. Hoc forte doctius, ut Lucret. III, 529 mori homines per membra sublato sensu : *post inde per artus*

Frigidus ut quondam silvis immurmurat Auster;
Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, et fessas ad pabula nota vocantem
Proderit et tunsum gallæ admiscere saporem,
Arentisque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psithia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello

Ire alios tractim gelidi vestigia leti. — 261. *Silvas immurmurat* Longobard., nec male. v. Heins. — *Frigidus auster*, vid. ad Ge. III, 278, 279. Mox 262 *mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, ὀρινόμενον, seu delluxu maris reciproco, seu, ut in Homero, fluctibus ad litus impulsis et allisis. — 262. Abest versus a Parrhas. *Aut* Medic. Pierii, Moret. pr. Zulich. Reg. apud Martin. *Stridit* Heins. e Medic. Gud. Roman. Vulgo *stridet*: quod et Romanus tuetur. — 263. *Æstuat inclusis* Servius, Danielis et aliorum ad Æn. V, 595. *Ingens* Medic. a m. pr. — *Fornaces* sunt fabrorum ap. poetas. Ternas comparationes ex Homero expressas esse post Servii indicium vidit jam Guellius, Iliad. ξ, 394 — 399. Aliam Homerici loci imitationem in Quinto Smyrnæo videas, locupletissimi ad ornatus quærendos ingenii poeta, modo castigatior esset, lib. V, 364 — 380 — 386 — 389, ubi facile agnosces luxuriem, si cum Virgilio cómpares.

264. De *galbano*, v. ad Ge. III, 415. — 266. *Fessas*, ægras, ut sæpe. — 267. *Admiscere*, scil. illis mellibus, quæ infundis. Colum. l. l. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti.* Galla, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis gravidus, adstringentem habet naturam (unde h. l. *sapor gallæ* pro galla), adeoque profluvium sistit alvi, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. cf. Colum. IX, 13, 2; Varro III, 16, 22. — 269. *Psithia* vitis utilissima passis uvis et conficiendo inde vino *passo*: vid. Ge. II, 93. *Defrutum* vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. — 270. *Cecropiumque thymum*, v. sup. vs. 112 — 117. *Centaureum* sive centaurium, majus et minus (*la grande et la petite centaurée*), a Centauro Chirone nomen traxit. v. Plin. XXV, 4, sect. 14. 6, sect. 30, 31.

271. Consentiunt viri docti in

Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse; sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe deum nexis ornatæ torquibus aræ;
Asper in ore sapor. Tonsis in vallibus illum
Pastores et curva legunt prope flumina Mellæ.
Hujus odorato radices incoque Baccho,

hoc, *amellum* esse *asterem atticum cæruleum vulgarem* (nobis *aster* vel *amelle);* quem in Italia, Sicilia, et Gallia Narbonensi incultis et asperis convallibus passim nasci Rajus testatur; unde *facilis quærentibus herba.* Ejus formam excudi curavit Martinus. Pugnat tamen pro meliloto flore luteo (trifolio n. 5 apud Linn.) Wedel. Exercit. med. philol. Cent. 3, Exerc. 5; et profitetur ipse Hoffmann. noster, botanices arbiter haud dubie idoneus, non omnia, quæ in Virgilio memorantur, asteri amello respondere : v. Virum doctiss. in Asterem Horti Gottingens. Decade prima. (cf. Gott. Gel. Anz. 1800, p. 1321.) Verecundius itaque ii, qui vix primis labiis hoc plantarum studium attigerunt, in pronuntiando de hoc rerum genere esse debebant. — 273. *Namque imo* aliquot Pieriani, Franc. et ed. P. Dan. Basil. et al., item Goth. pr. Erf. unus Mead. et edd. vett., etiam Egnat.; et probavit Heins. ad Ovid. Ep. XX, 41; fluxit ex perpetua varietate. Major librorum auctoritas pro *uno*, etiam sic inde ab Aldd. editum. *De vertice* vett. apud Pierium. — *Uno de cespite*, seu uno eodemque soli loco, seu una eademque radice, uti exponit Philargyrius, quem sequitur Martinus, ut *cespes* sit radix cespitosa, seu radix fibris inter se in cespitis modum implexa. — 274, 275. Flore flavo, foliis purpureis violaceo colore. — 275. *Fundentur* Leid. *Eduntur* Zulichem., mox *sublucent* qu. Moret. Goth. pr. *Succumbit* Zulichem. — 276. Solent aræ sertis ex hoc amello nexis (*festons*) ornari. — 277. *Tonsis in vallibus*, quas pecudes tondent (v. Ge. I, 15 et al.); nam sequuntur *pastores* qui inter pascendum herbam colligunt. — 278. *Incurva* (Foggin. *eu curva*) Medic. a m. pr., et probat Heins. *Per flumina* Romanus, quod admodum placebat Burmanno. *Amellæ* Medic. a m. sec. unus Arundel. et Cantabrig., male. — *Mella. Brixia* — *Flavus quam molli præcurrit flumine Mella* Catull. LXIII (67), 33. Fluvium itaque ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. v. Capreoli de reb. Brix. p. 9, tom. ult. Thes. Scriptt. Ital. — 279. *Odorato Baccho*, simpl. ἀνθοσμίαν, εὔοσμον, εὐώδη, ut Theocr. XIV, 16, odorum vinum, adeoque generosum, intel-

Pabulaque in ſoribus plenis adpone canistris.
Sed, si quem proles subito deſecerit omnis,
Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit :
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo cæsis jam sæpe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam, prima repetens ab origine, ſamam.

lige. Colum. IX, 13, 8 : *Optime tamen ſacit amelli radix, cujus est ſrutex luteus, purpureus ſlos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus ejus succus datur.* — 280. *Expone* Roman., quia in ſoribus.

281. Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apum, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem, posse ex bove cæso nova apum examina excludi; quod Ægyptiorum inventum et artificium esse vulgo jactabatur. v. Varro II, 5, 5; III, 16, 4, et multi apud Intpp. ibi et ad h. l. laudati. Virgilium auctorem Plin. laudat XI, 20, sect. 22, et Colum. IX, 14, 6, et cap. 2, 1, unde Magonem et Democritum potissimum haec tradidisse discas; homines, parum idonea ſide : assenserunt tamen Hyginus ac Celsus. Experimentum rei qui instituerit, non memoratum vidi. Videtur illa Orientis olim communis opinio ſuisse, ut omnino insecta, ita apes ex putribus cadaveribus generari; cui illa observatio ſorte locum ſecerat, quod apes in iis terris, ubi passim per silvas et sine cultu vagabantur, mel interdum in cadaveribus, ut ex narratione de Samsonio constat, ſacere videbant. Non quidem etsi exsiccatis cadaveribus apes ita insidere, non vero sanie diſſluentibus, quam apes aversantur, notatum est a multis; etsi eas nec crudas carnes omnino abhorrere alii testatum ſaciunt; v. Nota Beckmanni ad Antigon. Caryst. pag. 106.

282. *Genus novæ stirpis*, genus novum, a nova stirpe oriundum, examen. — 283. *Arcadii magistri*, pastoris, Aristæi, vid. inſra v. 317 et 539. Sequitur igitur in hoc Maro eos qui eum Arcadiæ heroem ediderant. Ab aliis ad Thessaliam revocatus Aristæus heros; idem Ceæ et Cyrenis cultu habitus. Sane et ipse Maro inſra v. 317. sqq. Cyrenem in Thessalia collocavit, Penei patris antra inhabitantem, ipsum autem Aristæum Tempe incoluisse significat v. 317. — 284. *Cæsis jam ſorte j.* pr. Moret. — Et quomodo jam sæpe cæsis juvencis *cruor insincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generarit, *apes*. — 286. *Omnem ſamam*, rei memoriam, narrationem. Ordinem autem narrationis ita constituit : Aristæum Tempe Thessaliæ incolentem apum examina lue grassante amisisse. Conquestum calamitatem

Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura faselis;
Quaque pharetratæ vicinia Persidis urget,

apud matrem cum iisset, ab hac responsum accepit, Proteum in Pallene 392 de caussa mali et medela esse consulendum. Adit juvenis Proteum, ex eoque audit lucm immissam esse ejus apibus propter tentatam ab eo Eurydicem, Orphei conjugem; expiandum esse flagitium et placandam Nympharum iram. Tum Aristæus in Thessaliam redux sacrum parat, cæsas Nymphis victimas in nemore relictas paullo post revisens, apum examina ex visceribus prognata videt.

287. *Nam quam* Medic. *quæ* Gud. *Pellei, Pelei, Palei*, nonnulli. *Penei* Franc. Est Πέλλα, Πελλαῖος. — 287—293. H. per totam Ægyptum. Interpretum æstuantium conatus commemorare nil attinet. Videamus singula. *Gens fortunata*, a terræ felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Ægypti urbs, non longe ab Alexandria; quæ, quod jam Martinus, vir elegantis judicii, vidit, occidentalem Ægypti partem designat (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium); unde Æschil. in Prometh. v. 845 ἔστιν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellæum*, h. Macedonicum, a nobili Macedoniæ urbe Pella, unde *Alexander Pellæus*. Ex quo autem tempore Macedones Ægyptum obtinuere, a regibus ipsa terra *Macedonica*, adeo et *Pellæa*, appellari potuit. *Stagnantem* pro inundanti dixit poetico usu: sic Lucan. II, 417 de eodem Nilo — *per Libycas Nilus stagnaret arenas*. Alia vid. ap. Cerd. Et sane *effuso flumine* stagnat aqua in locis vicinis, etsi ipso alveo aqua concitatiore cursu fertur. *Pictis faselis*, pulchre; nam hoc proprium est Ægyptiorum, quemadmodum ex Diodor. lib. I, 98, et Herodoto II, 96, 97 satis constat, ut certo navicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrerent. — 290—294. *Presidis* Goth. pr. — *Vicina Pathyridos* Clerici conjectura, a Burmanno satis acerbe explosa. Possint hujus generis plura conjectari; ut *vicina Papremidis*, vel *Prosopidis*. Nisi *vicinium* haberetur, liceret *confinia* conjectare. Hoc ipsum nunc video Bentleium conjectasse ad Lucan. II, 435. — *Quaque vicinia Persidis urget*, h. ab ea parte, qua Ægypto Persis contermina est; quæ vicina sunt ac contigua, poetica oratione *urgent*. Solent veteres, multo magis poetæ, fines sæpe non satis subtiliter ex geographica ratione, designare. Nysam ad Nilum collocatam vides ex verss. Homero tributis ap. Diodor. III, 66. *Persis*, h. l. pro imperio Parthico, ut jam Burm. accepit, more sollenni Romanorum poetarum; sic *Medus Hydaspes* v. 211; hinc et *pharetrata*, quod de Parthis

Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis,
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus,

proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? Multo tamen commodiorem verborum et sententiæ juncturam fore video, si, in quo Julius Sabinus (quem v.), e pleniore Servio forte au ex Probo, præcesserat, *vicinia* a *vicinium* ductum esse existimetur: hoc modo: *Quaque amnis usque a coloratis Indis devexus*, h. Nilus, *vicinia*, h. vicina loca, finitima, fines, *Persidis urget*, attingit; ab orientali Ægypti parte, seu versus ostium Nili Pelusiacum; *et viridem Æg.* etc. Sed videamus reliqua. *Et* qua *amnis usque ab Indis coloratis* (Æthiopibus, v. ad Ge. II, 116; ad Tibull. II, 3, 55, 56) *devexus*, καταφερής, ex altis montibus proclivi descensu in planitiem dum defertur, pronus, *fecundat Ægyptum, viridem* læto agrorum proventu, *nigra arena*, pro limo; est enim *arena* poetis simpl. solum (ut Ge. I, 105 *cumulos male pinguis arenæ* de glebis tenacibus. Lucan. II, 417 *si non per plana jacentes Ægypti Libycas Nilus stagnaret arenas*); *et ruens discurrit in septem ora diversa*. Igitur totus locus huc redit: Per totam Ægyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, adeoque per totam inferiorem Ægyptum Delta nomine celebratam, *omnis regio*, tota gens, *jacit salutem certam*, ponit salutis spem ac fiduciam, *in hac arte*, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse; in aliorum quidem rationibus sive expendendis sive refellendis moras neque hic nectam. At si jam de ipsa sententia et poetica ratione judicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio, et paullo jejunius Nili natura bis describitur: quamquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aliquem aut alium poetam Alexandrinum expressisse; quem locum qui animo tenebant, Romani poetæ copia magis forte delectabantur, ac nunc in nostris animis, hoc auxilio destitutis, fieri potest. Si cui tamen aliter videtur, nil intercedo. — 293. *Ille* Rottend. pr. pro var. lect. * *Usque*. *Devectus* nonnullos legisse, ne dubites; sensu plane eodem; sed minus poetice; quod declivi via defertur, id est *devexum*. *Ab undis* Franc.

295. Conf. cum seqq. excerp-

Eligitur locus. Hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce, fenestras.
Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,
Quæritur: huic geminæ nares, et spiritus oris
Multa reluctanti obsuitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.

tum ex Florentino in Geopon. XV, 2, p. 406 sqq. (p. 1070 sq. Nicl.) Sequutus forte noster erat Varronem, cujus hac de re locus, ad quem Florentinus provocat, intercidisse videtur. *Contractus*, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsum usum, *locus*, οἶκος, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. — 296. *Hunc* locum et *angusti imbrice tecti*, h. angusto tecto (cujus fastigiis imponi solent cavæ tegulæ, *imbrices*), et *parietibus artis*, angustis, *premunt* pro exstruunt, sed multo elegantius, quasi coercent; et quatuor relinquunt spiracula ad quatuor cœli cardines spectantia.

299. Τριακοντάμηνον βοῦν Florentinus l. l. — 300. *Spiritus oris*, h. os. — 301. *Multa resultanti* Menag. pr. *Obsuitur* Heins. reposuit ex unico Mediceo, in quo *opsuitur;* ut et in Gud. a man. pr., quod jam defenderat ad Ovid. Fast. II, 578. Laudavit tamen idem ex libro Colot. Ursinus. *Obruitur* Ven. Parrhas. Vulgo legebatur: *obstruitur,* quod utique proprium et pedestri sermoni conveniens erat, ἀποπεφράχθαι; idque tuentur viri docti Voss. et Wakef. neque intercedam. Æn. IV, 440 *Fata obstant placidasque viri deus obstruit aures.* Apud Lucret. VI, 225 est *oppilare.* — *Multa reluctanti*, πολλ' ἀεκαζομένῳ, ut apud Homer. Od. ν, 277; Iliad. ζ, 458. — 302. *Solvuntur,* resolvuntur contusa, comminuuntur; ut in putredinem tanto citius abeant, *pelle* tamen *integra* manente. Sed et simpliciter *solvuntur tunsa*, pro tunduntur: ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συναλοῦντες· φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἱμάξαι τι τοῦ βοὸς et rel. *Viscera* pro omni carne.

303. *In clauso*, luto etiam denso obducta janua et fenestris; ut diserte Florentinus p. 407, sed, ut adjicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluso; et tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, undecimo inde die, aperta domo examina nova effervescere reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apis in οἶκον penetrare potuerit. *Ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. *Casias* v. sup. ad Ge. II, 213. — 304. *Recentis* Heins. re-

Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat, et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis
Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt;
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut, nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt si quando prælia Parthi.
Quis deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?

posuit ex scriptis, etiam Pierianis, seu verius revocavit; nam sic jam Egnat. Commelin., hinc alii ediderant; reliquæ edd. fere, *virentes.*

305—307. Hæc faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cœlum. — Is dies VI est ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25, s. 39. *Novis coloribus*, floribus. *Rubeant*, efflorescant, niteant. Georg. II, 319 *vere rubenti.*

308. *Humor*, vitiatus putredine sanguis, sup. v. 285, *insincerus cruor. Teneris* autem *ossibus*, quia hæc ipsa contusa colliquescunt. — 309. *Æstuat*, fermentescit. Rem disertius expositam vide in Florentini loco p. 407 ext. Narrata sunt hæc, etsi ex ovis excludi vermiculos, ex his evolare apes satis constat, fabulosa, fere ad eum modum, quo animantia primo esse nata opinati erant indocti physici inter Ægyptios apud Diod. I, 10; Ovid. Met. I, 422. sqq. — 310. *Pinnis* video Heinsium emendare, ut fere alias, et sic in Pierii libris et Romano. Interpungere licet l. post *primo*, ut ad *visenda* retrahas; l. post *miris*, ut jungas: *Trunca pedum primo, mox et str. p. Miscentur.* — *Trunca pedum* græce, pro *trunca pedibus*, et hoc pro, truncis pedibus. Locum expressit, sed suo more, Ovid. Met. XV, 382 sqq. — 311. *Aera carpunt*, ut *viam*, h. volant; quod idem est, *stridentia pennis miscentur.* — 313. *Erupere*, melius quam erumpunt; *ut sagittæ* erupere, *nervo* arcus *pulsante*, propellente sagittam.

315. *Aut Musæ* Moret. quart. *Extulit* permulti; sed *extudit*, quod inde ab Aldd. editur, et meliorum consensus, et grammatica ratio defendit, quod est exquisitius: habet etiam adjunctam aliquam notionem assiduitatis. Dicat aliquis, hanc in deum non cadere: verum non ita argutantur poetæ. *Excudit* vitiose nostri, duo Burm. et plures Martini. vid. ad Georg. I, 133. *Qui*

Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristæus fugiens Peneia Tempe,
Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,

nobis codd. apud Pierium. *Vobis* Erf. a m. pr. — 316. *Unde nova hominum experientia cepit ingressus*, habuit exordia; unde processit: qua re homines adducti ad hanc artem ab experientia suppeditatam progressi sunt. Lucret. I, 384: *Unde initum primum capiat res quæque movendi.* Totum hunc locum a secundis poetæ curis profectum esse, tradunt Grammatici. De Aristæo vid. modo ad versum 283. Quod inventum reficiendarum apum ad eum refertur, ignoratur quo exemplo Maro fecerit; ignoratur quoque, quo auctore Aristæo crimen tentatæ Eurydices impactum sit. Ex perpetuis fere exemplis Romanorum poetarum ad Græcos se componentium, inprimis Virgilii et Horatii, et ad sensum cujusvis viri docti, qui lectione varia animum ad hæc paravit et acuit, fit probabile, saltem suspicari licet, vel ex summo rerum ornatu, Maronem hic alium, eumque Græcum poetam, expressisse. Fuisse vetus poema, Βουγονίαν, sub Eumeli antiquissimi poetæ nomine, ex Eusebiano Chronico constat: num. MCCL, et ibi Scalig. cum Vallars. et Salmas. ad Solin. p. 602, 603. An is ipse autem ad Aristæum artem retulerit, quod a Salmasio affirmari video, nulla auctoritate constat. Sapit totum commentum poetæ Alexandrini ingeniosam suavitatem. Philetæ versum excitavit Antigonus Caryst. c. 23. Βουγενέας, φάμενος, προσεβήσαο μακρὰ μελίσσας, si modo verba sana sunt. Fabulam ipsam *de bugonia* exponit Ovid. Fast. I, 361; Met. XV, 361 sq.

317. Aristæus ex mente poetætum in Thessalia degebat, necdum Ceam adierat. *Fugiens* simpl. relinquens *Tempe*, discedens inde ad *caput amnis*, Penei, fontem. Sic fons Timavi — *novem ora* Æn. I, 245, 246. Ignoratione totius phantasmatis poetici, olim Burmannum temere sequutus, ostium Penei intelligi volebam. Vetat tamen hoc rerum species et locorum ratio, quam poetæ animo insedisse manifestum est; etiamsi concessero, *caput*, uti *os*, *ora*, de fluminum ostio dici posse, quod docuisse sibi visus est Burm. ad Valer. Flacc. V, 351. Lucan. II, 52, adversus quem docte disputantem vide Ouwens Nocte Hag. p. 598 sqq. Nec assensum exprimunt seu illa, *extremi amnis*, seu ea, quæ infra memorata vss. 359—362; hæc enim ad fontem et initia fluminis non minus bene referri queunt. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetua apud poetas fluviorum regia, et Nympharum sedes; conf. Spence, Polymet. pag. 226, 227; et nunc antra et vasti recessus in visceribus terræ intelligendi ad quos per ipsum fontem descensus

Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac adfatus voce parentem :
– Mater Cyrene! mater! quæ gurgitis hujus
Ima tenes, quid me præclara stirpe deorum,
Si modo, quem perhibes, pater est Thymbræus Apollo,
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? Quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.

sit. Pro exemplo hic locus esse potest, in poeta interpretando grammaticam et criticam subtilitatem nihil expedire, si sensus poeticus habeat. Erat autem mater, Cyrene, una ex Nymphis hujus fluminis, eademque Penei filia seu neptis. Apud Pindarum P. IX, 90, 121, ab Apolline illa in Libyam abducitur; at h. l. patris regiam incolit. Porro hunc versum et has querelas ex Homerica expostulatione Achillis cum Thetide Iliad. α, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornavit Virgilius nude ab Homero primum tradita. — 319. *Extremum* libri aliquot apud Pierium. *Extremum sacri* fragm. Moret. *Placidum caput* Medic. — 321. Distingui potest *mater! Cyrene mater! Cyrine* Gud. semper, et alter Mentel., forte ex pronuntiatione τοῦ υ in Κυρήνη. Vox hæc priorem productam habet h. l. et ap. Appollonium; at correptam apud Pindarum et Callimach. — 322. *Tenens* Mentel. pr. *de clara* Fif. *a stirpe* Rom. cum uno Pieriano, Gud. et sec. Moret. vid. ad Æn. I, 19. — 323. *Thymbra*, ager Troadis, fluvio Thymbrio irrigatus, qui in Scamandrum cum Simoente jam junctum se immittit; fano Apollinis nobilis. Strabo XIII, p. 893. Est autem versus adumbratus ex Odyss. ι, 529 Εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι. — 324. *An quo* Menag. *noster* Medic. a m. pr. — Ita Æn. II, 595 *Quonam nostri tibi cura recessit.* — 326, 327. Exornavit poeta τὸ ἀτιμᾶν Homeri; hanc gloriam, quam mihi multo cum labore, longæ experientiæ molestia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apum) cura paraveram, hunc fructum amitto, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. *Frugum et pecudum*: nam eidem Aristæo tributa cura pecoris, ut Georg. I, 14, unde idem Νόμιος, cf. Pindar. l. c.

328. *Extulerat* quinque Burm. *Excuderat* Ven. et duo Martin. cum vett. edd. *Excuterat* unus Mead. Hoc *extundere*, invenire, parare, vidimus jam v. 315 et I, 133. *Temptanti ex-*

Quin age, et ipsa manu felicis erue silvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messis,
Ure sata, et validam in vitis molire bipennem,
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis. »
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit: eam circum Milesia vellera Nymphæ
Carpebant, hyali saturo fucata colore;

studerat Rom. — 329. *Felices silvas,* arbusta fructiferarum arborum.—330. *Inimicum ignem;* diu notatum, hunc esse τὸ δήϊον πῦρ ap. Homer. et alibi. *Interfice messes*, perde. Lucretianum verbum, *perimere, necare*, in simili junctura dixere etiam alii. — 331. *Sata* post *messes* et cum *vitibus* juncta cum Martino dices esse arbores satas. *Molire*, vibra, jacta; ut excidantur vites.

333. *Thalamos* alter Menag. *thalamo sonitum* Francian. — Adumbrata hæc ex Homero, ubi Thetis in imo maris fundo luctum Achillis resciscit Iliad. σ, 35 sq. *Sonitum*, confusam, nondum disertam vocem, qua filium agnoscere posset. Quæ sequuntur, adumbrata sunt ad vitam priscorum hominum; sedebant in thalamo puellæ, etiam regiæ, assidentibus seu comitibus et æqualibus, seu famulis, ut opus facerent seu nendo, seu texendo; nunc deabus assignatum opus e lana præstantissima, Milesia, ut Ge. III, 307 vidimus, colore cæruleo. — 334. *Vellera carpebant*, lanam ducebant fuso, nebant.—335. *Hyali colore;* voluit colorem *hyalinum* exprimere, h. viridem, vitro, viridioris coloris puta, similem. *Hyalus*, ὕαλος, pro vitro, nove dictum: forte dum Græcum aliquem poetam sequebatur Virgilius, nam ex vita vulgari et tabernis institoriis, si vel maxime, quod ignoro, *hyali* vox in iis frequentata fuisset, eam non adoptasset Maro. Imitatus Auson. mss. 418 *Cæruleos nunc, Rhene, sinus hyaloque virentem Pande peplum.* Simili ausu a Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta, et θαλάσσιαν μίτραν sic dictam puto ap. Tryphiod., 333. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quæ satis colore imbuta est. Alias, ubi *vitreum mare*, *vitreus pontus*, et similia dicuntur, ad colorem cæruleum spectare id videtur; si *vitreus fons*, ad pelluciditatem. *Vitream Circen* alia audacia dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina; ut alias deæ marinæ solent dici *cæruleæ; vitreum antrum* Ovid. Met. V, 48. Præiverat Corinna, quæ ὑάλινον παῖδα dixerat pro marino. vid. Toup. App. ad Theocrit. pag. 20, 21. ὑαλοειδέες τόπαζοι sunt in Orphicis Λιθικοῖς, 8.

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla;
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinæ experta labores;
Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambæ
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopeia;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.

336. In hujusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse veteres poetæ, nullus tamen magis, quam Ovidius; forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiæque gratiam nominum ex etymo significatus affundere potest. Nostris quidem sensibus periit illa suavitas. Ceterum hic locus et hæc nomina ex Homero petita Iliad. σ, 37 sqq. add. Hymn. in Cer. 418 sq. Hesiod. Θ, 264 sq. 240 sq. Hygin. p. 4, 5. Totus versus abest ex optimis Rom. Medic., aliisque plurimis, etiam Mead., et potest ex Æn. V, 826 huc tractus esse videri, ejectus quoque a Brunck. et in ed. Parmensi Bodon. — 341. *Oceanitides ambæ*, hæ igitur solæ Oceani filiæ; adeoque ceteræ Nereides: quas numero L, illas ter mille fuisse traditum: Apollod. I, 2, 2, 7. At Jovis filiæ Naides Odyss. ν, 356; ρ, 240: et Oreades Iliad. ζ, 420; Od. ζ, 105. Communi tamen usu omnes dictæ Nereides. — 342. Ambæ cinctæ auratis et pictis, h. variis, pellibus, tanquam Nymphæ, et quidem venatrices; cf. v. 344.

343. *Asia* a tractu Lydiæ: v. sup. Georg. I, 383. — 344. *Arethusa velox*, ergo et ipsa venatrix, cum Clio et Beroe: *positis sagittis*, quæ tum deposuerat arcus: nam assidebat colo tum inter ceteras. Parum placet, quod Servius habet: « nebridas habentes; sed hic venatricum est habitus, quem ideo Nymphis dat, *quia multas eas legimus ex venatricibus factas.* » Quomodo tamen venatrices Nymphæ, in saltibus versari solitæ, nunc in imo aquarum fundo, sub terris, inter Nymphas aquarum deas locum habere, aut Nymphæ Potamides et marinæ inter venatrices deas referri possint, olim dubitabam. Nec fundo suo carere visa est ea dubitatio viro docto et æquo harum rerum judici Ouwens, Noct. Hag. p. 605. Scilicet dicendum est, poetas omnino in Nympharum generibus discernendis non ubique esse solere satis subtiles ac diligentes; et Nymphas fontium et amnium silvis et saltibus; contra vero ex montibus et saltibus

Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;
Aque Chao densos divum numerabat amores.
Carmine quo captæ dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas inpulit auris
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda.
Et procul : « O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror! ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristæus, Penei genitoris ad undam

deductas Oreadas et Napæas venationi inmisceri, adeoque sagittis et arcubus instrui. Ita Diana Nymphas venatrices ex Oceaninis legit ap. Callim. in Dian. 42. Spanhem. ad v. 13. Inf. 383 cum patre Oceano invocantur Nymphæ silvarum et fontium promiscue. Offendunt tamen vel sic juncta inter se et ad unum genus relata, ea quæ tam diversi generis sunt.

345. *Curam inanem Volcani*, studium inane in observando adultero et sumenda ab eo ultione : ut recte Mejerotto p. 29; cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odyss. θ, 266 sqq. Qui fabulam post Homerum narraverint, dabit Wernsdorf. tom. IV, p. 53 Poet. min. — 346. *Martis dolos* Cerda dolos Vulcani in Martem structos accipiendos esse contendit, ex Odyss. θ, 276. Sed vetant adjecta *dulcia furta. Doli Martis* haud dubie eadem dicuntur, cum clam Vulcano fierent, ut ibid. vss. 268, 269. — 347. *Atque* vitium ed. Elzev. ante Heins., quem vide et Pierium. conf. ad Ecl. VI, 63; VII, 13, ubi Serv. *Eque Chao* laudat; et *enumerabat. Divum densos* Erf. *Narrabat* unus Mead.— *Densos — amores*, crebros, magno numero et longa narrationis serie pertexendos. cf. Ouwens p. 591. — 350. *Vitreisque in sedibus* alter Rottend. *Vitreis quoque s.* Reg. Martin. *Vitreis* binis syllabis. *Amnes* Medic. — *Luctus*, querelæ; v. 353 *gemitus. Vitrea sedilia* nunc proprie e vitro, si ita placet. Mox *sorores :* non licet nimis severum esse; poeta dixisse videtur, quatenus omnes Nymphæ Nereides vel Oceanides fuisse intelligi possunt. — 352. *Flavum* dudum editum a Naugerio et ab Egnatio et hinc in vulgg. firmavit Heins. e scriptorum omnium cum Roman. et Medic. consensu. Ald. pr. et sec. et hinc aliæ nonnullæ *placidum*, repetitum ex Æn. I, 127. *Summaque suum caput* Leid.— 355. *Penei genitoris.* Vitiosam lectionem metrum prodit, quod sagacissimus metri exactor,

Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
« Duc, age, duc ad nos; fas illi limina divum
Tangere, » ait. Simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret. At illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genitricis, et humida regna,

Jo. Schrader., monuit Emendatt. præf. p. XXI. Est enim Πηνειοῦ ex quo poetarum usu trisyllabum latine fit, ut ex Αἰνείου *Æneæ*. Unus esset modus *Penei* dissyllabum defendendi, si dixeris, pr. Πηνειός dictum quoque esse Πηνεὺς, ut tot alia in εος. In poeta nostro proclive est suspicari, *Penei* ex glossemate profectum esse in locum epitheti, quo voc. *genitoris* ornatum erat. Quale tamen illud fuerit, nemo facile assequetur. Bentlei. ad Lucan. III, 191 *magni g.* emendabat; Wakef. *Penei patris ad v.* Vox tamen tam plana haud facile excidisset, et pari jure vicena alia substitui possent. — *Penei genitoris* Cyrenes. Sed perpetuum magnorum fluviorum *pater*, *genitor*; et Cyrenes parens alias Hypseus, etiam apud Pindarum. Peneum tamen agnoscit Hygin. f. CLXI. — 356. *Nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. cf. Æn. XII, 652. — 357. *Nova formidine*, repentino terrore. — 359. Versus ex Iliad. ω, 96 ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιάζετο κῦμα θαλάσσης. Qua se juvenis per fontem in aquas immisit, moles aquarum sinum facit et cavum arcum, ut tanquam per antrum descendat ad loca subterranea, in quibus aquarum sunt receptacula et fontes, et in his, Penei. — 361. *In montis speciem* Medic., sollenni permutatione. *In faciem montis* fragm. Moret. Parrhas. *In molis speciem* Codex Macrob. Sat. V, 3. *Facie* Erf. — Versus ex Homer. Odyss. λ, 242 πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον. — 362. *Accipere* nos dicitur locus, quem ingredimur; *mittere*, dum per eum transimus.

363. Hanc mirationem novarum rerum in juvenis animo, quamquam gravi cura oppresso, egregie memorari, unusquisque facile animadvertat. Telemachum Homericum poetæ nostro ante oculos fuisse versatum Odyss. δ, 43 sqq. putabat Cerda. Gravioris momenti res esset, si certo affirmare possem, unde ea, quæ sequuntur, hauserit poeta. Habuit utique ante oculos poetam aliquem, sive Alexandrinum sive antiquiorem, qui de rerum originibus tradebat, et Oceanum omnium deorum deorumque patrem, et aquam commune con-

Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
Ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,

nium rerum principium canebat. cf. inf. v. 381, 382; et loc. ex Il. φ, 195 sq. Certe poeta hic non fontem Penei, quem exspectabas secundum vs. 319, *tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis*, sed vastam aliquam cavernam sub terra narrat, e qua, tanquam e communi fonte, sed diversis partibus ac locis, omnia flumina orta diversis viis ad terræ superficiem et ad suam quodque originem properent, et ex terra prodeant. Est tamen eadem ista caverna tanquam aliqua regia, in qua dii fluvii, fontiumque Nymphæ, sua palatia, suos thalamos habeant, quorum unum Cyrene cum suis Nymphis tenebat. Secundum hæc facile erit intellectu, quid sint *speluncis lacus clausi*, s. inclusi, qui sunt in speluncis, h. magnæ illæ cavernæ recipiendis aquis; quas ipsi fontes scaturientes faciunt, et unde aqua exsuperans amnis fit. Æn. VIII, 74, 75 de Tiberino: *Quo te cunque lacus — Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis.* Addit *lucos sonantes;* cum ex illis cavernis orta flumina procedant aliquantum viæ subter terra, donec ad superas auras prodeant huic viæ litora nemoribus obsita, quæ strepitu aquarum alluentium resonant, non incommode dari potuere. Aliter *luci sonantes* dicti erant Ecl. X, 58. Servius miram hic notam habet: *Hæc — ex Ægyptiis tracta sunt sacris: nam certis diebus, in sacris Nili, pueri de sacris parentibus nati, a sacerdotibus Nymphis dabantur: qui cum adolevissent, redditi narrabant, lucos esse sub terris, et immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Unde est illud secundum Thaleta,* inf. v. 382, *Oceanumque patrem rerum.*

367. *Flumina diversa locis,* quod in pedestri sermone, *diversis locis. Lycus* h. l. Ponti fluvius, quia cum *Phaside*, Colchidos fl., junctus est, ut apud Strabon. XI, pag. 801 B, et uterque in Pontum Euxinum se immittit. *Enipeus* Thessaliæ, *Hypanis* Sarmatiæ, nunc *Bog* dictum, nota flumina. — 368. *Primus se erumpit*, Medic. *Primus erumpit* Regius Martini. *Primum erumpit* pr. Rottend. duo Moret. pr. Voss. Ita Pierii Medic. a m. pr. et oblongus, item Goth. sec. *Primum erupit* pr. Voss. et unus Mead. At vulgatam lectionem, *primum se erumpit*, confirmat Medic. cum aliis. — *Caput* h. l. fons v. ad v. 319. — 369. *Unde caput* unus Mead. — Vs. 370 præmit-

Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua voltu
Eridanus; quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, et gnati fletus cognovit inanes

tere volebat priori Jo. Schrader., ut juncta essent Italiæ flumina: *Unde pater Tiberinus — Et gemina — Eridanus*: nec male. Idem vir doctus hærebat in iterato voc. *unde — unde — unde.* Exemplum simile Valer. Flacc. IV, 570, 571; I, 219, 220. — 370. *Saxosusque, sonans* Rom. Oblong. et Medic. Pierii, inter Heinsianos Medic. Gud. et alii non pauci; sed perperam. — 371. Fluviorum dii cornibus taurinis res notissima. Padus vero habet *cornua aurata*; sive propter fertilitatem agri adjacentis, sive simpliciter, quia deorum attributa sollenni epitheto sunt *aurea.* Apud Martialem X, 7 *cornibus aureus receptis* Rhenus appellatur, unde Spencius locum nostri poetæ illustrabat Polymet. Dial. XIV, p. 231; sed *aurum* ibi cum cornibus nil habet commune. Ad sidus Eridani, quod *aureum*, lucidum, sit, aut ad ramenta fluvii *aurea* referebat Cerda. Impetuosissimum autem amnem olim Padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; cf. Ge. II, 451, 452, quamquam nunc ejus natura diversa esse narratur. — 373. Ita ἅλα πορφυρέουσαν, nigrum, ut notum. Est vir doctus qui *purpureum mare* maluit esse albescens. Sane *purpureus* non semper ad colorem refertur, verum etiam ad splendorem ac nitorem purpuræ, ut adeo sit pro fulgens, nitens: ut *lumen purpureum, nix purpurea.* Mare tamen purpureum simili modo esse accipiendum, exemplis: Catull. Pel. et Thet. — 269 — 275; Gell. XVIII, 11; Cic. Ac. Qu. IV, 33, non conficitur.

374. Pervenit tandem Aristæus ad thalamum matris, *pendentia pumice tecta*, antrum puniceum, exesis saxis, ad cameræ morem curvum et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendenti*: unde poeticus sermo exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicit: ut Seneca Herc. fur. 719, *hic vasto specu pendent tyranni tecta.* Exceptus ille hospitio lavatur et mensa apposita recreatur; fit libatio, in patris quidem Oceani et Nympharum honorem. — Inter hæc mater, quam ex filio calamitatem didicisse et de remedio cogitasse puta, ex flamma, vino libato emicante, bono omine capto erecta, filium ad Proteum ablegat, ut ex eo modum reparandorum examinum comperiat; degit ille ad Pallenes, Thessaliæ peninsulæ, litora; 387 sq. — 375. *Fletus inanes*, levi de caussa susceptum dolorem, et cui facilis

Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontis
Germanæ, tonsisque ferunt mantelia villis.
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula: Panchæis adolescunt ignibus aræ,
Et mater: « Cape Mæonii carchesia Bacchi;
Oceano libemus, » ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quæ silvas, centum quæ flumina servant.

et parata medicina esset. — 376. *Fontes*, aquam. Excipitur puer ad veteris hospitii inter heroes morem. — 377. *Tonsis mantelia villis*, lanea, lanugine in texti superficie, attonsa, adeoque lævia ac tenuia, mollia.

378. *Reponunt*, pro simplici ponunt, ut Georg. lib. III, 527 *mensæ repostæ*. — 379. *Tura* (*Panchæa* vid. Georg. lib. II, 139) ardent in aris; translatum ab hominum conviviis, inprimis festorum dierum: peractis epulis fiebat libatio. cf. ad Æn. I, 704, ubi *flammis adolere penates*. Actum quoque ad e. l. de voce *adolere*: proprie *adolescere* est augeri; inde proprie in sacris de igni. Nunc *ignes Panchæi*, tura ex Arabia, *adolescunt*, cremantur *in aris*. — *Panchæis adolescunt pinguibus* Mediceus a man. sec., quasi *pinguia* sint unguenta, fere ut *densum pingue* Georg. III, 124. vid. Heins. *Adolescent* Servius ad Georg. II, 139. *Sabæis* Leid. *Alæ* Menag. — 380. *Bacchi Mæonii*, vini Lydii, Tmolii supra Georg. II, 98, pro præstantiore vini genere. Nam Catacecaumenium vinum geographis, non poetis, notum: v. Strabo. XIII, pag. 931 extr. *Carchesium* vas oblongum, ansatum. vid. Athæneum XI, pag. 474 E. Docta de eo disputatio ap. Macrob. V, 21. — 381. *Oceano*, quippe communi omnium fluminum et fontium patri. Iliad. φ, 195 sqq. et alibi. Diis sacra faciunt alii dii etiam alibi, etiam in anaglyphis antiquis minores majoribus; h. l. etiam Nympha libat Nymphis, dum preces Cyrene facit ad Oceanum et Nymphas placandas filio, qui flagitio in Eurydicen commisso iram earum in se commoverat. Mox v. 382 Oceanus est *pater rerum*: ut adeo omnino naturæ parens ille edatur. Hoc Virgilius non ex Homero, sed ex poetis philosophemata decantantibus, hausisse videri debet. Ipsa enim loca ex Orphicis et Cratete satis docent, post Homerum alios, qui id prodiderant, Virgilio hoc suppeditare potuisse. — 383. *Nymphæ*, sorores Cyrenes generali notione, ab Oceano genus ducentes, ut ipsa Cyrene, Hypsei f. cf. ad v. 341. *Servant*, incolunt, ut sæpe poetæ inf. v. 459 *hydrum servantem ripas*.

Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam :
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa :
« Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
Et juncto bipedum curru metitur equorum.

384. *Vestam*, ignem. — 385. *Sublata* Mediceus a man. pr. et Gudian. *Subvecta* Moret. quart. cum fragment. Moret. Zulich. conf. ad Ge. III, 241. — *Subjecta*, subjiciens se, emicans et lambens lacunar. Ge. III, 241 unda æstuans *nigram subjectat arenam*. Erat autem hoc fausti ominis, ut sæpe alias; quo omine firmata jam mater, ut consilii sui bonum eventum animo præciperet, ut Proteum adiret, puero suadet, ex quo reparandorum examinum rationem comperiat. — 386. *Firma* Medic.; f. pro *firmata*, conj. Heins. *Formans* Gud. a m. pr.

387. Locum hunc ex Od. δ, 364 — 384 sqq. adumbratum esse, omnes viderunt Interpp., ubi, monstrante Idothea, Menelaus in Pharo, Ægypti insula, eodem modo Protea adgreditur, ex eoque reditus in patriam fortunam exquirit. Fabula de *Proteo*, ex Ægypto ducta haud dubie; sedes ejus apud Homerum ad Pharum insulam, in litore tum deserto : hinc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, versatur (nam Carpathos insula Ægypto obversa est); sed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniæ in formam peninsulæ partem, pro *patria* ei assignat, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, cf. h. l. Servium; quæ etiam Lycophroni Alex. 115 sqq. memoratur. v. Apollod. II, 5, 9. Forte fuit illa ex fabulis Orphicis mox in Heraclias adscita; nam Hercules in iis locis Protei filios occidit, quo spectat fragmentum narrationis apud Eustath. pag. 686, 24 : φονευθέντων δὲ τῶν παίδων, εἰς ὄρος Θρακικὸν Πρωτέα ἀνακάμψαι, ἔπειτα θεοῖς, ἀποκαταστῆναι εἰς Αἴγυπτον. Orphicæ autem fabulæ ad illas maxime terrarum partes spectant. Ceterum illa narratio de variis formis, in quas se transmutabat *Proteus*, originem habere videtur ex poetis cosmogonicis, qui rerum origines suis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant, cujus transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem et rel. symbolica ista fabula exponebant.

388. *Piscibus* nimis tenue et exile esse videtur. Miror, Heinsium, qui toties *pistres* vel *pistrices* induxit, h. l. non idem tentasse. Saltem præstat *pistribus* vel *pristibus*. — 389. *Pisc bus et curru bipedum equ rum juncto*, pro curru piscibus et equis bipedibus juncto, h. equis marinis, qui pos-

Hic nunc Emathiæ portus patriamque revisit
Pallenen. Hunc et Nymphæ veneramur, et ipse
Grandævus Nereus; novit namque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est, immania cujus
Armenta, et turpis pascit sub gurgite phocas.

teriore sui parte in pisces desinerent, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota sunt, *metitur,* pererrat, medium transit, ut sæpe poetæ. Præivit Homerus, πέλαγος μέγα μετρήσαντες, et μέτρα κελεύθου. — 391. *Pallenem* Zulich. *Pallentem* Goth. pr. *Pellenen* Medic. a man. pr., solita permutatione urbis Achaiæ cum altera terræ Macedoniæ, olim Thraciæ. — 392. *Grandævus Nereus*, proprio epitheto, est enim ex antiquissimis diis. v. Theogoniam Hesiodi 233. Et ipse maximus natu inter Ponti liberos. Sic quoque *grandæva Pales* apud Nemes. Ecl. I, 68. — 392, 393. Præclari versus ad declarandam veram vatum notionem : quos non futura modo prædixisse, sed multo magis præsentia bonis consiliis rexisse, et præterita animo tenuisse dicendum est. Versi autem versus ex Iliad. α, 70. Antiquioribus his diis, ut Proteo, ita Nereo, Glauco (cf. Not. ad Apollod. p. 416), sic Terræ, Themidi, divinandi vis tribui solita; nec satis constat, qua de caussa, nisi forte, quia de iis antiquioribus, tanquam natu majoribus, prudentia insignior prædicari solet. — 393. *Sunt* Zulich. et unus Mead. *Quæ fuerant* Leid. pr. Moret. unus Arundel. *Trahentur* Medic. a man. pr. *Trahuntur* Gud. a man. pr. Franc. Regius Martini. *Sunt* et *trahuntur* etiam edd., inter has Argent. *Sequantur* Gudian. pro div. lect., et *sequentur* Macrob. Sat. I, 20.

394, 395. *Quippe ita Neptuno visum est :* h. e. Neptuni beneficio, ut sit γέρας a Neptuno acceptum. In hoc vero aut mythicam subtilitatem neglexit poeta; Protei enim, si quidem Oceani et Tethyos proles fuit, genus et honores Neptuno antiquiores sunt; aut sequitur eos, qui Proteum Neptuni filium ediderant. *Immania Armenta,* monstra marina, inter quæ *phocæ,* nobis vituli seu boves marini, *turpes,* fœda specie; ut sup. Georg. III, 52 bovis *turpe caput.* Exornat autem his versibus illud Od. δ, 386 Ποσειδάωνος ὑποδμώς. Hinc Horat. Carm. I, 2 *Omne cum Proteus pecus* etc., et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinorum. Nata autem videtur fabula Homerica ex observatione, quod certo diei tempore incredibilem phocarum copiam egredi in litus, et apricari viderent homines : quæ res armentorum speciem habebat, quæ a pastore in pascua aguntur. Est autem ea phocarum natura etiam aliis in

Hic tibi, nate, prius vinclis capiundus, ut omnem
Expediat morbi caussam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, neque illum
Orando flectes: vim duram et vincula capto
Tende; doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios quum sol adcenderit æstus,
Quum sitiunt herbæ, et pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit, facile ut somno adgrediare jacentem.
Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis,

locis, ut passim de insulis Americæ narratum legimus. Ceterum ex Homerico loco apparet, valde desertam illo tempore eam Ægypti partem esse debuisse, cum phocæ illud litus (insulæ Phari ei objectæ ut dictum ad 387) frequentare auderent.

396. *Capiendus* itidem ante Heins., ut Medic. et alii. *Capiendis vinclis* Rom. *Undis capiendus* Leid. *Carpendus* Toll. *Captandus* Erf. *Et omnem* Gud. a man. sec. Mentel. tert. — Ad h. vs. et sqq. vid. Od. δ, 388 sqq. — 397. *Eventusque secundet*, eventus secundos monstret, quomodo ii obtineantur; h. remedia fortunæ, modos reparandi amissas apes. — 399. *Flectes*, quod ubique editur, Rom. cum aliis Pierii. Mediceus Fogginii, Gud. duo Rottend. *Vinces* reliqui Heinsiani, duo Burmann. cum ed. Ven. Medic. Pierii et Erf., quinque apud Martin. Goth. sec., quod Burmannus pro vero habebat, alterum pro interpretamento. — 400. *Circum hæc*, ad hæc, his vinculis adhibitis. *Inanes*, ut inanes sint. Ceterum re-luctatio hæc vatum, etiam Pythiæ et Sibyllæ, adumbrata est ex spasticis affectionibus, quibus corripi videbant exstaticorum istorum corpora. conf. ad Æn. VI, 46. Res non minus de prophetis Hebræorum nota. Recusabant itaque vates subire illos spasmos. Hinc de Proteo vss. 406, sq. 440. 450. 451.

401. Ex Od. δ, 400, sqq.: quo comparato, videbis Virgilium prudenter omisisse ea, quæ a poeta jam ita ornata erant, ut nihil addi posset: in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. — 403. *In secreta senis*, secretam sedem.

405. *Manicis* Moret. pr., et sic conjecerat Vir doctus. At *corripi manibus*, non *manicis*, dici, contendit Burmann. h. l. et Vir doctus Obss. Miscell. vol. I, pag. 3; quidni tamen et hoc recte dicatur! ut inf. 439 *manicisque jacentem Occupat*. Tum vero quid viros doctos adegit, ut jungerent *correptum manicis*? Jungenda erant *manicis vinclisque tenebis*: atqui hæc duo jungi solent: ut Æn. II, 146.

Tum variæ eludent species atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leæna;
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnis,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla;
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quum lumina somno. »
  Hæc ait, et liquidum ambrosiæ diffundit odorem,

147; Sil. Ital. XV, 141. — 406. *Eludent* Heins. secundum meliores, Medic. et al., etiam apud Pierium et Martinum cum Goth. sec. ex edd. Brix. Quorsum item referas *eludunt* in Oblongo, et tribus Heinsii; et *ludunt* Roman. At vulgo editum *illudent,* aut *illudunt*; quod est ad vulgarem rationem; idoneum tamen et ipsum. — In varias formas se transformabit; at quanto exquisitius poeta!

407. *Sus horridus,* horrentibus setis. *Atra tigris,* sæva. Serv. — 408. *Fulva cervice leæna,* ἠϋγένειος; ibid. 456. — 409, 410. Fiet flamma vel aqua; at quam ornate! — 410. *Tenuis* multi. *In aqua tenuis* Leid. *Habebit* Medic., subnotato *h* ex *habibit*, ut in Roman. — *Excidet,* elabetur, effugiet, ut ἐκπίπτειν; *dilapsus abibit,* ornatius quam, dilabetur. — 411. *Vertit* novem apud Burmann. duo apud Martin. Goth. pr. *Vertat* Erf. — 412. *Sed quo nate magis* fragm. Moret. Laudat Burmann. Donat. ad Terent. Hecyr. III, 4, 3. *Tantum nate magis* legi, notatur in Servianis. — *Contende,* intende, contrahe, πιέζειν Homer. v. 419. — 414. Communior ratio fuerat : *cum somnus tegeret lumina.*

415. *Diffundit* Heinsio debetur, qui Medic. Gud. et Menag. utrumque pro se laudat. Addi possunt alii, ut Goth. sec. *Diffudit* Reg., uterque Mead. Erf. et edd. inde ab Aldd. *Defundit* Heins. ex edit. laudat nescio qua; sicque multi codd. præfertque id Wakef. ad Lucret. IV, 88. *Defendit* Mentel. et Rottend. *Defudit* Leid. et Goth. pr. At Rom. *depromit* et mox *corpus perfudit* e glossa, ut Burmannus docuit. — Hic vero cum Homerica simplicitate et veritate contendit Virgilii elegantia et ingenium : nam in Odyssea v. 444 sqq. *ambrosiæ odor* iis, qui sub phocarum pellibus laterent, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum jucunda narratio; at in nostro juvenis corpus ambrosia inungitur, ut ille novum robur, novas vires ad vinciendum et domandum senem acciperet : *Atque habilis membris venit vigor;* at illa : quod

Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos,

dulcis spiravit aura, et quidem *crinibus compositis*, meri ornatus caussa apposita sunt; alterum quidem satis otiose. Aliter res se habet Æneid. lib. I, 589, ubi Æneæ juvenile decus afflandum erat. — *Ambrosiae odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem. *diffundit*, per membra filii. — 416. *Quo tactum* fragm. Moret., concinne omnino, inquit Heins. *Quod totum* alter Menag., male. *Permisit* ed. Ven. *Perfudit* Roman. et Vratisl. *Produxit* Francian. *Produxit* [illegible] et Jul. Sab. — *Perduxit*, h. illevit, perunxit; at istud exquisitius. Porro vulgari ratione *perduci ambrosiam per corpus*; exquisitius, *corpus ambrosia*, dicitur. — 417. *Aura dulcis*, h. odor.

418. *Habilis vigor*, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortem. Caussam itaque, cur inungeret mater filii membra, poeta ipse apposuit, ut vires impertiret satis validas ad vinciendum senem. Alienum itaque, quod Servius habet: « Unxit eum, quo posset esse videndi numinis capax. » Nisi cum viro docto apud Burmann. legas: vinciendi. Nec de eo ambrosiae usu agitur, quo ad ferendum numinis conspectum firmari juvenis debeat, aut ut nota divinitatis ei impertiatur, quod Cerda volebat: quia ambrosiae odore Venus numen prodit Æn. I, 403. Poeta enim, ut dixi, rem ipse expedit. Alioqui verum est, ambrosiae, tanquam unguenti, usum memorari haud unum. Est in cultu dearum: pulchritudinem et gratiam affundit; tum numen ipsum aut divinam naturam corpori conciliat, inprimis immortalitatem; saltem ut ne corrumpi illud ac putrescere possit; Iliad. π, 670; τ, 38, ducta hæc ex ipso etymo ἄμβροτος, ἀμβρόσιος. Quatenus vires impertit, pectori infusum illud cibi ac potus defectum explet Iliad. τ, 347 — 353 de Achille; ita demum pro cibo ac potu deorum memorari potuit.

418. sqq. Est antrum in rupe exesa, quo plurimum undæ, undarum, penetrat; sed, postquam intravit, in plures sinus, h. cavitates antri et recessus dispergit se, adeoque, *scindit sese*. Ita malim interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non damnem illam rationem, ex qua *sinus reducti* fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cavitate intus relicta, intelliguntur. — 420. Versus iidem, sed variati, Æn. I, 160, 161 *quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese*

Depreusis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
Hic juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
Conlocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.
Jam rapidus torrens sitientis Sirius Indos
Ardebat, cœlo et medium sol igneus orbem

unda reductos. — 421. *Gratissima* Toll. ut Æn. V, 128 *apricis statio gratissima mergis. Statio fidissima* Goth. pr., non male; ut contra *statio male fida carinis* Æn. II, 23. — 421, 422. Hæc ita intelligo, ut anteriore hujus recessus parte, patente sub dio, navium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac foribus scopulus objectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *Deprendi* naves tempestate notissimum. *Tegit*, tegere consuevit. *Objice*, in prosa, *objectu* Fere ut Cyclops ap. Homer. Od. ι, 240 sq.

423. *Aversum a lumine*, in loco, quo lumen ab ostio inde antri non permeat. — 424. *Ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula, ex æquore assurgere solita. *Resistit*, stat, ut Apollo in nube Iliad. ε, 185; ο, 308. Quod Homerus v. 402 Proteo pulchre tribuebat, μελαίνῃ φρικὶ καλυφθεὶς, ad Cyrenem mutata ratione transtulisse videtur, ut ipsa nebula caliginosa objecta sit. Spencius Polymet. pag. 222, ex antiqua pictura poetam hæc mutuatum esse suspicabatur. At saltem præstabat dicere : posse hanc narrationem argumentum idoneum picturæ suppeditare.

425. *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Ita otiose bis dictum : sol ardebat et sol cœlum medium tenebat. Equidem nondum victus do manus. Mediam æstatem et æstivum calorem per Sirium declarat, ut poeta; cf. Æn. III, 143; X, 273. Canicula enim, seu Sirio, sub solis transitum in Leonem orto Ægyptum et reliquam Africæ oram summo et intolerabili æstu premi, satis notum : itaque *ardebat*, ἔφλεγε, *Sirius rapidus* (ut calor æstus, sol, *rapidus*, celer ac vehemens), et *torrens sitientes Indos*, h. Æthiopes, v. sup. 293; Ge. II, 116; et tali anni tempore, medium diei tempus subjicit altero versu : *cœlo et medium sol igneus orbem Hauserat*, scil. cursu, peragraverat, emensus erat. Colum. X, 313 Titan — *Hauserit et flammis Lernæi brachia Cancri;* et ut sæpe *exhaurimus* labores et alia, quæ ad finem perducimus. Ornavit hæc Maro, quæ Homerus simpliciter posuerat. — 426. *Ardebat cœlo, et* distinguebatur ante Heinsium, sed, ut sæpe dictum, alteri membro est vindicandum, id quod pleniorem facit orationem; con-

Hauserat; arebant herbæ, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant,
Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat. Eum vasti circum gens humida ponti
Exsultans, rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversæ in litore phocæ.
Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius, numerumque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,

tra si plenius est prius membrum, alterum debilitatur et torpet. *Medius sol* Zulich. — 428. *Siccis faucibus*, alveis. Ornati versus. cf. Ovid. Met. II, 262, 263 et 269. Etiam — 430, 431 multo ornatiora, quam Homeri l. l. 448 φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς ἦλθον ἀολλέες. *Rorem amarum*, ut πικρὸν ἁλὸς ὀδμὴν ille dixerat v. 406. Diverso tamen modo. — 431. *Dispersit* Heins. e librorum consensu. Sic et Pier. et Martin. libri. *Despersit* pr. Rottend. *Dispergit* vulgg. edd. et tres codd. apud Heins. Tuetur tamen hoc Medic. et Romanus. — 432. *Diversæ* Heins. plurium et meliorum auctoritate, quod dudum Nauger. in Ald. tert. intulerat. Adde Pierii et Martini libros. *Diverso* alii cum vulgg. edd. — *Diversæ*, in prosa, diversis locis, partibus. vid. vs. 367. — 433 — 436. Etiam hæc ornatiora quam Odyss. δ, 411 — 413, 450 et 451. *Vesper reducit vitulos*, porticum, pro, pastor reducit vesperi, ut in Eclogis et alibi. Quam ornate illud v. 435 expressit reducit oves balantes. *Numerum recenset* πεμπάζεται, Hom., ex prisca vita petito verbo, ut numeraretur per quinarium numerum; ut nos per denarium. — 435. *Auditisque* e Romano aliisque probarat Pierius; addicentibus Medic. et fragm. Moret., quibus adde Cantabrig.; recepit Heins. *Auditique* vulgo, verum et pro hoc Nauger. Jam meliora dederat Ald. tert. — 436. *Considit* Heins. post Rom. et Medic. a m. sec., quod Fogginius tamen non notavit; item Bodlei. et Cantab.; at Reg. *Conscendit*. Vulgo omnes *Consedit*.

437. Putandus nunc Proteus in antrum concessisse et ad somnum se composuisse: ut sup. 418, 422, innuebatur. ἔπειτα δὲ λέκτο καὶ αὐτός. Sequentia e Græcis Odyss. l. l. 454 sq. *Manicis occupat*, vincit, adjuncta notione celeritatis. — 438. Impatientiam præclare memorati

Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. Ille, suæ contra non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum, ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus :
« Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos? quidve hinc petis? » inquit. At ille :
« Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quidquam;
Sed tu desine velle. Deum præcepta secuti

in juvene, nemo non videt. — 441. *In miracula rerum*, in miras res, formas. — 442. *Horribilemque feram*, possis *suem* ex v. 407 intelligere; sic Gr. θήρ. Sed hoc argutius.

443. *Pellacia* revocavit Heinsius; ut et multis aliis in locis. Ita uterque Mentel. fragm. Moret. tert. Rottend. v. Heins., item Pieriani nonnulli, inter quos Romanus esse videtur. — 445. *Nam;* satis nunc quidem noto usu ex Gr. γὰρ, pro, δή. cf. Clarck. et Ern. ad Iliad. ε, 201. Aiunt vulgo, subintelligendam esse propositionem, cujus caussa reddatur; forte h. l. perdam te, nam —; quæ inanis esset subtilitas. Hoc saltem tenere licet : primum forte hunc τοῦ γὰρ usum ita nasci potuisse, cum membrum orationis subticesceret is, qui concitate loquebatur. Hoc loco est pro vulgari *Quisnam*. Homer. Od. δ, 462 Τίς νύ τοι — θεῶν συμφράσσατο βουλάς; — τέο σὲ χρή.

447. *Quicquam* Medic. et alii apud Heins., quem vide. Etiam sic « alii » apud Servium, liber Romanus et Colot. Alias auctoritates addit Burmann. ad Antholog. pag. 155. Prætulit quoque Brunckius; et sic dudum ediderat Naugerius. *Quenquam* Moret. fragm. et ms. Brunck., ut sit, *quenquam fallere te.* Legebatur vulgo : *cuiquam*, quæ lectio haud dubie est magis perspicua; altera tamen habet auctoritatem criticam. — Il. α, 365 Οἶσθα· τίη τοι ταῦτ' εἰδυίῃ πάντ' ἀγορεύω; — *neque est te fallere quicquam*, est sane ambiguum hoc et propter structuram et quia τὸ *fallere* duplicem habet notionem et *latendi* et *decipiendi.* Potest esse : neque *est*, δυνατόν ἐστι, *quicquam latere te.* Potest quoque esse, nec fieri potest ut quis fallat te κατά τι, quicquam, aliqua in re. Similis ambiguitas est in Pindaricis de Cyrene, Pyth. IX, 75, ubi Chiron ad Apollinem, σὲ, τὸν οὐ θεμιτὸν ψεύδει θίγειν. Notionem fallendi, decipiendi, videntur postulare sequentia. — 448. *Desine velle*, scil. fallere me. Servius, et ex eo Jul. Sabin., acceperant : *sed tu desine velle*, sc. scire; ne quære

Venimus, hinc lapsis quæsitum oracula rebus. »
  Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa
Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit :
  « Non te nullius exercent numinis iræ.
Magna luis commissa; tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum pœnas, ni fata resistant,

ex me, quod jejunum est.—449. *Quæsitum hinc Oracula*, h. remedium sortis vice editum; *lapsis rebus*, calamitati ex apum internecione. —*Venimus huc* vulg.

452. *Ora resolvit fatis*, ad edenda fata. Ceterum quod oculos glaucos ardentes torquet et ore frendet, non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis, pertinet. cf. ad v. 400. Spencius Polymet. p. 222 et hoc ex antiqua pictura translatum conjiciebat : quasi vero poeta nihil, quod forte pingi potest, narrare possit, nisi e pictura aliqua adumbratum! Ceterum habere nos et h. l. exemplum vaticinii, quod nihil aliud quam monitum et consilium continet, nullam prædictionem rei futuræ, jam supra monitum est.

453. Sequitur episodium elaboratissimum de tentato ab Aristæo Eurydices pudore, et ejus, dum fugeret, morte ex hydri ictu, de Nympharum ex ejus morte luctu, inflictaque Aristæo pœna per diras ab Orpheo in eum factas et Erinnyas in eum concitatas. Interponitur Orphei conatus infaustus repetendi conjugem ex inferis. *Non nullius numinis*, h. non humilis, sed magni, inquit Servius, et ante eum Asper, ut ex Philargyrio patet, et Tisiphonen intelligit; nam scholion versus 453 retrahendum erat ad h. v. At est hoc e Grammatici argutiis. Quæ ex sermonis genio et usu se offert ratio, est, ut sit : profecto alicujus dei, Nympharum scilicet, vide v. 532 (At Ouwens ad Tisiphonen mavult trahere N. Hag. pag. 611), *iræ exercent*, vexant, persequuntur, *te*; divinitus hæc calamitas tibi immissa est; ut solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. civitatibus ira deorum infligi, ita h. l. Aristæi ὕβρις apum internecione divinitus vindicatur. — 454. *Magna luis commissa*, pro magno flagitio hæc tibi tanquam pœna inflicta est. ἄτην describit, piaculum, in eo commissum, quod Eurydice caussa fuit mortis; quæ postea Orphei morti caussa fuit. *Orpheus*, Orphei umbra, Manes Orphei, nam Orphei mors jam tum subsequuta erat inf. 520 sq. *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suscitat tibi has pœnas*, forte ποιητικώτερον *Pœnas*, h. Furias; *ni fata resistant*, h. Parcæ; conf. Spanh. de præst. Numism. t. II, p. 639 sq., nisi ita evenerit, ut tibi avertendarum

Suscitat, et rapta graviter pro conjuge sævit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus æqualis Dryadum clamore supremos
Implerunt montis : flerunt Rhodopeiæ arces,
Altaque Pangæa, et Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getæ, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse cava solans ægrum testudine amorem,

dirarum et expiandæ culpæ ratio ac via monstretur. — 456. *Rapta pro conjuge*, verecunde poeta vim narrat, quam Aristæus inferre voluit Orphei conjugi. Obscuritatem vatibus sollennem affectatam esse a Marone existimabat Mejerotto in Dubiis p. 11. Saltem per ambages sciscitanti juveni id, quod quæsierat, aperit.

457. *Fugeret præceps*, præcipiti cursu ; *per flumina*, h. ripam fluminis, præter flumen. Nomen fluminis poeta non pronuntiat; cogitabam de Peneo, ad quem Aristæus habitabat v. 316, alii de Hebro. Hydrus servabat ripam, et latebat *in herba;* non in amne. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum sq. Ovid. Met. X pr. Hermesianactem ap. Athenæum XIII, p. 597 (nuper a Ruhnkenio illustratum). Adde Senecam Herc. fur. 569 seqq., Herc. Œt. 1031 sqq. — 459. *Servantem ripas*, incolentem, in iis latentem, ut paullo ante, λοχήσαντα.

460. *Æquali* Roman. *Clamore supremo* Romanus et alii Pierii; ut sit clamor ille in funere edi solitus; sed hæc Statii alicujus elegantia esset, non Virgilii; nam hic de discurrentium Nympharum ejulatibus agitur. Recte vulgatam confirmat Nonius in *supremus.* — *Chorus æqualis Dryadum*, pro æqualium Dryadum, una cum ea nutritarum. conf. v. 532, 533. — 461—463. Per totam Thraciam lamenta Nympharum audita sunt. *Arces*, ἄκραι, vertices, more poetarum ut Ge. I, 240 *Rhipæas arces.* Enumerantur Rhodope et Pangæus, montes Thraciæ, quæ *tellus Mavortia*, Marti sacra; *Rhesi*, qui, post Orphei quidem tempora, ad Trojam duxerat Thracas. *Getæ* ex antiquorum more, non ad geographicas rationes poetæ ætate satis notas, etiam h. l. memorari videntur. Memorati jam erant Ge. III, 462. *Actias Orithyia :* tanquam Nympham regionis memorasse eam videtur. Erat Erechthei, Athenarum regis, filia (unde *Actias;* Attica terra litoralis, ἀκτική, olim *Acte*, quod nomen inter poetas hæsit), a Borea rapta.

464. *Solans amorem*, leniens.

Te, dulcis conjux, te solo in litore secum,
Te, veniente die, te, decedente, canebat.
Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manisque adiit, regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant tenues, simulacraque luce carentum,
Quam multa in foliis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber :
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis juvenes ante ora parentum,
Quos circum limus niger, et deformis arundo

cf. ad Æn. I, 238, 239. — 465. *Solo in litore.* Comparari potest : αὐτῶ ἐπ' ἀϊόνος Theocr. XI, 14 : h. e. *in solo litore.* Non autem Maronem hinc petiisse dico. *Secum*, ut Ge. I, 389 *sola secum* spatiatur ; inf. v. 508 *deserti ad Strymonis undam.* — 466. *Discedente* editio vulgaris nescio quæ. Sicque Medic. Pierii ; at meliores et libri et vett. edd. *decedente.* conf. Ecl. II, 67.

467. *Tænarias fauces*, specum in Laconica ad Tænarum, in promontorio Tænaro ; forte h. l. simpliciter pro aditu dictum. — 468. *Nigra formidine*, ornate, pro tenebris. — 470. Expressit hoc versu ἀμείλιχον Ἀΐδην Iliad. ι, 158.

472—480. Ornatissimus locus per enumerationem cum judicio factam. Ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων Iliad. ψ, 72 (unde jam Lucret. IV, 39 *simulacraque luce carentum*) ad canentem confluxere. — 474. *Ubi vesper aut hibernus*, procellosus (ut χειμὼν et *hiems*) *imber eas agit e montibus* (v. sup. ad Ge. I, 374. 375) ad silvas et arborum tecta. conf. Æn. VI, 309—312 ; Odyss. ω, 6 sqq. — 475. *Corpora heroum* simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. λ, 37—43.

478—480. Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent ; s. qui in inferis versantur. Jam ornatum vide. Pro Cocyto, limoso et arundinoso fluvio, *limus niger et deformis arundo*, cujus, si late omnia obsidet, injucundus ac tristis adspectus est ; adeoque *palus inamabilis*, ἀνέραστος ; pro στυγερὸς, invisa, detestabilis, et *tarda unda.* Porro *circum*, ab omni parte, *alligat*, et *coercet*, implicat, impedit, ut Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx novies interfusa*, dum novies ambit Erebum. Hoc ultimum exprimere voluere Claudian. XXIII,

Cocyti, tardaque palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsæ stupuere domus atque intima Leti
Tartara, cæruleosque implexæ crinibus anguis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
» Jamque pedem referens casus evaserat omnis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens, namque hanc dederat Proserpina legem;
Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes!

23 *quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis;* et Statius Theb. IV, 524 *Et Styx discretis interflua Manibus errat.* — 479. *Innabilis unda* nonnulli codd. ap. Pierium, item Ven. et Parrhas. Mead. et Reg. et vett. edd. sicque Nauger. in Ald. tert. at vulgatum post antiquiss. libros, et inter hos frag. Vatic. (quod et *undæ* habet), defendit etiam Macrob. VI, 7; Gell. II, 6, imitatio Ovidii, *inamœna regna*, et Æn. VI, 438, ubi vss. 479, 480 iterum leguntur.

481. *Ipsæ domus:* Plutonis regia seu regnum esse possint; enimvero de Tartaro nunc agit, præmittitur quoque, *quin ipsæ domus Leti et intima Tartara*, splendidius hoc, quam intima loca, penetralia. Tartarum *Leti domum* appellare potuit, ut alias Orci regia, Furiarum domus, audit. Aliter Æn. VI, 277, ubi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conveniunt. v. 555 sqq. — 482. *Inhians,* simpl. hians. — 484. Pro *vento* Faber *velox*, Burmannus *cantu*, *lente*, vel *campo* conjiciebat. *Flendo* reposuit Wakef. *Cantu* firmant utique codd. aliquot apud Pierium; et recepta est ea lectio a Martino, nec aliis doctis viris eam improbari vidi. — *Atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Si quis, sermonis poetici Romani satis gnarus ad hæc legenda accesserit, necdum aliam rationem imbiberit, simplicissimam esse videbit hanc: *Ixionii orbis rota constitit vento*, turbine, vortice, motu, suo. Ut *vento* audacius dictum sit pro turbine rotæ, ipsa rotatione, ῥόμβῳ.

485. Mirum in sqq. narrationis artificium: quod facile sentias, si ad vulgarem sententiarum juncturam revoces orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandæ consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum res aversandas, etiam in sacris magicis, respicere vetabantur; quod jam Cerda sensit, quem vide et sup. Ecl. VIII, 102.

Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa
Immemor, heu! victusque animi, respexit. Ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, « Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu,
Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,

490. *Jam luce sub ipsa.* Senec. Herc. fur. 413 *Postquam est ad oras Tænari ventum* etc. et *superas veniebat ad auras* v. 486. — 491. *Victus animi*, noto græcismo, pro *animo*, cupiditate.

492. Tum omnis labor irritus, *effusus*, ut ἐκκεχυμένος. *Fœdera*; fœdus, conditio, a Plutone imposita. At quorsum *fragor* ter auditur? Servius: « quasi exsultarent umbræ redditam Eurydicen. » Quod recte Martinus explodit, et a prodigiis omnibusque magnæ alicujus calamitatis, aut rerum conversionis, sæpe per cœli fragorem ac tonitru significatæ, Jove quasi indignante, repetit. Est utique *indignabundi* potius Orci, quam lætabundi. Præsidium sententiæ suæ Servius adjicit hoc: « Lucanus in Orpheo dicit strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc, quia *gaudent a luce relictam* (forte, *reductam*, *revectam*) *Eurydicen*, *iterum sperantes Orphea*, *Manes*. » Vides in hoc exemplum argutiolæ imitationis studio subortæ; Lucanus pro fragore exsultationis signum editum narraverat; ita enim spem factam Manibus, iterum audiendi Orphei cantus. Aliam, non conjecturam, sed certam sententiam, proponit Vossius: tonitru subterraneum natum esse ex arcana vi, qua Pluto Eurydicen in Erebum retrahit. Eandem vim arcanam, qua ad retrahendam puellam opus erat, mox contendit declaratam esse per furorem: *quis tantus furor?* — 493. *Stagnis* —*Averni* multi codd., et edd. Commelin. Pulm., etiam fragm. Vatic. At Romanus: *stagni est auditus Averni*: ut et unus Mead. habebat, quod recepit Wakef. *Avernis* ratio critica tuetur; et præter edd. e codd. Med. Ven. Rott. et Pierii Med. a m. pr. Sic Æn. VI, 118 *lucis Avernis* et sæpe. *Auditur* alter Mead. alter Arundel. et ed. Norimb. et Argent.

495. *Quis, quis tantus furor perdidit*, quæ imprudentia, intemperantia, scil. amantis Orphei, qui respexerat. Sup. 388 erat *dementia*; et amantium insania quoties non est celebrata per voc. *furere*, *furor*! — 496. *Natantia lumina*, moribundi, incerto jam motu fluctuantia, satis a viris doctis illustrata sunt. Præiverat Lucret. III, 479 *Nant oculi*. Illustrarunt *oculos natantes*, ὄμματα ὑγρά, passim viri docti.

Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!»
».Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Commixtus tenuis, fugit diversa; neque illum,
Prensantem nequicquam umbras, et multa volentem
Dicere, præterea vidit; nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? Quo se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manis, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
»Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
Rupe sub aeria deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus.

499. *Fugit in auras tenues*, ut Æn. V, 740 *Dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras*, *ceu fumus commixtus* sc. cum aura. Petitum autem ex Iliad. ψ, 100. vid. alia ap. Cerdam. — 500. *Fugit diversa*, cum in diversam, ac qua Orpheus tendebat, partem, h. retro, auferretur; ut sup. v. 367 *flumina diversa locis.* — 503. *Objectam* poetico ornatu adjectum; ut Ge. III, 253 *non objecta retardant flumina.* — 505. *Quo fletu* — *qua voce*, pro quomodo fletu ac voce, ut Ecl. VI, 80 *quo cursu* — *quibus alis.* — *Quæ numina* Medic. et Rottend, pr. a m. pr., ut et Romanus, in quo porro: *Quos fletu Manes.* Gudianus a m. pr. *Quod fletu* — *quæ nomina. Qua flumina* Vratisl. Liceret saltem scribere: *Quos fletu Manes, quæ numina voce moveret. Moneret* Medic. a m. pr. *maneret* Franc.

506. *Illa quidem.* Hunc versum tanquam otiosum, et inter graviora, quæ antecedunt et sequuntur, interpositum, abesse me malle, olim significaveram. Brunckius non satis firmam caussam reperiebat, cur eum poetæ abjudicaret. — *Frigida*, morte, vecta retro per Stygem. Mox 507 *ex ordine*, continuos intellige. Præivit Lucretius: est ἑξῆς, καθεξῆς. — 509. *Flesse sibi et* Rom. cum ed. Ven. *Sub astris* idem Rom. et aliquot alii Pierii cum alt. Menag. et alt. Voss. Goth. sec., ut et in vulgaribus nonnullis edd., satis docte, cum *gelidis sub astris* de sideribus septemtrionalibus accipi posset, sed meo quidem judicio, Statio aliquo aut Claudiano dignius. At tuetur *gelida astra* Wakef. et recepit. — *Evolvisse*, διαπτύξαι. ἐξειλίσσειν, *hæc*, casus suos, querendo enarrasse; ut Stat. Theb. I, 2 *sontes evolvere Thebas.* — 510. *Tigres*, in Thracia, ut poeta memorat, qui geogra-

Qualis populea mœrens Philomela sub umbra
Amissos queritur fetus, quos durus arator
Observans nido implumis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et mœstis late loca questibus implet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenæi.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Rhipæis nunquam viduata pruinis

phicam et physicam subtilitatem haud curat. Sic cervos Africæ assignavit Æn. I, 184.

511. Fundus hujus comparationis nobilissimæ est ap. Homer. Od. τ, 518—524, adde π, 216 sq. Hinc plures expressere, quos collegere Guellius et Cerda. At nemo elegantius variavit et ornavit, quam Moschus IV, 21 sq., quem et ipsum Virgilius ante oculos habuisse videri potest, forte cum Parthenio Erot. c. 11 de Byblide, ἀηδονίδων — αἵτ' ἐνὶ βήσσῃ Σιθονίῳ κούρου πέρι μύριον αἰάζουσι. Color certe ac filum orationis inde est ductum. Pressius ad Maronis rationem accedit Quintus Cal. XII, 481—486, etsi ad hirundinem eadem transtulit. adde eundem alio loco VII, 329 sqq. Non autem h. l. ipso suum filium interemit mater, ut est τεκνολέτειρα ἀηδὼν Sophocl. El. 107. Huetii et Castelvetri reprehensiones hujus loci, inprimis *umbræ populeæ*, cum tamen aequatur: *Flet noctem*, ex eo, quod poeticæ cum rationis et artis tum orationis haud recordabantur, profectæ sunt. *Umbra* tam proprium et perpetuum est arboris attributum, ut ad causas physicas ac tempora respectus plane non habeatur. conf. præclaram notam Burmanni. *Populeæ frondis* mobilitatem ac lene murmur inprimis aptum esse cantus mœstitiæ notabat Martin. Præiverat autem Catull. 56, 13 *Qualis sub densa ramorum concinit umbra Daulias*. — 512 *Dirus* Franc. — 514. *Ramoque canens* unus Mead. *Lacrimabile* Ven. — *Miserabile carmen Integrat*; iterat; hoc quidem suavius Homerus: ἥτε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν, ubi variatos modulationis colores expressos vides.

516. *Non ulli* Romanum cum optimis Pierianis, Mediceum cum melioribus Heinsianis fidejussores habet, itaque reposuit Heinsius. Vulgo ubique editum: *nullique animum*. Sine copula *nulli animum*, Fabric. e suo cod. probabat: editum nusquam reperio; sed exhibent illud codd. Ven. Voss. sec. Parrhas. Leid. Goth. sec., hiatu non ingrato. — 517, 518. *Hyperboreas glacies*, v. Georg. III, 196. Ceterum in his poetæ ingenium paullo licentius efferbuisse dicendum: Thraciam memorare voluit ac debuit: nunc per to-

Lustrabat, raptam Eurydicen atque irrita Ditis
Dona querens. Spretæ Ciconum quo munere matres,
Inter sacra deum, nocturnique orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque marmorea caput a cervice revolsum,

tam Scythiam vagatur Orpheus. Adeo nomina tantum ornantia captabat Maro. Nec satis est dicere, Thraciæ antiquioribus ætatibus nomen latius patuisse, ex ignoratione terrarum borealium; quæ in vulgus nota sunt; ex ea enim ipsa ignoratione veterum propagata sunt nomina regionum a poetis sequioribus promiscue et incerto usu adhibita. Illa tamen observatio huc non spectabat, quandoquidem mirationem facit hoc, quod *inde ab Hebro* idem homo errasse fertur *per Hyperboreos*, *per Tanaim et per montes Rhipæos;* quæ utique Maro ut poeta dixit, non ex geographicis antiquitatis rationibus. — 520. *Quo munere.* Cum ipsi libri *quo munere* tueantur, videndum, an interpretatione adjuvari ea lectio possit. Et vocis sane *muneris* significatus late patet. Servius nuptiale munus intelligit; quod durum est. Non minus durum est, ut *munus*, donum, sit ipsa Eurydice, *præ hoc munere* spretæ Ciconum matres. *Munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos prosequimur, bene dicitur; eritque adeo *quo munere,* qua Orphei pietate in conjugem amorisque pertinacia, *spretæ*, sperni se putantes, dum eam, hoc desiderium ereptæ conjugis, in contemtum sui vertebant; quasi noluisset ille ducere aliam mulierem, aut alterius amorem admittere. [Simplicius multo intelligas *quamobrem, quam ob caussam* sperni se putantes ab Orpheo etc.] —521. Primum genus ponit, ut poetica ratio fert, *Inter sacra deum;* tum subjungit ex iis id sacrum, in quo res acta: *inter orgia,* quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi nocturni*, cujus sacra noctu celebrari solita. Porro Macrob. IV, 3 *Sacer vero locus inprimis pathos movet. Occisum inducit Orphea*, *et miserabiliorem interitum ejus a loco facit: « Inter sacra deum n. o. »* Hæc tandem Grammatico digna in poetam suum observatio. Orgiorum usus a poeta, qui hanc narrationem primus induxit, ingeniose est arcessitus exemplo aliorum poetarum, maxime Tragicorum: qua de re v. ad Æn. VII, 385, et Excurs. IX ad lib. VI. Ceterum poeta non attingit crimen Orpheo impactum flagitii, cujus odio et ira incensæ mulieres eum dilaniarunt: qua de re Phanoclis versus ap. Atheneum noti sunt, quos nuper illustratos dedit Ruhnk. in Epist. Crit. sub f.

525. *Marmorea cervice*, can-

Gurgite quum medio portans OEagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripæ. »
  Hæc Proteus; et se jactu dedit æquor in altum;
Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
  At non Cyrene; namque ultro adfata timentem :
« Nate, licet tristis animo deponere curas.
Hæc omnis morbi caussa; hinc miserabile Nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misere apibus. Tu munera supplex
Tende, petens pacem, et faciles venerare Napæas;

dida, ut sæpe alii poetæ. v. Cerda. Lucretio deberi videtur et hoc; aut forte eo antiquioribus; nam jam Nævius in Cypria Iliad. dixerat: *Collum marmoreum torques gemmata coercet.* — 524. *Hebrus OEagrius*, ab OEagro, Thraciæ rege, Orphei patre. Caput Orphei in mare et hinc in Lesbum delatum, ibique sepultum : Hygin. Poet. Astron. II, unde ibi suavis lusciniarum cantus proditus ap. Antig. Caryst. 5. Quod de Orphei tumulo in Thracia tradidere alii ap. Pausan. IX, 30, p. 769.

529. *Sub vertice*, non capitis, sed, ut vulgo nunc pronuntiant, vortice, quem mota ejus insultu aqua ciebat : δίνη, contorta in se aqua. *Torsit sub vertice*, quod vulgari usu, vortice vel in verticem; ita ut vortex fieret. Nec ratio deest, aut analogia.

530. *At non Cyrene* jactu se in altum dedit et filium reliquit consilii inopem. Respiciunt vs. 423, 4, namque ducto in specus et collocato in latebris filio, *ipsa procul nebulis obscura resistit* in ipso scopulo. Scilicet Proteus internecionis apum, *morbi caussam* v. 397, tantum exposuerat, non vero fortunæ remedium. Hoc mater subjicit : scilicet culpæ expiationem, Nympharum placationem, sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicæ ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exoritura essent. Fatendum est, ea, quæ a matre monentur, haud paullo graviora esse Protei monitis.

531. *Componere curas* Medic. a man. pr., ut Æn. IV, 340, 341, frequenti variatione. vid. Burm. *Depellere curas* unus Mead. — 534. *Munera supplex Tende*, protende, προτεῖνε, offer. Æn. II, 674 *parvumque patri tendebat Iulum*. Certe ratione non careret, etiamsi exempla deessent. *Munera* autem, ut honores, quocunque deos placamus aut veneramur. *Petens pacem*, h. ut propitiæ sint. *Faciles*, placabiles. — Burmanno *tendere munera* inso-

Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycæi,
Delige, et intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue et sacrum jugulis demitte cruorem,
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa,

litum videbatur; itaque cogitabat: *munere supplex Tende*, abi. *Nate petens* Zulich., unde Burmann. legendum putabat: *Tu munere supplex, Nate, petens pacem, faciles venerare Napæas. Redde* Withof. emendavit. — 536. *Iramque* Francian. Goth. pr. Forte præstat interpungere: *Namque dabunt veniam, votis irasque remittent.* —*Votis*, precibus factis. — 538. *Eximios* proprium de victimis; res nota. v. Cerd. — 539. In *Lycæo*, Arcadiæ noto monte, quomodo Aristæus, Thessaliæ agros colens, armenta habere possit, jure miretur aliquis. Hactenus sui oblitus est poeta; etsi enim supra eum Arcadium heroem ediderat, v. 283, non tamen nunc ex Arcadia arcessendæ erant victimæ in Thessaliam. — 540. *Cervice intacta*, jugo, ut toties. De numeri caussis quærere non licet; non magis forte quam Ecl. V, 65, ut poeta, certum numerum posuit. At in novenario numero novendiale sacrum cogitare potuit. conf. ad Æn. V, 762. — 541. *Dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. *Ad delubra* statuuntur aræ, ante templum, in προνάῳ ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. — 544. *Nona dies* alter Menag. *Ostenderat* fragm. Moret. *Reduxerit ortus* Parrhas. ex v. 552. *Induxerit* unus Arundel. — 545. *Lethæa papavera* Ge. I, 78 *Lethæo perfusa papavera somno.* Orpheo inferiæ fiunt, cujus Manes immissa lue injuriam Aristæi ulti erant vs. 454. Memorabile illud, quod inferiæ papaveribus feruntur h. l. non lacte, vino, libis. — 546. *Placatam Eurydicen.* Hunc versum post sequentem: *Et nigram*, exhibent omnia Heinsii exemplaria vetusta, uno excepto, item Burmanni Reg. edd. Junt., et R. Steph., uterq. Goth., uterq. Arundel. et Mead. Brunck. Erf. ed. Norimberg., et aliæ; tandem fragm. Vatic., minus tamen recte; nam post illa: *Orpheo inferiis factis lucum revises*, ubi victimarum corpora jacent, quomodo sub-

Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
   Haud mora : continuo matris præcepta facessit.
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice juvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero, subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis,
Immensasque trahi nubes, jamque arbore summa
Confluere, et lentis uvam demittere ramis.
   Hæc super arvorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus : Cæsar dum magnus ad altum

jungi posset, *Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsa ?* — *Placatam*, quæ placatur, eo modo erit placata.

550 sq. Iisdem verbis utitur, quibus paullo ante usus erat, Homerico more : cujus ratio tenenda est hæc, ne semel bene et proprie enuntiata aut jejune aut perperam mutentur. conf. Bentlei. ad Milton. l. X, 1086; Upton. ad Spenser. *Fairy Queen*, pag. 643, 644.

554. *Hinc* Erf. *Auditu* pro *ac dictu* Moret. fragm. Menag. alter. *Ac visum* Zulich. Wakefield. distinxit : *Hic vero (subitum ac dictu mirabile monstrum !) Adspiciunt liquefacta...* — Conf. sup. 308 sq. Exposita quoque res ab Ovid. I Fast. 377 sq. Met. XV, 36 sq. *Monstrum*, pro re monstrosa, mira. — 555. *Liquefacta per viscera*, tabe, putredine, dissoluta. v. sup. v. 308. *Effervere* voc. Lucret. II, 929. ἐκζέσαι. — 557. *Immensamque trahi nubem* tert. Mentel. *Immissasque* Zulichem. *Quæ post jam* abest. Moret. quart. *Trahens* Roman. — *Nubes Trahi*, nova examina. conf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., ubi de papavere. — 558. *Visam demittere* Ven. *Dimittere* Medic. cum quatuor aliis. βοτρυδὸν Iliad. β, 89 *adhæsisse* arbori.

559 sqq. Suspectum jam olim hunc, etsi ab homine satis ingenioso profectum, Epilogum habui, quia a poetarum more alienum est, talia adjungere suis carminibus : contra Grammaticos tali lusu delectatos esse ex pluribus exemplis patet, qui in Anthologia poetarum Lat. prostant. Nec aliter de Metamorphoseon clausula statuebam. Vidi mox alios viros doctos non aliter statuere, etsi aliis de caussis. Brunkius tanquam insulsum, et poematis ipsiusque Virgilii gra-

Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat jura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti,
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

vitate indignum rejicit. Etiam Jo. Schrader. offensus erat imprimis illo : *hæc ego canebam — dum fulminat.* Addi possunt alia : *canere super aliqua re.* Alia præclara sunt. — 561, 562. *Volentes per populos,* quorum legati undique eum convenerant, ut Ap. Xenoph. Œcon. 21, 12 ἐθελόντων ἄρχειν. *Olympo*, ad Olympum, ad immortalitatem nominis. — 561. *Euphraten* Heins. ex optimis. *Euphratem* vulgo. *Volantes* Leid. Zulich. — 563. *Vergilium* Medic. Rom. et al. vid. Pierium, Cerdam, Burmann. *Agebat* Rotteud. tert. *habebat* Regius Martin.

564. *Studiis floret*, et is, qui laudem inde et existimationem fert, ex iis inclarescit; et is, qui iis cum maxime deditus est; *floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. *Otium* Romanis omne vitæ genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum, proprie tamen quodammodo de Musarum otiis; *ignobile*, respectu gloriæ bellicæ et gestarum magnarum rerum. Sic Georg. II, 486 *inglorius.* De Neapoli studiorum parente conf. Wernsdorf. in Poet. min. t. IV, Exc. IX, p. 395. — 565. *Audax juventa*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggrederetur : ut, *audacibus adnue cœptis* Ge. I, 40, non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum. Castelvetrius Oper. Critic. pag. 154, monente Burm., ad duo genera eclogarum referebat, alterum humile, alterum sublimius, ut Ecl. IV, VI, acute, quod in τῷ *audax* hæsit; at sententia hujus versus quomodo in Castelvetrii opinionem redigi possit, equidem non video.

566. De quatuor postremorum versuum, quamquam illi non inelegantes sunt, veritate multo magis me dubitare non diffiteor. Sollenne enim aliquando fuit, lacinias hujusmodi poetis attexere, et in Virgilium hujusmodi disticha et tetrasticha in Catalectis invenias. Sed huic forte suspicioni vel propterea adversabuntur viri docti, quod Harduinus eosdem versus, quamquam non iisdem de caussis, rejecit.

GEORGICON ET TOMI PRIMI FINIS.

TABULA

RERUM QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

N. B. Hoc signo [ ] notanda curavit quæ ipse adnotavit Editor recens.